DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ISBN 975-7868-00-0

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GAYRI RESMÎ YAKIN TARİH ANSİKLOPEDİSİ

Bünyamin Ateş • Burhan Bozgeyik
Mustafa Kaplan

1

RİSALE
Fevzipaşa cad. Ocaklı Sk. No: 15
Fatih-İSTANBUL
Tel: 521 80 20 - 531 56 29

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Risale Basın-Yayın Ltd.
Büyük Eserler Dizisi

Baskı : Tın Matbaası
Cilt : Akın Ciltevi
Haziran 1993

© *Bu eserin yayın hakları Risale Basın-Yayın Ltd.'ye aittir. Yazılı izin alınmadan ve kaynak gösterilmeden kısmen dahi iktibas edilemez.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TAKDİM

Yakın tarihimiz, insanlık tarihinin en dikkat çekici devrelerinden biridir. Yaklaşık bir asırlık zaman periyodu içerisinde akıllara durgunluk verecek hâdiseler cereyan etmiştir.

Bu devre içerisinde sadece Çanakkale'de 250 bin subay ve asker şehid düşmüştür. Öte yandan yine yüzbinlerce mümin muhtelif cephelerde ehl-i salibe karşı mücadele verirken şehid olmuştur.

Sadece ve sadece Rızâ-i İlâhî ve İ'lâ-yı Kelimetullah için hayatını feda edenlerin daha kanları kurumadan, bin yıl İslâm'ın bayraktarlığını yapmış olan bir ülkede, şeâir-i İslâmiyeye ve doğrudan Tevhid akîdesine yönelik bir yığın icraatlar yapılmıştır. "Devrim" de denilen bu icraatların bugüne kadar dört başı mamur değerlendirmesi, muhâkemesi ve muhasebesi yapılamamıştır. Bunun da vebali büyük ölçüde yakın tarihin araştırılmasını yasaklayanların omuzundadır.

Sadece devrimlerin değil, yakın tarihimizde cereyan eden bir yığın mühim hâdiselerin de perde arkası, iç yüzü, gerçek mahiyeti ortaya konulamamış, sağlıklı değerlendirmesi yapılamamıştır. Bunun da temel sebebi, başta Çankaya ve Genelkurmay Başkanlığı Arşivi olmak üzere yakın tarihin belgelerini bağrında saklayan arşivlerin sivil araştırmacılara kapalı bulunuşu ve 5816 sayılı kanun gibi antidemokratik kanunların araştırmacıların tepesinde Demokles'in kılıcı gibi sallanır oluşudur.

İşte hal böyleyken ve yakın tarihle ilgili dört başı mamur ve doğru bir tarih ortaya konulamamışken bu ülkede yaklaşık 70 yıldır ilkokuldan üniversite son sınıfa kadar eğitimin her kademesinde; bütünüyle subjektif gözle kaleme alınmış, gerçek dışı, hayal ürünü, saptırma bilgilerle dolu "resmî tarih" okutulagelmiştir.

İngiltere gibi birçok Batı ülkelerinde, en gizli arşiv vesikaları dahi,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

üzerinden otuz yıl geçtikten sonra bütün araştırmacıların istifadesine sunulur ve tarih en sağlıklı bilgilerle yazılırken, ülkemiz ne yazık ki bu şanstan mahrum olagelmiştir.

Kızıl diktatörlükle idare edilen Demirperde ülkelerinin bile resmî ideoloji, resmî görüş ve resmî tarihten vazgeçtiği, "resmî ideoloji" nin ve o resmî ideolojinin hâkim olduğu zulüm dolu devrenin taşlaşmış, tunçlaşmış sembolü olan heykelleri kaldırdığı bir zamanda Türkiye ne zamana kadar yeryüzündeki "resmî ideolojinin hâkim olduğu" ve "resmî bilgilerin kafalara çakıldığı" yegâne ülke olarak kalacaktır? Bu ülkeyi sevenlerin ve bu ülkede yaşayan çileli insanları düşünenlerin bu "ucûbe" tabloya tahammül etmesi mümkün değildir.

İşte "Gayr-ı Resmî Yakın Tarih Ansiklopedisi" ismini verdiğimiz bu eser, artık insanlığın utanç duyduğu bir tabloya son vermek yolunda mütevâzi bir adım atmak düşüncesiyle hazırlanmıştır.

Yakın tarihimizde cereyan eden hâdiselerin mühimleri seçilerek ele alınan ve ulaşabilinen doğru bilgilerin ışığında tahlile tâbi tutulan bu eserin doğru bilgilerin tamamını ihtiva ettiğini iddia etmiyoruz. Şüphesiz bütün arşivler açıldığında doğru bilgilerin daha çok olduğu eserler de yazılacaktır. Bizim yaptığımız, doğru bilgilere giden yola bir nebze de olsa ışık tutmaktır.

Dört cilt olarak tanzim ettiğimiz bu ansiklopedide mevzuları kronolojik bir sıralamaya tâbi tuttuk. Böylece hâdiselerin nasıl geliştiğini daha net olarak görmek ve yakın tarihte mühim rol oynayan şahsiyetlerin ne yapmak istediklerini ve nasıl plan geliştirdiklerini daha iyi anlayabilmek mümkün olacaktır.

Bu ansiklopediyi baştan sona okuyan herkes görecektir ki burada yazılanlar, resmî eğitim müesseselerinde okutulanlardan, resmî medya vasıtalarında aktarılanlardan ve resmî ideolojinin sözcülüğünü yapanlarına muhtelif mahfillerde dile getirdiklerinden tamâmiyle farklıdır. Bu iki farklı görüşün hangisinin doğru ve haklı olduğu ancak hür tartışma, hür konuşma ve hür yaşam zemininin hazırlanmasından sonra belli olacaktır.

Bu eser, hür düşünce, hür fikir, hür yazı, hür konuşma vasatının hazırlanması için umumî efkâra arzolunan bir "lâyiha" olarak da kabul edilebilir.

Biz inanıyoruz ki, bütün insanlığın hürriyete doğru koştuğu bir sıra-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

da, Türkiye'de resmî ideoloji prangasının ilânihaye ayaklarda bağlı kalması, resmî ideoloji bağının elleri ve dilleri bağlaması mümkün değildir.

Düşünün siz, nüfusunun yüzde doksan dokuzunun Müslüman olduğu bir ülkede müslümanların İslâmiyet'in propagandasını yapabilmeleri ve İslâmiyet'i hayatlarının her safhasında bütün unsurlarıyla yaşamaları mümkün değildir. Böylesine çağdışı ve korkunç bir yasağın ilânihaye devam etmesi mümkün mü?

Başta din ve vicdan hürriyeti olmak üzere, insanın "insanlık" sıfatını tam olarak kazanmasını engelleyen bütün yasakların kalktığı bir Türkiye, hiç şüphesiz daha huzurlu ve daha müreffeh olacaktır. Ve öylesi bir Türkiye'de tarih "en doğru" şekliyle ortaya konulacaktır. O günlerin çok yakın olduğu hissiyle ve yüreğimiz ümit dolu olarak bu eseri takdim ediyoruz.

7 Nisan 1993
Yayın Kurulu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bünyamin ATEŞ: 1950'de Yozgat'ta doğdu. İlk ve orta tahsilini burada bitirdi. Yüksek tahsilini, İstanbul'da Yüksek İslâm Enstitüsü'nde yaptı (1974'te mezun oldu).

1976'da askerlik vazifesini tamamladıktan sonra gazeteciliğe başladı. 1992 yılı Nisan ayına kadar, Yeni Asya, Yeni Nesil ve Tasvir gazetelerinde yazar ve yönetici olarak çalıştı.

Nisan 1992'de emekli olan Bünyamin Ateş evli ve iki çocuk babasıdır. Ateş'in yayınlanmış eserleri şunlardır:

Peygamberler Tarihi, Gayri Resmî Yakın Tarih Ansiklopedisi (Yayın Kurulu Üyesi), ayrıca bazı siyasi broşürler....

Burhan BOZGEYİK: 1957'de Gaziantep'te doğdu. İlk ve orta tahsilini burada tamamladı. 1975'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne girdi. Bu devrede Yolbaşı ve Köprü dergilerinin neşriyle meşgul oldu. 1979'da fakülteden mezun olduktan sonra profesyonel gazeteciliğe başladı. Aralıksız 13 yıl Yeni Asya, Yeni Nesil ve Tasvir gazetelerinde, araştırma, inceleme, röportaj ve köşe yazısı yazdı. 26 Nisan 1992 tarihinden itibaren serbest gazeteci olarak çalışmaya ve yaptığı araştırmaları kitaplaştırmaya başladı.

Evli ve iki çocuk babası olan Burhan Bozgeyik'in eserleri şunlardır:

Zulmetten Nura Hicret (1980- Mülâkat), Bütün Cepheleriyle İran Meselesi (1981- Araştırma-İnceleme), İslâm'ın İktisâdî Görüşü (1981- Mülâkat), Dil Dâvâsı (1981- Mülâkat), Afganistan'dan Türkiye'ye (1981- Röportaj), Kahramanlar Geçiyor (1986- Araştırma), Zaferlerimiz (1986- Araştırma), Onlar da Çocuktu (1986- Araştırma), Bir İrtica Komplosu: Örtünmek İstiyorum [1986- Araştırma- Röportaj), Uzmanların Gözüyle Osmanlıca (1987- Mülakat), Yakın Tarih Ansiklopedisi 12 cilt (1988/1991- Araştırma; Anonim), Bediüzzaman'dan Çağa Mesaj (1991- İnceleme), Çerkez Ethem Hain mi, Kahraman mı? (1991- Araştırma), Ortadoğu Üzerine Oynanan Oyunlar (1991- Araştırma) Türkiye Üzerine Oynanan Oyunlar ve Bediüzzaman'ın Mesajı (1992- Araştırma), İslam Birliği Üzerine Oynanan Oyunlar (1993- Araştırma/İnceleme), Kim Cumhuriyetçi: Bediüzzaman mı, M. Kemal mi? (1993- Araştırma/İnceleme), Meşhurların Son Anları (1993- Araştırma).

Mustafa KAPLAN: 1947'de Merzifon'da doğdu. Tokat Öğretmen Lisesi'nden mezun olduktan sonra, Ömerli, Çorum Ortaköy, Keles, Tavşanlı, Taşova'da öğretmenlik yaptı. Et-Balık Kurumu'nda çalıştı. 1985'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1980 başından itibaren profesyonel gazeteciliğe başlayan Kaplan, Yeni Asya, Yeni Nesil ve Tasvir gazetelerinde köşe yazarı olarak çalıştı. 1992 yılı Nisan ayında emekli olan Mustafa Kaplan evli ve üç çocuk babasıdır.

Gayri Resmî Yakın Tarih Ansiklopedisi'nin yayın kurulu üyesi olan Mustafa Kaplan'ın eserleri şunlardır: Ayasofya, İrtica Dosyası, Rabıta Dosyası.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Çanakkale Zaferini kim kazandı?

Koca zaferin şerefi bir kişinin olamaz!

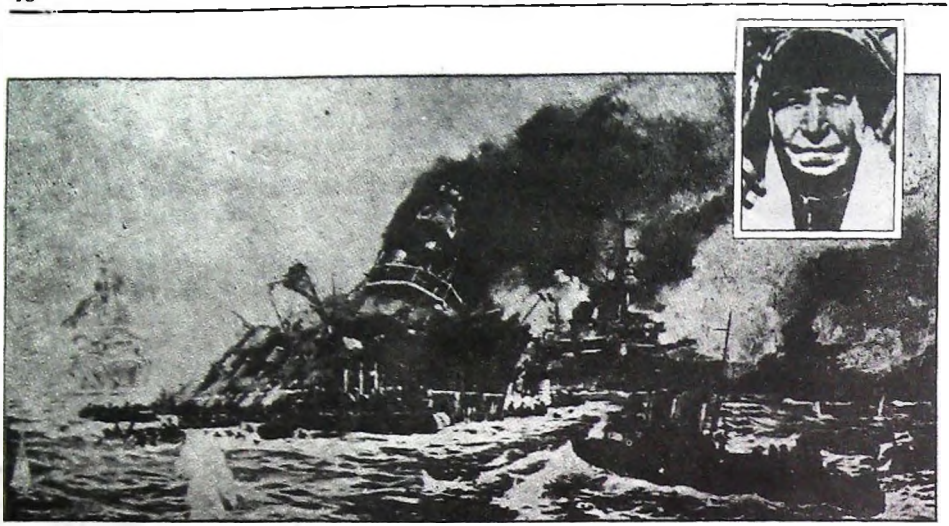
TÂRİHİMİZİN en şanlı sayfalarından birisini teşkil eden gerçek mânâsıyla imanın tekniğe meydan okuduğu Çanakkale Muharebeleri hakkında bugüne kadar elbette çok şey söylendi. Resmî târihin bu zaferi neredeyse bütünüyle Mustafa Kemal Paşa'nın askerî dehâsına verdiği herkes tarafından biliniyor. Ortalama olarak çeyrek milyon Osmanlı gencinin hayâtına mâl olan bu çetin harbin şeref pâyesi üzerindeki tartışmalar elbette gerçek vechesini kazanana kadar devâm edecektir.

Üst kademelerdeki tartışmalar bir yana, zâten bu yazının içinde o hususa açıklık getirmeye çalışacağız; yüz binlerce şehid ve gâzi kanını sebil ederek kazandığımız bu zafer aslında milletimize bütünüyle mâl olmuş bir destandır. Bunun şerefi ister o günün pâdişâhı Sultan 5. Mehmed Reşad'a, ister iktidarı elinde tutan Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya, ister 5.Ordu Kumandanı ve Alman generali Liman von Sanders Paşa'ya, ister Kuzey Cephesindeki 3. Kolordunun Kumandanı Esad Paşa'ya, ister Güney Cephesi Kumandanı Vehib Paşa'ya, ister Müstahkem Mevki Kumandanı Cevad Paşa'ya, ister bu ordu ve kolordunun kurmay başkanlarına veyâ isterse o muharebelere iştirâk eden altı fırkadan birisinin başında bulunan Kaymakam (Yarbay) Mustafa Kemal Bey'e verilmek istensin; Çanakkale Zaferinin nice menkıbelere mevzû olarak milletimize mâl olduğu inkâr edilemez.

ANALAR BABALAR ÜMİDİ KESTİ

MİLLÎ bayramlarda, târihî günlerin yıldönümlerinde coşabilen TRT'de o belli zamanlar, ekseriya sazların hüzünlü melodisine yine hüzünlü sesler iştirâk ederek bir türkü yükselir. Dinleyeni bugünlerden alıp yıllar öncesine götüren

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Çanakkale Muharebeleri, târihte eşine ender rastlanan bir insan kıyımıydı. Bu uğurda nice hânümanlar söndü, nice tâzeler dul kaldı, nice delikanlılardan geriye sâdece "karalı" tâbir edilen şehid olma haberleri ulaştı.

ren bu hüzünlü nağmelerin arasından şu sesleri duyarsınız:

"Çanakkale içinde vurdular beni/ Ölmeden mezara koydular beni, oooof gençliğim eyvâh!"

Ne vardı, ne olmuştu da Çanakkale içinde vurulmaya gelenleri daha ölmeden mezarlara koymuşlardı? Bu acelenin, bu telâşın sebebi neydi? Türkünün devâmında bu soruların cevâbına rastlamak mümkün:

"Çanakkale içinde aynalı çarşı/ Anne ben gidiyom düşmana karşı, oooof gençliğim eyvâh!"

Demek, karşıda düşman var ki; bölük bölük, tabur tabur, tümen tümen ateşe gidenlerin bu hicranlı mektuba benzer sözleri seneler ötesinden günümüze kadar ulaşabilmiş. Ama, vaziyet hiç de parlak görünmüyor. Gelin, Türküye kulak verelim:

"Çanakkale içinde bir dolu testi/ Analar babalar ümidi kesti, oooof gençliğim eyvâh!"

Takribi 250.000 vatan evlâdının toprağa verildiği böyle bir ateş cehennemine yavrusunu gönderenler nasıl olur da ümitlerini kesmezler ki? Çanakkale Muharebeleri yüzünden nice hânümanlar söndü, nice tâzeler dul kaldı, nice delikanlılardan geriye sâdece "karalı" tâbir edilen şehid olma haberleri ulaştı. Kaybolan kolların, fırlayan gözlerin, dağılan beyinlerin yürek sızlatan hikâyeleri yıllarca Anadolu'nun dört bir köşesinde gözyaşları arasında anlatıldı durdu.

Tokat civârından derlenen, "Hey 15'li, 15'li/Tokat yolları taşlı/15'liler gidiyor/Kızların gözü yaşlı" diye başlayan türkü de o günlerin havasını aksettiriyor. Çanakkale bölgesi öyle bir gayyâ olmuş ki, geleni yutuyor, gideni yutuyor. Rumî 1315 târihinde dünyâya gelen 1899 doğumlu, yâni o günlerde henüz 14-15 yaşında olan tâze delikanlıların alelacele toplanarak o doymayan ağza gönderilmesi üzerine elbette geride kalanların gözleri yaşlı olacaktı.

Gerek henüz bıyıkları terleyen gencecik delikanlılar, gerekse İstan-

Atatürk Kitap Arsivi - Gerçek Tarih

bul'da tahsil yapmakta olan gençler, arkalarında bıraktıkları yaşlı gözlere aldırmaksızın o alev cehenneminin bağrına atılmak üzere yarış etmişlerdi. Vatanlarını düşman çizmesine terk etmemek için, pâ-yi tahtın burnunun dibine sokulmakta olan müttefik kuvvetler donanmasına göğüslerini siper etmek için gönüllü olarak Çanakkale cephesine koşmuşlardı.

"ŞU BOĞAZ HARBİ NEDİR?"

O GÜNLERİ Arabistan çöllerinde "Cihad Fetvâsı" dağıtmak üzere kızgın kumlar arasında geçiren İstiklâl Marşı şâiri merhum Mehmed Âkif'e meşhur "Çanakkale Şehidlerine" isimli manzûmeyi yazdıran şu "Boğaz Harbi" gerçekten de nedir? Yüz binlerce evlâd-ı vatanın kanıyla yazılan destanının parsası için aradan yetmiş şu kadar yıl geçtikten sonra bile kavga çıkmasına değecek kadar ehemmiyetli gözüken mâhiyeti nedir?

MEHMED ÂKİF-Çanakkale Şehidleri için muhteşem bir eser bıraktı.

Devletin resmî görüşüne bakılacak olursa, Çanakkale Zaferi, Mustafa Kemal Paşa'nın askerî dehâsı sâyesinde kazanılmış bir büyük muharebedir. Her sene 18 Mart günü bu zaferin yıldönümü kutlanır ve "Büyük Atatürk" için kasideler okunur. Lâkin, bir Allah'ın kulu çıkıp da, sene-yi devriyelerini merâsimlerle kutladığımız 18 Mart 1915 günü Mustafa Kemal'in Çanakkale'de olup olmadığından hiç bahis açamaz.

12 Eylül ihtilâlinin lideri olan Orgeneral Kenan Evren dahi Çanakkale Muharebelerinin Mustafa Kemal'in komutasında gerçekleştiğini bütün millete söylüyordu. Gelin, ihtilâl liderinin Cumhurbaşkanı sıfatını kazandığı 7 Kasım 1982'den yedi ay sonra yaptığı mühim bir konuşmaya kulak verelim.

Târih, 1 Haziran 1983. Yer, Çorum. Siyâsî parti çalışmalarına müsâade buyurulmasına rağmen Büyük Türkiye Partisinin Anayasaya aykırı olarak kapatılmasını ve eski politikacılardan bir kısmının Zincirbozan sürgününe gönderilmesini millete izah eden Evren, 12 Eylül öncesindeki hadiseleri mütâdı vechile tekrar ettikten sonra bakın neler demişti:

"Sevgili vatandaşlarım, sevgili Çorumlu kardeşlerim. Şimdiye kadar açıklamaya çalıştığım bütün bu ikazlarıma rağmen, makam ve iktidar koltuğundan uzaklaştırılmanın ve milletvekilliği veya senatörlüğün sağladığı nimetlerden faydalanmamanın verdiği kini içlerinden atamayan, gözlerini yalnız hırs ve intikam bürümüş, isimlerini burada tekrar etmeyeceğim bazı malum kişiler, aylarca Bizans entrikalarıyla hazırlıklarını sürdürmeleri sonunda Büyük Türkiye Partisi isminde bir partiyi kurdurarak sahneye koydular. Ve bu partiye, kapatılan bir siyâsî partinin mensubu olup kendilerine on sene müddetle siyâsî yasaklama konulan kişilerin kardeşlerini, beş senelik yasaklamaya tâbi kapatılmış partinin milletvekillerini, aynı partinin eski il ve ilçe başkanlarıyla belediye başkanlarını toptan kaydettirmek suretiyle, kurulan bu partinin adıyla amblemiyle ve kaydolanlarıyla kapatılan bu siyâsî partinin devamı olduğunu bir gövde gösterisi halinde ortaya sergilediler.

"DEMİRİ ELE BAS DEMİREL OLSUN"

SEVGİLİ vatandaşlarım, o partinin adının nereden geldiğin biliyorsunuz. Amblem olarak evvelâ ariyi seçtiler. Arı, eski o parti

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantev.org

Evren târihî gerçeklerin farkında mıydı?

aşkanının mezun olduğu üniver-itenin amblemi idi. Onu belirtmek ;indi. Bitmedi. Başka bir parti de nu aldığı için vaz geçtiler. el aptılar. Elin mânâsı nedir size izah deyim. Seçime gittiği zaman vatan-aş, mühürü alacak evet yerine basa-ak ya, o demirden yapılmış. Demiri l'e bas, Demirel olsun. Onun için el ;areti aldılar. Acaba, bizi bu kadar saf ı zannediyorlar bunları anlamaya-ak kadar?" (Kenan Evren'in Söylev e Demeçleri, 12 ylül 1982-9 Ka-ım 1983, s.284)

Ne kadar zekî ol-uklarını izah et-kten sonra konuş-ıasını aynı minval zere devam eden vren, mevzûmuz-ilgili kısımda ay-en şöyle söyle-işti:

"Sevgili yurttaş-rım, ismini dahi ki bir parti lide-ın ağzından düşürmediği bir de-nden alan Büyük Türkiye Partisi, ki bir siyâsî partinin mensupla-ıdan, arkadaşlarından, bu yönetime rşı küskünlerden, kalbleri intikam eşi ile yanıp tutuşan kişilerden ışmuş ve feshedilen bir partinin vamı niteliğinde görüldüğünden patılmasına karar verilmiş ve bu ilikeli oyunu tezgâhlayanların ele-şılarıyla, yine evvelce kapatılmış ;er bir siyâsî partinin devamı nite-nde başka siyâsî partilerin oluştu-ması için gizli faaliyette bulunan ilerin normal seçimler yapılıp, rkiye Büyük Millet Meclisi kura-lup, başkanlık divanı oluşturuluncaya kadar Çanakkale'de gösterilen mahalde ikamete memur edilmeleri kararlaştırılmıştır.

"Ümit ederiz ki, Çanakkale'den karşıda Birinci Cihan Harbinde Atatürk'ün komutasında gerçekleştirilmiş Çanakkale Muharebelerinin o sahalarını seyrederler ve Atatürk'ün ruhu onların kalblerini biraz olsun belki aydınlatabilir. Eğer aynı oyunu geride kalanlar oynamaya devam ederlerse, onlara da bu gibi uygulamaların getirileceğini hatırlatmak isterim." (A.g.e., s.285-286)

Şu sözlerin demokrasiyi ilgilendiren kısmı bahsimizin dışındadır, onun hükmünü elbette târih verecektir. Ama, 1.Cihan Harbinde cereyan eden Çanakkale Muharebelerinin "Atatürk komutasında" cereyan ettiğini bizzat Genelkurmay Başkanlığı sıfatını da taşıyan bir asker söylüyordu. Millet de bunu gerçek zannediyordu.

1 Haziran 1983'te Çorum'da konuşarak BTP'nin kapatılmasını ve politikacıların Zincirbozan'a sürgün edilmesini anlatan 12 Eylül İhtilâlinin lideri Evren, Çanakkale Muharebelerinin "Atatürk'ün komutasında" kazanıldığını söylemişti. Gerçek öyle miydi?

Acaba, gerçekten de Mustafa Kemal mi o muharebelerin komutanı idi?

13. Asrın sonlarında kurulan Osmanlı devleti, altı asır süren ömrünün sonuna geldiğinde evvelâ iç boğuşmalarla dengesini kaybetmiş bir haldeydi. 1789 Fransız İhtilâlinin tesirleri dalga dalga bütün Batıda görülürken Osmanlı topraklarına da si-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://costey.org

İttihadçılar kanlı bir baskınla devleti ele geçirdiler ve Sultan Reşad'ı kukla hâline getirdiler.

rây et etmişti. Devletin bekâsını teminde her grup kendi görüşünün esas alınması gerektiğini ileri sürüyordu. Dıştan devamlı yüklenen Avrupa ülkeleri, karşılarında artık iç birliği bozulmuş bir, yaralı aslan bulmuşlardı.

33 yıl millî birliği usta politikasıyla muhafazaya muvaffak olan Sultan Hamid yorulmuş ve bezmişti. Dıştan destekli İttihad ve Terakkî isimli gizli cemiyetin mensupları ise "vatanın parçalanmasını önlemek" sloganı altına bütün hamiyetperverleri toplamaya çalışan komitacı sivil ve askerlerden müteşekkil gözü dönmüş bir gruptu. Yıkılışı önlemeyi "hürriyet ve meşrûtiyet" sistemine geçişle mümkün gören aydın zümre ile istibdâdı şerîate aykırı bilen dindar zümre dahi "hürriyet, adâlet, uhuvvet, müsâvat" bayrağını desteklemekte fayda umdular.

Mecbûren ilân edilen 2. Meşrûtiyet ve tekrar mer'iyete konan 1876 Anayasası, İttihad ve Terakkî liderlerinin maskelerini düşürerek gerçek çehrelerini göstermeye, dolayısıyla aydınlarla dindar zümreyi karşı cepheye geçirmeye vesile oldu. Günden güne terörü şiddetlendiren İttihadçılar ise 1913 başlarında kanlı bir baskınla devlete tamâmen hâkim olduktan sonra Sultan Reşad'ı kukla hâline getirdiler ve keyfî icraata başladılar.

Dış düşmanların kuvvetli baskılarını büyük bir denge politikası ile 33 yıl önleyen Sultan 2. Abdülhamid Han, içimizdeki iç boğuşmaların verdiği bıkkınlıkla 2. Meşrutiyetin ilânına müsaade etmişti. Ondan sonra Devlet belini doğrultamadı.

1.CİHAN HARBİ PATLIYOR

MEMLEKETİ düze çıkaracağı umulan 1908 Meşrûtiyeti, 1911'de bugünkü Libya topraklarını, 1912-13 arasında da bütün Balkanları elimizden çıkaran acı harbleri doğurmuştu. Ama, ne çekilen çile bitmişti, ne devlet işlerini ellerine geçirenlerin basîretleri açılmıştı, ne de Osmanlı üzerindeki gizli emellerini gerçekleştirmek için yanıp tutuşan dış düşmanların ihtirasları sona ermişti. İşte o hengâmede başımıza 1. Cihan Harbi bombası patladı.

Millî Müdafaa Vekâleti, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Harb Tarihi Dairesi tarafından 1957 Nisan'ında basılan bir kitapta Osmanlının bu harbe girişi şöyle izah ediliyor:

"Siyasî ve ekonomik rekabetlerle hegemonya ihtirasları veya menfaatleri birbirine zıt olan Avrupa ve Dün-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

'a devletleri arasındaki pek ehemniyetsiz zahiri bir sebeple 1914 Haziran nihayetinde patlak veren Birinci Dünya Harbi, başlangıcında bir tarafta İtilâf Devletleri adıyle birer büyük devlet olarak İngiltere, Fransa, Rusya; diğer tarafta bunların karşısında merkezî 'Müttefik' devlet olarak da Almanya, Avusturya, Macaristan bulunuyordu.

...ihçi İsmail Hâmi Danişmend, eserinde devletin 1. ...an Harbine girişini her bakımdan ...çılgınca bir ...yet" olarak ...flandırıyor ...ttihadçıları ...tidâî kafalı birtakım Balkan çetecileri" ...ık görüyor.

"Merkezî devletlerin eski bir müttefik üyesi bulunan İtalya'nın bidayette durumu belli değildi. Avrupa'nın diğer bazı küçük devletleri de İtilâf Devletleri safında yer almışlardı. İtalya (Trablus) ve Balkan Harblerinden pek yorgun çıkan Türkiye, harbe tekaddüm eden anlarda İngiltere, Fransa, Rusya ile anlaşma yolunu aramış ve bu devletlerle bütün görüşlü işleri hallederek bir ittifak yapmaya boş yere uğraşmıştı.

"Almanya bu durumdan faydalanarak, Türkiye ile müzakereye girişti ve 2 Ağustos 1914'te bizimle bir ittifak muahedesi imzaladı. Bununla beraber Türkiye ittifakın tedafüî olduğuna dayanarak derhal harbe girme yolunu tutmadı ve ancak seferberliği yapmakla iktifa etti. İtilâf Devletleri Türkiye'nin bu harbde oynayabileceği mühim rolün değer ve azametini takdir edemediklerinden, onu harbe girmemesini sağlayacak kuvvetli teminatı vermekten kaçındılar.

"Harb başlamadan önce Almanların Akdeniz'de bulunan Goeben ve Breslev harb gemileri, Almanya'nın harbe girmesiyle beraber İngilizlerin takibine uğrayarak 10 Ağustos 1914'te Çanakkale Boğazına sığındılar. Bu gemileri takip eden İngiliz filosu ertesi günü Boğaz önüne geldiyse de İngilizlere Boğazdan geçmek müsâadesi verilmedi.

"Bu Alman gemilerinin satın alınarak Yavuz ve Midilli adlarıyla Türk Donanmasına katıldığı hükümet tarafından resmen ilân edildi. Alman kumandan ve mürettebatı gemilerde kalmıştı. Bu gemilere gelen Alman Amirali Souchon, Türk Donanmasına da kumandan tâyin edildi. Alman Amirali Türkiye'yi Müttefik Devletler hesabına harbe sokmak için talim maksadıyla çıktığı Karadeniz'de Rus donanmasına ve limanlarına taarruz etti ve bu hâdise Türkiye'nin Müttefik Devletler yanında harbe girmesini intâc etti. Rusya, Fransa, İngiltere Türkiye'ye harb ilân ettiler. Bu suretle 1914 Kasım'ının ilk günlerinden itibâren Türkiye fiilen harbe girmiş oldu." (1915'te Çanakkale'de Türk, s.1-2)

İPTİDAÎ KAFALI BALKAN ÇETECİLERİ

HÂDİSEYİ "her bakımdan çılgınca bir cinâyet" olarak vasıflandıran târihçi İsmail Hami Danişmend ise "İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi" isimli eserinde, Osmanlının Almanya yanında harbe girişinin yedi noktadan yanlış olduğunu sıraladıktan sonra şöyle diyor:

"İşte bütün bunlardan dolayı Türkiye harbe girerken yalnız iki devletle sekiz devlete karşı gelmeyi göze almış, denizler hâkimiyetini aklına bile getirmemiş ve her türlü üstünlüklerin karşı tarafta olduğunu hisâb edemeyecek kadar gaflet ve cinnet göstermiş demektir. Yeryüzündeki

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

son Türk imparatorluğunun inkırâzıyle neticelenen bu müdhiş fâciânın bir-iki mürettibinden biri olan Tal'at Paşa'nın hâtırâtında bu nokta şu iki mütenâkız cümleyle izah edilir (s.30): 'Bütün mülâhazalar Almanya'nın mağlûb olmayacağı ihtimâline göre yürütülmüştü; fakat Almanya'nın mutlak gâlibiyetine inanılmıyordu!'

"İntâk-ı hakka benzeyen bu mütenâkız fikranın birinci cümlesine göre Almanya'nın mağlûb olma ihtimâli kat'iyyen hisâb edilmemek suretiyle akla sığmaz bir gaflet gösterilmiş ve onu nakzeden ikinci cümlesine göre de kat'i bir Alman zaferine inanılmadığı için Osmanlı imparatorluğu bile bile ateşe atılmak suretiyle devlet ve millete karşı en müdhiş ihânet cürmü irtikâb edilmiştir. Osmanlı inkırâzının en büyük sebebi, işte böyle deli saçmalarıyla hiç farkında bile olmayarak iç yüzlerini ifşâ edecek kadar iptidâî kafalı bir takım Balkan çetecilerinin devlete hâkim olmasıdır." (A.g.e., c.4, s.419)

Yorumu hangi yönde yapılırsa yapılsın, artık devlet 1. Cihan Harbine girmişti. Bu dünyâyı kan ve ateşe boğan harbin en mühim noktalarından birisini teşkil eden Çanakkale Muharebeleri hakkında Genelkurmay'ın mezkûr kitabında şu yorum yer alıyor:

"Tarih devrelerinin birbirinden ancak en kanlı, en şümullü vak'alarla ayrıldığını zamanımıza kadar geçen hâdiseler gösteriyor. Birinci Dünya Harbi ise, buna tekaddüm eden devre ile bunu takip eden devreyi birbirinden ayıran büyük bir olay ve hattâ muazzam bir cidal olarak kabul edilmiştir.

"Bu harbin umumî çerçevesinde ise, a) Batıda Marn Meydan Muharebesi, b) Çanakkale'deki Türk zaferi gibi büyük hâdiseler, 'tarihin bihakkın dönüm noktası' vasfını alan âmiller olmuştur. Çünkü Marn'de Almanlar muvaffak olsaydı, Fransa sulha icbar edilerek Birinci Dünya Harbi kuvvetli bir ihtimal ile kısa bir müddet içinde merkezi devletlerin zaferiyle sona erebilirdi.

"Diğer taraftan biz de, Çanakkale'de İtilâf Devletlerinin önüne çıkmasaydık veya mağlûp olsa idik, çok kuvvetli bir ihtimal ile Rus Çarlığı kurtulup, harb yine muhtemelen iki yıl önce biter; bunun neticesi olarak şimdiki Sovyet Rusya değil, Birinci Dünya Harbinden evvelki Çarlık Rusya'sının temâdisi görülürdü.

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ-Harbteki mağlûbiyetimizin hikmet cihetini mükemmel bir surette açıklıyor.

"Bu takdirde İtilâf Devletlerinin seri bir zaferi neticesi karşısında biz, iki manzumenin hangisiyle müttefik olursak olalım ve hattâ tarafsız kalmış olalım, en müsait ihtimal ile de olsa, bitkin bir halde kalmaya veya daha doğru bir tâbirle İtilâf Devletlerinin müstemlekesi olmaya mahkûm olurduk." (A.g.e., s.1)

Harbden takriben 40 sene sonra yapılan şu yorumun isâbetli olduğu görülüyor. Demek, her hâlükârda kader-i İlâhiye fetvâ verdirmiştik.

1. Cihan Harbi mağlûbiyetinin hikmet cihetini açıklayan Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri de şöyle diyor:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

saldırmalı.

"4) Stürdee (Amiral) aynı zamanda Majestic ve Canopus sınıfından gemilerle Çanakkale'yi zorlamalı. Tanrı yardımcısı olsun. Ancak, Büyük Napolyon'un dediği gibi, 'sür'at' yoksa 'başarısızlık'." (A.g.e., s.23)

İSTANBUL'DA YAVUZ'U BATIRACAKLAR

BAŞTA Churchill olmak üzere Çanakkale seferini mutlaka isteyen grup, Lord Fisher'in sâdece 4. maddesine sarıldılar. Mâdem Çanakkale Boğazını tanıyan bu ünlü amiral ikinci derecede güçlü eski zırhlılarla Çanakkale'nin zorlanmasını mümkün görüyordu; o halde derhal bu işe başlamalıydı. Diğer maddeler nasıl olsa ondan sonra tatbik edilebilirdi!

O günlerin Mâliye Bakanı olan Lloyd George da Çanakkale'ye değil, Balkanlar veya Adriyatik üzerinden Almanlara yüklenilmesini istiyordu. Onun fikri de kabul görmedi. İngiliz donanması Çanakkale'ye gönderildi.

Lord ise karadan destek verilmeden yalnız donanmanın gitmesine karşıdır. Ama, diğer grup, 3 Ocak 1915'te, Çanakkale önündeki İngiliz Donanmasının Kumandanı Amiral Carden'e, "Çanakkale'nin yalnız denizden zorlanmasını mümkün görüyor musunuz?" diye sorarlar. 5 Ocak'ta gelen cevap, "Çanakkale'nin bir baskınla zorlanacağını sanmıyorum. Birçok gemi tarafından girişilecek geniş hareketle orayı zorlamak mümkün olabilir" diyordu.

Amiral Carden'in Boğazı zorlama plânı 13 Ocak günü Savaş Komitesinde incelenir. Deniz Bakanı Churchill'in toplantıda verdiği teferruata göre plân şöyledir:

"Dış kalelerin uzun menzilli zırhlı toplarıyle dövülüp tahribi. Ondan sonra Boğazın içindeki Üçadalar'da Avrupa'da Almanların yapmış oldukları gibi, teker teker sistematik biçimde tahribi. En yeni tabyalar için en iri çapta top taşıyan üç zırhlı ve öbür tabyalar için de 12 zırhlı yeter görünmektedir. Çanakkale'deki toplar hemen hep eski tiptendir. Bu tahribatı yapacak zırhlılar her defasında dövecekleri kalenin top menzillerinin dışında durarak bu işi yapacaklardır, yani iş tehlikesiz ve zararsız surette yapılacaktır. Anılan zırhlılar bunu kâh açıkta denizden ve kâh Boğaza girerek, ancak denize en yakın kalelerden başlayarak ve o kaledeki topların menzili dışında kalarak yapacaklardır. Mümkün olduğu kadar tabyalardaki topların her birini tam isabetle teker teker tahrip edeceklerdir. Bu tahribatın bir kaç hafta süreceği tahmin edilmektedir. Bu iş bittikten sonra torpiller toplanacak ve donanma İstanbul'a gidip Yavuz'u batıracaktır. Bu yapılınca Ruslar Karadeniz'e egemen olacaklardır. 38 santimetrelik top taşıyan en büyük tipte yeni savaş gemilerinin birincisi olan Queen Elizabeth'in yeni bitirilmiş olduğunu ve toplarını denemek için atış tâlimlerine başlayacağını söyleyen Churchill, bu denemelerin Çanakkale üzerinde yapılmasında hiçbir mahzur olmadığını da ekler." (A.g.e., s.26)

İngilizlerin bu kararı 18 Ocak 1915'te Fransız hükûmetine bildirilir. Halbuki, 6 Ağustos 1914'te iki devletin yaptığı anlaşmaya göre, Akdeniz'de başkumandanlık Fransızların olacaktı. Bu yeni plâna göre ise kumanda İngilizlere geçiyordu.

26 Ocak'ta Londra'ya giden Fransa Başbakanı Augagneur, Fransız denizcilerinin, Çanakkale'yi yalnız deniz-

Üçadalar PDF Kitap Arşivi Başbakanlık

Yardım bekleyen Rusya Çanakkale Boğazına taarruz edilmesini şiddetle istiyordu

Harb başında emekli bulunduğu halde harbin başlamasıyla birlikte bütün donanmaların başkumandanlığına getirilen Amiral Lord Fisher.

den zorlamayı, imkânsız gördüklerini söyler. Churchill ise en ilerdeki kalelerin topa tutulmasından sonra Türklerin karşı koymakta direnemeyeceğini iddia eder. Fransızlara da Suriye sahillerinin kumandasını verir.

ALMANLARIN sıkı baskısı karşısında İngiliz kuvvetlenin yardımına şiddetle muhtaç olan Fransızların zâten fazla ısrar şansları yoktur. 31 Ocak 1915'te planı kabul ettiklerini yazı ile bildirirler.

Artık ok yaydan çıkmıştı. Hedef Çanakkale Boğazı olarak seçilmiş bulunuyordu. Bir an önce ve az zahmetle İstanbul'a gireceklerini hayâl eden İngilizler, başta o zamanın en büyük harb gemisi olan Queen Elizabeth'le birlikte 15 zırhlı veyâ harb kruvazörü, 3 hafif kruvazör, 16 muhrip ve 6 denizaltı kullanacaklarını Fransız-lara bildirdiler. Fransızlar da Çanak-kale'ye içinde dört zırhlı bulunan bir donanma gönderirler.

Kurt denizci Amiral Fisher'in ayak diremesine ve istifâ tehdidine rağmen bu karar alınmıştı. Artık neticeyi beklemekten başka çâre yoktu. Gözler Çanakkale'nin düşmesine çev-rilmişti.

Peki, Osmanlı istihkâmlarının vaziyeti nasıldı? bu gelen donanmaya karşı koyabilecek gücü var mıydı?

Genelkurmay Harb Tarihi Dâiresi Başkanlığının 1957'de neşrettiği kitap, Çanakkale Muharebelerinin baş-laması hakkında şöyle bir giriş ya pıyor:

"Çanakkale ve buradaki Türk kuv vetlerinin gelecekteki rolünü takdi edemeyen İtilâf Devletleri, Boğazdaı büyük bir zorluk görmeden geçile ceğini ve Türkiye'yi bertaraf edere askerî ve siyâsî gâyelerini kolaylıkl elde edeceklerini zannettiler. İşte b düşünceler, İtilâf Devletlerinin gözü nü Çanakkale'ye çevirdi. Bu sıralard bilhassa diğer cephelerde fena du rumda bulunmakla beraber, Boğazla yolu ile İngiltere ve Fransa'dan hai malzemesi yardımı bekleyen Rusy Çanakkale'ye böyle bir taarruz yapı masını şiddetle arzu ediyordu.

"İşte bu durum karşısında artı İtilâf Devletleri —belki de— bir yö den Rusları tatmin etmek ve bir ya dan da bizim Süveyş Kanalına kuvve ler sevk etmemize imkân bulara herhangi bir ziyan vermemizi önl mek maksadıyla nihayet Çanakkale önce yalnız harb gemileriyle zorlay geçerek kat'î neticeyi deniz yolu

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - pdfmevkanlevi.org

saldırmalı.

"4) Stürdee (Amiral) aynı zamanda Majestic ve Canopus sınıfından gemilerle Çanakkale'yi zorlamalı. Tanrı yardımcısı olsun. Ancak, Büyük Napolyon'un dediği gibi, 'sür'at' yoksa 'başarısızlık'." (A.g.e., s.23)

İSTANBUL'DA YAVUZ'U BATIRACAKLAR

BAŞTA Churchill olmak üzere Çanakkale seferini mutlaka isteyen grup, Lord Fisher'in sâdece 4. maddesine sarıldılar. Mâdem Çanakkale Boğazını tanıyan bu ünlü amiral ikinci derecede güçlü eski zırhlılarla Çanakkale'nin zorlanmasını mümkün görüyordu; o halde derhal bu işe başlamalıydı. Diğer maddeler nasıl olsa ondan sonra tatbik edilebilirdi!

O günlerin Mâliye Bakanı olan Lloyd George da Çanakkale'ye değil, Balkanlar veya Adriyatik üzerinden Almanlara yüklenilmesini istiyordu. Onun fikri de kabul görmedi. İngiliz donanması Çanakkale'ye gönderildi.

Lord ise karadan destek verilmeden yalnız donanmanın gitmesine karşıdır. Ama, diğer grup, 3 Ocak 1915'te, Çanakkale önündeki İngiliz Donanmasının Kumandanı Amiral Carden'e, "Çanakkale'nin yalnız denizden zorlanmasını mümkün görüyor musunuz?" diye sorarlar. 5 Ocak'ta gelen cevap, "Çanakkale'nin bir baskınla zorlanacağını sanmıyorum. Birçok gemi tarafından girişilecek geniş hareketle orayı zorlamak mümkün olabilir" diyordu.

Amiral Carden'in Boğazı zorlama plânı 13 Ocak günü Savaş Komitesinde incelenir. Deniz Bakanı Churchill'in toplantıda verdiği teferruata göre plân şöyledir:

"Dış kalelerin uzun menzilli zırhlı toplarıyle dövülüp tahribi. Ondan sonra Boğazın içindeki kalelerin, Anvers'de Almanların yapmış oldukları gibi, teker teker sistematik biçimde tahribi. En yeni tabyalar için en iri çapta top taşıyan üç zırhlı ve öbür tabyalar için de 12 zırhlı yeter görünmektedir. Çanakkale'deki toplar hemen hep eski tiptendir. Bu tahribatı yapacak zırhlılar her defasında dövecekleri kalenin top menzillerinin dışında durarak bu işi yapacaklardır, yani iş tehlikesiz ve zararsız surette yapılacaktır. Anılan zırhlılar bunu kâh açıkta denizden ve kâh Boğaza girerek, ancak denize en yakın kalelerden başlayarak ve o kaledeki topların menzilli dışında kalarak yapacaklardır. Mümkün olduğu kadar tabyalardaki topların her birini tam isabetle teker teker tahrip edeceklerdir. Bu tahribatın bir kaç hafta süreceği tahmin edilmektedir. Bu iş bittikten sonra torpiller toplanacak ve donanma İstanbul'a gidip Yavuz'u batıracaktır. Bu yapılınca Ruslar Karadeniz'e egemen olacaklardır. 38 santimetrelik top taşıyan en büyük tipte yeni savaş gemilerinin birincisi olan Queen Elizabeth'in yeni bitirilmiş olduğunu ve toplarını denemek için atış tâlimlerine başlayacağını söyleyen Churchill, bu denemelerin Çanakkale üzerinde yapılmasında hiçbir mahzur olmadığını da ekler." (A.g.e., s.26)

İngilizlerin bu kararı 18 Ocak 1915'te Fransız hükümetine bildirilir. Halbuki, 6 Ağustos 1914'te iki devletin yaptığı anlaşmaya göre, Akdeniz'de başkumandanlık Fransızların olacaktı. Bu yeni plâna göre ise kumanda İngilizlere geçiyordu.

26 Ocak'ta Londra'ya giden Fransa Başbakanı Augagneur, Fransız denizcilerinin, Çanakkale'yi yalnız deniz-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Harb başında emekli bulunduğu halde harbin başlamasıyla birlikte bütün donanmaların başkumandanlığına getirilen Amiral Lord Fisher.

Yardım bekleyen Rusya Çanakkale Boğazına taarruz edilmesini şiddetle istiyordu

den zorlamayı, imkânsız gördüklerini söyler. Churchill ise en ilerdeki kalelerin topa tutulmasından sonra Türklerin karşı koymakta direnemeyeceğini iddia eder. Fransızlara da Suriye sahillerinin kumandasını verir.

ALMANLARIN sıkı baskısı karşısında İngiliz kuvvetlerinin yardımına şiddetle muhtaç olan Fransızların zâten fazla ısrar şansları yoktur. 31 Ocak 1915'te planı kabul ettiklerini yazı ile bildirirler.

Artık ok yaydan çıkmıştı. Hedef Çanakkale Boğazı olarak seçilmiş bulunuyordu. Bir an önce ve az zahmetle İstanbul'a gireceklerini hayâl eden İngilizler, başta o zamanın en büyük harb gemisi olan Queen Elizabeth'le birlikte 15 zırhlı veyâ harb kruvazörü, 3 hafif kruvazör, 16 muhrip ve 6 denizaltı kullanacaklarını Fransız-lara bildirdiler. Fransızlar da Çanak-kale'ye içinde dört zırhlı bulunan bir donanma gönderirler.

Kurt denizci Amiral Fisher'in ayak diremesine ve istifâ tehdidine rağmen bu karar alınmıştı. Artık neticeyi beklemekten başka çâre yoktu. Gözler Çanakkale'nin düşmesine çev-rilmişti.

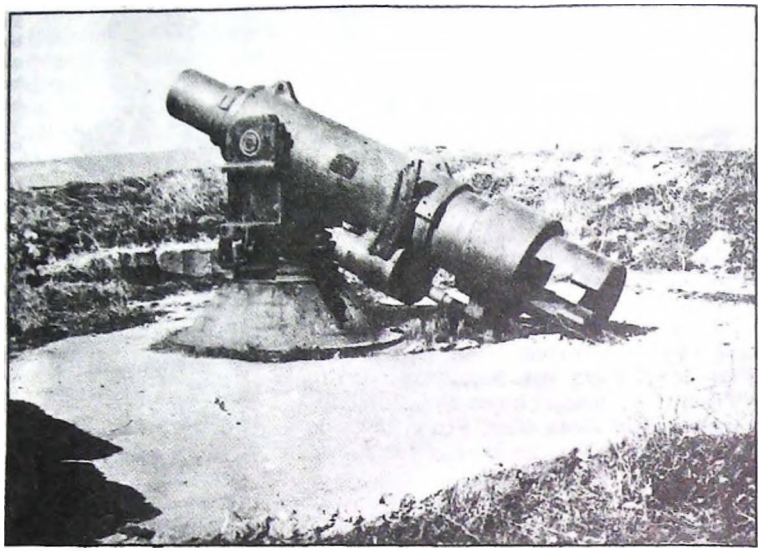
Peki, Osmanlı istihkâmlarının vaziyeti nasıldı? bu gelen donanmaya karşı koyabilecek gücü var mıydı?

Genelkurmay Harb Tarihi Dâiresi Başkanlığının 1957'de neşrettiği kitap, Çanakkale Muharebelerinin başlaması hakkında şöyle bir giriş yapıyor:

"Çanakkale ve buradaki Türk kuvvetlerinin gelecekteki rolünü takdir edemeyen İtilâf Devletleri, Boğazdan büyük bir zorluk görmeden geçileceğini ve Türkiye'yi bertaraf ederek askerî ve siyâsî gâyelerini kolaylıkla elde edeceklerini zannettiler. İşte bu düşünceler, İtilâf Devletlerinin gözünü Çanakkale'ye çevirdi. Bu sıralarda bilhassa diğer cephelerde fena durumda bulunmakla beraber, Boğazlar yolu ile İngiltere ve Fransa'dan harb malzemesi yardımı bekleyen Rusya, Çanakkale'ye böyle bir taarruz yapılmasını şiddetle arzu ediyordu.

"İşte bu durum karşısında artık, İtilâf Devletleri —belki de— bir yönden Rusları tatmin etmek ve bir yandan da bizim Süveyş Kanalına kuvvetler sevk etmemize imkân bularak herhangi bir ziyan vermemizi önlemek maksadıyla nihayet Çanakkale'yi önce yalnız harb gemileriyle zorlayıp geçerek kat'î neticeyi deniz yolu ile

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Çanakkale istihkâmları gerçekten çok zayıftı. Üç ayda takviyesine çalışıldı. İşte o günlerden hatıralar taşıyan bir top.

elde etmeye karar verdiler. Bu suretle Birinci Dünya Harbi mukaddératının Çanakkale'de tâyinini istemişler ve taarruz plânlarını da bütün teferruatiyle bu esas üzerine kurmuşlardı. İtilâf Kuvvetleri fiiliyatta Boğazı geçebilselerdi, belki de, emellerine kavuşacaklardı." (1915'te Çanakkale'de Türk, s.3)

ZAYIF İSTİHKÂMLAR

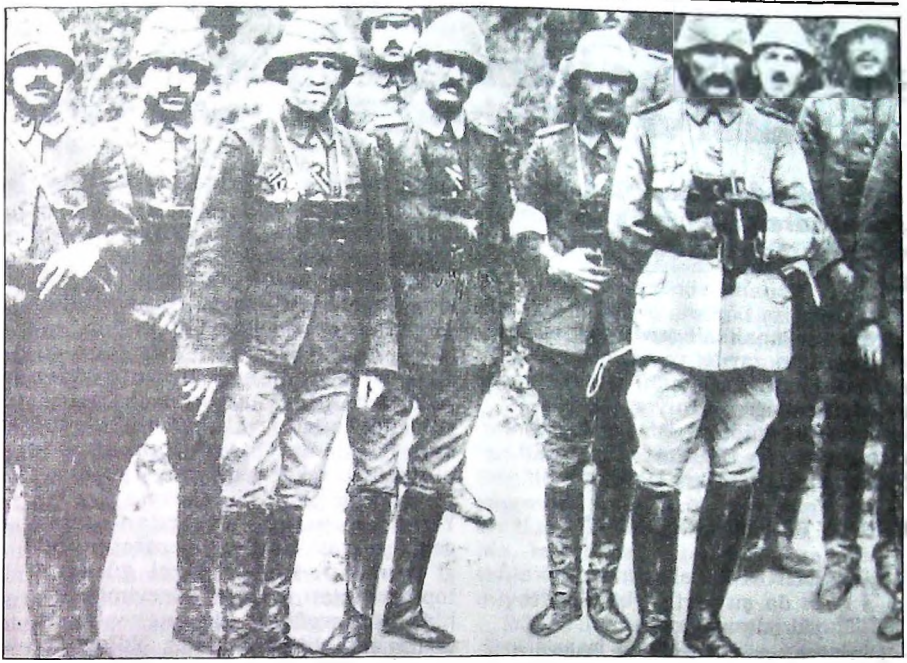
PEKİ, gelen düşman donanmasına karşı bizim Çanakkale Boğazındaki vaziyetimiz nasıldı? Bir dergi şöyle diyor:

."Düşman bu hareketinde belki de haksız değildi. Çünkü, Boğaz tahkimatı son zamanlarda iyiden iyiye ihmal edilmişti. Dış istihkâm dediğimiz tahkimat, Çanakkale Boğazının Ege Denizine açılan kısmı olan Seddülbahir ve Kumkale'ye yerleştirilmiş 20 toptan ibâretti. Bunlardan da ancak 4 tanesinin menzili 15.000 metreye yaklaşıyordu, diğerlerinin menzili 7.500 metreden ibaretti. Asıl kuvvetli müdafaa Boğazın en dar yerinde kurulmuş olan iç müdafaa tahkimatında toplanmıştı. Burada 15-35.5 çapında 78 top mevzilenmişti. Ancak bunların da cephanesi son derece azdı. Düşman 3 Kasım'da dış tahkimata yaptığı hücumdan sonra asıl hücuma hemen geçmedi. Müttefiklerin taarruza ara verdiği 3 ay zarfında tahrip edilen dış tahkimat biraz tamir edildiyse de, bunun düşman bombardımanına karşı koyamayacağı anlaşıldığından fazlaca kuvvetlendirilmesine gidilmedi?" (Orhan Ş.Yüksel, Hayat Tarih Mecmuası, Mart 1965. s.6-7)

Bir başka dergi ise şöyle diyor:

"Boğaz, İtilâf Devletlerinin kanısına uygun olarak, gerçekten iyi tahkim edilmemişti. Bu yüzden de kuvvetli bir donanma saldırısına uzun süre dayanacak halde değildi. Dış savunma düzeni, Anadolu yakasında Orhaniye ve Kumkale, Rumeli tarafında Seddülbahir ve Ertuğrul tabyalarında bulunan 20 toptan ibaretti. Bunların da yalnız dördü seri ateşli, ve en uzun menzilleri 14.800 metre, öbürleri âdi ateşli ve menzilleri 7.500

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

metreydi. Ara savunma bölgesinde Kepez ve Dardanos tabyaları vardı. Sonradan her iki tarafa da yeni tabyalar yapıldı ve toplam yirmi dört ağır top konuldu. Boğazın en dar yeri olan Çanakkale-Kilitbahir, iç savunma bölgesiydi. En kuvvetli kısım olan Soğanlıdere-Kepez ve Nara-Değirmendere arasındaki bölgede dokuz tabya vardı. En fazla mayın hattı ve öbür savunma tesisleri burada kurulmaya gayret edilmişti.

"Türklerin elinde toplam 137 top bulunmaktaydı. Bunlardan sadece 78 tanesinin çapı 15-35,5 ve yalnız 18'inin menzilli 14.800-16.900 metre arasındaydı. Cephane ise pek kıttı. Ayrıca Saros Körfezi hiç tahkim edilmemiş durumda olup, Çanakkale Boğazını koruyacak kuvvetlerin Gelibolu yarımadasında bulunan kısımları bu taraftan yapılacak bir çıkarma tehdidi altındaydı. Seferberlik emrinden sonra Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Bey (Orgeneral Cevat Çobanlı) tarafından bir miktar yeni bataryalar meydana getirilmiş ve bu arada gemilerden sökülen toplardan da yararlanılmıştı. Ayrıca giriş ve iç savunma mevzilerinin hizası, daha önce mayınlarla kapatılmıştı

O günlerin meşhur isimlerinden olan Miralay (albay) Cevad Bey, Çanakkale Boğazının 1. Cihan Harbindeki ehemmiyeti gözönüne alınarak Mevki-i Müstahkem Kumandanlığına tâyin edilmişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Siyâsete dalan İttihadçılar asıl vatan müdâfaası vazifelerini ihmal etmişlerdi.

Selâhaddin Âdil Paşa Çanakkale'deki karargâhı büyük bir keşmekeş içinde teslim aldıklarını anlatıyor.

"Kısaca, Çanakkale savunma sistemi gerçekten zayıftı ve bu görünüşe aldanan mağrur düşman, Boğazı kolaylıkla aşacağını sanıyor, Türklerin üstün savaş gücünü ise hiç hesaba katmıyordu." (Midhat Sertoğlu, Yıllarboyu Tarih, Mart 1979, s.5-7)

KURMAY BAŞKANI NE DİYOR?

MEZKÛR Genelkurmayın kitabı da şu verilen bilgileri teyid ediyor:

"Harbden evvel Çanakkale Boğazını modern tarzda tahkim için fırsat bulunamamıştı. Bununla beraber silâh ve malzeme noksanına rağmen mevcut imkânlarla Çanakkale Müstahkem Mevkiinin takviyesine çalışıldı." (A.g.e., s.3)

Gelin, gerçekleri bir de o günlerin en salâhiyetli ikinci kişisinden dinleyelim.

Bugünkü nesillerin tanımadığı pek çok kahramandan birisi olan Selahaddin Âdil Paşa, Çanakkale Muharebeleri başlamadan önce binbaşı rütbesindeydi. 1. Cihan Harbine girilmeden biraz önce, Çanakkale Boğazının hususi ehemmiyeti gözönüne alınarak Çanakkale Müstahkem Mevkii Kumandanlığına Miralay (Albay) Cevad Bey tâyin edilmişti. Bugünkü nesillerin tanımadığı bir başka simâ olan istikbâlin Cevad Paşa'sı, o günlerin pek ünlü bir askeri idi. Onun kurmay başkanlığına da Topçu Binbaşı Selâhaddin Âdil Bey getirilmişti.

Selâhaddin Âdil Paşa, hâtıralarında, oraya gidişlerindeki hâli şöyle tasvir ediyor:

"Bu mevkiin stratejik önemine göre, kapımıza kadar gelen harb için herhangi bir tedbir alınmamıştı. Balkan Harbinden sonra, Almanya'dan gelen mütehassıslar tarafından yeniden teşkilâtlandırılmak istenen ordu birlikleri, henüz bir düzenden yoksundu. Nitekim, sorumluluğunu yüklendiğimiz Mevki-i Müstahkemin, kara ve deniz, birçok teşkilâtında birlikte hareket edilerek yapılması zorunlu bir plânı bile mevcut değildi. Yetkimiz, yalnız Boğazdan geçen gemilere dair Harbiye Nezaretine bilgi vermekti. Bir de, özel günlerde top atmaktan ibaretti görevimiz! İşte bizler, karargâhı bu keşmekeş içinde teslim aldık!" (Nail Uçar, Yıllarboyu Tarih, Şubat 1982, s.185)

Memleketi kurtarmak için teröre müracaattan bile çekinmeyen İttihadçılar, askerlik yerine siyâsî mücâdeleye ağırlık verdikleri için asli vazifelerini ihmal etmişlerdi. Selâhaddin Âdil Paşa'nın şu söyledikleri de bu iddianın acı bir delili idi.

KIR SAKALLI İHTİYAR

ÇANAKKALE Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı erkân-ı harb reisliğine tâyin edilen Binbaşı Selâhaddin Âdil, oraya gittikten sonra yaptıklarını da şöyle anlatıyor:

"Şükür ki İtilâf Devletleriyle henüz siyasî ilişkiler kesilmemişti. Maddî olsun, mânevî olsun, bütün gücümüzü, muhtemel bir savaşa karşı tedbirler almakla harcıyorduk. Tabyalar güçlendiriliyor, ağır bataryalar kuruluyor, menziller, ateş sahaları dikkate alınarak her türlü hazırlıklar yapılıyordu. Müdafaanın, Boğaz dahi-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

65'ini geride bırakan Ramazan Ağa'nın büyük topları nakli unutulacak gibi değil

linden yapılacağı düşüncesiyle, bütün silâhlarımızın Çanakkale-Kilitbahir hattıyla İntepe-Eskihisarlık hattı arasında toplanmasını uygun görmüştük. Çanakkale-Kilitbahir istihkâmları, mümkün olduğu kadar, elde mevcut büyük çaplı ve uzun menzilli toplarla takviye edilerek bir ana savunma hattı oluşturuluyordu. Kepez-Soğanlıdere hattının batısındaki torpil hatlarının korunması için her türden hafif toplar ve sahra toplarından yararlanılmıştı. Ayrıca yerleştirilen projektörlerle gece atışlarının da yapılması sağlanmış bulunuyordu. Bu suretle, mayın hatlarımızın düşmana karşı korunmaları tedbirleri de arttırılmış oluyordu. Yine, bu torpil mânia hattına karşı yapılacak teşebbüsleri uzaktan karşılayabilmek için, hem merkez grubunu borbardıman etmek isteyen ağır düşman gemilerinin serbestçe ateşini önlemek ve bir derece zayıf olan güvertelerine karşı yukardan inme ateşlerle tahrip edilmeleri için orta çapta toplar ve obüs, havanlarla Karantina-Soğanlı hattı batısındaki sırtlarda bir yoğun ateş gücü olan ileri hat vücuda getirildi. Bu sayede bütün Mevki-i Müstahkem, top ateşlerinin bir hat üzerinde toplanması suretiyle fazla bir ateş perdesi sağlanmış oluyordu. Gemilerden sökülen, muhtelif yerlerden getirilen toplar Erenköy-Tenker sırtlarına yerleştirilmeye başlanmış, bu arada soba borularından bazı sahte bataryalar da yapılarak muhtelif yerlere konmuştu.

"Bu meyanda, 65'ini geride bırakmış imâlât-ı Harbiye ustası Ramazan Ağa'yı anmadan geçemeyeceğim. Bu uzun, kır sakallı ihtiyar, birkaç kalas ve birkaç metre halattan ibaret malzemesi ve 30 kadar yardımcısıyla, birçok ağır toplarımızı ve bilhassa Çimenlik burcu üzerindeki 35,5 çapındaki ve ağırlığı 100 tondan aşağı olmayan bir topu, 15 metre yükseklikteki eski kaleden aşağı indirmek ve bir kızak üzerinde Anadolu Hamidiyesine nakil ve oradaki eşlerine kavuşturmak suretiyle, hepimize ders veren bir örnek olmuştu." (A.g.d., s.18-19)

Evet, gerçekten de çok ihmal edilmiş durumdaki Çanakkale istihkâmları işte bu Miralay Cevad, Binbaşı Selâhaddin ve 65'lik Ramazan Ağalar sâyesinde koca devletleri şaşırtacak bir bünyeye kavuşturulmuştu. Bakalım, bu çalışma, gelecek koca müttefik donanmasına mâni olabilecek miydi?

Bütün İngiliz Donanmaları Kumandanı Amiral Lord Fisher'in muhalefetine rağmen sâdece deniz birlikleriyle Çanakkale Boğazını zorlamaya karar veren İngilizlerin idâresindeki müttefik donanması yola çıktı ve Çanakkale yakınlarına geldi. Ama, ne-

Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanlığının kurmay başkanlığına da yine gözde askerlerden Topçu Binbaşısı Selâhaddin Âdil Bey getirilmişti. Miralay Cevad Bey'in emri altında bu güzide askerler sür'atle Boğazı tahkim etmeye başladılar.

reye üs kuracakları belli değildi. O vaziyeti, Türk Tarih Kurumu yayınlarından Yusuf Hikmet Bayur'un "Türk İnkılâbı Tarihi" isimli eserinden okuyalım:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yusuf Hikmet Bayur, "Türk İnkılâbı Tarihi" isimli eserinde Çanakkale muharebelerine yer verirken, Atatürk'le ilgili olarak doğruluğu tartışmalı bilgiler öne sürüyor.

"İngiliz-Fransız donanması Çanakkale'ye elden geldiği kadar yakın bir limana muhtaçtı. Limni adasındaki Mondros limanı pek uygundu. Bu ada ise yansız Yunanistan'ın elinde idi. Ancak ondan faydalanmak için bir siyasal hile bulunur. Adalar sorunu (meselesi) henüz kesin olarak çözülmemiş olduğundan ve İmroz'la Bozcaada'yı Osmanlıda, öbür adaları Yunanistan'da bırakan büyük devletlerin kararı Bâbıâlice kabul edilmemiş bulunduğundan, Limni adasının durumu şüpheli ve resmen Osmanlı malı sayılarak İngilizlerce oraya iki tabur asker çıkarılır ve donanmaca orası üs yapılır. Venizelos da bu işe göz yumar. Oraya çıkarılan iki deniz piyade taburunun görevi, Çanakkale tabyaları savaş gemilerinin toplarıyla susturuldukça karaya küçük birlikler gönderip tahribatı bütünlemektir." (A.g.e., c.3, k.2, s.42)

Bugün Yunanistan hudutları içinde kalarak Türkiye'nin başına belâ olan Limni adası, sırf İngiliz menfaati hesâbına o günlerde Osmanlı toprağı kabul edilmişti. Ne yazık ki, Lozan Konferansında bu gerçek de unutuldu gitti!

İNGİLİZLER TELÂŞLI

Her ne kadar Churchill-Hankey planı gereği sâdece deniz kuvvetleriyle Çanakkale Boğazının zorlanmasına karar çıkmış idiyse de, kara birliklerince harekâtın desteklenmesini isteyen tecrübeli askerler ikâz vazifelerini yapmaya devâm ediyorlardı. Lord Fisher, 16 Şubat 1915 günü Deniz Bakanı Churchill'e şunları yazar:

"Ummak isterim ki, yarın Limni'ye tümenler göndermesini Kiçner'den sağladınız. Çanakkale asker tarafından işgal edilmedikçe Karadeniz'den tek bir buğday tanesi gelmeyecektir. İngiltere'de yarım milyon asker bulunurken donanma ile işbirliği yapmak üzere ordu gönderilmemiş olmasına gelecek nesiller şaşaduracaklardır." (A.g.e., s.42)

Daha sonra Lord Fisher'in yerine Bütün İngiliz Donanmaları Kumandanı olacak olan Amiral Sir Henry Jackson da, Lorddan bir gün önce aynı mealde Churchill'e şöyle yazmıştı:

"Bu büyük deniz girişitinin [teşebbüsünün] yemişlerini toplamak için gerektiği ölçüde kara kuvvetleri bulundurmaya çalışılmalıdır. Onları taşıyan gemiler, Çanakkale Boğazındaki tabyalar susturulur susturulmaz Boğazların içine girmeğe hazır olmalıdırlar... Güçlü bir kara kuvveti işbirliği yapmaya ve hiç olmazsa tabyalar susturulunca ortaya atılmaya hazır olmadıkça tabyaların denizden dövülmesi yönü tavsiye edilecek bir ameliye değildir." (A.g.e., s.43)

Tecrübeli askerlerin bu tavsiyede ısrarı üzerine birçok bakanın da bulunduğu Harb Komitesi 16 Şubat 1915'te toplanarak, "29. Tümenin elden geldiği kadar çabuk" olmak üzere ve gerekirse "Mısır'dan da" Limni'ye gönderilmesi, bu gönderilecek kuvvetlerin de deniz harekâtını desteklemeleri karara bağlanır. Fakat, bu karar daha tatbik mevkiine konulma imkânı bulmamışken, İngiliz Donanması Çanakkale Boğazına doğru harekâta kalkmıştı bile...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Amiral Carden, "14 gün sonra İstanbul'a ulaşacağımız kanaatindeyim" diyordu

İngiltere Bütün Donanmalar Kumandanı Amiral Lord John Artbuthnot Fisher, kara kuvvetlerince desteklenmeyen donanmanın yalnız başına Çanakkale'de muvaffak olamayacağını ısrarla söylüyordu.

19 ŞUBAT TAARRUZU

İNGİLİZ-Fransız ortak donanmasının kurmay başkanı olan Komodor Sir Roger Keyes, 1906-1907 yıllarında İstanbul'da deniz ataşesi olarak bulunurken gerek Boğaziçi ve gerekse Çanakkale tabyalarını uzun uzun inceleme fırsatı bulmuştu. Hâtıralarını yazdığı kitabın 135. sayfasında şunları söylüyor:

"Savaştan önceki yıllarda İstanbul'da bir deniz heyetimiz bulunuyordu (Amiral Limpus heyeti) ve Çanakkale savunması hakkında pek açık bilgilerimiz vardı. Türkiye savaşa katıldığı vakit oraya beş sıra torpil dökülmüş olduğunu biliyorduk. Yine biliyorduk ki, Çanakkale'yi 3 Kasım 1914 günü topa tutuşumuzdan sonra ve 18 Mart 1915 günlü saldırımızdan önce birkaç batarya top ile birkaç sıra torpil bunlara eklenmişti." (A.g.e., s.51)

Daha sonraları Amiral olan Keyes, harbe başlamadan önce hâtıra defterine şunları yazmıştı:

"Winston Churchill'in enerjik idâresi altında dev adımlarla ilerliyoruz. Takip ettiğimiz usuller halkın hoşuna gitmiyor, ama kabul etmeliyiz ki, Churchill uzağı ve doğruyu görüyor; itiraf etmek gerekir ki, cesaret sahibi bir adam. İngiliz denizciliği büyük bir imtihana hazırlanıyor. Biz, bu imtihanı vereceğiz, Çanakkale Boğazını geçeceğiz!" (Feridun Fazıl Tülbentçi, Yıllarboyu Tarih, Mart 1982, s.8)

Osmanlı istihkâmlarının zayıflığını çok iyi bilen Kurmay Başkanının anlattıklarına çok güvendiği anlaşılan İngiliz-Fransız ortak donanmasının kumandanı Amiral Sackville Carden, 19 Şubat sabahı ilk büyük bombardımana başlarken Londra'ya şu mesajı çekmişti:

"Zâyiatımız ve hasarımız çok az, hava durumu çok müsâit; 14 güne kadar İstanbul'a ulaşacağımız kanaatindeyim!" (A.g.d., Mart 1979, s.40)

İstanbul'da deniz ataşesi iken Çanakkale Boğazını iyice tedkik etmiş bulunan Müttefik Donanmasının Kurmay Başkanı Komodor Sir Roger Keyes, "Çanakkale Boğazını geçeceğiz!" diyordu.

Müttefik Donanmasındaki Fransız Filosu-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantep.org

na kumanda eden Fransız Amirali Guepratte de Boğazı geçeceklerine iyice inanmıştı ki, Başkumandanlığa şu mürâcaatı yaptı:

"Müttefiklerin muazzam armadasının Çanakkale Boğazını zorlayıp geçeceğinden kuşkum yok. Çanakkale geçilecektir. Bu aynı zamanda Fransa ve İngiltere devletlerinin donanmalarının prestiji meselesidir. Bu prestij aslâ gölgelenmeyecektir. Benim Başkumandanlıktan isteğim şudur: Marmara Denizine girmenin ilk şerefi Fransız filosuna bırakılmalıdır." (A.g.d., F.F.Tülbentçi, Mart 1982, s.8)

İşte bu hava içerisinde müttefik donanması Çanakkale Boğazına yüklendi. Filo Kumandanı Amiral J.M.de Robeck, 19 Şubat 1915 sabahı hücûma kalktı. Hâdiseyi takip edelim:

"Ertuğrul ve Orhaniye tabyaları, menzilleri dışı mesâfeden şiddetli ve cehennemi bir ateş altına alındılar. Gemiler uzakta olduğundan, mermilerimiz kısa düşüyordu. Bu bombardıman, kısa aralıklarla yedi saat sürdü. Lâkin düşman gemileri Türk bataryalarının menziline girince yoğun bir ateşle karşılaştılar. Ertuğrul tabyasının dördüncü mermisi 'Vangeance' adlı İngiliz zırhlısının arka taretine indi. Aynı zamanda İngilizlerin meşhur 'Agamemnon' zırhlısı da Orhaniye tabyasından hatırı sayılır bir isabet aldı.

"Düşman bunun üzerine daha yakın mesâfeden çılgın bir bombardımana başladı. Dörder saniye aralıklı göz açtırmayan salvolar altında kahraman Türk topçusu görevini soğukkanlılıkla yaparak isabetli atışlarına devam ediyordu. Bunun karşısında düşman daha fazla ilerleyemeyerek saat 18'de ateş kesti ve çekildi." (Midhat Sertoğlu, a.g.d., Mart 1979, s.7)

14 gün içinde İstanbul'a girmeyi hayâl eden Müttefik Donanması Kumandanı Amiral Carden, taarruzu altı gün sonra tekrarlattı.

İNGİLİZLER ZORLANIYOR

Şimdi yine aynı dergiye bakalım:

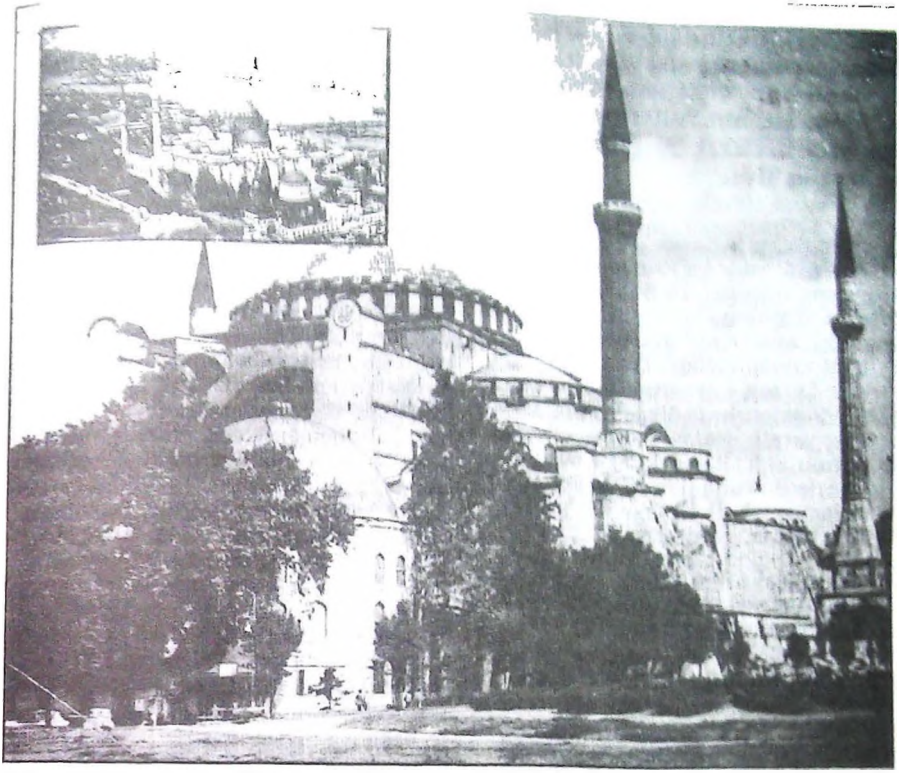
Meşhur müttefik donanması, Boğaz'dan geçmenin o kadar kolay olmadığını yaşayarak görmeye başlamıştı.

"Saldırı, 25 Şubat'ta yine tekrarlandı. Saat 10'da, uzak mesâfeden şiddetli ve ezici bir ateş başlamıştı. Bu arada menzil içine girmeye kalkışan 'Agamemnon' adlı İngiliz zırhlısı, Orhaniye tabyası tarafından ateş altına alınıp ciddî şekilde hasara uğratıldığından 'Gaulois' adlı Fransız zırhlısının yardımı ile geri çekilmeye mecbur kaldı. Düşman bu sefer 'Suffren', 'Vangeance', 'Charlemagne' ve 'Cornwallis' zırhlılarını hep birden ileriye sürdü. 'Queen Elizabeth' adlı yep yeni ve modern İngiliz dretnotu ise otuzsekizlik müthiş toplarıyle Ertuğrul tabyasını dövmeye başlamıştı. Bir süre sonra ateş kesip Bozcaada ve Mürekkep Adası yönünde çekilen düşmanın gece uzak mesâfeden tâciz ateşi uzun bir süre daha devam etti durdu." (A.g.d., s.7)

Meşhur müttefik donanması, Boğazdan geçmenin o kadar kolay olmadığını yaşayarak görmeye başlamıştı. Bombardımanda harap olan Osmanlı dış istihkâmlarına o 25 Şubat Perşembe gecesi asker çıkararak filolar oradaki bataryalarımızı kısmen tahrip ettiler ve askerleri geri çektiler. Ama, hedefi düşürmenin zorluğu anlaşılmıştı.

İngiliz Savunma Bakanı Lord Earl Kitchener, 26 Şubat 1915'te, "Eğer donanma, yardımsız Boğazları zorlayamazsa ordu bu işi üzerine almalıdır. Doğuda bir yenilginin sonuçları çok ciddî olabilir, gerileyemeyiz düşüncesindeyim" diyordu (Türk İnkılâbı Tarihi, c.3, k.2, s.44). Deniz hücumu muvaffak olamasa dahi İngilizlerin Çanakkale üzerinden geçişi durdur-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Daha Boğazlar geçilememişken bile İstanbul'un düşeceği havası doğmuş ve Ruslar Ayasofya'yı istemişlerdi. Bunun üzerine telâşa kapılan Vatikan ise bu mâbedin Fransızların kontrolüne bırakılarak Katoliklere verilmesini istiyordu. Ne acıdır ki, Türkiye Cumhuriyeti bu ulvî mâbedi müze yaparak bütün Hıristiyanları sevindirmiş ve Çanakkale'de dökülen şühedâ kanları da böylece heder edilmişti.

mayacakları anlaşılıyordu.

Her ne kadar, "İçi beni, dışı seni yakar" sözüne uygun olarak İngilizler ve müttefik donanmasına katılan Fransızlar gerçeğin acı yüzünü görmeye başlamışlarsa da, gerek diğer müttefikleri olan Rusya'da ve gerekse başka ülkelerde meydana gelen hava bam başkaydı.

Dünyânın bu en muhteşem donanmasına karşı zayıf Osmanlı istihkâmlarının dayanması mümkün görülmediğine göre, yakın bir zamanda İstanbul'un düşeceği kanaati doğmuştu. Öyle ise, herkes bu muazzam ölünün mirâsından pay alma mücâdelesinde geri kalmamalıydı. Evvelâ Rusların ezelî emelleri kabarmıştı.

Çanakkale Muharebelerine yer veren bir ansiklopedi mezkûr maddeye şöyle devâm ediyor:

"Yapısı bakımından savunmaya elverişli olan Boğaz, Türkler tarafından mayınlanmıştı. Tabyalar toprak ve taştandı. Zırhlı veya betondan tabya yoktu; ayrıca birçok sahte mevzi yapılmıştı. Savunma düzeni dış, orta ve iç bölgeler olmak üzere üçe ayrılmıştı. Bunların kumandası Miralay Cevad Bey'deydi. Savaş ilânından bir-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İtilâf Devletlerine göre, Türk Boğazları açılmış olsaydı, Osmanlı İmparatorluğu ikiye bölünür, İstanbul ellerine geçer, Rus orduları Kafkaslar'da serbest kalırdı.

kaç gün sonra 3 Kasım 1914'te İngilizler Seddülbahir ve Kumkale tabyalarını topa tuttular. 19 Şubat 1915'te Boğazın dış tabyaları tahrip edildi. Ayrıca karaya çıkarılan askerler tahrip işini tamamladılar. Bu harekâtta Türkler 19 top kaybetti. Dış savunmanın düşmesi bazı ülkelerde büyük yankılar yarattı. Bulgaristan çekingen bir durum aldı. İtalya İtilâf Devletlerine meyletti. Yunanlıların İstanbul'a girmelerini istemeyen Ruslar, 40.000 kişilik yardımcı bir kuvvet göndermeyi teklif ettiler. Bunun üzerine İngilizler ve Fransızlar, boğazları Ruslara vermeyi vaat ettiler." (Meydan Larousse, c.3 s.136)

RUSLARIN AĞZI SULANIYOR!

Grandük Nikola Nikolayeviç

ASIRLARDIR sıcak denizlere inmeyi hayâl eden Rus Çarlığı, başlayan I. Cihan Harbi ile birlikte müttefik donanmasının Çanakkale Boğazını zorlamasını cân u gönülden arzu ediyordu. Şimdi de bir dergiye göz atalım:

"Birinci Dünya Savaşında Çanakkale'nin önemini çok iyi kavrayan İtilâf Devletleri, Boğazların zorlanması plânlarının hazırlanmasına biz daha savaşa katılmadan önce başlamışlardı. Çar II. Nikola Aleksandroviç, Dışişleri Bakanı Sergey Sazonov'a, 'Çanakkale Boğazına çok ciddî hareket yapılması için teşebbüslerde bulununuz' emrini vermiş; çarın amcası olan Rus Orduları Başkumandanı Grandük Nikola Nikolaieviç de Londra'daki Büyükelçisi Kont Aleksandre Bencendorff'a aynı anlamda talimat vermişti.

"İtilâf Devletlerine göre, Türk Boğazları açılmış olsaydı, Osmanlı İmparatorluğu ikiye bölünür, İstanbul ellerine geçer, Rus orduları Kafkaslar'da serbest kalırdı. Mısır tehlikesi de ortadan kalkardı. Irak, Suriye ve Filistin'in işgalinden sonra, çember içine alınacak olan Türkiye, müttefiklerinden ayrılır ve belki de silâhlarını bırakırdı.

"Lord Kitchener [İngiliz Savunma Bakanı], Akdeniz Seferî Kuvvetler Başkumandanlığına atadığı general Ian Hamilton'a şöyledemişti: 'Donanma Çanakkale Boğazını aşar, İstanbul kendiliğinden teslim olur ve siz başarıya ulaşırsanız, bu bir muharebenin değil, bir harbin gâlibiyeti olacaktır!' " (F.F. Tülbentçi, Yıllarboyu Tarih, Mart 1982, s.8)

Rus Dışişleri Bakanı Sergey Dimitriyeviç Sazonov

Müttefik Donanmasının bilhassa 25 Şubat 1915'deki taarruzunda, bizim toplarımızdan çok daha uzun menzilli olan donanma toplarıyla Çanakkale'deki dış tabyalar tahrip edilmişti. Bu hâdise, bütün dünyâya büyük bir muvaffakiyet olarak ilân edilmişti. Pek çok kimse artık işin büyük kısmının bittiği kanaatine sâhip olmuştu.

Mevki-i Müstahkem Kumandanı Miralay Cevad Bey ise, yapılan her iki

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İstanbul, İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından "âdilâne" olarak paylaşılacaktı

taarruzun da bir gösteri olduğunu biliyor ve şöyle diyordu:

"Tehlike sür'atle yaklaşıyor. Yakında büyük bir taarruz bekleyebiliriz. Türk topçusu cihâna şâyi olan parlak şöhretini isbat edecektir. Zafer silâhlarımızda kalacaktır. Yüce Allah milletimizi koruyacaktır." (A.g.d., s.9)

Aynı dergi, zafer havasının doğması üzerine Rusların nasıl telâşa düştüklerini şöyle dile getiriyor:

"Çanakkale Boğazını geçmek için yapılacak harekâtta Müttefik Donanmaya kumanda edecek olan İngiliz Amiral Sir Sackville Carden, Churchill'in bir tâlimatına verdiği cevapta özet olarak şöyle diyordu: 'Başarıya ulaşmak için şiddetle himâye edilen bir harekâtı gerektiren zamanın geldiğini sanıyorum. Müttefik donanma, üzerine düşen görevi eksiksiz olarak yapacaktır. Ben buna içtenlikle inanıyorum.'

"Donanma Kurmay Başkanı Roger Keyes de meşhur hâtırâlarına şu satırları dökmüştü: 'Düşüncelerimde bir değişiklik yok. Israr ediyorum. Çanakkale Boğazını geçeceğiz. Bunun için en ufak bir kuşkuya yer yok. İş, Bahriye Nezâretinin sandığından herhalde çok daha çetin olacaktır.'

"Churchill ise şöyle diyordu: 'Halk ve hattâ politikacılar ne derlerse desinler, Amiral Sir Sackville Carden'e verdiğim emir uygulanacaktır. Savaşlar çetin olabilir, belki bir iki savaş gemisi kaybedilebilir. Fakat sonuç, işte muhaliflerimiz bunu takdir edemiyorlar, Çanakkale geçilecekse, ki muhakkak geçilecektir; işte o zaman bu harekât için harcanan emeklerin değeri daha iyi anlaşılacaktır.'

"Düşmanlarımız tatlı hayâller içinde savaş gemilerini Marmara Denizinde görmeye başladıkları günlerde, Boğazların tüm olarak onların ellerine geçmesini istemeyen ve gözünü İstanbul'a dikmiş olan Ruslar, 'Boğazlar tümüyle Fransızların ellerine geçerse sonuç ne olabilir?' diyorlardı. Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov, anılarında özetle şöyle demektedir: 'Boğazların ve İstanbul'un Rusya tarafından değil de müttefiklerimiz tarafından ele geçirilmesinden hiç hoşlanmamıştım.' " (A.g.d., s.9-10)

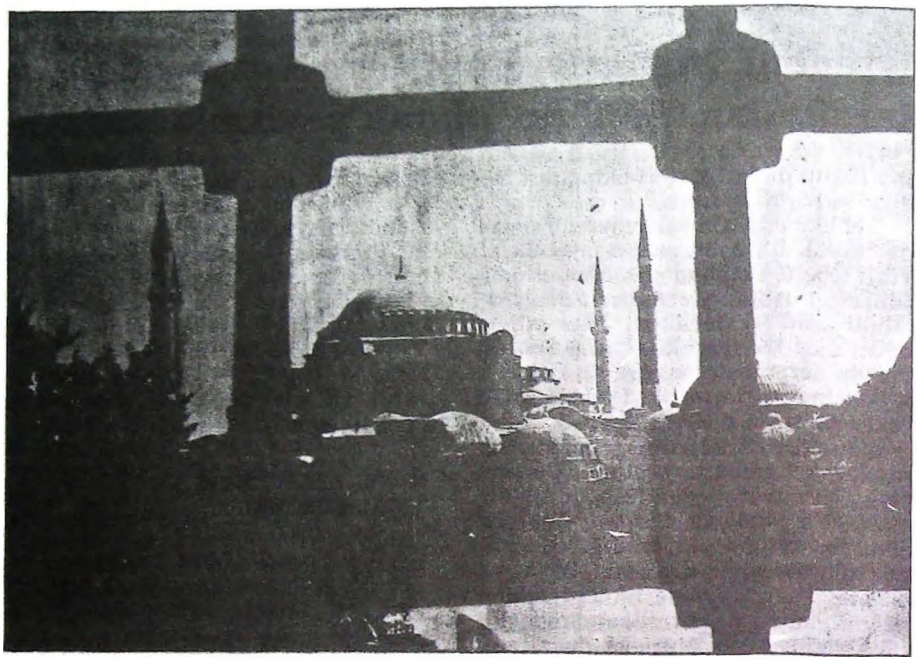
RUSYA AYASOFYA'YI İŞGAL EDECEK!

19 ve 25 Mart taarruzlarının dünyâda meydana getirdiği havanın, Çanakkale Boğazının geçilmek üzere olduğu mâhiyetine bürünmesi; müttefik devletler arasında hemen bir "İstanbul'u paylaşma" hırsını ortaya çıkardı. Mâdem boğazlar geçilecekti, mâdem İstanbul düşecekti, mâdem Kafkaslarda serbest kalacak Rus kuvvetleri Avrupa üzerine nakledilecekti, mâdem Rusya'dan tonlarca buğday Batıya aktarılacaktı, yânî mâdem harbin sonu görünmüştü; o halde, bütün dünyanın gözünü diktiği İstanbul şehri de âdil (!) bir şekilde paylaşılmalıydı!

Rus Dışişleri Bakanı Sazonov, "savaş ve deniz genel kurmaylarının temsilcileri" ile birlikte 7 Mart 1915'te İstanbul'un nasıl paylaşılacağına dâir bir plân çıkarır, Başkumandana gönderir. O da ertesi gün bu plânı beğenir.

Buna göre, Boğazın Asya yakası Kuzguncuk'tan Kartal'a kadar İngilizlerin kontrolüne verilecek, Ortaköy'den Haliç'e kadar Avrupa yakası Fransızların kontrolüne verilecek; İstanbul Boğazının Karadeniz girişin-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Henüz ortada fol yok yumurta yokken İstanbul'un paylaşılmak istenmesi ve hele Ayasofya bölgesinin Ruslara bırakılmasının planlanması, Vatikan'ı şiddetli bir endişeye düşürdü. Katolik Hıristiyanlar, Ayasofya gibi mukaddes bir mâbedin Ortodokslara geçmesini istemiyorlardı.

den Ortaköy ve Kuzguncuk'a kadar olan her iki yakası ile bir de Ayasofya ve Fener Ortodoks Patrikhânesinin bulunduğu bölgeler Ruslara bırakılacaktı.

Sergey Dimitriyeviç Sazonov, bu isteklerini 13 Mart'ta İngiliz ve Fransızlara da bildirmişti. (Y.H.Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, c.3, k.2, s.154-155)

Henüz ortada fol yok yumurta yokken İstanbul'un paylaşılmak istenmesi ve hele Ayasofya bölgesinin Ruslara bırakılmasının planlanması, Vatikan'ı şiddetli bir endişeye düşürdü. Katolik Hıristiyanlar, Ayasofya gibi mukaddes bir mâbedin Ortodokslara geçmesini istemiyorlardı.

PAPANIN MÜDAHALESİ

Roma'da Papalık makâmının Dışişlerini idâre eden Kardinal Gasparri, bu işe mâni olunması için 7 Mayıs 1915'te bir mektup yazdı. Papanın Paris'teki temsilcisi Kardinal Amette, bu mektubu Fransa Dışişleri Bakanlığı Sekreteri Jules Cambon'a iletti. Mektupta şöyle deniliyordu:

"Bu sırada bütün dünyânın gözleri Çanakkale'deki ağır olaylara çevrilmiştir. Eğer İstanbul'a girilirse, eğer Ayasofya târihî mâbedi Müslümanlardan alınırsa, Papa onun Fransa'ya verilmesini ve ilk yapılışında tahsis edilmiş olduğu Katolik dinine yeniden tahsisini candan diler. Eskiden Ayasofya Fransa tarafından korunuluyordu. Fransa'ya o büyük rolünü yeniden vermek, onun Katolik koruyuculuğunu parlak biçimde yeniden canlandırmak demektir, Papalık makamı bu korunma işini Fransa'dan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

almayı veya onun önemini kısmayı istemekten çok uzaktır. Bilâkis bu vesile ile onu teyid etmek ve ona muhteşem bir kararla daha büyük bir parlaklık vermek istiyor." (A.g.e., s.155-156)

Aynı eser, Papanın bu isteğinin Rus Dışişleri Bakanı Sazonov'u çok endişelendirdiğini ve İstanbul işine Rusya, İngiltere ve Fransa dışında kimsenin karışmamasını istediğini yazıyor.

Sanki düşman donanması Boğazlardan içeri girmiş, sanki İstanbul düşmüş, sanki Osmanlı ordusu teslim olmuş gibi; daha o günden Ayasofya'nın ele geçirilerek Katolik veyâ Ortodoks mâbedi yapılabilmesinin hesapları çatışmaya başlamıştı. Koca İstanbul üzerindeki paylaşmada çatışmayanların bu mâbed üzerinde çatışması çok enteresandır.

İktidarı elinde bulunduran İttihad ve Terakki erkânı 1 Mart 1915 günü Meclisi 28 Eylül 1915'e kadar tatile soktu. O günkü Meclis'te yer alan İttihad ve Terakki mensuplarından bir grup.

Ne acıdır ki, Osmanlı topraklarının elimizde kalan kısmı üzerinde yeniden dirilen Türkiye Cumhuriyeti, bu ulvî mâbedi câmi olmaktan çıkarmak süretiyle Katolikleri de, Ortodoksları da memnun edecekti. Böylece, Çanakkale'de dökülen yüz binlerce şühedâ kanını kendi elimizle heder edecektik!..

Müttefik donanmasının 19 ve 25 Şubat 1915 günleri yaptıkları taarruzlar ve Çanakkale Mevki-i Müstahkeminin dış tabyalarının tahribi, Osmanlı pâyitahtında endişelere yol açmıştı. Muhâliflerini tamâmen bertaraf ederek bütün iktidar iplerini ellerinde bulunduran İttihad ve Terakki erkânı, düşmanın Boğazı zorlamasının İstanbul yolunu açacağı endişesine kapılmasına rağmen, 1 Mart 1915 günü Meclisi 28 Eylül 1915'e kadar tâtile soktular.

Meclisin tâtile girmesinden bir gün önce Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu) şu kararı alır:

"Hüdâ nekerde (Allah etmesin) İstanbul şehri bombardımana mâruz kaldığı esnâda şehrin ihtiyâcât-ı muhtelifesine sarf edilmek üzere o sırada vâlilik vazîfesini deruhde edecek olan polis müdür-i umumîsi Beyefendi emrine hazine-i mâliyece masarif-i gayr-ı melhuz tertibinden 3.500 liranın (altına yakın değerde) tesviye ve itâsı lüzumunun Mâliye Nezâretine iş'arı." (A.g.e., s.72)

MECLİS BAŞKANI ALMANYA'DA

YİNE aynı 28 Şubat 1915 günlü Posta Telgraf ve Telefon Nezâretinin yazısı üzerine alınan Bakanlar Kurulu kararı da şöyledir:

"Düşman sefâininin [gemilerinin] Çanakkale Boğazından mürûru [geçmesi] ihtimâlinin tahakkuku hâlinde, Dersaadet telefon şirketi şebekesine vaz-ı yed olunarak muhaverat ve muhaberâtın murakabe-i şedide [şid-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

detli kontrol] altına alınması muktazi göründüğünden şirket-i mezkûrenin kâffe-i hututunun [bütün hatlarının] işletilmesi için düvel-i muhasıma [düşman devletler] tabiiyetinde olup o sırada ib'adı (uzaklaştırması) lâbud (zarurî) olan memurîn-i fenniye [teknik memurlar] yerine ikâme edilmek üzere Macaristan'dan istenilen memurların ikâmesi, bunun için 2.000 lira tahsisi." (A.g.e., s.73)

Aynı zamanda İstanbul Valisi de olan Polis Müdürü emrine 3.500, Macaristan'dan getirilecek PTT teknik memurları için de 2.000 olmak üzere bugünkü râyiçle 5.500 altınlık bir tahsisatın ayrılması, gerçekten de müttefik kuvvetlerinin İstanbul'a girecekleri endişesinin çok kuvvetle hissedildiğini gösteriyor.

Ortalığın karışacağını zanneden İttihadçılar, Meclis-i Meb'usânı da tâtil etmek suretiyle ipleri sâdece Hey'et-i Vekileye ve dolayısıyla da İttihadçıların dört-beş kişilik erkânına vermeyi daha münâsip görmüşlerdir. Meclis 1 Mart 1915'te tâtile sokulunca da, Meclis Başkanı olan Menteşe meb'usu Halil Bey, 18 Mart taarruzu başlamak üzereyken acele olarak Almanya'ya gönderilir.

Şimdi de "Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları" isimli kitaptan bir kısmı okuyalım:

"18 Mart 1915 Çanakkale Harbi başlamak üzere iken hükümet Balkan yolunun açtırılması için Alman Karargâh-ı Umumîsi nezdinde teşebbüsatta bulunmak üzere beni Berlin'e gönderdi. Varır varmaz Hâriciye Nâzırından mülâkat tâlep ettim. O gün öğleden sonra için kabul cevabı geldi. 'Sous Secretaire' (Müsteşar) Zimmermann tarafından kabul edildim. Fiilen Hâriciye Nâzırı o idi. Tam zamanında geldiniz. Biz bu yolun bir an evvel açılması taraftarıyız. Fakat askerlere meram anlatamıyoruz. Biz o kanaatteyiz ki, İstanbul ile birleşme hâsıl olunca Rusya sulh-u münferide yanaşacaktır. Hemen yarın Karargâh-ı Umumîye gidiniz ve çok ısrar ediniz' dedi.

"Alman Karargâh-ı Umumîsi Fransız cephesinde Meuse'de idi. İptidâ o zaman başkumandan olan Falkenhayn'ı gördüm. Yolun bir an evvel açılması hakkında düşüncelerimizi ve zaruretleri anlattım.

"Filhakika İngilizlerle Fransızların tecavüz kudretine nisbetle bizim

1915 başlarında Osmanlı Meclis'i Meb'usan Reisi olan Menteşe meb'usu ve İttihadçıların önde gelenlerinden Halil Bey, Çanakkale Boğazının düşmesi ihtimâlîne karşı Almanya'dan âcil yardım istemek üzere Berlin'e gönderildi.

müdâfaa vesâitimiz çok mahduttu. Almanya'dan Romanya tarikile bazı levâzım almakta idik. O sırada İtilâf Devletlerinin tazyikile Romanya yolu da kapanmıştı. O zaman İstanbul'da bulunan Von der Goltz, General von Sanders ve diğer Alman ümerâ-yi askeriyesiyle bizim kumandanlar arasında Boğazın müdâfaası için alınan tertibatı düşman donanmasının zorlayıp zorlamayacağı hakkında müzakere yapılmış, Boğazın geçilebileceğine karar verilmişti. Falkenhayn beni dinledikten sonra, 'Arzularınız icrâ edilecektir. Amiral Tirpitz sizi bekliyor. Lütfen onu da bir görünüz' dedi.

"Amiral, uzun sakallı, sevimli bir zattı. Beni dinledikten sonra, önündeki haritayı göstererek, 'Bu boğazın haritasıdır. Alınan tertibat gözümün önündedir. Endişe etmeyiniz. Bu ter-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Osmanlı hükûmeti Almanya'dan Balkanlar üzerinden yardım talebini zarurî görmekteydi

Osmanlı Ordusunda vazife gören Von der Goltz Paşa ve diğer Alman ve Osmanlı kurmayları Çanakkale Boğazının geçileceği ihtimâline inanıyorlardı.

tibatı hiçbir donanma zorlayıp geçemez' dedi. 'Amiral Hazretleri, bu bir takdir işidir. İstanbul'da generalleriniz bizimkilerle görüştüler. Boğazdan düşman donanmasının geçebileceğine karar verdiler. İtilâf Devletleri Boğazlar ve İstanbul'a hâkim olurlarsa netice bizim için çok felâketli olur, amma Rusya müttefikleriyle ve bütün dünya fabrikasyonu ile ittisal peydâ edip de muhtaç olacağı mühimmâtı tamamile alırsa, sizin de vaziyetiniz çok fenâ olur zannederim' dedim.

" 'Yok, yok. Ben, Balkan yolu açılmasın demek istemiyorum, yalnız sizin endişelerinizi tahfif (hafifletmek) için söylüyorum' dedi." (A.g.e., s.213-214)

SÂBIK SULTANIN SEBAT KARARI

MECLİS-İ Meb'usan Reisi Halil Bey'in İttihad ve Terakki içindeki dördüncü ve bâzan da üçüncü adam olduğu gözönüne alınırsa, İstanbul'daki Osmanlı ve Alman kurmaylarının, Çanakkale Boğazının geçileceğine inandığı görülüyor. Zâten Halil Bey de 18 Mart taarruzundan önce alelacele Almanya'ya yardım istemek için gönderilmiştir. Yine yazıdan anlaşılıyor ki, 18 Mart 1915 taarruzunun kırılmasına muttali olan Almanlar, Boğazın geçilemeyeceği noktasında fikir beyân ediyorlar.

Halil Bey Haziran 1915 başlarına kadar Berlin'de kaldığına göre, demek Balkanlar üzerinden Osmanlıya yardım getirtme talebi zarurî görülmektedir.

13 Haziran 1915'te alınan bir Meclis-i Vükelâ kararı da şöyledir:

"Mâbeyn-i hümâyun ile hazine-i hassa nâmına Eskişehir'de tefrik ve tefriş olunan mebânî-i hususiye için merbut cetvel mucibince komisyon-u mahsusca takdir olunan 58 lira 75 kuruş icârat-ı şehriyenin (aylık kiranın) işgal târihi olan 15 Şubat 1330 (28 Şubat 1915)'den itibâren müterâkimi olan meblâğın... tesviyesi." (Y.H.Baydur, A.g.e., s.73)

Bu Bakanlar Kurulu kararını neşreden eserde hemen şu yorum yer alıyor:

"Yukarıdaki üç karardan anlaşılan şudur ki, Çanakkale dış tabyalarının tahribinden sonra, hükûmet Boğazların zorlanması ihtimâli karşısında bâzı tedbirler almaya koyulmuştur. Eskişehir'de tutulan binaların kiraları için daha üç karar vardır. Bunlar 27 Ekim 1915'de 45.249 kuruş, 26 Ocak 1916'da 96 lira ve 15 Mart 1916'da 832 kuruş ödenmesine dairdir."

Yine aynı eser, bu Eskişehir'e taşınma hususunda sâbık Sultan 2. Abdülhamid Han'ın nasıl davrandığını da, Mâbeyn Başkâtibi Ali Fuat Türkgeldi'den naklediyor:

"İngiliz ve Fransızlar Boğazı şiddetle bombardıman etmeye devam eylediklerinden ve bu iki devlet-i bahriyenin kuvvetine zaten kâfi derecede müstahkem bulunmayan Boğaz istih-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kâmâtının mukavemet edebileceği ümit olunmadığından hükûmetin muvakkaten İstanbul'dan Eskişehir'e nakli takarrur ve Zât-ı Şâhane de hah-ü-nâhah [ister istemez] muvafakat etti. Mefruşat Müdürü Âkif Bey Eskişehir'e izam olunarak orada pâdişah ve maiyeti için ayrı ayrı hâneler tedârik olundu. Hazine-i Hümâyunun kıymettar eşyâsı da sandıklar derununa konularak ihtiyâten Konya'ya gönderildi. Şâyet düşman sefâini [gemileri] Boğazdan geçecek olursa pâdişah, vükelâyı da birlikte alarak Eskişehir'e azimet edecekti... Hakan-ı sâbıkı [Abdülhamid'i] yalnız bırakmak istemediklerinden o da birlikte götürülecekti. Sultan Reşad başmâbeynci Tevfik Bey'i Beylerbeyi Sarayına izam ile müşârünileyhin hazırlanması için haber gönderir. Kendisi [Abdülhamid] azimet etmek istemeyip Zât-ı Şâhânenin dahi İstanbul'dan mufarakat etmemesini tavsiye ve bir kere İstanbul'dan çıkacak olursa bir daha avdet edemeyeceğini ihtar etmiş ve, 'Benim zamanımda da Rusya muharebesi esnâsında vükelâ, hükûmetin Gelibolu'ya nakline karar vermişlerdi. İhtiyar bir Namık Paşa vardı; onu göndererek bana kararlarını bildirdiler. Ben de temennâ ederek: Buyurun. Ben şuradan şuraya gitmem, diye suret-i kat'iyede muhalefet gösterdim' demişti." (A.g.e., s.73-74)

KONSTANTİN KADAR OLAMIYORUZ!

BU HÂDİSEYİ nakleden başka kaynaklar, hükûmetin İstanbul'dan ayrılması kararına karşı sâbık pâdişah 2. Abdülhamid'in şiddetle reaksiyon gösterdiğini, Bizans'ın son imparatoru Konstantin'in bile İstanbul'u terk etmeyip ölümü seçtiğini söyleyerek kendisinin ondan az vatansever olmadığını celâlli bir tarzda ifâde sûretiyle teklifi kabul etmediğini yazıyorlar.

Târih tekerrürden ibârettir. 1921 yazında Yunan ordularının Ankara'ya kadar yaklaşması üzerine de o günün hükûmeti, Kayseri'ye taşınma kararı almıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın tasvibine mazhar olan bu Bakanlar Kurulu kararına karşı Meclisteki dindar ve milliyetperver milletvekilleri ayaklanarak bu hareketin yanlış olduğunu kabul ettiriyorlar ve ondan sonra Sakarya Meydan Muharebesine mecbur kalınıyor.

İttihadçıların İstanbul'u boşaltma kararı verdikleri günlerde sarayın teşrifat müdürü olan Ercüment Ekrem Talû, 2.Abdülhamid'in bu boşaltma kararını nasıl reddettiğini uzun uzun anlatıyor.

Boğazın geçileceği ihtimâlini kabullenen İttihad ve Terakkî hükûmeti de İstanbul'un hîn-i hâcette boşaltılarak pâdişah ve kabinenin Eskişehir ile Konya'ya nakli kararını almışlar, hattâ bir "kukla" hâline getirdikleri Sultan Reşad'a da kabul ettirmişlerdi.

Sâbık Sultan Abdülhamid Han'ın bu karara nasıl şiddetle karşı çıktığını bir de o zamanların Teşrifat Müdürü ve meşhur muharrir Ercüment Ekrem Talû'dan dinleyelim:

"Öğle yemeğinden henüz kalkılmıştı. Başmâbeyncinin odasına çağrıldım. İçeride, her zamanki güleryüzlü Dâhiliye Nâzırı Talât Bey vardı. Bana, taraf-ı şâhâneden mühim ve mahrem bir vazîfe îfâsına hep birlikte memur edildiğimizi ve görüp işiteceğim şeylerden hiç kimseye bahsetmeyeceğime yemin etmemi söyledi. Yemin ettim. Fakat bu vazîfe-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nin mâhiyeti hakkında fazla mâlûmat edinemedim. Teşrifat odasına döndüm ve merak içinde yarım saat kadar bekledim. Yarım saat sonra biri Başmâbeyncinin odasına gelip, 'Beyler sizi bekliyor!' dedi.

"Sofaya çıktığımda Talât ve Tevfik Beylerle Fahrettin Ağa konuşa konuşa sarayın mermer merdivenlerini iniyorlardı. Kendilerine yetiştim. Dolmabahçe Meydanına açılan ve daima açık duran büyük kapıdan çıktık. Saatin yanındaki rıhtıma yanaşmış istimbota bindik ve dördümüz beraber ufacık kamaraya tıkıldık. Nereye ve ne için gideceğimizi hâlâ bilmiyordum.

"Arap, köşede tesbih çekiyordu. Talât Bey'le Tevfik Bey konuşmaya başladılar. Başmâbeyncı, Sultan Reşad'ın meziyetlerini, iyi hallerini sayıp döküyor, Dâhiliye Nâzırı da ona münasip cevaplar veriyordu. Bir aralık Talât Bey, 'Hâkan-ı sâbık teklifimizi bakalım nasıl karşılayacak' deyince, Beylerbeyi'ne gideceğimizi anladım.

"Ama benim bu heyet arasında işim neydi? Buna aklımı erdiremiyordum. Bittabî soramıyordum da... Bes belli, kalabalık etmek için beni yanlarına almışlardı. Teşrifat memurları hem kuş, hem deve kabilinden kimselerdi. Sadâret kadrosunda kayıtlı idiler ve oradan maaş alırlar, fakat daha çok sarayda vazife görürlerdi. İhtimal böyle birini doğrudan doğruya saraya mensup herhangi bir memura tercih etmişlerdi.

"Rumeli kıyısını Hisara kadar takip ettikten sonra karşı sâhile vuran çatanımız Beylerbeyi Sarayının rıhtımına bir çırpıda yanaştı. Bizi bekliyorlarmış... Eski pâdişahın muhafızlarından Miralay Rasim Bey tarafından karşılandık ve doğru içeriye alındık. Talât Bey sordu: 'Haberleri var, değil mi?'

" 'Evet beyefendi. Yukarıya buyurun, ben geldiğinizi arz edeyim.'

"Merdivenleri çıktık. Deniz üzerinde bir odaya alındık ve ayakta beklemeye koyulduk. Burası sâde, fakat temiz ve güzel döşenmiş bir odaydı. İstorları yere kadar indirilmiş pencerelerden içeriye yine de bol ışık giriyordu.

"Kızlarağası kapının dibinde duruyor, Talât ve Tevfik Beyler ortada, yavaş sesle konuşmaya devam ediyorlardı. Ben duvar dibine çekilmiş, heyecanımı zapta çalışıyordum.

"On dakikalık kadar bir zaman geçti. Yavaşça aralanan kapıdan içeriye, bu milletin otuz üç yıl encâmına hükmetmiş olan Abdülhamid-i Sânî ağır adımlarla girdi. Yalnızdı. Kulaklarına kadar geçmiş koyu renk fesinin altında, tepeden tırnağa mermerden bir heykel gibi bem beyazdı. Saçları, sakalı, sakosu, tekmil düğmeleri kapalı yüksek yakalı ceketi, pantolonu ve ayakkabıları, hepsi bem beyaz... Sırtı hafif kamburlaşmıştı. Gözleri pek canlı idi. Herbirimizi, çenesi hizasından alnına kadar kısa temennâlarla ayrı ayrı selâmladı; yerden mukabele ettik. Talât Bey bizleri takdim etti. İsim ve sıfatlarımız söylenirken bunlara fazla ehemmiyet vermiyormuş gibi davrandı ve Fahreddin Ağa ile görüştü. Ne dediklerini işitmedim.

"ŞURADAN ŞURAYA KİMİLDAMASINLAR!"

"DERKEN" Başmâbeyncı selâm-ı şâhâneyi tebliğ etti ve sözü tekrardan Dâhiliye Nâzırına bıraktı. Hepimiz huzurunda, elpençe divan durarak dizilmiştik. Talât Bey uzun uzun ve pek hürmetkâr bir ifâde ile önce vaziyeti anlattı ve lâkırdıyı döndürüp dolaştırarak asıl ziyâretimizin sebebine intikal ettirdi. Hulâseten şöyle diyordu:

" 'Âcil bir tehlike arz etmemekle beraber vaziyet çok ciddîdir. Düşman bahren ve berren (denizden ve karadan) Çanakkale'yi zorluyor. Şiddetli müdâfaaya rağmen hüdânekerde [Allah göstermesin] Boğazı geçecek olursa Pâdişah, hükûmet ve hâne-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dâhiliye Nâzırı Talât Bey, Sultan Abdülhamid'in huzurundan çıkınca, "Aldık mı payımızı?" demişti.

dan-ı saltanat esârete düşerek elim bir mûsâlehaya mecbur olmamak için gerek Zât-ı Şâhâne ve gerek Meclis ve Hükûmet karar vermiştir. Anadolu'ya geçip harbe orada devama... Hattâ Zât-ı Şâhâne için Konya'da Çelebi Efendinin konağı tahliye olunmuştur. Korkulan vaziyet mazallah hâdis oluverirse, Zât-ı Hümâyunlarının hangi şehirde ikâmet buyurmak isteyeceklerini birâder-i, şâhâneleri tarafından öğrenmeye memur edildik. Emir ve irâdelerine muntazırız.'

"Hâkan-ı sâbık, Dâhiliye Nâzırını sonuna kadar dinledi. O susunca keskin nazarlarını hepimizin üzerinde ayrı ayrı gezdirdikten sonra dedi ki: 'Şevketli birâderimin hâk-i pâ-yi şâhânelerine arz-ı ubûdiyet ederim. Endişeleri tamamiyle gayr-i vârittir. Eğer dokunulmamış ise, Çanakkale'yi ben zamanında fevkalâde tahkim eylemiştim. Oradan hiçbir donanmanın geçmesi kâbil değildir. Boğaziçi de öyle. Amma, farz-ı muhal olarak öylebir felâket başa geldiği takdirde, Hâkanın yapacağı şey, tacını, tebaasını terk ile züll-ü firârı irtikap değil, eyvân-ı pâyitahtının taşları altında terk-i can etmektir. Hazret-i Fâtih bu beldeyi küffar elinden fethettiği zaman Bizans İmparatoru Konstantin kaçmayıp, harb ede ede, yıkılan kalelerin altında can vermek celâdetini göstermiştir. Biz Fâtih'in ahfâdı, Konstantin'den aşağı kalamayız. Zât-ı Şâhâneye böylece arz edin! Müsterih olsunlar ve irâde-i ezeliyeye münkad olsunlar! Şuradan şuraya kımıldamasınlar! Düşman buraya giremez. Bana gelince, ben artık bir yere gitmem. Yegâne arzum burada ölmektir. Birâderimden ve hükûmet-i seniyeden bu arzuma mümaşaat edilmesini istidâ ederim!'

"Ve herhangi bir mukabeleye meydan vermeden, yine kısa temennâlarla bizi selâmlayarak döndü, çıktı, gitti.

"Saray merdivenlerini kös kös inerken rıhtımda bekleyen çatanaya tekrar bindik ve Dolmabahçe'ye yöneldik.

İstanbul'un boşaltılarak hânedânın ve hükûmetin Anadolu'ya nakledilmesi kararına şiddetle karşı çıkan sâbık Sultan 2.Abdülhamid, 1877 Rus Harbi günlerinde de aynı teklifin yapıldığını söyleyerek, "Şuradan şuraya kımıldamasınlar!" diyordu.

"ALDIK MI PAYIMIZI?"

KOLDA derin düşüncelere dalmış gibi görünen Talât Bey bir aralık bizden yana dönerek, 'Aldık mı payımızı?' mealinde bir söz söyledi.

"Beşinci Mehmed'e ne dediler? Mülâkatımızı nasıl naklettiler? Orasını bilmiyorum. Tek bildiğim varsa, o da, bu hâdisenin üzerine pâ-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dışahın da, hükûmetin de Anadolu'ya göç etmekten vaz geçtikleri ve Çanakkale'nin de düşmanları geçirmemiş olduğudur." (Necip Fâzıl Kısakürek, Ulu Hakan II. Abdülhamid Han, 4. baskı, s.612-615)

33 yıl Osmanlı mülkünü idâre etmiş olan bu müdebbir Sultanın kararlı ve isâbetli davranışıdır ki, Çanakkale Boğazının geçileceği ihtimâline kanaat getiren İttihad ve Terakki iktidarını da bu riskli karardan vaz geçirmişti.

Gerçekten de tecrübenin isâbeti bir kere daha anlaşılmıştı. Kimbilir, Sakarya Muharebeleri öncesinde Bakanlar Kurulunun aldığı "Kayseri'ye göç" kararına şiddetle karşı koyan vatanperver milletvekilleri de Sultan Abdülhamid Han'ın 1915 yılındaki örnek hareketinden ilham almışlardı...

Çanakkale Boğazının geçileceği havasına kendilerini kaptıran Ruslar İstanbul Boğazının kuzey kıyıları ile Ayasofya bölgesini isteyedursun, aynı kanaatte bulunan İttihad ve Terakki iktidarı da hem Almanlardan âcil yardım talebinde bulunup hem de İstanbul'u terk etmeyi bile düşünedursun; Çanakkale Boğazı girişindeki deniz muharebeleri de fâsılalarla devâm ediyordu.

Şimdi tekrar oraya dönüyoruz...

Müttefik Donanmasının 25 Şubat 1915'teki hücûmundan sonraki vaziyeti bir dergiden takip edelim:

"Birleşik düşman donanmasının sürekli bombardımanları, Boğazın dış savunma bölgesindeki tabyaları kullanılmaz hâle getirdiğinden bunlar terk edilip ara ve iç savunmaya karar verilmişti. İtilâf Devletleri kuvvetleri Seddülbahir ve Kumkale'ye yoğun bir çıkarma girişiminde bulunarak buralardaki savunma tertibatını tamamen yok ettiler.

"Bu andan itibâren önce ara ve sonra iç savunma hatlarımıza sokulmak ve bunları tahrip edebilmek için de mayın tarlalarını temizlemeleri gerekiyordu. Hemen işe giriştiler. Sahra ve obüs bataryalarımız onların mayın toplama çalışmalarını engellemeye gayret ediyordu. Düşman, sonunda, önce bu bataryaları susturmaya karar verdi. 2 Mart'ta beş zırhlı, bir kruvazör ve bir torpidobot, tabyalara ateşe başladılar. Onlar da cevap verince 'Cornwallis' zırhlısı aldığı ağır bir isabetle savaştan çekilmek zorunda kaldı." (Midhat Sertoğlu, Yıllarboyu Tarih, Mart 1979, s.7-8)

Dergi, 5 Mart'ta düşmanın Seddülbahir ve Kumkale'ye çıkarma yaptığını, 7-8-9 ve 10 Mart günlerinde de bilhassa iç müdâfaa sistemini, yâni Çanakkale-Kilitbahir hattını hedef alarak şiddetle dövdüğünü yazıyor.

İNGİLİZLER YARDIM İSTİYOR

YUSUF Hikmet Bayur, bu iç tabyalara yapılan hücumları şöyle hulâsa ediyor:

"Bu saldırılar 2 Mart'ta başlar ve 12 Mart'a kadar sürer. Bu devir, az zarar ve tehlike ile yavaş yavaş ilerleme denemesi devridir. O sırada saldıran donanmalarca güdülen ana amaç tabyaları sıkı ve amansız ateş altında bir süre için olsun barınılamayacak bir duruma düşürüp susturmaktan çok, onları ve hele toplarını teker teker tahrip etmektir. Bunun için de daha önce denildiği gibi, tahrip edilmek istenilen tabyalardaki topların elden geldiği kadar menzili dışında demirlemek veya geminin sür'atini akıntıya uydurarak yerinde durmak gerekiyordu ki, ufak hedef teşkil eden toplar üzerine ateş düzenlenebilsin. Bu yapılınca da yükseklerde bulunan gizli Türk obüs topları gemileri ateşleri altına kolaylıkla alıyorlar ve onları yer değiştirmeye mecbur ediyorlardı. Bu değiştirme, gemilerin tabyalara karşı ateşindeki isabeti çok azaltıyordu ve böylelikle fâsit bir daire içinde bocalanıyordu.

"Yine yukarda dediğimiz gibi mayın tarama gemileri de en çok karadaki

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Çanakkale'ye gönderdiği General Birdwood'un verdiği rapor üzerine donanmaya yardımcı olmak üzere 29. Tümeni gönderme kararı alan İngiliz Savunma Bakanı Lord Kitchener (solda), daha sonra General Birdwood (sağda) ile Gelibolu civarındaki Anzak birliklerini teftiş ederken.

Osmanlı tabyalarının ateşi karşısında sinirleri bozulan İngiliz tayfalarının daha ateş açılır açılmaz kaçmalarına çok kızan Donanma Kurmay Başkanı Komodor Keyes, 11/12 Mart gecesi için "Bu gece üzerine bir perde örtelim" diyor.

sahra bataryalarının ateşleri yüzünden işlerini görememişlerdir. Bu iş görememenin sebebi uğranılan kayıplar değil, durmayan bir ateş altında ve zırh gibi kendilerini koruyan hiç bir şey olmadan çalışmaya tayfaların sinirlerinin dayanamamasıdır. İngiliz yazarları bunu sıkılarak yazmaktadırlar, meselâ 11/12 Mart gecesi bu gemilerin hiçbir kayba uğramadan üzerlerine ilk top atılınca kaçıştıklarını anan Amiral Keyes (s.144), 'Bu gece üzerine bir perde örtelim' der.

"Başka bir yönde de hiç başarı elde edilemiyordu. O da bir süre için susturulan tabyalardaki topları karaya birlikler çıkararak tahrip etmek yönü idi. 4 Mart'ta bu amaçla Seddülbahir ve Kumkale'ye bu gibi birlikler çıkarıldıktan ve bunlar kendilerini destekleyen gemi ateşinin ağırlığına rağmen, bir iş göremeden ve büyük kayıplar vererek geri dönmek zorunda kaldıktan sonra artık bu işe yüreklenilemez olur.

"Bu devrede (2-12 Mart) zamanın en yeni, en büyük ve en iri toplarını taşıyan savaş gemisi olan Queen Elizabeth 5 ve 6 Mart'ta Ege Denizinde Kabatepe'nin iki mil kadar açığında durarak ve Gelibolu yarımadası üzerinden aşırma atışı yaparak iç tabyaları döver. Karada birkaç obüs topu ona karşı kullanılınca o çekilir. Bu aşırma atış yalnız iki gün sürer." (A.g.e., s.64-65)

O zamana kadar Çanakkale Boğazının sâdece denizden geçileceği kanaatinde olan İngilizler, kara birliklerinin de gerekli olduğu görüşüne gelmeye başlarlar. Savunma Bakanı Lord Earl Kitchener, çok güvendiği General Birdwood'u Çanakkale'ye gönderir. Hâdiseyi yerinde gören bu general 5 Mart 1915'te Savunma Bakanına çektiği telde şöyle der:

"Amiral aşırı iyimserdir, ordunun yardımı olmadan Boğazı zorlayamayacaktır, savaş donanması Boğazdan geçse bile taşıt gemileri onunla birlikte geçemez; çünkü zırhlıların tahrip edemeyeceği gizli Türk topla-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rının ateşi altında kalacaktır. Bu yüzden Gelibolu yarımadasının güneyi orduca ele geçirilmelidir." (A.g.e., s.65)

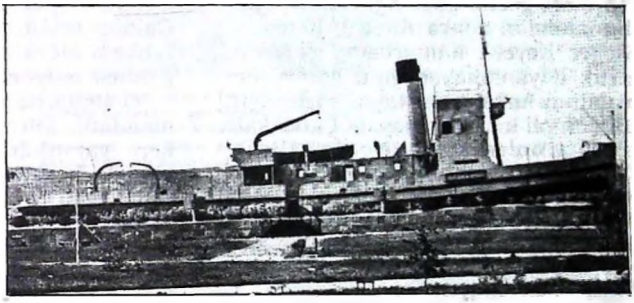
NUSRET'İN MAYINLARI

BU TELE rağmen, İngiliz Hükûmeti, Amiral Carden'e, Boğazı zorlaması ve vakti gelince Bolayır'a asker çıkarılarak karadan yardım edileceği hususunu 6 Mart günü bildirir. Amiral, 9 Mart'ta Deniz Bakanı Churchill'e çektiği telde acele olarak havadan ateşi düzenleyecek ev-safta uçak ister, bunlar gelinceye kadar sâdece mayın tarlalarını taramakla yetineceğini ifâde eder.

General Birdwood'un görüşlerini de nazara alan İngiliz Savunma Bakanı, daha önceden göndermeye râzı olduğu 29. Tümeni tekrar gönderme kararını alır. Ancak, ilk kararın verildiği 16 Şubat'tan beri bir ay geçmişti ve Donanmaya da mutlaka Boğazı geçmeleri emri verilmişti. 18.000 kişilik bu tümen 2 Nisan'dan önce Çanakkale'ye varamayacaktı. Vardığında ise, müttefik donanması, 18 Mart mağlûbiyetine uğramış olacaktı.

Osmanlının harbe girme arefesinde seferberlik ilân etmesinden sonra Çanakkale Boğazında da mayınlama işlerine başlanmıştı. 4 ve 6 Ağustos 1914 günlerinde Selânik mayın gemisi iki hat mayın döşemişti. 15 Ağustos'ta İntibah gemisiyle üçüncü, 24 Eylül'de dördüncü, 1 Ekim 1914'te de beşinci mayın hattı döşendi.

Osmanlının fiilen harbe girmesinden sonra da 27 Şubat 1915'e kadar İntibah ve Nusret mayın gemileriyle beş hat daha mayın döşenmişti.

Bilhassa 18 Mart hücumundan önce Karanlık Limana döktüğü mayınlarla büyük bir vazifeyi yerine getiren Nusret Mayın gemisinin bu maketi şimdi Çanakkale'de bulunuyor. Ne yazık ki, bir sürü işe yaramaz masraflardan kaçınmayan Cumhuriyet hükümetleri dahi bu tarihî gemiye gereken ehemmiyeti vermeyerek çürüğe çıkaracak ve satacaktır!

Nusret gemisinin düşman kontrolündeki Karanlık Limana 11. mayın hattını döşemesi ise yazılanlara göre 7 Mart gecesi veyâ 8 Mart 1915 sabahı saat 6.30'da puslu ve yağışlı bir havada, yâhut 17 Mart'ı 18 Mart'a bağlayan gecede vâki olmuştur. Ki, bunların hangisinde döşenmişse döşenmiş olsun, Mayın Kumandanı Kasımpaşalı Binbaşı Nazmi Bey'in Müstahkem Mevki Kumandanı Miralay Cevad Bey tarafından aldığı emre göre hareket eden Nusret gemisinin kumandanı kıdemli Deniz Yüzbaşısı Tophaneli Hakkı Bey, gerçekten de bu döşediği 11. mayın hattıyla, düşman donanmasının 18 Mart'taki son hücumunda çok faydalı bir hizmet gördüğünü isbat etmiştir.

Nusret gemisinin son mayın hattını döşemesinden sonra, sırf düşmanı şaşırtmak için, 97 tonluk küçük Demirhisar torpido istimbotunun usta bir kılavuz kaptan idâresinde Çanakkale Boğazından Ege'ye çıktığı ve müttefik kuvvetlere o kısmın mayınsız olduğu intibaının verildiği yazılmıştır. (Yıllarboyu Tarih, Mart 1981)

AMİRAL CARDEN GİDİYOR

NUSRET'İN bu son mayın döşemesinin hikâyesini daha sonra nakletmek üzere, müttefik donanmasının kumanda kademesindeki

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

değişikliğe bir paragraf açalım.

19 Şubat 1915 sabahı Londra'ya çektiği mesajda, "Zâyiatımız ve hasarımız çok az, hava durumu çok müsâit; 14 güne kadar İstanbul'a ulaşacağımız kaanatindeyim" diyen Donanma Kumandanı Amiral Sackville Hamilton Carden, söz verdiği vakit geldiği halde Çanakkale Boğazını geçemeyince birden rahatsızlanmıştı.

Bir dergi bunu şöyle anlatıyor:

"Olmadı! Öyle sanmıştı, olamadı! Sonunda Amiral Carden aklî muvazenesini kaybetti; yemek yiyemiyor, gece gündüz bir nebze uyuyamıyordu. 15 Mart gecesi geçirdiği feci bir ruhî bunalımdan sonra Amiral, Komodor Roger Keyes'i kamarasına çağırtıp, artık dayanamayacağını, göreve devamının imkânsızlaştığını söylemişti. Bunca yıllık meslek hayatı, Çanakkale Boğazı önlerinde bitiyordu. Hiçbir komutanın İstanbul özlemi, bir rüyâdan öteye geçemedi. Amiral Carden ise, mânen ölmüş bedenini taşıyan bir İngiliz zırhlısında, gözleri dış âleme kapalı, silindi gitti." (Yıllarboyu Tarih, Mart 1979)

16 Mart 1915 günü Malta'ya giden Amiral Carden'in yerine kumandayı Filo Kumandanı Tümamiral J.M.de Robeck aldı. Hâliyle, 18 Mart günü yaşanan acı mağlûbiyet de bu iki günlük Donanma Kumandanının oldu.

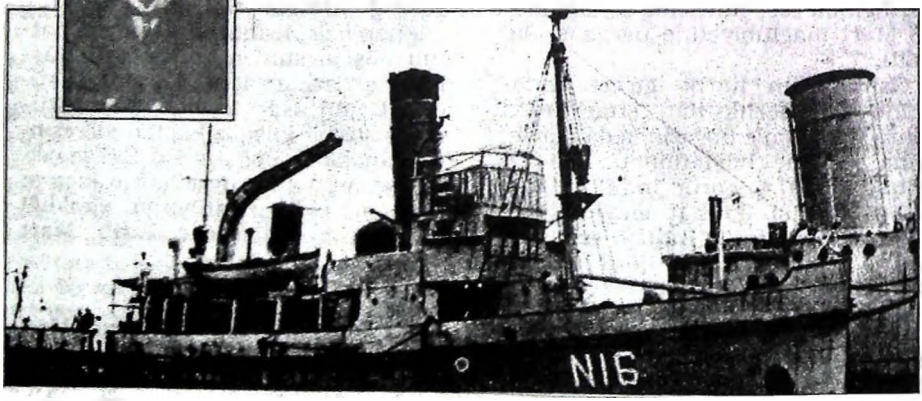
18 Mart 1915 günü kazanılan büyük zaferde çok büyük hissesi bulunan Nusret mayın gemisinin döşediği son mayın hattının hikâyesini şimdi bir dergiden birlikte takip edelim:

"17 Mart gecesiydi. Çanakkale'de görevli mayın kumandanı Binbaşı Hafız Nazmi Bey üç geceden beri uykusuzdu. Uykusunu dağıtmak için elleriyle gözlerini oğuşturmak üzereydi ki, birden kapının açılmasıyla irkildi. Gelen, heyecan içinde bir neferdi. Çakılıp selâm verdi: 'Efendim, Müstahkem Mevki Kumandanı, acele sizi görmek istiyor!"

"O sıralarda Müstahkem Mevki Kumandanı, Miralay Cevad Bey'di. Askere yakınlığı, cesareti ve dürüstlüğüyle herkesin sevgisini kazanmış olan Cevad Çobanlı.

"Hava kararalı epey olmuştu. O saatte, üstelik acele kaydıyla çağırdığına göre, önemli birşey olsa gerek, diye düşündü Nazmi Bey. Hemen toparlanıp dışarı çıktı. Kumandanı görmeye gitti.

18 Mart hücûmundan önce Karanlık Limana döktüğü mayınlarla çok büyük bir hizmet ifa eden Nusret mayın gemisi, yıllarca donanmamızda vazife gördükten sonra çürüğe çıkarılarak satıldı. İsmail Kaptanoğlu ve Kadri Kalkavan tarafından alınan bu tarihi gemi, "Kaptan Nusret" adıyla İstanbul Limanına 3644 gemi sicilline kayıtlı olarak su gemisi olarak çalıştırıldı. Solda görünen küçük resimdeki deniz subayı ise, o müthiş gecenin kahramanlarından Mayın Kumandanı Kasımpaşalı Binbaşı Hafız Nazmi Akpınar'dır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"CENÂB-I HAK MUVAFFAK EYLESİN"

Çanakkale Müstahkem Mevkii Kumandanı Miralay CevadBey, muhtemel bir düşman taarruzundan önce Karanlık Limanın mayınlanması için Nusret gemisini ve Binbaşı Nazmi Kaptan'ı vazifelendirmişti.

"YANINA girdiği zaman Miralay Cevad Bey'in düşünceli bir hâli vardı, ama Nazmi Kaptan'ın içeriye girdiğini görünce, yüzünde içten gelen bir gülümseme belirdi. 'Hoş geldin Kaptan' diyerek binbaşının elini sıktı. Birşey söylemek ister gibi bir hali vardı, ama bes belli nasıl başlayacağını bilemiyordu. Neden sonra, 'Oğlum,' diyerek söze başladı, 'sana çok vazife düşüyor. Hem mühim, hem de tehlikeli. Hakikati gizlemiş olmamak için şu kadarını söyleyeyim ki, bu işin sonunda ölmek de var. Daha doğrusu ölüm tehlikesi, sağ dönmek ihtimalinden çok fazla.'

"Nazmi Kaptan, hazırolunu bozmadan cevap verdi: 'Mâdem ki askeriz; vatana olan borcumuzu hayatımız bahasına da olsa seve seve öderiz kumandanım.' Cevad Bey'in gözleri yaşlanmıştı. 'Berhûdar ol Kaptan' dedi. Sonra eliyle ilerdeki büyük masayı işaret ederek, yayılı büyük bir Boğaz haritasını gösterdi. 'Gel de görevin ne olduğunu anlatayım.'

"Düşman kuvvetleri, Boğazın girişindeki Seddülbahir ve Kumkale'ye yaptıkları saldırıları kazandıktan sonra çok güçlenmişlerdi. Gelen haberlere göre, büyük bir saldırıya hazırlandıkları anlaşılıyordu. Hem silâhımız yetersiz, hem de cephânemiz çok kıttı. Bu arada Boğazı zorlayacak gemilerin Marmara'ya geçememeleri için Boğazın mayınla kapatılması gerekiyordu. Cephânemiz ne kadar kıtsa, mayınımız da o derece yetersizdi. Rusların bir süre önce Trabzon açıklarına döktükleri mayınları toplamışlar. Çanakkale'de kullanılması için kumandanlığa yollamışlardı. O sıralarda, İzmir yakınlarında, Kösten ağzında mayın yüklü bir Fransız gemisi batırılmış, ondan ele geçenleri de yine Çanakkale'ye göndermişlerdi. Bu mayınlar, bir iki sıra hâlinde Boğaza döşenmişse de, deniz yüzeyinden fazla derinde olmadığı için, rasat uçuşuna çıkan düşman uçakları tarafından görülmüştü. Bazıları uçaklardan mha edilmiş bazıları da küçük balıkçı tekneleriyle toplanmıştı. Toplanmayanlar da yerlerinden kurtulmuşlar, akıntıyla şuraya buraya sürüklenmişlerdi. Bu nedenle, düşmanın bilmediği yeni bir mayın hattının meydana getirilmesi gerekiyordu. Hem de vakit geçirmeden, o gece...

"Hafız Nazmi Kaptan, Balkan Savaşından sonra Çanakkale Boğazı kılavuzluğuna atanmış, Birinci Dünya Savaşının patladığı günlerde de Boğazın mayın kumandanlığına getirilmişti. Zaten düşman tarafından imha edilen ya da toplanan mayınların bir kısmını döken de yine ondan başkası değildi.

"Cevad Bey, elini Nazmi Kaptan'ın omuzuna koydu: 'Mevcut kaç mayınınız var binbaşım?' 'Yirmi altı tane paşam.'

" 'Güzel. Ben Nusret'i Nara'dan şimdi getirttim. Düşman gemileri en çok şu noktaya, yani Akyarlar önüne geliyor, oradan Rumeli'deki tabyalarımızı ateş altına alabileceklerini düşünüyorlar. Buradaki derinliklerin sizce bir mahzuru var mı?' 'Yoktur paşam.'

" 'Ne zaman hareket edebilirsiniz?'

" 'Hemen hazırlığa başlar, tam ge-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ce yarısında demir yerinden ayrılırız paşam.'

" 'Cenâb-ı Hak muvaffak eylesin.' 'Âmin!' Selâm veren Nazmi Bey odadan çıktı. Haftalardır bekledikleri günün iyice yaklaştığı böylece anlaşılmış oluyordu. Boğaz dışında hazırlanan dev zırhlılar pek yakında Boğazı zorlayacaklardı. Kimbilir, belki de yarın sabah...

NAMAZLAR KILINDI DUÂLAR EDİLDİ

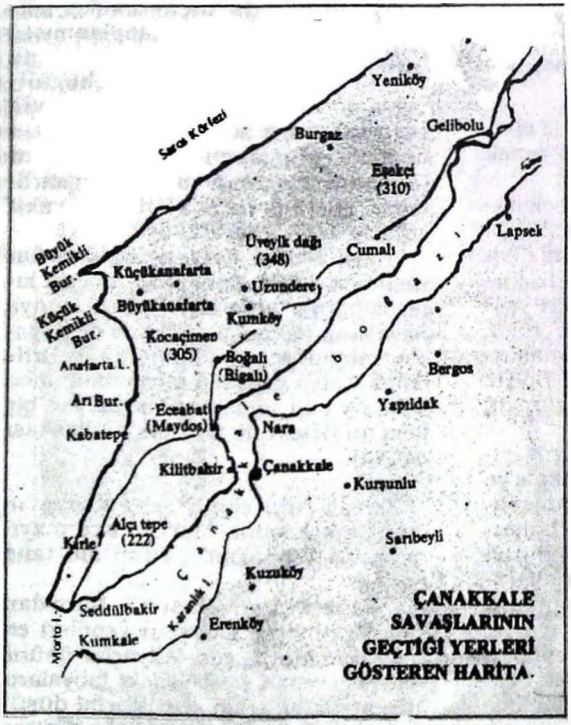
TAM EMEN Maydos (Eceabat) iskelesinde bekletilen sandala binerek az ilerdeki Nusret'e yollandı. Nusret, bu küçücük gemi yavrusu iki yıl kadar önce Almanya'da yaptırılmış, 370 tonluk bir mayın gemisiydi. Süvarisi Tophaneli Hakkı Kaptan'dı ki, Nazmi Bey onu tanır ve severdi. Gecenin bu hayli ilerlemiş saatinde bütün Çanakkale, bütün Maydos, bütün sular zifiri bir karanlığa gömülmüştü. Sandalın yanaşmasıyla Nazmi Kaptan merdivene fırlayıp güverteye tırmandı.

"Hiç beklemediği bir anda kendisini görünce şaşıran Yüzbaşı Hakkı Kaptan'a, 'Hakkı'cığım, kardeşim,' dedi, 'bu gece Karanlık Liman'a gidip elimizdeki mayınları dökmek emrini aldık. Tam gece yarısı hareket edeceğiz.'

"Gerçekten çok zor bir görevdi bu... En küçük bir dikkatsizlik, Nusret'in düşman devriyeleri tarafından fark edilmesine yol açardı ki, bu da herşeyin sonu demek olurdu. Nusret'in bütün ışıkları söndürülecek, hiç kimse yüksek sesle konuşmayacaktı. En usta ateşçiler görev başına getirildi. Bacadan, değil kıvılcım, ocağın kızıllığı bile çıkmasın diye ocaklar da bastırıldı. Kumandanından neferine kadar herkes heyecan içindeydi. Namazlar kılındı, duâlar edildi. Herkes yakınıyla helâlleşti. Saat, artık demir almaları gerektiğine işâret ediyordu.

"Nusret'i Tophaneli Hakkı Kaptan idare ediyor, mayın dökme işlemiyle de Binbaşı Nazmi Kaptan bizzat uğraşıyordu. Hava soğuktu, ama Nazmi Kaptan ter içindeydi. Nusret yarım yolla, az sonra mayınları döşeyeceği Akyarlar'a doğru seyrediyordu. Her an düşman zırhlılarına biraz daha yaklaşıyorlardı.

"Nazmi Kaptan vaktin

ÇANAKKALE SAVAŞLARININ GEÇTİĞİ YERLERİ GÖSTEREN HARİTA

ÇANAKKALE SAVAŞLARININ GEÇTİĞİ YERLERİ GÖSTEREN HARİTA Nusret'in Maydos'tan Karanlık Limana nereden gidip geldiğini de izah ediyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yaklaştığını hesap ederek yavaşça aşağıya, mayınların yanına indi. Erler heyecan içinde onu bekliyorlardı zaten. Birlikte mayınları teker teker gözden geçirdiler. Sonra yine birlikte makaralarını yağladılar. Son olarak da yayları kontrol ettiler. Her şey hazırdı. Nazmi Kaptan soğuğa rağmen ceketini de çıkardı. Derinliği sordu. Maskeli bir ampülün ışığında, tayfa, 'Kırk yedi' dedi.

HAKKI KAPTAN ŞEHİD OLUYOR

MAYININ başındaki er de, alt taraftaki bir vidaya bağlı kolu 47 rakamı üzerine getirip, elindeki pimi vidanın deliğine sokuyor, çıkmaması için kıvırdıktan sonra da, 'Hazır!' deyip çekiyordu. Tekerlek üzerindeki mayın, artık atılmak için Kaptan'ın emrini bekliyordu. 'Mayın dök!'

"İlk mayın, Boğazın karanlık sularına bırakılmıştı bile. Zikzaklı bir rota izleyen Nusret'in arkasından mayınlar belli aralıklarla peş peşe bırakılmaya başlanmıştı. Üçüncüsü, dördüncüsü, derken sonunda yirmi altıncısı da sulara bırakıldı. 'Eh çocuklar, hepinize geçmiş olsun' diye fısıldadı Nazmi Kaptan. 'Artık geri dönüyoruz.' Hakkı Kaptan makineye 'Tam yol' kumandasını verdi.

"Makinenin ayaklarının altında duydukları silkintinin artmasıyla birlikte, Nusret hızlanıverdi. Mayınları her an biraz daha geride bırakarak Maydos'a doğru son hızla kaçmaya başladılar. Bütün mesele, kendilerini göstermeden geri dönebilmekteydi.

"Tam o sırada, 100 metre kadar önlerinde, karanlığı hançer gibi delen bir düşman projektörü yandı ve denizi tarayarak kendilerine doğru gelmeye başlamıştı! Yapacakları hiçbir şey yoktu. Duramazlar, dönemezler, bir yere kaçamazlardı. Az sonra bu ışık demetinin içine girecekler,

Binbaşı Hafız Nazmi Akpınar.

sonra da üzerlerine mermi yağmaya başlayacaktı! Bu ışık süngüsü tam Nusret'e saplanacağı sırada...

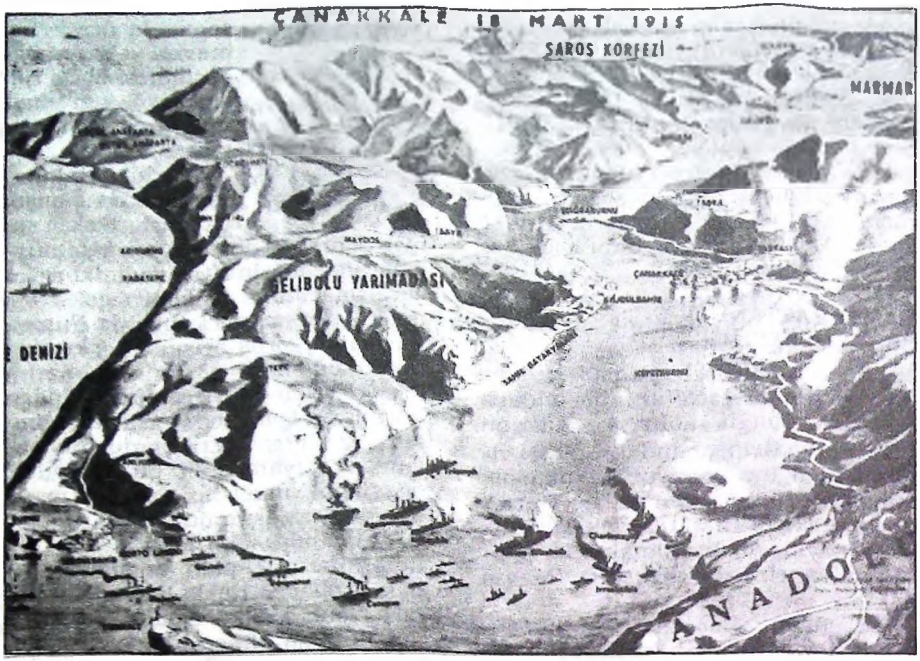
"Türk istihkâmlarından da bir ışık yanmıştı. Birkaç saniye sonra da denizin üzerinde düşman projektörünü yakaladı. İki ışığın çarpışmasından meydana gelen bir anlık kamaşma sırasında da Nusret, düşmanın görüş açısından çıkıverdi. Şimdi düşman, görüş imkânlarını felce uğratan Türk projektöründen kurtulmak için çabalıyorsa da, bizimki ona bu fırsatı vermiyordu. Yanıbaşında cereyan eden bu mücâdele sırasında Nusret bu sulardan uzaklaşıyor, uzaklaşıyordu.

"Kumanda köprüsünde dim dik duran Nazmi Kaptan, az sonra arkadaşı Tophaneli Hakkı Kaptan'a, 'Geçmiş olsun Hakkı' demek için döndüğü zaman birden irkildi. Nusret'in bu kahraman süvarisi, projektörler savaşının başladığı anda, heyecan fırtınası içinde kalbinin durmasıyla şehâdet mertebesine erişmişti.

"Hakkı Kaptan'ı kaybetmişlerdi, ama mayınları düşmana göstermeden Boğazın karanlık sularına döşemeyi başarmışlardı." (Eser Tutel, Yıllarboyu Tarih, Mart 1979, s.32-34)

Çoğu isimsiz kahramanlardan müteşekkil Nusret mürettebâtının bu eşsiz fedâkârlığı sâyesinde 18 Mart günü müttefik donanmasına cehennem olacaktı...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Düşman donanmasının acı bir mağlubiyete uğratıldığı 18 Mart 1915 günü Çanakkale boğazının temsili görünüşü böyle idi. Sürüler halinde gelen düşman donanması, kahraman topçularımızın kesif ateşi karşısında neye uğradıklarını şaşıracaklardı. Ele Nusret gemisinin döşediği mayına bir tosluma başlayınca iyice paniğe kapılacaklardı.

Mağrur düşman, 18 Mart günü inanç duvarına çarpınca neye uğradığını şaşırdı.

TARİHİN seyrini değiştirecek o büyük gün gelmişti. 18 Mart 1915 sabahının seyrini bir dergiden takibe çalışalım:

"Kumkale güneyinde Yenişehir mevkiinde gözetleme yerinde, büyük fırtınanın kopmakta olduğu Müstahkem Mevki Kumandanlığına bir telefon haberi olarak bildirildi: 'Düşman bütün donanmasıyla Boğaza yaklaşmaktadır.'

"Albay Cevad Bey teftiş için Rumeli sahiline geçmiş, karargâhta Kurmay Başkanı Selâhaddin Adil Bey kalmıştı. Durum bütün bataryalara bildirildi. Evvelce alınan talimatında tayin ve tesbit edilen görev dairesinde sa-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

vaşa hazırlanmaları tebliğ olundu. Subaylar kumanda ve gözetleme yerlerini, askerler toplarını işgal etmişlerdi. Herkes durumun önem ve nezaketini takdir ederek vazifelerine büyük azim ve cesaretle sarılmıştı.

"DONANMA ZAFERE GİDİYOR"

WİNSTON Churchill, Akdeniz İngiliz Donanması Başkumandanlığından aldığı çok gizli kayıtlı şifreye dayanarak Başbakan Asquith'i telefonla arayıp şu müjdeyi verdi: 'Başbakanım, müttefik donanmasının büyük ve tarihî görevi bu sabah başladı. Majestelerinin donanması zafere gidiyor.'

Deniz Bakanı Churchill 18 Mart günü son derece mağrur bir ifadeyle zaferi kendilerinin kazanacaklarını söylüyordu. Kendisinden emin olan Churchill, Başbakan Asquith'e telefonla müjde vererek şöyle diyordu: "Majestelerinin donanması zafere gidiyor!"

"İngiliz Fransız birleşik donanması Boğazdan içeriye giriyordu. İki gün önce hastalanan Amiral Sir Sackville Carden, donanmayı Amiral de Robeck'e bırakmıştı. İngiliz Amirallik Dâiresi, Robeck'e, Carden tarafından hazırlanan planı uygulamak isteyip istemediğini, bu tarihî görevin sorumluluğunu da yüklenip yüklenemeyeceğini sormuştu. Amiral böyle bir görevin kendisine verilmesinden gurur duyacağını, bütün sorumluluğunu da yüklenebileceğini bildirmiş; birkaç saat sonra da atama emri gelmişti. Amiral forsu Queen Elizabeth zırhlısına çekilmişti." (F.F.Tülbentçi, Yıllarboyu Tarih, Mart 1982, s.10-11)

Müstahkem Mevkideki kurmay subaylar düşman donanmasının gelmekte olduğunu haber alınca, gözetleme kumanda mevkiine geldiler. Müstahkem Mevki Kumandanlığı Kurmay Başkanı olan Selâhaddin Âdil Bey, müttefik donanmasının gelişini şöyle anlatıyor:

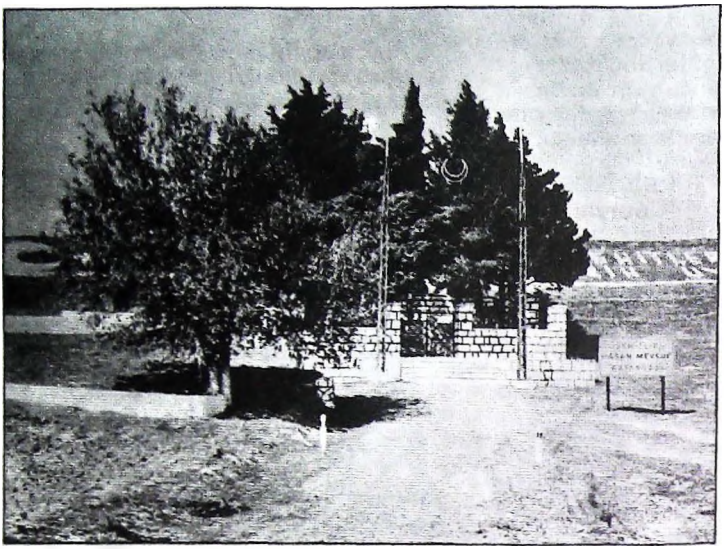
"Açık sabah güneşin yavaş yavaş dağılmakta olduğu hafif sisli bir havayla sütliman denecek bir denizde ağır yolla yaklaşmakta olan on altı zırhlı, müteaddit yardımcı kruvazör, birçok destroyer ve diğer gemilerden oluşan düşman donanması mevkii civârında torpillere karşı korunmak için ileri sürdükleri bir kısım torpido ve motorbotların himâyesinde saat 10'da çoktan tahrip edilmiş olan Seddülbahir ve Kumkale bataryalarımıza birkaç salvo savurduktan sonra, Amiral de Robeck'in forsunu taşıyan Queen Elizabeth başta olmak üzere pruva hattında Boğaza girmeye ve sonra savaş düzeni almaya başlamışlardı. Saat 10'u 5 geçiyordu.

"Queen Elizabeth Rumeli sahili taraflarında en solda, onun yanında Agamemnon, Lord Nelson ve en sağda İnflexible olmak üzere dünyanın en güçlü gemileri bordo nizamında, Eskihisarlık-İntepe hattının ilerisinde mevzi almışlardı. Bunların arkasında dört Fransız zırhlısı da Amiral Gemisi Suffren ve onu takip eden Bouvet, Anadolu sâhilini; Gaulois ile Charlemange, Rumeli sahilini izleyerek düşmanın merkez hattının iki kanat ve gerisine yanaşmışlardı. İkinci sınıf İngiliz zırhlıları da Anadolu, Fransız zırhlıları da Rumeli cihetinde pruva hattıyle ihtiyatta yerlerini almışlardı." (A.g.d., s.11)

"ÖLÜM ALLAH'IN EMRİ"

GEREK gözetleme yerindeki subaylar, gerekse toplarının başındaki batarya kumandanları bu müthiş manzarayı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dardanos'taki Bataryanın Kumandanı Yüzbaşı Hasan Bey ve yardımcısı Teğmen Mevsuf Efendi, 18 Mart günü şehâdet şerbeti içme hasretiyle yanıyorlardı, muradlarına erdiler. Onların bataryası bugün ikisinin ismiyle "Hasan Mevsuf Bataryası" olarak ziyâret ediliyor.

seyrediyorlardı. Maneviyatları sapa sağlamdı. Düşmanın top menziline girmesini bekliyorlardı.

Dardanos'taki Batarya Kumandanı Yüzbaşı Hasan Bey, yardımcısı Mevsuf Efendi'ye, "Türk topçusu, şâyi olan şöhretini bugün bir kere daha yükseltmek şerefine nâil olacaklardır. Ölürsem de gam yemem" derken, Teğmen Mevsuf Efendi şu cevâbı veriyordu: "Ölüm Allah'ın emri. Silâhlarımızın hakkını verdikten sonra şehit olursak, namımız ebedî kalacaktır."

Gerçekten de o iki mert subayımız o gün şehid olarak Allah'ın rahmetine kavuştular, fakat isimleri hâlâ yaşıyor.

"Saat 11.15'ti. Queen Elizabeth, uzaktan iyi bir hedef teşkil eden ve üstündeki tek topla savunma sistemimizin dışında bırakılan Yüksekçimenlik kalesine karşı otuz sekiz buçukluk toplarıyla on altı bin metreden ilk salvosunu göndermiş bulunuyordu. Düşman merkez hattındaki diğer gemiler de taretlerindeki otuz beş buçukluklarla on beş bin metreden Anadolu Hamidiye ve Kilitbahir grubumuzu ateş altına aldılar. Fransız filosunun öndeki gemileri de bu ateşe katıldıkları gibi her dört gemi bordolarındaki vasat çaptaki toplarıyla mukabeleye başlamış olan ileri hat, sahil obüs ve havan bataryalarımızı bombardımana girişmişlerdi." (A.g.d., s.11)

Selâhaddin Âdil Bey anlatmaya devâm ediyor:

"Esas savunma hattımızın ağır bataryaları, bidâyette menzillerin yetersizliği sebebiyle düşman ateşlerine mukabele edemediklerinden gemilerin biraz daha yaklaşmalarını sükûnet ve metânetle bekliyorlardı. Diğer hattaki topçularımızın ateşe girmiş olduklarını, Dardanos'un atışları, obüs ve havan mermilerinin özellikle merkez grubu civarında çıkardıkları su sütunları ile takip ediyorduk.

"Öğleden biraz önce gittikçe yaklaşmakta olan düşman en güçlü bataryamız olan Anadolu Hamidiyesini devamlı surette ateş altında bulundurmakta, tabyanın kısa ve tam isa-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

betlerden mütevellit su sütunları ile duman bulutları arasında sıkışık durumda olduğunu görüyorduk.

"17 Mart'ta dökülen son torpil hatlarından da geçtiklerini tahmin ettiğimiz halde, gemilerinin torpillerimize çarpmamasına müteessir oluyorduk. Düşman merkez grubunun kanatlarından sahillerimiz boyunca ilerleyen Fransız gemileri Akyar-Soğanlı hattına 500 metre kadar sokulmuş ve bütün toplarıyla ileri sahil bataryalarımızı etkili bir ateş altında bulundururken, büyük taret toplarıyla da esas bataryalarımıza ateşe başlamışlardı. Bu suretle Fransız gemileri menzillerimize girmiş bulunuyorlardı. Hamidiye ve Mecidiye'de 35 buçukluk ve 24'lük toplarımızın mukabeleye başladıkları görüldü. Saat 13'e doğru son şiddetini buldu. Karargâhtan atışlarını pek açık olarak izlediğimiz Dardanos'un ateş kestiğini teessürle görmüştük." (A.g.d., s.11-12)

Evet, Dardanos tabyasında kahramanca direnen Yüzbaşı Hasan Bey ve yardımcısı Teğmen Mevsuf Efendi ile yiğit topçu askerleri şehâdet şerbetini içmişlerdi.

"YAŞASIN TÜRK TOPÇUSU"

SELÂHADDİN Âdil Bey gerisini şöyle anlatıyor:

"Saat 13.30'da durum cidd**i**leşmişti. Fakat çok geçmeden düşman donanmasının gerek merkez grubu gemilerinde ve gerekse kanatlarda bulunan Fransız zırhlılarının hareket ve atışlarında durakl**a**ma olmuştu. Mermi parçaları gözetlemelerin etrafına kadar gelmiş olduğu için, biz şimdi kendi derdimizle meşgul olmaya başlamıştık. Bu yüzden atışlarımızın düşman üzerindeki etkilerini takibe imkân bulamamıştık. Biraz sonra merkez grubundan İnflexible kruvazörü ile Agamemnon zırhlısının hat gerisine çekilmekte olduğunu öğrenmiştik. Rumeli ve Anadolu sırtlarındaki karşılıklı obüs bataryalarının mermileri tesirini gös-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

termiş, aldıkları isabetlerle her iki savaş gemisinin güvertelerinde önemli hasar görülmüştü. Agamemnon'un baş tareti işlemez hale gelmişti. İnflexible yanıyordu. Bunlar geri alındılar.

"Fransız zırhlılarının önünde bulunan Sufren ve Gaulois da 25 buçukluk mermilerimizin isabetleriyle fazlaca yıpranmış olduğundan yerlerini diğer iki Fransız gemisine bırakmışlardı." (A.g.d.)

Hâdisenin devâmını mezkûr dergiden okuyoruz:

"Öğleden sonra artık Fransız donanmasından pek hayır kalmamıştı. Gaulois'nın pruvası sulara gömülmüş, diğerleri de önemli hasara uğramışlardı. Şimdi ihtiyatta bulunan İngiliz gemileri savaş alanına giriyordu. 13:45'te yerlerini İngilizlere bırakmak üzere çekilmekte olan Bouvet müthiş bir infilak ile bir kaç saniyede kaybolup gitti.

"Türk topçusu, tarihî şöhretini bütün dünyaya ispatlıyor, bataryalarımız dünyânın en muazzam donanmasına karşı kahramanca mukabele ediyordu.

"Bu sıralarda gözetleme yerine yetişmiş olan Müstahkem Mevki Kumandanı Cevad Bey, o vakur asker kendisini tutamamış, gözlerinden sevinç yaşları akıtarak bağırmıştı: 'Yaşasın Türk topçusu, var olsun Türk topçusu!" (A.g.d., s.12)

Merhum Mehmed Âkif'in ölümsüzleştirdiği Çanakkale Muharebelerine âit meşhur şiir şöyle başlıyor:

"Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyâda eşi?/En kesif orduların yükleniyor dördü beşi./—Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya—/Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya./Ne hayâsızca tahaşşüd ki ufuklar kapalı!/Nerde—gösterdiği vahşetle 'Bu: bir Avrupalı'/Dedirir—yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi./Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhut kafesi!"

İstiklâl Marşı şâiri o günü tasvire şu şekilde devâm ediyor:

Mehmed Âkif'in kaleminden dökülen aşağıdaki satırlar filme aktarıldığında M.Kemal'i maske yapan çevreler tarafından büyük gürültüler koparılmasına yol açmıştı.

"Öteden sâikalar parçalıyor âfâkı;/Beriden zeizeleler kaldırıyor a'mâkı;/Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;/Sönüyor göğsünün üstünde o aslan neferin./Yerin altında cehennem gibi binlerce lâğam;/Atılan her lâğamın yaktığı yüzlerce adam./Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;/O ne müdhiş tipidir: Savrulur enkâz-ı beşer.../Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak;/Boşanır sırtlara, vâdilere sağnak sağnak./Saçıyor zırha bürünmüş de o nâmerd eller,/Yıldırım yaylımı tûfânlar, alevden seller./Veriyor yangını, durmuş da açık sînelere,/Sürü halinde gezerken sayısız tayyâre./Top tüfekten daha sık, gülle yağan mermiler.../Kahraman orduyu seyret ki bu teh-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dünyanın en muazzam donanmasına Çanakkale Boğazını dar eden Osmanlı kuvvetleri, canını dişine takmış, var gücüyle çarpışıyordu. Bilhassa 18 Mart akşamına kadar çok kuvvetli ateş altında mücâdeleye devam ederek zaferi kazanmayı bilmişlerdi.

dide güler!"

O cehennemi hâlet içinde destanlar meydana getiren Osmanlı kahramanlarından Seyit'in hikâyesini dinleyelim:

BİR BESMELE ÇEKTİ VE...

SAAT 5.30 sıralarında, müttefik filosundan bazı gemiler, kendilerini son dakikalar zarfında fazlasıyla tâciz eden bu yaman bataryayı susturabilmek için Rumeli Mecidiye'sini yeniden çok şiddetli bir ateş altına almışlardı. Yakınlarına mermiler düşmeye başladığı vakit numara erleri, takım subayı Fehmi Bey'in emriyle sığınağa koştular. Ancak geride kalanların bir kaçı, tam istihkâmın içinde patlayan bir mermi cephâneliği uçurduğu vakit meydana gelen müthiş sarsıntıdan yerlere yuvarlandılar. Bir kısmı şehid olan bu erler arasında, Edremit'in Çamlık köyünden Mehmed oğlu Seyit de bulunuyordu. Ancak Seyit ölmemiş, hattâ yaralanmamış, sadece kendinden geçmişti. Aklı başına geldiği sırada karşısında takım arkadaşı Ali'yi gördü. Başka kimse yoktu etrafta. 'Nerede arkadaşlar?' diye sordu.

" 'Arkadaşlar mertebelerini buldular. 14 şehid, 24 yaralımız var. Ayakta bir senle ben kaldık.'

"Seyit kalkıp denize doğru baktı; düşman gemileri karaya iyice sokulmuş, tarctlerinden alev ve duman yükseltiyorlardı. Tabyanın içinde ise üçüncü toptan gayrısı toprağa gömülmüştü. Seyit önce gemilere, sonra topa baktı. Kendi deyimiyle mermi

Edremitli Koca Seyit, sâhile iyice yanaşan düşman gemisini görünce, ayakta sağ kalan tek arkadaşı Ali'nin de yardımıyla 215 okkalık mermileri sırtladı ve üçüncü atışda Ocean'ı vurdu. Muharebeden sonra ise Cevad Paşa'nın huzurunda aynı mermiyi kaldıramayarak maketiyle hâtıra fotoğrafı çektirdi.

ona, 'Beni namluya sürl' diyordu.

"Arkadaşına, 'Gel, Ali' dedi. 'Yardım et de şu gülleyi sırtıma alayım.' Ali önce topun eğilip yan yatmış metaforasına, sonra şaşkın şaşkın arkadaşının yüzüne baktı: 'Kaldıramazsın Seyit.' 'Bir deneyeyim hele.'

"Gres yağına bulanmış mermi önce

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Koca Seyit, 250 kiloluk mermileri tek başına kaldırarak topa sürdü ve Ocean'ı boğazın derin sularına gömdü

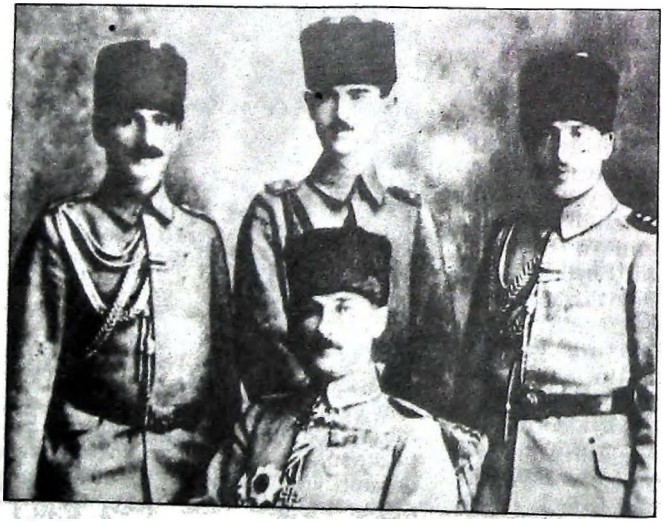
Düşman zırhlılarından Bouvet'i denizin dibine gönderen bataryamızın komutanları Yüzbaşı Hilmi Bey ile Mülâzım (Teğmen) Fahri Bey, muharebeden sonra.

ellerinden kaydı, parmaklarını toprağa bulayıp bir daha tarttılar. Koca Seyit mermiyi sırtına vurdu ve sendeleyerek topa doğru yürüdü, merdiven basamaklarına ayağını attı, güç halle mermiyi namluya sürüp kamasını kapadılar. Her ikisi de numara eri oldukları için nişangâh ve yön tayininde pek usta değildiler. Namluyu gemilere doğru çevirip mesâfeyi bildiği kadar ayarlayan Seyit, bir besmele çektikten sonra topu ateşledi.

270 KİLOLUK MERMİ

İLK mermi uzun düştü. Bir tane daha getirip namluya sürdü. Bu defaki de kısaydı. Fakat üçüncü mermi en öndeki geminin kıç tarafında ve su kesiminde patladı. 'Ocean'dı bu gemi ve dümen tertibatı bozulduğu için derhal orasını harmanlamaya başlamıştı. Etrafındaki gemiler kaçıştılar.

"Seyit dördüncü mermiyi almaya giderken, etraf sâkinleştiği için sığınaktan çıkan Batarya Kumandanı Hilmi Bey, yanında iki Alman subayla oraya gelmişti. 'Sen miydin Seyit?' dedi. 'Vurdun gemiyi!'

"Dördüncü mermi boşa gitti. Aşağıda bir tek mermi daha kalmıştı. Seyit onu da getirdi. Almanlar, onun kos koca mermiyi sırtında taşıyışını ve topa sürüşünü hayretle seyrediyorlardı." (S.Bilbaşar, Çanakkale 1915)

Gerçekten de beşeri ölçülerle anlaşılması ve izâhı zor olan bir hâdise gerçekleşmişti. Bugünkü ölçülerle 270 kilo gelen 215 okkalık mermileri Edremitli Koca Se-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

18 Mart günü düşmanın ateşine en fazla maruz kalan tabyalardan birisi de Mecidiye'deki olmuştu. Cephaneliği de berhava olan tabyadan kurtulan pek az olmuştu. O günlerin hâtırasını taşıyan levha.

yit'in sırtına vurup topa sürüşü herkesi hayretlere düşürmüştü.

Muharebe bittikten sonra teftişe gelen kumandanların yanında Cevad Bey aynı şekilde mermiyi kaldırmasını istemiş, fakat bütün zorlamasına rağmen Koca Seyit aynı mermileri yerinden kaldıramamıştır. O hâtırayı tesbit edebilmek için o mermilerin maketi yapılarak Seyit'e taşıtılırken fotoğraf çektirilmiştir.

"GÖZLERİM GÖRECEĞİNİ GÖRDÜ"

Millî şâirimiz Mehmed Âkif Ersoy

YİNE aynı tabyalarda yaşanan bir hâdiseyi mezkûr eserden takip edelim:

"O gün, Boğaz tabyaları arasında en çok iş gören ve en çok hasara uğrayan Rumeli Mecidiyesi oldu. Sabahtan beri, muharebenin en şiddetli anlarında iki sahil arasında gidip gelmekten çekinmemiş olan Cevad Paşa, tabyanın feci durumunu haber aldığı zaman yine motora atlayıp karşı sahile yollandı. Cephâneliği berhava olan tabyanın durumu hazindi.

"İstihkâm yıkıntıları arasında dolaşmakta olduğu sırada, bir ağacın altında uzanmış olan erin hâli dikkatini çekti ve yanına gidip, 'Nen var, evlât?' diye sordu. Nefer hemen yerinden fırlayıp esas vaziyet aldı. Ama, gözleri başka tarafa bakıyordu. 'Gözlerine birşey mi oldu oğlum?'

"O zaman nefer fok sesiyle, Üzülmeyin efendim,' diye cevap verdi, 'Benim gözlerim göreceğini gördü!' " (A.g.e.)

Merhum Âkif'in dediği gibi: "Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından./Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat îmân?/Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?/ Çünkü te'sîs-i İlâhî o metin istihkâm."

General Hamilton

Osmanlının îmân dolu göğsü ve yıkılmaz azmi sâyesinde dünyânın en muazzam donanması kara bir gün geçirmişti. Çanakkale Boğazını geçerek 14 günde İstanbul'a girecekleri hayâl edenler, ummadıkları bir "tabya" ile karşılaşmışlardı. Çanakkale'nin "Geçilemez" olduğunu anlamışlardı.

"FELÂKETLİ BİR GÜN GEÇİRDİK"

18 MART 1915 sabahı, sonraki günlerde yapılacak çıkarma için Phaeton kruvazörü ile Saros Körfezini incelemeye giden Çanakkale Seferi Kuvvetler Kumandanı İan Hamilton'un yanında Fransız

Bouvet zırhlısı banyoya atılan bir tabak gibi Çanakkale boğazının dibine kaydı

Kuvvetleri Kumandanı General d'Amade ve Kraliyet Bahriye Tümeni Kumandanı General Paris de vardı. Saros Körfezinden dönüşte, o feci Boğaz Muharebelerinin son sahnelerini görmüşlerdi.

General, hâtıralarında şöyle diyor:

"İnflexible kendi imkânları ile Bozcaada'ya kadar sürüklenmeyi başarabildi. Biz; Gaulois'nın yanından, Tavşanadası denilen birtakım kayalara bindirinceye kadar ayrılmadık. On mil kadar gitmiştik ki, Phaeton, Queen Elizabeth'in Ocean'a Irresistible'i yedeğine almasını emreden telsizini yakaladı. Bundan, Irresistible'in de başının derde girdiği anlaşılıyordu." (Sir İan Hamilton, Gallipoli Diary, c.1,s.35)

Aynı akşam İngiliz Savunma Bakanı Lord Kitchener'e yazdığı mektupta da General Hamilton şu pasajlara yer veriyordu:

"Bozcaada ile Limni arası —Saat 18.00: Benim şahsen gördüklerime göre, bugün bizim için çok kötü oldu... Şimdiki halde muhakkak olan şu ki, filo böyle giderse, devam edemeyecek ve bu takdirde iş orduya kalacak... Irresistible, Ocean ve Bouvet gittiler; Bouvet'nin banyoya atılan bir tabak nasıl dibe giderse öyle dibe kaydığını söylüyorlar. İnflexible ile Gaulois da fena hırpalanmışlar." (A.g.e., s.36)

İki gün önce müttefik donanmasının bütün mes'üliyetini üzerine alan Amiral de Robeck, biribirini takip eden infilâklerle şaşırmıştı. Durumun nezâketini görünce de, "Kader beni bu hâle mi düşürecekti?" diye hayıflanarak büyük bir teessür içinde donanmaya ric'at emri vermek zorunda kaldı.

İngiliz Deniz Bakanı Winston Churchill, İngiliz Donanmasını büyük bir imtihana hazırlamıştı. Ne var ki, bütün ümitleri boşa çıktı.

De Robeck, 18 Mart 1915 akşamı, Mondros'ta bulunan Amiral R.Wemyss'e şu şifreyi gönderiyordu:

"Kabatepe'de 19'unda gösteri yok. Yarın beni görür müsünüz? Ya yüzen mayınlar, yahut sahildeki kovanlardan ve uzak mesâfeden atılan torpidolar yüzünden felâketli bir gün geçirdik... H.M.S. Irresistible ve Bouvet battı. Ocean daha batmadı, amma kaybı muhtemel... H.M.S. İnflexible mayın yarası aldı. Gaulois top ateşi ile ağır hasara uğradı. Diğer gemilerde birşey yok. Tabyaların hakkından geldik." (A.g.e., s.39)

Çanakkale Boğazının denizden geçilmesi için bütün ağırlığını koyan, tecrübeli amirallere karşı şiddetle direnen İngiliz Deniz Bakanı Winston Churchill, felâketi öğrendiği zaman başını elleri arasına almış, bir müddet sonra büyük bir teessürle şöyle demişti:

"İnanmak istemiyorum. Fakat gerçek. Türk savunması önünde müttefikler armadası mağlûp olmuştur. Tek kelimeyle felâket!"

Başlangıçta Churchill'e inandığını söyleyen İngiliz devlet adamları ise bozgun haberini alınca kekelemişler ve, "İnsan bu kadar yanılabilir. Demek kos koca armada, Türkün topu ve mayınları önünde boyun eğdi! Acı bir gerçek! Buna nasıl alışacağız?" demişlerdi.

"ÇANAKKALE'Yİ GEÇEMEDİK"

MARMARA Denizine ilk olarak girmek şerefini kendi gemilerine alabilmek için Başkumandanlığa müracaat eden Fransız amirali, Osmanlı tabyalarından düşen mermilerle her tarafı yangın yerine dönen ve kendi forsunu taşıyan Sufren gemisinde şunları söylemişti:

"Müttefik donanma bu yenilginin lekesini nasıl silecek? Bir avuç Türkün karşısında perişan oluverdik."

Daha önce hâtıra defterine, "Churchill, İngiliz donanmasını büyük bir imtihana hazırladı. Biz bu imtihanı vereceğiz. Çanakkale Boğazını geçeceğiz" satırlarını yazan Müttefik Donanması Kurmay Başkanı Amiral Roger Keyes, aynı deftere şu satırları da yazmak zorunda kalmıştı:

"Yazık, Churchill'in hazırladığı imtihanı veremedik, Çanakkale'yi geçemedik. Müthiş bir yenilgiye uğradık, bu inkâr edilemez. İtiraf etmeliyim, Türk topçusu büyük bir gayret gösterdi. Bunu da ileride târih yazacaktır." (F.F.Tülbentçi, Yıllarboyu Tarih, Mart 1982, s.13)

Târihçi İsmail Hakkı Danişmend, 18 Mart 1915 deniz muharebesinin neticesini şu cümlelerle tesbit ediyor:

"Netice olarak 18 zırhlının altısı batmış veya harâb olmuş ve bu suretle üçte birini kaybeden düşman donanmasının mütebâkîsi de aynı âkıbetten korkup kaçmıştır. Bizim zâyiatımız yalnız 44 şehidle 70 mecruh ve 8 toptan ibârettir: Yalnız 22 şehidle 74 yaralıdan da bahsedilir; topların altısı tâmir edilmiştir." (İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c.4, s.423)

Düşman donanmasını geri çekilmeye mecbur eden Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanlığı gerçi o büyük zaferi kazanmıştı, ama elindeki cephânenin büyük kısmını da kullanmıştı. Resmi Alman kaynakları 18 Mart akşamını şöyle anlatıyor:

"Türklerin ellerindeki cephânenin büyük kısmı kullanıldı. Orta çaplı obüsler ve mayın hatlarını koruyan bataryalar, mevcutlarının yarısını kullandı. En önemli nokta, zırha karşı başlıca etkisi olan uzun menzilli ve patlama gücü yüksek mermilerin hemen tamâmen harcanmış olmasıdır. Hamidiye tabyasında sadece 17, Kilitbahir'de ise 10 adet kaldı. Aynı zamanda mayın yedeği de bulunmamaktadır." (Bahri S.Noyan, Hayat Tarih, Mart 1978)

İNGİLİZLER VAZ GEÇİYOR

MÜTTEFİK Donanması Kumandanı Amiral J.M. de Robeck, herşeye rağmen Çanakkale Boğazını geçmekte ısrarlıdır. 18 Mart gecesi Deniz Bakanlığına gönderdiği raporda şöyle iyimserdir:

"Kaybolan ve sakatlanan gemiler hâriç, donanma durmadan yeniden vuruşmaya hazırdır; ancak saldırı plânını gözden geçirmek ve yüzen torpillerin hakkından gelmenin yolunu bulmak gerekir." (Y.H.Bayur, a.g.e., s.82)

Sahra bataryalarımızın ateşi karşısında hemen kaçan mayın tarama gemilerinin mürettebâtına İngiltere'ye dönme izni verilerek yeniden mürettebat teşkil edilir, mayın tarama işinin bundan sonra muhriplere yaptırılması düşünülür.

19 Mart günü Amirale tel çeken İngiliz Deniz Bakanlığı, dört yeni zırhlının yola çıkarıldığını, Osmanlı tabyaları tâmir edilmeden hücuma geçilmesini emreder. Aynı gün Seferî Kuvvetler Kumandanı Hamilton'a bir mektup yazan Amiral de Robeck şunları söyler:

"Gemilerin kaybı bana çok acı geldi ve bunu düşünürken ezâ duyuyorum. Bununla birlikte itaat etmek ve tehlikeleri kabul etmek gerekir, bu-

Churchill, Osmanlı tarafında cephane kalmadığını söyleyerek, hemen boğaza saldırılmasını istiyordu

nu yapmazsak kazanamayız. Cesâret kırılmasının gölgesi bile üzerimizde olmaksızın hepimiz yeni bir saldırıya hazırlanmaktayız." (A.g.e., s.84)

General Hamilton ise İngiliz Savunma Bakanlığına çektiği telde, stratejinin değiştirilmesi ve bizzat ordunun karadan zorlaması süretiyle donanmaya Boğazın açılması gerektiğini söyler. 19 Mart günü Amiral de Robeck'e de şunları bildirir:

"Ordumu şimdiki durumu ile kullanamam, o tabiye (taktik) ihtiyaçları

Müstahkem Mevki Kumandanlığı Karargâh Başkanı olan Binbaşı Selâhaddin Âdil Bey de önce kaymakamlığa (yarbaylığa), muharebe sonunda da miralaylığa (albaylığa) terfi ettirilmişti.

bakımından gemilere çok acayip biçimde dağıtılmıştır. Gelibolu yarımadasına saldırıya başlamadan önce onu ve ağırlıklarını İskenderiye'ye götürüp karaya çıkarmak ve yeniden istediğim gibi vapurlara bindirip yerleştirmek zorundayım."

Denizden saldırının birkaç gün içinde başlayabileceğini söyleyen de Robeck ise generale hak vermekle birlikte, bu yeni taktiğin çok yanlış anlaşılabileceğini söyler. General İan Hamilton da birliklerini toptan değil de tedricî olarak Mısır'a taşımayı 21 Mart 1915 günü kabul eder.

22 Mart günü Queen Elizabeth

Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Miralay (Albay) Cevad Bey, gösterdiği üstün başarıdan sonra Mirlivâ (Tuğgeneral) rütbesine çıkarılmış, kendisine "Çanakkale Kahramanı" ünvânı verilmişti.

zırhlısında toplanan müttefik amiral ve generalleri, donanmanın tek başına Çanakkale Boğazını geçme plânından vaz geçerler. Bolayır berzahının alınamayacak kadar tahkim edildiğine inanan Seferî Kuvvetler Kumandanı İan Hamilton illâ da Kilitbahir yaylasını alma kararını verir ve donanmayı ikinci plâna iter. Amiral de Robeck de plânını değiştirmek zorunda kalır.

CHURCHİLL'İ DİNLEMİYORLAR

BU YENİ plânı Londra'ya bildiren Amiral de Robeck'in teli gelince, Deniz Bakanı Churchill ve onun gibi düşünen amiraller, Osmanlı tarafında cephâne kalmadığını ve mayın sayısının da az olduğunu söyleyerek bir an önce Çanakkale Boğazına hücum edilmesinde ısrar ederler. Hattâ Başbakan Asquith bile buna râzı edilir. Fakat, daha başından beri bu plânı benimsemeyen İngiliz Bütün Donanmalar Başkumandanı Lord Fisher şiddetle karşı çıkar. Onun emri olmadan gemiler hareket edemiyorlardı ve İngiliz Hükûmeti de o sırada onu değiştirmeyi uygun görmüyordu. Bu yüzden son sôz onda kaldı.

Çanakkale Zaferinin gerçek kahramanları, Cevad ve Selâhaddin Âdil Paşa'lar unutturuldu!

Churchill hâtıralarında şöyle hayıflanıyor:

"Hareketi yeniden canlandırma işini başaramadım. Bütün menfî kuvvetler ittifak etmeye başladılar. Bundan böyle Çanakkale aşılamaz mânevi bir sedle perçinleşmiş olacaktır.

"Bundan sonra hiçbir vakit Britanya donanması aldığı yönergeler gereğince 18 Mart 1915'te başlamış olduğu ve kısa bir kesintiden sonra kesin olarak devam etmeyi düşündüğü Çanak geçidi saldırısına yeniden girişmedi. Bunun yerine ordunun cefalarının kocaman kayıplarının ve ölümsüz şereflerinin seyircisi olarak dokuz ay bekledi. Daima umduk ki, onun işe karışması saati çalacaktır; daima umduk ki, bütün tehlikelere göğüs germek, bütün fedakârlıklara razı olmak sırası gelecektir; tâ ki o (donanma), karanlığın örtüsü altında ordunun dökün tülerini taşımak ve tâmir kabul etmez başarısızlık sahnesinden uzaklaşmak kaderini ve haysiyet kırıcı durumunu tatsın." (A.g.e., s.92)

ÇANAKKALE KAHRAMANI KİM?

KARA muharebelerini de geniş geniş aynı eserinde anlatırken Mustafa Kemal Bey'e fazla yer ayıran Yusuf Hikmet Bayur, Churchill'in sözlerini naklettikten sonra şu hükmü veriyor:

"Çörçil'in bu yazısı bize şunu gösteriyor: Tam zafer, düşmanı yalnız maddî bakımdan değil, onu mânevî bakımdan da yenen ve onda savaşa devam azmini yok eden zaferdir. Cevad Paşa kuvvetlerinin Çanakkale'de kazandıkları başarı, bu tür bir zaferdi." (A.g.e., s.92)

18 Mart 1915 günü son bulan deniz harbleri boyunca Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı olan Miralay Cevad Bey, bu zafer üzerine Osmanlı harb târihinde müstesnâ bir yer aldı. Muharebeler sırasında albaylıktan tuğgeneralliğe yükseltilen Cevad Paşa, aynı zamanda "Çanakkale Kahramanı" ünvânını da aldı. (Yıllarboyu Tarih, Mart 1979, s.9)

Muharebeler esnâsında Mevki-i Müstahkem Kumandanlığının Kurmay Başkanlığını yapan Binbaşı Selâhaddin Âdil Bey ise önce yarbaylığa, 18 Mart zaferinden sonra da albaylığa yükseltildi.

Evet, buraya kadar naklettiğimiz hâdiseler, Çanakkale Zaferinin, yânî dünyânın en kuvvetli donamasını mağlûbiyete uğratarak ric'ate mecbur eden meşhur muharebelerin gerçek kahramanının, daha sonra hem 1. Cihan Harbi boyunca ve hem de İstiklâl Harbinde çok büyük kahramanlıkları görülecek olan Cevad Paşa ile Selâhaddin Âdil Paşa olduklarını şüphe götürmez bir tarzda göstermektedir.

Ne acıdır ki, senelerce devletin resmî vazifelileri ve TRT idârecileri

Çanakkale Zaferinin ikinci adamı olan Selâhaddin Âdil Paşa, İstanbul'u işgal kuvvetlerinden teslim alan kumandandı. Bizde onun adı kasten unutturulurken, Âdil Paşa vefat ettiğinde İngiliz gazeteleri ondan "1. Dünya Harbinin seyrini değiştiren adam" diye bahsetmişlerdi. Yılarboyu Tarih dergisi Şubat 1982 sayısının kapağını bu zâta tahsis etmişti.

beyinleri yıkarcasına Çanakkale Zaferinin Mustafa Kemal Paşa tarafından kazanıldığını iddia etmişlerdi. Yine işin garip tarafı, 18 Mart 1915 târihinin üzerinden 73 sene geçtikten sonra bile aynı garip iddiayı tekrarlayan çevreler ortaya çıkmıştı.

18 Mart zaferini hikâye eden Feridun Fâzıl Tülbentçi, yazısını şu paragrafla bitirmişti:

"1915 yılının Mart ayının 18. Perşembe günü akşamıydı, hava kararmıştı. Târihte büyük izler bırakan müthiş fırtınalar artık dinmişti. Türkün savunduğu Çanakkale'yi dünyanın en muazzam donanması geçememişti. Tarihin hiçbir devrinde kahramansız ve îmânsız kalmayan Türkler, Çanakkale'de kahramanlık destanlarının şâheserini yazmışlardır. 18 Mart'ın şanlı ve aziz şehidleri nurlar içinde yatın." (Yıllarboyu Tarih, Mart 1982, s.13)

Evet, o mübârek Cuma gecesi başladığında cihâna bir zafer daha ilân edilmiş, Osmanlılar târihe şanlı bir sayfa daha eklemişti. Fakat, bu

Gerçek kahramanlar unutulmaya terkedildi

Çanakkale zaferinin gerçek kahramanları Cumhuriyetten sonra kasıtlı olarak unutturulurken, öldüklerinde İngiliz gazeteleri bile kendilerini anmıştı.

muharebelerin kahramanını tâyin işi daha sonraları saptırılmıştır.

BİR BİZE BİR DE ELE BAKIN!

ÇANAKKALE Zaferinin gerçek gâlibi olan Müstahkem Mevki Kumandanı Cevad Çobanlı Paşa, kendisi daha kıdemli asker olmasına rağmen, İstiklâl Harbi sonrasında sükûneti tercih ettiği için unutuldu. Onun Kurmay Başkanı olarak gâlibiyetin ikinci ismi olan Selâhaddin Âdil Paşa ise, Cumhuriyet'ten sonra iktidarı ele geçiren CHP fikriyâtına ters düştüğü için bilhassa unutturuldu. Bunların yerine ise yapılan tek yanlı propaganda sonunda, Çanakkale Zaferinin kahramanı olarak sâdece Mustafa Kemal Paşa gösterildi.

Çok partili hayâta geçtikten sonra 1950-1954 arasında Demokrat Partiden Ankara milletvekilliği yapan Selâhaddin Âdil Paşa 27 Şubat 1961 târihinde ve seksen yaşında vefât edince, bakın iki İngiliz gazetesi ne yazmıştı...

28 Şubat 1961 târihli "The Baltimore Sun" isimli gazete şu haberi neşretmiştir:

"İstanbul, 28 Şubat (Reuter). 1915 yılında, Çanakkale'de, Birinci Dünya Savaşının seyrini değiştiren Türk ordusu Kurmay Başkanı Selahaddin Âdil Paşa, dün Boğaz'da, İstinye'deki evinde vefat etmiştir. General Âdil, İngiliz ve Fransız kuvvetleri Karadeniz'e geçip Alman ordusu karşısında yalnız kalan Ruslara yardam etmek üzere Boğazı zorladıkları zaman onların karşısında bulunuyordu."

2 Mart 1961 târihli "London Times" ise "Bir kahraman Öldü" başlığı altında aynı haberi veriyordu:

"Geçtiğimiz Pazartesi günü, İstanbul'da vefat ettiği Ankara muhabirimiz tarafından bildirilen General Selahaddin Âdil, 18 Mart 1915 günü İngiliz filosu Boğaza meşhur saldırısını yaptığı zaman, Türk sahil bataryalarının kumandanıydı. 1922'de Milliyetçi Türk birlikleri İstanbul'u teslim aldıktan sonra, İstanbul Garnizon Kumandanlığı yapan general, 80 yaşındaydı."

Bir bize bakalım, bir de yedi kat ele! Türkiye Cumhuriyeti, Çanakkale Zaferini Selâhaddin Âdil ve Cevad Paşalara vermemek için elinden geleni yaparken; bu iki Paşadan unutamayacakları bir tokat yiyen İngilizlerin gazeteleri bizden daha kadirşinaslık göstererek hakkı teslim ediyorlar.

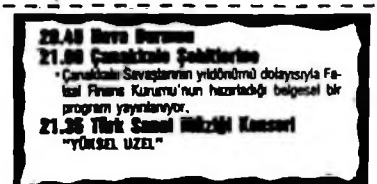
Ülkemizdeki yanlışlığın ne dereceye vardığı, 18 Mart Zaferinin 73. yıldönümünde daha bâriz bir şekilde ortaya çıktı.

PERŞEMBE'DEN SONRA CUMA

ÇANAKKALE Zaferinin yıldönümleri tâ başından beri 18 Mart günlerinde kutlanmaktadır. Devletin Radyo ve Televizyon müessesesi de her sene o zaferle ilgili programlar yapar ve

"Anafartalar Kahramanı Atatürk"ten bol bol bahsederdi. Nedense, 18 Mart 1988 günü bu teâmüle uyulmadı.

1987 ilkbaharında ortaya çıkan Râbıta tartışmaları esnâsında adından çokça bahsedilen fâizsiz fi-

Hürriyet gazetesi Yönetim Kurulu Başkanı Sedat Simavi'nin sahibi olduğu "TV'de 7 Gong" dergisinin ilâvesinde "Çanakkale Şehitlerine" programının Faisal Finans Kurumuna hazırlatıldığı günler öncesinden haber verilmişti.

nans müessesesi Faisal Finans Kurumu tarafından hazırlanan "Çanakkale Şehitlerine" isimli bir programın 18 Mart 1988'de TV-1'den saat 21:00'de neşredileceği daha önceden ilân edildi. Hürriyet gazetesinin Yönetim Kurulu Başkanı Sedat Simavi'nin sâhibi bulunduğu "TV'de 7 Gong" isimli haftalık magazin dergisi de 14 Mart-20 Mart 1988 târihli nüshasının ilâvesinde bu programı Faisal Finans Kurumunun hazırladığını yazdı. Hiç bir neşir organından ve diğer müesseselerden hiçbir reaksiyon gelmedi.

İngiliz Donanmasının Çanakkale Boğazından ric'ate mecbur bırakıldığı 18 Mart 1915 târihi Perşembe gününe rastlamıştı; 73 sene sonraki kutlama yıldönümü ise Cuma gününe rastladı. Önceden de ilân edildiği gibi, 18 Mart 1988 Cuma akşamı saat 21:00'de TV-1'de mezkûr müessesenin hazırladığı "Çanakkale Şehitlerine" programı neşredildi. 25 dakika 11 saniye süren program, İstiklâl Marşı şâiri merhum Mehmed Âkif Ersoy'un meşhur şiiri esas alınarak hazırlanmıştı. Tamâmen 18 Mart 1915 gününe kadar olan muharebeleri anlatmaya çalışan programın senarist ve yapımcısı da, baştan beri târihi vesikalarla izâha gayret ettiğimiz deniz muharebelerini, o günkü Osmanlı askerlerinin hâlet-i rûhiyesini çok güzel takdim etti.

Program târih yanlışı yapmadığı için, ister istemez Atatürk'ten de haklı olarak bahsetmemişti. Çünkü, 18 Mart 1915 günü noktalanan muharebelerde böyle bir isim yoktur.

İ8 Mart 1988 târihli Zaman gazetesi birinci sayfasında bu programı tanıtırken şunları yazmıştı:

"Bu akşam televizyon 1. Kanalda yayınlanacak olan 'Çanakkale Savaşları' filminin senaryosunu Şenol Demiröz yazarken Tuncay Öztürk de yönetti. Başrol oyunculuğunu ise Ahmet Evintan yapıyor. Çanakkale Zaferinin 73. yıldönümünde ancak çekilen film ile ilgili olarak TRT yöneticileri, arşivlerinde bugüne kadar Çanakkale Savaşlarıyla ilgili bir film bulunmadığını ifade ederek şunları söylediler: Müteakiben Faisal Finans Kurumu tarafından karşılanan

İstiklâl Marşı şâiri Mehmed Âkif Çanakkale Zaferinin cereyan ettiği deniz muharebeleri için 'Şu Boğaz harbi nedir?' diye başlayan meşhur şiirini yazmıştı. Faisal Finans'ın hazırladığı program da bu şiiri esas alınarak çekilmişti.

ve değişik bir açıdan ele alınıp işlenen filmde Türk kahramanlığının güzel bir numunesi sergilenmektedir. Bizler seyrederken galeyana geldik. Umarız, seyircilerimiz de bu

mutlu zafer gününde duygularını coşturabiliriz.' "

Yâni, bahsi geçen programı Faisal Finans Kurumunun hazırlamış olduğu böylece basın organlarınca da kamuoyuna önceden duyurulmuş ve kimseden reaksiyon gelmemişti.

ORTALIĞI KARIŞTIRAN FİLM

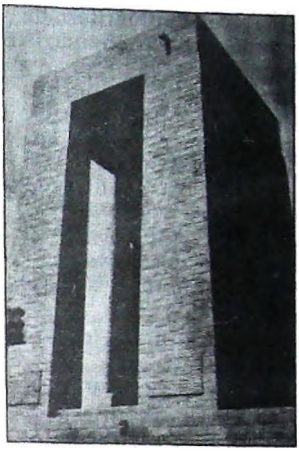
O AKŞAM hazırlanan programı seyredenler, gerçekten de çok değişik bir zâviyeden hazırlanmış çok güzel bir "Çanakkale Şehitlerine" senaryosunu gördüler ve gerçekten de târihî gerçekleri aksettiren bir 18 Mart Zafer yıldönümünü heyecan içinde ekranlan başında kutladılar.

Filmin başrolünü oynayan aktörün Seddülbahir'deki koca âbidenin yanına gelişiyle sona eren program, merhum Âkif'in şu mısrâlarıyla noktalanıyordu:

"Sen ki, son ehl-i salîbin kırarak saltanatını,/Şarkın en sevgili sultânı Salâhaddin'i,/Kılıçarslan gibi iclâline ettin hayran.../Sen ki, İslâmı kuşatmış, boğuyorken husrân,/O demir çemberi göğsünde kırıp parçaladın;/Sen ki, rûhunla beraber gezer ecrâmı adın;/Sen ki, a'sâra gömülsen taşacaksın... Heyhât,/Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihat../Ey şehîd oğlu şehîd, isteme benden makber,/Sana âğûşunu açmış duruyor Peygamber."

Gerçekten de o sahneleri seyredenler haşyet içinde kalmış, tâbiri câizse tüyler ürpermişti. Milletimizin ruh kökünü meydana çıkaran, ona asli şeklini veren unsurları gösteren, üstelik de târihî gerçekleri tahrif etmeden aktaran bir program hazırlanmıştı.

Nitekim, daha sonra ateş püskürteceğini göreceğimiz basın organları da 19 Mart 1988 tarihli nüshalarında bu hâdiseye yer vermediler. Sâdece Cumhuriyet gazetesi 1. sayfada tek sütuna "Çanakkale belgeseli için TRT'ye büyük tepki" başlığıyla bir haber vermiş ve, "Atatürk'ten bahsedilmemesi ile filmin Faisal Finans'a hazırlatılması" hususunda okuyucuların tepki gösterdiğinden söz etmişti. Aynı târihli Hürriyet ise 16. sayfasında verdiği "Evren: 'Çanakkale Türk gücünün destanıdır' " başlıklı haberin sonuna eklediği bir ara başlıkla, programda Atatürk adından bahsedilmeyişin tepkiye sebep olduğunu tek sütunluk bir paragrafla geçiştiriyordu.

Çanakkale Âbidesi, bu civarda şehîd olan yüz binlerce şehidimizin hâtırasına dikilmiş. Boğaza hâkim bir tepede duran Âbide şimdi derin bir sessizlik içinde ziyâretçilerini karşılıyor.

Diğer basın organları ne programa, ne Faisal Finans Kurumunun hazırlamış olmasına ve ne de Atatürk adının geçmeyişine temas ettiler.

Fakat, bir gün sonra bâzı gazeteler birden bombardımana geçtiler. O güne kadar niçin susmuşlardı, önceden niçin tenkidlerini sıralamamışlardı da 20 Mart günü uyanmışlardı!

Hani, Yeniçerilere hamledilen meşhur bir fıkra vardır. Ahçılardan bir tânesi, yemek yaptığı kazanı yıkamadan, aynı kazanla hoşaf yaparmış. Hâliyle yapılan hoşaf da yağlı olurmuş. Senelerce ahçının bu âdeti

devâm ettiği için. Yeniçeriler de hoşafın hep yağlı olduğu inancıyla kaşık sallamışlar.

Derken, yıllar sonra bu ahçının yerine yenisi gelmiş. Yeni ahçı temizlik hususunda çok titizmiş. Yemek kazanlarını ter temiz yıkar, ondan sonra hoşaf yaparmış. Bu yüzden de hoşaflar yağsız çıkmaya başlamış.

Bir gün böyle, iki gün böyle, Yeniçeriler bakmışlar ki hoşafa yağ konacağı yok; hemen kazan kaldırmışlar:

"Bu ahçıyı istemezüüük! Hoşafın yağı kesildiii!"

Teşbihte hatâ olmaz. TV-1'de gösterilen "Çanakkale Şehitlerine" programından sonra bâzı gazetelerin tavrı da tıpkı Yeniçerilerin kazan kaldırmasına benzedi. Hâdisenin târihî gerçeklere uygun bir şekilde sahnelenmesi üzerine yanlışı gerçek zannedenler kazan kaldırdılar.

"CEHÂLET BELGELERİ!"

18 VE 19 Mart 1988 günlerinde sesi çıkmayan Hürriyet gazetesi, 20 Mart günü birden sürmanşete çektiği "Atatürk'e ihanet belgeseli" başlığıyla sansasyon meydana getirmeye kalktı. Sürmanşetin üst başlığı da, "TRT, şehitlerimizin kemiklerini, Türk Ulusu'nun yüreğini sızlattı" şeklinde

18 ve 19 Mart 1988 günlerinde Çanakkale Zaferiyle ilgili bir yayın yapmayan, TV'deki program hakkında da bir şey söylemeyen Hürriyet gazetesi, nasıl olduysa 20 Mart'ta birden Atatürkçü kesildi!

fazlaca trajedik idi!

Sürmanşeti destekleyen haberlerden birisinin başlığı, "Çirkin belgesel'e tepkiler:/'Atatürk'süz Çanakkale düşünülemez' ", bir diğerinin başlığı da, "TRT'nin unuttuğu Atatürk için 'düşmanları' ne demişti?/Çanakkale Savaşını bir deha kazandı' " cümleleriydi.

Tek sütuna sıkıştırılan bir haberde de tenkid edilen programın yapımcısının şöyle dediği başlığa çekilmiş: "Atatürk'ü verseydik, filmde yama olurdu".

Hürriyet'in hemen sürmanşetin altına koyduğu ve Mustafa Kemal'i Çanakkale'de gösteren fotoğrafa yazdığı resim altı yazısı ise aynen şöyleydi:

"TRT'nin adından söz etmediği Mustafa Kemal (solda), o muhteşem zaferin en büyük kahramanı ve başkomutanı idi. Mustafa Kemal, o günlerde daima ön siperlerde askeri ile beraber oldu."

Şu sözlerin ne kadar gerçek dışı olduğunu anlamak için hem şuraya kadar okuduğunuz satırlar ve hem de yakın tarihe âit azıcık bilgi yeter. Çanakkale Zaferinin kazanıldığı 18 Mart 1915'e kadar zâten deniz muharebeleri cereyan etmiştir ve Mustafa Kemal ismi yoktur. Daha sonra devam eden kara muharebeleri esnâsında ise, ileride göreceğimiz gibi, Mustafa Kemal sâdece o harblerde bulunmuş bir yarbaydır. O günkü silsile-i merâtibe göre tümenlerin başında yarbaylar, kolorduların başında da albaylar bulunabilmektedir.

Mezkûr gazetenin "başkomutanı" olarak Yarbay Mustafa Kemal Bey'i gösterdiği Çanakkale Muharebelerinde ise Vehib Paşa ve Esad Paşa gibi Kolordu Kumandanları ile Liman von Sanders Paşa gibi Ordu Kumandanı vardır. Üstelik, devir meşrûtiyet devri olduğu için resmen orduların Başkumandanı Pâdişah 5.Sultan Reşad'dır; fiilen ise "Başkumandan Vekili" unvâniyle Enver Paşa tarafından yürütülmektedir.

Hal böyleyken, bir yarbayı "başkomutan" olarak göstermek, olsa olsa büyük bir cehâlet örneği olabilirdi.

Gazetenin görüşlerine mürâcaat ettiği politikacılardan SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, "Atatürk adının anılmaması inanılmaz bir gaflettir" diyor; Devlet Bakanı ve ANAP Kayseri Milletvekili Mehmet Yazar, "Atatürk'süz Çanakkale düşünmek mümkün değil" diyor; DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel ile DSP eski Genel Başkanı Bülent Ecevit, programın Faisal Finans'a yaptırılmasını tenkid ediyor; Refah Partisi sözcüsü ve MSP eski milletvekili Şener Battal da, "Çanakkale Savaşının da, İstiklâl Harbinin de, Kuva-yı Milliyecilerin de başkomutanı Mustafa Kemal Atatürk'tür" diyordu.

"YAMA OLURDU"

PROGRAMIN yapımcısı Tuncay Öztürk, "Senaryonun aslı Şenol Demiröz'e aittir. Senaryo da Mehmed Âkif Ersoy'un 'Boğaz Harbi' şiirinden yola çıkılarak yazılmıştır. İnkılap Kitabevinin 1985 yılında yayınladığı Mehmed Âkif Ersoy'un 'Safahat' adlı kitabının 425-427'nci sayfalarındaki şiir senaryo için esas alınmıştır. Bunu özellikle vurguluyorum" şeklinde konuşuyordu.

"Atatürk'e neden yer vermediniz?" şeklindeki soruya verdiği cevap da şöyle:

"Bir kere daha yineliyorum. Metin, Mehmed Âkif Ersoy'un 'Boğaz Harbi' şiirinden yola çıkılarak yazılmıştır. Şiirde de hiçbir isim geçmemektedir. Biz Atatürk'ü vermeyi düşündük. Ancak şiirin ve metnin içinde yama gibi kalacağını gördüğümüz için vaz geçtik. Biz bir şiiri görüntüledik. En az ben de onlar kadar Atatürk'çüyüm. Hepimiz

Atatürkçüyüz."

Tuncay Öztürk'ün şahsî kanaatleri bir tarafa, gerçekten de o programda Mustafa Kemal'e yer verilseydi, bir "yama" gibi duracaktı.

Bu ap açık hakikate rağmen birçok köşe yazarı da programa ve bilvesile TRT'ye ateş püskürdü.

Aynı târihli Hürriyet'te Oktay Ekşi "Atatürk'süz Çanakkale" yazısında şu paragraflara yer veriyor:

"Niçin Mustafa Kemal'e 'yok' muamelesi yapılır da, Mehmed Âkif ön plana çıkartılır? Bunun nedeni, Mehmed Âkif'in Çanakkale Savaşını gerçekten eşsiz bir ifade gücüyle anlatması değildir. Bunun asıl nedeni, Suudi Arabistan sermayesi ve para sahibi Nurcuların desteğiyle kurulan bir kurumun, Atatürk'e hayır dua okumasına imkân olmamasıdır. O nedenle asıl sorumluluk, onlara değil, TRT yetkililerine aittir."

OKTAY EKŞİ

"TRT'nin böyle devam etmesi Türkiye için daha yararlıdır diyen varsa, TRT'de bugünkü yönetimin süresini 4 yıl daha uzatmanın tam zamanıdır. Çünkü bunlar, üstelik Mustafa Kemal'i karalama işini, kendi üstlerine almayacak kadar usta oldular. Kaldı ki, şeriat bankalarının Mustafa Kemal'e oynayacakları oyun, daha yeni başlıyor."

20 Mart 1988 târihli Milliyet'te "Atatürk'süz Çanakkale programına soruşturma" başlığıyla bir haber verilirken, köşe yazarı Melih Aşık da, "Sentezciler Çanakkale'yi aşıp başkentin yüksek koltuklarına tırmandılar. TRT'yi de içten fethettiler. Şimdi tarih sayfalarından Atatürk'ü sökmeye çalışıyorlar? Biz de programı seyrediyoruz" diyordu.

Aynı târihli Cumhuriyet'te, "Para kaynağı İslâmcı Suudi Krallığı olan bir finans kuruluşu 'özel tanıtıcı reklâm' adı altında Çanakkale savaşlarından Atatürk'ün adını silme cesaretini nereden ve nasıl buluyor?" diye soran Uğur Mumcu, yazısını şu şekilde bitiriyordu:

"Son bağımsız Müslüman Türk devletinde Atatürk'e saygısızlık, İslâmcı finans çevreleri için yeni bir kazanç kapısıdır herhalde. TRT için de 2 milyon 225 bin TL'lik bir gelir kaynağı. Cumhuriyet Bayramının kutlama törenlerini bundan sonra 'kapalı zarf usulü' ile hangisine ihale edecekler acaba! 'Al Baraka'ya mı, yoksa 'Faisal'a mı?"

UĞUR MUMCU

"GERÇEKTEN ÜRKÜLMEZ"

20 MART 1988 târihli Yeni Asır'da Aylâ Selışık Tamar, "Şu Atatürk düşmanlığı nedir? Var mı ki dünyada eşi.../En haddini bilmezlerin, saldırıyor dördü beşi..." diye şâirliğe özenirken, aynı nüshada Muammer Yaşar da diğer yazarların mantık silsilesi içinde meseleye yaklaşıyordu.

Aynı târihi taşıyan Yeni Nesil'de Bünyamin Ateş, "Harb sırasında Mustafa Kemal'in rütbesi yarbaydı. Onun üzerinde albaylar, paşalar vardı. Padişah adına başkumandan vekili de Enver Paşa idi. Onun ve diğer paşaların tedbir, plân, sevk ve idâresi; 250 bin şehidin kanı ile Çanakkale destanı yazılmıştır. Bu gerçeklere, hattâ Mustafa Kemal'in sarih ifadesine rağmen kos koca destanın sevabını götürüp Mustafa Kemal'e boca etmek, insafa, mantığa ve akla sığar mı?" derken, "TRT'deki Çanakkale Zaferi programını vatandaşlar beğendi" haberine "Gerçekten ürkülmez" başlıklı bir yorum

TRT'nin Atatürk'e yer vermemesi gerçekleri aksettiriyordu

yazan Mustafa Kaplan şunları söylüyordu:

"TRT tarafından Faisal Finans Kurumuna hazırlatılan 'Çanakkale Şehitleri' programı, bugüne kadar yapılan programların en güzeli, en hoşa gideni ve en gerçekçisi olmuştur. Hele bilhassa Atatürk'e yer verilmemesi, programın inandırıcılığını arttırmıştır.

"Çünkü, Çanakkale Harbinin merhum Âkif tarafından ebedileştirilen tabloları, 1914 kışı ile 18 Mart 1915 arasında cereyan eden deniz hücumlarına gösterilen cansiperâne mukâvemet esnâsında gerçekleşmiştir. O sırada buradaki Müstahkem Mevki Kumandanı ise Cevad Paşa'dır. Müttefik donanmasının mağlûbiyeti işte o zaman meydana gelmiş ve Osmanlı ordusu târihe altın sayfalar kazandırmıştır.

"Mustafa Kemal'in de katıldığı kara muharebeleri ise 1915 Nisan'ının sonlarında başlamıştır ki; o zaman da V.Ordunun kumandanı bir Alman generali olan Liman von Sanders Paşa idi. Bu ordunun kuzey cephesini Esad Paşa, güney cephesini de kardeşi Vehib Paşa kumandasındaki kuvvetler tutuyordu. O zaman rütbesi kaymakam (yarbay) olan Mustafa Kemal Bey ise Esad Paşa'nın emrindeki 19. Fırkaya kumanda ediyordu.

"TRT'nin hazırladığı 'Çanakkale Şehitleri' programlarında şimdiye kadar sâdece Mustafa Kemal Paşa'nın kahramanlığını duymaya alışmış zihinler, bir başka müesseseye yaptırılan gerçek programı görünce, şartlanmışlığın verdiği yanlış bilgiyle TRT'yi ithâma kalkmışlardı.

"Zaferin kutlandığı 18 Mart gününün kahramanı Cevad Paşa'dır. Ondan sonraki kara muharebelerinin mes'üliyeti ise evvelâ Liman von Sanders Paşa'nın, sonra da Esad ve Vehib Paşa kardeşlerindir. Bütün bu gerçekleri görmezden gelerek bütün zaferi bir yarbaya vermenin gerçeklerle ne alâkası var? O zaman, Sakarya Muharebesinin gâlibi Yusuf İzzet Paşa ve Büyük Zaferin gâlibi de Sakallı Nureddin Paşa mıdır? Böyle çifte standart olur mu?

"TRT, yıllarca yaptığı yanlışı düzeltme imkânı bulmuştur ve gerçek de budur. Hoşafta yağ göremeyen Yeniçeriler gibi câhilâne iddialarda bulunanlara şu 20.asrın son günlerinde gülerler artık. İsteyenler, 'The Baltimor Sun' adlı İngiliz gazetesinin 28 Şubat 1961 ve yine 'London Times' gazetesinin 2 Mart 1961 târihli nüshalarına baksınlar da, Çanakkale Muharebelerinde düşman donanmasını Boğazdan içeriye sokmayan kişinin, ordu kurmay başkanı Selâhaddin Âdil Paşa olduğunu görsünler!

"Yanlışlarla beyin yıkamanın vakti geçmiştir. Mezkûr programa emeği geçenleri gönülden tebrik ediyoruz."

Görünen o idi ki, Faisal Finans Kurumunun hazırladığı Çanakkale programında Atatürk'e yer verilmemesi aslında kimsenin umurunda değildi; ama herkesin başka hesapları vardı, o hesaplar istikâmetinde bâzı müesseseleri yaylım ateşine tutmayı fırsat bilmişlerdi.

Hâdiseyi "Toskay'a suçüstü" başlığıyla 21 Mart 1988 günü geniş veren Bulvar gazetesi evvelâ TRT Genel Müdürü Tunca Toskay'ı; sonra, "Bu filmde belki de, o dönemde İngilizlerle iş birliği yapan Arapların Osmanlıyı nasıl arkadan vurdukları, aradan sıyrılan Suudilerin bugünkü hanedanlarını nasıl kurdukları unutturulmak isteniyordu. Faisal Finans Kurumu, sözüm ona reklâm amacıyla yaptığı bu filmi TRT'de üste para

Tahrikkâr neşriyatına 21 Mart 1988 günü de devam eden Hürriyet gazetesi, adı açıklanmayan bir "Genelkurmayda yetkili komutan"a atfen verdiği sürmanşetle tartışmaları şiddetlendirmişti. Daha sonra ise haberin uydurma olduğu ve Genelkurmay'dan böyle bir tepkinin gelmediği açıklandı.

ödeyerek yayınlattı" diyerek Faisal Finans Kurumunu; daha sonra da filmin yapımcısı Tuncay Öztürk'ün ortaklığı vesilesiyle "Ajans 1400" isimli reklâm firmasını hedef almıştı.

Atatürk bahaneydi, herkes kafasındaki hedefe saldırıyordu!

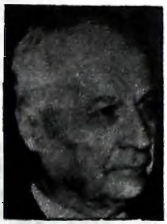
"EVREN DE ATATÜRK'Ü UNUTTU"

İŞİN en enteresan tarafı, 18 Mart Çanakkale Zaferi dolayısıyla beyânat verenler de Atatürk'ün adından bahsetmemişlerdi. Bir bardak suda fırtına koparanlar, nedense bu gerçeği görememişlerdi. Bu bahsetmeyenlerin içinde, Atatürkçülüğü ihyâ için ihtilâl yapan Cumhurbaşkanı Kenan Evren de vardı.

21 Mart 1988 tarihli Yeni Nesil bu gerçeği sürmanşetten duyurmuştu: "Evren de Atatürk'ü unuttu!"

Gerçekten de Evren'in gazetelerde yer alan mesajı aynen şöyle idi:

"Çok güç şartlar altında gerçekleştirilen bu zafer, Türk milletinin daima üzerine titrediği varlığına, bağımsızlığına ve özgürlüğüne olan tutkusunun anlamlı bir ifâdesi ve gurur verici destanıdır. Yüce milletimiz, kazandığı bu eşsiz zaferle Türkün tükenmeyen gücünü, yenilmezliğini ve düşmanları sayı, silâh, araç ve gereç bakımından ne kadar kuvvetli olursa olsun, imkânsızlıklar ve en kötü şartlar içinde bile nelere muktedir olduğunu dünyaya bir kez daha göstermiştir. Bu anlamlı günde, canı ile eşdeğer gördüğü vatan için hayatlarını fedâ eden şehitlerimizin aziz hâtıralarını rahmet ve minnetle bir kere daha anarken, bu eşsiz zaferin bugün hayatta bulunan kahraman gazilerine şükran duygularımı belirtirim."

Kenan Evren

TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut ile SHP Genel Başkanı Erdal İnönü de mesajlarında Atatürk isminden bahsetmemişlerdi.

Aynı tarihli Yeni Nesil'in "Tahlil" köşebaşlıklı başyazısında ise şöyle deniyordu.

"Çanakkale Zaferinin 73. yıldönümü münâsebetiyle televizyonda yayınlanan programda Atatürk'ün isminin geçmemesi bazı çevreleri rahatsız etmişe benzer. Atatürk'e beşeriyetin üzerinde sıfatlar ilâve edip ilgili ilgisiz herşeyi ona hamleden zihniyet için bu rahatsızlık normaldir.

"Aslında Çanakkale Zaferi kut-

Çanakkale Zaferi mesajında Atatürk'ten bahsetmedi

Evren de Atatürk'ü unuttu

Gazetemizi okuyan okuyucular "TV'deki programa kızılmasın. Kenan Paşa da Atatürk'ten bahsetmedi" dedi

Televizyonda yayınlanan "Çanakkale Şehitleri" belgeselinde Atatürk'ün adının geçmemesi üzerine çıkan tartışma sürüyor.

Daha önceki senelerde 250 bin şehit verdiğimiz Çanakkale Zaferindeki başarı lemamen Mustafa Kemal Paşaya verilmiyordu.

Çanakkale Şehitleri programının yapımcısı Turgay Örtürk "Aklı'in elinden yola çıktık. Atatürk'ü maalesef filmde yarım olarak" dedi.

'SADECE ZAM

Faisal Finans'ın hazırladığı Çanakkale programında Atatürk'ün adının geçmemesine tepki gösterenler. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in mesajında da Atatürk adının geçmediğini nedense görmemişlerdi. 21 Mart 1988 tarihli Yeni Nesil'in sürmanşeti bu gerçeğe dikkat çekiyordu. Zâten Atatürk'ün Çanakkale Savaşlarının hangi safhasında ve nasıl vazife aldığını bilmeyenler, niyetlerinin "üzüm yemek değil, bağcıyı dövmek" olduğunu ortaya koymuş oldular.

lanırken birisinin isminden mutlakâ bahsedilecekse; o da Sultan V. Mehmed Reşad'dır. Çünkü ülkeyi o idare etmektedir. Çanakkale Zaferi onun idâresi altında kazanılmıştır. Askerî bakımdan da padişah adına başkumandanlığa vekâlet eden Enver paşa birinci sırada yer alır.

"Zaferin nüvesini teşkil eden deniz savaşları yapılırken, Mustafa Kemal harbin bilfiil içinde değildir. Kara savaşlarında da Mustafa Kemal ve onun rütbesindeki subaylara sıra gelinceye kadar Alman General Liman von Sanders, Esad Paşa ve Vehib Paşa gibi askerî simâlar önde gelir.

"Aslında TV programı gerçeğin ta kendisini ortaya koymuştur. Atatürkçülüğü damarlarına kadar işleyen sayın Evren de intak-ı bilhak kabilinden Zafer yıldönümü mesajında Atatürk'ün ismine yer vermemiştir. Doğrusunu yaparak şehit ve gâzileri —isim vermeden— rahmet ve minnetle anarken, Yarbay Mustafa Kemal'e de bu rütbe ile yaptığı vazifeden dolayı hakkını âdilâne vermiştir.

"İlmî ve târihî istibdatla târihe yön verip hâdiseleri sun'î olarak şekillendirmenin bir çâre olmadığını son hâdise ortaya koymuştur. Bu yüzden TRT tekdire değil, tebrike lâyıktır."

HÜRRİYET'İN DÜŞEN MASKESİ

TAMÂMEN ilmî ve târihî gerçeklere uygun bir programı bahâne ederek tahrikkâr sürmanşetler çeken Hürriyet gazetesinin gerçek maksadı ise 21 Mart 1988 târihli nüshasıyla ortaya çıkıyordu. Onun da asıl maksadının "Atatürk" olmadığı anlaşılıyordu.

O gün de yine sürmanşetten 6 sütuna "Atatürk'e ihanet belgeseli'ne asker tepkisi" üst başlığıyla, "Genelkurmay: 'Kimdir bunlar?" başlığını veren Hürriyet, çıkardığı özetlerde de aynen şunları yazıyordu:

"Genelkurmayın önemli kademesindeki bir komutan, 'Tepki milletindir. Atatürk'süz Çanakkale düşünülemez. Kimdir bunlar? Ne yapmak istiyorlar?' dedi.

"Aynı komutan, Atatürk'ün millete mâl olduğunu ama her millette 'ters düşünen bir grubun çıktığını' söyledi."

Bu "komutan" kimdi, adı neydi, ki-

Asıl maksatları bağcıyı dövmekti

min adına konuşuyordu? Gazetede bunların hiçbir teferruatı açıklanmamıştı. Aba altından sopa göstermek türünden bir neşriyat yapılarak, bir gün önceki târihî gerçeklere tamâmen ters haberlerin yanlışlığı kaba kuvvet korkusuyla ört-bas edilmek istenmişti.

Halbuki, bu gazetenin asıl maksadı da başkaydı. Nitekim, aynı sürmanşetin solundaki çift sütunluk haberde "TRT'ye 2 aday Büyükerşen Özakman" başlığı ile asıl hedeflerden birisinin TRT Genel Müdürlüğü olduğu âşikâr hâle geliyordu. Niyetlerinin bozukluğundan mıdır nedir, bahsi geçen Turgut Özakman ile Yılmaz Büyükerşen'in resim altları da ters dizilmiş; Özakman'ın altına "Büyükerşen", "Büyükerşen"in altına da "Özakman" yazılmıştı.

TUNCA TOSKAY-Gazetenin asıl maksadı, TV'deki programa saldırmak değil, TRT Genel Müdürlüğü idi.

Aynı gazetenin bu meseledeki samimiyet derecesini gösteren ikinci delil de, yine aynı nüshanın 7. sayfasına koydukları çeyrek sayfalık Al Baraka ilânı idi. İster istemez bu neşriyat zihinlerde istifham uyandırmış; Al Baraka ve Faisal Finans arasındaki bir rekâbette Hürriyet gazetesinin ikincisine tavır koyduğu şeklinde bir yorum meydana getirerek "Çanakkale Şehitlerine" isimli programa gösterdiği fevrî reaksiyonun aslında bu maksatlardan kaynaklandığı imajına yol açmıştı. Nitekim, sonraki günlerde susmayı tercih eden Hürriyet, uyandırdığı imajların haklılık payını arttırmıştır.

1987 ilkbaharında ortaya atılan "Râbıta" tartışmaları da yine bu iki faizsiz finans müessesesinin isimleri de bulaştırılmak sûretiyle genişletilmişti.

TARTIŞMALAR BÜYÜYOR

BU gazetenin taraflı, maksatlı ve tahrik edici neşriyatı üzerine basındaki tartışma da büyümeye başlamıştı. TRT'ye tâyin edilecek yeni genel müdür meselesi, Faisal Finans Kurumunun adı üzerinde açılan tartışma, bir de Genelkurmayın adının âlet edilmesi hâdisesi; asıl realiteyi neredeyse gözden uzaklaştırıyordu.

28 Mart 1984'te TRT Genel Müdürlüğüne tâyin edildikten sonra Atatürk'le ilgili yüzlerce program neşrettirmiş bulunan Prof. Dr. Tunca Toskay, kaderin garip bir tecellîsidir ki, Atatürk adını bir programda geçirmemiş olmakla itham ediliyor ve yeniden seçilmesinin düşünüldüğü bir merhalede yaylım ateşine tutuluyordu. Bunun da tesiriyle olsa gerek, yeniden o makâma getirilmedi.

Şiddetle tenkid edilen Faisal Finans Kurumunun suçu ise, herhalde, diğer finans müesseselerine ciddî bir rakip olmasıydı. Yoksa, târihî gerçeklere dayalı bir programı, üstelik yüzde doksan dokuzu Müslüman olan

Daha önce hazırladığı yüzlerce programda Atatürk'ü öve öve bitiremeyen TRT, gerçekleri aksettirdiği için birden "Atatürk düşmanı" ilân edildi

Türkiye Cumhuriyetinde ilk defa olmak üzere hazırlamak bir kabahat olmamalıydı.

18 Mart 1915'te kazanılan Çanakkale Zaferinde Mustafa Kemal bulunmadığına göre, koparılan fırtınanın sebebi elbette tefsir edildiği gibi olmalıydı.

Hürriyet gazetesinin bir de işin içine "adı açıklanmayan" Genelkurmayda "yetkili" bir kumandanın beyânâtını karıştırması, demokrasi mefhumunu rencide etmesi noktasından diğer basın organlarından derhal reaksiyon gördü.

Acı olan tarafı şu idi ki, Türkiye Cumhuriyetinde hâlâ demokrasi bütün müesseselere ve bütün zihinlere yerleşememişti. Bâzı gerçeklerden bahsedilmesini istemeyenler hemen "Demoklesin kılıcı" gibi bâzı tabuları kalkan yapıyorlardı. Fikirlere fikirle karşı çıkamayanlar, bu son hâdisede ismi açıklanmayan bir "Genelkurmay kademelerinde yetkili komutan" yaftası altında hür zihinlere korku salmayı denediler.

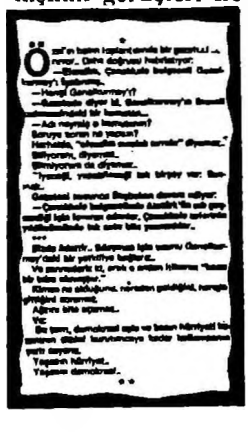
Ama 1988'lere gelindiğinde artık demokratik haklarını müdâfaa etme medenî cesâretini kazanmış kalem erbâbı ve basın organları vardı. Hürriyet'in bu neşriyâtına hemen ertesi gün reaksiyonlar yükseldi.

"ADI NEYMİŞ O KOMUTANIN?"

21 MART günü bir basın toplantısı yapan Başbakan Turgut Özal'a bir gazeteci bu meseleyi, "Efendim, Çanakkale belgeseli Genelkurmayı kızdırmış" şeklinde takdim edince, "Hangi Genelkurmayı?" suâline muhatap oldu. "Gazetede diyor ki, Genelkurmayın önemli kademesindeki komutan" şeklindeki cevâbına da şu soruyla mukâbele edildi:

"Adı neymiş o komutanın?"

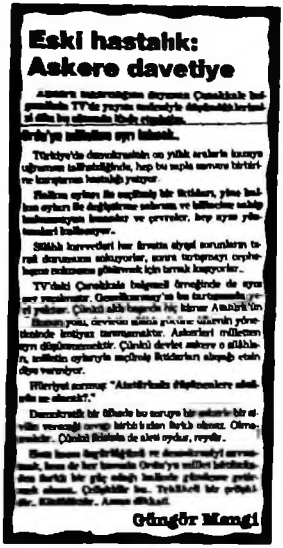
Öyle ya, mâdem o zat da bir T.C.vatandaşı olarak görüşlerini açıklıyordu, o halde adını niye gizliyordu? Adını söyleyemeyecek kadar medenî cesâretten mahrum hayâli bir kişinin görüşleri ne zamandan beri Genelkurmaya mâl ediliyordu?

22 Mart 1988 târihli Sabah gazetesinde Güngör Mengi şu reaksiyonu gösterdi:

"Hürriyet bu meselede Genelkurmayı, siyasî sonuçları olacak bir gafa taraf yapmaya çalışmıştır.

Hayali bir generale hayali bir beyanat verdirildiğini belirten Güngör Mengi, "Devlet askere o silâhları, milletin oylarıyla seçilmiş iktidarları alaşağı etsin diye vermiyor" diyerek, Hürriyet'i tenkid ediyordu.

Eski hastalık: Askere davetiye

Güngör Mengi

Üstelik de 'Hayali General'e yakışsa yakışsa 'hayalî bir demeç' yakışacağını herkesin tahmin edebileceğini düşünmeden. Artık bu muhalefet anlayışından vaz geçmek gerek. 'Demokrasi yıkılırsa yıkılsın, yeter ki iktidar altında kalsın!' Bu kafayı değiştirmek gerek.

"Bunun yolu, devletin silâhlı gücüne ülkenin yönetiminde imtiyaz tanımamaktır. Askerleri milletten ayrı düşünmemektir. Çünkü devlet askere o silâhları, milletin oylarıyla seçilmiş iktidarları alaşağı etsin diye vermiyor.

"Hürriyet sormuş: 'Atatürksüz düşünenlere sözünüz ne olacak?' Demokratik bir ülkede bu soruya bir askerle bir sivilin vereceği cevap birbirinden farklı olmaz. Olmamalıdır. Çünkü ikisinin de aleti oydur, reydir.

"Hem basın özgürlüğünü ve demokrasiyi savunmak, hem de her konuda orduyu millet bütününden farklı bir güç odağı halinde gündeme getirmek olmaz. Çelişkidir bu. Tehlikeli bir çelişkidir. Kötülüktür. Aman dikkat!.."

Mengi, çok nâzik bir meseleye parmak basmıştı. Ne yazık ki, sivil müesseselerin tahrikkâr davranışlarınının da neticesinde Türkiye Cumhuriyeti üç ihtilâle boyun eğmiş ve ikisinden de ucuz kurtulmuştu. Atatürkçülüğü ihyâ adına yapılan her üç ihtilâlde de Atatürk'ün anayasası kökten veyâ kısmen değiştirilmişti. TRT'nin târihî gerçeklere uygun olarak hazırlattığı bir programda Atatürk adının geçmemesini vesile bilerek onu yeniden istismâra kalkan Hürriyet gazetesi yine eski oyunlara âlet olmak isteyince, bu sefer karşısında hür basını bulabilmişti.

SAĞ BASIN İTTİFAK EDİYOR

22 MART târihli Türkiye'de Ahmet Sağırlı şöyle diyordu:

"Bizde âdettir. Sıkışınca işin ucunu Genelkurmaydaki bir yetkiliye bağlarız. Ve zannederiz ki, artık o andan itibaren 'konu bir tabu olmuştur'. Kimse ne olduğunu, nereden geldiğini, nereye gittiğini soramaz. Ağzını bile açamaz. Ve, bu tavrı, demokrasi aşkı ve basın hürriyeti kazanının dibini kurutuncaya kadar kulanmanın şartı sayarız."

Aynı târihli Zaman'da Alper Gazigiray imzâlı yazıda şunlar söyleniyordu:

"Geçtiğimiz günlerde Hürriyet daha önceden hazırlanmış, yani düzmece olan bir 'irtica' kampanyası başlatarak, Müslümanların aleyhine bir yönlendirme işine koyulmuştu. Bu hafta da TRT'de Çanakkale Zaferinin yıldönümü münasebetiyle yayınlanan bir programı bahane ederek, etkili çevreleri harekete geçirmek için teşvik etmeye başladı. Nitekim bir gün sonra da 21 Mart tarihli nüshasında Genelkurmay işe karıştırılmakla, programa olan tepkilerin büyüdüğünden bahsetilmektedir... Bundan da Hürriyet'in esas niyetinin bugünlerde görev süresi bitecek olan TRT Genel Müdürü Tunca Toskay'ı harcamak olduğu anlaşılmaktadır."

M.Kemal'i maske yaparak TRT Genel Müdürü Tunca Toskay'ı harcadılar

Yine aynı tarihli Tercüman'da Ahmet Kabaklı'nın yazısı aynen şuydu:

ATATÜRK'Ü YERE GÖĞE SIĞDIRAMAYAN TRT, NE HALLERE DÜŞTÜ?

ŞİMDİ nöbet TRT'nin 'Atatürksüz'lüğüne, hattâ 'Atatürk düşmanlığına' kadar dayandı. Yani insaf artık! yılın 365 gününde en az on kere, (çok kere bir günde yüz defa) Atatürk'ü yere göğe sığdıramayacak şekilde anan TRT, Çanakkale Zaferinin 73. yıldönümünde, birden bire neden 'Atatürk düşmanı' kesilsin ki!.. Neden öyle 'hayin belgesel'ler yayımlayarak, Atatürk'e ihanet etsin ki!..

Nitekim TRT, ertesi gün bu saldırılara karşı savunma zorunda kalarak bu gerçeği dile getirmiştir. 'Çeşitli vesilelerle hemen her gün tekrar tekrar doğrulandığı gibi TRT yayınlarının tümü, büyük Atatürk'ün ilke ve inkılâplarının tanıtılması... benimsettirilip yaygınlaştırılması amacına dönüktür.'

"Elini vicdanına koyarak bunun aksini söyleyebilecek kimse var mıdır? TRT, 'Atatürk'ü, falan programda niçin anmıyorsun?' diye değil de, belki de hattâ 'Onu neden bu kadar sık anarak, bu nadir isme karşı alışkanlık, ilgisizlik doğuruyorsun?' diye eleştirilebilir.

GÜN IŞIĞINDA

AHMET KABAKLI

BU KADAR OLMAZ

Şimdi nöbet TRT'nin "Atatürksüz"lüğüne, hattâ "Atatürk düşmanlığına" kadar dayandı.

İş bununla kalsa iyi... "Basın hürriyeti" diyerek dağı taşı yırtan ve elbette hürriyete, demokrasiye, "sivil idareye" su ve ekmek kadar muhtaç olan bu arkadaşlar, "Çanakkale ve Mehmetçik" şiirini görüntüleyen o masum programın karşısına bir de "Genelkurmay"ı dikmeye kalkışmışlardır.

Nedense adını vermedikleri "Genelkurmay'ın üst düzeyinde yetkili bir komutan" güya kedilerine şunu söylemiştir:

"Atatürksüz Çanakkale düşünülemez. Kimdir bunlar? Ne yapmak istiyorlar bilmiyorum... İlkokul çocuğuna sorun, Çanakkale deyince akla Mustafa Kemal gelir..."

Nitekim, "Yeni Nesil" gazetesinin haberlerine göre, Cumhurbaşkanı Sayın Evren'in 18 Mart Çanakkale Zaferi'ni kutlama mesajında da Atatürk adı yer almamıştır. Yine TBMM Başkanı Sayın Akbulut'un, SHP Genel Başkanı Sayın İnönü'nün aynı sebeple yaptıkları tebriklerde de "Atatürk"ün ismi geçmemiştir. Onlarda da kasıt mı arıyalım şimdi?...

Atatürk'ün adı o destanda geçmezdi, çünkü destan yazıldığı zaman, Atatürk'ün önce adı henüz yoktu. O ancak "Anafartalar"da göründü.

Yani, İstanbul'un fethini veya "Pleves"yi anlatan bir filmde de Atatürk'ün adı geçmez ise, yönetmenine ve TRT ilgililerine bayiu mi diyecekler?

Ahmet Kabaklı, 22 Mart 1988 tarihli yazısını bu meseleye tahsis etti. Masum bir programın karşısına bile Genelkurmayı dikmeye kalkan zihniyete çatan Kabaklı, Çanakkale Zaferi esnâsında henüz Atatürk'ün bulunmadığını da söyledi.

"İş bununla kalsa iyi... 'Basın hürriyeti' diyerek dağı taşı yırtan ve elbette hürriyete, demokrasiye, 'sivil idareye' su ve ekmek kadar muhtaç olan bu arkadaşlar, 'Çanakkale ve Mehmetçik' şiirini görüntüleyen o masum programın karşısına bir de Genelkurmayı dikmeye kalkışmışlardır.

"Nedense adını vermedikleri 'Genelkurmayın üst düzeyinde yetkili bir komutan' güya kedilerine şunu söylemiştir: 'Atatürksüz Çanakkale düşünülemez. Kimdir bunlar? Ne yapmak istiyorlar bilmiyorum. İlkokul çocuğuna sorun, Çanakkale deyince akla Mustafa Kemal gelir...'

"İyi de, TRT, Atatürk'ü inkâr mı etmiştir? M.Kemal, Çanakkale'de bulunmadı, 'Anafartalar kahramanı' ol-

Cumhurbaşkanı Evren başta, pekçok siyasî liderin Çanakkale Zaferi beyanatlarında "Atatürk"ü anmamasına ses çıkarmayanlar bir bardak suda fırtına kopardı

madı mı demiştir? Yahut Çanakkale'yi anan bir başka programlarda Atatürk'ü binlerce defa anmamış mıdır? Hem, günlük gazetede 'Genelkurmayın üst düzey yetkilisine' TRT'yi tehdit ettirmek niçindir?"

"PLEVNE'YE DE Mİ ATATÜRK?"

YAZISININ başlığını "Bu kadar olmaz" şeklinde atan Kabaklı şöyle devam ediyordu:

"İçimizde kasıt yoksa, zevkli ve güzel bir 'sanat gösterisinde' kasıt aramak doğru mudur? Nitekim 'Yeni Nesil' gazetesinin hatırlattığına göre, Cumhurbaşkanı Sayın Evren'in 18 Mart Çanakkale Zaferini kutlama mesajında da Atatürk adı yer almamıştır. Yine TBMM Başkanı sayın Akbulut'un, SHP Genel Başkanı Sayın İnönü'nün de aynı sebeple yaptıkları tebriklerde de 'Atatürk'ün ismi geçmemiştir. Onlarda da kasıt mı arayalım şimdi?

"Hayır, çünkü her zaman şart değildir. Çanakkale öncelikle iki yüz elli bin şehidin destanıdır. Kaldı ki, Çanakkale'nin Atatürk'ten başka kumandanları ve gazileri de 'o gösteride' anılmadıkları gibi, maalesef hiçbir törende anılmamışlardır. Peki ya o kahramanları hiç anmayarak 'unutturmanın' hesabını kim kimden soracaktır?

"Mehmed Âkif'in 'Çanakkale Şehitleri' şiirini, birtakım sembollerle görüntüleyen bu soyut destan programında, Atatürk'ün adını anmamak değil, şüphesiz 'ansalardı' hatâ olurdu. Nitekim, programda esasen hiçbir isim geçmemiştir. Geçemezdi. Çünkü bu yüce şiir, doğrudan doğruya Âkif'in 'ruhunun vahyiyle' duyup Mehmetçik'e ve 250 bin şehidimize adadığı bir destandır.

"Atatürk'ün adı o destanda geçemezdi, çünkü destan yazıldığı zaman, Atatürk'ün öncü adı henüz yoktu. O ancak 'Anafartalar'da göründü. Yani, İstanbul'un fethini veya Plevne'yi anlatan bir filmde de Atatürk adı geçmez ise, yönetmenine ve TRT ilgililerine hayin mi diyeceğiz?"

23 Mart 1988 tarihli Zaman'da Nuh Gönültaş da aynı meseleye yorum getirmişti:

"Hürriyet gazetesi sık sık bu tür yollara başvurarak adını vermeden bir komutana, bir üst yetkiliye dayandırdığı bazı sözleri aktarır. Kimse de çıkıp 'Kimmiş bu?' diye sormaz. Bu yol bütün gazetelerin sık sık başvurduğu bir yoldur ama Hürriyet artık âdet hâline getirdi, hep Genelkurmaydan 'bir yetkili', 'bir komutan' açıklama yapıyor. Nedense konu da hep 'irtica ve mürteci' oluyor."

"Hayali komutan" başlıklı yazı şöyle sona eriyordu:

"Biz böyle bir komutan olduğunu zannetmiyoruz. Başbakan da aynı şekilde düşünüyor olacak ki, 'Kimmiş o komutan ve gerçekten böyle bir açıklama yapmış mı?' diye sormadan edemiyor. Bu olsa olsa Hürriyet'in 'Hayâlindeki komutan'dır.

"Bazılarının aklına şöyle bir soru gelebilir: 'Yoksa Hürriyet Gazetesinin Genelkurmay adına açıklama yetkisi mi var?' Buna da ihtimal vermiyoruz, olsa olsa o haberi yazan arkadaşın hayâli çok kuvvetlidir.

"Ancak yine de aydınlanması lâzım gelen noktalar olduğunu düşünüyoruz. Öncelikle gerçekten böyle bir komutan var mı, eğer varsa adını neden gizleme lüzumunu duyuyor? Eğer yoksa neden Genelkurmay Basın ve Halkla İlişkiler Şubesi tarafından bir açıklama yapılmıyor?

"Biz, Hürriyet gazetesine, önceki gün Yeni Nesil gazetesinde manşetten verilen 'Evren de Atatürk'ü unuttu' başlıklı yazıda yer alan Evren'in Çanakkale mesajında da adı geçmeyen komutan hakkında da araştırma yapmasını tavsiye ederiz. Gazetecilik 'tek taraflı olmaz!"

Açıklanmayan bir isimle Genelkurmayın da tartışma içine çekilmesine büyük reaksiyon gösterenlerden birisi de Yeni Nesil gazetesi idi. 22 Mart 1988 tarihli nüshasında, Hürriyet'in Genel Kurmayı istismar etmesini ve üstelik aynı nüshanın 7. sayfasında çeyrek sayfalık Al-Baraka ilânı basmasını, "Atatürk adı istismarcılığı" başlığıyla manşetin üstünden duyurdu. Haber yoruma imzâ atan Mustafa Kaplan da şöyle diyordu:

"Bilhassa 12 Eylül İhtilâlinden bu tarafa 'İnanç Dünyası' adındaki dini ağırlıklı programa varana kadar neredeyse her gün Atatürk'ten ve 'Atatürk ilke ve inkılâplarından' bahseden TRT'nin, geçtiğimiz 18 Mart günü Faisal Finans Kurumu tarafından hazırlanan ve tarihî gerçeklere uygun olarak da Atatürk'ten bahsedilmeyen 'Çanakkale Şehitleri' isimli dokümanter filme yer verişi, bâzı hesaplar peşinde gözüken bir-iki basın organı tarafından reaksiyonla karşılandı.

"Yeni Nesil'in sarih bir şekilde ortaya koyduğu gibi, adı geçen programda, Çanakkale Muharebelerinin, Mehmed Âkif Ersoy'un şiirleştirdiği deniz bombardımanı kısmı nazara verilmişti ve o kısımda da zâten rütbesi kaymakam (yarbay) olan Mustafa Kemal Bey'in bir rolü yoktu. Programın rejisörü Tuncay Öztürk'ün de Hürriyet'e dediği gibi, eğer Atatürk'ten bahsedilmiş olsaydı gerçekten de 'yama' vaziyetine düşürülmüş olacaktı. Ki, ilgililer o tarihî yanlışa düşmemişlerdir.

Yeni Nesil'in 22 Mart 1988 tarihli nüshasında, Hürriyet'in manşeti ile iç sayfasındaki Al-Baraka ilânına dikkat çekiliyor ve "Atatürk adı istismarcılığı" başlığıyla ikiyüzlülük nazara sunuluyordu. Böylece maksadın bazı menfaat çekişmelerinde Atatürk'ün adını kullanmaktan başka bir şey olmadığı ortaya çıkmıştı.

Al-Baraka'dan İlân, Faisal'a Hücum

"Atatürk'e İhanet belgeseli"ne asker tepkisi

Genelkurmay: 'Kimdir bunlar?,

'Atatürk' adı istismarcılığı

"Gerçekler böyle iken, hâdiseyi sansasyon meselesi yapan Hürriyet ve yine dünkü nüshasındaki veriş şekliyle Bulvar gazetelerinin başka maksatlar için 'Atatürk' adını kullandıkları gibi bir tesbit ortaya çıkıyor.

MENFAAT KAVGASI MI?

19 Mart günü meseleyi tek sütunluk bir reaksiyonla geçiştiren Hürriyet gazetesinin 20 Mart nüshasında Esen Ünür imzâsıyla 'Atatürke İhânet Belgeseli' başlığıyla neşredilen ve tamâmen gerçeklerin çarpıtıldığı bir yazı ile sürmanşetten hücûma kalkması; dünkü nüshasında da isimsiz bir 'Genelkurmay yetkilisi' adına sanki Genelkurmayın görüşü imiş gibi, 'Genelkurmay: Kimdir bunlar?' sürmanşetiyle vermesi; zihinlerdeki şüpheyi arttırmaktan başka iknâ edici bir izah getirmemişti. Nitekim, yine aynı gazetenin dünkü nüshasında 'Al-Baraka' isimli fâizsiz banka müessesesinin çeyrek sayfalık —hem de Arapça ibâresi ile bir Hadîsin de yer aldığı— ilânını basması; ister istemez 'Atatürk' adına ortaya çıkanların aslında perde arkasında bir menfaat kavgasının taraflarından birisi olduğu mânâsına alındı.

"Faisal Finans ve Baraka Grubu arasında bir kâr çekişmesi var da, Hürriyet gazetesi bu meselede Faisal Finans'a tavır koyuyorsa, bu tavır tartışılabilir; ama tavır konulduğu görülen müessesenin TRT'de neşredilen programının târihî gerçekleri aksettiren muhtevâsına 'Atatürk' adına hücûm edilmesini anlamanın

imkânını kimse bulamamaktadır. Böyle ciddî bir meseleyi menfaat çatışmasının maskesi yapmaya kalkmanın neticesinde komuoyuna rezil olmak gerçeğinin yattığı da bir realitedir.

"18 Mart günü verilen beyânatlarda başta Cumhurbaşkanı Evren olmak üzere kimse Atatürk adından bahsetmezken çıtları çıkmayanların, târihî gerçekleri aksettiren bir programa yüklenmelerinin arkasında bir kasıt arayanlar haksız olabilirler mi?

"Hele o mezkûr program için Hürriyet'e beyânat verdiği iddia edilen 'Genelkurmayın yetkili kademesindeki önemli komutan' kimdir ki bizzat Genelkurmay müessesesini bağlayan ve tartışmaların içine çeken sözleri sarf etmiştir? Aynı gazetenin o ismi açıklanmayan komutana, 'Atatürksüz düşünenlere sözünüz ne olacak?' gibi demokrasi mefhumunu kökünden yaralayan bir sual yöneltmesi bile, adı geçen gazete için bir yüz karası mânâsı taşımaz mı?

"Bugüne kadar acı bir gerçek vardı; aşırı sağ uçtan aşırı sol uca kadar herkes kendi görüşünün haklılığını isbat edebilmek için 'Atatürkçü' görünmek yolunu seçerdi. Menfaat kastının ap açık göründüğü bu son haksız hücumda da aynı acı ve yanlış tavrın sergilendiği ortaya çıktı. Çanakkale Muharebeleri gibi milletimizin şeref levhalarından birisinde vazife almış bir yarbayı illâ da o günkü ordunun kumandanı imiş gibi takdime kalkarak târihî gerçekleri çiğnemekten çekinmeyenler, nasıl 'Atatürk' ismini istismar ettiklerini bir daha göstermiş oldular."

SAYFALAR ARASINDA

Kimler şapka giydirecekti?

Milleti iyiliğe teşvik için kullanılacak en büyük unsur, dindir. İstiklâl Harbinde de böyle olmuştur. Aç, yorgun, fakir ve perişan milletimiz, ancak dini duyguları ve inançları sayesinde bu savaşı kazanabilmiştir. Dr. Rıza Nur, milleti savaşa teşvik için en tesirli metodun dini duyguları tahrik olduğunu belirttiği bir hâtırasında, şöyle diyor:

"Şimdi tuttuğumuz siyaset, elimizdeki düstur şudur:

" 'Padişah-Halife, Hükümet İstanbul'da düşmanlar elinde esirdir. Biz vekilleriyiz. Onları, dini, milleti, devleti kurtaracağız. Ey millet! Yunan gibi asırlardan beri kölemiz olan bir millete nasıl boyun eğeceksiniz? Bu millet buna dayanamaz. Gayrete geliniz. Din gayreti lâzımdır.'

"Çünkü bütün millet adetâ istisnâsız, padişaha mutî, dine merbut; padişah, din diyor, başka bir şey bilmiyor. Harpten de yorulmuş, bitmiş, parasız, sefalette, bu haldeki bir milleti kolay kolay yeni bir harbe hazırlamak da mümkün değil. Bunun için Rumlar ile izzet-i nefslerini gıcıklıyoruz. 'Bakkal Yorgi başınıza vali, mutasarrıf, taşçı Vasil jandarma zâbiti olacak nasıl dayanacaksınız?' diyoruz. Hakikaten Türk buna tahammül edemiyor. Anadolu'da bu esnadaki seyahatlerimde bizzat böyle propaganda yaparken, bu sözlerin herşeyden müessir olduğunu görüyordum. Aynı zamanda dili de ele alıyorduk. 'Kur'ân'ı apteshane kâğıdı yapacaklar. Size şapka giydirecekler' diyorduk. Bu da pek müessir oluyordu. Tâlihe bak ki, şapkayı sonunda Mustafa Kemal'in eliyle giydiler."

(Hayat ve Hâtıratım, c.3, s.624)

Sosyalizm Kemalizmin değişik şekli mi?

"Atatürk İhtilâli", Atatürk'ün yakın arkadaşlarından, 1924'den sonra Adliye Bakanlığı yapan Mahmut Esat Bozkurt tarafından yazılmış bir kitâp. Kitabın önsözünü yazan Cahit Tanyol'un tesbitine göre, "Atatürk'ün" de tasvîbinden geçmiş. Bozkurt, kitabının 137. sayfasında, "Hitler, her zaman Atatürk'ten örnek aldığını söyledi" diyor ve devam ediyor: "Zamanımızın bir Alman tarihçisi gerek nasyonel sosyalizmin ve gerek faşizmin Mustafa Kemal rejiminin az çok değişdirilmiş şeklinden başka birşey olmadıklarını söylüyor."

Peki, bu Alman târihçi doğru mu söylüyor? "Çok doğru bir görüştür."

Doğru söze ne denir?

(Köprü, Mart 1988)

DEVLETİ ŞAHISLARLA AYNİLEŞTİRME HATÂSI

1987'DEKİ Râbıta tartışmalarında da bu kabil yanlışlıkların kullanıldığını hatırlatan Kaplan'ın yazısı şu şekilde bitiyordu:

"Evet, hür tartışmanın dâimâ yanında bulunmuş bir basın organı olarak herşeyin konuşma zeminine çekilmiş olmasından memnun oluyoruz. Doğrusu da budur. Lâkin, herkes açık olmalı, bir takım menfaat çekişmelerinin içerisine devletin müesseseleri ve bizzat 'Atatürk' adı âlet edilmemelidir. Bu tavır rahatsız edicidir. Zîrâ, tartışmayı açanlar, neticesine de katlanmak zorunda kalacaklarını açıkça bilmelidirler.

"Devlet mefhumunu bâzı şahıslarla aynileştirme hatâsını bâzı menfaat şebekelerinin bugüne kadar işletmelerinin faturasını, hâlâ demokratikleşememek acısıyla yine bizzat devlet çekmektedir. Millî irâdeye silâh çeken ihtilâlcilerin zeminini de yine bu şebekeler hazırlamaktadır. Târihî gerçekleri bugüne kadar gizlemek süretiyle böyle tenâkuzlu sahnelerin ortaya çıkmasına sebep olan devletten, artık objektif tesbitleri kabul ederek, çıkması muhtemel kargaşaları önlemesi beklenmektedir."

Faisal Finans Kurumunun hazırladığı TV filmi, yanlışa şartlanmış zihinlerin aşırı reaksiyonu neticesinde ister istemez bâzı meseleleri tartışma zeminine getirmişti. Gerçi yine bâzı kalemler Çanakkale Zaferini kazanan ordunun kumandanı olarak "Atatürk" isminde ısrar ediyorlardı ve senelerdir "devlet" mefhumuyla bâzı şahısları aynileştiren yanlış politika yüzünden böyle olması da normaldi; ama artık târihî gerçekleri cesâretle ortaya koyanlar da vardı. Millet olarak değilse bile aydın zümre olarak düşe kalka demokratik zeminlerde tabuları dahi tartışabilme medenî cesâretine kavuşulmuştu.

Kenan Evren, programı izlemiş, çok üzülmüştü.

Sabah 09.00 'da... Meşgul işler beklemez. Basın Danışmanı Ali Barmanel'i telefonda arıyor, "derin üzüntümüzü" dile getiriyordu.

"Nasıl olur da Çanakkale'nin komutanı Aziz Atatürk'ün adı hiçbir sahnesinde bir defa bile geçmiyor? Böyle bir program nasıl Faisal Bank gibi bir kuruluşa yaptırılır. Dışarıya program yaptırmak belli bir usûlü, kabul edilebilirdi, ama, bu kadar duyarlı bir konu, Faisal Bank gibi duyarlı bir kuruluşa nasıl verilirdi? Olacak şey değildi!.."

PROGRAMIN ESRARI

Çanakkale ile ilgili programa bir "prensesli/reklâmlı" olarak hazırlatılan, parasını ödeyen Faisal Finans'ın Yönetim Kurulu Başkanı Salih Özcan ile konuştum.Anlattı:

"O programı, bize Ajans 1400 diye bir firma önerdi. Öneri, bize uygun geldi, kabul ettik. İçeriğine hiç karışmadık. Zaten, anlaşılan şey değil ki, karışayım. Parasını verdik yaptılar. O kadar. Atatürk'ün adının geçmemesine bilemeyeceğiniz kadar üzüldüm. Atatürk'ü kim inkar edebilir? Ülkemizi kurtaran, Cumhuriyeti kuran odur. Firmayı çağırdım. Bunun hesabını soracağım."

Güneri Cıvaoğlu'nun yazısına göre, Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Çanakkale programında Atatürk'ün adının geçmemesine çok üzülmüş!

Sabah'tan Güneri Cıvaoğlu 22 Mart 1988 târihli yazısında, Cumhurbaşkanı Evren'in de TV'deki programdan "derin üzüntü" duyduğunu, Atatürk için "Çanakkale'nin komutanı" dediğini; Faisal Finans'ın Yönetim Kurulu Başkanı Salih Özcan'ın ise —sanki varmış gibi— kabahati Ajans 1400'e attığını ve, "Atatürk'ün adının geçmemesine bilemeyeceğiniz kadar üzüldüm. Atatürk'ü kim inkâr edebilir? Ülkemizi kurtaran, Cumhuriyeti kuran odur. Firmayı çağırdım.

bunun hesabını soracağım" şeklinde konuştuğunu yazıyordu.

Aynı tarihli Hürriyet'te Esen Ünür, Cumhurbaşkanlığı Basın Danışmanı Ali Baransel'in bir soruya cevap verirken, Evren'in, "Atatürk adıyla Çanakkale savaşlarının âdetâ özleştiğini" söylediğini ifâde ediyor.

Yine aynı tarihli Zaman'da Fehmi Koru'nun yazısı ise şu cümlelerle noktalanıyordu:

"Türk tarihinin son yetmiş yılı tek bir kişinin cesaretine, becerisine, kahramanlığına, dehasına bağlamaya alışmış bir aydın zümrenin, bu kolaycılığı bir günde terk etmeleri elbette mümkün değil. Ancak sosyal bilimlerde ve tarih anlayışında kaydedilen bunca gelişmeden, dönemi yaşayan yerli-yabancı görgü tanıklarının anılarının yayınlanmasından, arşiv belgelerinin serbest bırakılmasından sonra, hâlâ tek adam edebiyatında ısrar etmek kime ne yarar sağlar? Tarihe başka yönlerden yaklaşma denemelerinden neden korkuluyor?"

TARTIŞMA KESİLMEDİ

KORU, Türkiye Cumhuriyetinin bir acı gerçeğine temas etmişti. Târihe ve bilhassa yakın târihe sâdece tek perspektiften yaklaşmak mübah, onun dışına çıkmak ise "tabu" sayılıyordu. Tercüman'dan Taha Akyol da 23 ve 24 Mart 1988 tarihli "Atatürkçülük: Emredici karizma" ve "Totaliter sadakat" başlıklı yazılarında aynı gerçeğe neşter atmıştı.

Birinci gün şöyle diyordu:

"Gerçekten Türkiye'deki bütün askerî müdahaleler Atatürkçülükten meşruiyet almış, başka bir deyişle 'Atatürkçülük yaptırımı' (müeyyidesi) olarak gerçekleşmiştir. 'Atatürkçülüğün' çeşitli müeyyidelerle 'tabu' haline getirilmesi sonucunda, herkes kendisinin 'Atatürkçü' olduğunu söylemeyi zorunlu hissetmektedir. Çünkü hiç de niyetiniz öyle olmadığı halde siyasî taktiklerle 'tabu'ya çarpabilirsiniz: Toskay gibi...

" 'Atatürkçülük' sosyolojik bakımdan 'bürokratik merkez'in ideolojisi olduğu için, bir 'tabu' olarak en çok 'popüler' sağa karşı kullanılmış, nitekim bütün darbeler sağa karşı gerçekleşmiştir. Rahmetli Menderes'in âkıbeti, bürokratik CHP'nin 'irtica' sloganlarıyla daha 1950'lerin ortasında belirlenmişti. 12 Mart'ın da, 12 Eylül'ün de meşruluk kaynağı 'Atatürkçülük'tür. Süleyman Demirel'in 'Tek fikirli, tek partili cumhuriyet olmaz, en büyük inkılâp demokrasidir' diye haykırması sebepsiz değildir."

Meselenin temelinde, Türkiye Cumhuriyetinin bir türlü gerçek demokrasiye geçememiş olması yatıyordu. Yüksek bürokrasiyi işgâl eden asker ve sivil çevrelerle bâzı menfaat şebekelerinin her müsbet adıma "Atatürkçülük" adına karşı çıkışı veyâ her yanlış hareketi de aynı isim nâmına alkışlaması, memleketi Taş Devri insanlarının fetişist anlayışına uygun bir "dogma" ve bir "tabu" manzarasına büründürüyordu.

Tartışma yasaktı! İşte 23 Mart 1988 tarihli yazısında Taha Akyol bu acı gerçeğe temas ediyordu. Atatürk'ün esâmesinin bile okunmadığı 18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi yıldönümünde onun adını anmayan bir TV programına ateş püskürten o dogmatik çevreler vesilesiyle şöyle devam ediyordu:

"Sosyolojik bir tesbit olarak, 'Atatürkçülük', bir 'emredici siyasal çerçeve' hâline getirildiğine göre, kânunlar ne yazarsa yazsın, fikir hürriyetinin fiilî sınırı, bu 'bürokratik Atatürkçülük yorumu'dur. Bu yorumu bir 'tabu' olarak herhangi bir kişiye veya kuruma dokundurduğunuz zaman, hemen 'tasfiye' gündeme gelmektedir. Öyleyse rakiplere karşı bu 'tabu'yu kullanmak, kendimizi korumak için de bu 'tabu'ya sığınmak lâzım: Sık sık görürüz, bölücü ya-

Neredeyse Malazgirt Zaferine de Atatürk'ü koyacaklar!..

yınlar için tahkikat açılırsa, 'Atatürk yargılanıyor' diye hemen 'emredici karizma'ya müracaat edilir.

HERKES ATATÜRK'Ü YORUMLAYABİLİR

"BU 'tabu'nun sınırları o kadar dardır ki, istediğiniz kadar demokrat olun, 'tabu'nun dışında kalıyorsanız, size bakan 'tam Atatürkçü' birisi, 'Ben Atatürkçü Değilim' diye feryâd edebilir. Yahut, Çanakkale Şiirinde Atatürk'e yer verilmedi diye yine 'İhanet'ten bahsedilebilir ve 'geleneğe' uygun olarak yine askere müracaat edilerek 'yaptırım' çağrışımları gündeme getirilebilir.

"Herkes Atatürk'ü istediği gibi yorumlayabilir. Burada ölçü 'meşrûluk' değil, 'ilmî tutarlılık'tır. Meşrûluğun ve 'emredici çerçeve'nin tek ölçüsü vardır, o da Atatürk'ün kurduğu devletin değişmez ilkeleri, yânî bütün anayasalarımızın 2. maddesinde yer alan prensiplerdir. Demokrat Türkiye'de artık 'tek fikir' ve 'tabu' taktiklerinden vaz geçilmelidir."

Ertesi günkü yazısında da totaliterliğin artık fazilet değil "rezâlet" olarak görüldüğünü söyleyen Akyol, şu son cümlesiyle de zihinlere bir kapı açıyordu:

"Çünkü totaliter sistemde 'sadâkat hiyerarşisi' değişmeye başlarsa, ardından çok daha değişmeler gündeme gelir."

Evet, Türkiye'de de "totaliter zihniyeti" yaşatmaya kalkanlar, çok değişik realitelerin gündeme geldiğini görmeye başlamışlardı. Aslında telâşlarının asıl sebebi de buydu. Bu yüz-

Bu "tabu"nun sınırları o kadar dardır ki, istediğiniz kadar demokrat olun, bu "tabu"nun dışında kalıyorsanız, size bakan "tam Atatürkçü" birisi, "Ben Atatürkçü Değilim" diye feryad edebilir. Yahut, Çanakkale Şiiri'nde Atatürk'e yer verilmedi diye yine "İhanet"ten bahsedilebilir ve "geleneğe" uygun olarak yine askere müracaat edilerek "yaptırım" çağrışımları gündeme getirilebilir.

Herkes Atatürk'ü rumla "meşrûluk" Meşrûluğun tek ölçüsü duğu devlet tün anayasa ralan prens Demokrat fikir" ve " çilmelidir.

Atatürkçülüğün bâzı çevrelerce bir "tabu" hâline getirildiğini söyleyen Taha Akyol, "Demokrat Türkiye'de artık 'tek fikir' ve 'tabu' taktiklerinden vazgeçilmesi" gerektiğini belirtiyor.

den, 18 Mart 1988 târihi ciddî bir dönüm noktası olmuştu.

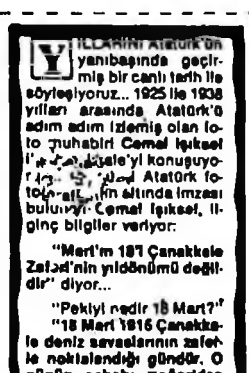
Nerdeyse Malazgirt Zaferine bile Atatürk'ü koyacak kadar dengeyi totaliter düşünce lehine bozanlar, târihî gerçekleri saptırma bahasına da olsa Çanakkale Zaferini Atatürk'e verme görüşünde ınat ediyorlardı. 23 Mart 1988 târihli AA'nın haberine göre, Atatürk Araştırma Merkezi Yürütme Kurulu toplanmış ve yaptıkları açıklamada da, "Çanakkale Zaferlerinin her noktasında Atatürk vardır. Çanakkale Zaferleri Atatürk'ten ayrılamaz" demişlerdi.

GERÇEKLER BERRAKLAŞIYOR

BELBETTE ki bu görüş yanlıştı. Bilhassa Çanakkale'deki deniz muharebelerinin sona ererek büyük zaferin kazanılması müddetince Atatürk, yâni Yarbay Mustafa Kemal Bey yoktur. Her ne kadar "dogmatik karizma" mensupları inkâr etseler ve aksini söyleseler de, bu târihî gerçeği değiştirmek mümkün değildi. Nitekim, basında da aynı realiteyi tasdik edici yazılar çıkmaya başlamıştı.

26 Mart 1988 târihli Milliyet'te Melih Aşık, 1925 ile 1923 yılları arasında Atatürk'ü adım adım takip etmiş olan foto muhabiri Cemal Işıksel ile Çanakkale'yi konuştuklarını, Işıksel'in de, "Mart'ın 18'i Çanakkale Zaferinin yıldönümü de-

13 yıl Atatürk'ü adım adım takip eden foto muhabiri Cemal Işıksel de Milliyet'ten Melih Aşık'a, 18 Mart zaferinde Atatürk'ün bulunmadığını söylemiş.

İLLİYETin Atatürk'ün yanıbaşında geçirmiş bir canlı tarih ile söyleşiyoruz... 1925 ile 1938 yılları arasında Atatürk'ü adım adım izlemiş olan foto muhabiri Cemal Işıksel i[illegible]'yi Çanakkale'yi konuşuyo[illegible] Atatürk fo[illegible] altında imzası bulunuyor. Cemal Işıksel, ilginç bilgiler veriyor:

"Mart'ın 18'i Çanakkale Zaferi'nin yıldönümü değildir" diyor...

"Peki'yi nedir 18 Mart?"

"18 Mart 1915 Çanakkale deniz savaşlarının zaferle noktalandığı gündür. O günün sabahı Boğaz'dan geçmek isteyen müttefik gemi kafilesinin öncülerinin Çanakkale sularına gömül-

ğildir" dediğini yazıyordu. "Peki'yi, nedir 18 Mart?" sorusuna da Işıksel şu cevâbı vermiş:

"18 Mart 1915, Çanakkale deniz savaşlarının noktalandığı gündür. O günün sabahı Boğaz'dan geçmek isteyen müttefik gemi kafilesinin öncülerinin Çanakkale sularına gömüldüğü günün yıldönümüdür."

Gerçek de böyle idi. Muharebelerin yapıldığı günden bu yana da bütün Çanakkale Zaferleri hep 18 Mart günlerinde kutlanmıştı. Yâni, bu günde Mustafa Kemal'den bahsetmek, herşeyden önce gerçeğe uygun değildi.

30 Mart 1988 târihli Milliyet'te "18 Mart ve Atatürk" başlıklı bir yazı kaleme alan İlhami Soysal şöyle başlıyordu:

"Birinci Dünya Savaşı içinde 18 Mart 1915'teki Çanakkale Deniz Savaşının yıldönümünde TRT'nin Atatürk'ün adından hiç söz etmemesi, geçtiğimiz haftalar içinde bir bardak suda fırtına koparılmasına neden oldu. Vay efendim, Atatürk'ten söz etmeyen bir Çanakkale filmi TRT'de nasıl oynatılır mış? Bu Atatürk'ü inkârmış, yadsımakmış... Şimdi eğri oturup doğru konuşalım: Acaba elmalarla armutları birbirine karıştırmıyor muyuz?"

Târihi bilgilerle '18 Mart 1915 gününü gerçeğe çok yakın şekilde hulâsâ eden Soysal şunları yazıyordu:

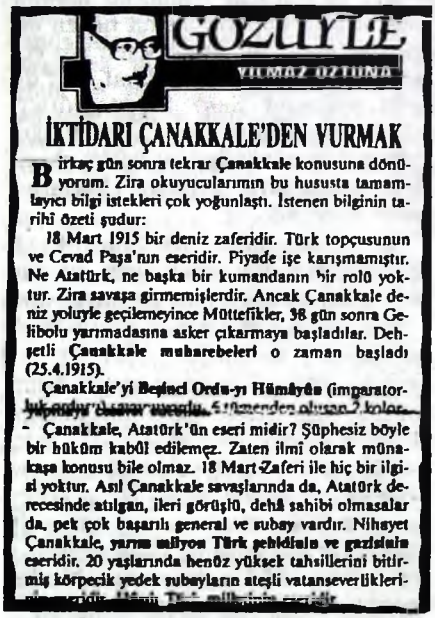
"Bu savaşta Atatürk'ün yeri neresidir? Açıkça söylemek gerekir ki, bir kere bu târihte daha Atatürk falan yoktur... Bir erkânıharb kaymakamı Mustafa Kemal Bey vardır ki, Tekirdağ'da yeni kurulan ve 23-25 Şubat'ta Eceabat Limanına intikal edip kolordu yedeğine alınmış bir tümenin komutanı, Osmanlı ordusunun o cephedeki 1887 subayından biridir, hepsi bu... Tümeninin de, kendisinin deniz savaşında aktif bir görev alması da zâten söz konusu değildir: Çünkü tümen bir piyade tümenidir!.."

ATATÜRK'ÜN BULUNMADIĞI ANLAŞILDI

"BU böyle iken, 18 Mart Deniz Savaşının yıldönümünde Mustafa Kemal'den söz edilmedi diye fırtınalar kopartmak yanlıştır" diyen Soysal'ın söyledikleri, artık târihî bir realitenin kabûlü mânâsına geliyordu.

Tercüman'da "Târihçi Gözüyle" köşesinde yazan Yılmaz Öztuna da 31 Mart 1988 târihli fıkrasında aynı gerçeği teyid ediyordu:

"18 Mart 1915 bir deniz zaferidir Türk topçusunun ve Cevad Paşanın eseridir. Piyade işe karışmamıştır. Ne Atatürk, ne başka bir kumandanın bir rolü yoktur. Zîrâ savaşa girmemişlerdir."

GÖZÜYLE

YILMAZ ÖZTUNA

İKTİDARI ÇANAKKALE'DEN VURMAK

Birkaç gün sonra tekrar Çanakkale konusuna dönüyorum. Zira okuyucularımın bu hususta tamamlayıcı bilgi istekleri çok yoğunlaştı. İstenen bilginin tarihî özeti şudur:

18 Mart 1915 bir deniz zaferidir. Türk topçusunun ve Cevad Paşa'nın eseridir. Piyade işe karışmamıştır. Ne Atatürk, ne başka bir kumandanın bir rolü yoktur. Zira savaşa girmemişlerdir. Ancak Çanakkale deniz yoluyle geçilemeyince Müttefikler, 38 gün sonra Gelibolu yarımadasına asker çıkarmaya başladılar. Dehşetli Çanakkale muharebeleri o zaman başladı (25.4.1915).

Çanakkale'yi Beşinci Ordu-yu Hümâyûn (imparatorluk ordusu) savunuyordu. 6 tümenden oluşan 2 kolordusu vardı. Kurmay Yarbay Mustafa Kemal Bey, 19. tümenin kumandanı idi. Şimdi eskiden beri okuyucularım sorarlar: 'Atatürk, 6 tümen kumandanından biri idi, kolordu ve ordu kumandanları vardı. Gerçekten büyük bir askerî rolü oldu mu? Yoksa Cumhuriyet döneminde iktidara geldikten sonra mı kendisine böyle bir rol izâfe edildi?..'

- Çanakkale, Atatürk'ün eseri midir? Şüphesiz böyle bir hüküm kabûl edilemez. Zaten ilmî olarak münâkaşa konusu bile olmaz. 18 Mart Zaferi ile hiç bir ilgisi yoktur. Asıl Çanakkale savaşlarında da, Atatürk derecesinde atılgan, ileri görüşlü, dehâ sahibi olmasalar da, pek çok başarılı general ve subay vardır. Nihayet Çanakkale, yarım milyon Türk şehidinin ve gazisinin eseridir. 20 yaşlarında henüz yüksek tahsillerini bitirmiş körpecik yedek subayların ateşli vatanseverliklerinin eseridir. Hâsılı Türk milletinin eseridir.

Yılmaz Öztuna, 31 Mart 1988 târihli yazısında, 18 Mart zaferinin Cevad Paşa tarafından kazanıldığını ve Mustafa Kemal'in o savaşlarda bulunmadığını söylüyordu.

"Çanakkale, Atatürk'ün eseri midir? Şüphesiz böyle bir hüküm kabûl edilemez. Zaten ilmî olarak münâkaşa konusu bile olmaz. 18 Mart Zaferi ile hiçbir ilgisi yoktur. Asıl Çanakkale savaşlarında da, pek çok başarılı general ve subay vardır. Nihayet Çanakkale, yarım milyon Türk şehidinin ve gazisinin eseridir. 20 yaşlarında henüz yüksek tahsillerini bitirmiş körpecik yedek subayların ateşli vatanseverliklerinin eseridir. Hâsılı Türk milletinin eseridir.

"18 Mart zaferinde bile yalnız Atatürk'ü anıp Cevad Paşa'nın, Kurmay Albay Selâhaddin Âdil Bey'in (Paşa) adını anmamak, Atatürk'ten başka asker ve başarılı kumandan yetiştiremediğimiz mânâsına gelir. Bundan kaçınmak gerekir. Zararlıdır. Doğru da değildir."

Görüldüğü gibi, ilmî ve târihî gerçeklere göre konuşan aydın çevreler, 18 Mart 1915 Çanakkale Zaferinde Mustafa Kemal Bey'in bulunmadığında ittifak etmişlerdi. Bu gerçeğe rağmen hâlâ aksini söyleyenlere ise bundan sonra sâdece gülümsemek yetecek demekti.

GELELİM KARA MUHAREBELERİNE

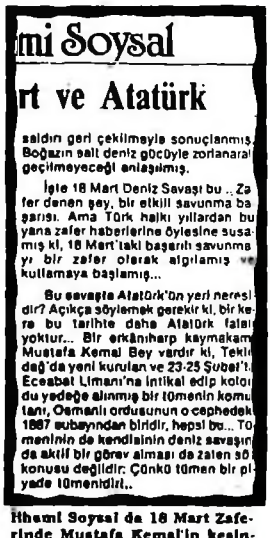
YILMAZ Öztuna aynı yazısında Çanakkale kara muharebeleri için de şunları yazıyordu:

"Çanakkale'yi Beşinci Ordu-yı Hümâyûn (imparatorluk ordusu) savunuyordu. 6 tümenden oluşan 2 kolordusu vardı. Kurmay Yarbay Mustafa Kemal Bey, 19. tümenin kumandanı idi. Şimdi eskiden beri okuyucularım sorarlar: 'Atatürk, 6 tümen kumandanından biri idi, kolordu ve ordu kumandanları vardı. Gerçekten büyük bir askerî rolü oldu mu? Yoksa Cumhuriyet döneminde iktidara geldikten sonra mı kendisine böyle bir rol izâfe edildi?..'

"Gerçekten, hem de çok büyük

Atatürk'ün yokluğunu târihçi yazarlar da kabul ediyor

askeri rolü ve kesin başarısı oldu sayın okuyucularım. Hiç şüphe etmeyiniz! Zira Anafartalar'da emri altında bir kolordu kuvvesinde [kelime aynen böyleydi] birlikler toplandı ve Anafartalar Grubu denen kuvvet oluştu. Kumandanı Mustafa Kemal Bey'di ve düşmanı denize döktü ve sahilden içerilere bırakmadı. Gelibolu yarımadasının düşmesini, netice bakımından Cihan Harbinin 1915'te bitmesini önledi. Bu durum, Cumhuriyet devrinde uydurulmuş değildir. ... Binâenaleyh Çanakkale zaferinde Atatürk'ün rolü, sonradan mübâlâğa edilmiş değildir. Esasen bütün belgeler elimizdedir. Zaten Atatürk, çok başarılı bir general şöhreti yapmasaydı, 1919'da Anadolu'ya geçtiği zaman onu kim dinlerdi?"

mi Soysal

rt ve Atatürk

saldırı geri çekilmeyle sonuçlanmış. Boğazın salt deniz gücüyle zorlanarak geçilmeyeceği anlaşılmış.

İşte 18 Mart Deniz Savaşı bu ... Zafer denen şey, bir etkili savunma başarısı. Ama Türk halkı yıllardan bu yana zafer haberlerine öylesine susamış ki, 18 Mart'taki başarılı savunmayı bir zafer olarak algılamış ve kullamaya başlamış...

Bu savaşta Atatürk'ün yeri nerededir? Açıkça söylemek gerekir ki, bir kere bu tarihte daha Atatürk falan yoktur... Bir erkânıharp kaymakamı Mustafa Kemal Bey vardır ki, Tekke dağ'da yeni kurulan ve 23-25 Şubat'ta Eceabat Limanı'na intikal edip kolordu yedeğe alınmış bir tümenin komutanı, Osmanlı ordusunun o cephedeki 1887 subaylarından biridir, hepsi bu... Tümenin de kendisinin deniz savaşında aktif bir görev alması da zaten söz konusu değildir. Çünkü tümen bir piyade tümenidir!..

İlhami Soysal da 18 Mart Zaferinde Mustafa Kemal'in kesinlikle bulunmadığını belirterek, "Kara savaşlarında da 1887 Osmanlı subaylarından biriydi" diyor.

Mezkûr yazısında İlhami Soysal da kara muharebeleri kısmına şöyle bakıyordu:

"Mustafa Kemal'in ortaya çıkışı, 18 Mart Deniz Savaşından sonra, salt denizden geçemeyeceğini gören İngiliz ve Fransız ortak komutanlığının Gelibolu Yarımadasına yaptığı çıkarmalar sırasındadır. Nisan ayında başlayıp Ağustos ayında doruk noktasına varan bu savaşlarda Mustafa Kemal, Haziran ayında miralaylığa terfi ettirilmiş, Beşinci Ordu Komutanlığına getirilen Alman generali Liman von Sanders'in buyruğuyla Anafartalar Grubu Komutanlığına atanmış ve Çanakkale kara kavaşlarının sorumluluğunu yüklenerek düşmanın bir kez daha yenilip çekilmesinde birinci derecede rol oynamıştır. Daha önceki deniz savaşlarıyla geçilmez olduğu saptanan Çanakkale'nin karadan da geçilmez olduğunu göstermiştir."

Bu yazarlardan birisi düşmanın Atatürk tarafından denize dökülüdüğünü, diğeri ise yine Atatürk tarafından mağlûp edilerek geri çekilmek zorunda bırakıldığını söylüyorlardı. Acaba hangisi doğruydu? Veyâ gerçeğin kendisi bu anlatılanlar gibi miydi?

Şimdi hâdisenin bu cephesini ele almaya çalışalım.

Çanakkale Muharebelerini başından sonuna kadar idâre etmiş bulunan Alman generali Liman von Sanders Paşa, daha 1915 Şubat'ında Osmanlının görüşünün şu şekilde olduğunu hâtırâlarında yazar.

Buna göre, Osmanlı karargâhı, Çanakkale'nin zorlanabileceğine inanmaktadır. Bu hâdise gerçekleşecek olursa, 1. Orduya Boğazlarla Marmara'nın Avrupa yakasını, 2. Orduya da Asya kıyılarını müdâfaa vazi-

fesi verilecektir. Kendisi 14 Aralık 1913 târihinden itibâren Osmanlı ordularını tanzim etmek için İstanbul'a gönderilmiş bulunan Korgeneral Liman Paşa, 14 Ocak 1914'te süvâri orgenerali yapılmıştı. Almanlarla aramızdaki anlaşma mûcibince, kendisi Osmanlı ordusunda asıl rütbesinin bir üstünde kabûl edileceği için de "Mareşal" sayılacaktı.

Osmanlı karargâhının plânını anlattığı günlerde kendisi 1. Ordu Kumandanı, Bahriye Nâzırı Cemal Paşa da 2. Ordu Kumandanıdır. (Hayat Tarih Mecmuası, Aralık 1967, s.27-32)

Liman Paşa'ya göre, Osmanlı karargâhının bu düşüncesi, Gelibolu yarımadasının ve Çanakkale'nin Ege Denizine bakan kıyısının ihmâli demektir. 23 Şubat 1915'te bu düşüncesini Harbiye Nâzırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya yazar; o da görüşünü değiştirmeyeceğini söyler.

Liman von Sanders, 1914 başında Osmanlı Ordusunu tanzim ederken orgeneral olmuş, anlaşma gereğince de bizde bir üst rütbe olan Mareşal üniformasını takmıştır. Çanakkale'deki kara muharebelerinin kumandanı o idi.

Bahriye Nâzırı Cemal Paşa, Çanakkale Harbinin başlamasından sonra 2. Ordu kumandanlığına getirilmişti. İlk Osmanlı plânına göre Boğazların Asya kıyılarını müdâfaa edecekti. Ama, bu strateji sonradan değiştirildi.

İSMİ VAR CİSMİ YOK TÜMEN

I. CİHAN Harbi patladığında, Kaymakam (Yarbay) Mustafa Kemal Bey Bulgaristan'ın başşehri Sofya'da ataşemiliter olarak çalışmaktadır. Bir iddiaya göre, İttihadçıların hışmına uğrayarak o pasif hizmete gönderilmiştir.

Aslen Osmanlının harbe girmesine taraftar olmadığı söylenen bu Kurmay Yarbay, devletin Almanya tarafında harbe iştirâk etmesi üzerine muharip bir askerî birliğe tâyin edilmesi için Adliye Nezâretindeki İttihadçı arkadaşlarına mektuplar gönderir. (Falih Rıfkı Atay, 19 Mayıs, Ankara, s. 3)

Mustafa Kemal Bey'in bu talebi, bâzı yazarlara göre, harbe iştirâk eden subayların sıra beklemeden "mümtâzen" terfi edecekleri düşüncesinden kaynaklanmış. (Kadir Mısıroğlu, Lozan Zafer mi, Hezimet mi?, s. 161) Bu iddia her ne kadar tartışma götürürse de; gerçekten de 1 Mart 1914'te yarbay olan Mustafa Kemal Bey'in bir yıl sonra albay, 10 ay sonra da tuğgeneral olduğu görülecektir.

Nihâyet, 20 Ocak 1915'te, karargâhı Tekirdağ'da bulunan ve yeni teşkil edilmesine karar verilen 19. Fırkanın kumandanlığına tâyin edilir. Alelacele kurulan bu tümen, 25 Şubat

Mustafa Kemal'in ihtiyat fırkası, Esad Paşa'ya bağlıydı

1915'te de karargâhını bugünkü adı Eceabat olan Maydos'a taşır.

O günlerde 1. Ordu Kumandanı olduğunu söylediğimiz Mareşal Liman von Sanders, Enver Paşa'nın red kararından sonra 2 Mart 1915 günü Alman Büyükelçiliği vâsıtası ile Alman İmparatorunun askerî kalem şefine müracaat ederek Osmanlı plânının değiştirilmesini ister. Mareşalin hâtırâlarına göre de, Enver Paşa, İmparatordan gelen tazyik sonunda böylelikle kararından vaz geçirilir. (Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., c. 3, k. 2, s. 288)

Çanakkale Savaşlarında bulunan Yüzbaşı Op. Dr. Ömer Vasfi Bey de hâtırâlarında şöyle diyor:

"Çanakkale'de harb ihtimalleri belirdikten sonra bu kasaba [Maydos] birdenbire ehemmiyet kazandı. Miralay Halil Sami Bey'in kumandasındaki 9. Çanakkale Fırkasının merkezi oldu. Arıburnu ve Seddülbahir mıntıkalarının, dolayısıyla Saros Körfezi cenup [güney] kısmının müdâfaasını alan bu fırka, Müstahkem Mevki Kumandanı Cevad Paşa'nın emrine verildi. Birkaç ay sonra Mustafa Kemal Bey'in kumandasındaki 19. Fırka buraya getirildi ve her iki fırka [tümen], Gelibolu'daki 3. Kolordu Kumandanı Esad Paşa'ya bağlandı. Mustafa Kemal Bey'in fırkası Maydos ile Arıburnu arasındaki bir köyü karargâh yaptı. Bu fırkaların alayları Arıburnu ve Seddülbahir'den Suvla Körfezine kadar olan sâhilde mevzi aldılar. (Hayat Tarih, Mart 1967, s. 19)

5. ORDU KURULUYOR

İNGİLİZ ve Fransız müttefik donanmasının Çanakkale Boğazına yüklenmeleri ve 18 Mart 1915'te ağır bir mağlûbiyete uğramalarından sonra, düşman kuvvetlerinin bu cephede kara muharebelerine ağırlık vereceği gerçeği ortaya çıkıyordu. Bunun için de sür'atle bir plân yapmak gerekiyordu. Mareşal Liman Paşa hâtırâlarında bu hâdiseyi şu şekilde anlatıyor:

"1915 yılı başlangıcında, devletlerin nazarı gittikçe Çanakkale'ye doğru dönmekteydi. Düşmanın maksadı, sür'atle açığa çıkıyordu. 24 Mart günü dâiremde çalışırken, telefon çaldı: Enver Paşa, kendisi gelinceye kadar dâireden ayrılmamam için ricâda bulunuyordu. Çok geçmeden gelerek, Çanakkale'de teşkili düşünülen 5. Ordunun komutasını deruhde edip edemeyeceğimi sordu. Paşanın teklifini derhal kabul ettim; fakat her geçen zamânın çok mühim olduğunu açıklayarak hâlen orada bulunan bütün birliklerin takviye edilmesi gerektiğine nazar-ı dikkatini çektim. 25 Mart'ta İstanbul'dan ayrılıyordum. Bu ayrılış beni İstanbul'dan tam on ay uzak bırakacaktı. 26 Mart sabahı Gelibolu'ya vararak şehirde karargâh kurduk." (Hayat Tarih Mecmuası, Kasım 1967, s. 44)

Mareşal Çanakkale'ye gelmeden önce, bölgedeki kumandanlar eldeki birliklerinin en büyük kısmını Arıburnu ile Seddülbahir arasında düşmanın karaya çıkabileceği kıyı ve kumsallara veyâ oralara yakın yerlere toplamışlardı. Bu stratejinin muvaffak olabilmesi için, Osmanlı askerlerinin düşman donanmasının ateşi altında da çarpışması gerekecekti. Liman Paşa bu taktiği uygun bulmaz ve şöyle değerlendirir:

Başlangıçta Çanakkale bölgesi için ayrı bir strateji düşünen Osmanlı karargâhının bir numaralı adamı Enver Paşa, Alman İmparatorunun tazyiki sonunda Mareşalin planına rızı oldu ve 5. Orduyu kurarak Liman von Sanders'i başına getirdi.

"Benimkine tamamiyle zıt olan bir prensibe dayanılarak Türk tümenleri aşağı yukarı eski zamanların sınır koruyan müfrezeleri gibi bütün kıyı boyunca yayılmışlardı. Karaya çıkacak düşman her yerde şöyle böyle bir karşı koymaya uğrayacaktı; ancak yedek kuvvetlerin bulunmaması, güçlü ve kudretli bir darbeye karşı koymaya müsaade edemezdi." (Y.H. Bayur, a.g.e., s. 279)

YOL BİLE YOK!

KENDİSİ kumandayı ele alınca, askerin düşman donanmasının ateşi karşısında savaşamayacağı düşüncesiyle kıyı ve kumsallarda az kuvvet bırakarak esas birlikleri daha geriye çekti.

Mareşal, bölgenin o günkü vaziyetini de şöyle tarif ediyor:

"O sırada yarımada içinde bir baştan öbür başa kadar devam eden yol yok gibiydi. Ancak patikalardan faydalanılıyordu. Yük taşıyan at, katır, eşek gibi hayvanlardan teşekkül eden ikmal konvoyları ancak teker teker ilerleyebiliyorlardı. Birliklerin bu yeni mevzilere kadar ulaşmaları, düşman uçaklarının gözetleme uçuşları sebebiyle, gece yürüyüşleri yapılarak sağlandı. Bu sıralarda 5. Orduda bir tek uçak ise Müstahkem Mevki emrinde bulunuyordu.

"Birliklerin tâlim, terbiye ve idâreleri, bu kritik devrede çok büyük bir dikkate ihtiyaç göstermiştir. Zirâ her bakımdan faaliyet gösteren düşman gemileri, hemen bütün sularda devriye yaparak birliklerimizi topçu ateşi altında tutuyorlardı. İstihkâm âlet ve cihazları da çok mahdut sayıda idi. Fakat biz mümkün olduğu derecede mevcutlarla ve Almanya'dan tedârik ettiğimiz âletlerle görevimizi îfâya çalıştık. Torpido kovanlarını lâğım işlerinde kullandık. Münferit mânialarının kazık ve dikenli tellerini mecbûren şahıslara âit bahçe ve tarlaların etrafındaki çitleri ve telleri sökerek sağladık. Düşman çıkarmasına müsâit olan sâhilleri gerek kumsallarda ve gerekse su altında olmak üzere dikenli tellerle çevirdik." (H. Tarih Mecmuası, a.g.s., s. 44)

Y. H. Bayur da Mareşalin hâtırâlarından şu kısımları naklediyor:

"İngiliz-Fransızlar bütün dünyânın imkânlarına sâhip olup ellerinde en yeni harb malzemesi bulunurken, zavallı Türkler sahra istihkâmları yapmak için kendilerinde pek az sayıda bulunan zarurî âletleri düşmandan almak zorunda idiler. Sığınakları sağlamlaştırmak için zarurî olan tahta ve demir ise topa tutulmuş yerlerin enkazından alınıyordu.

"İhtiyaçlara yakın sayıda toprak çuvalı elde etmek hiçbir vakit mümkün

Zaferde, Osmanlı askerinin inanç ve soğukkanlılığının büyük payı var

olmamıştır. Tesâdüfen İstanbul'dan birkaç bin çuval geldiği vakit, onların küçük rütbeli subaylarca, erlerin pejmürde olan giyimini düzeltmek işinde kullanılması tehlikesi dâimâ vardı. Hulâsâ olarak bütün bu güçlükler Anadolu askerinin herşeye tahammül eden sâkinliği, soğukkanlılığı ve onun her türlü ihtiyaçtan vâreste olması sâyesinde yenilmiştir." (A.g.e., s.289)

Mareşalin de söylediği gibi, Osmanlı kuvvetlerinin maddî durumu hiç de parlak görünmüyordu. Fakat, elindeki bütün imkâna rağmen müttefik donanmasının 18 Mart'ta uğradığı büyük mağlûbiyet, "îmân dolu göğsü" gibi serhaddî olan ordumuzun mâneviyatı üzerinde çok müsbet tesirler icrâ etmişti.

Üstelik, müttefik ordusunun 18 Mart'tan sonra tam altın değerinde dört hafta bırakmış olmaları, Osmanlı ordusunun toparlanması için çok büyük ehemmiyeti hâizdi. Bu müddet içinde kuvvetler yeniden tanzim edildi.

Her ne kadar müttefik donanması 18 Mart mağlûbiyetine uğramış ise de, İngiliz Savunma Bakanı Lord Kitchener, bir an önce İstanbul'un düşürülmesi için Boğazların geçilmesini istemektedir. Donanma Kumandanı Amiral de Robeck, ordunun yardımı olmadan Boğazı zorlayamayacağını söyleyince, mecbûren kara birliklerinin generalleri işi üzerlerine aldılar.

Donanmanın Kurmay Başkanı olan Amiral Keyes ise bu karara karşıdır. Donanma Kumandanı ile birlikte Seferî Kuvvetler Kumandanı General Ian Hamilton'un karargâh gemisine giderler ve tartışırlar. Keyes, donanma ile Boğazı geçeceğini, bunun için de 3 veyâ 4 Nisan'a kadar mühlet ve-

Amiral Keyes (solda) sâdece donanmanın Boğazı geçebileceğine inanıyordu, ama Seferî Kuvvetler Kumandanı Ian Hamilton (sağda) ordunun desteği olmadan Çanakkale Boğazından geçilemeyeceğini söylüyordu. Sonunda Hamilton'un dediği oldu.

rilmesinin kâfî olacağını söyler. General Hamilton da ordusunun 14 Nisan'da harbe hazır olacağını belirtir. Donanma Kumandanı de Robeck ise aradaki 10 günlük farkı nazara alarak, donanma ile ordunun birlikte çalışması için beklemenin doğru olduğuna karar verir.

OSMANLI ORDUSUNUN NİZÂMI

MÜTTEFİKLERİN hazırlıkla geçirdiği bir ay içinde Osmanlının 5. Ordusu da birliklerini yeniden tanzim etmiştir. Genelkurmay Harb Tâ-

Osmanlı askerleri, 1915'te doğru dürüst bir yolu bile bulunmayan Gelibolu yarımadasında patikalardan geçerek düşman hücumlarına karşı göğüslerini siper etmeye gidiyorlar. Onların imânlı göğsüne çarpan Garbın "çelik zırhlı duvar"ı da netice alamayacaktı!

rihi Dâire Başkanlığının hazırladığı bir kitap, 5. Ordunun stratejik dağılışını şu şekilde açıklıyor:

"Ordu Kumandanı, muhtemel bir düşman çıkarmasını daha ziyâde Saros Körfezinde, yarımadanın Bolayır berzahı kısmından veya Anadolu yakasından, Beşikeler cihetinden beklediği için, ordusunu yarımada ve Anadolu tarafındaki tümenleri ayrı ayrı 3. ve 15. Kolordulara bağlı olarak tertiplemiş bulunuyordu.

"Bunlardan 3. Kolorduya bağlı 7. Tümende ordu emrine henüz katılmış olan 5. Tümen Gelibolu ve kuzeyinde; 15. Kolordu emrinde 3. ve 11. Tümenler de Anadolu tarafında Beşikeler-Kumkale bölgesinde; düşmanın çıkarmaya karar verdiği Seddülbahir, Arıburnu bölgelerinde ise 3. Kolordunun çok geniş bir cephe üzerinde, savunmadan ziyâde kıyı gözetleme hizmeti ile görevlendirilen 9. Tümeni bulunuyordu.

"Bu Tümenin 27. Alayındanbir tabur, Arıburnu-Kabatepe ve hemen güneyinde Kumtepe'ye kadar olan 10 kilometrelik kıyı boyunca gözetlemede; 27. Alayın geri kalan iki taburu, alay karargâhı, tümen karargâhı ve tümen topçusu ile 25. Piyade Alayı Eceabat (Maydos) ve Sarafim çiftliği civarında toplu bir durumda; Kumtepe'den Seddülbahir doğusuna kadar 15 kilometrelik kıyı bölgesinde de 36. Piyade Alayı tertiplenmişti.

"Bu alayın 3. Taburu Seddülbahir ve civarında bir çıkarmaya karşı savunma için yerleşmiş bulunmakta (tahkimat yapmakta) ve Seddülbahir ve bunun sağında 27. Alay bölgesine kadar olan kıyı kısmı ise bir iki bölükle gözetlenmekte idi. Alay karargâhı ile alayın ihtiyat taburu (2. Tabur) Kirte'nin güneydoğusunda toplu bir halde idiler.

"Bu tertibat, düşmanın nereden çıkarma yapacağı 5. Ordu Kumandanlığınca belli olmadığına göre, umumî olarak bir gözetleme tertibi idi ki, düşman nereden sıklet merkezi ile çıkarma yaparsa, geride toplu tutulan

M.Kemal'in tümeni yedeğin yedeğiydi

büyük kuvvetlerle oraya taarruz edilerek düşman denize dökülecekti. Bu duruma göre 9. Tümen, düşman çıkarma faaliyetine göre ihtiyatındaki kuvvetlerini kullanmada serbest bulunuyordu.

"9. Tümenin gerisinde, Eceabat (Maydos) kuzeyinde ve Bigalı-Maltepe-Bigalıkale çevresinde 23 Mart'tan itibaren ordunun ihtiyatı olarak Yarbay Mustafa Kemal Bey (Atatürk) kumandasında ayrıca bir 19. Tümen vardı." (1915'de Çanakkale'de Türk, s.6-7)

Genelkurmayın da açıkladığı gibi, Avrupa yakasında daha sonra düşman ordusuyla yüz yüze gelecek Osmanlı kuvvetlerinin ihtiyat birliği 9. Tümen idi. Yarbay Mustafa Kemal Bey'in kumandasında zâten yeni teşkil edilmiş bulunan 19. tümen ise ordunun ihtiyatı, yâni yedeğin yedeği idi.

İNGİLİZLERİN PLÂNI

MAREŞAL Sanders'in daha çok Bolayır ve Anadolu yakasına ehemmiyet vermiş olması, ister istemez müttefik kuvvetlerinin de ona göre plân yapmalarını gerektiriyordu. İngiliz Savunma Bakanı Lord Kitchener, zâten Asya kıyılarına çıkmak istemiyordu.

Çünkü, oraya gitmek ve orada ilerlemek, donanma toplarının tesiri dışında kalacağı için uzun ve güç bir kara seferini göze almak demekti. Bolayır bölgesi ise Osmanlının en güzide kuvvetleriyle sağlama alınmıştı. Suvla Körfezi bölgesi de yarımadanın en geniş yeri olduğu için çok askere ihtiyaç gösteriyordu. Dolayısıyla ordunun asıl vazifesi Kilitbahir yaylasını ele geçirerek donanmanın da yardımıyla Avrupa kıyısındaki Osmanlı tabyalarını düşürmek olmalıydı. (Y.H.Bayur, s.284)

Mareşal Liman von Sanders

İngilizlerin çok ehemmiyet verdiği ve sonradan Çanakkale'ye gönderdiği 29. Tümenin Kumandanı General Hunter Weston'un 9 Nisan 1915 târihli raporu bu plânın ana hatlarını şöyle hulâsâ ediyor:

"Maksadımız savaş gemilerinin, yanlarında gitmesi zarurî olan nakliye gemileriyle birlikte Boğaz'dan geçip İstanbul'a saldırmalarını mümkün kılmaktı. Donanma, ordunun yardımı olmadan bu işi şu sebeplerden yapamamaktadır: 1) Boğaz istihkâmları islâh edilmiştir; 2) Kıyılarda yer değiştiren toplar vardır; 3) Boğaz'da yüzen mayınlar bulunmaktadır. Durum şöyledir:

"Daha önceki topa tutmalarımız ve bâzı karaya asker çıkarmalarımız yüzünden gözü açılan Türk ordusu, Gelibolu yarımadasına büyük bir kuvvet toplamıştır. Orasını bir müstahkem mevkie çevirmiş, Alman idâresi altında asker çıkarılacak yerlere siperler kazılmış, makineli tüfekler konmuş, kıyılara mayınlar yerleştirilmiş, oraları dövebilecek toplar sıralanmıştır.

"Türk ordusu Asya yönünden ve Marmara Denizinden beslenmekte olup Bolayır berzahına bağlı değildir. Geceleri bu berzahtan asker ve harb malzemesinin geçmesini de donan-

ma topları önleyemez. Buna göre ciddî olarak ancak iki çıkarma yeri düşünülebilir: 1) Suvla burnu; 2) Hellas burnu yakınındaki bölge. Bunlardan Hellas burnu (Seddülbahir dolayları) bölgesi en uygundur, çünkü donanma yarımadanın ucunu her yönden kuşatıp oradaki Türkleri dövebilir. Dolayısıyla Alçıtepe mevkiini elde edebileceğimize güvenebiliriz. Bundan başka hem Kilitbahir'e karşı harekette bulunmak, hem de Suvla koyunun etrafındaki geniş bölgeyi elde tutmak için kuvvetimiz yetmez." (A.g.e., s.281-282)

HAMİLTON DA AYNI DÜŞÜNCEDE

KUVVETLERİNİ toparlamak için Mısır'a gitmiş bulunan Seferî Kuvvetler Kumandanı General Hamilton 10 Nisan 1915'te Limni adasının Mondros limanına vardığı zaman, Çanakkale'ye gelmesi plânlanan Avustralya tümeninin büyük kısmı ile meşhur 29. İngiliz Tümeninin ilk nakliye gemileri de limana varmışlardı. 19 Nisan günü kumandanlar toplantısı yapılır ve harekâtın 23 Nisan günü başlatılması kararlaştırılır. (Yıllarboyu Tarih, Mart 1982, s.22)

General Hamilton'un vardığı kararlar hulâsaten şöyledir:

"Başarılı bir çıkarma yapabilmek için Liman von Sanders'i şaşırtmak gerekir, tâ ki bize karşı ne aklını ne de askerlerini toplayabilsin. Deniz hâkimiyeti ve onun verdiği hareket kolaylığı bize düşmanı her yerde tehdit edebilmek ve onu soğukkanlılığı ne olursa olsun şaşkına çevirmek imkânını verir. Yarım tedbir istemem, çıktığım yere var gücüm ve cesâretimle çıkacağım.

"Bütün kuvvetimi var güç ve şiddetiyle bir çekiç darbesi gibi hedefim olan Kilitbahir yaylasına mümkün olduğu kadar yakın yere çıkacağım. Ancak bir tek yere bütün asker ve malzemelerimi çıkaramayacağım için, kuvvetimi ayırmaya mecbur ve toplulukla yapamayacağım şiddet tesirini türlü hareketleri aynı zamanda yapmakla elde edeceğim. Güneyde Alçıtepe saldıracağımız ilk noktadır ve oraya karşı doğrudan doğruya saldırı Hellas burnu ve Seddülbahir kıyılarından yapılacaktır. Türkler bize karşı komak için oralarda toplu bulunduklarından Morto limanı ve Kirte köyü karşısında müfrezeler çıkarmakla bir çevirme denemesi yapılacakur. Aynı zamanda Avustralya ve Yeni Zelanda kolordusu Kabatepe ve Balıkçılar damı arasında karaya çıkıp yarımadanın yüksek sırtını ele geçirmeye çalışacaktır. Bu hareket, Türk yardımcı birliklerinin yarımadanın ucuna koşmalarını önlemekle de ilgilidir. Yarımadanın ayağıyla beline karşı bu iki gerçek saldırı yapılırken bıcak onun boynu karşısında da sallanacaktır. İlk iki günde karaya çıkarılmayacak olan birlikleri taşıyan gemiler, Bolayır karşısına gidecekler, çıkartma ka-

Seferî Kuvvetler Kumandanı İan Hamilton, başarılı bir çıkarma yapabilmek için Liman von Sanders'i şaşırtmak gerektiğini söylüyordu.

yıklarıyla ellerinden geldiği kadar çok su sıçratacaklar ve İstanbul ile düşman şefine (Liman von Sanders'e) tehlike telleri çekilmesini sağlamaya çalışacaklardır.

"Avrupa için bu kadar. Asya, amacımız dışındadır; ancak bir şaşırtma düşüncesiyle Fransızlar Kumkale'ye çıkacaklardır, tâ ki: 1) Morto limanını dövebilecek herhangi bir düşman ağır topunun ateşini kendi üzerlerine çeksinler; 2) Türk birliklerinin denizden Boğaz'ın bu yanına geçmelerini önlesinler.

"Eğer tâlihimiz olursa, bir saat içinde düşman şef bir sürü S.O.S. işareti altında bulunacaktır. Yüz millik (160 km kadar) bir sahada beş altı yerden, Kirte ve Morto limanından, Kabatepe'den, Bolayır'dan ve Asya'da Kumkale'den ve eğer Fransızlar onu becerebilirlerse Beşike limanından, arkası kesilmeyen teller alacaktır. Öyle sanırım ki, Liman von Sanders birliklerini gereken yerlerde toplamaya cesaret edemeyecek ve ilk 48 saat boyunca her yerde yalnız orada bulunan birliklerle savaşacaktır." (Y.H.Bayur, a.g.e., s.284 -285)

Mareşal Liman von Sanders'in Bolayır'a fazla kuvvet ayırmış olması, İngilizlerin Saros körfezi yoluyla bir hareket yapmalarını önlemiş oluyordu. Anadolu yakasına ağırlık vermesi de yine aynı ehemiyeti hâiz olmalıydı ki, Yarbay Mustafa Kemal Bey'in kumandasındaki yedek 19. Tümeni dahi Anadolu'ya göndermeye karar vermişti. (Ali Fuat Cebesoy, Hayat Tarih Mecmuası, Şubat 1965, s.82)

Yusuf Hikmet Bayur da önceden zikrettiğimiz kitabında bu meseleyi teyid ediyor ve İngiliz çıkarmasının yaklaşması üzerine bu ihtiyat tümeninin yerinde kaldığını söylüyor. (A.g.e., s.288)

Bolayır'ı ve Asya yakasını gözüne kestiremeyen müttefik ordusunun tek hedefi elbette ki Seddülbahir burnu olacaktı. Nitekim, General Hamilton da, "Saldıracağımız ilk nokta Alçıtepe'dir ve oraya karşı doğrudan doğruya saldırı Seddülbahir kıyılarından yapılacaktır" diyordu.

ANZAK ŞAŞIRTMACASI

İNGİLİZ Seferî Kuvvetler Kumandanının kararının son kısmı da şu şekildeydi:

"Benim tek nizâmiye kuvvetim olan 29. Tümen bizim belkemiğimizdir. Şafakla birlikte onun örtme birliklerini (covering force) Seddülbahir, Hellas burnuna çıkaracağım...

"Kirte karşısına ufak bir birlik çıkarmayı düşünüyorum, çünkü bu suretle çıkarılacak olan ufak bir birlik, yarımadanın en güneyinde savaşan Türklerin geri ile gidiş gelişini tehdit etmekle onların güvenini sarsacaktır. Bazıları sanıyorlar ki, kayalıklar tırmanılamayacak gibidir; ben şuna güveniyorum ki, bizimkiler oralarda tırmanabileceklerdir ve bunu yaparken daha kolay görünen Seddülbahir veya Hellas'a yerleşecek olanlardan daha az zâyiat vereceklerdir. Bir bölge ne kadar sarp olursa ona götüren arazi o derece ölü zâviye teşkil eder. Donanma topları kayalıkların tepelerini düşmandan temizler ve onların dibindeki kumsal Brighton (Londra'ya yakın bir kumsal) kadar güvenli olur.

"Anzak çıkarmasına gelince, bu, gerçeğe inkılâp edebilecek kuvvetli bir şaşırtma özünde olacaktır. Kurmaylığım, harita üzerinde tutulması gereken dâire biçiminde güzel bir çizgi çizmiştir. O kuzeyde, Balıkçı damlarından (Arıburnu'nun az kuzeyinden) başlıyor. Yüksek sırtların en yüksek tepelerinden geçiyor ve onlar boyunca gidilerek Kabatepe'nin az

Osmanlıya "var gücüyle bir çekiç darbesi" vurmak üzere harekete geçen İngiliz ordularının meşhur isimlerinden 29. Tümen Kumandanı General Birdwood da umduğunu bulamayanlardandı.

altında denize ulaşıyor. Eğer Birdwood yalnız bu çizgiyi ele geçirip kendini oraya yerleştirebilirse, Kocadere'ye (Arıburnu-Maydos yolunun ortasına) kadar gidebilecek durumda olur; oradan da, yarımadanın güneyinde bulunan Türklere uzaktaki Bolayır'dan yapılması umulabilecek olandan daha yakın ve daha öldürücü biçimde darbe indirmek üzere onları yakalamak elinde olacaktır.

"Kabatepe'ye ve güneye yapılacak çıkarmalar bu işte kullanılabilecek bütün vâsıtalarımızın kullanılmasını gerektireceğinden, ilk anda deniz tümenini karaya çıkarabilecek durumda değilim; o da vâsıtalarla Bolayır önünde gösteride bulunacaktır." (A.g.e., s.286-287)

Görülüyor ki, Mareşal Sanders'in Bolayır'ı kuvvetle tahkim etmesi yerinde bir strateji olmuştur. Kitabında Mustafa Kemal'i övmek için bir hayli zorlanan Y.H.Bayur bile bu gerçeği teslim etmiş:

"Mareşal Liman von Sanders, Bolayır'da iki tümen alıkoyduğundan ve en büyük önemi oraya verdiğinden dolayı çok tenkide uğramıştır. Onun bu kaygısı isâbetsiz olmakla birlikte, tamamiyle yersiz sayılamazdı; çünkü yukarıda görüldüğü gibi oranın berkitilmiş ve kuvvetle tutulmuş olması düşman komutanı üzerinde tesirde bulunmuştur, ve oraya saldırmaması sebeplerinden biri olmuştur." (A.g.e., s.287)

Evet, müttefik kuvvetlerin hedefi Seddülbahir'i ele geçirmek idi. Bolayır'a gönderilen gemiler tamâmen blöf olduğu gibi, Anzak çıkarması dahi aslında bir şaşırtmacadan ibâretti, ama muvaffak olursa gerçeğe inkılâp edebilecek bir şaşırtma!

"ZAFERE BİR ADIM DAHA YAKLAŞACAĞIZ"

GENERAL Hamilton'un 21 Nisan 1915 günü çıkardığı emir şöyledir:

"Fransız devletinin ve Majeste Kralın askerleri; asrımızın harb idâresinde misli görülmemiş bir mâcerâ teşebbüsü karşısında bulunuyoruz. Düşmanlarımızın zaptedilemez diye bir şöhret atfederek tavsif ettikleri mevkiler önünde açık bir li-

manda denizci arkadaşlarımızla birlikte, her türlü güçlüğe rağmen, karaya çıkmak azmindeyiz. Tanrının inâyeti, donanmanın yardımı ile, çıkarma harekâtı başarı ile cereyan edecektir. Düşman mevzileri hücum ile zaptedilecek ve çarpışmalar bizi, şerefli bir sona ve zafere bir adım daha yaklaştırmış olacaktır.

"Hatırlayınız: Lord Kitchener'in vedâ ederken söylediklerini hatırlayınız: 'Gelibolu yarımadasına bir kere ayak attıktan sonra, sonuna kadar muharebe etmelisiniz. Bütün cihan bizim ilerlememizi takip edecektir.' Bize tevdi edilen çok büyük ve kutsal harb görevine lâyık olduğumuzu kesinlikle isbat edelim." (Hayat Tarih, Kasım 1967, s.45-46)

Yavaş yavaş o beklenen an yaklaşıyordu. Müttefiklerin emrinde meşhur 29. İngiliz Tümeni, Avustralya ve Yeni Zelanda kıt'alarından meydana gelen ve İngilizce yazılışı "Avustralia and New-Zealand Army Corps" kelimelerinin baş harflerinin kısaltılmışı ile anılan Anzak kolordusu, İngiliz Deniz Tümeni ve 75.000 kişiden mürekkep 1. Fransız Tümeni bulunuyordu.

Osmanlı ordusunun üçte ikisi, Saros Körfezi ile Anadolu yakasında bulunuyordu. Müttefiklerin ciddî hücûmuna mâruz kalan bölgenin güneyinde Vehib Paşa kumandasındaki birlikler, kuzeyinde de Esad Paşa kumandasındaki birlikler bulunuyordu.

Bayur mezkûr eserinde bu gerçeğe şöyle temas ediyor:

"Dolayısıyla ilk iki gün düşman saldırısına karşı koymak yalnız iki tümene, 9. ve 19. Tümenlere, yâni 20.000 kişiyi bulmayan bir kuvvete düşecektir. Gerçektense bu iş yalnız 9. Tümene düşüyordu; çünkü 19. Tümen [yâni Yarbay Mustafa Kemal Bey'in tümeni] 5. Ordunun genel yedeği idi ve o savaşa katılmak için bir buyruk almamıştı." (A.g.e., s.289)

İngiltere'den binlerce kilometre uzaktaki Çanakkale'ye gelen Seferi Kuvvetler Kumandanı General İan Hamilton, ne hayaller kurmuştu. Ancak bu hayalleri, Mehmedciğin imânlı göğsüne çarpmış, yok olmuştu.

FIRIN KIZIŞIYOR

Çanakkale'yi geçmek ümidiyle gelen İngiliz ordularının meşhur kumandanlarından (soldan sağa doğru), Donanma Kurmay Başkanı Amiral Keyes, Donanma Kumandanı Amiral de Robeck, Seferi Kuvvetler Kumandanı General İan Hamilton, 29. Tümen Kumandanı General Birdwood birlikte harb gemisinin güvertesindeler.

Müttefik kuvvetleri daha önce 23 Nisan 1915 günü umumi hücûma geçme karârı almışlardı. Fakat, 19 Nisan'da havanın bozması üzerine çıkarma târihini 24 veyâ 25 Nisan gününe bıraktılar.

Şimdi de Mareşal Liman von Sanders'in hâtırâlarına bakalım:

"24 Nisan günü Anadolu cihetinde 11. Tümen ile büyükçe bir tatbikat yapılıyordum. Bu tatbikatta esas mesele ve hedef, Küçük Beşike limanına bir çıkarma hareketi idi. Öğleden sonra geç vakit Gelibolu'ya döndüm. 25 Nisan günü çıkarma harekâtına başlayan veya başlamak tehlikesi gösteren büyük birliklerin durumları hakkında sabah erken saatlerde ve bilhassa saat 05.00'den sonra Gelibolu'daki genel karargâha raporlar yağmaya başladı. Bir çıkarma harekâtının kuvvetle muhtemel görüldüğü ihbar ediliyordu. Kumkale civarında 3. Tümenin ileriye sürülmüş birlikleri müteaddit Fransız harb gemilerinin en şiddetli ateşi altında oldukları halde, sâhile çıkartılmakta bulunan Fransız birlikleriyle şiddetli bir çarpışma hâlindeydiler.

"Gelibolu yarımadasının güney ucundaki Seddülbahir Teke Burnu, Soğandere mansabı ve Morto limanında üstün sayıda ve çok iyi techiz edilmiş İngiliz birlikleri, köprübaşını elde etmek ve çıkarma mahallerini zaptetmek için 9. Tümenin ileri birlikleriyle muharebe ediyordu. Bütün bu sâhil kısımları ile bunların gerileri büyük çapta İngiliz harb gemilerinin ateş desteği altında feci şekilde bombardıman ediliyordu." (Hayat Tarih Mecmuası, Kasım 1967, s.44)

General Hamilton, "Eğer tâlihimiz olursa, bir saat içinde düşman şef bir sürü S.O.S. işâreti altında bulunacaktır" derken, iyi bir strateji çizdiğinin elbette farkındaydı. Gerçekten de Mareşal Sanders dahi hâtırâlarında nasıl bunaldığını ifâde ediyor.

İki yüz kadar savaş ve nakliye gemisinin yardımıyla 80.000 İngiliz ve Fransız askeri Gelibolu yarımadasına ve Asya kıyısında da Kumkale'ye çıktılar.

Kumkale'ye çıkan Fransızlar köyü evden eve vuruşarak alırlarsa da mezarlığı ele geçiremezler; bundan başka güneylerinde bulunan Yenişehir köyünü almadıkça durumlarının tehlikede olduğunu gördüklerinden kumandanları General d'Amade birliklerini geri çeker. Zâten Kumkale çıkarması bir şaşırtmaca mâhiyetinde idi.

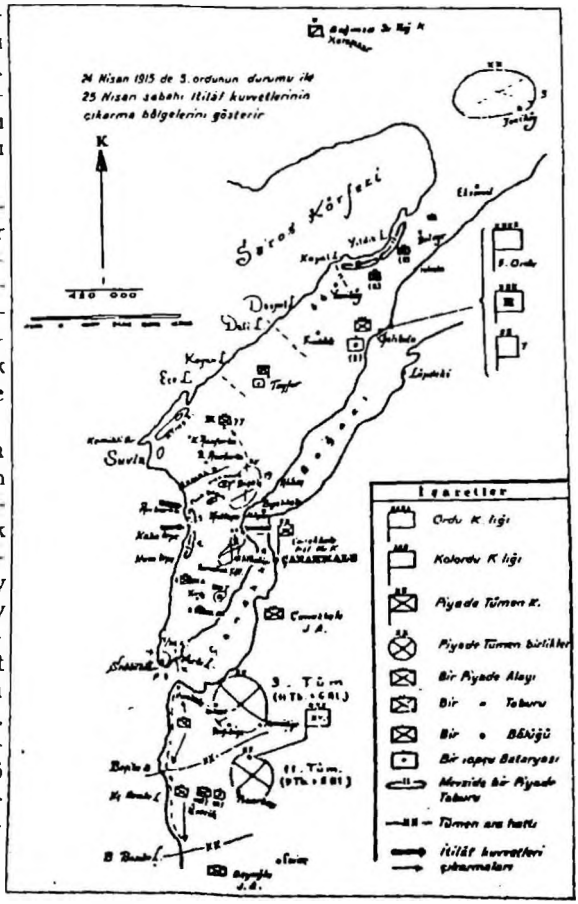
Bir avuç kahraman Osmanlı askeri 80 bin kişilik düşmana meydan okudu

Anzakların Arıburnu bölgesine yaptıkları çıkarmalar ile İngiliz 29. Tümeninin daha sonradan Fransız birlikleriyle takviye edilerek Seddülbahir bölgesine yaptıkları çıkarmalar ise çok kanlı mücâdeleler hâlini aldı. Buralardaki Osmanlı askerlerinin şehâmet destanları hâlâ târihin altın sayfalarını süslemektedir.

Müttefik kuvvetlerin gözünü diktiği Seddülbahir bölgesi, Vehib Paşa'nın kumandası altındaydı. Müdâfaadan ziyâde daha çok gözetleme hizmeti ile vazifelendirilen bu 9. Tümen çok geniş bir cephe üzerinde bulunuyordu.

Tümene bağlı 27. Alayın bir taburu, Arıburnu'ndan güneydeki Kumtepe'ye kadar olan 10 kilometrelik kıyıyı gözetliyordu. Bu alayın diğer iki taburu, alay karargâhı, ayrıca 25. Alay ile birlikte tümen karargâhı ve topçusu da Eceabat ile Sarafim Çiftliği arasında toplu halde bulunuyordu. Kumtepe'den Seddülbahir'in doğusuna kadar olan 15 kilometrelik kıyı bölgesinde de 26. Alay tertiplenmişti.

26. Alayın 3. Taburu Seddülbahir civârındaki bir çıkarmaya karşı yerleştirilmişti. 27. Alay bölgesine kadar olan saha, bir-iki bölükle gözetleniyordu. Alay karargâhı ve alayın ihtiyat taburu olan 2. Tabur da Kirte'nin güneydoğusunda toplu halde idiler.

İşaretler
Ordu K. İği
Kolordu K. İği
Piyade Tümen K.
Piyade Tümen birlikleri
Bir Piyade Alayı
Bir " Taburu
Bir " Bölüğü
Bir sahra Bataryası
Mevzide bir Piyade Taburu
Tümen ara hattı
İtilâf kuvvetleri çıkarmaları
ÇANAKKALE
Suvla
Kumtepe
Seddülbahir
Tekke
Kirte
Yeniköy
Kaynarca
Tavşan
Eski L.
Deşirmen Dere L.
Yazılı L.
Kapalı L.
Gökçeada
Limni
Bozcaada
Yenişehir
Ezine
Dardanos
Kumkale
Yukarı Kilitbahir
Aşağı Kilitbahir
Sarıçay
Kemikli Bu.
Kum Burnu
Kum Tepe
Kaba Tepe
Mavi Tepe
Çamlıtepe
Sarafim
Boğaz
Kilitbahir
Eceabat
Maydos
Kilitbahir
Kepez
Çanakkale
Çamlıtepe

1915 yılının o korkunç muharebelerinden arda kalan şu alnının üstünde hâlâ kurşun bulunan kafatası, "Çanakkale'yi Geçilmez" yapan kahramanların kimler olduğunu çok güzel anlatıyor. Çeyrek milyon şehidin durumu da, bu kafatasının sâhibinden pek farklı değildi.

Karaya çıkan bu Tümenin 12 taburu karşısında, yukarda da söylediğimiz gibi, sâdece 26. Alayın 3. Taburu vardı. Bu kahraman tabur, her türlü takdirin üstünde bir cesâret ve kahramanlıkla, kendilerinden en az on misli üstün olan düşmana karşı tam 36 saat yalnız başına döğüştü.

3. Tabur Kumandanı Binbaşı Mahmud Bey, taburu yarı mevcûdunu kaybettiği halde geri çekilmeyi düşünmemiş, her an mukâbil taarruzla düşmanı denize dökmek karar ve azmini muhafaza etmişti. Oldukça ağır bir sürette yaralandığı halde 25-26 Nisan Muharebesi sona erene kadar taburunun başından ayrılmayan Binbaşı Mahmud Bey, bu şanlı müdâfaasına âit raporunu da, ağır yarası biraz iyileşince Haydarpaşa Hastahânesinde ve Mayıs ayı sonlarında yazmıştır.

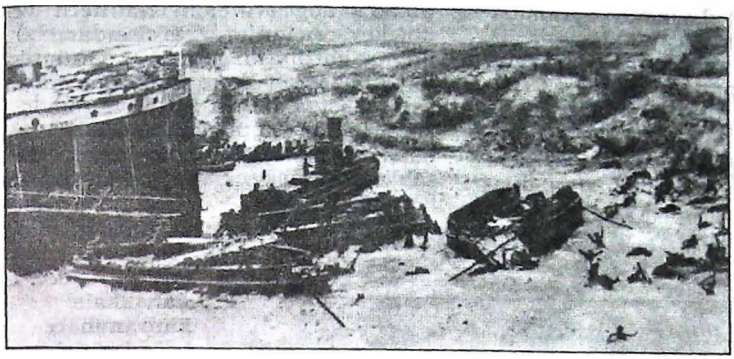
Bu kahraman taburun karşısında İngilizlerin o çok meşhur 29. Tümeni çok ağır zâyiat vermiş olmasına rağmen, sayı ve ateş üstünlüğü ile zırhlıların hudutsuz ateş yardımı sâyesinde sâhilde zorla tutunabilmiş; aralıksız bir buçuk gün süren muharebede kıyıdan ancak 500 metre mesâfeye kadar müşkilâtla ilerleyebilmiş ve daha ileri gidememiştir.

Şimdi, Binbaşı Mahmud Bey'in raporunu, Genelkurmay Harb Dâiresi Başkanlığının hazırladığı kitaptan tâkip edelim:

Her ne kadar bâzı kaynaklar, Kaymakam (Yarbay) Mustafa Kemal Bey'in kumandasındaki 19. Fırkanın (Tümenin) 25 Şubat'ta Eceabat kuzeyindeki Bigalı Köyünde ordunun umumî ihtiyatı olarak karargâh kurduğunu söylüyorsa da; Mayıs 1981 târihli Yıllarboyu Tarih Mecmuası bu Bigalı'ya geliş târihini 19 Nisan 1915 olarak belirtiyor ve Genelkurmayın hazırladığı bir kitap da "23 Mart'tan itibâren" kaydını kullanmaktadır.

MEŞHUR İNGİLİZ TÜMENİ

İNGİLİZ Seferî Kuvvetler Kumandadının, "Bizim belkemiğimizdir" dediği ve gerçekten de en tecrübeli harb kıt'ası olan 29. İngiliz Tümeni, muazzam harb gemilerinin himâyesinde ve çok kuvvetli bir ateş desteği altında 25 Nisan 1915 sabahı Seddülbahir'e çıkmaya başladı.

İngilizlerin çok güvendiği ve "Ordumuzun bekçisiği" diye övündüğü meşhur 29. Tümenin 12 taburu evvelâ Seddülbahir bölgesi ile iştir ki Ezineli Yahya Çavuş'un tabyasına denk gelen koya çıkma bahtsızlığına uğramıştı. 80 kişilik bir takım, 40 dakikada bir taburu biçmişti bile...

"26. Alayın 3. Taburu, yarımadanın güney ucundaki 5 kilometrelik kısmın müdâfaasına memur edilerek çıkarmadan iki gün evvel 23 Nisan'da Seddülbahir bölgesine giderek savunma için yerleşmeye başladı. Tabur, çıkarma yeri olması muhtemel bulunan Teke ve Ertuğrul koyları dâhil sâhilin garba müteveccih [batıya bakan] büyük kısmına iki piyade bölüğünü, Morto Limanına da bir takımını tahsis etmiş; geri kalan iki bölükten az bir kuvvetini de ihtiyatta bulundurmuştu.

"Tabur emrinde bulunan bir istihkâm bölüğü düşman gemilerinin ateş ve projektörleri altında ancak geceleri avcı hendeklerinin önündeki tel örgüleri tesise çalışıyordu. Taburun emrine ağır silâh olarak verilmiş 37.5 mm'lik 4 toptan ikisi, daha çıkarma başlamadan önce düşman bombardımanlarıyla tahrip edilmişti. Hafif veya ağır makineli tüfek ise hiç yoktu.

"TÜFEĞİMİ KİME TESLİM EDEYİM?"

24/25 Nisan'ın mehtaplı gecesinde tel örgülerini yapmaya memur müfrezeye düşman gemilerinin fâsılasız surette açtığı gemi ateşlerinden ve bunların hâsıl ettiği tarrakalardan uyumak mümkün olamamıştı. Saat 02.30 raddelerinde mehtap kaybolunca ortalığı bir zulmet kaplamıştı.

"25 Nisan sabahı saat 04.30 raddelerinde ateşin kesif bir surette başlaması üzerine düşman çıkarmasının yaklaştığı anlaşıldığından ihtiyat bölükleri silâhbaşı ettiler. Avcı hendekleri üzerinde patlayan ağır mermilerin sâhili kaplayan siyah, kesif dumanları, denizde nelerin gizlendiğini anlamaya imkân vermiyordu.

"Gemilerin büyük çapta ağır mermileri korkunç tarrakalarla birbirini tâkiben yan yana düşüyor, şarapnaller de pek kesif olarak havada infilâk ediyordu. Tabur bölgesi o kadar kesif ağır topçu ateşi altında idi ki, bombardımana tahsis edilen top adedi ile taburun müdâfaa mıntıkası arasında nisbet kabul etmez bir fark müşâhede ediliyordu. Bu kadar kesif ateş karşısında toprak siperleri bâzen içindekilerle berâber örtülüyordu. Henüz çıkarma başlamadan bombardımandan yaralanan ve şehid olanların sayısı dakikalar ilerledikçe artıyordu. Bu esnâda yürümeye muktedir olan yaralılar sargı yerine gelmeye başladılar. Bu yaralılar vazife

görmeden kıt'alarından ayrılmalarının hüsranını taşıyan bir edâ ile, 'Vazife görmek nasip olmadan yaralandım. Cephânemi manga arkadaşlarıma verdim. Tüfeğimi kime teslim edeyim?' diye soruyorlardı.

'Taburun ilerde kıyıdaki avcı hendeklerini işgal eden bölükleri düşman çıkarmasını sükût ve imânla

05.30'a doğru ateşini hafifletti ve dağılan dumanların arasından bir büyük hattıharb gemisi, 15 küçük torpido, 10 büyük ve 13 küçük nakliye gemisi ve birçok kayık ve römorkörün tabur mıntıkasını sardıkları ve nakliye gemilerinden bâzılarının da sâhile 100 metre kadar yaklaştıkları fark edildi.

Çanakkale kara muharebelerinde de kendilerinden çok üstün düşman kuvvetlerine karşı tükenmez bir imân, azim ve cesâretle cihad eden Mehmedçik, bir istirahat ânında görülüyor.

beklerken, ihtiyatta bulunanlar da bâzı arkadaşlarının henüz bir iş görmeden düşman topçu ateşi tesiriyle toprağa gömüldüğünü gördükleri halde yine sabır ve cesâretle silâhlarını kullanmak zamânını bekliyor ve arasıra hendekten başlarını çıkararak vazife zamânının gelip gelmediğini anlamak ister gibi heyecanlı hareketlerini gizleyemiyorlardı. Düşman, mağrur zırhlılarının dakikalarca devam eden bombardımanından sonra Türk mevzilerinde hayat eseri kalmadığına hükmetmiş olacak ki, saat

BİR TABURU 40 DAKİKADA BİÇTİLER!

TABURUN müdâfaa bölgesi, sağ kısmındaki Teke Koyuna müteaddit kayıkların yanaştığı ve orta kısımda bulunan Ertuğrul Koyuna girmiş olan büyük bir nakliye gemisinin sâhile uzanan dubaların üzerinden çıkarmaya başladığı ve Seddülbahir iskelesi ve civârına asker dolu diğer bir nakliye gemisinin koya yanaşıp çıkarmaya başladığı bir anda idi ki, siper-

lerinde sabırsızlanan kahramanlar, yegâne silâhları olan tüfekleriyle baskın tarzında ateşe başladılar.

"Sahildeki en yakın mesâfede açılan ateşlerden koya çıkmak isteyenlerin yüzlercesi bir anda kıyı boyunca birbirinin üzerine cansız düşmeye başladılar.

"Kahramanların tâlimi terbiyesi, disiplin ve atıcılıkları çok iyi olduğundan atılan hiç bir mermi boşa gitmiyordu. Nakliye gemilerinin baş taraflarında kum torbalarının arasına yerleştirilen ağır makineli tüfekler koya çıkanları himâye etmek için mevzilerimizi mütemâdiyen dövmekte idiler. Bu ateşlere rağmen avcı siperlerimizdeki kahramanlarımız fütursuz ve çok müessir mukâbil ateşleri karşısında düşman eratının diğer bir kısmı canlarını kurtarmak için henüz sâhile yanaşmadan kayıklardan denize atlıyorlardı. Bir müddet sonra Ertuğrul Koyu kumsalı düşman cesetleri ile âdetâ dolmuş bir halde idi. Ertuğrul Koyuna çıkmak isteyen bir piyade taburu 40 dakika gibi kısa bir süre içinde Ezineli Yahya Çavuş'un 10. Bölüğe mensup 80 mevcutlu takımı tarafından kâmilen imhâ edilmişti.

"Seddülbahir iskelesi önündeki kayıklar, içindeki çıkarma eratı ile birlikte batırıldı. Teke Koyunda da düşmanın diğer bir kademesi olan iki tabur tamâmen imhâ edildi ve bu ağır kayıp karşısında düşman çıkarmayı durdurmağa mecbur oldu.

BİR MERMİYLE BİRKAÇ DÜŞMAN BİRDEN DÜŞÜYOR

SAAT 06.00'dan sonra düşman donanması avcı hendeklerine tekrar açtığı ateşin desteği altında ikinci kademedeki taburlarını çıkarmaya teşebbüs etti ise de, mevzileri muhafaza eden Türk kahramanlarının ateşleri karşısında ikinci kademe de muvaffak olamadı. Önlerinde cereyan eden bu hâdise ve sâhilde yığın hâlindeki cesetler, deniz suyunun kırmızılaşan mâhûf rengi üçüncü kademede yanaşan düşman askerlerini o derece korkutmuş ve yıldırmıştı ki, nakliye gemisindekilerin karaya çıkmaktan imtinâ ettikleri görülüyordu. Bu durum karşısında subaylar kılıç çekmiş oldukları halde eratı merdivenlerden inmeye sevk ediyorlar, fakat bunların çokları da ateşlerimizden kurtulamıyorlardı.

"Kahraman Mehmetlerimiz o kadar isâbetli atış yapıyorlardı ki, bâzen bir mermi ile birbirine yakın birkaç düşman erinin aynı zamanda düştüğü de fark ediliyordu.

"Türk Ordusunun böyle muazzam ateş kudreti karşısında hiçbir mukâvemet gösteremeyeceğini zanneden düşman sevk ü idâresi, bu sefer ihrâcın kendisine neye mâl olduğunu ve Türk Ordusundaki cesâret ve besâletin ne kadar yüksek olduğunu anlamakta gecikmedi." (1915'de Çanakkale'de Türk, s.25-26)

İhtiyattaki 9. Bölük kuşatmayı durduruyor

Seddülbahir bölgesinde meşhur İngiliz Tümenine kan kusturan 26.Alayın 3. Tabur Kumandanı Binbaşı Mahmud Bey'in raporu şöyle devâm ediyor:

"Tabur, müdâfaa ettiği cephesinde düşmanı karaya ayak bastırmazken, düşmanın Teke Burnunun iki kilometre kadar kuzeyine çıkardığı bir taburu, tabur cephesinin sağ kanadını kuşatır gibi bir durum aldı ise de, uzun zaman hareketsiz kalan bu tabur hiçbir iş göremedi.

"Bu kanatta bulunan takımın yarısından fazlası sâhil siperlerinde kaldı. Geri kalanı kuşatma kuvvetlerine karşı mevzilendiler ve kuşatmayı durdurmak için ateşe başladılar.

Çanakkale savaşlarının isimsiz kahramanlarından Ahmet Şengöntül. Herkes zaferin mânevi ganimetini paylaşmak için yarış ederken; o el arabasıyla rızkını temin etmek için çalışıyor.

CEHENNEMİ BİR MANZARA

BU durumda ihtiyatta bulunan 9. Bölük iki takımı ile Teke Burnu kuzeydoğusu istikâmetinde açılıp yayılarak buradan beliren düşman kuşatma hareketini durdurmağa mecbur etti ve süngü hücûmu için daha da yaklaşmak istedi ise de, düşman ma-

Çanakkale Muharebeleri, üzerinden yıllar geçtikten sonra bile hem kahramanlık destanı olarak nesilden nesile aktarıldı ve hem de san'atkârlara ilham kaynağı oldu.

Ertuğrul koyu cehenneme döndü

kineli tüfek ateşi karşısında mevzi almağa ve ateş muharebesine mecbur oldu. Bölük kumandanı bir kısım eratıyla yaralandığından geri alındı. Teke Burnundaki müdâfaanın zayıflaması üzerine buraya yeniden çıkarmaya muvaffak olan düşman taburlarının 9. ve 12. Bölüklerinin bakıyesi üzerine makineli tüfek ateşi açtığı sırada ihtiyatta bulunan 11.Bölüğün iki takımı ile Ertuğrul Koyu müdâfileri, bir takımı ile de 9. Bölük burasını tahliye mecburiyetinde kaldı ve düşman da Teke Koyuna serbestçe çıkmaya başladı.

"Saat 7'yi geçtiği bir sırada, Seddülbahir ve civârı cehennemî bir manzara almıştı. Düşmanın Ertuğrul Koyuna üçüncü defa sevk ettiği kuvvetleri de 11. Bölükten buraya tahsis edilen iki takım tarafından tamâmen imhâ edildi.

"Şimdi tabur, iki cephede muharebeye mecbur kalmıştı. Bunlardan biri Seddülbahir İskelesi ve Ertuğrul Koyu arasındaki denize müteveccih 10. ve 11. Bölüklerin cephesi, diğeri Aytepe kuzeyinden şimâle doğru uzanan 9. ve 12. Bölüklerin cephesi idi.

"Teke Koyundan çıkan düşman taburu, makineli tüfek himâyesinde olarak 5 takımlık bir kuvvetle 9. Bölüğe taarruza başladı. Tabur, 9. Bölüğü takviye için emrinde bulunan istihkâm bölüğünün bir takımını Morto'da bırakarak iki takımı ile bu hareketi durdurdu.

"Saat 10'u bulmuştu. Seddülbahir köyü ve İskelesi civârına yapılan şiddetli bombardımandan sonra bir tabur buraya çıkmaya çalıştıysa da muvaffak olamadı. Çıkabilenler de ateş tutmayan kayalıklar gerisine sindiler.

"Seddülbahir ve civârı takviye edilmesini istiyordu, fakat elde burayı takviye edecek kıt'a kalmamıştı. Kumandanlar ve subaylar eratın tâlim ve terbiyesine, disiplinine gayret ve kahramanlıklarına itimatları olduğu için takviye edilememekten pek endişeli değildiler. Bu sebeple eratın düşmanın çok üstünlüğünden yılmayacaklarını biliyorlardı, nitekim de böyle oldu. İskele başı ve değirmenler civârında bulunan takım, yarı yarıya şehid ve mecruh [yaralı] verdiği halde geri kalanı 25. günü akşamına kadar ihrâcı men etti. Burada düşmana ağır zâyiat verdirildi.

"Batıda 9. ve 12. Bölükler bölgesinde düşman tazyiki arttığından buraya istihkâm takımı gönderildi ve taburun elinde bir manga ihtiyat kaldı.

ERTUĞRUL KOYU KANA BULANDI

TEKE Koyuna çıkan düşman iki taburu bulmuştu. Teke Burnu kuzeydoğusuna kıyı boyunca çıkan düşmanda da bir hareket yoktu. Bir takım noksan 9.Bölükle 12.Bölük, bu üç düşman taburu karşısında muvaffakiyetle duruyorlardı.

"Ertuğrul Koyundaki tel örgüleri tahrip için gemiler sâhile 500 metreye kadar sokuldular. Bir vâsıta ile sâhile yaklaşan bir subayın işâreti üzerine açılan ateşle tel örgü mânilerinden bir kısmını tahrip etmeye muvaffak oldular. Fakat bu subay da tesirli ateşimizden kurtulamadı, son vazifesini görerek hayâta vedâ etti.

"Teke Koyuna çıkan düşman, saat 15.00'e doğru Aytepe'yi ağır zâyiat karşılığı müşkülâtla ele geçirebildi. Yahya Çavuş'un Ertuğrul Koyundaki mevzilerini geriden tehdide başladı. Bu saate kadar Ertuğrul Koyuna çıkamayan düşman, dördüncü defa olarak çıkartma yapmaya başladı.

"Ertuğrul Koyunun batı tarafında mevzilenerek koyu yan ateşi altında

bulunduran Ezineli Yahya Çavuş kumandasındaki 10. Bölüğün 3.Takımı sabahtan beri yaptığı savunmada çok tesirli ateşi ile koyu baştan başa ve üstüste düşman cesetleri ile doldurmuştu. İsâbetli atışlarla henüz karaya ayak basmadan denizde ve sandallarda hayatlarına vedâ eden düşman erlerinin kanı, Ertuğrul Koyunun rengini korkunç ve tüyler ürpertici bir renge boyamıştı. Bu manzara Yahya Çavuş'u ve erlerini çok müteessir etmişti. Muhakkak ki zevk duymuyorlardı; fakat bu kahramanlar vazifelerini son nefeslerine kadar yapmak mecbûriyetinde olduklarını müdriktiler. Bu tüyler ürpertici manzara karşısında her birinde, 'Bu vatanın evlâdı olan bizler bu aziz toprakları müdâfaa etmekle vazifeliyiz; ne yapalım, gelmeseydiler' gibi bir edâ hissedilmekte idi.

Müttefik Donanmasına karşı kahramanca imânlı göğüslerini siper eden Osmanlı askerleri çoğu zaman harbe başlamadan ya şehit oluyor veya yaralanıyordu. Buna rağmen Mehmetçiğin imânı tekniğe galebe çaldı.

"Düşman, Ertuğrul mevzilerini tekrar ateş altına alınca, Yahya Çavuş mevziini değiştirmek mecbûriyetinde kaldı. Mestur irtibat hendeklerinden faydalanarak yeni mevzie geçti ve savunmaya başladı.

"Aytepe'yi alan düşman, Yahya Çavuş'un Ertuğrul mevzilerini geriden tehdide başladı. Yahya Çavuş, bu düşmanı yok etmek için süngü hücûmu yapmak istedi. Fakat ağır makineli tüfekle desteklenen çok üstün sayıda düşmana karşı bu arzusunu yerine getiremedi ve artık Ertuğrul mevziinde kalamayacağını anlayan Yahya Çavuş, 12 saatlik şanlı bir mücâdeleden sonra ortalık kararırken, Harapkaledeki bölüğüne iltihak etmek mecbûriyetinde kaldı.

36 SAAT SÜREN BOĞUŞMA

WESKİHİSARLIĞA çıkmak isteyen Fransız taburu da buradaki 9.Bölüğün bir takımı tarafından çok ağır zâyiata uğratılmıştı. Bugün en az iki taburdan fazla düşman imhâ edilmişti. Bizim taburdan 450 kahraman muharebe dışı kalmıştı, bunların dörtte üçü çıkarma başlamadan önce düşman gemilerinin bombardımanlarıyla yaralandılar ve şehid oldular.

"Gece oldu, tabur elinde kalan hemen yarı mevcudu ile bir süngü hücûmuna karar verdi ise de, düşmanın fâsılasız devâm eden kesif ateşi ve devamlı tenvir [aydınlatma] fişeği faaliyeti böyle bir kararın tatbikine imkân vermedi. Saat 24.00'e doğru ateş çok şiddetlendiğinden takımlar yerlerini değiştirmek mecbûriyetinde kaldılar.

"Artık 25 Nisan bitmiş 26 Nisan'ın saat 02.30'u olmuştu ki, müdâfaaya başlanılan zamandan itibâren 21,5 saat yalnız başına cirminden pek büyük işler görmüş olan 3.Tabur yalnızlıktan kurtulmuş ve 25. Alayın 1. Taburu, 2,5 bölük ve iki makineli tüfek olarak takviyeye gelmişti.

"Bu sûrette kendisinde taarruz kudreti gören 26. Alayın 3. Taburu, şimdiye kadar çıkmış bulunan 8 ilâ 9 tabur düşmanı denize dökmek mak-

3. Tabur, düşmanı sâhile mıhlamıştı

sadiyle tertiplenmeye başladı. Fakat karanlıkta irtibat tesisi mümkün olamadığından parça parça yapılan hücumlar düşman ateşleri karşısında bir muvaffakıyet sağlayamadı.

"Sabahleyin, düşman Seddülbahir İskelesi ve Eskihisarlığa yeniden birer tabur çıkartmaya muvaffak oldu. Bu süretle Türk müdâfaa kuvvetleri doğudan, batıdan, güneyden kuvvetli tazyika mâruz kaldığından ikinci mevzie çekilme emri alındı. Fakat gündüz düşmanın yakın mesâfeden çok şiddetli ateşleri altında büyük zâyiatı mûcip olacağı endişesiyle akşama kadar sebat uygun bulundu.

"Fakat, 26 Nisan saat 12.00'ye doğru artık cephâne bitmeye başlamış, zâyiat çoğaldığından mukâvemet imkânları azalmış ve düşman iki kanattan birden tehdide başlamıştı. Düşmanın geri bölgelere yaptığı kesif ateşlerden ne cephâne ne de takviye kuvvetlerinin gelmesine imkân kalmamıştı.

"BİR KAHRAMAN TAKIM"

TEK ALNIZ tüfeği ile 9 düşman taburunu uzun müddet karaya ayak bastırmamaya, sonra da kıyıya sindirerek onlara 36 saat ölümden beter anlar yaşatmağa muvaffak olan fedâkâr 26.Alayın 3.Taburu, ilerde daha mühim vazifeler görmek emeliyle saat 14.30'da şiddetli bir ateş baskınından sonra cepheden süzülerek ikinci mevzie doğru çekilmeye başladı.

"Bunu gören düşman, ancak şimdiye kadar olduğu gibi, şiddetli ateşleriyle ortalığı bir velveleye boğdu. Fakat, kendisinde kahramanların arkasından bir adım atacak cesâreti bulamadı." (A.g.e., s.27-29)

"Ordumuzun belkemiği" dediği meşhur 29. İngiliz Tümeni ile Gelibolu yarımadasının güney ucuna şiddetle yüklenen ve ilk etapta Alçıtepe'yi almayı plânlayan müttefik kuvvetleri, bir kahraman taburun 36 saatlik mukâvemeti sâyesinde kıyıya çakılıp kalmıştı. Ağır yaralanmasına rağmen taburunun başından ayrılmayan Binbaşı Mahmud Bey'in ancak Haydarpaşa Hastahânesinde yazabildiği raporu da o tabloları çok güzel anlatıyor.

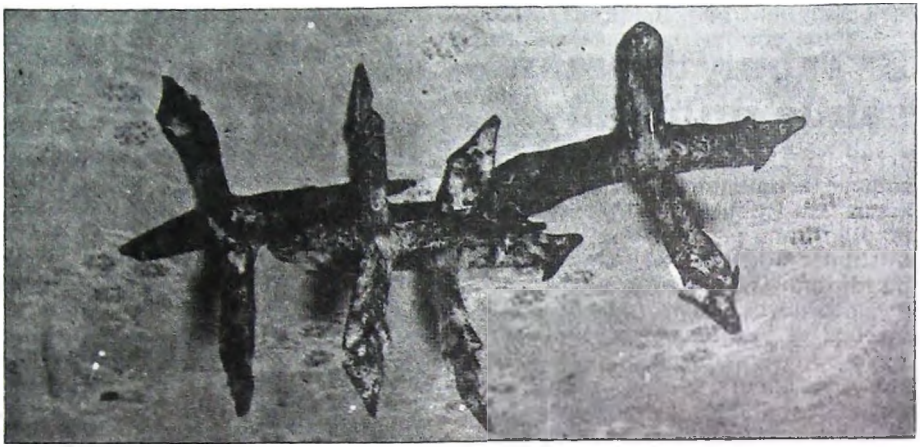
Yıllar sonra Seddülbahir'de düşman taburlarının sapır sapır denize düşürüldüğü koyun üzerinde, 36.000 İngiliz askerinin hâtırâsı için büyük bir taş âbide dikilmiştir. O taş yığınının hemen yanıbaşında, denize nâzır bir tepeciğin üzerinde ise bozuk tabyalar ve bir mezar var. Bu sembolik mezarın üzerindeki taşın bir yüzünde şu mısrâlarla başlayan bir yazı bulunuyor:

"Bir Kahraman takım ve /Yahya Çavuş'tular./Allah'ı arzu ettiler/ Akşama kavuştular."

Fransız birliklerinin Asya kıyılarındaki Kumkale'ye yaptıkları şaşırtmaca çıkarmasının nasıl neticelendiğinde bütün kaynaklar müttefik. Meşhur 29. İngiliz Tümeninin ve bilâhare Kumkale'den dönen Fransız taburlarının nasıl Seddülbahir'deki Osmanlı kuvvetlerine çarparak durdurulduklarında da kaynaklar ittifak ediyor. Takviyeli müttefik birliklerinin Seddülbahir'de çakılıp kaldıklarına kimse itiraz etmiyor.

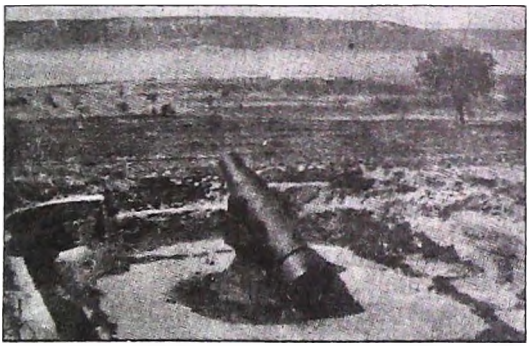
Ama, mesele Arıburnu'na yapılan Anzak çıkarmasına gelince iş çatallaşıyor ve kaynakların verdiği bilgiler birbirini pek tutmuyor. Bu karışıklığı çözebilmek için değişik kaynakların verdiği bilgileri bir araya getirerek doğru sentezi yapmaya çalışacağız.

Bu cepheleri anlatan kaynaklardaki tezat, 19. Tümenin başında Yarbay Mustafa Kemal Bey'in bulunmasından ileri geliyor. Daha sonra Türkiye Cumhuriyetinin yıllarca reisicumhur-

Fransız askerlerinin kaçarken Mehmetçiğin yolunun üzerine attığı üç ayaklı çiviler. Her hâl ü kârda bir ucu havaya gelen bu çiviler Mehmetçiğin düşmanı takip etmesine mâni oluyordu. Ancak Mehmetçiğin bu çivilere de aldırış ettiği yoktu. Göğsünü düşman mermi ve güllelerine siper eden kahramanları bu üç başlı çiviler mi durduracaktı?

luğunu yapan Mustafa Kemal Bey'in o günkü durumunu olduğundan farklı göstermek isteyenlerle, gerçeği olduğu gibi aktarmaya çalışan kaynakların anlatma metodları değişik görülüyor.

Düşman gemilerinin atış menziline girmesi ile birlikte yaptığı isâbetli atışlarla onlara büyük zâyiat verdiren Hasan Mevsuf Bataryasının bir topu hâlâ Çanakkale Boğazını döğmeye hazır bekliyor.

KAHRAMAN BÖLÜKLER

EVVELÂ, sonraki senelerde Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğini ve Milli Eğitim Bakanlığını yapan Yusuf Hikmet Bayur'un Türk Tarih Kurumu tarafından basılan eserine göz atarak Arıburnu muharebelerine başlayalım:

"Seddülbahir ve Arıburnu bölgelerine ilk hamlede çıkan 50.000 kadar İngiliz, Avustralya ve Yeni Zelandalıya karşı ancak iki Türk tümeni vardır: 9 ve 19'uncu. Birincisi 12 taburlu olup bunların 9'u Seddülbahir bölgesini savunmakla görevli idi. 3'ü de yedekte bulunuyordu. 19. Tümen ise zayıf bir tümen olup ordunun genel yedeğini teşkil etmekteydi, yâni ancak ordu komutanının buyruğu ile savaşa katılabilecekti. Liman von Sanders ise çıkartma haberini alır almaz Saros Körfezi önündeki İngiliz gösterişlerine aldanıp Gelibolu bölgesinde bulunan 7. Tümeni de Bolayır

bölgesine çeker.

"Bu şartlar altında Anzak kolordusu, karşısında hemen kimseyi bulamayarak bir yandan Arıburnu-Maydos mesafesinin yarısında bulunan Kocadere'yi aşar; öbür yandan da o bölgede, yarımadanın her iki kıyısını gören, onlara egemen olan Conkbayır ve Kocaçimen tepelerine yaklaşır. Oraları tutsaydı dâvâ daha ilk günde halledilmiş olacaktı ve eğer işler tabiî gidişine bırakılsaydı, yâni ordunun genel yedeğini teşkil eden 19. Tümen Komutanı ordu komutanının buyruğunu bekleyerek yerinde dursaydı, Çanakkale'nin savunması sona erebilir ve Boğaz, İngiliz-Fransız gemilerine açılmış olabilirdi.

"Bunu kavrayan Musafa Kemal Bey, ordu ve kolordu komutanlarının buyruklarını beklemeden 19. Tümenin önce 57. Alayı ile derhal ileri atılıp Anzak kolordusunu geriye sürer, onun ele geçirdiği bütün önemli noktaları ondan alır ve kolordu kıyıda dar tutunabilir.

"O gün İstanbul kurtarılmıştı, ancak Enver'in kıskançlığından, sansür, Mustafa Kemal'in adının gazetelerde anılmasına müsâade etmemişti." (A.g.e., s.294-295)

İki sayfa öncesinde, "Tehlikeli anlarda Liman Paşa'nın karar verme kâbiliyeti Hamilton'unkinden çok üstün idi" diyen Bayur, nedense iki sayfa sonra 7. Tümenin Bolayır bölgesine çekilmesini tenkid ediyor. Üstelik, Arıburnu bölgesinde 19. Tümenden başka birlik olmadığı kanaati doğuran satırlarla birlikte, mutlaka ordu kumandanının emriyle hareket etmesi gereken bu yedek tümenin askerî nizâmı çiğneyerek "kendi başına" hareket ettiğini ileri sürüyor. Ve en garibi de, "zayıf" olduğunu söylediği bu ihtiyat tümeninin İstanbul'u kurtardığını iddia ederek, Enver Paşa'nın "kıskançlığı" yüzünden Mustafa Kemal Bey'in adının o günün basınında "sansür" edildiğini yazıyor.

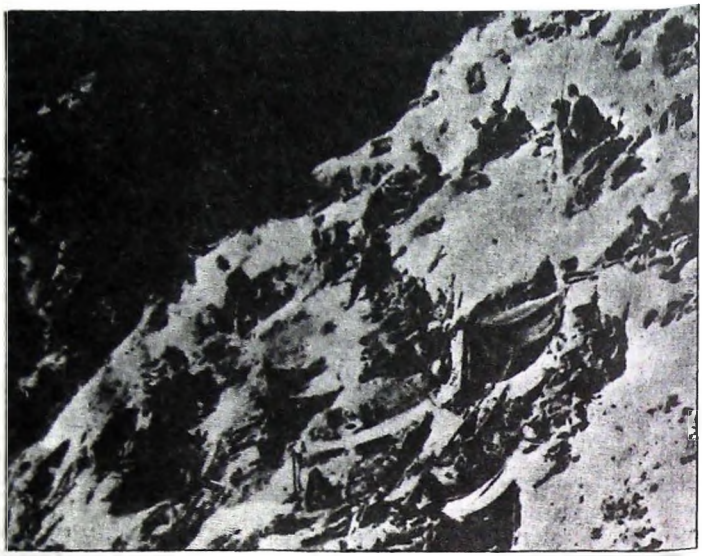

ENVER PAŞA— Pâdişah adına ordular onun emrinde savaştı. Ancak her nedense zaferin ganimeti ondan başkasına verildi.

Halbuki, bizzat Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığının neşrettiği kitap ise Arıburnu cephesindeki vaziyeti şu şekilde anlatıyor:

"Arıburnu'na Anzak kolordusundan üç Avustralya tugayı ilk kademe olarak çıkarılacak ve bunları diğer birlikler takip edecekti. Arıburnu'ndaki 27. Piyade Alayının 3. ve 4. bölükleri üç Avustralya tugayının taarruzuna karşı Türkün şehâmet destanları ile dolu şanlı târihine yeni altın sayfalar eklediler. Her iki bölük, düşmanın en az on beş misli üstünlüğü karşısında Eceabat'taki (Maydos'taki) 27. Piyade Alayı yetişinceye kadar kıyıya hâkim tepeler hattını hayatlarını fedâ ederek elde bulundurmağa muvaffak oldular." (1915'de Çanakkale'de Türk, s.7)

Liman Paşa'nın plânı gereğince, bu bir taburluk Osmanlı kuvvetinin vazifesi, Arıburnu-Kumtepe arasındaki 10 kilometrelik sahayı gözetlemekti. Öyle Bayur'un dediği gibi, Anzak kuvvetlerinin şippadak Eceabat'a inmesi kolay değildi. Çünkü, 9. Tümenin 27. Alayının geri kalan kuvvetleri ve alay karargâhından başka bizzat tümen karargâhı ve tümen topçusu ile 25.

Müttefik kuvvetlerin ikinci derecede ehemmiyet verdikleri Anzak Kolordusu. Avustralya ve Yeni Zelandalılardan meydana gelmişti. 25 Nisan 1915 sabahı Arıburnu bölgesine Anzaklar çıktı. 9. Tümene bağlı 27. Alay ile 19. Tümene bağlı 57. Alayın kahramanca karşı koyması sonunda Conkbayırı civarında durduruldular.

YUSUF HİKMET BAYUR- Mustafa Kemal'i kahraman gösterme uğruna kitabında hayli zorlandığı görülüyor. Kitabı tezatlarla dolu.

Alay, gözetleme yapan iki bölüklük taburun arkasına düşen Maydos-Sarafim Çiftliği hattında bekliyordu. Üstelik, Arıburnu-Kocaçimen hattının arkasındaki Bigalı köyünde de 5. Ordunun umumî yedeği olan 19. Tümen bulunuyordu.

MUSTAFA KEMAL'E EMİR VERİLMİŞ!

DEMEK, Bayur'un iddiaları pek gerçekleri aksettirmiyor. Şimdi yine Genelkurmayın mezkûr kitabını takip edelim:

"Bu sırada Arıburnu çıkarma bölgesi gerisinde ordu ihtiyatında bulunan 19. Tümen ile onun ileri görüşlü genç kumandanının hareket ve faaliyetini takip edelim: Bigalı'da Yeldeğirmenleri yanında ordugâhında geceyi geçirmiş olan 19. Tümen Kumandanı [Kurmay Yarbay Mustafa Kemal Bey], işitilen top sesleri ve gelmeye başlayan muharebe raporlarının mâhiyeti icabı ilk iş olarak tekmil tümen birliklerini kendi ordugâhlarında harekete hazır hâle getirdi; durumdan Gelibolu'da bulunan Orduyu ve 3. Kolordu Kumandanını haberdar ettiği gibi arazi teşekkülâtı itibariyle öteden beri çok mühim ve hassas saydığı Kocaçimen ve Conkbayırı istikâmetinde hemen keşif ve hem de emniyet maksadiyle tümen süvarî bölüğünü ileri sürdü. Bu tedbirlere rağmen düşman karşısında hareketsiz geçen her dakikanın ileride ne gibi vahim durumlara sebep olabileceğini çok iyi takdir eden genç kumandan, yukarıdan alacağı emri bir müddet bekledi; fakat böyle bir emir gelmeyince, fazla zaman kaybetme-

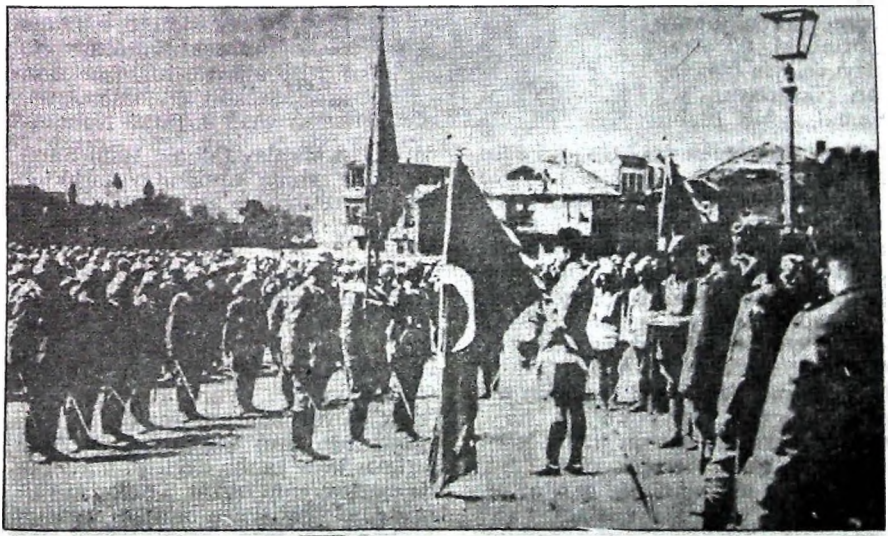
mek için kendiliğinden harekete geçmeğe karar verdi ve Arıburnu çıkarma yerine en yakın bulunan Bigalı'daki kuvvetlerin başına geçerek saat 8.30'da Kocaçimen-Conkbayırı üzerinden Arıburnu istikâmetine yürüdü. Biraz evvel de 9. Tümen Kumandanlığından düşmanın Kemal Yerine doğru tırmanmakta olduğu ve buraya bir taburla acele yardım edilmesi hakkında bir rapor aldı, fakat böyle bir rapor göndermekle tehlikenin önlenemeyecek kadar büyük olduğunu da kavrayarak tümeninden bir batarya ile takviyeli 57. Alayı bu maksatla, cebrî yürüyüşle Conkbayırı istikâmetine yöneltti ve bu kararını vaktinde orduya bildirdi." (A.g.e., s.7-8)

Görülüyor ki, 19. Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal Bey vaziyeti hem bağlı bulunduğu 3. Kolordu Kumandanlığına ve hem 5. Orduya rapor etmiş; hem de 9. Tümen Kumandanından Conkbayırı istikâmetine bir taburla acele yardım etmesi için rapor almış.

Zirâ, aynı kitapta daha önce gördük ki, 9. Tümene bağlı iki gözetleme bölüğü Anzak birliklerine karşı kahramanca hâkim tepeleri müdâfaa etmiş ve aynı tümenin 27. Alayı yetişene kadar da oraları muhafaza etmişti. Demek, vaziyetin ehemmiyetini gören Güney Cephesi Kumandanı, ordunun umumî yedeği olan 19. Tümene de bir rapor göndererek acele bir taburluk yardım istemiş. Buna göre, Yarbay Mustafa Kemal Bey'in "kendi başına" harekete geçerek "emre itaatsizlik" yapmadığı anlaşılıyor. Aksi takdirde, Ordu Kumandanlığının plânını bozacak mâhiyette bir başıbozukluk bahis mevzuu olmaktadır.

BİR BAŞKA KAYNAK

SEDDÜLBAHİR'DE İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Osmanlı birlikleri tarafından durdurulduğunu yazan bir başka eser ise Arıburnu hakkında şöyle diyor:

Anzak Tugaylarına karşı kahramanca dayanan 9. Tümene bağlı 27. Alay sancağına altın ve gümüş imtiyaz ve harb madalyalarının takılma merâsimini gösteren bir fotoğraf. Ne yazık ki, aynı madalyalara hak kazanan Yarbay Mustafa Kemal Beyin 19. Tümenine bağlı 57. Alay kâmilen şehit olduğu için merâsimde bulunamamıştı...

"Buna rağmen Anburnu çıkarmasında daha fazla muvaffak oldular. Çünkü oradaki müdâfaa imkânlarımız azdı. Bu durumda Anafartalar'daki fırkanın kumandanı, M.Kemal'in ihtiyatta olan 19. Fırkasına bu çıkarmayı haber verdi ve bir taburla sol cenahını takviye eylemesini istedi. Bu emir üzerine M.Kemal, fırkasının 57. Alayından iki yüz kişiyi saat beş buçukta Şunuk Bayırı istikâmetine sevk ederek ilerlemekte olan düşmana karşı süngü hücûmu yaptırdı. Fakat hiçbir netice alamadı. Daha sonra alayın mütebâki kısmını süngü hücûmuna kaldıran ve bunun da erimesinden sonra emrindeki iki Arap alayı ile aynı taarruzları tekrarlayan M.Kemal, yine hiçbir netice elde edemedi." (Kadir Mısıroğlu, Lozan, c.1, s.162)

Anzaklara karşı koyan 57. Alayın başında Yarbay Hüseyin Avni Bey bulunuyordu.

Bu eser de, Genelkurmayın kitabını "emir alma" noktasında teyid ediyor. Burada anlaşılamayan nokta, belki şu olabilir: Acaba 5. Ordunun yedeği olan 19.Tümen, sâdece Ordu Kumandanı Meraşal Liman von Sanders'in emriyle mi hareket edecekti, yoksa direkt bağlı bulunduğu 3. Kolordu Kumandanı Esad Paşa'dan mı emir alacaktı, veyâhud da başı sıkışan yakın birliklerin imdat istemesine de kulak verecek mi idi? Bu husus iyice aydınlatılmadığı için, ister istemez, yıllar sonra Atatürk soyadını alan Türkiye Cumhuriyetinin "tek adamı"na yaranmak isteyen çevreler hâdiseyi çarpıtma yoluna gittüler.

19. Tümenin, "Anafartalar"daki tümen kumandanı tarafından verilen emirle harekete geçtiğini söyleyen Mısıroğlu'nun verdiği bilgide yer ismi yanlış yazıldı ise, Genelkurmayın söylediği gibi, o emrin 9. Tümen Kumandanı tarafından verildiği teyid edilmiş olur. Bu fırka kumandanının isminde anlaşmazlık vardır. Mısıroğlu'nun, Alman Albayı Kannengiesser'i 9. Tümen Kumandanı olarak göstermesi pek gerçeklere uymamaktadır (A.g.e., s.161). Bu bölge kumandanının Vehip Paşa olduğu kat'îdir, ama kumandayı ele alış târihi bizce tam tesbit edilememiştir. Asıl 9. Fırka Kumandanı olan Miralay (Albay) Halil Sami Bey'in ne zaman kumandayı bıraktığı veyâ devrettiği ise açıklık kazanmamaktadır. (Hayat Tarih, Mart 1967, s.20)

Bu isimlerden hangisi o gün 9. Tümenin başında bulunursa bulunsun, üçünün de Mustafa Kemal Bey'den rütbece üstün olduğu açıktır ve dolayısıyla da acele bir taburla Conkbayırı'na yardım etmesini "emir" buyurmaları normaldir.

Mısıroğlu'nun bahsini ettiği Anafartalar ismi yanlış değilse, o zaman da emri verenin bizzat 3.Kolordu Kumandanı Esad Paşa olduğu anlaşılır ki, her hâlükârda, ihtiyat birliği olan 19.Tümenin Kumandanı Yarbay Mus-

tafa Kemal Bey'in, üç tugayla saldıran Anzak birliklerine karşı Conkbayırı bölgesine yardıma çağırıldığı anlaşılmaktadır.

ANZAKLAR DURDURULUYOR

ŞİMDİ yine Genelkurmayın neşrettiği kitabı dinleyelim: "19.Tümen Kumandanı saat 10:00'a doğru 57.Alay yürüyüş kolunun ilerisinde evvelâ Kocaçimen'e ve az sonra Conkbayırı'na geldiği zaman karşılaştığı sahneden, birkaç saat evvelki endişesinin tahakkuk etmek üzere olduğunu görmüştü; düşmanın en ileri hatları Conkbayırı'na beş-altı yüz metre mesâfede idi; bunların önünden cephâneleri tükendiği için çekilmekte olduklarını söyleyen kıyı gözetleme birliğine mensup bâzı erlere ilk tedbir olmak üzere derhal düşmana karşı süngü taktırarak mevzi aldırdı. Bir yandan da emir subayı ile gönderdiği emirle bu sarp arazide yürüyüş derinliği uzamış olan 57.Alayın kolbaşındaki taburu Conkbayırı'na yetiştirdi. Buraya kadar pervâsızca yaklaşmış olan düşman önce olduğu yerde durduruldu. Müteâkiben de bu taburun arkasından batarya ile yetişen tekmil 57.Alayın öğleden evvel Conkbayırı'ndan ve 27. Alayın soldan Kemal Yeri üzerinden yaptıkları süngü hücumu ile Anzaklar yüz geri ettirildi ve sâhil yakınlarına kadar sürülüp atıldılar." (A.g.e., s.8)

Şu satırların hemen peşine parantezle de şu cümle ilâve edilmiş:

"Bu muharebelerde 19. Tümenin 57'nci ve 9. Tümenin 27'nci piyade alayları vaktinde harekât sahasına yetişmeleri ve düşmana kahramanca saldırışları ile temâyüz ettiler ve altın, gümüş, imtiyaz madalyaları ile taltif edildiler." (A.g.e.)

Aynı hâdisenin yorumunu yapan Kadir Mısıroğlu ise Lozan isimli eserinde şöyle diyor:

"Burada dikkat edilecek husus şudur ki, Mustafa Kemal, elindeki kuvvetleri kolayca yutulabilecek küçük küçük lokmalar hâline getirmek suretiyle düşman üzerine sevk etmektedir. Normal bir asker mantığı ile bu hareket tarzını izah etmeye imkân yoktur. İlk hücumdan netice alınmayınca ikincide daha büyük kuvvetler sevki gerekmez miydi? Bütün taarruzları böyle küçük küçük kuvvetlerle tekrarlamak suretiyle büyük zâyiata sebep olan M.Kemal Paşa bu mes'ele hakkında, 'Hangi tarafın beş yüz nefer ihtiyatı olsaydı, vaziyeti muhakkak kendi lehine hallederdi' (Ruşen Eşref, Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülâkat, İstanbul 1939, s.20) demektedir. Halbuki onun emrinde bir fırka (tümen) vardı. Doğrusu öyle bir muammâ ki, çözebilene aşkolsun!" (A.g.e., c.1, s.162)

57. ALAYIN HEPSİ ŞEHİD OLUYOR!

ARIBURNU çıkarmasıyla hücûma kalkan Anzak tugaylarının Conkbayırı bölgesinde durdurulduğu doğrudur. Bu durduruşta en mühim pay 9.Tümene bağlı 27.Alay ile M.Kemal Bey'in 19.Tümenine bağlı 57.Alayındır. Fakat burada Mısıroğlu'nu teyid eden bir nokta var. Bahsi geçen kahramanlığı gösteren ve Mustafa Kemal Bey'e bağlı bulunan 57.Alay, kumandanları başta olmak üzere o gün kâmilen şehîd olmuştur.

Yusuf Hikmet Bayur, eserinde bu gerçeği şu şekilde belirtiliyor:

"Atatürk, o gün süngü vuruşmalarında Türk erlerinin aşırı atılganlığı yüzünden bazen verinmek [bu kelimenin mânâsını biz anlayamadık] isteyen Anzakların vuruşmaya devam zorunda kaldıklarını söylerdi. Çok üstün kuvvetlere saldıran ve savaş gemilerinin ateşini de yiyerek kâmilen yok olan 57.Tümenin [Alay demek istemiş] şehit komutanı Hüseyin Avni Bey'i de daima sevgi ile anardı." (A.g.e., s.295)

Düşman kuvveti mi kumanda hatâsı mı?

Osmanlı 5. Ordusunun başında bulunan Mareşal Liman von Sanders, Enver Paşa'nın emriyle müttefik kuvvetlerine karşı hücüma geçildiğini, fakat muvaffak olunamadığını söylüyor.

Zâten ordunun ihtiyatı olan 19.Fırkanın elindeki tek sağlam alay bu kâmilen şehîd olan 57. Alay idi. Diğer iki alay ise tâlimli askerlerden müteşekkil olmayan Arap birliklerinden meydana gelmişti ki, Cevad Paşa'nın hâtıralarında bunların Dürzi olduğu söyleniyor.

Yâni, ihtiyat tümeninin elindeki en iyi alay, daha ilk gün tamâmen şehîd olmuştu. Artık bu neticenin düşmanın üstün kuvvetinden mi, yoksa Mısıroğlu'nun iddia ettiği gibi kumanda hatâsından mı kaynaklandığı henüz net bir şekilde ortaya konamamıştır.

Daha sonra altın madalyaya hak kazandırılan bu kahraman 57.Alay, başta kumandanları Kaymakam (Yarbay) Hüseyin Avni Bey olmak üzere, madalya merâsiminde hayatta değillerdi.

Seddülbahir'deki bir takımın 36 saat dayanan kahramanlığını düşününce, müttefik kuvvetlerin ikinci derecede ehemmiyet taşıyan Anzak birliklerini bir alayı şehîd etme pahasına durdurmanın pek de o kadar mübâlâğa edilecek bir kahramanlık olmadığı görülebilir. Kî, o cephede bir de 9. Tümene bağlı 27. Alay çarpışmıştır; yâni bütün mes'üliyet 19.Tümende değildir. Binâenaleyh, Bayur'un, o günkü İstanbul basınında Yarbay Mustafa Kemal'den bahsedilmeyişini Enver Paşa'nın kıskançlığına hamletmesi pek yerinde bir izah gibi görünmüyor.

KIRILAN OSMANLI TAARRUZLARI

25-26 Nisan muharebeleri sonunda müttefik kuvvetlerin sâdece kıyı bölgelerinde, o da donanmanın üstün ateşi sâyesinde, tutunabilmesi üzerine Osmanlı birlikleri taarruz yapmayı plânladılar.

Bayur şöyle diyor:

"Liman von Sanders'e göre (s.86), düşmanın karaya çıkmasından az sonra Enver Paşa Seddülbahir, Teke Burnu ve Morto limanına çıkmış olan kuvvetli İngiliz birliklerine saldırıp yarımadadan kovulmalarını, çektiği bir telle ister. Üç gece arka arkaya (1-2 ve 3 Mayıs) Türk birlikleri İngiliz siperleri üzerine atılır, ancak gece kazanabildikleri yerleri gündüz donanmanın ezici ateşi yüzünden bırakmak zorunda kalırlar. Çok eksik vâsıtalarla ve her türlü imkânsızlıklar içinde yapılan bu saldırılar boşu boşuna ve az çok Sarıkamış işine benzetilebilecek Envervârî bir kırım olur. Dördüncü gün bu işten vaz geçilip savunma ile yetinilmeye karar verilir." (A.g.e., s.297)

Aynı eser 306. sayfada da, bu taarruzlar esnâsında Osmanlı ordusunun çok yıprandığını söyler. Danişmend ise eserinde bu hâdiseleri teyid ederek, 1 Mayıs 1915 günü Arıburnu cephesinde de taarruza geçildiğini, fakat netice alınamadığını yazar. (İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c.4, s.423)

Osmanlı taarruzlarının kırıldığını gören İngilizler 6-7 ve 9 Mayıs günleri karşı taarruza geçerlerse de, tek tük ehemmiyetsiz ilerlemelerden başka birşey kazanamazlar ve çok ağır kayıplara uğrarlar. (Y.H.Bayur,

a.g.e., s.297)

Danişmend de bu hücumları şu şekilde hikâye ediyor:

"6-9 Mayıs günlerine tesâdüf eden ve dört gün süren ikinci Kirte muharebesi, düşmanın işte bu Türk taarruzlarına mukâbelesi sayılır: Seddülbahir'in şimâl-i şarkisindeki Alçıtepe'yi hedef ittihaz eden elli bin kişilik düşman ordusu, donanmalarından da yardım gördüğü halde yirmi bini bulan telefâtına mukâbil ancak yarım kilometrelik bir yer aldıktan sonra mağlûb olmuştur. Karadan, denizden taarruza uğrayan Türk askerinin bu müdhiş muharebede gösterdiği muhteşem şehâmet akla hayret verecek mertebededir. Bizim taraftaki cephâne kıtlığından dolayı zavallı Mehmetçikler manevra kurşunu bile kullanmışlardır! Gıdâsızlıktan, elbisesizlikten, çarıksızlıktan ve soğuktan çok muztarip olan Türk ordusunda donanlar olduğundan bile bahsedilir! Buna rağmen istihsâl edilen netice çok büyüktür. Düşman ordusunun takrîben yarısı yere serilmiştir." (İ.H.Danişmend, a.g.e., s. 423-424)

Bu şiddetli İngiliz taarruzlarının kırılarak neticesiz kalması, Seferî Kuvvetler Kumandanı General İan Hamilton'un da ümidini kırar. 9 Mayıs 1915 günü Londra'ya bir tel çeker, ayrıca bir yardım görmezse Çanakkale'de muvaffakıyet elde edemeyeceğini bildirir. (Y.H.Bayur, a.g.e., s.297)

Böylece, Osmanlı 5.Ordusunun planı tutmaya başlarken, müttefik kuvvetlerde ilk ümitsizlik alâmetleri belirmeye yüz tutmuştu.

İngiliz kuvvetlerinin çok üstün birliklerle Seddülbahir bölgesinde Kirte'ye yaptıkları ve sonunda acı mağlûbiyete uğradıkları taarruzları devâm ederken, Arıburnu cephesinde de o günlerde bir Şehitler Tepesi hâdisesi yaşanmıştır.

Seddülbahir'deki Osmanlı kuvvetleri İngilizlere dünyâyı dar ederken, 19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey'in emrine rağmen Şehitler Tepesi baskınının nasıl akâmete uğradığı, Genelkurmayın neşrettiği kitapta hikâye ediliyor.

BASKIN BOŞA ÇIKIYOR

DN GÜZİDE 57.Alayını harbin birinci gününde kâmilen kaybeden Yarbay Mustafa Kemal Bey'in emrinde iki Arap alayı kalmıştır. Bunlardan birisi de 125. Alaydır. Şimdi Şehitler Tepesi baskınını mezkûr kitaptan okuyalım:

"Arıburnu cephesinin sol kanadında 'Şehitler Tepesi' denilen düşman işgâlinde bir yer vardır ki, düşmanın burada yerleştirdiği makineli tüfekler iki taraftaki mevzilerimizi yan ateş tesiri altında bulundurduğu için birliklerimize çok zarar vermekte ve âdetâ erlerimize baş kaldırtmamakta idi. Mevzilerimizin içine doğru bir kama gibi giren Şehitler Tepesinden düşmanı atmak ve bu tehlikeli duruma son vermek gerekmiş, bunun için de 10. Bölük Kumandanı Üsteğmen Saffet kumandasında 125. Alaydan 140 kişilik bir gönüllü bölüğü tertiplenmişti.

"7 Mayıs'ı 8 Mayıs'a bağlayan gece, baskın taarruzunu yapacak olan bu bölüğü hem teftiş etmek ve hem de subay ve erlerine gündüz gözü ile vazifelerine dâir arazi üzerinde tâlimat vermek için 7 Mayıs günü Kemal Yeri'nde nezdine celbeden Mustafa Kemal Bey (Atatürk), gördüğü heybet karşısında aynen şöyle demektedir: 'Dün ihzar edilen gönüllü müfrezesini, Kemal Yeri'ne nezdime celp ve ahvâlini tedkik ettim. Bu erler, kuvve-i mâneviyenin timsâl-i mücessemi itlâkına sezâ cesur erlerdi. Her birisi kalbinde bir his-i itimat beslediğini ve tevdi olunan vazifeyi ikmâle çalışacaklarını kavlen ve lisân-ı halleriyle bildiriyordu'

"Şehitler Tepesi baskın plânına göre evvelâ hedefler bölgesi saat 18'den itibâren topçu tarafından

açılacak ateşlerle taarruz ve baskına olgun bir hâle getirilecek. bunu saat 21'de en sağ kanattan hazırlanan bir taarruz grubunun şaşırtıcı taarruzu takip edecek ve saat 22'de de gönüllü bölük Şehitler Tepesine yanaşmış olarak esas baskını yalnız süngü kullanarak yapacak ve burasını ele geçirecekti.

"Neticede muvaffak olmayan bu baskın, hulâsaten şöyle cereyan etti: Filhakika plân gereğince topçu tam zamânında hazırlık ateşine başlamış, sağ kanattan hazırlanan taarruz grubu mahkûm bir arazi üzerinde yerleşmiş bulunan cephesindeki düşmana şiddetle saldırarak siperlerine yaklaştığı sıradaki hareketinden şüphelenen düşmanın karanlığa doğru savurduğu bombalardan yaralanan bir iki erin inilti ve feryâdı üzerine, Şehitler Tepesindeki düşman büs bütün uyanmış ve Saffet'in gönüllü bölüğünü 10.5 metre gibi en yakın mesâfelerden çok şiddetli ve yalayıcı bir ateşle karşılayarak baskını boşa çıkarmıştı.

"Neticenin böyle muvaffakıyetsizliğe

19. Tümenin en güzide birliği olan 57. Alay harbin birinci günü kâmilen şehid olmuş, geride iki Arap Alayı kalmıştı. Bunlardan 125. Alay Yâveri, Mülâzim-i Evvel (teğmen) Münif Efendi de şehid olanlardandı.

Çanakkale kara muharebelerinin başlayıp şiddetlenmesi üzerine İstanbul'dan yardım birlikleri gönderilmişti. İşte o birliklerden biri İstanbul sokaklarından Çanakkale'ye doğru yola çıkarken görülüyor.

uğramasında gönüllü bölüğünün hareket sahasına komşu olup ona icabında yardımla mükellef tutulmuş olan birliklerin vazifelerini lâyıkıyle koordine etmemiş olmalarının büyük tesiri olmuştur. Ayrıca bölüğünün bir kısmını cepheden baskına memur eden bölük kumandanı Saffet, kuvvetinin çoğu ile düşmanı gerisinden yakalamak maksadıyle tam siperlere atladığı sırada yaralanmış ve müfreze büs bütün sevk ve idâresiz kalarak başarısızlığa uğramıştı." (A.g.e., s. 17-18)

M.KEMAL'İN RAPORU

AYNI eser, ağır yaralı Üsteğmen Saffet'in Mustafa Kemal'e şu raporu yazıp gönderdiğini söylüyor:

"Efendim, emr-i âliniz mücibince düşmanın siperlerine taarruz ettik. Erlerimin yarısı siperlerin üstüne, bir kısmı da bendenizle siperlerin arkasını çevirdik, bombaları attık. Düşman siperden denize doğru kaçmağa başladı. On kişi şehit, altı kişi yaralımız var idi. Fakat bendeniz sol omuzumdan vuruldum, kurşun arkamdan çıktı. Askerim siperlerin önünde, içeriye girmek üzere idi. Bendenizi de sargı mahalline getirdiler. Gelirken ihtiyatlara, diğer gönüllü subaylara mâlûmat verdim. Asker bozulmadı. Hücûma devamla ilerideki leri taviye ediniz, dedim. Düşman kaçıyordu. Aman efendim: İleri harekâta devam etsinler. Siperin içinde ölmediğime teessüf ediyorum. Aldığım yara ikinci kurşun yarasıdır. Vaktim yok; ellerinizden öperim sevgili cesur kumandanım."

Yine aynı eser, Mustafa Kemal'in bu baskın hakkında verdiği "Anburnu Raporunda" şöyle dediğini naklediyor:

"Kanlı Sırt'da baskın icrâ eden müfrezenin bakıyesini kıt'aat-ı asliyelerine iâde etmek ve hallerini tesbit etmek üzere Kemal Yeri'ne celbettim. Teşebbüslerini neticeye erdiremeyen bu kahramanlar teessüf etmekte ve maahâza düşman üzerine her daim atılmağa âmâde bulunduklarını ve ikinci defasında inşâallah muvaffak olacaklarını kemâl-i saffet ve emniyetle ve bir tevekkül-i dindarâne ile söylüyorlardı." (s.19)

Bu yardım kuvvetleriyle beraber Enver Paşa'nın da gelerek cepheyi teftiş ettiğini yazan İ.Hami Danişmend şunları söylüyor:

"11 Mayıs Salı günü teftişe gelen Harbiye Nâzırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın taarruz illeti burada da nüksetmiş. 19 Mayıs günü hiçbir lüzum olmadığı halde aç, çıplak ve cephânesiz askere sırf onun zoruyla yaptırılan ve bilhassa düşman mevzileri ağır toplarla dögülmeden çılgınca girişilen neticesiz taarruz dokuz bin Türkün kanına mâl olmuştur. Bunların üç bini şehîd ve mütebâkisi yaralıdır; bu zavallı yaralıların bir kısmı sonradan ölmüştür. İngiliz zâyiâtı yüz maktulle beş yüz yaralıdan ibârettir."

ENVER PAŞA MI?
LİMAN PAŞA MI?

10 MAYIS günü çok iyi tâlim görmüş olan 2. Tümenin İstanbul'dan geldiğini söyleyen Y.H.Bayur ise bu kuvvetleri Liman von Sanders'in Anburnu'ndaki Anzaklar üstüne saldırttığını yazıyor. Enver Paşa'nın gelişinden söz etmeyen Bayur, 18-19 Mayıs gecesi yapılan bu saldırının, çok üstün düşman silâhları karşısında kırıldığını ve Liman Paşa'nın hâtırâlarında, "Şunu açıklamalıyım ki, bu saldırı düşman kuvvetini eksik takdir etmekten doğan benim bir yanlışlığımdı. Sayıca çok az olan ve bundan başka cephânesini esirgemek zorunda bulunan topçumuzun yapabileceği hazırlık, düşünülen hedefe ulaşmamız için yeter değildi" dediğini kaydediyor. (Türk İnkılâbı Tarihi, c.3, k.2, s.297)

Bu iki kaynak arasındaki farklılık yüzünden emrin Enver Paşa mı, yoksa Liman Paşa mı tarafından verildiği

General mi büyük yoksa yarbay mı?

19. Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal Bey'in emrinde çalışmak istemeyen 2. (veyâ 5.) Tümen Kumandanı Albay Kannengiesser'in sürtüşmeleri üzerine vaziyete 3. Kolordu Kumandanı Mirliva (tümgeneral) Esad Paşa el koymuş ve cephe kumandanlığını bizzat uhdesine almıştı.

anlaşılamıyorsa da; Anburnu bölgesinde boş yere ordumuzun zâyiat verdiği doğrudur.

İşte o günlerde Anburnu cephesinde kendi birliklerimiz arasında da bir anlaşmazlık çıkmıştı. Muharebeye bilfiil iştirâk eden 19. Tümen Kumandanı Kaymakam (Yarbay) Mustafa Kemal Bey cephenin kuzeyinde, karargâhı ile Maltepe köyüne gelen 3. Kolordu Kumandanı Esad Paşa güneyinde, İstanbul'dan tâze kuvvet olarak yardıma gelen 2. veyâ 5. Tümen Kumandanı Miralay (Albay) Kannengiesser ise Kocadere köyü ile Kemal Yeri arasında bulunuyordu. 12 Mayıs 1915 günü yapılan plâna göre, düşmana 18-19 Mayıs günleri yapılması düşünülen taarruzu 19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal'in idâre etmesi kararlaştırılmış. Genelkurmayın neşrettiği kitapta, bu karara Alman Albayın itiraz ettiği, harekâtın ordudaki hiyerarşik sisteme göre ya kendisi tarafından veyâ bizzat Kolordu Kumandanı Esad Paşa tarafından idâre edilmesi gerektiğini söylediği kaydediliyor. (A.g.e., s.22)

Kendi tümenini bir yarbayın kumandası altına veremeyeceğini kolorduya bildiren Albay Kannengiesser yüzünden anlaşmazlık büyür. Hâdiseye bizzat 3.Kolordu Kumandanı Esad Paşa el koyar ve 17 Mayıs 1915'ten itibâren bölgenin kumandasının kendisinde olduğunu söyleyerek Yarbay Mustafa Kemal Bey'i yine 19. Tümenin başında bırakır. Mareşal Liman von Sanders de hâtırâlarında, kumandayı ele alması için Esad Paşa'yı kendisinin gönderdiğini yazıyor. (Hayat Tarih, Ocak 1968, s.45)

Bu hâdiseyi nakleden Yusuf Hikmet Bayur (s.336), Seddülbahir bölgesinden mes'ûl güney cephesi kumandanının Vehib Paşa olduğunu, Esad Paşa'nın da sırf Vehib Paşa'nın ağabeyi olduğu için 17 Mayıs'tan itibâren Anburnu Grubu Kumandanlığını üstlendiğini yazıyor ki, gerçeklere dayanmayan bir iddiadır. Çünkü Mustafa Kemal Bey bir yarbay, Esad Paşa ise bir Tümgeneraldir. Albay Kannengiesser ile Yarbay Mustafa Kemal arasındaki sürtüşmeyi de böylece önlemiştir.

Liman Paşa'nın emri üzerine gerçekleştirilen 18-19 Mayıs 1915 taarruzu işte bu kumanda kargaşasının yaşandığı günlerde acı bir mağlûbiyetle neticelenmişti.

Halbuki, o sıralarda İngiliz cephesinde vaziyet pek iyi değildi.

1-3 Mayıs 1915 tarihleri arasındaki Osmanlı taarruzlarını kırdıktan sonra ümitlenen müttefik kuvvetler, 6-9 Mayıs günleri yaptıkları karşı taarruzlarla bir netice alamadıklarını görünce bu sefer de ümitsizlik alâmeti göstermeye başlamışlardı. Seferî Kuvvetler Kumandanı General Hamilton'un 9 Mayıs günü Londra'ya çektiği telle artık yeni yardımcı kuvvetler almadan Türkleri yenemeyeceğini bildirmesi de bunun en büyük delili idi.

Donanma Kumandanı Amiral de Robeck de 10 Mayıs günü Londra'da amiralliğe bir tel göndererek ordunun ilerlemesinin durduğunu, donanmanın kara birliklerine gereği gibi yardım edemediğini, ordu bundan sonra ilerleyemediği takdirde donanmanın ne yapması gerektiğini rapor ediyor.

Amiralin hallini istediği iki mesele şudur:

"1) Donanma, Çanakkale Boğazını zorlamakla, yapılan kara hareketlerinin başarılı olmasını sağlayabilir mi?

"2) Eğer donanma (bu zorlama işinde) bir başarısızlığa uğrarsa (ki bu ancak ağır olabilir), ordu, bütün hareketlerin başarısızlığa uğraması sonucunu doğuracak derecede ağır bir durumu düşebilir mi?" (Y.H.Bayur, a.g.e., s.306-307)

Churchill, donanmadan sonra ordunun da muvaffak olamaması yüzünden Amiral Fisher'le çatışınca, bakanlık koltuğundan kızağa alındı.

TARTIŞMALAR

Amiralin bu teli, İngiliz Deniz Bakanı Churchill ile Bütün Donanmalar Kumandanı Amiral Lord Fisher arasında yeni bir gerginlik doğurur.

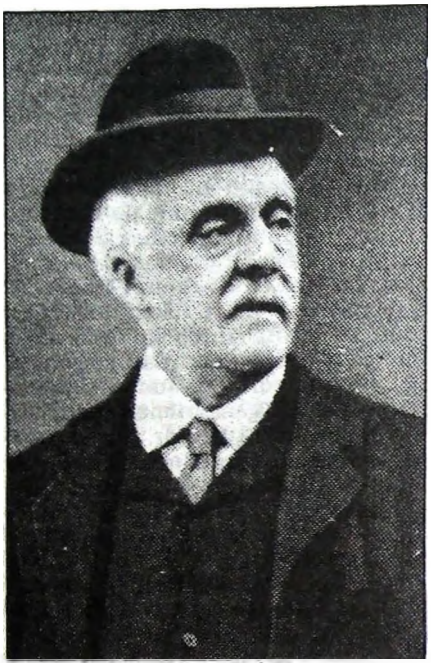
Churchill, bir deniz hücumunun aleyhindedir. Ordunun her ne kadar 20.000 kayıp vererek Gelibolu yarımadasına çıkmasına rağmen ilerleyemediğini, fakat Savunma Bakanının yeni bir kolordu göndermeyi vaad ettiğini, bu takviye ile kara birliklerinin ilerleyebileceğini söyler.

Fakat, Osmanlı birliklerinin cephânesinin azaldığı yolundaki haberlerin doğruluğunu denemek için donanmanın ufak bir hareket yapmasını ister. Bu yüzden de Amiral Fisher ile arasında tartışmalar olur. 11 Mayıs günü Deniz Bakanına bir yazı göndererek, Çanakkale kıyıları sağlamca ele geçirilmedikten sonra donanmanın Boğaza gönderilmesine müsaade etmeyeceğini bildirir. Yazıya aynı gün karşılık veren Churchill, amiralin gönlünü almaya çalışır. Ertesi güne rastlayan 12 Mayıs 1915'de Amiral Fisher, Deniz Bakanına ağır bir karşılık verir:

"Benim de bu işin sorumluluğuna katılmış olduğumu yazıyorsunuz. Siz ve Başbakan anlamalısınız ki, istemeyerek verdiğim muvâfakat, ordu görevini yerine getirmeden önce 18 Mart'ta yapılan zar atma kabilinden hareketin tekrarlanmasına şâmil değildir." (A.g.e., s.310)

Harbin mes'uliyetini taşıyan en selâhiyetli İngiliz idârecilerinden ikisinin arasında başlayan tartışma, tâmir edilemeyecek bir çatlağın doğmasına yol açar. Az sonra da iki ilgilinin de iş başından çekilmesini gerektirir.

O günün gecesinde Osmanlı donanmasına mensup Muavenet-i Milliye isimli küçük torpidonun Goliath zırhlısını batırması, buhranı iyice kızıştırır. "Goliath" ismi, Kur'ân'da "Câlût" diye geçen Filistinli meşhur cengâverin Tevrat'ta geçen şeklidir. Bilindiği gibi Hz. Dâvud (a.s.) daha genç bir delikanlı iken şu meşhur Câlût'u bir sapan taşı ile

CHURCHILL'İN YERİNE GEÇTİ- İş başındaki Liberal Parti hükümetini harp dolayısıyle hırpalamak istemeyen Muhafazakâr Parti, son çekişme üzerine işe müdahale ederek ortak kabine kurdurtur. Churchill'in yerine Bahriye Nâzırlığına da Muhafazakârlardan Balfour getirilir.

KABİNE BUHRANINA YOL AÇTI- İngiltere Maliye Bakanı Lloyd George, muhalefet Partisi liderinin kendisini ziyâreti esnasında ona Churchill ile Fisher arasındaki çatışmadan söz etti. Bunun üzerine İngiltere'de kabine buhranı doğdu.

öldürmüştü. Küçük Osmanlı muhribinin koca Goliath zırhlısını batırmasını, İngiliz Kumandanı Hamilton "Dâvûd" ile "Câlût" hâdisesine benzetir.

Bunun üzerine Amiral Fisher, donanmanın en güçlü zırhlısı olan Queen Elizabeth'in Çanakkale'den ayrılıp derhal İngiltere'ye dönmesini emreder. Churchill de buna râzı olur, ancak 38 santimlik top taşıyan iki monitörle daha eski bir kaç zırhlının onun yerine gönderilmesini ister.

Hâdiseyi 13 Mayıs'ta öğrenen Savunma Bakanı Lord Kitchener çok kızar ve en ağır bir zamanda donanmanın orduyu kendi hâline bıraktığını söyler. Amiral Fisher de bunun üzerine, "Ya Queen Elizabeth derhal İngiltere'ye gelecek, veyâhut ben hemen amirallikten çıkacağım" der. Neticede zırhlının geri çağrılmasına karar verilir.

TARTIŞMA ALEVLENİYOR

İŞTE tam o gün Fransız Deniz Bakanlığından gelen bir tel, Çanakkale'deki Fransız Donanma Kumandanının Boğazı zorlamayı düşündüğünü ve merkezce buna izin verilmediğini bildirir. Bu tel, Churchill-Fisher tartışmasını yeniden alevlendirir. Fisher, Fransız Amirali Guepratte'e, "Bizden izin almadan hiçbir şekilde kesin bir harekette bulunmamalısınız" diye bir tel çekilmesini ister.

Churchill ise kendisinin Amirale bir tel yazdığını, Fisher'in telini beğenmediğini söyler. Denizci olmayan bir Bakanın bu saygısız hareketi üzerine öbür deniz lordları da Fisher'i destekleyerek, makamlarında

kalıp kalmayacaklarını tesbit için alınacak kararın kendilerine de bildirilmesini isterler.

Bunun üzerine 13 Mayıs 1915'te Amiral de Robeck'e bir tel çekilerek yeniden deniz hücûmuna geçmemesi, sâdece orduyu desteklemekle yetinmesi bildirilir. Donanma Kumandanı de Robeck ile Kurmay Başkanı Amiral Keyes de bu durumu General Hamilton'a bildirirler. Bunun üzerine General Hamilton, not defterine şu hazin satırları yazar:

"Amirallik, Boğazları hem karadan, hem de denizden zorlamak teklifini reddetti. En eski devirlerden beri büyük komutanlar şu düstura yapışırlardı: 'Eğer saldıracaksanız bütün kuvvetinizle saldırınız.' Bizimkiler daha iyisini biliyorlar! Yarı kuvvetimizle saldıraduruyoruz. Önce kuvvetimizin yarısı olan donanma ile saldırdık ve durdurulduk, sonra da öbür yarıyı teşkil eden ordu ile saldırıyor ve yine durduruluyoruz." (A.g.e., s.312)

O sırada Çanakkale önünden bâzı gemiler değiştirilirken, yakında yardımcı kara birliklerinin gönderileceği de tellenir.

İngiltere'de hava gerginleşmiştir. O hava içinde 14 Mayıs 1915 günü Savaş Komitesi toplanır ve sert tartışmalara sahne olur. Savunma Bakanı, Queen Elizabeth zırhlısının çekilmesinin yanlışlığını söyler. Lord Fisher, Bakanın sözünü keserek, "Ben tâ baştan beri Çanakkale işine karşıydım. Başbakanla Savunma Bakanı da bunu pek iyi biliyorlardı" der.

Toplantıda konuşan Deniz Bakanı Churchill ise bütün gücün Çanakkale cephesine yığılmasını ister. Bunun üzerine toplantı esaslı bir karar alınamadan dağılır. Savaş komitesinin dağılmasından sonra Deniz Bakanı Churchill, Çanakkale'ye göndereceği iki tümenin taşınması için bâzı kararlar alır. İşin acele görülmesini istediği için de 14-15 Mayıs gecesi Lord Fisher'in uykuda bulunduğu bir sırada, İtalya'ya yardıma gidecek dört kruvazörün derhal yola çıkarılmasını ve daha sonra Amirale bilgi verilmesini emreder. Halbuki, Lord Fisher'in imzâsı olmadan böyle bir emrin verilmesi mümkün değildi.

15 Mayıs sabahı bu durumu öğrenen Fisher vazifeden çekilir. İşinden çekildiğini Bahriye Nâzırı Churchill'e bildirdiği gibi, Başbakana da bir mektup yazar; Churchill'in Çanakkale politikasını tasvip edemeyeceğini, çekildiğini, kimseye gölge etmemek için de hemen İskoçya'ya gideceğini belirtir.

Başbakan Asquith ve Churchill'in bütün zorlamalarına rağmen Lord Fisher kararından vaz geçmez, fakat Başbakanın, "Kral adına size makâmınızda kalma emrini veriyorum" diyen bir yazısı üzerine İskoçya'ya gitmekten vaz geçse de makâmına gitmez.

Aynı gün bütün deniz lordları Fisher'i destekleyerek, Bakanla 1.Deniz Lordunun barışmalarını tavsiye ederler. Ama, bir kere buhran patlak vermişti.

Amiral Fisher'in istifâsı kamuoyuna duyurulmaz. Muhafazakâr Parti lideri Law, Mâliye Bakanı Lloyd George'u görmeye gelir, ve hâdisenin gerçek olduğunu ondan öğrenir. O güne kadar Liberal Parti hükûmetine harb dolayısıyla güçlük çıkarmadıklarını, hep sustuklarını söyleyen Law, Fisher çekilmekten vaz geçmezse Churchill'in de Deniz Bakanlığında kalmaması gerektiğini, yoksa bu işi hükûmet problemi yapacağını anlatır.

Bu görüşmeyi Mâliye Bakanından öğrenen Başbakan Asquith, çıkacak bir tartışmayı göze alamaz. En doğru yolun Muhafazakârlarla bir ortak kabine kurmak olduğuna hükmeder ve öyle de yapılır.

Yeni hükûmette Bahriye Nâzırlığı Muhafazakâr Partiden 1. Kont Arthur James Balfour'a verilir. Churchill ise İngiltere'de bir tür "işsiz devlet bakanlığı" sayılan Laukaster Düklüğü Kançılarlığına getirilir, ancak Savaş Komitesinde kalır. Değiştirilmesi dü-

şünülen Savunma Bakanı Kitchener ise halkın kendisini tutması yüzünden yerinde kalır. O güne kadar istifası resmiyete konmamış olan Lord Fisher, yeni kabine kurulurken Başbakana bir mektup yazarak, "Beni biteviye yanlış yollara sevk eden bay Winston Churchill hükümette üye olmasın. Bay Balfour'un emirleri altında da çalışmak istemiyorum" der. Bu şartları kabul etme imkânı görmeyen ve mektubun yazılış üslûbunu beğenmeyen Başbakan Asquith, 22 Mayıs 1915 günü Lord Fisher'in istifasını resmen kabul eder. Böylece, Çanakkale Muharebelerine karar veren Deniz Bakanı ile 1.Deniz Lordu ayrılmış olur. (A.g.e., 313-322)

Müttefik donanmasının Boğazdan geçemeyişinden sonra kara ordusunun da Seddülbahir ve Arıburnu'nda durdurulması üzerine 5. Ordu subay ve kumandanlarına yeni rütbeler verilir. Bir madalya merâsiminde Başkumandan Vekili Enver Paşa madalyaları takıyor.

İngiltere'deki bu buhranın devâm ettiği sırada ise daha önce söylediğimiz gibi Arıburnu cephesindeki Osmanlı kuvvetleri 18-19 Mayıs günleri o neticesiz taarruzlarda bulunmuşlardı. Yarbay Mustafa Kemal Bey'le Alman Albayı Kannenglesser arasındaki sürtüşme de o esnâda cereyan etmişti.

Goliath zırhlısının batırılması üzerine İngiltere kabinesinde değişiklik yapılmasını gerektiren buhrandan hemen sonra da Alman denizaltıları 24 Mayıs 1915'te Triumph ve 27 Mayıs'ta da Majestic zırhlılarını batırırlar. General Hamilton'un 28 Mayıs günü yazdığı notta, Donanma Kumandanının artık kara ordusunu kâfi miktarda destekleyemeyeceğini bildirdiği söylenir. (Y.H.Bayur, a.g.e., s.325)

Gelibolu yarımadasının güney cephesinde Vehib Paşa ve kuzey cephesinde de Esad Paşa'nın kumandasında müttefik kuvvetlerinin durdurulması ve bunlara paralel olarak da İngiliz kabinesinde bile bir değişikliğe gidilmesi üzerine 5. Ordu birliklerinin subay ve kumandanlarına yeni terfiler ve madalyalar verilir.

3. Kolordu Kumandanı Esad Paşa'ya feriklik (korgenerallik), 19. Fırka Kumandanı Kaymakam (Yarbay) Mustafa Kemal Bey'e de miralaylık (albaylık) rütbeleri 1 Haziran 1915'te verilir. Bu yüzden, 30-31 Mayıs günleri idâre ettiği Ağılderesi muharebelerinin kumandasını Esad Paşa, Mustafa Kemal Bey'e bırakır.

MUSTAFA KEMAL OYALANIYOR

ESAD Paşa'nın Ferik oluşunu ilk tebrik eden de yeni Miralay Mustafa Kemal Bey'dir. Tebrik yazısı şöyledir:

"Şimal Grubu Kumandanı Ferik Esad Paşa Hazretlerine,

"Mâzide olduğu gibi halde de Osmanlı milletinin nâmus ve haysiyetini bülend kılan [yücelten] âsâr-ı âliye hidemâtının [hizmetlerinin] istihkak

Mustafa Kemal Bey kumandanı Esad Paşa'yı sevmiyordu

kesb ettirdiği rütbe-i cedide-i sâmiyelerinden [yeni rütbelerinden] dolayı arz-ı tebrîkât eylerim [tebriklerimi sunarım]."

Ferik Esad Bey'in cevâbı da şöyledir:

"19. Fırka Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Beyefendiye.

"Mahzâ sizin gibi faal, cesur silâh arkadaşlarımın gösterdikleri fedâkârlık ve kahramanlık neticesidir ki, bugün bu rütbeyi ihrâz eyledim. Bu bâbda en büyük medâr-ı iftihârım, 19. Fırka ve muhterem, müteşebbis kumandanıdır. Tebrîkat-ı vâkıanızdan dolayı teşekkürât-ı samimânemin kabûlünü ricâ ederim." (Hayat Tarih, Nisan 1965, s.20-21)

Her ne kadar şu tebrikleşme vukû bulmuşsa da, bu muamele, ordu hiyerarşisi içinde normal bir prosedür neticesi idi. Aslında Mustafa Kemal Bey'in Esad Paşa'ya ve onun karargâhındaki bâzı subaylara karşı açık bir "sevgisizliği" vardır. Buna biraz ileride temâs edeceğiz.

19. Fırka Kumandanı Kaymakam Mustafa Kemal Bey'in Miralay olduğu gün, 5. Ordu Erkân-ı harbi (Kurmay Başkanı) Kâzım Bey, Fırkanın 180 rakımlı tepe civârındaki karargâhına gelir. Terfi eden Mustafa Kemal Bey, Ordu Kurmay Başkanına görüşlerini açıklayarak, Arıburnu Cephesinin üçe ayrılmak sûretiyle "emir ve kumanda" yönünden bölünmesini, "Arıburnu, Kabatepe, Anafartalar" bölge kumandanlıklarının da Şimal Grubu Kumandanlığı adı altında ya Maltepe'den veyâ Bigalı'dan idâre edilmesini ister. Bu teklifte de açıkça görülüyor ki, Albay olan Mustafa Kemal Bey, zâten mevcut bulunan Kuzey Grubu Kumandanlığının cephesini üçe ayırmak ve Grup Kumandanlığının da ya Esad Paşa'ya veyâ kendisine verilmesini istemektedir. (Y.H.-Bayur, a.g.e., s.340)

Mustafa Kemal Bey'in "İttihadçı arkadaşı" olduğu söylenen Kâzım Bey de bu teklifi mübet bulduğunu ve 5. Ordu Kumandanı Mareşal Liman von Sanders'e ileteceğini söyler. Kuvâ-yı Milliye devrinde de büyük hizmetleri geçerek Paşa olan, Cumhuriyet devirlerinde Samsun Vâliliği ve milletvekilliği de yapan Kâzım İnanç Bey'in verdiği söze rağmen Mustafa Kemal Bey'in isteği kabul edilmez. Kendisine sâdece "bir piyade taburu ve bir süvâri bölüğüne mâlik olan" Ağıldere mıntıkasının idâresi ilâve edilir. Teklifinin kabul edilmesi yerine kendisinin oyalandığını gören Mustafa Kemal Bey şunları yazar:

KUMANDANLIK ÇEKİŞMESİ

DİĞER taraftan ordu erkân-ı harbiye reisi, telefonla verdiği bâzı mâlûmat ve izahata göre, Şimal Grubu Kumandanlığı vâsıtasıyle tatbiki emrolunan işbu yeni vaziyetin şimdilik hüsn-ü telâkki edilmesini ve tertibâtın benim serdeylediğim mütâleata göre ıslâh ve ikmâl edileceğini ve Anafartalar mıntıkasına lüzumu kadar kuvvet dahi tahsis olunacağını bildirdi. Bunun üzerine mümkün mertebe intizar etmeği [beklemeyi] münâsip gördüm. Lâkin günler geçmekte ve vaziyetin nezâketi beni tâzip etmekte idi." (A.g.e., s.341)

Aslında Mustafa Kemal Bey de kendi yazısında, "Bu şerâit dâhilinde Ağıldere mıntıkasına da emir ve kumanda etmek müstahil (imkânsız) değildi" demek sûretiyle, kendi emrine verilen yeni mıntıkaya karşı çıkmasının sebebinin başka olduğunu söylemektedir. Şu satırları da, maksadının başka olduğunu gösteriyor:

"Fakat beni, Fırkanın Arıburnu cephesinde bağlı bulundurabilecek mühim bir düşman hareketi vukua gelirse, Ağıldere mıntıkasında aynı

Cumhuriyetten sonra Reisicumhur Atatürk'ün Genel Sekreterliğini yapan Yusuf Hikmet Bayur'un yazdığına göre, karargâhıyla görülen Esad Paşa, Mustafa Kemal Bey'i hayalperest kabul ederek yardım yapmıyormuş. Mustafa Kemal de Esad Paşa ve karargâhındaki bâzı subayları sevmiyormuş.

zamanda vukû bulacak hâdisâtı doğrudan doğruya bizzat emniyetle takip ve idâre etmekliğim mümkün olamazdı. Mezkûr mıntakının mukadderâtını herhangi bir kıt'a kumandanına terk etmekle müsterih olamıyordum." (A.g.e., s.341-342)

Mustafa Kemal gibi bir askerin, kendi bölgesinin dışında bir de Ağıldere mıntıkasına kumanda edemeyeceğini söylemesi bahâneden ibâretti. Zâten ikinci cümlesinde kendisi de açıkça belirtiyor ki, o, mezkûr bölgenin bir başka kıt'a kumandanına verilmesini istememekte, bütün olarak cephe kumandanlığını bizzat deruhde etme arzusu duymaktadır.

Bu mütâlea üzerine 8 Haziran 1915 günü bir cevap yazan 3. Kolordu Kumandanı Ferik Esad Paşa, emrin bizzat Ordu Kumandanlığından geldiğini, 19. Fırka Kumandanının mütâleasını yukarıya arz edeceğini beyân ettikten sonra şöyle der:

"Şimdilik kemâkân vazifeye devam olunması lâzımdır. Sazlıdere'deki tabura kumanda etmek, asıl cephedeki düşmana karşı faal bulunmaya mâni teşkil etmeyeceğini zannederim."

Bu yazışmaları kaydeden Yusuf Hikmet Bayur, Esad Paşa'nın son cümlesine şu yorumu getiriyor:

"Son cümledeki alaylı anlam dikkate değer." (A.g.e., s.343)

ÇEKİŞME SÜRÜYOR

19. FIRKA Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey kendi görüşünde ısrar ile 9 Haziran 1915 günü Esad Paşa'ya özür beyân ederek mezkûr mıntıkanın kumandanlığını almaz. Bayur şöyle diyor:

"Onun bu işte yazı ile de ayak diremesi üzerine 17 Haziran'da Anafartalar bölgesinin, Ege limanından Sazlıdere ve Şahinsırt'a kadar olan kısmı Alman binbaşısı Wilmer'in buyruğu altına verildiği, Esad Paşa tarafından kendisine bildirilir." (A.g.e., s.344)

Mustafa Kemal Bey bu emre de itiraz eder; bu sefer de, kendi kuvvetleriyle Binbaşı Wilmer kuvvetlerini biri birinden ayıran Sazlıdere mıntıkasının kime âit olacağının belli olmadığını söyler. 18 Haziran târihli yazısından sonra Mustafa Kemâl Bey hâtırâlarında şöyle der:

"Bu lüzumundan ziyâde izahatlı tahrirâtımla da irâe-i hakikate [gerçeği göstermeye] muvaffakıyet hâsıl olamadı. Fazla olarak tasavvurâtımda isâbet olmadığı kanaatine sapılmış ve beni de sakîm gördükleri telâkkilerden vaz geçirmek üzere Kolordu Kumandanı, Erkân-ı Harbiye Reisiyle birlikte karargâhıma geldiler." (A.g.e., s.345)

Esad Paşa'ya ve kurmay başkanına görüşlerini Düztepe'de anlattığını söyleyen ve düşmanın muhtemel taarruz hatlarını izah ettiğini ifâde eden Mustafa Kemal, Esad Paşa'nın gülerek omuzunu okşadığını ve, "Merak etme Beyefendi oradan gelemez" dediğini kaydediyor. Bunun üzerine kendisi de fazla ısrar etmiyor ve, "İnşallah efendim, sizin takdiriniz veçhile olur" demekle iktifâ ediyor. (A.g.e., s.346)

Hâdiseleri anlatan Yusuf Hikmet Bayur, tam bu sayfaya koyduğu dip notta ise, Atatürk'ün Esad Paşa'ya sevgisizliğini şöyle anlatıyor:

"Atatürk'ün Esad Paşa'ya ve onun karargâhındaki bâzı subaylara karşı açık bir sevgisizliği vardır. Sebebini sorup öğrenmedim. Bence yüksek görüşlü, ancak henüz küçük rütbeli bir komutanın anlayışsız bir üst komutana, yaklaşmakta olan tehlike ve yıkımları anlatamamak sıkıntısından doğmuş bâzı hareketleri üzerine Esad Paşa'nın kızmasından ve bu kızgınlığını sonraki muamelelerinde belli etmesinden doğmuş olabilir. Bu düşünceyi bana veren yönlerden biri, Esad Paşa'nın o günkü karargâhında önemli bir mevkii olmuş emekli bir subayın benim genel sekreterliğim sırasında Atatürk'ün kendisine neden kızgın olduğunu anlayamadığını, vaktiyle onun bütün isteklerini kolorduca tervic ettirmiş olduğunu söylemesi olmuştur. Ben bu yolda o emekli subaya hiçbir karşılık vermedim, ancak onun kendiliğinden böyle bir sözü sarf etmesi, Esad Paşa karargâhında bunun aksinin yapıldığı, yâni Mustafa Kemal hayaller arkasından koşan bir adam sayılarak tümeni için ileri sürdüğü maddî isteklerin pek iyi karşılanmayıp çok kere verilmediği, kezâ sevkülceyş ve tabiye görüşlerine ve bu yoldaki yazılarına incitici biçimde karşılık verilmiş olduğu yönü ister istemez aklıma geldi. Bu düşünceyi Mustafa Kemal'in Hâtırasında bulunan (s.29) şu cümle de teyid etmektedir: 'Şimal Grubu kumandanlığına (Esad Paşa) merbut olan Anafartalar mıntıkası kumandanı Wilmer Bey'in mâlik olduğu kuvvet ve aldığı tedâbir ve tertibatın teferruatından dahi haberdar değildim.' Bu yazı Esad Paşa ile karargâhının Mustafa Kemal'i âdetâ bir köşeye atılmış saydıkları ve bitişik birliklerin durumu ile tertibâtından habersiz bıraktıkları zannını uyandırıyor."

Mustafa Kemal Paşa Türkiye Cumhuriyetinin Reisicumhuru olduktan sonra onun Genel Sekreterliğini ve bir ara da Millî Eğitim Bakanlığını yapan Hikmet Bayur'un düştüğü şu not, 3. Kolordu Kumandanı Esad Paşa ve karargâhının, 19. Fırka Kumandanı Mustafa Kemal Bey'e "hayalperest" gözüyle bakarak bir köşeye ittiklerini; Mustafa Kemal Bey'in de 3. Kolordu Kumandanı ve karargâhını "anlayışsız" kabul ederek sevmediğini ortaya koyuyor. Kimbilir, Çanakkale Zaferinin yıldönümlerinde Esad Paşa'nın adından hiç bahsedilmeyişinin bir sebebi de budur.

Osmanlı ordusunda terfi merâsimleri ve Mustafa Kemal Bey'le Esad Paşa arasındaki yazışmaların sürdüğü günlerde İngiliz cephesinin de durumu pek parlak değildir.

İngiltere'de hükümetin itimâdı sarsılmış, Çanakkale harbinin artık

bir siper muharebesi özünü almasına reaksiyonlar artmıştı. Savunma Bakanı Lord Kitchener 3 Haziran 1915'te General Hamilton'a bir tel çekerek, istediği yardımı gönderdiği takdirde Kilitbahir'i ele geçirip Çanakkale seferini bitirip bitiremeyeceğini sorar.

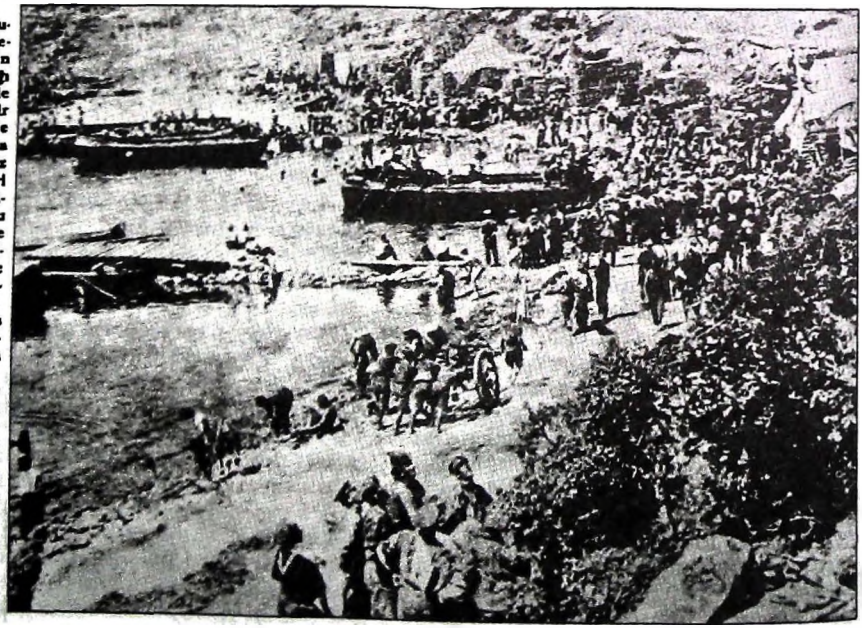
Seferî Kuvvetler Kumandanı General İan Hamilton ise o günlerde yeni bir taarruzla meşguldür. 4-5 Haziran günleri İngiliz ve Fransız kuvvetleri Seddülbahir cephesine tekrar yüklenirler. Çarpışmalar çok kanlı geçer. Osmanlının zâyiatı 9.000, müttefiklerinki ise 7.500 olmuş; neticede hücûm püskürtüldüğü gibi bir ara İngilizlerin eline geçen yerler de geri alınmıştır.

1000 YERİNE 17 MERMİ

GENERAL Hamilton daha önce İngiltere'den top başına 1000 mermi istemişti. Savunma Bakanının 3 Haziran'da çektiği ikinci bir telde ise top başına sâdece 17 mermi temin edebileceklerini bildiriyordu. Kirte cephesindeki geri püskürtülmeden sonra 6 Haziran günü cevap yazan Hamilton, İngiltere'den gönderilecek tâze kuvvetlerin bir kolordusunu Anburnu cephesine vereceğini ve böylece Maydos'a (Eceabat'a) inmeyi umduğunu belirtiyor.

İngilizlerin yeni hükûmeti kurulduğunda, "Çanakkale komisyonu" adı altında 9 bakanın katıldığı ve aralarında Churchill'in de bulunduğu bir komisyon teşkil edilmişti. 7 Haziran 1915'te toplanan bu komisyonda sert tartışmalar olur. Müttefik kuvvetlerin geri çekilmesi konuşulur; fakat Savunma Bakanının böyle bir durumda istifâ edeceğini söylemesi üzerine yeniden Çanakkale cephesine tâze kuvvet gönderilmesine karar verilir. İngiliz Bakanlar Kurulu iki gün sonra bu kararı tasdik eder. Böylece, daha önce gönderilen bir tümenden başka üç tümenin daha yardıma gönderilmesi kat'ileşir.

General Hamilton, yeni kuvvetlerin

Kara Muharebelerinin başladığı ilk günde bin bir güçlükle de olsa İngiliz kuvvetleri Seddülbahir'deki bu kısmı ele geçirmişler ve tahkim etmişlerdi. 6 Ağustos taarruzundan da önce bu cepheye saldıracak gibi davranarak asıl kuvvetlerini Anburun'a yığdılar.

gönderilme kararı üzerine yeni bir harb planı yapar. 13 Haziran günü Londra'ya tellediği bu plâna göre müttefiklerin saldırılarında yeni nirengi noktası Anzak birliklerinin bulunduğu Arıburnu olacaktır. Yeni kuvvetler gelmeden asıl hücûmu başlatmayacağını söyleyen General Hamilton, bu bilgilerin kesin olarak gizli kalmasını da ister. Diğer taraftan Osmanlı ordusu da bu arada maddî ve mânevi takviye görmekte gecikmemiştir.

Alman Genelkurmay Başkanı General von Falkenhayn idi. Falkenhayn'ın Temmuz 1915 sonlarında kendisini Almanya'ya çağırmasına siyasi entrikanın sebep olduğunu söyleyen Mareşal Liman von Sanders cepheyi bırakıp gitmez.

M.KEMÂL İSTİFA EDİYOR

ORDİNDEKİ en güzide kuvveti olan 57. Alayı daha harbin ilk gününde kaybeden Mustafa Kemal Bey'in 19. Fırkasına tâze kuvvet olarak yeni teşkil edilen 18. Alay da verilir. Miralay Mustafa Kemal Bey, bu tâze kuvvetle yeni bir taarruz plânlar. Bu taarruzun târihi ise 28 Haziran 1915'tir. Fakat, cephe kumandanını iknâ ederek gerekli izni alamaz.

Tam o günlerde, 26 Haziran'da, Başkumandan Vekili Enver Paşa cepheyi teftişe gelir. Şimdi de bir eserden takip edelim:

"Enver Paşa, M.Kemal'in plânladığı taarruzu öğrenince bunu 'abes' bularak menetti. 'Lüzumsuz hücumlarla emrindeki askerleri israf ettiğini' söyledi. M.Kemal, Enver Paşa'nın hakâretâmiz tenkidlerine içerleyerek istifâ etti. Liman von Sanders'in Enver Paşa nezdindeki ısrarlı teşebbüsleri sonunda bu istifâ berfaraf edildiği gibi, istenen taarruz müsaadesi de verildi. Ne yazık ki bu taarruzdan da netice alınamayarak tâze kuvvetleri ihtivâ eden 18. Alay da tamâmen mahvoldu." (Dogobert von Mikusch, La Ressurrection d'un Peuple, s. 104)

Şu bilgileri başka kaynaklarda bulamadık. Ama, Enver Paşa ile Mustafa Kemal'in hiç anlaşamadıklarını bilince, gerçeğe yakın gibi geliyor. Aslında bizzat Enver Paşa da "taarruz" noktasında hastalık derecesinde hassastır. Sarıkamış taarruzunda asıl ordu kumandanına rağmen verdiği emirle 90.000 kişilik bir orduyu kırdırdığı bilinmektedir. Nitekim, 28 Haziran ve 5 Temmuz günleri arasında Seddülbahir cephesinin Zığındere mevkiinde yapılan kanlı taarruzlardan sonra Osmanlı ordusunun en güzide askerlerden 14.000 zâyiat verdiğini gözönünde bulundurursak, Enver Paşa'nın o günlerde cephede olduğu kanaatine varabiliriz. (İ.H. Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c.4, s.424)

6 Temmuz 1915'te de Osmanlı Veliahdı (pâdişah namzedi) Yusuf İzzeddin Efendi Çanakkale Cephesine gelir, askerlere moral verir. (Hayat Tarih, Nisan 1965, s.20)

Şimdi iki taraf da başlaması muhtemel son taarruzlar için noksanlarını ikmâle çalışıyorlardı.

Liman Paşa'ya göre, müttefiklerin Seddülbahir bölgesine saldırması, cephenin iki kanadının da denize dayanması noktasından muhtemel değildir. Arıburnu cephesinin kuzeyine çekilen bir taburluk İngiliz kuvvetinin bütün karşı hareketlere rağmen yerinden atılamamasını kendisi ehemmiyetsiz görmese bile, Esad Paşa'nın orada bir tehlike işâreti görmediğini söyler. Mareşal, bütün tehlikenin Arıburnu ile Güney Cephesi ortasındaki boşluktan kaynaklanacağını düşünür. Bunu önlemek için 9. Tümeni o bölgeye yerleştirir. Anafartalar bölgesindeki, Mustafa Kemal Bey'in kabul etmediği ve Alman Bin-

başısı Wilmer'in kumandasındaki mıntıkada ise 4 batarya top, ikisi jandarma olmak üzere üç piyade taburu ve biraz da süvâri bulunmaktadır. (Y.H.Bayur, a.g.e., s.336-337)

Osmanlı birlikleri de, 1915 Temmuz ayı sonlarında İngilizlerin büyük bir çıkarma yapacaklarını, son zamanlarda çoğalan havâdislerden anlamışlardı. Tam bu hazırlıkların sıklaştırıldığı hengâmede, Alman Başkumandanlık Kurmay Başkanlığı bir telgraf çekerek Liman von Sanders Paşa'yı Almanya'ya çağırarak izah istedi.

Gerisini bizzat Mareşalin hâtırâlarından takip edelim:

"Bu dâvet benim hayretime sebep oldu. Çünkü, beni bu kadar ateşli bir harp cephesinden, arada bu kadar bitaraf devletlerin bulunduğu toprakları aşıp Almanya'daki genel karargâha dâvet etmenin ne demek olduğunu ben derhal anladım. Bu dâvete âit olan yazışmaları aynen aşağıya çıkarıyorum ki, herkes kendi kendine bir muhakeme yürütebilsin ve bir sonuç çıkarabilsin:

" 'Genel Karargâh, 26 Temmuz 1915. General Otto Liman von Sanders ve Harbiye Nâzırı Enver Paşa'ya:

" 'Liman von Sanders, Çanakkale'deki askerî vaziyet hakkında Alman ordusu kurmay başkanını aydınlatmak üzere genel karargâha gönderildiği takdirde, Majeste İmparator müteşekkir kalacaktır. Çanakkale Boğazı komutanlığında generalin yerini tutmak için Feldmareşal Baron von der Goltz'un tefriki uygun mütâlea edilmektedir. Kendisine kurmay başkanı olarak arzu ettiği takdirde ataşemiliter Albay von Losow tâyin edilebilir.

" 'İmzâ: General von Falkenhayn.

" 'Not: Bu yazı, Osmanlı hükümetine de gönderilmiştir.'

"Bu telgrafa nazaran, hiç akla getirmemiş olduğum bir komuta değişmesi için çalışılıyordu. 28 Temmuz târihinde askerî kabine başkanına gönderdiğim cevap aşağıdadır:

Osmanlı kuvvetlerinin moralini yükseltmek için 6 Temmuz 1915 günü Veliahd (pâdişah namzedi) Yusuf İzzeddin Efendi Çanakkale cephesine geldi ve birlikleri gezerek teftiş etti. Veliahd (ortada gözlüklü), 5. Ordu Kumandanı Liman von Sanders'in (sağdan ikinci) karargâhında.

GÂZİLİĞE RÂZI- Yukarda görülen isimsiz kahraman Çanakkale'de savaşırken: gâzilik veya şehitlikten başka bir düşünceyi yoktu. Neticede gâzi oldu, gâzi olarak yaşadı. Bu rütbe ona yetti.

" 'Askerî Kabine Başkanlığına,' 28 Temmuz 1915.

" 'Genel karargâha intikal ederek General von Falkenhayn'a Çanakkale vaziyeti hakkında mâlûmat vermem arzu ediliyor. Bu istek, devamlı harblerle üç aydan fazla bir müddettir burada 5. Orduyu sevk ve idâre etiğim anda vukû bulmaktadır. Her an düşmanın büyük bir hücûmu beklenmektedir.

" 'General von Falkenhayn, doğrudan doğruya bu harekât ile alâkadar değildir. Mâlûmat vermekliğim için talepte bulunmanın da İmparator olmadığına bilhassa dikkati celbederim.

" 'Aynı zamanda, Baron von der Goltz vekilim olarak hükümetçe teklif edilmektedir ve yukardaki mâlûmat verme hususu aslî görevleri meyânında bulunan ataşemilitere de kurmay başkanlığı tevcihi düşü-

Mustafa Kemal kara harblerinde geri plânda vazife yaptı

nülüyor. Burdan uzaklaştırılmaklığım hiçbir surette Türk hükûmetinden veya Enver Paşa tarafından tertip edilmemiş ve tarafımdan da istenmemiş olduğundan, Türkiye ordusundaki hizmetimden geri alınmamın Majeste İmparator ve Kral Hazretleri tarafından emir buyurulup buyurulmayacağının bildirilmesini rica ederim.

" 'İmzâ: General Otto Liman von Sanders.'

"İki gün sonra Alman genel karargâhından aldığım cevapta, şimdilik çağırılmaklığımdan vaz geçildiği, lâkin Albay Losow'un karargâhıma iltihak etmesi lüzumu bildiriliyordu."

Mareşal, bu celp hikâyesinin bir siyâsî entrika olduğunu da hâtırâsında naklediyor. (Hayat Tarih, Ocak 1968, s.47-48)

Şimdi artık son hücûmu iki taraf da beklemeye başlamıştı.

Yıllarca "Çanakkale kahramanı" olarak tanıtılan Mustafa Kemal Paşa'nın, deniz muharebelerinin sona erdiği 18 Mart 1915 târihinde hiçbir dahlinin olmadığını gördük. Artık herkes bunda müttefik. 14 Nisan 1988 târihli Yeni Nesil'in birinci sayfadan verdiği, "Kemalistler de kabul etti/Çanakkale Zaferinde Atatürk yok" başlıklı haber, bu gerçeğin teyidi olmuştu.

Kara muharebelerinin başladığı 25 Nisan 1915 târihinde ise rütbesi yarbay olan ve henüz bir yıllık kıdemi bulunan Mustafa Kemal Bey, 5. Ordunun umumî yedeği olan 19. Fırkanın başındadır. Düşmanın Arıburnu cephesine hücûmundaki durumunu da bundan önceki kısımlarda anlatmaya çalıştık.

Şimdi ise onu "Anafartalar kahramanı" olarak gösterenlerin ne derece doğru söylediklerini izah için 6 Ağustos 1915'te ağırlığı Anafartalar olan İngiliz çıkartmasını takip edelim.

"ANAFARTALAR'DAKİ ROLÜ EHEMMİYETSİZ"

MARKSİST aydınlardan Doç. Dr. Yalçın Küçük'ün bir dergiye yaptığı açıklamaları UBA'dan alarak 3 Aralık 1986 günü okuyucularına duyuran Yeni Nesil gazetesi, Küçük'ün şunları söylediğini yazıyordu:

"Mustafa Kemal için 'Vatan ve Hürriyet Partisi kurmuş' deniliyor. Ben bar bar bağırıyorum, 'Ne zaman kurmuş?' diye. Onun Anafartalar'daki rolü de ehemmiyetsiz diyorum. Türkiye Cumhuriyetinin başkanı olduktan sonra geçmişini güzelleştirdi."

Yalçın Küçük'ün bu açıklamaları o zaman kamuoyunda bir akis bulamamıştı. Şimdi biz o cephede olanları izaha çalışalım.

Müttefik kuvvetlerin bu son savletlerinin başladığı an Osmanlı karargâhının "şaşkınlık, karma karışıklık ve komutansızlık" içinde olduğunu söylerken hücumların Mustafa Kemal'in "dehâsı" sâyesinde sıfıra indiği iddiasında da bulunan Yusuf Hikmet Bayur, eserinde şöyle diyor:

"Son ve kesin İngiliz saldırısı 6 Ağustos'da başlayacaktır. Bundan önce İngilizler saldıracak birliklerini gereken yerlere sokmak ve ilerlemeye hazır bulundurmak için bir sürü tedbir almış ve hareketler yapmışlardı. General Hamilton 5 Ağustos günlü notlarında bunların hepsinin başarı ile ve Türk komutanlığı işin farkına varmadan yapıldığını yazmaktadır. O, bu yoldaki başarılarını şöyle sayar:

" '1) Türklerin gözlerini bağlamak, yânî baskın yapmaktaki başarımız.

" '2) 13. Tümenle Hint tugayını (Türklerce) farkına varılmadan Anzak

içine (Arıburnu'na) sokabilmekteki başarımız.

" '3) İmbros, Lemnos ve Midilli'deki tümenleri, önceden tesbit edilmiş anlarda (bizce) tanınmayan, (Türklerce) gözetlenmeyen, haritası olmayan Suvla kıyılarına çıkartmaktaki başarımız.' " (Türk İnkılâbı Tarihi, c.3, k.2, s.338)

6 Ağustos 1915 sabahı İngilizler önce güneyde Seddülbahir bölgesine şiddetli bir şaşırtma hareketinde bulunurlar. Sanki Kirte ve Alçıtepe bölgesini düşürmek istiyorlarmış havasını verirler. Aynı zamanda Arıburnu bölgesine de var güçleriyle yüklenirler. Maksatları hem kendi kuvvetlerini oraya mıhlamak, hem de Türk ihtiyat larını Arıburnu'na çekerek Suvla ve Anafartalar'a yapacakları taarruzu kolaylaştırmak idi.

Güney Cephesi Kumandanı olan Vehib Paşa, İngilizlerin Seddülbahir'e şiddetli ateş açmalarının bir aldatmaca olduğunu anladığını ve birliklerinin ihtiyatından bir tümeni hemen Arıburnu bölgesine gönderdiğini söylüyor.

OSMANLILAR HAZIRDI

İNGİLİZLERİN Seddülbahir bölgesine ciddî bir çıkartma yapmayacakları noktasında zâten Liman Paşa'nın kanaati vardı. O yüzden de 6 Ağustos günü o bölgeye yapılan şiddetli ateşe aldanmadılar. Güney Cephesi Kumandanı Vehib Paşa, Şehzâde Mahmud Şevket Efendiye o günü şu şekilde anlatmış:

"İngilizler hakikî taarruzlarını gizlemek için Seddülbahir cephesine 48 saatlik bir mesâfeyi denizden şiddetli bir surette bombardımana başladılar. Bu sırada Arıburnu karşısında Grup Kumandanı bulunan kardeşim Esad Paşa'yla telefonla görüştüm ve ikimiz de Seddülbahir'deki bombardımanın asıl Anafartalar cephesine vâki olduğuna kanaat getirdik. Anafartalar'daki müşkil vaziyeti anlayarak, Seddülbahir'deki ihtiyatın bir kısmını mes'uliyetim altında Anafartalar Cephesine göndereceğimi Esad Paşa'ya söyledim. 28. ve 48. Alaylardan mürekkep bir fırkayı ve bir topçu bataryasını Seddülbahir'den alarak Anafartalar cephesine gönderdim ve bu alaylar mukâbil taarruza geçtiler. M.Kemal fırkasının düşmana terk ettiği yerleri yeni baştan istirdat ettiler [geri aldılar]. (K.Mısıroğlu, Lozan, c.1, s.163-164)

Gönderdiği alaylardan birisinin kumandanının şehit olduğunu, diğerinin de yaralandığını ilâve edenVehib Paşa, iki alayın mevcûdunun 420 kişiye indiğini söylüyor. İngilizlerin M.Kemal'in"dehâsı" sâyesinde püskürtüldüğünü söyleyen Bayur da, 6 Ağustos saldırılarında Arıburnu cephesindeki 16. Tümenin kolaylıkla geri atılıp Kanlısırt'ın İngilizlere geçtiğini, Mustafa Kemal Bey'in idâresindeki 19. Tümenin sol kanadında da bâzı ilerlemeler elde ettiklerini yazar. (A.g.e., s.348)

Hemen o gün, Kabatepe bölgesindeki 9. Tümen ile Seddülbahir'den de 8. Tümen Arıburnu cephesine gönderilir. Bu bilgiler, Vehib Paşa'yı teyid eder mâhiyettedir.

6 Ağustos gecesi Sazlıdere'nin kuzeyinde karaya çıkan 20.000 kişilik bir İngiliz kuvveti de Arıburnu cephesini çevirmeye memur edilmiştir. Bu kuvvetlerin Conkbayırı ve Kocaçimen bölgesine ulaşmaları için karşılarında hiç kuvvet bulunmadığını söyleyen Bayur, buna rağmen "aşırı ihtiyat, çekingenlik ve karanlık" yüzünden bu kuvvetlerin sabaha karşı Conkbayırı'na iki buçuk kilometre yaklaştıklarını, fakat 7 Ağustos gününü tamâmen dinlenmek, kendi-

lerini düzenlemek ve istihkâm yapmakla geçirdiklerini kaydeder. Bu boşa geçen bir günün "altın" değerinde olduğunu yazar. (A.g.e.,s.348)

CONKBAYIRI KARIŞIYOR

İNGİLİZ kuvvetlerinin dinlenmekle geçirdiği 7 Ağustos günü gerçekten de Osmanlı ordusu için büyük kazanç olmuştu. Böylece Anburnu bölgesinde hem 16. Tümen, hem Seddülbahir'den gelen 8.Tümen, ve hem de Mustafa Kemal Bey'in 19. Tümeni toplanmış bulunuyordu.

Buna rağmen 8 Ağustos günü İngilizler pek erkenden Düztepe'den itibâren Conkbayırı'nı denizden ve karadan pek ağır bir ateş altına alarak orayı ele geçirirler. Nisan'dan beri İngilizlerin başlıca emeli Conkbayırı'nı ele geçirmekti. General Hamilton buna çok sevinir ve, "Bununla yeneceğiz" sözlerini defterine kaydeder.

Evet, Mustafa Kemal Paşa'ya rağmen Conkbayırı kaybedilmiştir. Conkbayırı'nı kaybettiğimiz 8 Ağustos gecesi 19. Fırka Kumandanı Miralay Mustafa Kemal o bölgeden alınarak Anafartalar Bölgesine verilecektir. Daha sonra o meseleye temâs edeceğiz.

8 Ağustos günü gerçekten de Anburnu cephesi tam bir cehennem manzarası arz etmiştir. Dört Osmanlı tümenine rağmen İngiliz ateşi karşısında kuvvetlerimiz çok kayıp vermiş ve Conkbayırı'nı da kaybetmeye mecbur bırakılmıştı.

Mustafa Kemal de hâtırâlarında Conkbayırı bölgesine gönderilen kuvvetleri ve onların kâh vurulma ve kâh değiştirilme yoluyla iş başından ayrılan bir sürü kumandanını sayar (s.37) ve şöyle der:

"Herhalde Conkbayırı'na lüzumundan fazla kuvvetler yığılmıştı. Fakat, toplanan kuvvetler intizam ve maksat dâhilinde sevk ve idâre edilmemek yüzünden kâffesi mağlûp ve perişan olmuşlardı." (Y.H.Bayur, a.g.e., s.350)

Bayur, aynı sayfada şöyle diyor:

"Mustafa Kemal kendi tümeninin sol kanadında bulunan karma karışık kuvvetlerin kendi komutası altına verilip bu kanadın uzatılmak istenildiğini ve bunun durumun sorumluluğunu kendi üzerine yüklemekten başka birşey olmadığını yazar (s.38-39)."

Bu ifâdelerden, 19. Fırka Kumandanı Mustafa Kemal Bey'in Conkbayırı mağlûbiyeti noktasında mes'üliyetin kendi üzerine yıkıldığını söylemesi ile Vehib Paşa'nın anlattıkları biribirini teyid eder mânâsı çıkarılabilir.

Nitekim, 8 Ağustos gecesi Mustafa Kemal Bey Anafartalar bölgesine alınır. Anburnu bölgesindeki Osmanlı kuvvetleri ise 10 Ağustos günü Conkbayırı'nı geri alırlar. Bu geri alışta İngiliz Albay Cecil Allanson, cepheyi alınca şunları yazmıştı:

"Bütün yarımadanın anahtarı elimizde idi ve böyle bir sonuca göre kayıplarımız çok sayılamazdı. Aşağıda Boğazı, Alçıtepe yolu üzerindeki otomobil ve kamyonları görüyorum." (A.g.e., s.349)

Conkbayırı Osmanlıların eline geçince de 10 Ağustos akşamı General Hamilton not defterine şöyle yazmıştır:

"Güzel iki gün ve iki gecenin en büyük kısmında Conkbayırı elimizde bulundu. Şimdiye kadar Türkler biz bir kere oraya iyice yerleştikten sonra elimizdeki siperleri hiçbir vakit geri alamamışlardı. Bu sefer böyle mi yaptılar? Umarım ki hayır. Birdie ve Godley onu geri almak için bir plân üzerinde çalışmaktadırlar. Türkler iyi komuta edilmektedirler. Bunu kabul ediyorum. Onların generalleri biliyorlardı ki, bizi çabucak Conkbayırı'ndan atmazlarsa işleri bitmiştir. Ve bunu yapmışlardır..." (A.g.e., s.358)

Conkbayırı bölgesi, Anburnu Grup Kumandanı olan Korgeneral Esad Paşa'nın emri altındaki kuvvetlerce kurtarılmıştı.

Düşmanın oyalanması Osmanlı birliklerinin işine yaradı

İNGİLTERE'DEN getirtilen taze kuvvetlerle 6 Ağustos günü Anburnu cephesine yüklenen ve o gece de Anburnu'nun kuzeyine yirmi bin asker çıkaran İngilizler, yine aynı 6 Ağustos gecesi Suvla Koyuna da bir kolordu çıkardılar.

Yusuf Hikmet Bayur bu çıkışı şöyle anlatıyor:

"Buraya çıkan kolordu, Amiral Fisher'in Alman Baltık kıyılarına asker çıkarmak için yaptırmış olduğu her biri 500 kişi alan ve piyade ateşinden korkmayan özel gemilerle kıyıya gelir. Bu kuvvet hemen hiçbir karşı koymaya uğramadan, âdetâ habersizce kıyıya çıkar. Conkbayırı ve Kocaçimen tepelerine karşı yapılacak hareketi desteklemekle vazifeli idi. Ancak bu kolordu tamâmen karaya çıktıktan sonra dahi kendisine gösterilen ve hemen hep boş olan ilk hedefleri elde etmek için ciddî denemeler yapmaz, komutanın gevşekliği ona iki çok değerli gün kaybettirir." (s.349)

Koca bir kolordunun, üstelik haritası bile çıkarılmamış yabancı bir bölgede 7 ve 8 Ağustos günleri hazırlık, dinlenme ve ikmâl ile vakit geçirmesi normal olabilir. Ama, bu iki gün, Osmanlı birliklerinin bölgeye yetişmesine yaramıştır.

DENİZİ GEÇEMEYİNCE KARAYI DENEDİLER—
İstanbul'a gidecek yolu açmak emeliyle Çanakkale Boğazına yüklenen müttefik kuvvetler karşılaştıkları mukâvemet karşısında buna muvaffak olamadılar. Bu sefer karadan saldırmayı denediler. Fotoğrafta değişik bir noktadan saldırmak üzere İngiliz birliklerine mensup İskoç askerleri karaya çıkarken görülüyor.

İHTİYATLAR YETİŞİYOR

İNGİLİZLERİN Suvla'ya asker çıkarması pek o kadar da habersiz olmamıştır. Daha önce o bölgeye Binbaşı Wilmer kumandasında birlikler yerleştirilmişti. Du-

rumdan haberdar olan Mareşal Liman von Sanders, Saros Körfezindeki ihtiyat kuvveti olan 16. Kolorduyu cebri yürüyüşle Anafartalar bölgesine sevk etti.

6 Ağustos gecesi Miralay (Albay) Fevzi Bey kumandasındaki 16. Kolorduyu bölgeye sevk eden 5. Ordu Kumandanı Liman Paşa, aynı zamanda hemen yeni bir cephe teşkil ettirdi. Kireçtepe'nin kuzeyinden başlayıp güneye doğru uzanarak Kocaçimen bölgesini de içine alan bu yeni cephenin adı Anafartalar Grup Kumandanlığı idi ve kumandanı da Albay Fevzi Bey'di. Conkbayırını da içine alan Anburnu Grup Kumandanlığı ise Esad Paşa'nın uhdesinde idi.

16. Kolorduyu Bolayır bölgesinden çeken Liman Paşa, vaziyeti Harbiye Nezâretine de bildirir. Takviyesiz kalan Saros Körfezinin muhafazası vazifesi bunun üzerine 1. Ordu Kumandanı Mareşal von der Goltz Paşa'ya verilir. Goltz Paşa Ağustos ortasında karargâhını Gelibolu'ya taşır. (Hayat Tarih, Ocak 1968, s.48)

Anafartalar Grup Kumandanlığına 6 Ağustos gecesi Miralay Fevzi (Çakmak) Bey tâyin edildi. Emrindeki 16. Kolorduyu 60 km yürüterek cepheye ulaştıran Fevzi Bey o geceyi dinlenmekle geçirmek isteyince Liman Paşa'yı kızdırdı ve vazifeden alındı. Aslında Fevzi Bey haklı idi.

Anafartalar cephesinin Kireçtepe'deki sağ cenahı yine Binbaşı Wilmer'in kumandasında olup 11. Tümen birliklerinden müteşekkildi.

Anafartalar Grup Kumandanlığına tâyin edilen Albay Fevzi Bey, daha sonraki unvânıyla Meraşal Fevzi Çakmak'tır. (Hayat Tarih, Mart 1965, s.10 ve Yılarboyu Tarih, Mart 1979, s.20 ile Genelkurmayın neşrettiği 1915'de Çanakkale'de Türk, s.12)

Şimdi Bayur'u dinleyelim:

"Yukarıda gördüğümüz gibi, Liman von Sanders 6/7 Ağustos gecesi Saros körfezi kıyılarını korumakla görevli olan 16. Kolorduya Suvla-Anafartalar bölgesine yürüme buyruğunu vermişti. 7 Ağustos öğleden sonra bu kolordunun komutanı Fevzi Bey kendisine 7. ve 12. tümenlerden mürekkep olan kolordusunun iki günlük yürüyüşü bir günde yaparak bu bölgeye yetişmiş olduğunu söyler. Liman da ona 8 Ağustos sabahında Anafartalar ovasında Azmak derenin iki yanından İngilizlere saldırması buyruğunu verir. Kendisi de 8 Ağustos sabahı atlı olarak saldırı bölgesine gelir, orada hiçbir kuvvetin bulunmadığını görür ve birliklerin daha pek geride olduklarını öğrenir. Bunun üzerine saldırının akşama yapılması buyruğunu verir. Akşam ise Fevzi Bey askerlerinin yorgunluğu yüzünden saldıramayacağını söyler. Bunun üzerine Anafartalar Grup

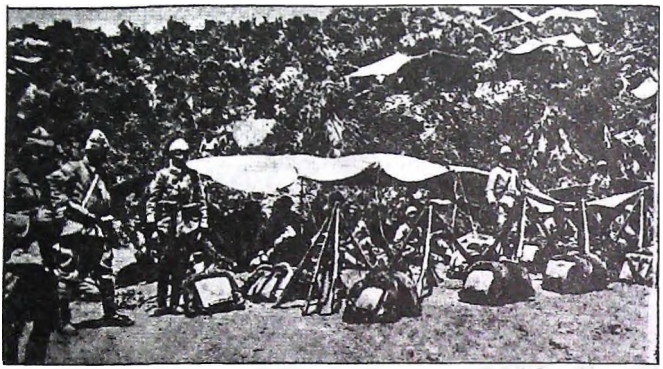
16. Kolordu 1 günde 60 km yol kat'etti

Komutanlığına Mustafa Kemal Bey'i tâyin eder." (A.g.e., s.350-351)

BİR GÜNDE 60 KİLOMETRE

BİR başka kaynak da hâdiseyi teyid ederek şöyle diyor:

"Alman generali Liman von Sanders derhal ihtiyattaki kuvvetleri talep etmişti. Burada tam Arıburnu'na [Anafartalar'a demek istemiş] gönderilmek istenen ihtiyat kuvvetlerden biri olan 16. Kolordu Kumandanı, İttihadçı veyâ İtilâfçı olmayan temiz ve dürüst bir asker Miralay (Albay) Fevzi Bey'di. İngilizlerin çıkarma yaptığı mıntıkaya yetişmek üzere kolordusuyla hareket emrini alan Fevzi Bey, gideceği yere takrîben 60 kilometre mesâfede bulunuyordu. Bu mesâfeyi bir kolordunun bütün ağırlıklarıyla sür'atle aşıp cepheye yetişmesi ve ilerlemiş düşman kuvvetleri karşısında [yazar, İngilizlerin de iki gün istirahat ettiğini bilmiyor olmalı] bu yolu kat'etmenin verdiği yorgunluk üzerindeyken taarruza geçmesi veya müdâfaada bulunması imkânsız denecek bir şeydi. Kendisine verilen emir, çıkarmanın vukû bulduğu noktaya ulaşır ulaşmaz derhal taarruza girişmeseydi. Şahsen ve her ne süretle olursa olsun, şan ve ikbal peşinde bulunmayan ve bu yüzden de İttihadçıların rütbe yağmalarından istifâde etmemiş olan Fevzi Bey, gerçek bir asker olarak hakikati ifâde edip hiç olmazsa bir gece istirahat etmedikçe durup dinlenmeden 60 kilometre yol kat'etmiş bulunan bir kolordu efrâdının cepheye sürülmesinin, onları toptan imhâya sevk etmek olacağını aklî, mantıkî ve askerî sebep ve delilleriyle ifâde etti. Hiç olmazsa kolordu dâhilindeki fırka kumandanlarıyla konuşarak onların da reyi alınmak suretiyle bir harekât zaman ve plânı tesbitini talep eden Fevzi Bey'e Liman von Sanders'in mukâbelesi kat'î olmuştu. 'Kiminle konuşursan konuş, fakat derhal taarruza geç!' Fevzi Bey, emrindeki fırkaların kumandanlarıyla görüştü. Onlar da gâyet haklı olarak bu derece yorgun bir askerin taarruzu, intihar demek olduğunu ifâde ederek hiç olmasa ferdâsı [ertesi] sabaha kadar müsaade edilmesini beyân ettiler.

Çanakkale muharebeleri sırasında Osmanlı ordusunun en çok ihtiyâcını hissettiği hususlardan birisi de dinlenme idi. Düşman o kadar çok, hücumlar da o kadar fazla idi ki, askerlerimiz gece gündüz demeden çarpışıyorlardı. Arada bir dinlenme imkânı bulan askerlerimiz daha zinde ve şevk dolu olarak düşmanın karşısına çıkıp ona "el-aman" dedirtiyordu.

FEVZİ BEY ALINIYOR?

"Emrindeki askerlerin hayatları

üzerinde bir kumara girişmeyi vicdânı aslâ tecviz eylemeyen Fevzi Bey, askerin mutlaka ve en az bir gece istirahat ederek sıcak bir çorba içip birkaç saat uyku uyumadıkça taarruz kâbil olmadığını ve ancak böyle bir istirahattan sonra şafakla taarruza geçebileceğini kat'i bir lisanla ifâde etmesi üzerine fevkalâde canı sıkılan Liman von Sanders onu, bulunduğu mevkiden alıp yerine başka bir kumandan tâyin etmek hevesine kapıldı. İşte bu sırada Liman von Sanders'in yanında bulunan ve Mustafa Kemal'in İttihadçı arkadaşlarından olan Kâzım (İnanç) Bey ona, Fevzi Bey'in yerine M.Kemal'i tâyin etmesi teklif ve telkininde bulundu. Bunun üzerine kendisine telefon edilen M.Kemal, bu defa bir kolorduya hükmetmek fırsatı zuhur edince yapılan teklifi hiç tereddüt etmeden kabul etti. Ehemmiyetli olanı şu ki, M.Kemal için bir kolordu kumandanlığının o güne kadarki askerî hayâtı muvâcehesinde biraz ağır bir yük olduğunu ve böyle bir yükün altından kalkabilmesinin mümkün olup olmadığını soran Kâzım Bey'e, 'Ne münâsebet. Az bile gelir! Derhal kabul ediyorum. Paşaya söyle tâyinimi emretsin' demişti.

"Bu suretle Fevzi Bey yerinden alınarak 19. Fırka Kumandanı M.Kemal Bey onun emrindeki kolorduya tâyin edildi. Fakat tuhafı şu ki, 19. Fırka bir hayli geride bulunduğundan M.Kemal'in taarruz edilmesi istenilen noktaya gelinceye kadar geçen zaman Fevzi Bey'in istediği mühletten bile fazla oldu. Yâni bu noktada taarruzu derhal fiilen gerçekleştirebilmek için M.Kemal'in tâyininin mantıkî hiçbir ciheti yoktu. Çünkü, cepheye derhal ulaşabilecek bir mesâfede bulunmadığı için fiilen mümkün olmayan bir taahhütte bulunmuş oluyordu.

"Ferdâsı gün cereyan eden hücumlarda elde edilen muvaffakiyet M.Kemal'e mâl edilmek istenmişse de, bu târihen ve fiilen doğru değildir. Çünkü burada döğüşen M.Kemal'in tâlim ve tensikı altındaki 19. Fırka değil, Fevzi Bey'in çok iyi techiz ve tâlim ettirmiş olduğu 16. Kolordusu idi." (Kadir Mısıroğlu, Lozan, c.1, s.166-168)

KAYNAKLAR İTTİFAK EDİYOR

HER iki kaynağın da üzerinde ittifak ettiği husus, Anafartalar Grup Kumandanlığı emrindeki askerlerin, Albay Fevzi Bey idâresinde Bolayır'dan gelen ve 7 ile 12. tümenden müteşekkil 16. Kolordu olduğudur. Yâni, Anafartalar bölgesinde düşmanla boğuşan birlikler, Mustafa Kemal Bey'in emrindeki 19. Fırkanın askerleri değildir.

İkinci husus, Miralay Fevzi Bey'in 5. Ordu Kumandanı Liman Paşa'dan talep ettiği müddetin tamâmen yerinde olduğudur. Çünkü, Suvla koyuna çıkan İngiliz kolordusu bile 7 ve 8 Ağustos günlerini mecbûren dinlenmekle geçirmişti. 60 kilometrelik yolu bütün ağırlığıyla gelen bir kolordunun bir gece dinlenmesi elbette en mâkul yoldu.

Üçüncü ve bir diğer mühim husus da, gerçekten de 16. Kolordunun ertesi sabaha kadar dinlendiği ve 9 Ağustos sabahı taarruza kalktığı vâkıasıdır. Çünkü, Conkbayırı-Kocaçimen bölgesindeki 19. Fırka karargâhında 8 Ağustos gecesi Kolordu Kumandanlığına tâyin emrini alan Miralay Mustafa Kemal Bey de zâten ancak 9 Ağustos sabahında yeni birliğine ulaşabilmiştir. Yâni, Fevzi Bey'in istediği mühlet ister istemez geçmiş oluyordu. Liman Paşa'nın bir anlık kızgınlığı da Mustafa Kemal'e kolordu kumandanlığı yolunu açıyordu.

Bayur da bu gerçeği kabul ediyor:

"Mustafa Kemal 48 saatten beri hemen hiç dinlenmemiş, sıkı yürüyüşle erlerinin bir kısmını yollarda bırakmış olan 16. Kolorduyu teşkil eden iki tümenle, donanma ateşiyle de korunan 4 İngiliz tümenine 9

Mustafa Kemal orduda silsile-i merâtibi aşmadan yükselmişti

Ağustos sabahı saldırır. Kendisinden önce alınmış tertibatta ve verilmiş emirlerde bir değişiklik yapmaya vakit yoktur." (A.g.e., s.352)

Görüldüğü gibi, birlikler de, taarruz planı da tamâmen Albay Fevzi Bey'indir. Yeni kumandana sâdece emir vermek kalmıştır.

Bizzat Mustafa Kemal Bey de 8 Ağustos akşamı tâyin oluşunun hikâyesini şöyle anlatır:

"Ordu erkân-ı harbiye reisi [Kâzım İnanç Bey], Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa Hazretleri tarafından beni telefon başına çağırdı. Müşârünileyhin ahvâli nasıl gördüğümü ve mütâleamı sorduğunu bildirdi. Kendisine Conkbayırı vaziyetinin nezâketini izah ettim ve islâh-ı vaziyet için daha bir an kaldığını ve bu ânın ziyâi hâlinde felâketin pek muhtemel olduğunu söyledim.

"Vaziyet umumileşmiş. Anafartalar'a çıkmış ve çıkmakta olan büyük düşman kuvvetlerini nazar-ı dikkate almak ve ana [ona] göre umumi tedbirler ittihaz ederek sevk ve idâreyi tevhid ve temin etmek lâzımdı. Bu sebeple Erkân-ı Harbiye Reisinin, 'Çâre kalmadı mı?' sualine verdiğim cevapta, bütün mevcut kuvvetlerin taht-ı kumandama verilmesinden başka çâre kalmadığını söyledim. 'Çok gelmez mi?' dedi. 'Az gelir' dedim." (Y.H.Bayur, a.g.e., s.351)

Oluk oluk kanların aktığı Çanakkale cephesine asker dayanmıyordu. Bir taraftan yurdun dört bir yanından silâh altına alınanlar da buraya celbediliyordu. İşte bunlardan bir birlik cepheye gitmek üzere yoluna devam ederken görülüyor.

TECRÜBESİ VAR MIYDI?

Şu ifâdelerden anlaşıldığına göre, Mustafa Kemal Bey, Anafartalar Grup Kumandanlığını bizzat kendisi istemektedir. Telefonda konuştuğu 5. Ordu Kurmay Başkanı Miralay Kâzım Bey'in arkadaşı olması yüzünden böyle samimî mütâleasını arz etmiş olabilir. Ama, Kâzım Bey'in, "Çok gelmez mi?" karşı suâlindeki ince istihzâ mânâlıdır.

Gerçekten de Mustafa Kemal Bey, silsile-i merâtibi normal zamanı içinde pişerek aşmış bir kumandan değildi. Gerek devleti ele geçiren İttihadçıların kânunî prosedürü altüst eden ihtilâlci metodları ve gerekse devleti üst üste saran umumi harbler dolayısıyla subayların çoğu birkaç sene içinde birkaç rütbe birden atlamışlardır.

Mustafa Kemal Bey, 11 Ocak 1905'de Akademiden Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olduktan altı sene sonra 27 Kasım 1911'de binbaşı olmuştu. Üç sene sonra da 1. Cihan

Harbinin patlamasıyla 1 Mart 1914'te kaymakam (yarbay) olmuştu. Bundan sonraki terfileri ise birer yıl arayla gelmiştir.

Henüz bir yıllık yarbayken 1 Haziran 1915'de miralay (albay) rütbesi kazanmıştı. Yâni, yarbaylık rütbesi içinde geçirmesi gereken tecrübe safhasını yaşayamadan hemen albaylığa atlamıştı. Hâliyle, normalde yarbay tecrübesi içindeki bir tecrübesiz albaya bir kolordu idâresini teslim etmek elbette garip gelebilirdi. Kâzım Bey'in o sorusu da bunu ifâde etmektedir.

Liman Paşa'nın Miralay Fevzi Bey'e kızgınlığı yüzünden şansı açılan ve tecrübesizliğine rağmen Anafartalar Grup Kumandanlığına getirilen Mustafa Kemal Bey, Fevzi Bey'in tecrübeli ellerinde yetişmiş birliklerle ve yine Fevzi Bey tarafından yapılan plâna göre 9 Ağustos 1915 sabahı İngilizlere taarruza geçti.

Yusuf Hikmet Bayur, General Hamilton'un o günkü çarpışmaları gemiden seyrettiğini ve hâtırâsında (s.284) şunları yazdığını söylüyor.

"Sonuç yıkım değil, ancak başarısızlık oldu. Daha kötü olamayacak pek az kötü şey vardır. Saat 8'de piyâde ve topçu ateşi gevşemeye başladı... Biz kendi yerimizde kalıyorduk... Welsh tümeni bu sabah gelmektedir. Fakat biz bilinmeyen yerde karaya çıkmak gibi bütün bu tehlikeleri, girdiğimiz yerde tutunmak için mi göze aldık? Baskın (surprise) unsuru heder oldu." (A.g.e., s.353)

İsmail Hami Danişmend de İngiliz taarruzlarının Osmanlı birlikleri tarafından durdurulduğunu anlattıktan sonra şöyle diyor:

"Bu muharebelerde düşman askerinin üstüne kendi top mermileri düştüğü için sâhile kadar çekilmek mecbûriyetinde kaldığından bahsedilir." (İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c.4, s.425)

SAÂT HİKÂYELERİ

DAHA önce de gördüğümüz gibi, Mustafa Kemal Bey Anafartalar Grup Kumandanı tâyin edilince, Esad Paşa da Arıburnu Grup Kumandanı idi ve Conkbayırı bölgesi de Paşa'nın mıntıkasında idi. Nitekim, Miralay Mustafa Kemal Bey 9 Ağustos'ta kendi Grubundaki 16. Kolordunun başına geçerek Anafartalar bölgesindeki İngiliz kolordusuna karşı çıkarken, 10 Ağustos günü Esad Paşa'nın kuvvetleri de Conkbayırı'nı geri almışlardı.

Fakat, Bayur'un şu ifâdesi dikkat çekiyor:

"Conkbayırı geri alındıktan sonra, düşman deniz ve kara toplarıyla orayı cehenneme çevirir. Mustafa Kemal'in dahi göğsüne bir şarapnel çarparsa da saatine rastlar, onu parçalar ve vücudda yalnız bir kan izi bırakır." (A.g.e., s.356)

Gerçekten de Cumhuriyet nesilleri bu saat hikâyesini bir efsâne gibi okumuş, duymuş ve ezberlemişlerdir. S.Bilbaşar'ın "Çanakkale 1915" isimli kitabında da hâdise şöyle anlatılır:

"Mustafa Kemal, 10 Ağustos akşam vakti, kurmaylarından bir kısmı ile berâber 16. Kolordu karargâhına geldi. Harekâtın seyrini yakından takip edebilmek için gelmiş bulunan Liman von Sanders dâhil, oradakiler ayağa kalkarak kendisini karşıladılar. Mustafa Kemal Fransızca olarak, Mareşale o günkü hâdiseleri anlattı, sonra, 'Ekselans!' dedi. 'Bu muazzam hücum esnâsında bir kurşun benim kalbimin üzerine geldi, fakat saatim hayâtımı kurtardı.'

"Cebinden kırık saati çıkardı ve Alman kumandanına uzatarak devâm etti: 'Bu saati, bu başarılı günümüzün bir hâtırâsı olarak kabul buyurmanızı ricâ ederim.'

"Orada bulunanların ifâdesine göre, haşin tabiatlı Bavyeralı Generalin gözleri buğulanmıştı. Ağzının kenarı titreyerek Mustafa Kemal'in elini sıktı, teşekkür etti, sonra cebinden

1915 şartlarının en mükemmel toplarıyla Çanakkale'deki Osmanlı birliklerine saldıran İngiliz-ler, aylarca cepheyi cehenneme çevirdiler. Ama, Osmanlı askerlerinin imanlı göğsüne çarparak geri dönmeye mecbur kaldılar.

âilesinin armasını taşıyan kendi saatini çıkarttı. 'Ben de bunu kabul buyurmanızı ricâ ediyorum.' " (Yıllarboyu Tarih, Mart 1979, s.57)

Halbuki 1 Eylül 1936 târihli Son Posta gazetesi "Atatürk'ü kurtaran saat aranıyor" başlığı ile şu haberi vermişti:

"Çanakkale muharebelerinde Atatürk'e bir şarapnel parçası isabet ettiği, fakat göğsündeki saate saplandığı için kendisine birşey olmadığı mâlûmdur. O zaman Çanakkale Grubu Kumandanı olan Alman Generali Liman von Sanders bu saatin kendisine hediye edilmesini Atatürk'ten ricâ etmiş, Atatürk de bu ricâyı kabul etmiştir. General Liman'ın ölümünden sonra, saat âilesine geçmiştir. Türk Tarihi Tedkik Kurumu şimdi bu saati aramaktadır."

HİKÂYENİN ASLI BÖYLE Mİ?

NEDENSE, iki kaynağın verdiği bilgi birbirini tutmuyor. Mezkûr saati Atatürk mü Liman Paşa'ya vermiş, yoksa Liman Paşa mı ricâ etmiş, anlaşılamıyor.

Mustafa Kemal'in yâverlerinden Cevat Abbas Gürer, bu saatin Zübeyde Hanım'ın yâdigârı olan "bir tarafı siyah menevişli demir bir saat" olduğunu söylüyor. (N.A. Banoğlu, "Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk", s.57)

Aynı kitabın 90. sayfasında Rıza Ruşen Yücer'e atfedilen bir hâtırâ var ki, saat hikâyesini bam başka bir şekilde anlatıyor. Aynen alıyoruz:

"Atatürk'e ait meşhur bir saat hikâyesi vardır. Çanakkale'de, göğsünün sol üst cebindeki saate bir kurşun isâbet etmişti. Bu fıkranın birkaç türlüsünü dinlemiştim. Fakat şimdi anlatacağım değişik şeklini, bir izci kafilesini Çanakkale'de harb sahasını gezmeye götürdüğümüz zaman bize kılavuzluk eden bir jandarma yüzbaşısından ve tam olayın geçtiği Kemal Yeri'nde dinledim:

" 'Askerlikte aranan en mühim vasıflardan biri, çabuk karar verme denilen meziyettir. Çanakkale kahramanı Mustafa Kemal, Kocaçimen Tepe'nin ön kesimindeki dalgalı sırtlara kadar ilerledi. Burada bir gözetleme müfrezesi vazife görüyordu. Komutan, müfreze komutanının yanına sokuldu. 'Yakında düşman var mı?' diye sordu. Teğmen tereddütsüz cevap verdi: 'Hayır Paşam, yoktur!..'

" 'Mustafa Kemal, bu teminat üzerine ayağa kalktı, dürbünle ileri bakmağa başladı. İşte tam bu sırada birkaç tüfek birden patladı ve kurşunlarından biri, Mustafa Kemal'in göğsüne rastladı. Kurşun, bahtiyar bir tesâdüfle, göğüs cebindeki büyük saate çarpmıştı. Mustafa Kemal, haklı bir hiddetle takım komutanına çıkıştı: 'Hani düşman yoktu?..'

" 'Takım komutanı, Anafartalar kahramanına aldırmadı bile. Erlerine döndü ve yüksek sesle, 'Benim takım, süngü tak, hücûm.. emrini verdi.

" Yere yatmış olan takım, bir anda zemberek gibi boşandı; marş marşla hücûma geçti; az ilerde, arazinin dalgalı oluşundan faydalanarak gizlice yakına kadar sokulmuş olan bir keşif mangasını tepeledi ve tekrar eski yerine döndü. Mustafa Kemal'in hiddeti kalmamıştı. Yattığı yerden bu manzarayı zevkle, gururla seyrediyordu.' "

Doğrusu bu saat hikâyesinin hangisinin gerçek olduğunu biz de anlayamadık. Conkbayırı Esad Paşa'nın Grubunda, Kocaçimen de M.Kemal'in Grubunda kaldığı için son hikâye daha mantıklı görünüyor. Türk Tarihi Tedkik Kurumunun 1936'dan bu yana bu meşhur saati bulup bulamadığını da bilmiyoruz...

Çanakkale Boğazından ve Seddülbahir'le Arıburnu bölgesinden yüklenmelerine rağmen bir netice alamayan İngilizler, o mağlûbiyet karşısında kabinelerinde değişiklik yapmaya mecbur kalmışlardı. Taze kuvvetlerle Arıburnu'nu Suvla-Anafartalar bölgesinden de yüklenmek suretiyle düşürmeye, bu süretle Maydos'a (Eceabat'a) inerek Boğaz kontrolünü ele geçirmeye çalışan İngilizlerin 6 Ağustos'da başlayan yeni taarruzları da istenileni vermemişti.

Y.H.Bayur, eserinde bu neticeyi şöyle ifâde ediyor:

"Böylelikle yeni İngiliz hükûmetinin Çanakkale'de kesin sonuç elde etmek amacıyle gönderdiği kuvvetler her yerde pek ustalıkla stratejik baskın yaptıktan ve iki gün boyunca Gelibolu yarımadasının anahtarı olan Conkbayırı'nı elde tuttuktan sonra oradan atılmış ve Suvla-Anafartalar bölgesinde dar bir kıyıda sıkıştırılıp kalmışlardı." (A.g.e., s.357)

Atatürk'ün Genel Sekreterliğini yapan Bayur da itiraf ediyor ki, müttefik kuvvetleri sâdece Anafartalar Grup Kumandanı olan Miralay Mustafa Kemal Bey'in cephesi olan Suvla-Anafartalar kıyılarında tutunabilmişlerdir. Fakat, aynı eserde devâm eden şu satırlar biraz garip geliyor.

KABAHAT SANSÜRDE Mİ?

BAYUR şöyle diyor:

"İkinci defa olarak İngilizlerin yarımadanın ortasındaki dar yerinden Marmara kıyılarına ulaşmak ümitleri kırılmış ve her iki defasında da bu işi aynı adam, Mustafa Kemal, önlemiştir. O, aynı zamanda İstanbul'u da ikinci defa kurtarmış ve Rusya'nın Boğazlar yoluyla yardım görmesi ihtimâlini ortadan kaldırmıştır. Almanya'da ve bütün savaşan devletlerde başarı kazanan komutanların adları ve başarıları ilân edildiği halde İstanbul'da sansür Mustafa Kemal'in adının gazetelerde anılmasına izin vermemiş, muamelâtı zâtiyeden resmen gelen ilerleme kâğıdını (Miralaylıktan livalığa-Albaylıktan Tuğgeneralliğe) de Enver uzun zaman alıkoyup bunun için pâdişah irâdesini ancak birkaç ay sonra almıştır." (A.g.e., s.357-358)

Çanakkale Zaferini, "olduğu gibi" önce Kaymakam, sonra da Miralay olan Mustafa Kemal Bey'e verme gayretkeşliğinin bir mahsulü olan şu satırlara, muharebe safhalarını başından buraya kadar takip ettikten sonra mânâ vermek mümkün olmuyor.

Evet, Enver Paşa ile Mustafa Kemal Bey arasında bir çekişmenin olduğu biliniyor; ama bu çekişmenin, terfi etmeyi hak etmiş bir subaya basında

sansür tatbik ettirmek şeklinde tezâhürü biraz garip kaçıyor. Çünkü, aynı Enver Paşa, 1 Haziran 1915 târihinde bir yıllık yarbay olan 19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey'i albay yapmakta tereddüt etmemiştir. 10 ay sonra da tuğgeneral olması için imzâ atmıştır.

O günün basınında Mustafa Kemal Bey'in adının geçmemiş olması, kendisinin muharebeler içinde fazla rolünün olmamasından ve bir de ondan daha kıdemli bir sürü kumandanın bulunmasındandır.

Aynı mantıkla hâdiseye bakarsak, şu gerçeği görürüz. İstiklâl Harbinin mühim zaferlerinden olan Sakarya Muharebelerinde de sâdece Mustafa Kemal Paşa'dan bahsedilmekte, bâzan da Fevzi Çakmak ismi zikredilmektedir. O harbin en kıdemli kumandanlarından olan Yusuf İzzet Paşa'dan ise kimse bahsetmemektedir.

Yine 30 Ağustos 1922'de kazanılan büyük Zaferde sâdece Başkumandan Mareşal Mustafa Kemal Paşa'dan ve kısmen de Mareşal Fevzi Çakmak Paşa'dan bahsedilmektedir. 1. Ordu Kumandanı Sakallı Nureddin Paşa'nın bile adı geçmiyor ki, hâliyle diğer albay ve yarbayların hiç esâmesi okunmuyor.

Gerçekler bu merkezde iken, Çanakkale muharebelerinde Mustafa Kemal Bey'i "zaferi kazanmış" gibi göstermeye kalkmak, yânî bir yarbaydan bahsetmek, ne kadar realist bir davranış olabilir ki?

Kemalistler de kabul etti

ÇANAKKALE Zaferinde Atatürk yok

● Prof.Dr.İsmet Giritli, Em.Kor. Ecmel Kutay, Prof.Dr.Utkan Kocatürk ve Ord.Prof.Dr.Repat Kaynar, 18 Mart 1915 zaferinde bulunmayan M.Kemal'in katıldığı kara muharebelerini anlatmakla fiilfa ettiler.

● "Çanakkale Zaferi ve Atatürk" başlıklı panelde konuşan meşhur kemalistler, Çanakkale savaşını anlatırken, deniz muharebeleri kısmında Atatürk'ün rolünün olmadığını ortaya koydular. s. BAYFADA

14 Nisan 1988 tarihli Yeni Nesil gazetesi, Mustafa Kemal Bey'in Çanakkale Deniz Muharebelerinde bulunmadığını artık Kemalistlerin de kabul ettiğini böyle duyuruyordu. Tarihi gerçekler değişmeyeceğine göre, başka türlüsü de mümkün değildi zâten.

RESMİ TÂRİH YÜZÜNDEN

SÖZÜN burasında yine Doç. Dr. Yalçın Küçük'ün sözlerini hatırlamadan edemiyoruz: "Mustafa Kemal'in Anafartalar'daki rolü de ehemmiyetsiz diyorum. Türkiye Cumhuriyeti başkanı olduktan sonra geçmişini güzelleştirdi." (Yeni Nesil, 3 Aralık 1986)

Bu iddianın ne kadar gerçekçi olduğunu anlamak için, Mustafa Kemal Paşa'nın devletin tek hâkimi olduğu 1933 yılında basılmış "Tarih III" isimli ders kitabına imlâsını da değiştirmeden bakalım:

"Harbin ta başlangıcında Sofya Ataşemiliteri Kaymakam Mustafa Kemal Bey, Başkumandanlıktan faal bir vazife istemişti. O zamanlar muvafakat cevabı verilmemişti. Nihayet Tekirdağında teşekkül edecek mevhum bir fırkaya kumandan tayin ettiler; Mustafa Kemal, orada bir ay içinde güzide bir fırka hazırladı: 19'uncu Fırka. Bir müddet sonra bu fırkaya daha bir kısım kuvvetler ilâve ederek Seddülbahir, Anburnu, Anafartalar ve Ece limanını ihtivâ eden Maydos mıntıkasının müdafaasını ona verdiler; sonra biraz geriye çektiler. Lâkin İtilâf Devletleri Gelibolu Yarımadasına kuvvetler çıkardıkları zaman (13

Harbin ta başlangıcında Sofya Ataşemiliteri Kaymakı
Mustafa Kemal Bey, Başkumandanlık'tan fasl bir vazife istemiş
O zamanlar muvafakat cevabı verilmemişti. Nihayet Teklif
ginda teşekkül edecek mevhum bir fırkaya kumandan tay
ettiler; Mustafa Kemal, orada bir ay içinde güzide bir fır
hazırladı: *19 uncu Fırka*. Bir müddet sora bu fırkaya daha
kısım kuvvetler ilâve ederek Seddülbahir, Arıburnu, Ar
fartalar ve Ece limanını ihtiva eden Maydos mıntıkı
nın müdafaasını ona verdiler; sora biraz geriye çekti
Lâkin İtilâf Devletleri Gelibolu Yarımadasına kuvvet
çıkardıkları zaman (13 Nisan 1915) *Mustafa Kemal ke
inisiyatifile derhal Arıburnu mıntıkasına yetişerek taarruz
düşmanı sahilde tespit etti*. Yarımadanın tahliyesine kad
düşmanın ilerlemek için yaptığı müteaddit taarruzlar, şidd
hücumlar hep akamete mahkûm kaldı, düşman kuvvetl
yapışıp kaldıkları Arıburnunun yalçın yamaçlarından ile
bir adım bile atamadılar. Türk cephesini yandan, Anafart
dan çevirmek için çıkan *yüzbin kişilik Kiçner Ordusu da k
sında Mustafa Kemali buldu*. Anafartalar Kumandanı *Mir
Mustafa Kemal Bey*, 26, 27, 28 Ağustos günleri *Suvla* lin
istikametinde, *Conkbayırında ve Kocatepede yaptığı şanlı taar
larla Kiçner ordusunu da mağlûp etti (Res. 190-193)* ve ordu
zun vaziyetini bir kere daha tehlikeden kurtardı. Conkba
muharebesinde bir mermi parçası ta kalbinin üzerine ge
iken cebindeki saati parçalanmasile hayatı kurtulmu
Türkün talii onu muhafaza etmişti.

Türk Ordusunun Gelibolu Yarımadasında dünyanın
muntazam ve mükemmel ordularına karşı gösterdiği ka
manca mukavemet ve onları ricate mecbur ederek kazan
Büyük zafer Türk neferinin ve Türk Milletinin fıtrî fedakâr
nı ve yüksek hasletlerini en eyi anlıyan ve ondan isti

"Türk İnkılâbı Tarihi" kitabının 590 sayfalık bir cildinde sâdece Çanakkale Harbini işleyen ve birçok sayfasında kendi kendisiyle tenâkuza düşen Yusuf Hikmet Bayur, resmi târihin tesirinde kalarak zaferi "Atatürk'ün dehâsına" veriyor.

etmişti.

"Türk Ordusunun Gelibolu Yarımadasında dünyanın en muntazam ve mükemmel ordularına karşı gösterdiği kahamanca mukavemet ve onları ricate mecbur ederek kazandığı Büyük zafer Türk neferinin ve Türk milletinin fıtrî fedâkârlığını ve yüksek hasletlerini en eyi anlayan ve ondan istifade etmesini bilen Mustafa Kemal'in eşsiz dehası sayesinde olmuştur. Mustafa Kemal Çanakkale müdafaasile İmparatorluğun payitahtını istilâdan kurtardı."(A.g.e., s.307-308)

RESMÎ TÂRİH BÖYLE OLURSA...

BAŞINDAN beri Çanakkale muhabelerinin seyrini takip edenler, gerçeklerin hiç de şu anlatılanlara benzemediğini görmüşlerdir. Devletin resmi târihi böyle olunca, ister istemez Y.H.Bayur gibi vazifeli zevatlarla, gerçeği söylemek yerine dalkavukluk etmeyi tercih edenler yüzünden yıllardır bu hep böyle zannedilmiştir. Yine devletin kitaplarının yanında TRT'nin de aynı yanlışı tekrarlaması, Yarbay Mustafa Kemal Bey'in "Çanakkale Kahramanı" zannedilmesine sebep olmuştur.

Halbuki, gerçeklerin ortaya konmuş olması ne kimseyi küçültür, ne de büyütür. Realite neyse odur.

Biz yine harbin son safhalarına dönelim...

15-16 Ağustos 1915'de Kireçtepe'ye, 21 Ağustos'ta da İsmailoğlu tepesine Mısır'dan getirtilen yeni bir tümenle saldıran müttefikler yine bir muvaffakıyet elde edemezler. General Hamilton'un 17 Ağustos'daki yardım isteği Londra tarafından kabul edilmez. 20-22 Ağustos'ta Londra'dan amiralliğin istediği Boğazı tekrar zorlama teklifi ise Amiral de Robeck

Nisan 1915) Mustafa Kemal kendi inisiyatifiyle derhal Arıburnu mıntıkasına yetişerek taarruz ve düşmanı sahilde tesbit etti. Yarımadanın tahliyesine kadar düşmanın ilerlemek için yaptığı müteaddit taarruzlar, şiddetli hücumlar hep akamete mahkûm kaldı, düşman kuvvetleri, yapışıp kaldıkları Arıburnu'nun yalçın yamaçlarından ileri bir adım bile atamadılar. Türk cephesini yandan, Anafartalar'dan çevirmek için çıkan yüz bin kişilik Kiçner Ordusu da karşısında Mustafa Kemal'i buldu. Anafartalar Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey, 26, 27, 28 Ağustos günleri Suvla limanı istikametinde, Conkbayırı'nda ve Kocatepe'de yaptığı şanlı taarruzlarla Kiçner Ordusunu da mağlup etti (Res.190-193) ve ordumuzun vaziyetini bir kere daha tehlikeden kurtardı. Conkbayırı muharebesinde bir mermi parçası ta kalbinin üzerine gelmiş iken cebindeki saati parçalanmasile hayatı kurtulmuştu: Türkün talii onu muhafaza

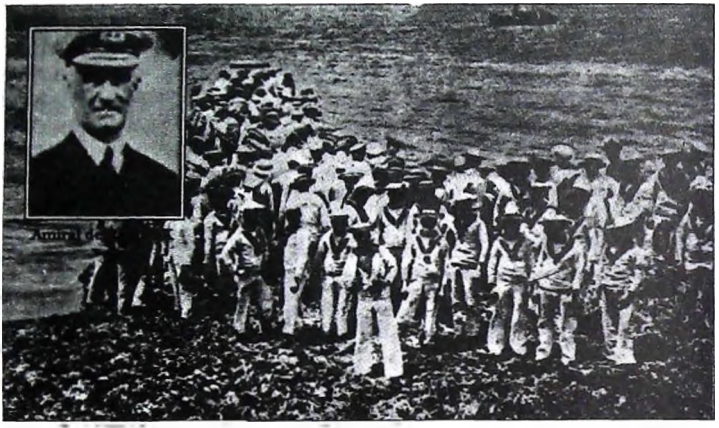
İngilizlerin çekip gitmekten başka çâreleri kalmadı

tarafından kabul edilmez. Böylece, İngilizlerin bu cephede muvaffakıyet ümitleri suya düşmüş olur.

1. Ordu Kumandanı Mareşal von der Goltz Paşa'nın 30 Eylül 1915'de merkezi Bağdat'da bulunan 6. Orduya tâyin edilmesi üzerine onun yerine 1. Ordu Kumandanlığına terfi ettirilen Anburnu Grup Kumandanı Korgeneral Esad Paşa, Çanakkale harbinin sonu hakkında şöyle der:

"Denizden ve karadan cephemize ve geri hatlarımıza sayısız mermiler ve kara torpilleri atılıyordu. Havadan inen, yahut büyük düşman siperlerinden gelen el bombaları, hesapsızdı. Teyyarelerle çivi yağdırılıyor, yer altından lâğımlar patlıyordu. Bunların hepsi, askerimizin mâneviyâtına menfî hiçbir tesir yapmadı. Kumandanlar, zâbitler, küçük rütbeli zâbitler, küçük zâbitler (astsubaylar) ve nihâyet kahraman efrâdımız, vazifelerine fütursuzca devam ediyorlardı, canlarını esirgemiyorlardı. Büyük bir metânet ve cesâretle muhafaza etmekte oldukları bu mertçe vaziyetleri aynı inat ve cesâretle uğraşan İngilizlere ve müttefiklerine usanç vermişti... Nihâyet ric'atten başka çâre olmadığına hükmederek, Gelibolu yarımadasını tahliye ettiler..." (Hayat Tarih, Nisan 1965, s.22)

Müttefik kuvvetlerin Çanakkale cephesini aşamayacağı kanaati doğduktan sonra, İngiliz Savunma Bakanı Lord Earl Kitchener 13 Kasım 1915'de cepheyi teftiş etmeye geldi. Bizzat gördükleri ve ilgililerden aldığı bilgiler, artık bu işte bir muvaffakiyet ümidi kalmadığı kanaatini pekiştirdi.

En modern silâhlarla hücum ettikleri Çanakkale'yi geçemeyeceklerini anlayan müttefik kuvvetler ordusu sonunda çâreyi çekilmekte buldu. Bu çekilmeyi muvaffakiyetle tamamlayan İngilizlerin bir birliği kıyıda gemiye binmeyi bekliyor. Bütün emelleri, hayalleri yok olan askerler, canlarını kurtarmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı.

Çanakkale'den Selânik'e gider ve Donanma Kurmay Başkanı Amiral Keyes'i oraya çağırarak görüşürken şöyle der:

"İşte o yeri (Çanakkale cephesini) gördüm, orası pis bir köşedir (c'est un sale coin) ve hiçbir zaman geçemeyeceksiniz." (Y. H. Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, c. 3, k.2, s. 384)

Zâten İngilizlerin bu cephedeki tek şansları, Osmanlı ordusundaki top ve cephâne kıtlığı idi. 15 Kasım 1915'de 24 santimlik ilk Avusturya obüs bataryası Anafartalar cephesine varmıştı. 15 Aralık günü de 15'lik bir batarya gelmiş ve Seddülbahir cephesine verilmişti. Müttefiklerin artık çekilmekten başka çâreleri kalmamıştı.

Koca İngiliz ordusu yenilmiş geri çekilirken, neden obüs bataryalarıyla tahkim edilmiş Osmanlı ordusu tarafından perişan edilmemişti?

NASIL ÇEKİLDİLER?

MEZKÛR eserinde Bayur, İngiliz ordusunun çekilişini şu cümle ile anlatıyor:

"İngilizler 19-20 Aralık 1915 gecesi Anburnu ve Anafartalar bölgelerini, 8-9 Ocak 1916 gecesi de Seddülbahir bölgesini insan ve malzemece pek az kayıpla boşaltırlar ve bu iş kapanmış olur." (A.g.e., s.386)

Peki, bu koca ordu yenilmiş ve mağlûbiyeti kabul etmişti de, geri çekilirken neden obüs bataryalarıyla tahkim edilmiş Osmanlı ordusu tarafından perişân edilmemişti? Bu suâlin cevabını bulmak çok zordur.

Şimdi de bir başka kaynaktan bu çekilişi okuyalım:

"Çanakkale muharebelerinde ehemmiyetli olan hususlardan biri de şudur ki, karşısındaki düşman, yüz binleri aşan mevcudu ve ağır silâhları ile cepheyi tamamen boşaltıp ric'at eylediği halde bunu günlerce fark edemeyen ve en nihayet tahliyeyi bir Mehmetçiğin tesadüfen anlaması üzerine vaziyete muttali olan bir kumanda heyeti muhakkak ki; ağır bir tarihî mes'üliyet altındadır.

"Gerçekten, Çanakkale'deki düşman kuvvetleri önceleri sadece 90.000 kişi olduğu halde, sonradan 400.000 kişiye kadar çıkmıştı. Bu kadar kalabalık bir ordunun yavaş yavaş çekilip gemilere yüklenmesi karşısında tahliye ameliyesi tamamen tahakkuk edinceye kadar hiç kimsenin küçük ölçüde bir haberi olmamıştı. Halbuki bu tahliye ameliyesi başlayıncaya kadar Türk ve düşman siperleri biribirine 7-8 metreye kadar yaklaşmış bulunuyor ve muvakkat ateş kesmelerde karşılıklı sigara veya kaput düğmeleri gibi harb hâtıraları teati ediliyordu. Bu kadar yakın mesafedeki siperler tamamen boşalıncaya kadar bundan habersiz kalan ve muazzam düşman kuvvetlerinin Boğazdaki düşman gemilerine taşınıp yüklenmesini fark edemeyen bir kumanda heyetinin kahramanlıkla veya en azından kumandanlıkla ne alâkası olabilir?" (K.Mısıroğlu, Lozan, c.I, s.168-169)

Muharebeleri başından sonuna kadar idâre eden Osmanlı 5. Ordusu Kumandanı Liman von Sanders Paşa da bu bilgileri teyid eder mâhiyette şunları söylüyor:

"Anafarta çıkarma harekâtı başarı ile sonuçlanamadı. Zâten bütün cephelerde düşmanın ileri harekâtı gâyet mahdut olmuş, bu da çok kan dökerek sağlanabilmişti. Üstelik, bu ağır zâyiâta karşılık bütün hâkim noktalar Türklerin elinde kalmıştı. Bu sebepten düşman tarafından verilebilecek en iyi karar, taarruz plânlarından vaz geçmek ve ısrar etmemek olabilirdi. Düşmanın çekilme tasavvuru bizim tarafımızdan öğrenilemediği gibi, son dakikaya kadar da meçhul kalmıştır.

LİMAN PAŞA NE DİYOR?

"19 ARALIK gece yarısı, yarımada ve sahil kesimleri kesif bir sis tabakası ile örtülü bulunuyordu. Bu sırada savaş devam ediyordu ve kara bombardımanı bütün şiddeti ile mevzilerin üzerinde, civârında hasarlar yapıyordu. Bombardıman bir müddet sonra hafifledi. Fakat donanma gemileri, muhtelif istikâmetlerden fâsılalarla

İngilizlerin, ordularını cepheden çektikleri halde kendilerinin haberdar olmadığını söyleyen Liman Paşa (oturanlardan soldan dördüncü), düşman çekildikten sonra birlikte çalıştığı subaylarla görülüyor. Oturanlardan soldan üçüncü Esad Paşa, beşinci Vehib Paşa, altıncı da Rauf Orbay'dır. Liman Paşa'nın sağ arkasında duran ise Ordu Kurmay Başkanı Kâzım İnanç Bey'dir. Aralarında ne hikmetse M.Kemal Bey yok!

atışa devam ettiler. 19 Aralık günü öğleden sonra güneybatı cephesinden düşmanın şiddetli bir saldırısı olmuş ve bu teşebbüs püskürtülmüştü. İşte bu derece şiddetli çarpışmalar ve hattâ saldırıların devam ettiği 19 Aralık gecesi ve bu geceyi takip eden 20 Aralık gününün ilk saatlerinden itibâren İngilizler, Arıburnu ve Anafarta cephelerine çekildiler. Düşman birliklerinin gâyet başarılı bir plânla çekilmiş oldukları hayretle anlaşıldı.

"Sabah saat 01:00 ilâ 02:00 arası, Arıburnu cephesinde düşman saflarında bir lâğım infilâkı oldu. Patlamayı müteakip evvelce verilmiş olan genel emre uyan Türk birlikleri patlama çukurunu işgal için ileri atıldılar, fakat bu taarruz esnâsında hiçbir direnme ile karşılaşmadılar. Düşmanın ileri hatlarını kontrol eden komşu birlikler ise karşı mevzilerden gâyet fâsılalı olarak atılan ve münferit bir ateşle karşılaştı. Bir müddet sonra bu ateş de kesilmiş ve siperler, Türk birlikleri tarafından işgal edilmişti. Bu keyfiyet, cephedeki yüksek komuta makamlarına ulaştırıldı. Böyle bir durumda ne şekilde hareket edileceği önceden tesbit edilmemiş olduğundan, komutanların meseleyi

Çekilmeden önce şiddetli ateşlerle yeni bir taarruz yapacağı hissini veren İngiliz ordusundaki Anzak birlikleri de hücum yapacaklarmış gibi davranarak Osmanlıları şaşırtmışlardı.

anlamak için ileri hatlara varmaları, müteakiben daha ziyâde ilerlemek üzere emir vermeleri epey bir zamanın geçmesine sebep oldu.

"Anafarta cephesinde düşmanın çekilmesi de aynı şekilde cereyan etmiş; ve yalnız yanlış haberler dolayısıyle bâzı karışıklıklar meydana gelmiştir. Sisin o kadar kesif olmadığı bir kaç noktada sahilde kırmızı ışıkların parıltılarını gören bazı küçük birlik âmirleri, düşmanın yeni bir çıkarma harekâtına başladığını zannetmişlerdir.

"İlk haber, bana sabahleyin saat 04:00'ten az evvel bu şüpheli bilgilerle dolu olarak intikal etti. Ben de derhal genel silâh başı yapılmasını ve süvârî birlikleri de dâhil olduğu halde, bütün ihtiyat birliklerinin ilerlemesini emrettim. Her kıt'a, kendi bölgesi dâhilinde en kısa yollardan sahile doğru ilerleyecekti. Lâkin emirlerin alınması ve diğer birliklere bildirilmesi, bilhassa iki değişik lisan kullanıldığı için, ümit edildiği gibi çabuk olamıyordu. 126. Türk Alayında olduğu gibi bazı birlikler sâhile yakın bazı mahallerde geri kanatları ile kısa ateş muharebeleri yapmış, fakat burada da düşman hiç zâyiat vermeden gemilerine binebilmiştir. Çekilme plânları olağanüstü bir itinâ ile tertip edilmiş ve mâhirâne bir tarzda tatbik edilmiştir." (Hayat Tarih, Şubat 1968, s.35-37)

ELE GEÇEN GANİMETLER

BİZZAT ordu kumandanının şu itirâfı da gösteriyor ki, kos koca İngiliz ordusu tereyağından kıl çeker gibi Osmanlı kuvvetlerinin karşısından çekilmişler de, bizim "kahraman ve dehâ sâhibi" kumanda heyetimiz uyumuş. İngiliz kurnazlığına bakın ki, hem muvaffakıyetle çekilmişler ve hem de yeni bir taarruza hazırlanacaklarmış havasını vermişler. Tabii, bizim uyanık subaylarımız ve gözetleyicilerimiz de neredeyse burunlarının ucunda siper muharebesi yaptıkları düşmanlarının avuçlarının içinden nasıl kayıp da gemilere bindiğini fark edememişler.

Bu, harb târihinin enteresan çekilişini beceren İngilizler, hâliyle ağırlıklarının bir kısmını Osmanlı sâhillerinde bırakmak zorunda kalmışlardı. Bunu da yine Mareşal Liman Paşa'dan dinleyelim:

"Sahil boyunca, Arıburnu'na kadar olan bölgede beş büyük vapur ve altmıştan ziyâde nakliye mavnası terk edilmiş bir halde sahilde yatıyordu. Dekoviller, gayet mebzul miktarda telefon ve tel örgü malzemeleri, her neviden yığınlarca âlet ve techizat, tıbbî malzemeler, seyyar eczâneler, su filtreleri, hep İngilizler tarafından terk edilmişti. İngilizler topları götürdükleri halde , muazzam miktarda piyade ve topçu cephânesini, her neviden hafif silâhları ikmâl mevkilerinde bırakmışlardı. Sandıklarda el bombaları ve makineli tüfek namluları, topçekerler de harb ganîmetleri arasında idi. Yiyecek maddeleri ise ayrı bir sahayı teşkil ediyordu. Konserve, un stokları, arpa yığınları ve dağlar gibi odun dizileri bulduk. Düşmanın bütün çadırlı ordugâhları yerlerinde bırakılmış ve fedâ edilmişti. Bilhassa bu keyfiyettir ki, düşmanın çekilme maksadını bizden gizledi. Bindirilememiş olan yüzlerce at ise öldürülmüş olarak sıra sıra yatıyorlardı. Yatırmadanın terki için verilen emrin ne derece âni olduğu, birçok çadırlarda henüz masa üzerinde hazırlanmış ve el sürülmemiş yemeklerden anlaşılmıştır. Ordugâhlarda elimize geçen emirlerden, gerideki birliklerin son iki gece içinde bindirilip taşındığı anlaşılıyordu.

"Bulunan yazılı emirler, diğer bazı hususlar hakkında gayet faydalı bilgiler edinmemize yaramıştı. Anafartalar cephesinde düşman tarafından yapılan ve gece dahi görülebilmesi için iki tarafına kireçle beyaz renk kaplanmış olan kum torbaları ile işâretlenmiş piyade yolları, çekilmeyi kolaylaştırmak için alınmış tedbir-

ileri gösteriyordu. Son birliklere bu suretle yol gösterilmiş ve otomatik kara mayınları ile kirletilen geniş arazi tabakaları, kireçle beyaza boyanarak emniyetli geçiş yollarına konmak suretiyle İngiliz birlikleri için tehlikeli olmamıştır. Bütün bu çekilme harekâtında en ileri İngiliz hatlarının bile sâhile bir ilâ dört buçuk kilometre derecesinde uzak bulunmuş olduklarını nazar-ı itibâre almak, çekilmenin başarısını değerlendirmede bir diğer ölçü birimi olarak şarttır. (A.g.e., s.37)

Peki, düşmanın bu gâyet mâhir çekilişi esnâsında "Anafartalar Kahramanı" neredeydi?

Çanakkale muharebelerinin başından beri anlatmaya çalıştığımız bizim târih kaynaklarındaki tenâkuz, İngiliz çekilişi esnâsında Anafartalar Grup Kumandanı Mustafa Kemal Bey'in orada olup olmadığı meselesinde de görülüyor. Kaynaklar hep tenâkuzlu şeyler söylüyor.

1918 başlarında Osmanlı Hâriciye Nâzırı olan Halil Menteşe, İttihadçıların en kuvvetli dördüncü ismi idi. Kendisini ziyârete gelen Albay Mustafa Kemal'in görüşlerine sinirleniyor ve ona Harbiye Nezâretine gitme tavsiyesinde bulunuyor.

Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları" isimli kitaba uzun bir giriş yazan İsmail Arar, Mustafa Kemal Bey'in Gelibolu'dan İstanbul'a geliş târihinin 10 Aralık 1915 gününe rastladığını söylüyor ki, buna göre, çekiliş esnâsında Anafartalar'da bulunmadığı mânâsı çıkıyor.

Ordu Sıhhıye Reislerinden Miralay Dr. İbrahim Tali Bey, hâtırâlarında, Mustafa Kemal'in şarapnel parçası isâbet eden saatinin Anafartalar'a kuvvet sevk ederken parçalandığını söyleyerek o meseleye değişik bir bakış cihetî getiriyor ve şöyle diyor:

"Mustafa Kemal Bey Anafartalar'ın son günlerini görmedi. Çünkü, göğsünden hasta idi. Hekimler İstanbul'da tedavi edilmesinde ısrar ediyorlardı. O sıralarda kendisinden ayrı düşmüştük. Bizim Ordu Seddülbahir'den değiştirilmiş, ihtiyatta bulunuyordu. Ziyaret kasdıyle karargâhına gittim ve kendisini ciddî surette hasta buldum. Arkadaşlarla birlikte ısrarımız üzerine teklifimizi kabul etti. Birkaç gün sonra karargâhımızdan geçen Anafartalar müdâfaasının yaratıcısını çok rahatsız bir halde gördüm ve pek üzüldüm. Milleti için bir talih eseri olarak Mustafa Kemal Bey'in hastalığı uzun sürmedi."(A.N.Banoğlu, "Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk", c.3, s.70)

HALBUKİ GANİMETLERİNİ DAĞITMIŞ!

U bilgilere bakarsak, Mustafa Kemal Bey'in düşmanın çekildiği sıralarda cephede değil de İstanbul'da olduğu anlaşılıyor. Ama, aynı eserde hâtırâlarını anlatan Çanakkale muharebeleri ihtiyat zâbit namzedi Mahmud Esad Efendi (sonraları yazar olan Mahmut Yesarî) ise bu bilgilerin tam aksini söyleyerek, Anafartalar Grup Kumandanının İngiliz çekilişinden sonra ellerine geçirdikleri ganimetlerin dağıtılışı esnâsında orada bulunduğunu ifâde ediyor:

"Ben, ona yol gösterirken, günlerden değil, aylardan beri siper hayâtına alışmış olduğum halde titriyordum, fakat o boyunun uzunluğuna rağmen [yazar yanılıyor, çünkü Mus-

tafa Kemal'in boyu kısadır], ayaklarının ucuna basarak doğrulur, siperlerin üzerinden düşman siperlerine bakardı.

" 'Düşman siperlerine bakmak!' Bu, hiç kolay değildi. Düşman, ateşten göz açtırmazdı. 'O,' bu 'göz açtırmayan o ateş'e, 'gözlerini' kırpmadan bakardı.

"Onu ben, ilk defa, 'Korku bilmeyen adam' olarak tanıdım.

"Çanakkale harbi bitmişti. Düşmanın bıraktığı ganîmetler, ordunun o günkü mevzii ihtiyâcına yetmiş, artmış; erkâna, zâbitlere, küçük zâbitlere de sandık sandık konserveler, şekerler, marmelâtlar dağıtılmıştı. Anafartalar Grubu Kumandanı kendi payına düşen, daha doğrusu ve en yerinde tâbirle kendi 'kılıcının hakkı' olanı almadı, daha ihtiyâcı olan erkâna, zâbitlere, küçük zâbitlere bağışladı. Onun hasis menfaatlere bağlı olmayan büyük bir adam olduğunu da o zaman gördüm.

"O Anafartalar Grup kumandanı idi; düşman, Çanakkale'den ilk önce Lâlebadan çekilmek istedi. Bizim fırkamız İsmailoğlu sırtlarını tutmuştu, sisli bir geceden istifâde ederek kaçmak isteyen düşmanın niyetini anlamıştık, gruba haber verdik ve gruptan alınan emirle düşman hatlarına ateş açıldı. Fakat ordu karargâhından, yâni Liman von Sanders Paşa'dan gelen emirle, bizim düşmana açtığımız ateş kestirildi ve düşman tereyağından kıl çeker gibi askerlerini çekti, gemilere bindirdi." (A.g.e., s.75-76)

Peki, bu bilgiye ne diyeceğiz? Bizzat Anafartalar bölgesinde bulunan bu ihtiyat zâbit namzedinin anlattıklarına bakılırsa, Miralay Mustafa Kemal Bey İngilizlerin çekilişi esnâsında da orada imiş ve kendi payına düşen ganîmetleri emrindekilere dağıtmış. Yâni, düşmanın "tereyağından kıl çeker gibi çekilişi" sırasında birliklerinin başında imiş.

En enterasan husus ise, bizzat Mustafa Kemal'in kendi eseri olan

Çanakkale'de ihtiyat zâbit namzedi olarak bulunan yazar Mahmut Yesari, Mustafa Kemal'in İngiliz çekilişi esnâsında da Anafartalar'da bulunduğunu ve ganimetleri subaylara dağıttığını anlatıyor.

"Nutuk" kitabının 3. cildindeki bilgilerdir. Paşa, orada kendisi hakkında şu bilgiyi veriyor:

"Bilâhare Anafartalar Grubu Kumandanı olmuş ve İngilizlerin çekilmeleri üzerine On Altıncı Kolordu Kumandanı olarak Edirne'ye ve orada bir ay kaldıktan sonra Diyarbekir, Bitlis, Muş havalisine aynı numara ile Kolordu Kumandanı olarak gitmiş ve mezkûr cephede mirlivalığa terfi ettirilmişlerdir." (A.g.e., s.1087)

Elbette târihin bu tenâkuzlarla dolu kısmı bir gün aydınlığa kavuşacaktır...

SANSÜR MÜ, ZORLAMA UNVAN MI?

LİMAN Paşa'ya göre 42.000 şehid ve 152.000 yaralı; Atatürk'ün Genel Sekreterlerinden Tevfik Bıyıkoğlu'na göre ise 700.000 kişilik Osmanlı ordusunun 190.000 şehid ve yaralı verdiği Çanakkale muhaberelerinin hikâyesini değişik değişik kaynaklardan aldığımız bilgileri bir araya getirmek süretiyle takdim etmeye çalıştık. Siz de gördünüz ki, Mustafa Kemal Bey 18 Mart 1915'e kadar hiç yoktur; Arıburnu muharebelerinde ihtiyat tümeninin kumandanı bir yıllık bir yarbaydır ve emrindeki iki alay kâmilen şehid olmuştur; Anafartalar Grup Kumandanlığı ise Ordu Kumandanını kızdıran ve bu yüzden azledilen Albay Fevzi Çakmak Bey'in asker ve plânı ile yürümüştür.

M.Kemal, gazetelerin ısrarla kendisinden bahsetmesini istiyor

GERÇEKLER böyle olunca, ister istemez o günkü İstanbul basınında kendisinden bahsedilmemiştir. Çanakkale Zaferini, Mustafa Kemal Paşa Türkiye'nin tek adamı olduktan sonra ona atfedenler, bu bahsedilmeyişin kabahatini Enver Paşa'nın çekemezliğine yüklüyorlar.

Politikacı ve yazar Abidin Daver, Çanakkale Muharebeleri esnâsında Mustafa Kemal Beyin Başmuharrir Yunus Nâdiye mektuplar gönderdiğini, fakat Enver Paşa yüzünden resminin bile konulamadığını söylüyor.

Mustafa Kemal Bey, o günlerde ısrarla basının kendisinden bahsetmesini ister ve başmuharrir Yunus Nadi'ye mektuplar gönderirmiş. Buna rağmen ondan söz edilmeyişini, gazeteci ve politikacı Abidin Daver şu şekilde aktarıyor:

"Yâveri merhum Cevat Abbas, Arıburnu ve Anafartalar Kahramanının başmuharrir Yunus Nadi'ye yolladığı mektupları getirir ve harita üzerinde onun kazandığı muharebeleri bize anlatırdı. Bu muharebeler sırasında Boğazı ve İstanbul'u birkaç defa kurtarmış olan o kahraman kumandanın resmini basmak için ne güçlükler çektiğimizi şimdi teessürle hatırlıyorum. Merhum Enver Paşa ile arası çok açık bulunduğu için, askeri sansür, Mustafa Kemal'in resimlerini neşrettirmek istemezdi." (A.g.e., s.34)

Bu gibi zorlama tevillerin hep Mustafa Kemal Bey'in Türkiye Cumhuriyetinin tek adamı olduktan sonra yapılması, ister istemez insanı düşündürüyor. Halbuki, Daver'in anlattığından çıkan mânâ şudur ki, Mustafa Kemal Bey bizzat kendisi başmuharrir Yunus Nadi'ye mektuplar yollayarak isminden bahsettirmek istermiş, fakat edilmezmiş. Abidin Daver de ona teessüf ediyor. Tabii, onun ileride devletin tek adamı olacağını neredeyse bilsinlerdi!..

HÂRİCİYE NÂZIRINI ZİYÂRET

ATATÜRK'ÜN târihî kronolojisini veren Türkiye Ansiklopedisi, onun 19 Ağustos 1915'te "ek olarak" merkezi Edirne'deki 16. Kolordu Kumandanlığına getirildiğini yazıyor. 27 Ocak 1916'da da kolorduyu Edirne'de teslim almış. (A.g.a., c.1, s.260-261)

Halbuki, o adı geçen kolordu, Anafartalar cephesinde çarpışan Fevzi Bey'in kolordusuydu ve Grup Kumandanı Mustafa Kemal Bey'in emrine verilmişti. Demek, daha sonra asâleten 16. Kolordu Kumadanlığına tâyin edilmiş ve İngilizler çekildikten sonra da kolordunun asıl merkezi olan Edirne'de vazifeyi teslim almış.

Gelibolu'dan Edirne'ye geçmeden önce İstanbul'a da uğrayan Albay Mustafa Kemal Bey, devletin o günkü başşehrinde bir hayli temaslarda bulunur. Hattâ, Hâriciye Nâzırı (Dışişleri Bakanı) Halil Menteşe Bey'i de makâmında ziyâret eder. Gerçi Halil Bey hâtıralarında bu ziyâretten bahsetmiyor; ama hâtıraları neşrederken geniş bir giriş yazan İsmail Arar, bizzat Mustafa Kemal'in dilinden o ziyârete yer vermiş.

Orada, "Büyük Gâzi'nin Hâtırat Sayfaları" adında ve hâdiseden 10 yıl sonra neşrolmuş gazete tefrikalarında Mustafa Kemal'in de İstanbul'da "Osmanlı ricâl-i mühimmesini" ziyâret ettiğini ve bu arada Hâriciye

Nâzırını da görmeye gittiğini, fakat Nâzır tarafından çok bekletildiğini söylediği anlatılıyor. Nihâyet neden sonra kabul ettiği bu genç albayın görüşlerine sinirlenen Nâzır Halil Bey şöyle demiş:

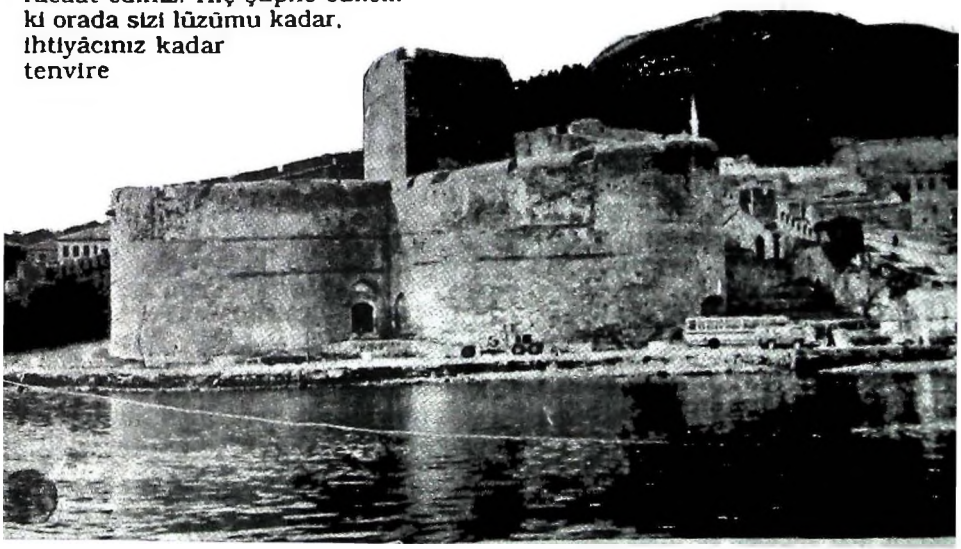
"Kumandan Bey; biz size hürmet ettik, çünkü bize dediler ki Arıburnu ve Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal hizmet etti, bunun için zât-ı âlînizi hüsn-ü kabul etmek istemiştim, fakat bugün bana bahsettiğiniz şeylerin başka mânâda olduğunu hisseder gibi oluyorum. Beyefendi, bu mübâhase ve tenkidâtın muhâtabı ben değilim. Ben Ordu Başkomutanına, onun Erkân-ı Harbiyesine, bütün Hey'et-i Vükelâ ile beraber derin ve sarsılmaz itimat taşıyan bir nâzırım. Sizin tereddütleriniz olabilir; sizin vâkıf olmadığınız hakikatler bulunabilir. Ben size bunları izah etmekte mâzurum. Eğer siz buraya şüphe ve tereddütlerinizi hal için gelmişseniz yanlış yere geldiğinizi ihtar etmek mecbûriyetindeyim. Başkumandanlığa ve Erkân-ı Harbiyesine müracaat ediniz. Hiç şüphe etmem ki orada sizi lüzûmu kadar, ihtiyâcınız kadar tenvire muktedir zevât vardır."

Mustafa Kemal Bey de şu cevâbı vermiş:

"Bana birşey tavsiye ettiniz ki, ben onu yapamam; Başkumandanlık Vekâletine ve Erkân-ı Harbiyesine müracaat etmek, tereddütlerimi orada izâle etmek... Beyefendi, farkında değil misiniz ki, artık bu memlekette millî bir Erkân-ı Harbiye heyeti yoktur; bir Alman Erkân-ı Harbiyesi vardır; o Alman Erkân-ı Harbiyesi ki, Türk ordusunda ilk icraat olarak benim gibi âsî bir askeri tard etmek kararına vardı, beni o heyete mi gönderiyorsunuz?"

14 ve 15 Mart 1926 târihli Hâkimiyeti Milliye isimli devlet organı gazetede bu hâtıraları neşredilen Türkiye Cumhuriyeti Reisicumhuru ve tek adamı Mustafa Kemal Bey, Hâriciye Nâzırını ziyâretinden 10 yıl sonra şu yorumu yapıyor:

"Birkaç gün sonra işittim, bu Nâzır beyefendi, benden Heyet-i Vükelâya şikâyet etmiş, hattâ tecziyemi talep etmiş. Kahkaha ile güldüm. Evet o za-

man hernangi bir Mustafa Kemal, böyle içi dışı çürümüş, müstereddi bir sülâlenin ismi pâdişah olan reisine arkasını vererek kendini kuvvetli zanneden bir heyet tarafından kolaylıkla cezâlanabilir telâkkisi umumiydi." (Halil Menteşe'nin Anıları, s.59)

Bu Hâriciye Nâzırı Halil Menteşe 'nin Malta esâretinden döndükten sonra Milâs'taki çiftliğine çekildiğini ve 1924'teki ara seçimlerde ise Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasından İzmir namzedi olduğunu da aynı kitaptan öğreniyoruz (s.80). İzmir süikasdi vesîlesiyle Ankara İstiklâl Mahkemesine de çekilen Menteşe, ne gariptir ki, 1931-1946 arasında tam 15 sene CHP milletvekilliği de yapmıştır.

SON SÖZ

ÇANAKKALE muharebelerini değerlendiren İngiliz resmî târihinde şöyle yazıyormuş: "Gelibolu yenilgisinin sebepleri araştırılırken iki önemli âmil unutulmamalıdır: Türk askerinin savunmadaki kâbiliyeti ve 5. Ordudaki parlak komuta. Gelibolu'da Türkler insanları harekete getiren en kuvvetli iki âmilin tesiri altında davrandılar: dinsel coşkunluk ve yurdunu yabancı istilâsından korumak isteği. Saldırıda nâdiren mükemmel olmakla birlikte, Türk askeri düşmanlarının saygısını kazanan çetin bir yüreklilikle mevziine sarılıp yapışmaktadır. (Y.H.Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, c.3, k.2, s.290-291)

Evet, düşmanın da takdir ettiği gibi, Çanakkale Zaferini milletimize kazandıran en mühim âmil, "dinî heyecan ve yurdu yabancılardan koruma arzusu" idi. "Ölürsem şehîdim, öldürsem gâziyim" inancı ile canını ölümden esirgemeyen kahraman Mehmetçikler sâyesinde dünyânın en kudretli donanması ve ordusu Çanakkale'den kaçmak zorunda kalmıştır. Bunun mîrâsı için senelerdir yapılan kavga ve "kahraman" îcâd etme hevesleri artık bitsin, gerçekler ne ise saptırılmadan ortaya konsun.

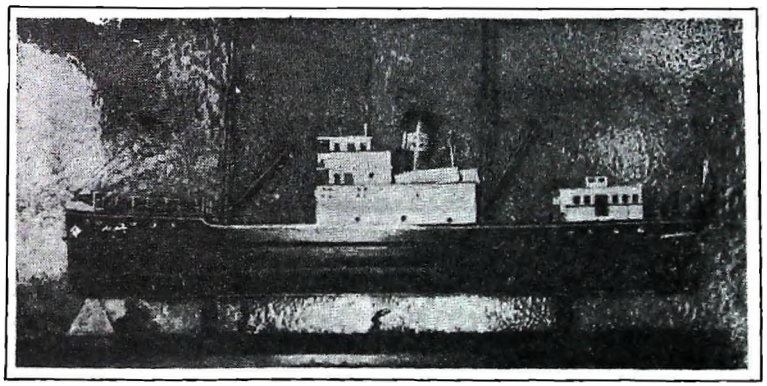
Asırlardır cihana hükmetmiş Osmanlı Devletinin pâyitahtına ulaşabilmek için Çanakkale'yi geçmek isteyen düşman kuvvetlerinin, Türk siperine attığı top mermisi.

Yazımızı yine Doç. Dr. Yalçın Küçük'ün, "Mustafa Kemal için, 'Anafartalar'daki rolü önemsiz' diyorum. Neden Anafartalar Kahramanı diyoruz? (Halbuki) Mustafa Kemal bu savaştan sonra bir anlamda açığa alınıyor, terfi ettirilmiyor" (Erkekçe, Ekim 1986) sözleriyle bitirirken bu cümleler üzerinde biraz düşünmenizi istesek, fazla şey mi istemiş oluruz?

Bandırma Vapuru Efsanesi

Çocukluğumuzun "efsanevî gemisi" olan Bandırma Vapurunu sadece okul kitaplarında okuduk ve resmî 19 Mayıs merâsimleri esnâsında atılan nutuklarda dinledik. Çocukluğumuzda çok dinlediğimiz "Yandı bitti kül oldu.." tekerlemesi gibi Bandırma Vapurunun da durumu "yok olan dağ" dan farksızdı.

1924 yılında hurdaya satılan bu vapurun hakikî resmi bile yok. Tarihî araştırmalarda vapur hakkında, "Her ne kadar hayal mahsulû olarak yapılmış birçok maket ve fotoğrafları mevcut ise de hiç biri hakikî Bandırma Vapuruna pek fazla benzememektedir" denerek efsanenin "hazin sonu" anlatılır.

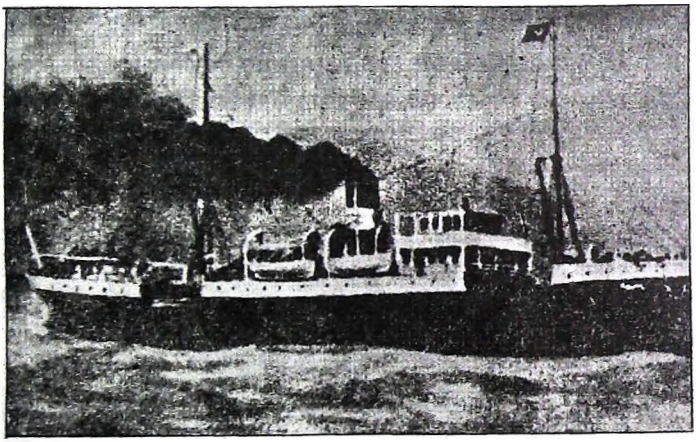

Büyük-küçük herkese Bandırma Vapuru Masalları!

Mustafa Kemal'i İstanbul'dan Samsun'a getiren gemi İngiltere'de Trocadero adıyla inşâ edilmişti. "Kymi" adıyla inşâ edilen gemiyi Osmanlı Devleti satın aldıktan sonra ona "Bandırma" adını vermişti. 16 Mayıs 1919'da Samsun'a ulaşan gemi 1924'te hurdaya çıkarılarak parçalandı. Bugün önüne gelenin uydurma bir resmini ve maketini yaptığı vapur sonradan kıymetle bindi ve hakkında masallar ve efsaneler uydurulmaya başlandı. Padişahları habersiz, İngilizleri atlatarak binbir tehlike altında Mustafa Kemal'i Samsun'a götüren bu tarihi gemi korunmuyor da göz göre göre hurdaya çıkarılıp nasıl parçalanıyor? Böylesine tarihi bir vazifeyi yerine getiren bir gemiye, muhafaza edilip müze haline getirilmek mi, yoksa parçalanmak mı yakışırdı? Cumhuriyeti kuranlar Bandırma Vapurunu hurdaya çıkarırken; rejimin yardakçıları yıllarca yeni nesilleri masallarla uyutma cihetine gidiyorlardı. Fotoğrafta geminin Deniz Müzesindeki maketi görülüyor.

Ne ismi var, ne cismi var!
Sadece maketlerden resmi var!

Üç kıt'anın en stratejik noktasına kurulmuş, el değmemiş maddi rezervleri yanında dünyânın sayılı nüfus potansiyeline de sâhip olmasına rağmen bir kararsız insanlar diyârında yaşıyoruz. Devletin TRT'sinde bir san'atçı, "İçmesem bir türlü, içsem bir türlü" sözleriyle kararsızlığı sembolleştiren bir şarkıyı söylüyor; dokümanların arasında kıvranan biz de, "Yazmasam bir türlü, yazsam bir türlü" güftesini bestesiz mırıldanıp duruyoruz.

16 Mayıs 1919 da, İstanbul'dan hareket eden Bandırma vapuru, direğinde Ordu Kumandanlığı forsu ile Boğaz'dan çıkarken.

(Pusulası yoktu... Üstelik kaptanı İsmail Hakkı Durusu, Karadenize ilk defa çıkıyordu. Geminin batırılacağı haberi de gelmişti. Fakat ilâhî kader Türk milletinin o buhran ve felâket günlerini yenmesini takdir ve nasib etmiş, bu şeref himmetinin başlıca vazifesini de, vapurun içindeki yolcuya emanet etmişti.)

Maket ve resimler bile birbirini tutmuyor

1924'te hurdaya çıkarılan Bandırma Vapurunun sonradan "Bulunmadık Bursa kumaşı" olacağı kimin aklına gelirdi? Masal ve efsâne devri başladığında eline fırça alan hayalindeki Bandırma Vapurunun resmini çizdi. Gemi maketleri de aynı "usûl" ile yapıldı. Cemal Kutay ın sâhibi olduğu "Tarih Konuşuyor" mecmuasının cilt:1, sayı:4, Mayıs 1964 nüshasındaki Bandırma Vapuru ile yanda resmi görülen Bandırma Vapuru arasında hiç bir münâsebet yok. Güverte yükseklikleri birbirini tutmuyor. Birisi hayali ordu kumandanlığı forsunu takarken; öteki ise çıplak olarak yola çıkmış vaziyette. Forslu geminin resimaltı ile resimaltının hemen altındaki bilgiler de birbirine ters. Gizlice, padişaha rağmen, İngilizleri aldatarak Karadeniz'e çıkan gemi nasıl olur da "Ben buradayım" diye komutanlık forsu takar? Efsâne ve masallarda böyle şeyler olur.

Mustafa Kemal Samsun'a nasıl gitti?

10 Aralık 1987 akşamı TV-1'de "Tele Tombala" programını yorgun gözlerle takip ediyorduk. Spikerin yarışmacılara teveih etiği bir soru dikkatimizi çekti. Balıkesir'in kazalarından birisi olan Bandırma isminin, yakın tarihimiz içinde başka hangi hâdisede kullanıldığını soruyordu. Yarışmacılar "1919'da Atatürk'ü Samsun'a götüren vapurun adı" dediler.

Gerçekten de çok basit bir sual sorulmuştu. Tâ ilkokul sıralarından başlamak üzere hepimizi "Bandırma Vapuru" hikâyeleri ile yetiştirmişlerdi. Gözümüzde büyüyen bir efsâne vardı. Yazar Burhan Bozgeyik de bir yazısında bu efsâneye temâs etmişti.

"Beceriksiz güneş ışınları"

Bozgeyik, 24 Kasım 1987 târihli Yeni Nesil'deki yazısında şöyle diyordu:

"Yakın târihimizi anlatan ders kitaplarında, Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gelişi ap ayrı bir yer tutar. Hemen hemen bütün

1987 10 Kasım'ına kadar bir "tabu" ve "mâtem" havası içinde kutlanan Atatürk'ün ölüm yıldönümü merâsimleri değişik bir mâhiyet kazandı. 15 Kasım 1987 târihli Nokta dergisinden Engin Ardıç meseleye değişik bir üslûpla yaklaştı. Her 10 Kasım günü "acemice çizilen Türkiye Haritalarının Kuzey kıyılarından yayılan beceriksiz güneş ışınları"ndan bahsetti.

HADİSELERİ YAŞAYANLAR

Yakın zamanlara kadar Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmak üzere bizzat karar verdiği, İngilizlere ve padişaha rağmen Karadeniz'e çıktığı efsanevî bir üslup içinde anlatılırdı. Ancak sonradan işin aslının öyle olmadığı anlaşılacaktı.

Bandırma Vapuru efsanesinin üzerindeki sis perdesini kaldırabilmek için o gün hadiseleri bizzat yaşamış kahramanları tanımak gerekiyor. Padişah 6. Mehmet Vahidüddin, Sadrâzam Damat Ferid Paşa, Refet Paşa, Refik Saydam da bu şahıslardan sadece birkaçı.

kitaplarda İstanbul'dan Samsun'a gidiş, esrârengiz bir havada yapılmışçasına gösterilir.

"Bu kitaplara göre, Paşa, çürük ve eski olan Bandırma Vapuruna, gecenin karanlığında ve her türlü tehlikeyi göze alarak binmiştir. Bu tehlikeler arasında, 'Vatanı düşmana satan hâin pâdişah tarafından yakalanmak ihtimâli' vardır. 'Düşman gemileri tarafından Karadeniz'de batırılmak ihtimâli' vardır. İşte bu yüzden Paşa, hiç kimseye fark ettirmeden büyük bir gizlilikle Bandırma Vapuruna binmiş, hayatî tehlikeyi göze alarak yola çıkmış ve Anadolu'ya ayak basmıştı!..

"Bu hâdise, bilhassa ilkokulda okutulan kitaplarda âdetâ bir masal havasında anlatılır. Öyle ki, o kitapları okuyanın zihninde bu yolculuk esrârengiz bir havaya bürünüverir. Peki, bu hâdisenin aslı gerçekten bu ders kitaplarında nakledildiği gibi midir?.."

Hâfızalarımızı bir yoklarsak, şu anlatılanları teyid edici bir sürü hâtıra bulabiliriz. Bandırma Vapuru efsânesi çocuk dünyâmızın cidden esrarlı bir köşesini tutmuştu. Ama, büyüdükçe ve dış dünyânın katı propagandadan uzak gerçeklerine açıldıkça, ister istemez o efsânenin büyüsü de dağılmaktadır.

Gelin, 10 Kasım merâsimleri münâsebetiyle kaleme alınmış bir yazıya göz atalım:

"Bu her yıl puslu bir Kasım sabahı saat dokuzu beş geçeden başlayarak yaşanan resmî sahtelik, samimiyetsizlik, inançsızlık gösterisi, bu timsah gözyaşları ayini ne oluyordu? Sinema salonlarında ve televizyon ekranlarında beş bin kez gösterilip

Kabak tadı veren iç bayıltıcı görüntüler

suyu çıkarılmış saniyede on altı karelik titrek görüntüleriyle eski belge filmleri, şu acemice çizilen Türkiye haritalarının kuzey kıyılarından yayılan beceriksiz güneş ışınları, şu müttefik işgal bölgelerini on birinci kez gösteren kıpırtılı Sevres paftaları. Muhsin Ertuğrul'un 'Ateşten Gömlek' filminin belgesel niyetine yutturulan iç bayıltıcı görüntüleri kabak tadı vermemiş miydi?" (Engin Ardıç, Nokta 15 Kasım 1987)

Kim emir verdi?

Şu çok uzun son cümlenin içinden, "Şu acemice çizilen Türkiye haritalarının kuzey kıyılarından yayılan beceriksiz güneş ışınları" benzetmesini tekrar ele almak istiyoruz. Gerçekten de Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarını anlatan her filmde veyâ programda illâ o kısım gösterilir. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gelişi bir güneş sembolüyle çizildikten sonra, o güneşten çıkan şuâlar çizgi gizgi etrâfa yayılır.

İstiklâl Harbinin başlangıç noktasını resmeden o çizgili güneş, bir efsanenin sona eriş yeridir. Efsânenin başlama noktası İstanbul'dur. İstanbul'dan Samsun'a kadar süren esrârengiz seyâhatin hâtırasını ise Bandırma Vapuru taşımaktadır.

Peki, o günlerde İstanbul'un vaziyeti nasıldır? Bandırma Vapuru ne biçim bir vâsıtadır? Mustafa Kemal Paşa yalnız başına mı Samsun'a gitmiştir? Mustafa Kemal Paşa'nın o günkü vazifesi nedir? Kendisi mi Samsun'a gitmeyi plânlamıştır, yoksa kendisine emir veren bir makam var mıdır? Dolmabahçe Sarayı önlerinde demirleyen ve ülkenin tek hâkimi durumundaki pâdişâhı tehdit eden İngiliz zırhlılarının gözü önünde o vapur nasıl Boğaz'dan çıkmıştır.

Efsun bozuluyor mu?

Şu sıralamaya çalıştığımız suallere, bırakın günlük ekmek derdinin dışına çıkamayan milyonları, aydınlarımız arasında cevap verecek kaç kişi bulunabilir? Herkes kendi bilgilerini yoklasın ve duraklamadan cevap vermeye çalışsın bakalım...

Acele etmeyin! Bandırma Vapuru ve Mustafa Kemal Paşa'yı elbet hepimiz biliyoruz, yâni devlet babanın anlattığı efsâneleri zâten ezberlemişiz. Peki, ya şu isimlerden kaç tanesini tanıyorsunuz: Şakir Paşa, Cevat Paşa, Refet Paşa, Mehmet Ali Bey, Mehmet Vahidüddin, Kurmay Albay Manastırlı Kâzım Dirik, Doktor Binbaşı Refik Saydam, Üsteğmen Abdullah, Boşnakzâde Süleyman Bey, Madam Mantika, Prenses Şivekâr...

İsimleri daha fazla sıralamaya gerek yok. Nasıl olsa sâdece "hâin" damgasını bizzat devletin vurduğu son Osmanlı pâdişâhı 6. Mehmed Vahidüddin ile Dâmad Ferid Paşa'nın dışındakileri hatırlayamayacaksınız bile. Hatırlayamayınca da, Bandırma Vapuru efsânesini hâfızalarınızda tâze tutmaya devâm edeceksiniz.

Eğer o isimleri ve kahramânı oldukları hâdiseleri bilse idiniz bize tatlı bir hikâye olarak anlatılan efsânenin efsunlarının bozulduğunu görecektiniz. Ortada bir tezatlar yumağı bulunduğunu fark edecektiniz...

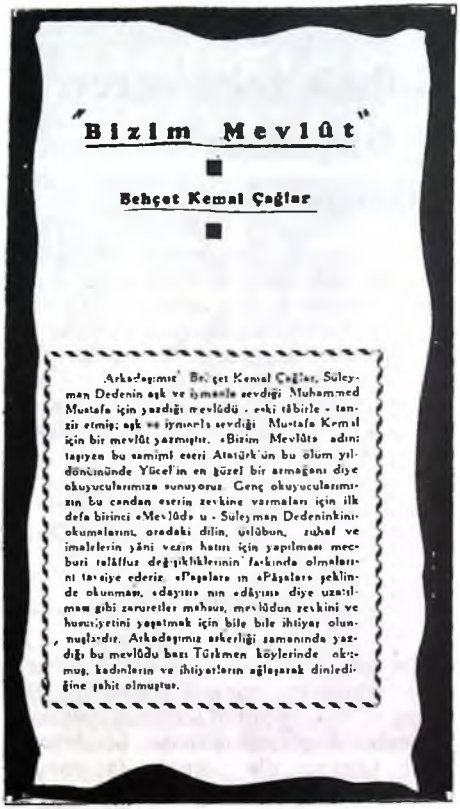
"Efsane" tabiri sakın garip gelmesin. Çünkü, Bandırma Vapuru ile Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gi-

Devlet baba yanlış istikâmette beyin yıkamaya mı çalışıyordu?

dişi bâzı kalemşörler tarafından öyle bir tarzda anlatılmıştır ki, tıpkı Müslümanların "Mirac" inanışı gibi kabul edilmiştir. Yeri gelince bu gülünç ve gülünç olduğu kadar da İslâm inancına taban tabana zıt görüşü aktaracağız.

1980'li yıllarda neşredilen bâzı mevkûtelerde ise bize anlatılan efsânenin gerçekleri olduğu gibi aksettirmediği iddiası ortaya atılmıştır. Târihî gerçeklerle masal unsurlarının biribirine karıştırırcasına târih kitabı yazanların doğruyu söylemediği ve dolayısıyla devlet babanın yanlış istikamette beyin yıkamaya çalıştığı gibi kanaatler meydana çıkmaktadır.

İşte bu yüzdendir ki, yazının girişinde, "Yazmasam bir türlü yazsam bir türlü" kararsızlığına yer verme lüzûmu hissettik.

"Bizim Mevlûd"

Behçet Kemal Çağlar

Arkadaşımız Behçet Kemal Çağlar, Süleyman Dedenin aşk ve imanla sevdiği Muhammed Mustafa için yazdığı mevlûdü - eski tâbirle - tanzir etmiş; aşk ve iymanla sevdiği Mustafa Kemal için bir mevlût yazmıştır. «Bizim Mevlût» adını taşıyan bu samimî eseri Atatürk'ün bu ölüm yıldönümünde Yücel'in en güzel bir armağanı diye okuyucularımıza sunuyoruz. Genç okuyucularımızın bu candan eserin zevkine varmaları için ilk defa birinci «Mevlûd»u - Süleyman Dedeninkini- okumalarını, oradaki dilin, üslûbun, ruhaf ve imalelerin yâni vezin hatırı için yapılması mecburi tahâffuf değişikliklerinin farkında olmalarını tavsiye ederiz. «Paşalara» ın «Paşalara» şeklinde okunması, «dayısına» nın «dâyısına» diye uzatılması gibi zaruretler mahsus, mevlûdun zevkini ve hususiyetini yaşatmak için bile bile ihtiyar olunmuştur. Arkadaşımız askerliği zamanında yazdığı bu mevlûdu bazı Türkmen köylerinde okumuş, kadınların ve ihtiyarların ağlaşarak dinlediğine şahit olmuştur.

1942'de Çağlar tarafından kaleme alınan "Bizim Mevlût" isimli manzum destan, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışını "Miraç" hâdisesine benzetmiş, Peygamber Efendimizi "cümle gök ehli" karşılamıştı; Paşa'yı ise "Dadaloğlu, Kozanoğlu, Köroğlu" gibi halk âşıkları istikbâl etmişl..

Bandırma Vapuru nerede?

Resmî görüş ve resmî olmayan görüş olmak üzere bu meselede de iki ayrı fikir ortaya çıkmıştı. Bu düğümün çözülmesi ve hangisinin gerçek olduğunun anlaşılması gerekiyordu. Sağolsun, devlet baba cânibinde bir kıpırdama görülmediğine göre, bu vazîfe de aydınların üzerine düşüyordu.

Biz evvelâ Bandırma Vapurundan işe başladık. Bu bahsi geçen ve Türkiye Cumhuriyeti târihinin başlangıç noktası sayılan en mühim hâdisenin canlı şâhidini aradık. Ama, maalesef bulamadık. Bırakın kendisini, resmini bile bulmak mümkün olmadı. Elde sâdece hayâlî maketleri vardı ve hiçbirisi de gerçek Bandırma Vapuruna benzemiyordu.

Bandırma Vapurunun hikâyesini de yazımızın gelişmesi içinde anlatmaya çalışacağız.

Bandırma Vapuru nerede?

Yarınımızın teminâtı olan yavrularımıza elbette târih şuuru vermek mecbûriyetindeyiz. Ama, o târih şuuru, ancak gerçek târihî bilgileri saptırmadan vermekle zihinlere nakşedilebilir. Efsânelerle doldurulan beyinler, gerçeklerle karşı karşıya gelince sudan çıkmış balığa dönerler.

Vesikalara dayalı târihî gerçekleri yeni nesillere takdim etmek istiyoruz.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin başlangıç târihi olarak 19 Mayıs 1919 gününde İnkılâp Târihi ile meşgul olanlar ittifak etmiş gibidir. Hâliyle, o gün Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a çıkaran Bandırma Vapuru da efsanevî bir yere sâhiptir.

O meşhur Bandırma Vapuru'nun bugün nerede olduğu ve ne vaziyette bulunduğundan ise hiç bahsedilmez.

Anlatılanlara göre, bu "köhne" vapur, İngiliz torpidoları tarafından tâkip edilmesine ve batırılma endişesine rağmen Samsun'a ulaşmaya muvaffak olmuştur. İnkılâp Târihinin temel taşının atılmasında mühim bir mevki kapmıştır.

Peki, Bandırma Vapuru nerededir?

Bandırma Vapuru ortaya çıktı mı?

Çocukluğumuzun bu efsanevî gemisini sâdece okul kitaplarında okuduk ve resmî 19 Mayıs merâsimleri esnâsında atılan nutuklarda dinledik. Kitaplarda resmî de yer alıyordu. Ama, kendisini hiç görmemiştik.

12 Eylül ihtilâlinden sonra Atatürkçülüğü yeniden ihyâ etmek için ihtilâlî yapanlar, Atatürk'ün 100. yıl dönümünde çok şâşaalı kutlama merâsimleri de tertiplemişlerdi. İşte tam o günlerde Bandırma Vapurunun ortaya çıktığını basından tâkip ettik... 22 Mayıs 1981 târihli Milliyet gazetesinde "Bandırma Vapurunu meçhul yönetici idare etti" başlığıyla bir haber vardı.

Habere göre, Denizcilik Bankası, kutlama merâsimlerine yardımcı olmak üzere, 16 Mayıs'ta İstanbul'dan ayrılıp 19 Mayıs'ta Samsun'a varacak şekilde hususî vapur seferi tertiplemişti. Bankaya 7 milyon liraya mâl olan sefere hususî misâfirler çağrılmıştı. Haberin başlığından da, bu geminin Bandırma Vapuru olduğu anlaşılıyordu..

Ne var ki, haberin içinde "Bandırma Vapuru" diye bir tâbir geçmiyordu. Başlığa rağmen, seferin "Akdeniz" gemisi ile tertiplendiği yazılıydı. Demek, Bandırma Vapuruna yine rastlayamamıştık.

Peki, gerçek Bandırma Vapuru neredeydi?

Hani çocukluğumuzda sık sık tekrarladığımız bir tekerleme vardı ya, tıpkı ona benzeyen bir durumla karşı karşıyaydık.

Tekerleme şöyleydi:

"Komşu komşu hû, hûl Oğlun geldi mi?"

"Geldi."

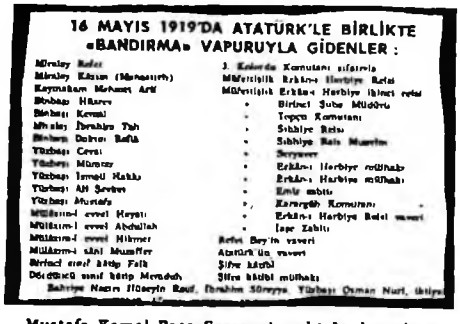
Sanki yer yarıldı yerin içine girdi

"Ne getirdi?"
"İnci-boncuk."
"Kime kime?"
"Sana-bana."
"Daha kime?"
"Kara kediye."
"Kara kedi nerde?"
"Ağaca çıktı."
"Ağaç nerde?"
"Balta kesti."
"Balta nerde?"
"Suya düştü."
"Su nerde?"
"İnek içti."
"İnek nerde?"
"Dağa kaçtı."
"Dağ nerde?"
"Yandı bitti kül oldu..."

Teşbihte hatâ olmaz. Bandırma Vapuru da sanki yer yarılmış da içine girmişti. Yakın târihimizde bu kadar mühim bir yer tutan bu meşhur gemi nereye gitmişti?

Vapurun târihçesi

Bandırma Vapuru, geçen asrın sonlarında İngiltere'de, H.Mac İntyre, Paisley (Glasgow) gemi tezgâhlarında 12 yapım numarasıyla inşâ edilmiş 279 gros ton 192 net ton buharlı bir gemi idi. İlk adı "Trocadero" olan bu

16 MAYIS 1919'DA ATATÜRK'LE BİRLİKTE «BANDIRMA» VAPURUYLA GİDENLER :

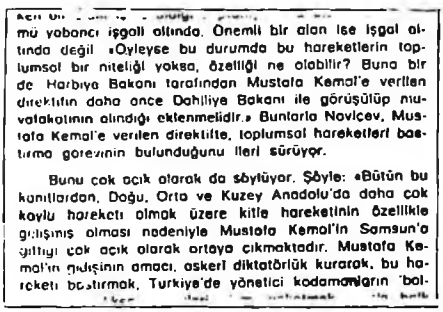
Miralay Refet
Miralay Ekrem (Manastırlı)
Kaymakam Mehmet Arif
Binbaşı Hüsrev
Binbaşı Kemal
Miralay İbrahim Tah
Binbaşı Dokter Refik
Yüzbaşı Cevat
Yüzbaşı Müfreze
Yüzbaşı İsmail Hakkı
Yüzbaşı Ali Şevket
Yüzbaşı Mustafa
Müfettiş-i evvel Hayati
Müfettiş-i evvel Abdullah
Müfettiş-i evvel Hilmi
Müfettiş-i sâni Muzaffer
Birinci sınıf kâtip Fuat
Dördüncü sınıf kâtip Mevhudi

3. Kolordu Komutanı sıfatıyla
Müfettişlik Erkân-ı Harbiye Reisi
Müfettişlik Erkân-ı Harbiye ikinci reisi
» Birinci Şube Müdürü
» Topçu Komutanı
» Sıhhiye Reisi
» Sıhhiye Reis Muavini
» Seryaver
» Erkân-ı Harbiye reisliği
» Erkân-ı Harbiye müfrezesi
» Emir subayı
» Karargâh Komutanı
» Erkân-ı Harbiye Reisi vekili
» İaşe Zabiti

Refet Bey'in yaveri
Atatürk'ün yaveri
Şifre kâtibi
Şifre kâtibi müfrezesi

Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf, İbrahim Süreyya, Yüzbaşı Osman Nuri, Ubeyd

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığında yalnız değildi. 18 kişilik karargâhı da yanındaydı. Kupürü görünen Hayat Ansiklopedisi de bu gerçeği ortaya koyuyor.

mü yabancı işgali altında. Önemli bir alan ise işgal altında değil «Öyleyse bu durumda bu hareketlerin toplumsal bir niteliği yoksa, özelliği ne olabilir? Buna bir de Harbiye Bakanı tarafından Mustafa Kemal'e verilen direktifin daha önce Dahiliye Bakanı ile görüşülüp mutabakatının alındığı eklenmelidir.» Buntarla Noviçev, Mustafa Kemal'e verilen direktifte, toplumsal hareketleri baştırma görevinin bulunduğunu ileri sürüyor.

Bunu çok açık olarak da söylüyor. Şöyle: «Bütün bu kanıtlardan, Doğu, Orta ve Kuzey Anadolu'da daha çok köylü hareketi olmak üzere kitle hareketinin özellikle girişmiş olması nedeniyle Mustafa Kemal'in Samsun'a gittiği çok açık olarak ortaya çıkmaktadır. Mustafa Kemal'in girişinin amacı, askeri diktatörlük kurarak, bu hareketi baştırmak, Türkiye'de yönetici kodamanların "bol-

Doç.Yalçın Küçük Noviçev'in "Mustafa Kemal'in, askeri diktatörlük kurarak halk hareketini baştırmak üzere Samsun'a çıktığı" iddiasında bulunduğunu söylüyor.

gemi, Dausey Robinson (London) donatanı için inşâ edilerek servise konmuştu. Trocadero, 1883 yılında H.Psicha Piraaus firmasına satıldı.

Trocadero, 1890 yılında "Kymi" adı ile Capt. Andreadis Piraaus donatanına satıldı. Aralık 1891 yılında kazâ neticesi battı ve tekrar yüzdürüldü. 1892 yılında Kymi adı ile P.Derasemo (İstanbul) firmasına satıldı. 1894'te ise "Bandırma" adı ile İdâre-i Mahsuse (İstanbul) idâresince satın alındı.

1909 yılında "İdâre-i Mahsuse" kaldırılınca, Bandırma Vapuru da 28 Ekim 1910 târihinde Osmanlı Seyr-i Sefâin İdâresine devredildi. İdârenin

"Köhne" vapuru İngilizler nasıl yakalayamadı?

hizmetinde iken posta vapuru olarak kullanılan bu "küçük tekne", 16 Mayıs 1919 günü Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a götürme hizmetine tahsis edilen Bandırma Vapuru idi.

Ne yazık ki, Bandırma Vapuru bugün meydanda yoktur. Çünkü, Cumhuriyetin ilânından sonra 1924 yılında hurdaya satılarak parçalanmıştır. (Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Mayıs 1981)

Mecmua bu bilgileri verdikten sonra da şöyle diyor:

"Bugün büyük önemi anlaşılan bu tarihî gemimizin, ne yazık ki, hakiki resmi deniz yıllıklarında bile yoktur. Ancak Atatürk albümlerinde kendisine benzeyen bir maket resmi bulunmaktadır. Her ne kadar hayal mahsülü olarak yapılmış birçok maket ve fotoğrafları mevcut ise de hiç biri hakiki Bandırma Vapuruna pek fazla benzememektedir."

Trocadero adıyla inşâ edilen, sonra Kymi adını alan, en sonunda Bandırma ismiyle Osmanlı Seyr-i Sefâin İdâresi hizmetinde posta vapuru olarak kullanılan bu târihî geminin elimizde gerçek fotoğrafı bile bulunmamaktadır. Yıllar sonra bu kadar şöhrete erişeceği de düşünülmemiş olmalı ki, 1924 senesinde hurdaya satılarak parçalanmış.

Yânî, Bandırma Vapuru bugün hâfızalarda yaşayan bir efsâne olarak târihe gömülmüş bulunuyor...

İşte şu kısa hikâyesini anlattığımız Bandırma Vapuru, eğer 16 Mayıs 1919 günü Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a doğru yola çıkarmasa idi, bugün esâmesi bile okunmayacaktı. Mühim bir hizmetin görülmesine sebep olmuştu. O yüzden de, meydanda bir gerçek resminin dahi bulunmamasına rağmen neredeyse bir efsâne hâline getirilmiştir.

Ama, şimdi zihinlerde bir sürü soru ortaya çıkmaktadır. Bu "köhne" vapur, acaba gecenin karanlığında mı Boğaz'dan gizlice kaçmıştır? İngilizlerin bu posta teknesini yakalayacak çapta hızlı gemileri yok muydu? Vapurda sâdece mürettebatla bir tek Mustafa Kemal Paşa mı vardı? O günkü Osmanlı pâdişahının ve devlet idâresinin bu gidişten haberi yok muydu? O gidişin maksadı neydi?

Sualler uzayıp gidiyor. Yazının gelişen seyri içinde bâzılarına açıklık getirmeye çalışacağız. Sâdece ikinci soru için bir iktibas yapmak istiyoruz:

"Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gidişi esnâsında bindiği köhne vapurun bir İngiliz torpidosu tarafından takip edildiği ve batırılacağı hakkındaki nakiller baştan başa uydurmadır.

"Bunu, eski yâver Ali Nuri Beyefendi, tam bir mantık çemberi içinde yakalayıp yalanı şöyle tespit etmektedir: 'Nasıl olur? Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin bilgisi ve Şark Ordusunu silâhsızlandıracağı bahanesi altında yola çıkmıştı. Herkesin gözü önünde yola çıktı ve rahat gitti. Hem İngilizler onun bindiği hantal tekneyi tutmak isteselerdi, saatte 5 mil giden nakil vâsıtasını 35 mil yol alan torpidolarıyla yakalayamazlar mıydı?" (N.F.Kısakürek, Vahidüddin, s.185-186).

Vapur deyince bizim gözümüzün önüne bugünkü yüksek tonajlı gemiler geliyor. Halbuki, Bandırma Vapuru, mütehassısların da ifâdesiyle, sür'ati düşük bir "küçük tekne" hükmündeydi. Binâenaleyh, son pâdişahın yâverlerinden Ali Nuri Bey'in

Dalkavuk bir şâir Samsun'a çıkışı nasıl anlatıyordu?

Osmanlı devletinin son Bahriye Nâzırlarından Hüseyin Rauf Orbey de Mustafa Kemal Paşa'nın heyetine dâhildi. Ama, Heyete daha sonra Amasya'da katıldı.

İstiklâl Harbinin meşhur isimlerinden Refet Paşa da 3. Kolordu Kumandanı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın heyetinde yer almıştı.

sözleri bütün bütün yabana atılamazdı. O halde, senelerce bize anlatılan efsânenin gerçek yüzü neydi?

Bin yıllık bir kültürün ve altı yüz yıllık bir devletin temeli üzerine kurulduğu gerçeğini gözlerden kaçıran ve yep yeni bir devlet olduğunu ısrarla işleyen Türkiye Cumhuriyetinin ilk idârecileri devletin târihini de 19 Mayıs 1919'dan başlattılar. Hâlbuki, her devletin kuruluş yıllarına atfedilen efsâneler bu yeni kuruluş için de geçerli oldu. Bandırma Vapuru için zihinlerde meydana getirilen imaj da bunlardan birisidir.

CHP iktidarlarının politikası öyle bir hâl almıştı ki, 19 Mayıs hâdisesi bâzıları tarafından Müslümanların Mirac inancına bile benzetilmişti.

Gelin, ifrat mertebesine çıkarılan efsâne inancının nereye kadar vardırıldığını birlikte görelim.

Dalkavuk hezeyânı

"Kemalizm" denince akla gelen isimlerden Behçet Kemal Çağlar, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkış hâdisesini, tıpkı Peygamber Efendimizin Miraca çıkışına benzetmişti. Yazar Mustafa Kaplan'ın kitabından takip edelim:

"Biz Müslümanlarca 'Mirac' hadisesi, yaradılmışların en hayırlısı olan Hz. Muhammed'in (a.s.m.) Yaratıcı ile olan perdesiz görüşmesidir. Lâkin bütün hayâtı dalkavukluk ile geçen şâir bozuntuları bu inancı kabul etmezler. Onlara göre Mirac, hâşâ, Mustafa Kemal'in 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkışı imiş!

" 'Bizim Mevlût ' isimli 1942 târihli varakpârede, Behçet Kemal Çağlar adındaki homoseksüel olduğu söylenen şâir de böyle söylüyor. 'Türk olan, tam Türk olan tek âmir o/Türk eriyle mûcizâta kaadir o' dediği Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışını 'Mirac' olarak şöyle anlatıyor: 'Gel berü ey aşk oduna yanıcı/Kendüyü mâşûka âşık sanıcı/Dinle miyrâc-ı Kemal'i sen ayan/Âşık isen aşk oduna durma yan/Aşkta ermişsen eğer şekvâyı kıs/Bin dokuz yüz on dokuz on beş Mayıs/Vakt-i miyrac, vuslat-ı halkın demi/Rehberi yok hem Bürakı bir gemi...'

"Bin yıllık kültürüyle cihâna medeniyet götürmüş bir milletin mâzîsine toptan reaksiyon hareketini başlatanlar, millî kültürün can damarı hükmündeki dinî mefhumları kaldırmakla işe başlamışlardı. Behçet Kemal'in bu hezeyannâmeyi kaleme aldığı 1942 senesine kadar yapılanla-

SAYFALAR ARASINDA

"İpliklerini pazara çıkarınız"

1950 öncesinin son Millî Eğitim Bakanlarından Tahsin Banguoğlu, 31 Mart tarihli Zaman gazetesinin kendisiyle yaptığı mülâkatta sorulan sorulara cevap verirken, Şark'ta Şarklıların, İsmet Paşa'nın Süryani olduğunu ileri sürerek onu sevmediklerini kaydediyor.

Banguoğlu 12 Eylül'den sonra memleketimizde bir nevi askeri idarenin devam ettiğini, onun tesirlerinin olduğunu söyledikten sonra, artık yeni nesillerin müdâfaa mevkiinden çıkma zamanının geldiğini söylüyor:

"Hülâsa edeyim. Müdâfaa mevkiinden çıkınız. Müdâfaanın en iyi şekli taarruzdur. Yıllardır onlar taarruz ediyorlar, sıra hâlâ size gelmedi mi? Tek tek ipliklerini pazara çıkarınız.

"Bizim neslimiz korkaktır. Bizden sonrakiler de bize benzediler. Ama sizler cesursunuz ve ümid vadediyorsunuz. Bu millet ve memleketi sizin nesliniz kurtaracaktır."

n biliyorsunuz. Hilâfet kaldırılmış, din dersleri kaldırılmış, kız-erkek karma eğitim mecbûriyeti konmuş, tekkeler ve türbeler kapatılmış, câmilerin büyük bir kısmı ibâdet dışında kullanılır olmuş, din adamlarının soluğu kesilmiş. Behçet Kemal isimli dalkavuk şâire de Mevlid-i Şerif'i değiştirmek kalmış!

" 'Mirac' gibi mukaddes bir mefhumu küçültmek ister gibi kaleme alınan bir şiir müsveddesi de dâhil, dinî mefhumlara açılan harbin neticesi, bildiğiniz gibi devlete düşman anarşist nesiller olmuştur.

"Ruhunun bozulmuşluğu yüzünden Mustafa Kemal'i hem 'peygamber', hem de 'ilâh' gibi göstermeye çalışan ve milyarlarca Müslümanın inancını tahkire cür'et eden bu bay, Süleyman Çelebi'yi taklit etmeye çalışarak Samsun a çıkışı kendince anlatıyor. O gün'lerde İstanbul hükûmetinin 'eşkiya' dediği kimseler hep karşı gelmişler ve 'Mustafa'ya izzet ikram' kılmışlar. Dadaloğlu, Kozanoğlu, Köroğlu, Yunus, Seyranî, Emrah gibi halk âşıkları onu karşılamışlar. Biliyorsunuz, Süleyman Çelebi'nin Mevlid-i Şerifinde, Peygamber Efendimizi cümle gök ehli karşılayıp istikbal ederler. Behçet Kemal dalkavuğu da o benzetmeye özenmiş." (Dosya, s.100-101)

Madam Mantika'nın oteli

Gördüğünüz gibi, Behçet Kemal Çağlar'a göre, Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'da "Dadaloğlu, Kozanoğlu, Köroğlu, Yunus, Seyranî, Emrah" gibi halk âşıkları karşılamış! Hakikati ise gelin bir mecmuadan takip edelim:

"1919 yılının 19 Mayıs'ının muhtemelen bulanık bir sabahında, maiyeti erkânıyle Samsun'a gelen Mustafa Kemal Paşa'yı, o zaman rıhtım bulunmadığı için motorla Merkez İskelesine çıkarmışlar ve şehrin ileri gelenleri karşılamışlardı. Kendisine şehir adına hoşgeldiniz diyerek elini sıkan şahıs da, Samsun'un ilk meb'usu Boşnakzâde Süleyman Bey olmuştur.

Düşman ordularının zırhlı gemileri de İstanbul'a gelmiş, namlularını Dolmabahçe Sarayına çevirmişlerdi. Başşehir resmen felç olmuştu. Anadolu ise yer yer işgal edilmeye başlanmıştı. Bir kış günü karla kaplı Boğaz sularında duran bir İngiliz denizaltısı görülüyor.

Mustafa Kemal'in Samsun'daki çalışmalarına ait herhangi bir kayıt mevcut değil

(Resmi, Gazi Müzesindedir.) Gelen misafirleri şimdiki Gazi Müzesi, o zaman Madam Mantika isminde bir Rum kadınına âit olan on iki odalı metrûk bir otelin iki odasını evlerden getirilen bâzı eşyâlarla tanzim ederek yerleştirmişlerdir. Burada üç gün kaldıktan sonra Havza kazâsına giden Mustafa Kemal Paşa'nın ne yazık ki Samsun'daki çalışmalarına âit elde hiç bir kayıt mevcut değildir.

"Gazi Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı olduktan sonra Samsun'a ilk gelişi 1924'te Lâtife Hanım'la birliktedir. O zaman da şehrin tanınmış tüccarlarından Şehinzâde Ahmet Bey'in evinde misafir edilmişti. Şimdiki 19 Mayıs Lisesinin karşısında bulunan bu evin balkonundan Samsunlulara hitap eden Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın başında siyah kıvırcık bir kalpak, üzerinde de siyah elbise vardı. Samsun'un yerli âilelerinden Kansızoğlu Osman Bey'in hanımı ile piyanist Pakize Hanım da Lâtife Hanım'ın teşrifatında ve berâberinde bulunmuş olan Türk hanımlarıdır.

"Mustafa Kemal Paşa'yı Reisicumhur olduktan sonra Samsun'a gelişinde motoruyla Park İskelesine, yâni Gazi İskelesi, —şimdiki Atatürk Galerisinin yeri— çıkaran motorcu, Karakaş Mustafa'dır. 1919'da hangi motorcunun çıkardığı kesinlikle bilinmemekte olduğundan yıllarca tartışma konusu olmuşsa da, 1919'da çok genç yaşta olan aynı motorcunun çıkardığı resmen kabul edilmiştir. Ölümünde bütün resmî zevat cenâzesine katılmışlardır. (Vâli Alaaddin Eriş zamânına rastlar, 1958.)

"1924'te Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı Park İskelesinden karşıladık-

Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın yanında 18 kişilik heyet vardı

ları için, 1919'da sıradan bir paşa olarak gelip geçtiği Merkez İskelesine pek önem vermemiş olan halk bu iskeleyi, yâni Park İskelesini daha çok benimsemiş ve iskeleye de 'Gazi İskelesi' denmiştir. Diğer iskele ise sonradan mânâlandırılmışsa da, Gazi İskelesi Samsun târinine daha ağır basmıştır." (Fazıla Atabek, Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Mayıs 1981)

Kemal Paşa yalnız mıydı?

Demek, Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a geldiğinde "sıradan bir paşa" olduğu için öyle âhım şâhım bir karşılama merâsimi bile yapılmamış. Kendisini karaya çıkaran motorcunun adı bile bilinmiyor. Öyle ki, Bandırma Vapurundan çıkarak bindiği motorun yanaştığı iskeleye halk dahi fazla rağbet etmemiş de, sonradan Reisicumhur olarak yanaştığı iskeleyi benimsemiş.

Samsun'un ilk meb'usu Boşnakzâde Süleyman Bey tarafından karşılanan Paşa, Madam Mantika isimli Rum kadının metrûk oteline yerleştirilmiş. Samsun'da kaldığı üç gün içinde yaptığı çalışmalara âit de elde hiçbir kayıt yokmuş.

Yukarıda aldığımız iktibasda Fazıla Atabek'in "sıradan bir paşa" teşhisi çok enteresandır. Çünkü, 19 Mayıs 1919'da devletin başında 6. Mehmet Vahidüddin pâdişahtır. Dâmad Ferid Paşa sadrâzamdır. Şakir Paşa Harbiye Nâzırıdır. Cevat Paşa Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisidir. Mehmed Ali Bey Dâhiliye Nâzırıdır. Protokoldeki sırasını tam bilemediğimiz Mustafa Kemal Paşa ise genç bir tuğgeneral olarak vazifeye gönderilmiştir. Binâenaleyh, Samsun'a ayak basışında öyle gösterişli merâsimlerin yapılmamış olması, Madam Mantika'nın metrûk otelinde misâfir edilmesi, karaya çıktığı iskelenin dahi halk tarafından benimsenmemesi ve Cumhurbaşkanı iken geldiği iskeleye teveccüh edilmesi bu yüzden şaşırtıcı değildir.

Peki, Bandırma Vapuru ile Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa acaba yalnız mıydı? Tek başına mı İstanbul'dan kaçarak vatanı kurtarmaya gelmişti? Koskoca bir Erkân-ı harb Mirlivâsının karargâhı yok muydu?

Elbette vardı. Şimdi de onlara bakalım...

Halk arasında, "Şeyh uçmaz, mürid uçurur" diye güzel bir söz vardır. Belli bir sistemi yerleştirebilmek için realiteleri efsâne havasında kitlelere takdim eden devlet ilgilileri yüzünden de Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı sislere boğulmuştur.

Sanki ihtiyâcı varmış gibi, Paşa'yı tek başına, "köhne" Bandırma Vapuru ile ve Karadeniz'in azgın dalgaları ile boğuştura boğuştura, bir taraftan da İngiliz harb gemilerinin korkusunu çektire çektire Samsun'a çıkartırlar. Niye masal üslûbu seçilir, niye efsâne havasına sokulur, anlaşılacak gibi değildir.

Herşey olduğu gibi anlatılsa, 19 Mayıs hâdisesi değerinden birşey mi kaybedecektir?

Bugün artık pekçok vesika ile ortaya çıkmıştır ki, Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın yanında 18 kişilik bir heyet vardır. 5 kişilik bir

heyet de daha sonra esas heyete dâhil olmuştur.

Kimler vardı?

Dr. Fethi Tevetoğlu'nun "Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar" isimli kitabında ve diğer ilgili eserlerde, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Bandırma Vapuru'na binen heyet üyeleri ismen yer almaktadır. Bu 18 kişi şunlardı:

1.3. Kolordu Kumandanı Erkân-ı Harb Miralayı (Kurmay Albay) Refet Bey (Bele Paşa).

2.IX. Ordu Müfettişliği Erkân-ı Harb Miralayı (Kurmay Başkanı) Manastırlı Miralay (Albay) Kâzım Bey (Dirik Paşa).

3.IX.Ordu Müfettişliği Sıhhiye Reisi Miralay (Albay) Dr. İbrahim Tali (Öngören) Bey.

4.IX. Ordu Müfettişliği Erkân-ı Harbiye İkinci Reisi (2.Kurmay Başkanı) Erkân-ı Harb Kaymakamı (Kurmay Yarbay) Mehmed Arif Bey.

5.IX. Ordu Müfettişliği İstihbârat Şûbesi Müdürü Erkân-ı Harb Binbaşısı (Kurmay Binbaşı) Hüsrev (Gerede) Bey.

6.IX. Ordu Müfettişliği Topçu Kumandanı Topçu Binbaşısı Kemal (Doğan) Bey.

7.IX. Ordu Müfettişliği Sıhhiye Reis Muavini Binbaşı Dr. Refik (Saydam) Bey.

8.IX. Ordu Müfettişliği Seryâveri (Başyâveri) Yüzbaşı Cevad Abbas (Gürer) Bey.

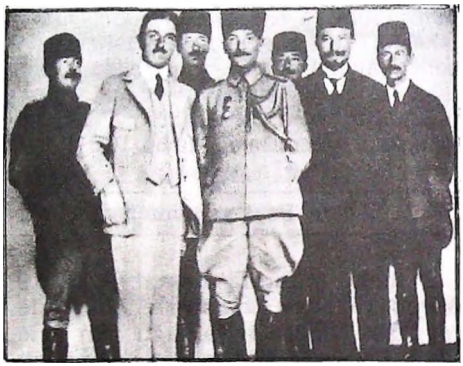
9.IX. Ordu Müfettişliği Erkân-ı Harbiyemülhakı Erkân-ı Harb Yüzbaşısı (Kurmay Yüzbaşı) Ali Mümtaz (Tunay) Bey.

10.IX. Ordu Müfettişliği Erkân-ı harbiye mülhakı Erkân-ı Harb Yüzbaşısı (Kurmay Yüzbaşı) Sadıkoğlu İsmail Hakkı (Ede) Bey.

KÜSTAH İNGİLİZ

Filistin Muharebelerinde Osmanlı ordularını mağlûp eden mağrur İngiliz kumandanı General Allenby, işgal yıllarında İstanbul'a gelerek hükümetin bakanlarını ayağına çağırma küstahlığını göstermekten de çekinmemişti! Yakın tarihin bilinmeyen pekçok noktası bu İngilizde düğümleniyor...

11.IX. Ordu Müfettişliği Emir Zâbiti (Subayı) Yüzbaşı Ali Şevket (Öndersev) Bey.

12.IX. Ordu Müfettişliği Karargâh Kumandanı Yüzbaşı Mustafa Vasfi (Süsoy) Bey.

13.IX. Ordu Müfettişliği Erkân-ı Harbiye Reisi Yaveri (Albay Kâzım'ın Emir Subayı) Mülâzım-ı Evvel (Üsteğmen) Hayati Bey.

14.3. Kolordu Kumandanının Yâveri (Emir Subayı) Mülâzım-ı Evvel (Üsteğmen) Arif Hikmet (Gerçekçi) Bey.

15.IX. Ordu Müfettişliği İâşe Zâbiti (Subayı) Mülâzım-ı Evvel (Üsteğmen) Abdullah Bey.

16.IX. Ordu Müfettişliği Yâveri (Atatürk'ün 2. Yâveri) Mülâzım-ı Sânî

Yabancı tarihçiler Samsun'a gidişin emirle olduğuna kâni

(Teğmen) Muzaffer (Kılıç) Bey.

17. Şifre Kâtibi 1. Sınıf Kâtip Faik (Aybars).

18. Şifre Kâtibi Mülhakı 4. Sınıf Kâtip Memduh (Atasev).

Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Bandırma Vapuru'na binerek 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan heyette bu isimler vardı. Ayrıca, Bahriye Nâzırı Hüseyin Rauf, İbrahim Süreyya, Yüzbaşı Osman Nuri, ihtiyat mülâzımı Recep Zühtü, Afganlı mülâzım Abdurrahman Beyler de heyete bir müddet sonra Amasya'da katıldılar.

Samsun'a niye gidildi?

Yazar Şevket Rado, Mustafa Kemal Paşa'nın mezkûr heyetle Samsun'a gidişi hakkında şöyl ediyor:

"Kararını vermiştir artık 19 Mayıs 1919 günü Mustafa Kemal, bu sefer Anadolu'yu istilâcı düşmanlara karşı ayaklandırmak üzere Bandırma Vapuruna binmiş, Samsun'a gitmektedir. Tekrar her tarafta kan, ateş ve ölüm vardır ve Mustafa Kemal milletle berâber düşmanı memleketten kovmak için hayâtının en çetin mücâdelesini zafere doğru götürmeye çalışmaktadır." (Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Mayıs 1981)

Hâdiseyi Sovyet ilim adamı A. Noviçev'in gözüyle inceleyen Doç. Yalçın Küçük ise şöyle bakıyor:

"Noviçev, genel olarak Türkiye'deki köylü hareketi üzerinde durduktan sonra, devam ediyor: 'Bu konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal'in Samsun'a gidişi sorunu var. Bu sorun, şimdiye kadar, Sovyet uzmanlarının dikkatini çekmedi. Gerçekten Mustafa Kemal'i, başka bir yere değil de Samsun'a ne götürdü? Anılarına Mustafa Kemal şu deyimle başlıyor: '19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktım.' Neden buraya geldiği, konusunda hiçbir şey söylemiyor. Mustafa Kemal'in bu konuyla ilgili diğer ifâdesi de hiçbir şey açıklamıyor. Bunda kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak isteyen kimselerin 'düzenin bozuk olduğu yerleri yerinde görmek ve gerekli önlemleri almak' için Samsun'a gitmesi gerektiğini öneri olarak ileri sürdüklerini söylüyor. Burada Samsun bölgesinde düzen bozukluğu yer alıyor ve Mustafa Kemal, bu konuda hiçbir şey söylemiyor.' Bu emir Mustafa Kemal'in Üçüncü Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkışını sağlıyor.

"Sovyet bilim adamı bu emir üzerine duruyor. Mustafa Kemal'in Samsun bölgesinde görevlendirilmesini sağlayan ve kendisine geniş yetkiler veren direktifi inceliyor. Bu direktife göre Mustafa Kemal, bölgede istikrar ve düzeni sağlamakla görevlendiriliyor. Halktan silâhların toplanması da Mustafa Kemal'e görevler arasında kalıyor." (Türkiye Üzerine Tezler, c.2, s.707-708)

Ş. Rado'ya göre, "Anadolu'yu düşmana karşı ayaklandırmak" üzere; Noviçev'e göre ise, "Bölgede istikrârı sağlamak ve halkın silâhlarını toplamak" üzere Mustafa Kemal Samsun'a çıkmış oluyor. Yine Noviçev'e göre, Paşa'yı Samsun'a gönderen bir "emir" mevcuttur.

UBA'NIN 21.10.1987'DEKİ BİR HABERİ

fırat universitesi ogretım uyelerınden cerce'nın ''vancettın olmasayıcı ataturk kurtulus savasını baslatamazcı dedıgı'' bildirildi.

elazıg.21 kasım (uba)-fırat universitesi ogretım uyelerınden salım cerce'nın ''padısan vandettın olmasayıcı ataturk kurtulus savasını baslatamazcı''dedıgı bildirildi.

uba muhabirinin edındıgı bilgilere gore elazıg fırat universitesınde turk inkılap tarını dersi ogretım uyesi olarak gorev yapan salım cerce her derste osmanlı olmakla ovunurken ataturk'un hıcbir sey yapamadıgı ''yolunda goruslerını acıklamayı surduruyor.ogretım uyesi cerce'nın derslerde kurtulus savasını vancettın'ın baslattıgını one surerek eger vandettın olmasayıcı ataturk kurtulus savasını baslatamazcı. kurtulus savasının baslatıcısı ataturk degıldır. osmanlı analısı turkıye'de eski analıdır.ataturk hıcbir seyi degıstırmemıstır.dedıgı bildirildi .

İstiklâl Harbinin mühim bir dönüm noktası olan 19 Mayıs 1919 Samsun'a çıkış hâdisesine resmî kaynakların ifâde tarzı dışında yaklaşmak sanki bir suçmuş gibi görülüyor. 21 Kasım 1987 târihli UBA'nın neşrettiği şu haber de bir jurnal mâhiyeti taşıyordu.

Sovyet tarihçisi Noviçev, Mustafa Kemal'in "yetki alanı"nın incelenmesine dikkat çekiyor.

Yalçın Küçük'ün kitabına devâm ediyoruz:

"Noviçev, bu direktifi incelerken, 'Şu madde özel bir öneme sâhiptir' diyor. Madde şu: 'Bazı yörelerde Sovyetler' bulunmaktadır; bunlar asker topluyorlar ve gayri resmî olarak ordu besliyorlar. Benzer Sovyetler kesinlikle önlenecek, mevcutlar ortadan kalkacak ve Ordu ile temas sağlanacaktır.' Tabiî, Sovyet kelimesi eski dilde Şûra olarak geçiyor.

"Bundan sonra sıra, Mustafa Kemal'in yetki alanının incelenmesine geliyor. Bunun çok geniş sayılması gereken bir alanı içine aldığı saptanıyor. Bu alanın bir bölümü yabancı işgali altında. Önemli bir alan ise işgal altında değil. 'Öyleyse bu durumda bu hareketlerin toplumsal bir

niteliği yoksa, özelliği ne olabilir? Buna bir de, Harbiye Bakanı tarafından Mustafa Kemal'e verilen direktifin daha önce Dahiliye Bakanı ile görüşülüp muvafakatının alındığı eklenmelidir.' Bunlarla Noviçev, Mustafa Kemal'e verilen direktifte, toplumsal hareketleri bastırma görevinin bulunduğunu ileri sürüyor.

"Bunu çok açık olarak da söylüyor. Şöyle: 'Bütün bu kanıtlardan, Doğu, Orta ve Kuzey Anadolu'da daha çok köylü hareketi olmak üzere kitle haeketinin özellikle gelişmiş olması nedeniyle Mustafa Kemal'in Samsun'a gittiği çok açık olarak ortaya çıkmaktadır. Mustafa Kemal'in gidişinin amacı, askerî diktatörlük kurarak, bu hareketi bastırmak. Türkiye'de yönetici kodamanların 'bolşevizm' tehlikesi dedikleri akımı yok etmek, geniş halk yığınlarındaki devrimci dalga ile hiddeti, Türkiye'nin burjuvazisi ve toprak ağalarının çıkarları için kullanmaktır.' (A.Noviçev, Antikrest 'yanskaya Politika Kemalistov 1919-1922 Godah, Voprosı İstorii, 1951, sayı 9, sayfa 64)" (A.g.e., s.708-709).

Rus ilim adamının görüşleri de böyle.

Mustafa Kemal Paşa'nın "halk hareketlerini ezmek" için gittiği iddiası, her ne kadar bölgedeki Müslüman çetelerin Rum azınlığına karşı mukâbele etme fiiliyâtını frenlemek gibi zâhirî bir sebebe dayandırılıyorsa da, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışı tek o unsura bağlamak gerçekçi olmaz. Hattâ, o zâhirî sebep bile İngiliz işgal kuvvetlerinin dikkatini başka noktaya çekmek şeklinde bir manevra olarak da kabul edilebilir.

Ama, Noviçev'in üstünde durduğu "direktif ve geniş selâhiyet" meselesi enteresan unsurlardır.

Sovyet ilim adamı Noviçev, Mustafa Kemal Paşa'nın "geniş selâhiyetler" ile Samsun'a gönderilmesine dikkat çekiyordu. Şimdi de bir mecmuayı takip edelim:

"Fevkalâde selâhiyetlerle donatılan IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, bugün (19 Mayıs 1919), sabah saat 06.00'da Samsun limanına çıktı. Askerî merâsimle karşılandı. Berâberinde 18 zabit bulunuyordu. Paşa'yı İstanbul'dan Samsun'a getiren 'Bandırma Vapurunun süvârisi İsmail Hakkı Kaptan'dı. Bandırma, 3 gün önce, 16 Mayıs'ta İstanbul'dan hareket etmişti.

"Bilindiği gibi Osmanlı devleti, bir kaç ay önce, müttefikleri ile berâber, Cihan Harbinden mağlûp çıkmıştır. Türkiye'nin birçok yeri düşman işgali altındadır. Bu durumda Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesi, çeşitli tefsirlere zemin hazırlamıştır. Bu hâdise, işgal kuvvetlerinin gözünden kaçmamış, fakat erken bir tefsirde bulunmak istememişlerdir.

"Mustafa Kemal Paşa gibi Cihan Harbinin en tanınmış kumandanlarından birinin fevkalâde vazîfeyle gönderilmesi, Anadolu'daki birliklerin başında bulunan Türk kumandanlarınca çok mânâlı sayılmıştır." (Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Mayıs 1981)

Verdikleri bilgilerin sıhhati tartışılsa dahi, her iki kaynağın da "fevkalâde salâhiyet" üzerinde durması enteresandı.

Başşehirden hazin manzaralar

Mustafa Kemal Paşa'ya verilen fevkalâde selâhiyetlere yeniden döneceğiz. Evvelâ o günün mahzun başşehri İstanbul'da vaziyetin nasıl olduğunu görelim:

"İstanbul sokaklarını dolduran renk renk ve biçim biçim Fransız, İngiliz ve İtalyan üniformaları; o günkü pâdişahın babası Abdülmecid devrinde Rusya'ya karşı Türk müt-

Necip Fazıl'ın günahı neydi?

Bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın da kitabında bahsettiği gerçekleri bundan yıllar önce yazan merhum Necip Fazıl Kısakürek, Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya pâdişahın gönderdiğini söylediği için mahkûm edilmişti. Bugün ise cerhedilmez vesikalar aynı görüşü teyid ediyor.

Atatürk Nutuk'ta ne diyor?

Müfettişlik vazifemin geniş salâhiyetleri

Benim, bu iki kolorduya doğrudan doğruya emir ve kumandam cari olduğundan fazla bir salâhiyetim vardı ki, müfettişlik mıntakasına mücavir bulunan kıtaatı askeriyeye dahi tebligat yapabilecektim. Kezalik mıntakamda bulunan ve mıntakama mücavir bulunan vilâyata da tebligatta bulunabilecektim.

Bu salâhiyete göre Ankarada bulunan 20 nci Kolordu ve bunun mensubolduğu müfettişlik ile ve Diyarbekirdeki kolordu ile ve hemen bütün Anadolu rüesayı memurini mülkiyesiyle muhabere ve münasebette bulunabilecektim.

Bu vâsi salâhiyetin, beni İstanbuldan nefyü teb'id maksadiyle Anadoluya gönderenler tarafından, bana nasıl tevdi edildiği mucibi istiğrabınız olabilir! Derhal ifade etmeliyim ki, bana bu salâhiyeti onlar bilerek ve anlıyarak vermediler. Herçibadabat benim İstanbuldan uzaklaşmamı arzu edenlerin icadettikleri sebep "Samsun ve havalisindeki asayişsizliği mahallinde görüp tedbir almak için Samsuna kadar gitmek" idi. Ben, bu vazifenin ifası, bir makam ve salâhiyet sahibi olmaya mütevakkıf olduğunu ileri sürdüm. Bunda hiçbir beis görmediler. O tarihte Erkânıharbiyei Umumiyede bulu-

Aşağıdan itibaren kitaplaştırılan meşhur nutkunda Mustafa Kemal Paşa da kendisini Anadolu'ya bizzat pâdişahın gönderdiğini ve geniş salâhiyetler verildiğini söylüyor. Fakat, o salâhiyetlerin "sınırlarını ve hüdutları" verilmediğini iddia ediyor. (Nutuk, Cilt 1, M.E.B. 1968)

tefiki olarak gelmiş orduların torunlarına âittir; ve hakikatte kendilerine Türk evini peşkeş çeken müessir, işte o zamandan, Tanzimat günlerinden başlamıştır. Misafir girdikleri evi sonradan basanlar...

"Rum, Ermeni ve Yahudilerin maskarası koca bir pâyitaht...

"Giyecek sivil elbisesi olmayıp da alâmetlerini söktüğü eski üniformasıyla sokağa çıkmak cesâretini gösteren bir zabit, haysiyetini hayâtiyle ödemeye mecbur bulunduğu hakâretlere karşı... Meselâ böylelerinden biri olarak yüzüne köprü üstünde fıskiye âletiyle su sıkılan bir zabit, tabancasını çektiği gibi hakâret edîciyi yere serer ve Senegalli zencilere süngületilir. Bayezıt Meydanında, sırtında pelerin, niçin İngiliz zabitine selâm vermediği sorulan bir gazi, İngiliz zabitinin kamçısıyla sırtından pelerini düşürülünce görülür ki, sağ kolundan, yâni selâm vermek iktidarından mahrumdur.

"İstanbul'un ahlâkında en derin yarayı açmış olan Beyaz Ruslara âit batakhâneler her tarafı sarmakta, Tatavla Rumlarının lâterna ve koroları, mezar kadar sessiz İstanbul'u gümbürdetmekte...

"Ölü evinde, ölüye ve silsilesine söven bir cümbüş..." (N.Fazıl Kısakürek, Vahidüddin, s.130-131)

Aynı eserdeki şu paragraf da işgal İstanbul'unu anlatması bakımından enteresandır:

Allenby, yakın tarihin gizli kalmış noktalarını gün ışığına çıkarmakta bir düğüm teşkil ediyor

"İşgal kuvvetlerinin Tevfik Paşa hükümetine karşı tutumu öylesine ezici ve hor görüşlüdür ki, İstanbul'a gelen İngiliz generali (Allenbi), ziyâretine koşan Hâriciye ve Harbiye Nâzırlarını ayakta kabul edip gayet soğuk bir konuşma sonunda âdetâ kovarcasına yanından uzaklaştırıyor. Bunun üzerine de Harbiye Nâzırı, sanki kabahat Türk hükümetindeymiş gibi, papaza kızıp oruç bozarcasına istifâ etmekten başka yol bulamıyor." (A.g.e., s.132)

Bu küstah İngiliz Generali, başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu 7. Ordu da dâhil olmak üzere Filistin bölgesindeki Osmanlı kuvvetlerini Halep'e kadar ric'at ettiren ve koca bölgeye İngiliz bayrağını diken mağrur ve meşhur General Allenby'dir! Yakın târihin gizli kalmış noktalarını gün ışığına çıkarmakta bir düğüm noktası olan bu İngiliz generali de o günlerde mağlûp Osmanlılardan bir de psikolojik intikam alma sevdâsındadır.

Fevkalâde selâhiyetler

Başşehrin acı vaziyeti bu olduğu gibi, memleketin diğer yerlerinde de durum başka türlü değildi. İşgal gemilerinin toplarını Saraya çevirmesi ile hükümet merkezinin beyni felç olması yanında; 19 Nisan 1919'da Ermeniler Kars'ı, ertesi gün Gürcüler Ardahan'ı, 29 Nisan'da İtalyanlar Antalya'yı, 11 Mayıs'ta Yunanlılar Fethiye'yi, 2 gün sonra da yine İtalyanlar Kuşadası'nı işgal etmişlerdi.

İşte öyle bir zaman ve zeminde Mustafa Kemal Paşa'ya verilen fevkalâde salâhiyetler çok büyük ehemmiyeti hâizdir. Yine bir mecmuadan takip edelim:

"Mustafa Kemal Paşa, yeni vazifesine, Harbiye Nezaretinden Sadârete yazılan şu tezkire ile tâyin edilmiştir: 'İlgâ edilen Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mirlivâ Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Dokuzuncu Ordu kıt'aları müfettişliğine tâyin olunmuş ve tâyin keyfiyeti, pâdişah eşiğine arz edilmek üzere, Sadâret makâmına arz kılınmıştır. Adı geçen zâtın emri altında bulunacak olan Üçüncü ve On Beşinci Kolorduların mıntıkalarını ihtivâ eden Sivas, Van, Trabzon, Erzurum vilâyetleri ile Samsun sancağı mülki memurlarının, Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılacak tebliğleri icrâ etmelerinin emir buyurulması istirham olunur.'

"Bu sûretle Mustafa Kemal Paşa'ya şu sancakların bütün askeri ve mülki idâresi, tam salâhiyetle verilmiş oluyordu: Sivas, Amasya, Tokat, Şebinkarahisar, Van, Hakkâri, Trabzon, Rize, Gümüşhâne, Samsun, Erzurum, Erzincan, Hınıs ve Şarki Bayezıt.

"Harbiye Nezâretinin yukarıdaki tezkiresine Sadâret müsbet cevap vermiş ve tezkire daha sonra, pâdişahça tasdik edilmiştir. 30 Nisan târihli olan yukarıdaki tezkireden sonra Harbiye Nezâreti, 5 Mayıs 1919 günü, Erkân-ı Harbiye-i Umumiyeye şu tâmimi yaptı: 'İlgâ edilen Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mirlivâ Mustafa Kemal Paşa'nın, Dokuzuncu Ordu kıt'aları müfettişliğine tâyini hususu, sadâret makâmının tasvibi alındıktan sonra, 30 Nisan târihinde Zât-ı Şâhânenin irâde-i seniyelerine arz kılınmış ve sonra İstanbul'da bulunan Paşa'ya teb-

Mustafa Kemal Paşa'ya sadece askerî değil mülkî vazifeler de verilmişti

liğ edilmiştir. Mâlûmat edinilmesi ve icâbının yerine getirilmesi için yazılmıştır.'

"Bundan sonra hem Harbiye Nâzırı Müşir Şakir Paşa, hem de hükûmet nâmına Sadrazâm Dâmad Ferid Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya, selâhiyet ve vazifelerini gösteren birer tâlimat tezkiresi vermişlerdir. Bu tezkirelerde vazifenin yalnız askerî değil, 'aynı zamanda mülkî' olduğu, ehemmiyetle işâret edilmiştir. Bu tâlimata göre, yukarıda anılan sancaklar doğrudan doğruya Kemal Paşa'nın emrine verildikten başka, şu sancakların bütün askerî ve mülkî memurlarına da, Dokuzuncu Ordu Müfettişinin her türlü mürâcaatının müsbet şekilde neticelendirilmesi için emir verilmiştir: Diyarbekir, Mardin, Ergani, Bitlis, Muş, Siirt, Genç, Elâzığ, Malatya, Dersim, Ankara, Yozgat, Kayseri, Kırşehir, Çorum, Kastamonu, Bolu, Çankırı ve Sinop.

"Bu derece geniş bölgeler üzerinde Osmanlı târihinde çok az vazifeliye selâhiyetler verildiği dikkati çekmektedir. Alâka çekici bir selâhiyet de şu idi: Müfettiş Paşa, yalnız Harbiye Nezâretine değil, istediği Nezârete yazı yazabilecek, fakat bir örneğini Harbiye Nezâretine gönderecekti. Bu sûretle Mustafa Kemal Paşa, bütün Orta, Doğu, Kuzey ve Güneydoğu Anadolu üzerinde muvâfık gördüğü işleri yapabilecektir." (Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Mayıs 1981)

Filistin cephesinde İngilizlere karşı mücâdele eden Yıldırım Orduları Grup Kumandanı, Alman Mareşali Liman von Sanders idi. Ordularımızın büyük bir bozguna uğraması üzerine Liman Paşa vazifeden alındı ve yerine Mustafa Kemal Paşa getirildi; ama Filistin, Suriye ve Lübnan düşman eline geçmişti.

Şu mecmuanın verdiği bilgileri Mustafa Kemal Paşa da teyid ediyor. Nutuk'ta aynen şöyle diyor:

"Benim, bu iki kolorduya doğrudan doğruya emir ve kumandam câri olduğundan fazla bir selâhiyetim vardı ki, müfettişlik mıntıkasına mücâvir bulunan kıtaat-ı askeriyeye dahi tebliğat yapabilecektim. Kezâlik mıntıkamda bulunan ve mıntıkamı mücâvir bulunan vilâyâta da tebliğatta bulunabilecektim.

Jurnalci çevrelerin yakın tarih hakkındaki gerçeklere tahammülleri hiç yok!

"Bu selâhiyete göre Ankara'da bulunan 20. Kolordu ve bunun mensup olduğu müfettişlik ile ve Diyarbekir'deki kolordu ile ve hemen bütün Anadolu rüesâ-yı memurîn-i mülkiyesiyle muhabere ve münâsebette bulunabilecektim." (Nutuk, c.1, s.9)

Sovyet ilim adamı Noviçev'in de üzerinde ehemmiyetle durduğu "fevkalâde selâhiyetler", bizzat Paşa'nın ağzından da dinleyince, gerçekten çok mühim mâhiyettedir. Osmanlı devletinde kimselere verilmemiş geniş salâhiyetler, yukarda acı şartlarını bir nebze anlatmaya çalıştığımız zeminde niçin verilmişti? Mustafa Kemal Paşa kendisi mi o selâhiyetleri almıştı, yoksa bir başka maam mı ona bu fevkalâde ehemmiyetli ve şumullü selâhiyetleri tevdî etmişti? Bölgenin tek hâkimi durumuna gelen Paşa'ya bu selâhiyetler "bilmeden" mi verilmişti?

UBA'nın 21 Kasım 1987 târihinde geçtiği bir haber çok enteresandı. Ajans, Fırat Üniversitesi öğretim üyelerinden Saim Çörçe'nin "Padişah Vahidüttin olmasaydı, Atatürk Kurtuluş Savaşını başlatamazdı" dediğini geçiyordu.

Mâhiyeti itibâriyle tam bir muhbirlik örneği olan haber, aynı zamanda Türkiye'deki garip bir manzarayı da gözler önüne seriyordu. Nedense yurdumuzda yakın târihle ilgili bilgiler sâdece tek kaynaktan çıktığı gibi anlatılırsa kabul görüyordu. Farklı kaynaklardan alınmış bilgiler kapı gibi vesikaya da dayansa reaksiyona sebep oluyor ve bâzı çevreler hemen jurnalciliğe soyunuyordu.

Serbest tartışma zemininden ürkmenin, fikir hürriyetine tahammülsüzlüğün canlı örneklerini görme tâlihsizliğini yaşıyorduk.

M.Kemal Paşayı, Padişah gönderdi!

1986 yılının 19 Mayıs merâsimleri yapılırken, Sivas'ın Gürün kazâsında dikkat çekici bir hâdise cereyan etmişti. Gürün Lisesi Müdürü R.Nuri Kaçmaz, merâsimde aynen şu konuşmayı yapmıştı:

"Bundan 67 yıl önce İtilâf devletleri tarafından vatanımız sudan bahanelerle işgal edilmiş, topraklarımızda bir hazan mevsimi yaşanıyordu. Bir yandan güzel İzmir'imiz Yunanlılar tarafından işgal edilirken, diğer yandan İngilizler İstanbul'da akla hayâle gelmedik entrikalar çeviriyorlardı. Durumun farkına varan Pâdişah Vahidüttin, 'Nâmağlûp Kumandanım' diye itimad ettiği Mustafa Kemal Paşa'yı dâvet ederek Anadolu'ya gitmesi için iknâ etmiş ve girişilecek mücâdelede kullanılmak üzere bir miktar kendi servetinden de katarok 40.000 altın vermiş ve işgal kuvvetlerinin işin iç yüzünü kavramamaları için meseleyi gizli tutmuştur."

Lise Müdürünün şu sözlerinin bir kısmı bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın kendisi tarafından, bir kısmı da yakın zamanda ortaya çıkan vesikaların teyid ettiği târihî vâkıalardı. Ne var ki, medenî tartışma cesâretinden bile mahrum bir kişi, müdürün konuşmasını Cumhuriyet gazetesindeki bir köşe yazarına jurnallemişti. Köşe yazarının o ihbârı neşretmesi üzerine de müdür hakkında tâkibat açılmış, târihî gerçekleri söylemekten başka kabahati olmayan bir devlet vazifelisi bir müddet sıkıntıya sokulmuştu.

Bu hâdise üzerine de Yeni Nesil'in Sırası Gelmişken köşesinde 9-10 Temmuz 1986 günlerinde iki yazı yazılarak lise müdürünün sözleri vesikalarla isbat edilmiş ve muhbirlere

Necip Fazıl'a verilen ceza siyâsî maksatlı idi

gerekli cevap verilmişti. Vesikalardan nakiller yapan arkadaşımız Mustafa Kaplan şöyle demişti:

"Bahsini ettiğim bu yazılardaki subjektif yorumları geçersek, bir târihi realiteyi görmüş oluruz. Mustafa Kemal Paşa, bizzat o zamânın pâdişahı Sultan Vahidüddin ve yine o günün devlet ricâli tarafından geniş bir kadro ile Anadolu'ya gönderilmiştir. Zâten bundan normal de birşey olmaz. Nitekim, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'dan gönderdiği tâmimlerde ve Kongre raporlarında, 'devletin, saltanat ve hilâfetin' kurtarılması prensibi istikâmetinde çalıştıkları sık sık tekrarlanmıştır. Peki, bu gerçekleri bir lise müdürü söyleyince niye gocunanlar çıkıyor?"

Bu yazının üzerinden yıllar geçtiği halde hiçbir resmî veyâ gayri resmî yerden ses çıkmadığına göre, yazılanlar doğruydu. Halbuki, aynı gerçeği yıllar önce bir kitabında söyleyen merhum Necip Fazıl Kısakürek'e sırf bu görüşlerinden dolayı mahkûmiyet vermişlerdi. Mahkûmiyeti tasdik eden Yargıtay 9. Dâiresinin karârına ise üyelerden Ali Rıza Önder bir karşı oy yazısı ile muhalefet etmişti.

Önder şunu söylüyordu:

"Bu değerlendirme, yorumlama, kanaat bildirme ve eleştirme eylemi düşünce ve yazı özgürlüğünün sınırları içinde kalmaktadır. Atatürk'ün hâtırasına hakâret olacak dereceyi bulmamıştır. Eğer bu gibi görüş ve düşünceleri, dolaylı yollardan yorum yaparak suç sayarsak sesli bir toplum susturulmuş ve Türk ulusunun kültürel gelişmesine ağır bir darbe vurulmuş olur. O zaman, rutubetten nem kapan bâzı mâsum sözcüklerin dahi sözlüklere ve ders kitaplarına

Bazı kaynaklara göre Sultan Vâhidüddin ve Mustafa Kemal Paşa, sâbık Harbiye Nâzırı Enver Paşa'dan hoşlanmamaktadır. Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesini istemeyen Enver Paşa'nın da pâdişaha mektup gönderdiği ileri sürülüyor.

alınmasına engel olacak derecede despot bir yönetim döneminin simgesi olan Sultan Hamid'in tutumu ile aynı paralele düşmüş oluruz. Bu düşüncelerle mahkûmiyet kararının onanmasına katılamadım."

Devletin en genç Paşasını Samsun'a gönderenin Padişah olduğunda ihtilâf yok

"Selâhiyeti bilerek vermediler!"

Bundan önce zikrettiğimiz kitabında Mustafa Kemal Paşa bile kendisinin geniş selâhiyetlerle Anadolu'ya pâdişah ve o günkü idâre tarafından gönderildiğini söylüyordu. Fakat, şu yorumu ekliyordu:

"Bu vâsi selâhiyetin, beni İstanbul'dan nef-ü teb'id maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından, bana nasıl tevdî edildiği mucib-i istiğrabınız olabilir! Derhal ifâde etmeliyim ki, bana bu selâhiyeti onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Herçibadabat benim İstanbul'dan uzaklaşmamı arzu edenlerin icad ettikleri sebep, 'Samsun ve havâlisindeki asayişsizliği mahallinde görüp tedbir almak için Samsun'a kadar gitmek idi. Ben, bu vazifenin ifâsı, bir makam ve selâhiyet sahibi olmaya mütevakkıf olduğunu ileri sürdüm. Bunda hiç bir beis görmediler. O târihte Erkân-ı Harbiye-i Umumiyede bulunan ve benim maksadımı bir dereceye kadar istişmam eden zevât ile görüştüm. Müfettişlik vazifesini buldular ve selâhiyete müteallik tâlimatı da, ben kendim yazdırdım. Hattâ Harbiye Nâzırı olan Şakir Paşa bu tâlimatı okuduktan sonra imzâda tereddüt etmiş, anlaşılır anlaşılmaz bir tarzda, mührünü basmıştır." (Nutuk, c.1, s.9-10)

Paşa'ya göre de, kendisini padişah ve o günün idârecileri Anadolu'ya göndermişler, fakat o fevkalâde genış selâhiyetleri "bilerek ve anlayarak" vermemişler.

Yâni, devletin bu en genç paşasını Samsun'a gönderenin Padişah olduğunda ihtilâf yoktur. Diğer yorumların farklılık arz etmesi ise anormal değildir. Elbette her bir görüş, kendisini haklı çıkaracak vesikalara istinad etmektedir. Biz bu farklılıklar arasında mantığa en yakınını bulmak maksadıyla vesikalara dalıyor ve zihinlere sâdece bir kapı açmak istiyoruz.

Acaba gerçekten de son pâdişah o fevkalâde selâhiyetleri "bilerek ve anlayarak" vermemiş miydi; Harbiye Nâzırı Şakir Paşa gerçekten de imzâda tereddüt etmiş ve anlaşılır anlaşılmaz bir tarzda mı mührünü basmıştı? Zîrâ, yine bizzat Mustafa Kemal Paşa, hâtıralarında, "bu nâmuslu adam" dediği Şakir Paşa'nın elini öptüğünü söylememekte midir?

Nutuk'un başlangıcı...

Sorularımıza tatmin edici cevaplar bulabilmek için evvelâ Mustafa Kemal Paşa'nın "Nutuk" isimli eseriyle işe başlayalım. Târihçilerce, "Kemalist ihtilâlin klâsik bir anlatımı" olarak kabul edilen siyâsî nutkuna Paşa şöyle başlar:

"1919 senesi Mayıs'ının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzara-i umumiye: Osmanlı Devletinin dâhil bulunduğu grup, Harb-i Umumide mağlûp olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şerâiti ağır bir mütârekenâme imzâlanmış. Büyük Harbin uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harb-i Umumiye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden Vahdettin, müstereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül

Mustafa Kemal Paşa Sultan Vahidüddin'den, yurttan kaçan Enver Paşa'nın yerine kendisini Harbiye Nazırı yapmasını istemişti

Harbin mağlûbiyetle bitmesi üzerine kabineye girerek Harbiye Nâzırı (Savaş Bakanı) olmak isteyen Mustafa Kemal Paşa, İzzet Paşa'nın da Sadrâzam olmasını bir telgrafla padişah Vahidüddin'e bildirmiş. Ama, yeni kabinede kendisine vazife verilmemişti.

ettiği deni tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın riyâsetindeki kabine: âciz, haysiyetsiz, cebîn, yalnız pâdişahın irâdesine tâbi ve onunla berâber şahıslarını vikâye edebilecek herhangi bir vaziyete râzı. Ordunun elinden esliha ve cephânesi alınmış ve alınmakta..." (A.g.e., c.1, s.1)

Mustafa Kemal Paşa meşhur nutkuna 19 Mayıs 1919'la başladığı için, o târihten önce cereyan eden hâdiseleri diğer kaynaklardan araştırmak mecbûriyetinde kalıyoruz. 19 Mayıs 1919'a gelebilmek için de önceki hâdiselerin akış seyrini iyi bilme zarureti vardır.

Paşa'nın söyledikleriyle diğer kaynakların yazdıklarını karşılaştırmak sûretiyle realitenin aydınlanmasına hizmet etmek istiyoruz. Subjektif hükümleri sâdece ibret nazarlarınıza sunup, gerçeğin objektif yüzüne ışık tutmak niyetindeyiz.

Hükmü siz vereceksiniz.

1. Cihan Harbinin son günlerini anlatan bir mecmua kısaca şöyle diyordu:

"5 Temmuz 1918'de Sultan Reşad öldü ve yerine Veliaht Vahdettin Efendi 'VI.Mehmed' ünvanıyla tahta geçti. Yeni hükümdar, Mustafa Kemal Paşa'yı Karlsbad'dan (Paşa o günlerde hasta idi ve Avusturya İmparatorluğunun Viyana ve Karlsbad şehirlerinde tedâvi görüyordu) derhal İstanbul'a çağırdı. Tekrar Filistin'deki Üçüncü Ordudan Yedinci Ordunun Kumandanlığına tâyini çıktı. 18 Eylül 1918'de Filistin'e gelip ordusunun başına geçti. Ama yıkım artık çok yaklaşmıştı. İngiliz taarruzuna dayanamayan Filistin'deki 3. Türk ordusu çözüldü. Bu 3. Ordu, 'Yıldırım Orduları Grubu' adıyla Müşir Liman von Sanders Paşa'nın kumandasında idi. 18 Ekim'de Liman Paşa, Ordular Grub Kumandanlığından alındı ve yerine Mustafa Kemal Paşa getirildi. Ama bozgun büyük olmuş: Filistin, Suriye, Lübnan düşman eline geçmişti. Yalnız Hicaz'da Ferik Fahrettin Paşa, dağılmış kuvvetlerini Halep civarında toplamak istedi. Bu Sırada mütâreke oldu. Mustafa Kemal Paşa, Sultan Vahdettin'e bir telgraf çekti. İzzet Paşa'yı Sadrâzam, kendisini de yurttan kaçan Enver Paşa'nın yerine Harbiye Nâzırı yapmasını istedi. Ama kurulan yeni kabinede kendisine yer verilmediğini gördü."(Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Mayıs 1981)

Mecmuaya göre, 1. Cihan Harbinin ağır mağlûbiyetle neticelendiği günlerde Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı hükûmetinde Harbiye Nâzırı olmak istiyormuş.

Diğer bâzı kaynaklar da bu iddiayı

O karanlık günlerde direkt Anadolu'ya geçme niyeti henüz görülmüyordu

doğrulayıcı bilgi vermektedir. Bir yazar şöyle diyor:

"Henüz Talât Paşa Hükûmeti çekilmeden Mustafa Kemal Paşa, Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığında bir hükûmet kurulmasını, kendisinin de Harbiye Nezâretine getirilmesini, hem Pâdişaha, hem de İzzet Paşa'ya teklif etmişti." (Sabahattin Selek, Anadolu İhtilâli, s.178)

Mustafa Kemal Paşa'nın hâtıralarını bizzat ağzından dinleyen bir başka yazar da aynı görüşü işliyor:

"Mustafa Kemal, Harbiye Nâzırı olmayı istiyordu. Bu mes'ele üzerinde görüştüler. Aynı günde Mustafa Kemal Paşa Meclis-i Meb'usana gitti. Fakat o gün İzzet Paşa kabinesi düştü. Yerine Tevfik Paşa kabinesi kuruldu. Mustafa Kemal kabineye giremedi. Bu hâdise üzerine artık Mustafa Kemal için bir kabine mes'elesi ve bu kabinede müessir olmak düşüncesi kalmamıştı." (Enver Behnan Şapolyo, İnkılâp ve Millî Mücadele Târihi, s.273"

Kaynaklar, devletin o karanlık günlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nâzırı (Savaş Bakanı) olmak ve kabineye tesir etmek süretiyle memleket için birşeyler yapmak fikrinde olduğunda ittifak ediyor. Yâni, Paşa'nın direkt olarak Anadolu'ya geçip mücâdele etme görüşü henüz görülmüyordu.

Yine kaynaklara göre, Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya gönderme fikri bizzat o günkü idâreciler ve pâdişah tarafından planlanmış ve Paşa da ikna edilmişti. Yurt dışında bulunan eski Harbiye Nâzırı Enver Paşa ise bu karara itiraz etmiş. İtirâza rağmen devlet, karârından vaz geçmeyerek, Kemal Paşa'yı geniş selâhiyetlerle Samsun'a göndermiş.

Şimdi de diğer vesikalara bakalım...

Paşa'nın tereddüdü

Cumhuriyetin 50. yıldönümü münâsebetiyle Millî Eğitim Basımevinde basılan bir kitap şu değerlendirmeyi yapıyor:

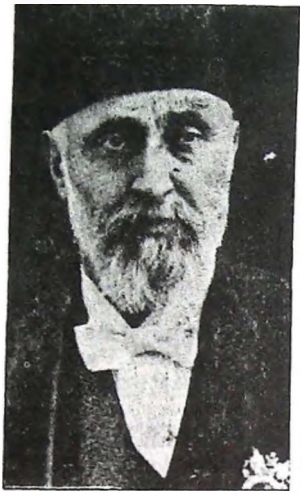
"Atatürk, İstanbul'dan Samsun'a İstanbul Hükûmetinden muayyen bir vazife ile gitmiştir. Bu vazife, Karadeniz sâhillerinde meydana çıkan Pontosçuluk hareketini bastırmaktı. Fakat Mustafa Kemal bu vazifede muvaffak olmak için kendisine verilen askerî müfettişlik selâhiyeti ile Anadolu'nun hemen her tarafındaki askerî birlikler üzerine, İstanbul Hükûmetinin dikkatine çarpmaksızın emir vermek ve bu suretle kendi komutası altında icap ederse ecnebî işgal kuvvetlerinin mütâreke ahkâmı hilâfına olan haksız genişleme hareketlerine karşı durmak yetkisini almış bulunuyordu." (Niyazi Ahmet Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, c.1, s.66)

Evet, Paşa'ya çok mühim bir vazife verilmiştir. Bir başka kaynak, Enver Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesini istemediğini ve pâdişaha şu mektubu gönderdiğini yazıyor:

"Velînimetimiz, sebeb-i hayatımız, babamız, pâdişahımız efendimiz Hazretlerine;

"Yapmış olduğum tahkikat neticesi evvelce arz etmiş olduğum veçhile

Mustafa Kemal Anadolu'ya gitmesi için iknâ edilmeye çalışılıyordu

Mustafa Kemal Paşa, İzzet Paşa kabinesinde Harbiye Nâzırı olmak için tekrar teşebbüse geçtiği gün, Tevfik Paşa'ya yeni kabineyi kurma vazifesi veriliyor. Tevfik Paşa'nın oğlu Ali Nuri Bey de, Mustafa Kemal'in Vahidüddin tarafından iknâ edildiğini söyluyor.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesi badi-i felâketimiz olacaktır. İstanbul'da Kavaklı Sadık, Kadıköylü Kemal ve Karaağaç Fişek Fabrikası Müdürü Kürt Bilâl vesâireden müteşekkil bir heyet kurmuşlar, Fransız nakliye şirketlerinin ve bazı eşhâsın maddî yardımları ile aleyhimize isyan hazırlamaktadırlar. Bendenizin hemen Rusya'ya hareketim farz olmuştur. Mustafa Kemal'i vâki dâvete icâbet ettiremedim. 'Enver benim için Yusuf İzzettin'e yaptığını bana da yapacak' demış. Emirlerinize intizardayım Efendim Hazretleri." (Vehbi Vakkasoğlu, Bu Vatanı Terkedenler, s.67)

Şifre numarası bulunan fakat târihi bulunmayan bu vesikanın orijinalliği tartışılabilir. Ama, Andolu'ya gönderilme vazifesi kendisine teklif edildiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın birden kabul etmediği ve tereddüt geçirdiği bizzat Paşa'nın kızkardeşi Makbule Atadan tarafından şöyle dile getiriliyor:

"O günlerde, kendisinin her zamankinden daha büyük bir heyecan içinde olduğu seziliyordu. Ben bu heyecanı birçok kimselerin Malta'ya sürülmüş olmasına yoruyordum. Ağabeyimi de bir gün buradan alıp Malta'ya götürebilirlerdi. Bundan mı çekiniyordu? Yoksa başka bir düşüncesi mi vardı, o zaman bunu kestirmek kabil değildi. Hükümet, Ermeni çocuğu aramak bahanesi ile evimizi birkaç defa bastırmıştı. Ve bir gün, bana bir tabanca veren ağabeyim: 'Bunu al... Ev taarruza uğrarsa, ilk içeri gireceklere ateş edersin sonra da kendini öldürürsün' diye tenbihte bulunmuştu. Bu, mütâreke senesindeki Osmanlı hükûmetinin kendisine karşı bâzı tedbirler alacağından şüphe ettiğine bir delil sayılabilir.

"Yine bu günlerde bir akşam kendisiyle kısaca konuştuğumuz sırada; 'Bana yeni bir vazife teklif ediyorlar. Fakat almakta tereddüt ediyorum' demişti." (N.A.Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, c.1, s.72)

Paşa iknâ ediliyor

Merhum Necip Fâzıl, son pâdişah Vahidüddin'in yâverlerinden ve son sadrâzamlardan Tevfik Paşa'nın oğlu Ali Nuri Bey'le yaptığı bir konuşmayı bir kitabında anlatmaktadır. Paşa'nın Anadolu'ya geçmekte tereddüt ettiğini gösteren konuşma şöyledir:

"Eski yâver birdenbire şu sözleri

"Mustafa Kemal'in asıl niyeti sadrâzam olmaktı

söyledi: 'Bahsettiğim Cuma Selâmlığından sonra Mustafa Kemal Paşa huzura dâvet ve kabul edildi. Sultan Vahidüddin, onu Anadolu'ya geçmeye iknâ etti.'

"Telâşla doğruldum: 'İknâ mı etti? Mustafa Kemal Paşa'nın bu hususta iknâ edilmeye ihtiyâcı mı vardı?'

"Söz, bu nâziklerin nâzigi can noktasına gelince, muhatabım toparlanarak tane tane devam etti: 'İzah edeyim: Mustafa Kemal Paşa'nın huzura kabul edilişinden bir iki saat sonra Başyaver Naci Bey (Milli Mücâdeleye katılan, birçok kumandanlıklarda bulunan, uzun zaman meb'usluk eden, nâzik Naci Paşa lâkabıyle mâruf General Naci Eldeniz) yâverler odasına geldi ve haykırdı: 'Hünkâr, Mustafa Kemal Paşayı iknâ edebildi!' Bu haykırış, kelimesi kelimesine kulaklarımdadır. 'İknâ' tâbiri yerindedir.' " (Vahidüddin, s.154)

Müellif, daha sonra Ali Bey'in şunları söylediğini yazıyor:

"Ben Mustafa Kemal Paşa'yı büyük asker ve kumandan olarak tanırım. Öbür meziyetleri üzerinde söyleyecek bir sözüm yoktur. Mustafa Kemal Paşa'nın gayesi, o zamanki hükümete girmekten başka bir şey değildi. Hem de birçoklarının sandığı gibi Harbiye Nâzırı olmak değil, Sadrâzam olmak gâyesini güdüyordu" (A.g.e.)

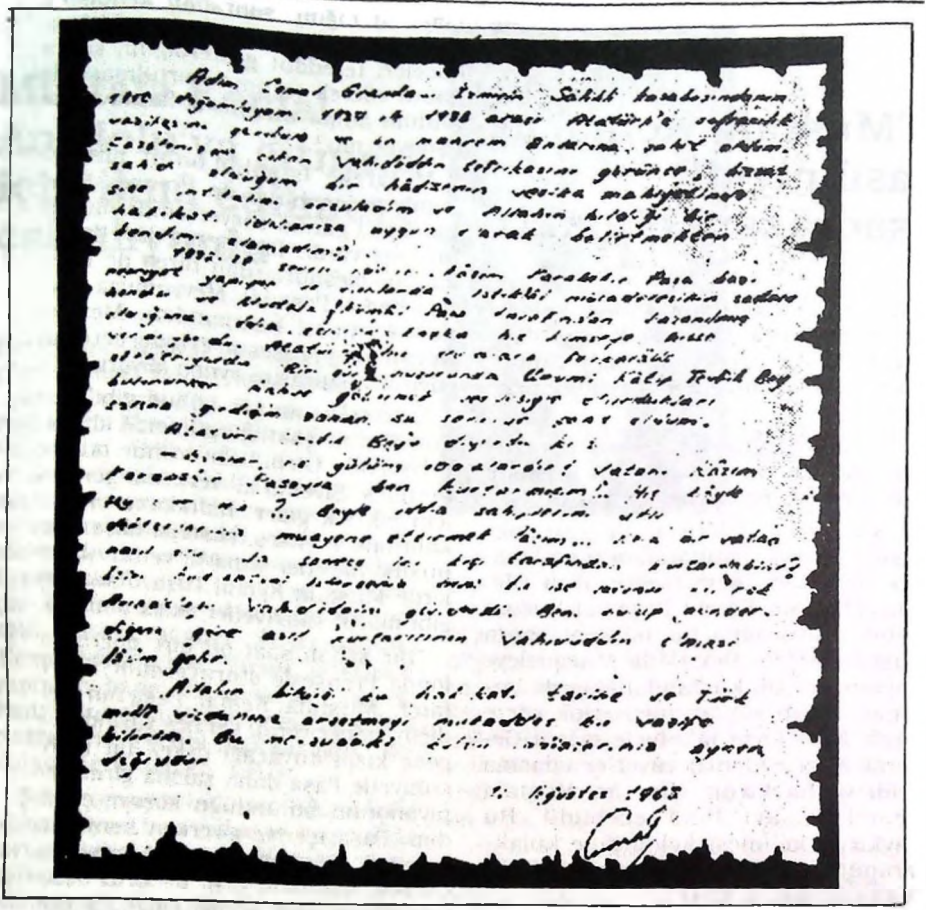
Şu bir kısmını sıraladığımız vesikalar, Mustafa Kemal Paşa'nın harb sonunda kabineye girerek faydalı olmayı istediğini, sonradan kendisine Anadolu'ya gitme vazifesi verildiğini, önceleri tereddüt gösterdiğini, sonra kabul ederek vatanın kurtulmasında mühim adımı attığını anlatmaya çalışmıyor mu?

Mütâreke İstanbul'unun meşhur isimlerinden birisi de Prenses Şivekâr'dır. O günün sosyetesinde mühim bir yeri vardı. Prensesin dâvetlerine katılan meşhurlardan birisi de Mustafa Kemal Paşa idi. Mevzûmuza kaynaklık etmesi bakımından, Meziyet Noyan'ın, Prensesin evinde cereyan eden bir hâtırasını aynen alıyoruz.

"Mütârekenin bir kâbus gibi vurdun üstüne çöktüğü günlerde idi. Tepebaşı'nda Öjenidis'in evinde oturan Prenses Şivekâr'a, teyzemi görmek için sık sık gider, haftalarca misâfir kalırdım. Prenses, ekserisi akşamlar; hususi dâvetler yapardı ve bu dâvetlerde Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey gibi mâruf şahsiyetler eksik olmazdı.

"Bir sabah saat on bire doğru salonda Prensesle oturuyordum. Teşrifatçı, Mustafa Kemal Paşa'nın geldiğini haber verdi. On beş yaşında bir genç kızın duyacağı ürkek bir mahcubiyetle Paşa daha salona girmeden piyanonun bulunduğu köşeye çekildim. Paşa içeriye girerken beni görmemişti. Görmesine de imkân yoktu. Çünkü, üzerinde yeşil bir örtü bulunan piyanonun arkası salona mütevecchiti. Bu vaziyette bulunduğum yerden bir çocuk tecessüsü ile onları gözetliyordum. Piyanonun biraz ilerisinde koltuklara Prenses ile karşılıklı oturdular. Paşanın bu defaki gelişinde her zamanki ziyaretlerinde olduğundan daha başka bir hâl var gibi geldi bana. Evvelâ kapıya doğru seri bir nazar fırlattı. Sağ elini dizine dayayarak biraz eğildi. Gözlerinde âdetâ alev hâline gelmiş yeşilimtrak çelik parıltılarla Prensese baktı ve işitilmekten çekinen yavaş bir sesle;

" 'Size Allahaısmarladık demeğe geldim. Anadolu'ya gitmem tensip

Atatürk'e tam 12 yıl hizmet eden ve "Atatürk'un Usağı idim" isimli kitapta hatıralarını toplayan Cemal Granda, kendi imzasıyla tasdik ettiği bir hâtırasında bizzat Atatürk'ün, "Beni Milli Mücâdeleyi açmak üzere bunca Paşa arasından seçip Anadolu'ya gönderen Vahidüddin'dir" dediğini anlatıyor.
(Vahidüddin. /Necip Fazıl/ Sayfa 205)

edildi. Derhal gitmek için emir aldım. Fakat ben bildiğiniz gibi, onların benden umdukları iş için değil, bilâkis vicdânımdan aldığım emirle, yurdun bağrından doğacak o büyük kurtuluş ateşini tutuşturmak için gidiyorum' dedi. İki gün sonra 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçtiğini duyduk." (Niyazi Ahmet Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, c.1. s.74)

Paşa'nın kendi ağzıyla Prenses Şivekâr'a söylediği gerçek, Anadolu'ya gitmesinin "tensip edildiği" gerçeğidir. Nedense bâzı kraldan fazla kralcı geçinen çevreler bu gerçekten

Vahidüddin, Mustafa Kemal Paşa'ya Hatt-ı Hümayûnu vermişti

ürkmekte, söylenmesini de tehlikeli zannetmektedir.

İrâde-i Seniyye çıkıyor

Şimdi de bir başka yazarı takip edelim:

"Sultan Vahidüddin'in Mustafa Kemal Paşa hakkında kanaati, hiç şüphe yok ki, ona en az bu önemli görevin verilmesine müsaade edecek kadar müsbetti. Veliahdlığından beri tanıdığı fahri yâverinin kâbiliyetinden, kendisine olan bağlılığından şüphe edecek hiçbir sebep yoktu. İkisi de Enver'i sevmiyorlardı. Aynı kimseye duyulan bu ortak his, onları azçok birbirine yaklaştırmış olmalıydı. Kaldı ki, Vahidüddin, Mustafa Kemal Paşa'nın ancak büyük işlerle tatmin olunabilecek mizacını biliyor ve muhtemelen onun şahsında, iki taraf için de kârlı neticeler sağlayacak bir müttefik görüyordu.

"Böyle bir yorumda bulunmamızın en önemli sebebi, Mustafa Kemal Paşa'nın tâyinine irâde-i seniyyenin ufak bir tereddüt gösterilmeden derhal çıkmasıdır. Harbiye Nezâreti, Paşa'nın tâyinini, Pâdişaha arz edilmek üzere 30 Nisan'da Sadârete yazmış ve aynı gün Pâdişahın irâdesi alınmıştır." (Sabahattin Selek, Anadolu İhtilâli, s.189)

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesini "tensip" buyuran son pâdişah Vahidüddin'in Paşa'ya verdiği Hatt-ı Hümâyûn da çok ehemmiyetlidir. O günkü imlâsıyla bu Hatt-ı Hümâyun aynen şöyledir:

"Yâverân-ı şehriyârimden Erkân-ı Harbiye Mirlivâsı Mustafa Kemal Paşa'ya:

"Harb-i Umumînin müttefikîn hesâbına zıyaı üzerine tahassül eden vaziyet-i siyasiye, ecdâd-ı izâmım mülkünü ve makâm-ı Hilâfet ve Saltanatımı müşkül ve tehlikeli bir sahaya sürüklediğinden, Hükûmet-i Seniyemin kararı vechile tâyin olunduğunuz mıntıkada âsâyişi temin ve merzi-i şâhâneme mugayir ahvâlin hudûsunu men ile cümleten def-i sâile bezl-i cehd ü gayret ederek milletimin masuniyetini te'yid ve mülkümün eyâdi-i müteârizînden tahlisi için yekvücut olarak hareket edilmesini, selâm-ı şâhânemle asker ve memurine ve ehâliye tebliğini irâde ettim."

Merhum Kısakürek bu Hatt-ı Hümâyûnu şöyle sâdeleştiriyor:

"Yâverlerimden Kurmay Tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa'ya:

"Umumi Harbin müttefikler hesâbına kaybedilmesi üzerine doğan siyâsî durum, büyük atalarımın mülkünü ve Hilâfet ve Saltanat makâmını çetin ve korkulu bir yere sürüklediğinden hükûmetimin kararıyle atandığınız mıntıkadan âsâyişi sağlamak ve şâhâne rızâ ve dileğime aykırı hallerin meydana gelmesini engelleyerek ve topyekûn korkulu şeylerin def'ine cehd ve gayret göstererek milletimin dokunulmazlığını gerçekleştirmek ve memleketimin saldırgan ellerden kurtarılmasını sağlamak için tek vücut hâlinde davranılmasını, şâhâne selâmımla beraber asker ve memurlara ve halka bildirilmek üzere irâde ettim!" (Vahidüddin, s.160)

Refet Bele yıllar sonra acı gerçeği söylüyordu

Bâzıları bu Hatt-ı Hümâyûnun uydurma olduğunu ileri sürmüşlerdi. Bir yazar buna itiraz ediyor:

"Bir metin hâlinde ortaya atılan Hatt-ı Hümâyûnun uydurma olması ihtimâli kanaatimizce zayıftır. Fakat, Mustafa Kemal Paşa'nın bunu işine yarar bir belge saymadığı ve hiçbir yerde kullanmadığı da muhakkaktır. Paşa'nın karargâhı ile birlikte, Sivas'taki III. Kolordu Kumandanlığına giden Albay Refet (Bele) Bey bile böyle bir belgeden haberdar olmadığını bize söylemiştir." (Sabahattin Selek, Anadolu İhtilâli, s.190)

Aynı Refet Paşa, yıllar sonra Necip Fâzıl Kısakürek'e bir tren seyahati esnâsında şunları söyleyecektir:

"Şu, İtalya'da sürünen Vahîdüddin'in encâmına bak! Bu tâlihsiz hükümdar, vatanını kurtarmak için elinden geleni yapmış, amma sonunda kimseye yaranamamış olmak şöyle dursun, ismi vatan hâinine çıkarılmış bir bedbahttır. Ben onun, Mustafa Kemal'i bu işe sevk ve teşvik eden adam olduğunu yakından biliyorum. Elbette bu hakikat bir gün târihe intikal edecektir." (Vahîdüddin, s.178)

Mezkûr kitapta bulunan bir vesika daha var ki, tam on iki sene Atatürk'e hizmet etmiş bir kişinin ağzından çıkması hasebiyle cidden çok ehemmiyetlidir. Paşa'nın sofracısı Cemal Granda'nın kendi imzâsıyla yazılmış beyânâtı aynen şöyle:

1928 29 yıllarında bazı beyanatta bulunan Nazım Karabekir Paşa, İstiklâl Harbinin şerefinin sâdece kendisiyle Atatürk'e âit olduğunu iddia ediyormuş. Buna çok öfkelenen Atatürk ise, Umumî Kâtibi Tevfik Bey'e, kendisini Vahîdüddin'in gönderdiğini söylemiş.

"1928-29 sıralarındaydı. Kâzım Karabekir Paşa bâzı beyânât ve neşriyatta bulunuyor. İstiklâl Harbi şerefinin kendisiyle Atatürk'e ait olduğunu iddia ediyordu. Başkalarına hiçbir hisse vermiyordu. Atatürk bu neşriyâtâ fevkalâde öfkelenmişti. Bilhassa Kâzım Karabekir'in birinci plânı işgal etmek istemesine... Bir gün, karşısına Umumî Kâtibi Tevfik Beyi almış, bu mevzuu asabî konuşuyordu. Kahve getirip götürmek ve sâir servislerde bulunmak vesilesiyle boyuna huzuruna girip çıktığım için hep aynı bahis üzerinde konuştuğuna şâhit oluyordum. Diyordu ki: 'Eğer bu milleti Kâzım Karabekir'in iddia ettiği gibi yalnız iki adam kurtardıysa vah bu milletin hâline!..Böyle bir şey nasıl

"Anadolu'yu birisi kurtardı ise O da Sultan Vahidüddin'dir"

ağıza alınabilir? Bu adamı akıl doktorlarına muayene ve tedâvi ettirmek lâzım!.. Hırsın ve milleti âciz göstermenin bu derecesi olur mu?' Sonra birdenbire doğrularak Tevfik Beye dedi ki: 'Beni, Millî Mücâdeleyi açmak üzere bunca Paşa arasından seçip Anadolu'ya gönderen Vahidüddin'dir Eğer bu vatanı kurtaran birini aramak gerekirse Vahidüddin'i göstermek lâzımgelir!'Bu sözü kulaklarımla işittim ve onda Atatürk'ün tavır ve kelimelerine kadar hiç bir şeyi unutamadım. Benim gibi basit bir adamın şahitliğinde bir kıymet varsa, onu kullanmanız için size geldim. Sözlerimi aynıyle yazınız, imzâ edeyim. Hakikatin tecellisi ve Allah'ın rızâsından başka beklediğim hiçbir şey yoktur!" (A.g.e., s.204-206)

19 Mayıs 1957 târihli Dünya gazetesinde "Atatürk Samsun'a Gidiyor" başlıklı bir hâtıra yazısı kaleme alan Falih Rıfkı Atay da, Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya bizzat son Osmanlı pâdişahı 6. Mehmed Vahidüddin'in gönderdiğini ifâde etmişti.

Şu kaynakları teyid eden hâdisenin akışını ise Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından dinleyelim...

Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki heyetin 16 Mayıs 1919'da Bandırma Vapuru ile İstanbul'dan hareketlerinden önce olanları, Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın vasiyetnâmesini yazan akrabâsı Cemal Bolayır'ın notlarından tâkip etmekte fayda vardır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Beşiktaş Akaretler'deki 76 numaralı evi ile Şişli'deki evine akrabâlığı dolayısıyla sık sık gittiğini söyleyen Bolayır, tuttuğu notlarında hâdiseleri çok yakın mesâfeden anlatıyor.

Bolayır'ın notları

Cemal Bolayır'ın notlarını birlikte tâkip edelim:

"7 Mayıs, Çarşamba, İki gün sonra tekrar evlerine gittiğim zaman Paşa yoktu, yalnız haber bırakmış, Cemal Bey gelirse beni beklesin, demiş.

"Bir saat sonra Paşa geldi, beni görünce, 'Seninle biraz görüşelim' diye bir odaya aldı. Merak içinde idim. Paşa: 'Bugün Sadrâzam Ferit Paşa bana haber göndermiş, akşam üzeri saat beşte beni bekliyor, ne dersin gideyim mi?'

"Bir tereddüt geçirmiştim. Belki iki dakika düşündüm ve gitmesi lâzım geldiğini söyledim. 'Öyle ise,' dedi, 'sen burda bekle, ben gelinceye kadar bir yere gitme... Geç kalmam, otomobille gidip geleceğim.'

"Mustafa Kemal'i bekledim, geldi. Bana aynen şunları söyledi: 'Üç gün önce işgal kuvvetleri İngiliz Kumandanı Ferit Paşa'ya gelerek, doğu illerimizde bazı kuvvetlerimizin halkla birleşerek Hıristiyanlara karşı katliâm hazırlığında bulunduklarını haber aldıklarını söyleyerek, bunu önlemek için Doğuya asker gönderip işgal edeceklerini söylemişler. Sizi bunun için ziyaret ettik, haber veriyoruz, demişler. Ferit Paşa telâş etmiş: böyle birşey yoktur ve olamaz. Bana üç gün izin veriniz. Ben oraya İtilâfçı olmayan bir kumandan göndereceğim, hiçbir mesele kalmaz,

Mustafa Kemal Ferid Paşa ile Anadolu'ya geçiş için pazarlık yaptı

demiş. Ferit Paşa bundan sonra teklifi bana yaptı: Pâdişah hazretleri, sizi zaten biliyor, sizi münasip görmüşlerdir. Şüphesiz gidersiniz. Simdi benim, bir yere acele randevum var, oraya gitmeye mecburum. Bu konuda yapacağımız işlerle, durum hakkında etraflı, harita üzerinde incelemeler yapmak üzere iki gün sonra tekrar görüşelim, diyerek ayrıldı. Şimdi buna ne dersin?'

"Ben: 'Aman Paşam, bundan daha iyi fırsat olmaz, derhal kabul etmelisin' dedim. Düşünceli idi, bana birşey söylemedi. Ferit Paşa ile görüştükten sonra buluşmamızı istedi. İki gün sonraki görüşmemizde, Dokuzuncu Ordu Müfettişi sıfatı ile gitmeyi kabul ettiğini söyledi.

"Mustafa Kemal, bundan sonraki temaslarını da öbür ziyaretlerinde anlattı. Harbiye Nâzırı ile, Dâhiliye Nâzırı ile görüşmüş, harita üzerinde incelemeler yapmışlar, kendisine çok geniş yetki verilmiş... Mustafa Kemal, 'Yalnız, ' dedi, 'para vermiyorlar. Halbuki, orada çalışmak için para lâzım. Ferit Paşa; hele siz bir gidiniz, arkadan para göndeririz, dedi. Ben de kabul ettim.'

Atatürk'ün çevresinde yıllarca bulunan yazar Falih Rıfkı Atay da kaynakların verdiği bilgiyi teyid ediyor. 19 Mayıs 1957 tarihli Dünya gazetesine yazdığı hâtıralarında, Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya Vahidüddin'in gönderdiğini yazmıştı.

Anadolu'ya geçiş, Mustafa Kemal'in dışında plânlandı

"Mustafa Kemal, bundan sonra temaslarına devam etti. Ali Kemal Bey tarafından nâzırlara verilen ziyâfette de bulundu. Yanında götüreceği arkadaşlarını tesbit ederek kadrosunu Harbiye Nâzırına tasdik ettirdi. Pâdişah ile görüşmesini de bana anlattı. Pâdişah, başarıya ulaşacağına inandığını söylemiş, yardım vaad etmiş. Ayrıldıktan sonra dışarda Saray Nâzırı Naci Paşa, Pâdişahın hediye ettiği bir kutuyu Mustafa Kemal'e vermiş. Mustafa Kemal kutuyu açıp bakmayınca Naci Paşa açmasını işâret etmiş. Mustafa Kemal açıp bakmış, bir altın saatmış." (N.Ahmet Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, c.1, s.68-70)

Bizzat Atatürk anlatıyor

Atatürk'ün yakın sofra arkadaşlarından gazeteci ve politikacı Asım Us, mahrem hâtıraları da ilk ağızdan dinleyerek not tutmuş bir kalemdir. Notlarının bir kısmına şöyle başlıyor:

"Bir aralık Profesör Bayan Âfet imzâsı ile neşredilmiş bir makale Atatürk'ün sofrasında okunduğu zaman ben de bulunuyordum. Bu makaleden münâsebet düşürerek ve bu bahse temas ederek Atatürk'e sordum: 'Sadrâzam Ferit Paşa ne münâsebetle zâtınızı evine dâvet etti ve ne münâsebetle zâtınızdan memlekette yapılması icap eden bir hareket için fikrinizi sordu?'

"Atatürk'ün bu suale verdiği cevabı kendi müsaadesi ile sofrada not etmiştim. Milli Mücâdelenin en karanlık bir safhasını aydınlatan bu notları aşağıya kaydediyorum." (A.g.e., s.56)

Asım Us'un notlarında Mustafa Kemal Paşa, mütâreke İstanbul'unda Bahriye Nâzırı Avni Paşa'yı ziyâret ettiğini; ondan kendisini "Osmanlı hükûmetini teşkil eden zevât" ile tanıştırmasını ricâ ettiğini söyler. Avni Paşa kabul eder, önce Dâhiliye Nâzırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı yanına çağırır ve ona şöyle der:

"Çocuğum, beni utandırma. Beni mes'üliyet altında bırakma. Şimdi seni Damat Ferit Paşa'ya götüreceğim. Kendini tut, iyi konuş. Ona söz verdim."

Atatürk'ün akrabâsı Cemal Bolayır'ın notlarında da görüldüğü üzere, 7 Mayıs 1919 târihine kadar Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilme projesinden haberi yoktur. Harbiye Nezâretinin pâdişaha yazdığı ve Sultan Vahidüddin'in de hemen o gün imzaladığı 30 Nisan 1919 târihli tezkireden yedi gün sonra Paşa'ya haber verilmesi de gözden kaçırılmamalıdır.

Harbiye Nâzırının Paşa'yı Sadrâzama götürme hikâyesini de yine Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından dinleyelim:

"Paşayı takdim ederim"

"Damat Ferit Paşa'nın yanına gittik. İlk söze başlayan Şakir Paşa oldu, dedi ki: 'Efendimiz, yeni vazîfe ile Anadolu'ya gidecek olan Mustafa Kemal Bey'i zât-ı devletinize takdim ederim.'

Mustafa Kemal Şâkir Paşa'nın elini öpmüştü

Mütâreke devri sadrâzamlarından Dâmat Ferid Paşa, pâdişâhın da tasvibini alarak Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya geniş selâhiyetlerle göndermeye karar veriyor. Hattâ, Paşa'yı kendi evine de dâvet ederek müzâkerelerde bulunuyor.

"Ondan sonra Sadrâzam ile aralarında bir konuşma oldu. Sualler ve cevaplar Sadrâzamı memnun edecek şekilde idi. Sadrâzam Ferit Paşa Şakir Paşa'ya teşekkür etti. Kabineden çıktıkları vakit Şakir Paşa, Mustafa Kemal'in elini tuttu ve sıktı: 'Dikkatinize teşekkür ederim. Bu dikkat çok sürmeyecektir. Ben vazifeyi yaparım. Târih bunu yazacaktır. Fakat senin de benim yaptığımı unutmamaklığını istiyorum' dedi. Ben Sadâret ve Dâhiliye Nezâreti koridorlarında bu nâmuslu adamın elini öptüm ve dedim ki: 'Yaptığınız büyüktür. Bunu bir gün gözleriniz ile görmenizi temenni ederim.'

"Sonra Şakir Paşa beni Dâhiliye Nâzırı Mehmet Ali Bey'in yanına götürdü. Mehmet Ali Bey, Mustafa Kemal'in evine giderek kendisine muvaffakiyet dilemiş olan bir adamdı. Fakat onu oraya götüren Harbiye Nâzırı Şakir Paşa'nın ilk sözü şu oldu: 'Ordu komutanı Mustafa Kemal, hükûmetinizin verdiği bütün vazifeleri memnuniyetle yapacaktır. Yeter ki biz kendisine yardım edelim.'

"Dâhiliye Nâzırı Mehmet Ali Bey, Harbiye Nâzırına şu cevâbı verdi: 'Onu bana ayrıca tanıtmaya hâcet yoktur. Onu kendi evinde çoktan tanıdım. Elbette elden geldiği kadar yardım edeceğim.'

"Ben elimden geldiği kadar bu aldanan adamların gösterdikleri tezahürlere ehemmiyet vermiyorum. Fakat bunları aldatmanın devlet ve millet için lüzumlu olduğuna kaani bulunuyordum. İşte bundan sonradır ki, Sadrâzam Damat Ferit Paşa beni evine dâvet etti ve kendisi ile konuşmak için, kendi telâkkilerine göre, kendilerinden olduğunu zannettikleri Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa'yı da evine dâvet etmişti." (A.g.e., s.60-61)

Asım Us'un bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından aldığı şu notlar da gösteriyor ki, o günün Osmanlı

hükûmeti erkânı Paşa'ya ellerinden gelen yardımı esirgememişlerdi. Hattâ, Nutuk'ta, kendisi için hazırlanan geniş selâhiyetleri hâvi tâlimâtı görünce imzâlamakta tereddüt ettiği söylenen Harbiye Nâzırı Şakir Paşa'nın elini nasıl öptüğünü de yine Atatürk kendisi ifâde etmektedir.

Subjektif bilgilerle hâdiseleri tek cihetten anlatmaya kalkanların, bu vesikaları da saygıyla karşılama vakti gelmiştir. Târihi realiteleri olduğu gibi kabul etmek, herşeyden önce asgarî müştereklerde birleşmenin ilk şartıdır.

Bugün, son pâdişah 6. Mehmed Vahîdüddin de, onun son sadrâzamlarından Dâmad Ferid Paşa da birer "hâin" olarak bilinmektedir. Buraya kadar naklettiğimiz hadiseler, aktardığımız vesikalar ise, bu iki şahsın Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya fevkalâde salâhiyetlerle gönderdiklerini gösteriyor.

Tezatların gerçek mâhiyetine nüfuz etmek de böylece çok zorlaşıyor.

Biz yine bizzat Atatürk'ün anlattığı hâdiselere dönelim.

Dâmad Ferid Paşa'nın evinde

Profesör Âfet İnan bir zamanlar Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'dan önceki hayâtı ile ilgili iki makale neşretmişti.Daha sonra bizzat Atatürk'ün sof rasında okunan bu makalelerden birisinde, 14 Mayıs 1919 günü Sadrâzam Dâmad Ferid Paşa'nın Nişantaşı'ndaki konağında Mustafa Kemal Paşa'nın dâvetli olduğu işlenmiştir. Paşa, iki gün sonra Bandırma Vapuru ile Samsun'a hareket edeceği için bu dâvet çok ehemmiyetlidir.

Şimdi makaleden ve bizzat Atatürk'ün ağzından dinleyelim:

"Muayyen saatte Sadrâzamın yanında bulunuyordum. Benden başka henüz kimse yoktu. Birkaç cümlelik bir konuşmadan sonra, uzunca bir sükût başladı. Bu sırada ben, Vahdettin'in Sadrâzamını tedkik ediyordum. Bir aralık saatine baktı, 'Acaba nerede kaldı?' dedi. 'Birine mi intizar buyuruluyor?' dedim. 'Evet, Cevat Paşa Hazretleri geleceklerdi.'

"İkinci dâvetli bu idi. Yine sükût başlıyor. Birkaç dakika sonra Cevat Paşa geliyor. Sadrâzam iki dâvetlisi ile birlikte yemek salonuna geçiyor.

"Sofrada bu üç kişinin üçü de önlerine bakıyorlar. Acaba ne düşünüyorlardı? Yeni târihin inkişaf ettirdiği hakikatlere göre, Sadrâzam Ferit Paşa, dünyayı, Türkiye'yi, Türk milletini aslâ tanımamıştı. Fakat efendisi Sultan tarafından, yüksek Türk câmiasını idâre için kendisine verilen vazifenin ağırlığı altında, duygusuz; işitilen ses, yalnız çatallar, bıçaklar değiştikçe, hizmet edenlerin beceriksizliği yüzünden hâsıl olan gürültü... Yemek bitiyor... Ortasında genişçe bir masa bulunan bir odaya geçiyorlar.

"Henüz ayakta dururken Sadrâzam diyor: 'Bir harita getirtsek de, Müfettiş Paşa onun üzerinde bana izahat verse...'Masanın üzerine bir harita açılıyor. Anlaşılıyor ki, Sadrâzam haritayı daha evvel hazırlamış. Kibert'in atlası içinde Anadolu paftası bulunuyor. Dâmat Ferit ile Mustafa Kemal haritanın başında karşı karşıya. Cevat Paşa da Mustafa Kemal'in yanında.

"Mustafa Kemal, Damat Ferit'e soruyor: 'Ne nokta-i nazardan izahat talep ediliyor?' 'Meselâ,' diyor, 'Samsun havâlisinde ne yapacaksınız?' 'Samsun havâlisinden yapılması istenen iş, o havâli Rumlarının başladığı gerillayı bastırmaktır.' " (Niyazi Ahmet Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, c.1, s.64-65)

Her şeyi Dâmad Ferid Paşa Kabinesi plânlamıştı

Gazeteci ve politikacı Asım Us, aynı zamanda Atatürk'ün yakın sofra aradaslarındandır. Profesör Bayan Afet'in bir makalesi münasebetiyle bir gün Atatürk'e Dâmad Ferid Paşa ile nasıl görüştüklerini soruyor ve mussade üzerine not alıyor.

Âfet İnan'ın makâlesi yine Atatürk'ün ağzından devâm ediyor:

"Mustafa Kemal anlatıyor: Bu sorguya doğru cevap vermek benim için güçtü. Bunu itiraf ederim. Fakat hiç tereddüt etmeden şu kelimeler ağzımdan döküldü: 'Efendim,' dedim, 'İngiliz raporlarında meselenin biraz mübâlâğa olunduğuna hükmediyorum. Fakat ne de olsa, yerinde yapılacak tedkiklerden sonra, icap eden en iyi tedbirler alınabilir. Merak buyurmayınız.'

"Bu sözlerden sonra Mustafa Kemal, Cevat Paşa'nın gözlerine bakıyor. Ona, 'Ne dersiniz?' diyor. Cevat Paşa çok tabii bir tavır ve lisan ile: 'Öyledir efendim,' diyor, 'böyle işler mahallinde hallolunur. Şimdiden kat'i ne söylenebilir?'

"Hiç memnuniyet göstermeyen Sadrâzamın kafasında daha büyük bir endişeyi halletmek suali sanki ifâde bulabilmek için şekil arıyordu. Birden oldukça heyecanlı bir sedâ ile soruyor: 'Pekâlâ, siz bana harita üzerinde kumandanızın şâmil olduğu mıntıkayı gösterir misiniz?

"Mustafa Kemal, Sadrâzamın vesveseye düştüğü noktayı derhal keşfetmişti. Cevap veriyor: 'Efendim, henüz ben pek iyi bilmiyorum. Belki takriben... (Kibert haritası üzerine elini koyarak) İhtimal şu kadar bir parça' diyerek bazı vilâyetleri eli ile tahdit ediyor. Bu defa daha mânâlı bir tarzda Cevat Paşa'ya bakıyor. O da Sadrâzamın vehmini anlamıştır. Mustafa Kemal elini haritadan kaldırırken Cevat Paşa ilâve ediyor: 'Efendim, mıntıkanın ehemmiyeti yoktur. Paşa, bittabi, o mıntıkada kuvvete komuta edecektir. Zaten nerede kuvvet kaldı ki...'

"Cevat Paşa cümlesini tamamlarken vaziyetin hiç de ehemmiyeti hâiz olmadığını imâ etmek ister bir tavır ile, haritanın bulunduğu masadan uzaklaşır gibi oluyor. Mustafa Kemal içinden Cevat Paşa'ya teşekkür ediyor. Generalin bu sözleri Sadrâzamı tatmin etmiş görülüyordu. Her biri birer koltuğa çekiliyor.

"Sadrazam, Mustafa Kemal'e soruyor: 'Ne vakit hareket edeceksiniz?' 'Ne vakit emir buyurulursa... Ben harekete hazırım.' 'Zât-ı Şâhâneyi ziyâret ettiniz mi?' 'Hayır, irâde buyurulmadı.' 'İrâde buyuruldu. Ben tebliğ ediyorum. Yarın kendisini ziyâret ediniz.'

"Ayrılmak zamanı geliyor. Orada

Sahte Atatürkçüleri bizzat Mustafa Kemal yalanlıyor

bir adamı bırakarak sokağa çıkan iki dâvetli, Mustafa Kemal ve Cevat, kolkola yürüyorlar, gecenin karanlıkları içinde... Nişantaşı caddesinin piyade kaldırımı üzerinden Teşvikiye'ye doğru sıkı adımlar ile ilerleyen bu iki arkadaştan biri ötekine, pek samimî bir lisan ile soruyor: 'Bir şey mi yapacaksın Kemal?' 'Evet Paşam, birşey yapacağım.' 'Allah muvaffak etsin!' 'Mutlaka muvaffak olacağız!..' " (A.g.e., 65-66)

Pâdişahın huzurunda

Millî Mücâdelenin en mühim noktası olan Samsun'a çıkışta en ehemmiyetli pay, elbetteki Mustafa Kemal Paşa'nın gönderilmesi tezkiresini aynı gün imzâlayan son pâdişah Vahîdüddin'e âittir. Bugünkü nesiller tarafından "hâin" olarak bilinen bu Pâdişahın Mustafa Kemal Paşa ile son görüşmelerini ise yine bizzat Atatürk'ün ağzından dinleyelim:

"Yıldız Sarayının ufak bir salonunda Vahdeddin'le âdetâ diz dize denecek kadar yakın oturduk. Sağında, dirseğini dayamış olduğu bir masa ve üstünde bir kitap var. Salonun Boğaziçi'ne doğru açılan penceresinde gördüğümüz manzara şu: Birbirine paralel hatlar üzerinde düşman zırhlıları. Bordalarındaki toplar sanki Yıldız Sarayına doğrulmuş. Manzarayı görmek için oturduğumuz yerlerden başlarımızı sağa, sola çevirmek kâfi idi. Vahdeddin, hiç unutmayacağım şu sözlerle konuşmaya başladı: 'Paşa Paşa, şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin. Bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir.'

"Elini, demin bahsettiğim kitabın üstüne bastı ve ilâve etti: 'Tarihe geçmiştir.'

"O zaman bunun bir târih kitabı olduğunu anladım. Dikkatle ve sükûnla dinliyordum. 'Bunları unutun,' dedi, 'asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa Paşa, devleti kurtarabilirsin.'

"Bu sözlerden hayrete düştüm. Acaba Vahdeddin benimle samimî mi konuşuyor? O Vahdeddin ki yabancı hükûmetlerin yüzüncü derece âletleriyle temas arayarak devletini ve saltanatını kurtarmaya çalışıyordu ve bütün yaptıklarından pişman mı idi? Aldatıldığını mı anlamıştı? Fakat böyle bir tahminle başka bahislere girişmeyi tehlikeli addettim. Kendisine basit cevaplar verdim: 'Hakkımdaki teveccüh ve itimadınıza arz-ı teşekkür ederim. Elimden gelen hizmette kusur etmeyeceğime emniyet buyurunuz.'

"Söylerken kafamdaki muammayı da halletmeye çalışıyordum. Çok iyi anladığım, veliahdlığında, pâdişahlığında bütün his ve fikirlerini tanıdığım adamdan nasıl yüksek ve asil bir hareket bekleyebilirdim?" (A.g.e., s.53-54)

Hikâyenin sonunu da yine birlikte noktalayalım...

Bugüne kadar tek taraflı bilgi verilen, tâbiri câizse beyinleri yıkanan nesiller; Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a nasıl çıktığını bütün teferruatıyla bilememektedir. Bir "Bandırma Vapuru" efsânesi dilden dile, kulaktan kulağa anlatılıp durulmaktadır. "Bandırma Vapuru neresidir, Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dan nasıl ayrılmıştır, Sam-

Paşa'yı Anadolu'ya gönderen Pâdişah, bir de saat hediye etmişti

Son Osmanlı kabinelerinde Maarif ve Dâhiliye Nâzırlıklarını yürüten Ali Kemal, nâzırlara verdiği yemeğe Mustafa Kemal Paşa'yı da çağırmıştır. Bu Ali Kemal, Millî Mücâdele sonunda İzmit'te linç edilecektir...

sun'a tek başına mı gitmiştir, o günkü idârecilerin bu gidişten haberi var mıdır?" gibi sorular realist cevaplarını bulamamıştır.

Biz, buraya kadar anlattığımız hâdiselerle, sizlere aktardığımız vesikalarla, bu efsâneyi realize etmeye çalıştık.

Kaldığımız yerden devâm edelim ve Mustafa Kemal Paşa'nın son Pâdişah 6. Mehmed Vahidüddin ile yaptığı son konuşmanın sonunu yine Atatürk'ün ağzından dinleyelim

"Zât-ı Şâhânenin hâtırâsı"

Paşa Sultan Vahidüddin'in kendisinden devleti kurtarmasını istediğini söyleyerek gerisini şöyle anlatıyor:

"Memleketi kurtarmak lâzımdır, istersem bunu yapabilirmişim. Nasıl? Hemen hüküm verdim: Vahidüddin demek istiyordu ki, hiçbir kuvvetimiz yoktur. Tek mesnedimiz İstanbul'a hâkim olanların siyâsetine uymaktır. Benim memuriyetim, onların şikâyet ettikleri meseleleri halletmektir? Eğer onları memnun edebilirsem, memleketi ve halkı bu siyâsetin doğru olduğuna inandırabilirsem ve bu siyâsete karşı gelen Türkleri uslandırırsam Vahüdiddin'in arzularını yerine getirmiş olacaktım.

"Merak buyurmayınız efendimiz,' dedim. 'nokta-i nazar-ı şâhânenizi anladım. İrâde-i seniyeniz olursa hemen hareket edeceğim ve bana emir buyurduklarınızı bir an unutmayacağım.'Muvaffak ol!' hitâb-ı şâhânesine mazhar olduktan sonra huzurundan çıktım.

"Naci Paşa, pâdişahın yâveri, fakat benim hocam, derhal benimle buluştu. Elinde ufak mahfaza içinde bir şey tutuyordu. Zât-ı sâhânenin ufak bir hâtırası' dedi. Kapağının üzerinde Vahüdiddin'in sinyalleri işlenmiş bir saatti. "Peki, teşekkür ederim.'

"Sonra, sanki Yıldız Sarayından çıktığımızı ve hareket etmek üzere olduğumuzu gizlemek, saklamak ister gibi bir ihtiyatla, ayaklarımızın patırtısını işittirmekten korkarak Saraydan uzaklaştık." (Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, c.1, s.54-55)

Artık herşey hazırlanmıştı. Osmanlı devrinde görülmeyecek derecede fevkalâde selâhiyetlerle donatılan Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki 18 kişilik heyet, 16 Mayıs 1919 günü Bandırma Vapuru ile İstanbul'dan ayrılacaklardı.

Hikâyenin burasında, daha önce notlarını okuduğumuz ve Atatürk'ün akrabâsı olan Cemal Bolayır'ı dinleyelim:

Mustafa Kemal Samsun'a resmî bir merâsim ile uğurlanıyor

"Sabahleyin İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiğini gazetelerde okuduk. Halk yasa büründü. Mustafa Kemal Paşa, aynı zamanda Yâver-i Ekrem olduğundan Beşiktaş'ta Sinanağa Camiinde Selâmlığa gitmişti. Mahfelde huzura kabul edilerek vedâ ettikten sonra doğru vapura geldi. Kendisini uğurlamak üzere Rauf Bey, Selâmet Partisi Başkanı Selâmi Paşa ile tanımadığım birkaç kişi daha vardı. Hepsi ile el sıkıştıktan sonra vapura gitmek için istimpota bindi, biz Rauf Bey'le istimpot vapura yaklaşıncaya kadar sahilde kaldık." (A.g.e., s.70)

Demek, Paşa'nın Bandırma Vapuru ile Boğazdan çıkması öyle gece karanlığında filân olmamış. Mübârek Cuma günü namazdan sonra yola çıkılmış. Kendisini uğurlayan Rauf Bey de aynı heyete dâhildi ve Paşa'ya Amasya'da iltihak edecekti.

Peki, böyle mühim bir heyet üstelik o kadar geniş selâhiyetlerle memleketi, saltanatı ve hilâfeti kurtarmak için Anadolu'ya gönderilir de, hiç maddî imkân tanınmaz mı? Düşman işgalini kırabilmek için can-kurtaran simidi mâhiyetini hâiz o heyete devlet para tahsis etmez mi?

40.000 altın hikâyesi

Merhum Necip Fâzıl, "Vahidüddin" isimli eserinde bir hayâli konuşma sahnesinde, son pâdişahın Mustafa Kemal Paşa'ya son konuşmalarında şöyle dediğini yazıyor:

"Size bu azîm dâvâda muvaffak olmanız için kesemden (...) altın veriyorum. (Tamamiyle tesbit edilemeyen bu rakam bir rivâyete göre 30, bir rivâyete göre 42, bir rivâyete göre de 60 bindir)" (A.g.e., s.162)

Bir başka yazar da şöyle diyor:

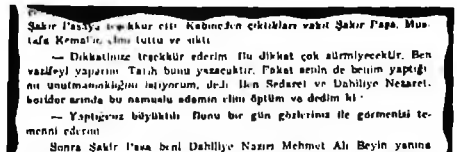
"Padişah, çok sevdiği vatanını kurtarmak için en isabetli yolu seçmiş, itimat ettiği kumandanlarını Anadolu'ya göndermiş ve Millî Mücâdeleyi alevlendirmiştir. Kâzım Karabekir Paşa'ya, bütün ümidinin genç paşalarda olduğunu söylemiş, Anadolu'ya gönderilecek kumandanlar için tavsiye de istemişti. Onun tavsiyesi üzerine, 'Namağlûp kumandanım' diyerek itimat ettiği Mustafa Kemal Paşa'yı dâvet ederek, Anadolu'ya gitmesi için iknâ etmiş ve girişilecek mücâdelede kullanılmak üzere kırk bin altın vermiştir. Bu paranın büyük bir miktarı Pâdişahın bizzat kendi servetinden, beslediği cins atların satılmasından sağlanmıştı." (Vehbi Vakkasoğlu, Bu Vatanı Terkedenler, s.66

Eğer bu değişik rakamların içindeki ortalama rakam olan 40 bin altının Mustafa Kamel Paşa'ya verildiğini kabul edersek, (21 Aralık 1987 günü rayiciyle bir Reşat altını 140.000 lira olduğuna göre,) Pâdişah 6. Mehmed Vahidüddin'inin Millî Mücâdele için 5 milyar 600 milyon lira verdiğini de kabul etmemiz gerekecektir.

Bir başka yazar ise hâdiseye değişik şekilde yaklaşıyor:

"Mustafa Kemal Paşa parasız idi. Büyük projelerle İstanbul'dan ayrılırken, Anadolu'da kendisine verilecek bin liranın değerini düşündü mü bilmiyoruz. İnceleyebildiğimiz belgeler ancak şunu gösteriyor ki, Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dan hareket

Mustafa Kemal'e Vahidüddin para yardımı da yapmıştı

Şakir Paşa'ya teşekkür etti. Kabinedeki çiktıkları vakit Şakir Paşa, Mustafa Kemal'in elini tuttu ve sıktı:

— Dikkatinize teşekkür ederim. Bu dikkat çok ağırlıyeceklir. Ben vazifeyi yaparım. Tarih bunu yazacaktır. Fakat senin de benim yaptığı bu unutmamaklığını istiyorum, dedi. Ikı Sedaret ve Dahiliye Nezareti koridor arasında bu samimiyetli adamın elini öptüm ve dedim ki:

— Yaptığınız büyüklük. Bunu bir gün gözlerimle de görmenizi temenni ederim.

Sonra Şakir Paşa beni Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Beyin yanına götürdü. Mehmet Ali Bey, Mustafa Kemal'in evine giderek kendisine muvaffakiyet dilemiş olan bir adamdı. Fakat onu orayа götüren Harbiye Nazırı Şakir Paşanın ilk sözü su oldu:

— Ordu komutanı Mustafa Kemal hükümetimizin verdiği bütün vazifeleri memnuniyetle yapacaktır. Yalnız bu bir kendisine yardım edelim.

— Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, Harbiye Nazırına su cevabı verdi:

Nutuk'ta, kendisine verilen geniş selâhiyetleri hâvi talimâtı imzâlamakta tereddüt ettiği söylenen Harbiye Nâzırı Şakir Paşa, bizzat Atatürk'ün ifâdesine göre, kendisini Sadrâzama götüren kişidir. Mustafa Kemal Paşa bu yüzden Şakir Paşa'nın elini öpmüştür.

edeceği günlerde karargâhına mensup subayların üçer aylık maaşlarıyla bir miktar olağanüstü ödenek almak için çok uğraşmıştır. Zaferden sonra tasfiye ettiği siyâsî hasımları onun, Pâdişah tarafından verilmiş önemlice bir para ile Anadolu'ya geçtiğini söylerler. Halbuki bu söylentinin doğruluğunu gösterecek en ufak bir delille henüz rastlanmış değildir. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan ayrıldığı sıralarda Dâhiliye Nezâretini işgal eden Mehmed Ali Bey, Paris'te çıkardığı 'La Republique Enchane' adlı gazetesinde 9. Ordu Kıt'aatı Müfettişliğine verdiği yirmi beş bin liraya âit makbuzun klişesini yayınlamıştır. İşte Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya götürdüğü para bundan ibârettir.

"Dâhiliye Nezâreti örtülü ödeneğinden ödenen bu parayı Mehmet Ali Bey, yanında Emniyet Şube Müdürlerinden Râdi Bey olduğu halde, Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a götürecek vapura hareketinden biraz önce gelerek bizzat vermiş ve klişesi yayınlanan makbuzu da orada Râdi Bey yazmıştır." (Sabahattin Selek, Anadolu İhtilâli, s.117)

O günkü râyiçle bir altının karşılığı 4 kâğıt lira olduğuna göre, sırf Dâhiliye Vekâleti tahsisat-ı mestûresinden verilen bu makbuzu belli para dahi 1987'ye göre 875 milyon lira yapmaktadır. Koca bir bölgede hem mülki hem de askerî idârenin başı olarak vazifelendirilen bir Tuğgeneral, o ehemmiyetli vazifesinin gerektirdiği parayı elbette ki sâdece İçişleri Bakanlığının örtülü ödeneğinden almayacak olsa gerek. Vesikası olmasa da bizzat Pâdişâhın kendi kesesinden yardım yapması öyle uzak bir ihtimal değildir.

Fahrî Yâver-i Hazret-i Şehriyârî

chainâe-Zincire Vurulmuş Cumhuriyet" isimli gazeteyi Paris'te çıkararak Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği 25.000 liranın makbuzunu neşreden o günün Dâhiliye Nâzırı Mehmed Ali Bey 150'likler listesine dâhil edilerek vatandaşlıktan çıkarılmıştır. 1937'de ölen Mehmet Ali Bey, dünyâda iki mezarı olan ender insanlardan birisidir. Mezarlarından birisi Paris'te, birisi de İstanbul'da Zincirlikuyu'dadır. (İlhami Soysal, 150' likler, s.151)

Bu tartışmaları istikbâlin târihcisine bırakıp mevzuu noktalamak istiyoruz.

Devletin TRT'si de sonunda gerçekleri kabul etti

Bir derginin (Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Mayıs 1981) tarifi gibi, "Eski Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı, IX. Ordu Müfettişi, Fahri Yâver-i Hazret-i Şehriyârî, Erkân-ı Harb Mirlivâsı" Mustafa Kemal Paşa, bizzat son Osmanlı pâdişâhı Sultan 6. Mehmed Vahidüddin tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir. Bu gerçeği bugün artık herkes kabul etmektedir. Böylece, Bandırma Vapuru efsânesi de realize edilmiş olmaktadır.

Yeni Nesil gazetesinde yayınlanan bu seri yazı 21 Aralık 1987 günü bittiğinde, neşriyâtı teyid eden iki hâdise yaşanmıştı.

O gün bizi Sivas'ın Gürün kazâsından arayan bir okuyucumuz, Paşa'yı Samsun'a Sultân Vahidüddin'in 40 bin altın vererek gönderdiğini söyleyen Gürün Lisesi Müdürü R. Nuri Kaçmaz'ın Gürün Asliye Cezâ Mahkemesinde 17 Aralık 1987 günü beraat ettiğini haber veriyordu. Biz Lise Müdürünün meselesini 19 Aralık 1987 târihli Yeni Nesil'de yazmıştık.

İkinci ve çok mühim hâdise ise, aynı gerçeği yine 21 Aralık 1987 günü devletin TRT'sinin haykırması idi. Zekai Yiğitler'in hazırladığı "Tarihten Yapraklar" programında kelimesi kelimesine aynen şöyle söylendi:

"Mustafa Kemal Anadolu'ya halkın, ordunun ve yöneticilerin üzerinde etkin olabilecek bir görevle gitmeyi istiyordu. Böylece teşkilâtlanmayı daha da hızlı sürdürecekti. Bu sırada işgal kuvvetleri komutanlığı, Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumlara saldırıların önlenmesini istedi. İngilizler bu amaçla Samsun ve Merzifon'u işgal ettiler. Bu olayın genişleyebileceğini düşünen Osmanlı Hükümeti, bölgeye geniş yetkilerle bir komutan atanmasına karar verdi. Bu amaçla 9. Ordu Müfettişliğine Mustafa Kemal Paşa getirildi. Pâdişah onu gönderirken, 'Siz akıllı bir kumandansınız; arkadaşlarınızı aydınlatacağınızdan ve doğru yolu göstereceğinizden eminim' diyordu. Böylece Mustafa Kemal, Yunanlılar İzmir ve Ege bölgesini işgal etmeye başladıkları günden bir gün sonra 16 Mayıs 1919'da Bandırma Vapuru'yla İstanbul'dan Samsun'a hareket etti."

Türkiye Cumhuriyeti devleti de bu gerçeği böylece açıkladığına göre, vesikaların ortaya koyduğu realitede birleşme zemini ortaya çıkmış oluyor. Efsâneler değil, artık gerçekler konuşuyor. Yakın târihimizin üzerindeki sislerin kalkmasında bizim de bir hissemizin bulunması temennisiyle...

da Saray Nazırı Naci Paşa, Padişahın hediye ettiği bir kutuyu Mustafa Kemal'e vermiş. Mustafa Kemal kutuyu açıp bakmayınca Naci Paşa açmasını işaret etmiş. Mustafa Kemal açıp bakmış, bir altın saatmış.

Cemal Bolayır, Mustafa Kemal'in 16 mayıs günü İstanbul'dan ayrılışını da şöyle yazmaktadır:

"Sabahleyin İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiğini gazetelerde okuduk. Halk yasa büründü. Mustafa Kemal Paşa, aynı zamanda Yaveri Ekrem olduğundan Beşiktaş'ta Sinanpaşa Camiinde Se'âmlığa gitmişti. Mahfelde huzura kabul edilerek veda ettikten sonra doğru vapura geldi. Kendisini uğurlamak üzere Rauf Bey, Selâmet Partisi Başkanı Selâmi Paşa ile tanımadığım birkaç kişi daha vardı. Hepsi ile el sıkıştıktan sonra vapura gitmek için istimpota bindi, biz Rauf Beyle istimpot vapura yanaşmcaya kadar sahilde kaldık."

Samsun'a çıkışı sanki bir efsâne gibi yıllarca anlatanların gerçekleri akseltirmediği şimdi anlaşılıyor. Atatürk'ün akrabası Cemal Bolayır, Cuma günü namazdan sonra Paşa'nın Bandırma Vapuruna uğurlandığını ve iskelede Rauf Bey'in de bulunduğunu yazıyor

Profesör Afet İnan, bizzat Atatürk'ün ağzından kaleme aldığı bir makalede, onun Sadrâzam Dâmad Ferid Paşa'nın konağına nasıl davet edildiğini anlatmıştır. Atatürk'ün İstanbul'daki Hayâtı isimli kitabın 1. cildinin 64-65-66. sayfalarında bu davetin hikâyesi yer almaktadır.

MUSTAFA KEMAL, 14 MAYIS 1919 DA DAMAT FERİT PAŞA'NIN KONAĞINDAKİ AKŞAM YEMEĞİNDE KONUŞULANLARI ANLATIYOR

Bu tarihten onyedi yıl sonra, 1919 Mayısının 14 üncü günü akşamı İstanbul'da Vahdettin'in Sadrâzamı Damat Ferit'in Nişantaşı'ndaki konağında, bir akşam yemeği. Buraya iki kişi dâvetlidir. Bunlardan biri Mustafa Kemal'dir. Ondan dinleyiniz :

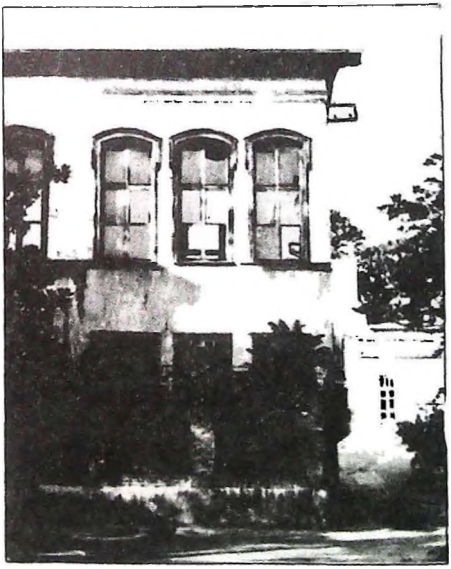
"Muayyen saatte Sadrâzamın yanında bulunuyordum. Benden başka henüz kimse yoktu. Birkaç cümlelik bir konuşmadan sonra, uzunca bir sükût başladı. Bu sırada ben, Vahdettin'in Sadrâzamını tetkik ediyordum. Bir aralık saatine baktı :

— Acaba nerede kaldı? Dedi.

— Birine mi intizar buyuruluyor, dedim.

— Evet, Cevat Paşa hazretleri geleceklerdi.

İkinci dâvetli bu idi. Yine sükût başlıyor. Birkaç dakika sonra Cevat Paşa geliyor. Sadrâzam iki dâvetlisi ile birlikte yemek salonuna geçer.

Bugün "hâin" olarak tanınan şahsiyetlerden birisi de Osmanlının son pâdişâhı Sultan 6. Mehmed Vahideddin'dir. Yıldız Sarayının işte şu resmi görünen odasında Mustafa Kemal Paşa'yı son defa kabul etmiş ve ondan memleketi kurtarmasını istemişti.

Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya gönderen Osmanlı hükûmetinin Genelkurmay Başkanı da Cevat Paşa idi. Cevat Paşa, Sadrâzam Dâmad Ferid Paşa'nın konağında Mustafa Kemal Paşa ile birlikte bulunmuş ve Paşa'yı kollamıştı.

Tarihi gerçekler yetmiş yıldır milletten gizleniyor

Erzurum Kongresi

Millî Mücâdeleyi halk başlattı

TÜRKİYE'DE yalnızca tek taraflı bir görüşle kaleme alınan resmî tarihin en mühim hatalarından birisi Osmanlı Devletini karalamak, bilhassa son padişahları vatan hainı göstermek; diğeri de İstiklâl Harbinden çoluk-çocuk, genç-ihtiyar, kadın-erkek el ele verilip muzaffer olarak çıkılmasını gözardı etmek ve bütün hasenâtı yalnızca bir tek şahsa vermektir. O şahıs da Mustafa Kemal'dir.

İngilizler, Fransızlar ve Yunanlılarca dört bir taraftan istilâ edilen ülkemizde, "millî kıyam" hareketinin başlatılması, yönetilmesi, hattâ bütün yurtta teşkilâtlandırılması da o şahsa verilmektedir. Halbuki, Anadolu'da pek fazla tanınmayan bir kimsenin halk tarafından benimsenmesi, kabul edilmesi, emrinin tutulması, kim ne derse desin, mümkün değildir. Nitekim İstiklâl Harbine resmî tarih zâviyesinden bakmadığımız takdirde, daha Mustafa Kemal, Padişah Vahidüddin tarafından 40.000 altın verilerek Anadolu'ya gönderilmeden evvel Anadolu'nun her tarafında teşkilâtlanmalar başlatıldığını ve Anadolu'nun düşmana teslim edilmeyeceği şeklinde kararlar alınmaya başlandığını görürüz.

Gücünü ve kuvvetini İslâm dinine bağlılığından alan milletimizin düşmanlarca bölüşülmek istenen topraklarının bir karışını kimseye vermemek hususunda kararlılığını gösteren köşe taşlarından birisi Erzurum Kongresidir ki, bu da resmî tarihçiler tarafından Mustafa Kemal'in çok daha önceden kararlaştırıp topladığı bir Kongre olarak gösteriliyor. Ama gerçeğe baktığımızda bunun tam tersi bir manzara ile karşılaşıyoruz. İşte biz bu araştırmamızda Erzurum Kongresi'nin nasıl, hangi şartlar içinde, kimler tarafından yapıldığı; yapılırken ne gibi hadiseler yaşandığını, elimizden geldiği kadar anlatmaya çalışacağız.

BİRİNCİ CİHAN HARBİNE GİRİŞİMİZ

İSTERSENİZ, evvelâ Erzurum Kongresi'nin hangi durumların neticesi olarak yapıldığını inceleyelim:

Gazi Sultan Abdülhamid Han tahttan indiren heyete fiilen kumkuması olan Emanuel Karasu'yu dahil etmekte bir beis görmeyen İttihatçılar gerçekten ülkeyi çok fena bir şekilde idare ediyorlardı. İttihatçıların en büyük hataları da Birinci Cihan Harbine girişleri olmuştur. Günün birinde iki Alman savaş gemisi (Goben ve Breslav) İstanbul Limanına sığınarak bizim için tehlikeli bir durum meydana getirmişlerdi. Buna dâhi (!) İttihatçı liderler şahane bir çare bulmuşlardı. Bu gemiler, güya geçici olarak bizim tarafımızdan satın alınmıştı. Başlarına birer fes giydirilen zabitan ve mürettebat da Osmanlı hizmetine girmişlerdi. Rus, Fransız ve İngiliz sefirlerinin birçok müracaat ve protestoları hiç bir sonuç vermemişti. Halbuki bunlar, savaş sonuna kadar tarafsız kalmamız şartı ile mülki tamamiyetimiz için garanti vermişlerdi. Bu hâdise de Alman Genel Kurmayının bir tertibi idi. Gâye, bir emrivaki ile Osmanlı Devletini savaşa sokarak Almanya'nın yükünü hafifletmekti. Bu sırada İttihatçı liderlerden Enver Paşa, Balkanlardaki kayıplarımızı telâfi için Rusya'dan emin olarak harekete geçebilmek için Rus sefiriyle temastaydı. Alman entelijansı bunu haber aldığı içindir ki; derhal bir emrivaki ile bizi kendi safında savaşa sokmak çarelerini aramış ve bu taktiği bulmuştu. Alman milli menfaatlerine göre hareket etmekle mükellef bulunan bu gemilerin mürettebat ve zabitanının başlarındaki festen başka herşeyleri Almandı. Gemi kumandanı Soşon Paşa güya manevra yapmak maksadıyla Karadeniz'e açılmıştı. İlk hareket olarak bir Rus nakliye gemisine hücum etmiş, sonra da Sivastopol'u bombalamıştı. Gemiler, altı yüz elli yıldan beri cihan ufuklarında şerefle dalgalanmış Osmanlı Sancağını taşıyorlardı. Bu sebeple artık ok yaydan çıkmış ve Türkiye bu emrivaki ile Almanya safında savaşa girmişti. Böyle bir emrivakiyi tahmin edemeyen İttihatçılar çılgına dönmüş, hattâ Enver Paşa, "Bu bir alçaklıktır" diye çığlık çığlığa bağırmıştı. Ama iş işten geçmiş ve Osmanlılar Birinci Cihan Harbine girmişlerdi. Herşeye rağmen millet, dört cephede dokuz ordusu ile tarihinin en büyük fedakarlığını yapmak suretiyle varlığını koruyabilmek için büyük kahramanlıklar göstermişti.

ENVER PAŞA -İttihadçı liderlerden Enver Paşa, Balkanlardaki kayıplarımızı telâfi için Rusya'dan emin olarak harekete geçebilmek maksadıyla Rus sefiriyle temasa geçmişti. Bunu haber alan Alman entelijansı Osmanlıyı bir emrivâki ile harbe sokmuştu.

MONDROS MÜTÂREKESİ

FAKAT, Birinci Cihan Savaşı boyunca büyük fedakârlıklar gösterdiğimiz halde, müttefiklerimizin yenilmesi üzerine biz de mağlûp sayılmıştık. Ve Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918 tarihinde imzalandı. Tarihçi Cemal Kutay'ın ifadesiyle, yirmi beş maddelik bu anlaşma ile gerçekte Osmanlı Devletimiz tarih sahnesinden çekiliyordu.

Savaştan sonra açıklanan resmî belgeler göstermişti ki, dünya üzerinde yeni bir kuvvet ve kudret dengesi kurmak gâyesi ile başlatılan Birinci Dünya Savaşının temel sebeplerinden birisi, on sekizinci yüzyıl sonundan beri hasta adam denilen Osmanlı Devleti-

Sultan Vahidüddin, (ortada) 40.000 altın vererek Mustafa Kemal'i Anadolu'ya göndermişti. Bu da Padişahın bütün ümidi Anadolu'da gördüğünün işaretiydi. Çünkü İngiliz işgali altındaki İstanbul'da kımıldayabilmek adetâ imkânsız hâle gelmişti.

mizin mirası üzerindeki ihtiras kavgaları idi. İtilaf Devletleri adını alan İngiltere-Fransa-Rusya-İtalya ve daha sonra kendilerine katılan Amerika ile safında döğüştüğünüz merkezi devletleri teşkil eden Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığını çetin ve kanlı savaşlar sonu yenince, barışın ana mevzûu değişmemiş, Osmanlı mirası üzerinde toplanmıştı. (Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, Cemal Kutay s.6)

Mondros Mütarekenâmesi, Osmanlı düşmanlarının aleyhte kullanacakları pek çok tehlikeli hükümler ihtiva ediyordu. Bilhassa yedinci maddesi, "İtilâf devletleri emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi bir sevkülceyş noktasını işgal hakkını hâiz olacaklardır" tarzında kötüye kullanılacak bir ifade taşımaktaydı. Uzun süren Birinci Cihan Savaşı boyunca pek çok fedakârlıklara katlanmış bulunan Türk milleti, sulh olacak diye sevinirken, vatanı, harimine kadar kuşatacak olan asıl büyük felaket ve yangın meğer yeni başlamaktaydı.

Bu maddeye istinaden 13 Kasım 1918'de İtilâf Devletlerinin donanmaları böyle hileli bir avantajla üç grup halinde İstanbul Limanına girdiler. Artık "emniyetimiz tehlikede" dedikleri her yeri kolayca işgal edeceklerdi ve ettiler de... Vatanın her bir yandan düşman istilâsına maruz kalması, bilhassa payitahtın bulunduğu İstanbul'un işgal altında bulunması, bütün ümidi Anadolu'ya çevirmişti. Zaten Yakın Tarih Ansiklopedisinin birinci cildinde de bütün tafsilâtıyla anlatıldığı gibi, Mustafa Kemal'in Sultan Vahidüddin tarafından Anadolu'ya gönderilmesi Padişahın da bütün ümidi Anadolu'da görmesinden kaynaklanıyordu.

Millî Mücâdele Anadolu'dan başlatılacaktı

İngiliz ve Fransızlar İstanbul'u işgal ederken, Yunanlıların Anadolu'ya gireceği şayiası yayılıyor. İçimizdeki Rumlar da bayram ediyorlardı. Bu arada Adana'ya Ermeniler her bir yandan

doluyorlar, hattâ bunlar "Küçük Ermenistan da oldu" diyorlardı. İngilizlerin niyetleri ise İzmit, Eskişehir, Samsun ve Merzifon'dan sonra Erzurum'a uzanmaktı. İngilizler bir taraftan da Türkiye'yi harıl harıl silâhtan tecrid ediyorlardı. Topları dinamitle parçalıyorlar, yahut kamalarını alıyorlardı. Mitralyöz ve tüfekleri toplayıp İstanbul'a götürüyorlardı. Dr. Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım isimli eserinde, bu durumu şu şekilde anlatıyor:

TÜRKİYE GİDİYOR

"İSTANBUL'DA padişâh ve Ferid'in başında bulunduğu bir hükûmet var. Fakat İngilizlere esir. Bazen hükûmete hamiyetli Padişah geliyor. Onun da elinde birşey yok. Seyirci gibi duruyor. Görülen ve gittikçe tebellür eden vaziyet, inkâraz. Türkiye gidiyor. Dokuz asırlık şanlı bir devlet yok oluyor.

Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya gönderilen Mustafa Kemal, Nutuk'ta Erzurum'a gidişini anlatırken, Kâzım Karabekir Paşa tarafından dâvet edildiğinden hiç bahsetmez ve onun çektiği telgrafları zikretmez.

"İşte bu vaziyet, Türklere silahlı mukavemetten başka çare olmadığını gösteriyor, kıyam ilham ediyor... Her tarafta hayati ve millî tehlikenin şevki ile binefsihi bir kaynaşma başlıyor. Millî kıyam prosesi yürüyor.

"Erzurum vilâyetinin, hattâ Trabzon taraflarının Ermenilere ve daha ziyade ihtimal ile Trabzon'un Rumlara verileceği havadisi alabildiğine koşuyor. Buralar halkı müthiş telaşa düşüyorlar. Toplanıyorlar. Müzakereler, cemiyetler yapıyorlar. Rusya'ya, Bakû'ya adamlar yolluyor. Ruslar'dan imdat bekliyorlar. Denize düşen yılana sarılır. 15. kolordu kumandanı Kâzım Karabekir, Rüştü Paşa ile Halit Bey (Millet Meclisinde katledilen Halit Paşa), kumandanlardan Karabekir silahlarını vermiyor. Ahaliden Binbaşı Zihni (Sonra mebus, Sinop Mutasarrıfı ve Bitlis Valisi), Müftü Hoca Raif, Hüseyin Avni (Mebus), Albayrak Gazetesi sahibi Necati, ilh... Zatlar çalışıyor. Nihayet (Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk) cemiyetini yapıyorlar. Erzurum'da büyük bir kongre hazırlıyorlar. Yine Trabzonlular da (Muhafaza-i Hukuk) cemiyeti ile (Adem-i Merkeziyet) cemiyeti adında iki cemiyet yapıyorlar. Trakya Yunanistan'a verilecek. Bura Türkleri de müdâfaa kaygusu ile (Trakya, Paşaeli) cemiyetini kuruyorlar. Bunlar hiç olmazsa, Trakya'yı bir cumhuriyet halinde kurtarmayı düşünüyorlar. Diğerleri de hiç olmazsa Erzurum'u, Trabzon'u kurtarmak fikrindeler." (a.g. e. c.3, s. 558-559)

Erzurum Kongresi yapılmadan, yaklaşık yirmi gün evvel M. Kemal Erzurum'a gelmişti. Bu geliş daha çok Kâzım Karabekir'in daveti üzerine olmuştur. Fakat, Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya gönderilen Mustafa Kemal, Nutuk isimli eserinin birinci cildinde Erzurum'a gidişini anlatırken Kazım Karabekir tarafından dâvet edildiğini söylemez ve onun kendisine çektiği telgrafları zikretmez. Mustafa Kemal, eserin 43'üncü sayfasında, "Sivas'ta teşkilât ve tarz-ı hareket hakkında icab edenlere talimat verildikten sonra, hiç uyumadan geçen 27-28 gecesinin sabahında, bir bayram günü, Sivas'tan Erzurum istikametinde hareket edildi" derken, kendisine vâki olan dâvetlerden bahsetmiyor. Halbuki Kâzım Karabekir İstiklâl Harbimiz isimli 1200 sayfalık dev eserinde, Mustafa Kemal'e dâvetinden ve onu başa geçirmek isteğinden bahseder. Karabekir, M. Kemal'in Samsun'a gelince kendisine bir telgraf çektiğini belirttikten sonra, eserinin 21'inci sayfasında şunları kaydediyor:

Karabekir Paşa, M.Kemal'i başa geçirmek istiyordu!

"Mustafa Kemal Paşanın gelmesinden çok sevindim. Bunu bir aydır bekliyordum. Her gün büyük bir felaketin çıkması daima umulurdu. Halbuki bu felâkete millî, askeri göğüs gerecek kumandanlarımız hep İstanbul'da idi. Memuren, kaçarak şimdiye kadar gelmeyenlerin bile artık İzmir işgaliyle açılan ikinci perde, gözlerini açmalı idi. Mütareke ile başlayan birinci perdeyi takip edecek bu kanlı vaziyeti görmeyenler, mazur görülebilirdi. Mustafa Kemal Paşanın kimlerle geldiğini sorduk. Miralay, Refet Bey, Manastırlı Kâzım Bey, Kaymakam Arif Bey, Binbaşı Hüsrev Bey, Doktor Albay İbrahim Tali Bey, Doktor Binbaşı Refik Bey, birkaç yaver.

"Rauf Bey, mutasarrıf Süreyya Bey, Gazeteci Recep Zühdü Bey, Yüzbaşı Tufan Bey başka yoldan Anadolu'ya geçmişler.

M. KEMAL'İ BAŞA GEÇİRME İSTEĞİ

"GELENLER içinde ümit ettiğim daha bir çok arkadaşlar yoktu. Halbuki, vaziyet bizi bir Anadolu hükûmeti kurmaya sevk ediyordu. Cihet-i askeriye ve mülkiyeyi kimler idare edecekti? Ben doğuyu sonuna kadar tutabilirdim. Şu halde kesin zafere kadar yerime bağlı idim. Mustafa Kemal Paşayı başa geçirmek ve bunu bütün kuvvetimle tutmayı daha İstanbul'da iken düşünmüştüm, fakat memleketin batısı, güneyi de, kendi muhiti de güvenilir eller isterdi. Şifreyi iyice tedkik ettim. Benimle bir an evvel buluşması pek muvafık ve lâzımdı. Esasen İstanbul'da kendisine rica ettiğim bu idi. Hususiyle bir aydan beri doğu herşeyi yapmaya azmetmiş, hazırlanmıştı. Bir kere Erzurum Kongresinde bir dayanak, bir hareket noktası tesisinden sonra teşkilâtça, kuvvetçe, maddi manevi heybetli bir çığ gibi ba-

Uzun süren birinci Cihan Savaşı boyunca pek çok fedakârlıklara katlanmış bulunan Türk milleti, sulh olacak diye sevinirken, vatanı, harimine kadar kuşatacak olan asıl büyük felâket ve yangın meğer yeni başlamaktaymış. Çünkü Mondros Mütarekesi düşmana istediği her yeri işgal hakkı tanıyordu.

tıya yuvarlanmak kolaydı ve doğu zaferine dayanarak İzmir'i de kurtarmak mümkün bir emel olurdu. Fakat, bana bir an evvel gelmek için Trabzon'a gelmek ve bir iki günde otomobil ile emin olarak Erzurum'a varmak mümkün iken, Samsun'a çıkmak ve Samsun havalisinin asayişi için bir kaç gün kalmak, belki daha bir ay buluşmaya mani olacaktı. Kara yollarında asayiş de yoktu, benzin de."

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in direkt Erzurum'a gelmesini istediğini her fırsatta belirtiyordu. Aslında Mustafa Kemal kendi ifadelerinde bildirdiği gibi Anadolu'ya kendi isteğiyle ve kendi başına buyruk olarak, millî kıyamı başlatmak üzere gitmemişti. Padişah tarafından bazı isyanları bastırmak ve Anadolu'yu derleyip toparlamak için gönderilmişti. Çünkü onun niyeti İstanbul'da kalıp meseleyi siyasî olarak çözmekti.

Karabekir Paşa M.Kemal'e defalarca telgraf çekti

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in Erzurum'a bir an önce gelmesi isteğini bir çok defalar tekrar ediyor. Mustafa Kemal'e yazdığı bir telgrafta, "Zât-ı samileri, lüzum görüldüğü zaman mıntıka-ı aciziye teşrif buyurulursa arz-ı minnattarî eylerim" diyor ve peşinden de bunun yorumunu şu şekilde yapıyor:

RAUF BEY Rauf Bey de, Kazım Karabekir'in daveti üzerine Erzurum'a gelen Mustafa Kemal'le beraberdi.

İSTANBUL'DAN YAPILAN TEKLİF

"MUSTAFA Kemal Paşanın bir an evvel Erzurum'a gelmesini muvafık buluyordum. Biz doğuda Müdafaa-i Hukuk teşkilâtını en ücra köşelere kadar yaygınlaştırıyor, Erzurum Kongresi için hazırlıklarda bulunuyorduk. Bilhassa İstanbul hükûmeti ile arası açılan Mustafa Kemal Paşanın başka istikamette çalışması ne mümkün olacak, ne de faide verecekti. 17 Haziran'da Amasya'dan yazdığı aşağıdaki şifreden anladık ki, oralarda başka işler yapıyor. Halbuki bir an evvel Erzurum'a gelerek işe başlamayı daha İstanbul'da teklif etmiştim." (A.g.e., s.45.)

Mustafa Kemal Paşa da, 22 Haziran 1919'da Amasya'dan 15'inci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşaya yazdığı bir cevabî telgrafta, "Bizzat Erzurum'da müşerref olmanızı ben de çok ehemmiyet ve iştiyakla arzu ediyorum" demektedir. Ama deniz yolunun tehlikesinin bir an önce oraya gitmeye mani olduğunu, karayolunda ise benzinsizlik bulunduğunu belirtmektedir. Bu arada Karabekir'le Mustafa Kemal arasında daha bir çok telgraflaşmalar olur. Yukardaki telgrafın Amasya'dan çekilmesinden 11-12 gün sonra nihayet Mustafa Kemal Erzurum'a gelir. Bu geliş Mustafa Kemal Paşa ve Kâzım Karabekir Paşa tarafından değişik şekillerde anlatılmaktadır. İsterseniz evvelâ Mustafa Kemal'in bunu nasıl anlattığına bakalım:

"Bir haftalık meşakkatli bir otomobil yolculuğundan sonra 3 Temmuz 1919 günü ahâlinin ve askerin cidden samimî tezahüratı içinde, Erzurum'a muvasalat olundu. Hükümet-i merkeziyenin muhtemel menfî tebligatını kontrol ve tevkif için muhabere kanalı olan mühim merkezlerde tedabir ve tertibat alınması için umum kumandanlara, 5 Temmuz 1919 tarihinde emir verdim." (Nutuk, c.1,s.43)

PAŞA NEŞESİZDİ

KÂZIM Karabekir Paşa da Mustafa Kemal'in Erzurum'a gelişini şu şekilde anlatmaktadır:

"3 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey Erzurum'a geldiler. 17 kilometre mesafedeki Ilıca'da karşılarımla beraber karşıladım. Erzurum yakınında halk ve birlikler ve benim çocuklarımla parlak istikbal yaptım. Müfettişlik Kurmay Başkanı Manastırlı Albay Kâzım, Kurmay Binbaşı Hüsrev, Doktor Albay Tali, Binbaşı Refik beylerle yaver mülhak subayları karargâhın birinci kademesi beraber, Kemal Paşa, padişah yaveri kordonu ve altın imtiyaz madalyasını takınış, neşesiz. Bilhassa Rafet Paşanın şifresini okuduktan sonra üzüntüsünü gizleyemiyordu." (İstiklâl Harbimiz, s.62) Burada bir noktayı nazarlarımıza vermek istiyoruz. 3. Kolordu Kumandanı Refet Paşa, 1 Temmuz 1919'da Sivas'tan çektiği telgrafta, Mustafa Kemal Paşanın istifa etmesini istiyordu. Gerekçe de Mustafa Kemal'in telgraf işlerine karışmasıydı.

Karabekir, üzüntülü bir şekilde Erzurum'a gelen Mustafa Kemal'i "tatmin ettiğini" ve ona şunları söylediğini belirtmektedir:

"Müfettişlikten, hattâ askerlikten çekilmenize hiç teessür duymadan karar verebilirsiniz. Size mukaddesatım namına söz veriyorum. Size, müfettiş olduğunuzdan daha ziyade hürmetkâr bulunurum. Sizi millete tanıtmak, halkın ve ordunun hürmetini üzerinizden ayırmamak vazifedir. Daha İstanbul'da iken, doğuya gelmenizi rica ettiğimi hatırlayınız. Müfettiş değil, bir ferd-i millet dahi gelse idiniz, sizi başlayacağımız istiklâl mücadelelerinde re'sikârımıza çıkarmayı daha o zamandan karar vermiştim. Erzurum Kongresi esaslarında fikirler birleştikten sonra milli kuvvetle işe başlarız", dedim. Harbiye Nazırının teklifini ve cevabımı gösterdim. Pek memnun oldular.

"Rauf Beyle samimiyetim hürriyetin ilanından evvel başlar. O zaman peykı Şevket süvarisi olan bu merd insanla Zeyrek'te, İsmet'le hasbihal ettiğim bahçede tanışmıştım. O zaman Harbiye Mektebinde kolağası rütbesiyle tabiye muallim muavini idim. Kurmay Binbaşı Selâhaddin Adil Beyle samimi arkadaş olmuş ve onu İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne almıştım. Rauf'u bana o tanıttı ve o getirdi. O gün bahçede Rauf gemisiyle her türlü fedakârlığa hazır olduğunu söylerken, kendisine pek derin bir samimiyet ve hürmet hissetmiştim. Emniyetimiz ve samimiyetimiz karşılıklı idi. Sözüme ne kadar sâdık ve vefâkar olduğunu bilirdi. Mustafa Kemal Paşa ile beraber gelmesini çok hayırlı addettim. O arkadaşlar, ona beni lâzımı gibi tanıtacaktı. Refet Paşanın mühim şifresi hakkında, muhtelif zamanlarda, muhtelif arkadaşlardan anlaşabildiğim, benim tahminim gibi çıktı. Bilhassa Havza'dan çıkış adetâ kaçar gibi olmuş. Orta Anadolu halkı henüz bir istilâ tehlikesine maruz bulunmadıklarından, İstanbul Hükümetine ve bilhassa Padişaha karşı asırların biriktirdiği sadakat ve hürmeti sarsabilecek teşebbüsleri hoş görmemişler. Teşkilâtta zorluklarla karşılaştığını Mustafa Kemal Paşa daha evvel de bildirmişti. Erzurum'da bir kongre ile kuvvetlenmeden, oralarda bir şey yapılamayacağını herkes anlamış bulunuyor. Mustafa Kemal Paşanın, padişah yaveri kordonu taşınası ve imzasını 'Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyârî' atması, şurada, burada bir dedikoduya zemin açtığı işitiliyordu." (A.g.e., s.63.)

Kâzım Karabekir'in burada anlattıklarına göre, Padişah tarafından büyük ümitlerle Anadolu'ya gönderilen M.Kemal, daha Havza'da iken padişah aleyhtarlığına başlamıştı. Ama halk böyle bir tavrı benimsemiyordu. Bu sebeple M.Kemal Havza'dan kaçar gibi uzaklaşmıştır. Halkta Padişaha karşı büyük bir muhabbet olduğunu gören M. Kemal, bu aykırı fikirlerini gizlemek mecburiyetinde kalmıştır. Ama eline

fırsat geçtiği anda da düşündüklerini tatbik etmekten çekinmeyecektir.

Mustafa Kemal'in Erzurum'daki günlerine ve Erzurum Kongresinin tafsilâtına geçmeden evvel, kongre yapılmasına nasıl karar verildiğini incelemek daha doğru olur.

Vatanın işgali tehlikesi karşısında başlayan mahallî mukavemet hareketlerinin en önemlilerinden biri Erzurum Kongresidir. Bu kongreyi tertipleyen "Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti"dir. Bu cemiyet, önce Süleyman Nazif ve arkadaşları tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Erzurum şubesi 10 Mart 1919 tarihinde açılmıştır. Ancak, bu cemiyetin kuruluşundan önce de Erzurum'da bir takım hazırlık çalışmaları vardı. Bunu Albayrak gazetesi sahibi Necati

Erzurum Kongresinin toplanacağı sırada cemiyetin başında Raif Efendi bulunuyordu. Şark vilayetlerinin karşılaştığı tehlikeyi birinci derecede Ermeni Meselesi teşkil ediyordu. Çünkü Cihan Harbinin galipleri Ermenilere Şark vilayetlerimizi içine alan müstakil bir devlet vaadetmişlerdi. Bu farzedilen Ermenistan, Erzurum, Erzincan, Van, Trabzon ve hatta kısmen Sivas'ı da içine almaktaydı.

BÜYÜK BİR KONGRE KARARI ALINDI

ÖNCE Nisan ayı sonunda Erzurum çapında bir kongre toplanarak mesele müzakere edildi. Erzurum vilayeti çapındaki bu kongreye ulemadan şu zatlar katılmış-

M.Kemal'in Vahdeddin aleyhtarlığı beğenilmedi

ile alay müftüsü Hoca Nusret Efendi yürütüyorlardı. (Cevat Dursunoğlu, Millî Mücadelede Erzurum, Ankara, s.27.)

Kurucular arasında, daha sonra cemiyet reisliğine seçilen ve Kurtuluş Savaşında müthiş bir gayretle çalışmış bulunan Raif Efendi yoktu. Fakat onun yerine vilâyetin o zamanki müftüsü Solakzade Sadık Efendi vardı. Cemiyetin ilk reisi de Marifetnâme müellifi İbrahim Hakkı Hazretlerinin torunlarından ve ulemadan Hacı Fehim Efendi idi. Fazla yaşlı olduğundan, gereken enerji ile çalışamadığı için yerini bu işlerde daha tecrübeli bulunan Hoca Raif Efendiye bırakmıştır.

KAZIM KARABEKİR PAŞA - "İstiklâl Harbimiz" isimli eserinde Mustafa Kemal'in Erzurum'a gelmesi için ona bir çok defalar telgraf çektiğini belirtiyor. Mustafa Kemal ise Nutuk isimli eserinde bundan hiç bahsetmiyor.

lardır: Vilâyet Müftüsü Solakzade Sadık Efendi, Hakkızâde Hacı Fehim Efendi, Eski Mebus Hoca Raif Efendi, Müftü naibi Hacı Hafız Efendi, Deremahalleli Hafız Osman Efendi, Hacı Talip Efendi, Hocazâde Ahmet Efendi, Hafız Cihan Efendi. (A.g.e., s.150.)

Bu kongrede şark vilayetlerinden murahhaslar dâvet ederek daha muazzam bir kongre akdi kararlaştırıldı. Dâvet edilecek vilayetler tespit edilerek buralara tamimler gönderildi. Erzurum, Bayezit, Erzincan, Rize, Trabzon, Giresun, Şarkî Karahisar, Tokat, Amasya, Van, Gümüşhâne, Bitlis ve Siirt vilayetleri dâvet oldu.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, Amasya'da yaveri Cevat Abbas Beye dikte ettirdiği tamimin 3'üncü maddesinde, "Vilayat-ı şarkiye namına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre inikat edilecektir" ifâdesini kullanmıştır. Ancak bu ifadeden, resmî tarihçilerin çıkardıkları gibi, Erzurum Kongresinin yapılması kararının Mustafa Kemal tarafından düşünüldüğü mânâsı çıkarılmamalıdır. Zira Erzurum Kongresinin yapılması Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti tarafından kararlaştırılmıştır. Nitekim, M.Kemal de, Nutuk'un birinci cildinin 45-46'ncı sayfalarında gerçeği şu şekilde tesbit etmektedir:

"Erzurum'a muvasalatımın ilk günlerinde, Erzurum Kongresinin inikadını temin için ittihazı tedâbir ile iştigale ehemmiyet verildi. Efendiler, Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetinin, 3 Mart 1919 tarihinde, bir heyet-i faale vücuda getirmek suretiyle teşekkül etmiş olan Erzurum şubesi, Trabzon ile anlaşarak 1919 senesi Temmuz'unun onuncu günü Erzurum'da bir Vilayat-ı Şarkiye kongresi akdine teşebbüs etti. Benim henüz Amasya'da bulunduğum tarihlerde, Haziran içinde, şark vilâyetlerine murahhas göndermeleri için teklif ve dâvette de bulundu. Vilâyetlerden murahhas celbi için o tarihten itibaren, benim Erzurum'a muvasalatıma kadar ve ondan sonra da, bu hususta fevkalâde sarf-ı gayret etti."

Durum bu merkezde olduğu halde, kraldan fazla kralcı kesilen bazı kesimler, Mustafa Kemal'i Erzurum Kongresini toplayan şahıs olarak göstermektedirler. Bu hususa bir kitapta şu şekilde işaret edilmektedir:

"Ancak Amasya'da iken bu tamimlerden birini görerek böyle bir kongre aktinden haberdar olan Mustafa Kemal, bu sıralarda henüz ortada yoktu. Halbuki birçok dalkavukların eserlerinde, Erzurum Kongresini tasarlayıp toplayan insan olarak o gösterilir. Profesör Cemil Bilsel gibi üniversite rektörlüğüne kadar yükselebilmiş bir insan bile bu uydurma dalkavuk görüşüne katılmak hatasından kurtulamamıştır. Lozan adlı eserinin 355. sahifesinde, '... ve daha evvel Erzurum'da da bir şark vilâyetleri kongresi toplamayı düşündü' demektedir. Türk Kurtuluş Savaşının Kuva-yi Milliye devrini oldukça iyi incelemiş bulunan diğer bir Kemalist yazar Enver Behnan Şapolyo ise, 'Bu sırada Erzurum'da bir kongre toplanacağına dair tamimler geldi. Atatürk bu haberi alınca Erzurum'a gitmeye hazırlandı' demektedir.

"Esasen bu hususta gerçek, Kâzım Karabekir Paşanın Erzurum Kongresi hakkında 15. Kolordu Kumandanı sıfatıyla Harbiye Nezaretine gönderdiği şifreli raporda açıkça ortaya konmaktadır. Harp Tarihi Vesikaları dergisinin 8'inci sayısında yer alan bu rapor hem Erzurum Kongresini ve hem de Mustafa Kemal'in o kongredeki rolünü çok iyi belirtmekte bulunduğundan aynen sayfalarımıza alıyoruz:

Karabekir Paşa'nın, Erzurum Kongresinin toplanmasında büyük gayreti olmasına rağmen, kraldan fazla kralcı olan bazı kimseler, kongrenin bütün hasenâtını M.Kemal'e vermişlerdir.

"Erzurum'dan
Harbiye Nezaretine mevrut şifredir.
Kısım 2–Mahrem olmalı–
9/Ağustos/35 [1335]

Erzurum Kongresi hakkındaki son mâruzatımıza ahvalce vaziyet-i acizane tenvire müsareat ve bununla büyük vazife ifa etmiş olduğunu zannediyorum. Bu münasebetle de tekrar arz ediyorum ki, Vilâyat-ı Şarkiye Erzurum Kongresini şarki eyalâtın milleti toplamıştır. Elyevm yetmiş kadar aza-yı milliye, Erzurum'da hal-i içtimada bulunan Kongre, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey henüz İstanbul'da iken ve hattâ buraca isimleri bile işitilmemişken büyük bir hummalı tehlikelerin vukua geleceğini muhakkak addeden şarki eyalâtın halkının karar ve teşebbüsleriyle vukûa gelmiştir. Bu toplanışta siyasi veya şahsi hiç bir tesirin mevcut olmadığı katiyetle anlaşılmıştır. İntibahını suret-i katiyede felâketten alan milletin ruhundan bir heyecan ve kuvvet-i ecanip bir iki şahsa atfetmek suretiyle milletin ruh-u mevcudiyetini setr-i inkâr tarikını iltizamıyle kendi milletini iğfal ve bu suretle menafiini tevsi ve temine çalışıyor. Vatan ve milletimiz için telafisi gayr-i mümkün zararları bâdi olan ve bu tarz-ı telâkkinin bizzat hükümetimiz tarafından dahi bilinmeyerek kabul ve izrar ile âmâl-i ecanibin teshil edildiğini görmek, umûmu meyus ve dağdar etmektedir. Şark vilâyatında endişe-i hayaltan doğmuş olan bu cereyan-ı millînin inkişafına ve hâl-i hazırına Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyin zerre kadar tesirleri olmadığı ve ahiren Kongreye herkes tarafından bir hürmet ve tazimle kabul edilen bu iki zâtın mevkii asrımızı daha ziyade müdrik olmalarından bilakis hükümetimizin mevkiini düşünerek mevcut kuvayı milliyeyi daha sakin ve müdebbirâne bir şekli irca ile hüsn-ü idare ettikleri alenen görülmektedir...."(Sarıkdı Mücahitler. Kadir Mısıroğlu. s.103-105.)

Bu raporda da görüldüğü gibi, Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresinin toplanması hususunda en küçük bir dahli dahi olmamıştır.

SELÂHADDİN ADİL—Kâzım Karabekir hatıralarında, Rauf Beyi kendisine Selâhaddin Adil beyin tanıttığını belirtiyor. Karabekir, Selâhaddin Adil beyi o zaman İttihad ve Terakki Cemiyetine almış.

Kongrenin olmasında Mustafa Kemal'in hiç bir dahli yoktu

Erzurum Kongresi 10 Temmuz'da açılması kararlaştırılmışken, bu 23 Temmuz'da açılabildi. Ancak kongrenin açılmasına ve Mustafa Kemal'in bu kongreye delege olarak nasıl girdiğine geçmeden evvel cereyan eden bazı hadiselere temas etmeliyiz. Bu hadiselerden en mühimi İstanbul hükümetinin Mustafa Kemal'in resmi vazifesine hitam vermesidir.

Şimdi bu hadisenin safhalarına geçelim:

4 Temmuz günü Sultan Vahidüddin'in cülûs (tahta çıkış) merasimi yapılacaktı. Mustafa Kemal Paşa bu yıldönümüne büyük bir ehemmiyet verdi. Gerçi daha bir hafta önce dahiliye Vekili Ali Kemal Bey müfettişlik vazifesinden azledildiğini ilgililere duyurmuştu. Fakat, Harbiye Vekâletinin mevzu ile alâkalı muamelesi gelişmedi. Padişahın da tasdikinden geçmedi. Ali Kemal istifa etmek zorunda kaldı.

İstanbul hükûmeti, bir nevi Mustafa Kemal Paşayı tutmuş ve Dahiliye Vekilini yalnız bırakarak istifaya mecbur etmişti. Mustafa Kemal Paşa da bu bakımdan azledildiğini kabullenmiyor ve ordu müfettişliğini devam ettiriyor. "Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyârî" unvanını da kullanıyordu. Bu sıfat ve salâhiyetlerle Erzurum'da cülûs merasimlerine katılmış ve tebrikleri kabul etmişti. (Tek Adam, Şevket Süreyya Aydemir, c.2., s.101.)

Padişah adına tebrikleri kabul eden Paşa, dört gün sonra, yine aynı padişah tarafından resmen azledilecekti. Fakat bu azil, Padişah kendisi mi istemişti, yoksa İngilizlerin baskısıyla mı gerçekleştirmişti? Bu iki hususta da çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Önce Mustafa Kemal Paşanın bu azil hâdisesini nasıl anlattığını ele alalım. Burada Mustafa Kemal İngiliz tesirinden falan da bahsetmiyor:

"Harbiye Nezareti, İstanbul'a gel diyor. Padişah, 'evvelâ tebdilihava al, Anadolu'da, bir yerde otur, fakat bir işe karışma,' diye başladı. Nihayet, ikisi birlikte, 'Behemehal gelmelisin,' dedi. 'Gelemem' dedim. Nihayet 8-9 Temmuz 1919 gecesi, sarayla açılan bir telgraf başı muhaberesi esnâsında, birden bire; perde kapandı ve 8 Haziran'dan 8 Temmuz'a kadar, bir aydır devam eden oyun hitame erdi. İstanbul, benim o dakikada resmi memuriyetime hitam vermiş oldu. Ben de aynı dakikada 8/9 Temmuz 1919 gecesi saat 10.50'den sonra da Harbiye Nezaretine, saat 11'den sonra da padişaha vazife-i memuremle beraber silk-i askeriden istifamı müşir telgrafları vermiş oldum.

"Keyfiyet tarafımdan, ordulara ve millete iblağ edildi. Bu tarihten sonra resmi sıfat ve salahiyetten mücerret olarak yalnız milletin şefkat ve civanmertliğine güvenerek ve onun bitmez feyz ve kudret menbaından ilham ve kuvvet alarak, vicdanî vazifemize devam ettik..." (Nutuk, c.1, s.47.)

Burada şunu belirtmekte fayda var. Bazı kaynaklar Mustafa Kemal'in azil emrinin 7 Temmuz'da geldiğini 8 Temmuz'da da Mustafa Kemal'in istifa ettiğini kaydediyorlar. Yani buna göre,

M.Kemal İstanbul'dan emrin geldiği aynı dakikada değil de, bir gün sonra istifa etmiş oluyor.

M.KEMAL'E ÇAĞRI

TARİHÇİ Cemal Kutay, Tarih Sohbetleri'nin ikinci cildinde bu azil meselesini uzun uzun anlatır. Daha sonra da meseleyi Rauf Orbay'ın ağzından nakleder. Önce kendi ifadelerine bakalım:

"Olayları kronolojik olarak gözden geçirir, daha doğrusu hangi hadisenin, oluşumdan sonra neler yarattığını tarafsız duygu ile takip edersek görü-

rüz ki, Mustafa Kemal'in bir millet ferdi olarak milletin sinesine çekilmesinde bütün iç sebepler yanında iki kişi ve bu iki kişinin pek açık teşebbüsleri, kararın son safhasını teşkil etmiştir: Bu iki kişiden birisi, İngiliz İşgal Kuvvetlerinin Ortadoğudaki deniz gücüne kumanda ve İzmir'i alan Yunanlıların Anadolu içlerine yayılmasını güyâ önleme yalanına kendi adını verdirerek, hayali bir çizgi çizen General Milen'di. Karısı, On Dördüncü Yunan Kolordusu Kumandanı Prens Endrean'ın akrabası olan İngiliz kumandanı, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa-

SÜLEYMAN NAZIF —Vilâyât-ı Şarkiye Müdâfaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, önce Süleyman Nazif ve arkadaşları tarafından İstanbul'da kurulmuştu.

Başarının temelinde yatan Karabekir Paşa idi

S.NECATİ GÜNERİ—Albayrak Gazetesi sahibi Necati Güneri, Vilâyat-ı Şarkiye Müdâfaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesini kurmak için çalışanlardandı.

ya, 'Nazarî bir teşekkül olan Dokuzuncu Ordu Müfettişliğinde Mustafa Kemal Paşa gibi adı ve hüviyeti malum bir kumandanın bulunuşunun sebebini' sormakla kalmıyor, bu bulunuşun arzulanmadığını da sarahatle kaydederek, 'İstanbul'a getirilmesini' istiyordu. İki gün içinde, iki defa tekrarlanan bu emir üzerine, Şevket Turgut Paşa, aslı kendi el yazısı olan çağrıyı Mustafa Kemal'e gönderdi:

" 'Mâiyet-i âlilerindeki istampotlardan birisiyle avdetiniz matlubdur.'

"Ve İstanbul, bu kadarını da kâfi görmedi. Mustafa Kemal'i tevkif salahiyeti de olan iki paşa ile bir mülkiye müfettişini, dokuz kişilik heyet hâlinde Erzurum'a gönderdi. Eğer Mustafa Kemal tevkif edilmemişse, eğer Türk milli mücadelesi bam başka bir istikamet almamışsa, eğer bu günkü hâdiseler, bam başka ve belki düşünülmesi bile güç mahiyete bürünmemişse ve eğer Mustafa Kemal, Sivas Kongresini toplayabilmiş, Heyet-i Temsiliyenin başında Ankara'ya gelebilmişse, netice bir tek adamın kararı, cesareti ve fazileti ile olmuştur: Kâzım Karabekir Paşa. Çünkü, 19 Mayıs'tan çok evvel, Mavera-yı Kafkas ordumuzun bakiye kuvvetlerini Batum'dan Trabzon'a, oradan Erzurum'a çekerek, bütün vatanın eli silahlı kuvvetinin yarısından çoğunu, doğuyu Ermeni istilâsından olduğu kadar, komünist saldırısından da koruyan Şark Cephesi, Kâzım Karabekir'in kumandası altında idi ve rahmetli, bu mevkii şahsi meziyet ve kudretiyle tamamlayarak, bölgesi içindeki bütün hâdiselere hâkimdi.

"Saray da, bilhassa İngilizler de, bu gerçeği bilmiyor değillerdi. İngiliz Hariciye Nazırı Lord Gürzon'un kaimbiraderi Albay Ravlinson, Karabekir'i bu sebeple önder şahsiyet olarak görmenin inancı içinde Erzurum'a gelmişti.

"Damat Ferid Paşa, ikinci kabinesinde, Sadrazamlıkla beraber Harbiye Nazırlığını da eline almıştı. Padişah

şunu teklif etti: Karabekir'i, Mustafa Kemal'in yerine ordu müfettişi yapmak. Mustafa Kemal'i azlederken, önce Karabekir'i ordu müfettiş vekâletine getirmek, takınacağı tavır ve harekete göre ve eğer Mustafa Kemal İstanbul'a dönmemekte direnirse tevkiline mâni olmadığı takdirde, ordu müfettişliğine asaleten tâyin edileceğini telkin etmek...

"Ve, askerlikten de istifa ederek sîne-i millete bir ferd olarak çekilmek teklifi, önce, Karabekir'le Rauf Beyden geldi." (Tarih Sohbetleri, c.2, s.42-46.)

Rauf Bey ise bu hâdiseyi şu şekilde anlatıyor:

"Sivas'ta bulunduğumuz sırada 8 Temmuz 1919 günü, Mustafa Kemal Paşa telgraf ile muhabere için İstanbul'dan makine başına davet edildi. (Mustafa Kemal, 8 Temmuz'da Sivas'ta değil Erzurum'da idi. Çünkü Mustafa Kemal, 3 Temmuz'da Erzurum'a gelmişti.) Kendisi ile beraber Kâzım Karabekir Paşa, ben ve Karargâh Erkân-ı Harbiye Reisi Kâzım Bey (Dirik) telgrafhâneye gittik. Saray telgraf merkezinden, Harbiye Nazırı Ferit Paşa muhabereyi açtı. Mustafa Kemal Paşaya eskiden beri hürmet ve muhabbetinden, zekâ ve askeri meziyetlerine olan itimat ve hayranlığından başlayarak, güzel tabir ve cümlelerle teminat vererek, Anadolu'daki faaliyetten vazgeçmesini, eğer İstanbul'a gelmeyi yabancılar tehlikesi yüzünden geciktirmek istiyorsa, Anadolu'da münasip göreceği bir yere çekilerek, istirahat etmesini, padişah arzusu olarak teklif eyledi.

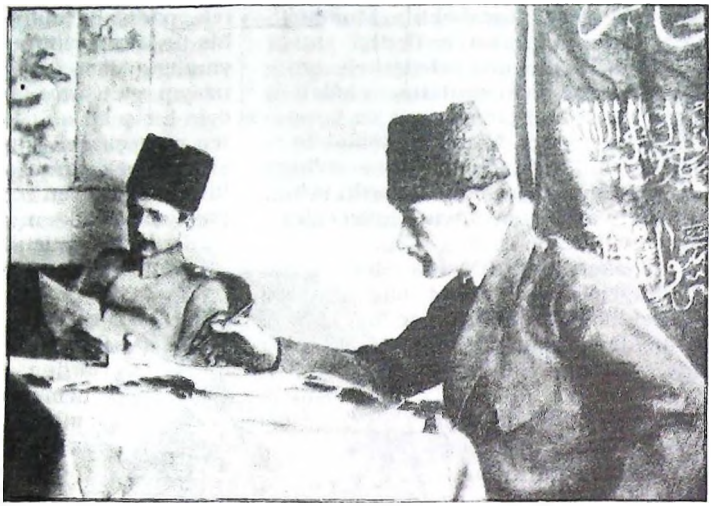
"Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırına aynı suretle güzel, nazik ve samimî cümle ve ifadelerle mukâbele ederek, padişaha olan sadakatından bahis ile tekliflerinin, yanlış bilgilere dayandığını ileri sürüyor, muhabere de uzayıp gidiyordu. Nihayet muhabere öyle bir şekil aldı ki, onların faaliyetten vazgeçirmek için ısrar edişleri karşısında pek yumuşak ifâdelerle o teklifi mütemadiyen reddedişi ile neticede paşayı askerlikten tard etmek ihtimallerini kuvvetlendirdi. Böyle bir neticenin, ne olursa olsun, umumi efkâr üzerinde yapacağı tesiri düşünen Kâzım Karabekir Paşa, takaddüm ederek (onlardan evvel davranarak) hemen askerlikten istifa etmesinin pek münasip olacağını, Mustafa Kemal Paşaya teklif etti. Bu teklife ben de iştirak ettim.

FERİT PAŞA—Mustafa Kemal'e göre 8-9 Temmuz gecesi, diğer bazı kaynaklara göre de, 7 Temmuz gecesi, Padişah'ın azl emrini ona telgrafla bildirmişti.

"Mustafa Kemal Paşa, böyle zamanlarda ve bu gibi hallerde devlet makam ve rütbesinin çok ehemmiyetli ve müessir olduğunu söyleyerek, teklifimizi kabulde bir hayli tereddüt etti. Fakat karşı taraftaki Ferit Paşanın teklifleri ısrar şeklini almaya başlayınca, kendisi de bizim fikrimizi kabul ve Harbiye Nezaretine askerlikten istifa ettiğini bildiren telgrafnameyi yazdırdı. Hemen onun arkasından, Harbiye Nazırı Ferit Paşa da, Mustafa Kela Paşayı, padişahın kendisini silk-i askeriden af ettiğini, (yani askeri hizmetine nihayet verildiğini) tebliğ ile, muhabereyi kesti." (A.g.e., s.46-47.)

Mustafa Kemal'in askeri vazifesinden alınması onun üzerine büyük tesir yapmıştı. Ancak en büyük güvencesi etrafındaki insanların, bilhassa da Erzurum'da halk ve ordu tarafından çok sevilen Kâzım Karabekir'in onu destekleyeceğini söylemesi birazcık teselli ediyordu. Bu arada rütbesiz Mustafa Kemal'e karşı daha önce söz ver-

M.Kemal askerlikten ayrılınca sarsılmıştı

diği halde, saygıda kusur edenler de çıkıyordu. İşte bu tek tük çıkışlar bile Mustafa Kemal'i sarsıyordu. Rauf Bey böyle bir hâdiseyi şu şekilde anlatıyor:

"Erzurum dönüşümüzde, Mustafa Kemal Paşaya karargâh olarak tahsis edilmiş olup, benim de birlikte ikamet ettiğim daireden çıkarak —Erzurum valiliğinden, istifa ile İstanbul'a dönmüş olan—Münir Beyin oturduğu eve taşınmıştık. Hatırımda kaldığına göre, 10 Temmuz 1919 günü mutad olduğu üzere Mustafa Kemal Paşa ile, yirmi dört saatlik birikmiş işleri ve bu arada gelen telgraf ve mektupları gözden geçirip, icap edenleri cevaplandırmak için buluşmuştuk. Miralay Kâzım Bey (Dirik) de hergünkü gibi, bu işimizde kâtiplik vazifesini görmek üzere elindeki dosya ve evrakı ile bize iltihak etti. Gelen evrak okundu. Cevaplarının müsveddeleri de hazırlandı. İşimiz bitince, Kâzım Bey birden bire değişivermişti.

"Daha on beş gün evvel, Paşa ile sonuna kadar aynı maksat ve gâye uğrunda çalışacağına, şeref ve namusu üzerine yemin ederek söz vermiş olan Erkân-ı Harp Miralay (Kurmay Albay) Kâzım Bey ayağa kalktı ve kemâl-i sükûnetle, Mustafa Kemâl Paşaya tevecüh ederek, aynen şu sözleri söyledi:

" 'Paşam, siz askerlikten istifa ettiniz. Benim de, bundan sonra vazifeye devamıma imkân kalmadı. Müsaadenizle Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşadan askeri bir vazife isteyeceğim. Evrakımı kime teslim etmemi emir buyuruyorsunuz?' dedi.

"Mustafa Kemal Paşa, hiç beklemediği bu hareket karşısında sarardı ve çok sarsıldı. Tabir-i mahsusiyle, vurulmuşa döndü ve 'Ya öyle mi efendim? Peki efendim. Evrakı Hüsrev Beye devrediniz efendim' sözleriyle Kâzım Beye yol verdi. Erkân-ı Harbiye Miralayı Kâzım Bey, kendine has bir çalımlı tavırla odadan çıktı gitti. Mustafa Kemal Paşa yığılmış olduğu koltukta bir müddet düşündükten sonra, bana dönerek, 'Rauf, gördün mü? Ben haklı değil mi imişim? Devlet, makam ve mesnedin kıymetini gördün mü? Dün benimle beraber en yüksek gâye ve şüphe götürmeyecek kadar samimiyetle çalışan bu adamın, şu hareketi, benim görüşümdeki isabeti teyit etmedi mi?' dedi.

"Çok meyus idi." (A.g.e., s. 48-49.)

Hüseyin Rauf Orbay, Kâzım Karabekir Paşanın, Mustafa Kemal'in askeri vazifelerinden istifa etmesine rağmen ona karşı hürmetinin azalmayıp

arttığı görüşündedir. Bu fikrini teselli olması babından Mustafa Kemal'e anlatır. Aralarında bunları konuşurlarken, yaveri Cevat Abbas telâşlı bir tavırla bulundukları odaya girer:

"Efendim, kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Paşa geliyor!" der.

Paşa, şaşkın bir hal alır, sararır. Çünkü daha evvel Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşanın, Üçüncü Ordu Kıt'aları müfettişlik vekâletini Kâzım Karabekir Paşaya teklif ederek, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyi fiiliyattan menetmesi yolundaki tebliğini biliyordu.

Kâzım Karabekir M.Kemal Paşa'ya bağlılığını devam ettirdi!

MAHMUT GOLOGLU—Erzurum Kongresi isimli eserinde, Mustafa Kemal'e Saraydan gelen azl emrinin 7 Temmuz tarihini taşıdığını belirtiyor.

Kâzım Karabekir Paşa, kendinden yüksek rütbede birini resmen ziyarette âdet olan tavır ve kıyafetle odaya girdi ve Paşayı hürmetle selâmlayarak şöyle konuştu:

"Kumandamda bulunan zabitlerle efradın hürmet ve tazimlerini arza geldim. Siz, bundan evvel olduğu gibi, bundan böyle de bizim muhterem kumandanımızsınız. Kolordu kumandanına mahsus araba ile maiyetinize bir takım süvari getirdim. Hepimiz emrinizdeyiz paşam."

Mustafa Kemal Paşa, heyecandan sendeleyerek ayağa kalkıp Kâzım Karabekir Paşanın boynuna sarıldı, yanaklarından tekrar tekrar öptü ve ona teşekkür etti. Rauf Beyin ifadesine göre o andan itibaren de etraflarından ümitsiz ve fütûr havası silinip gitmişti. (Tarih Sohbetleri, c.2,s.51.)

BİR EMRİNİZ VAR MI PAŞAM!

KÂZIM Karabekir de, Mustafa Kemal'e askerlikten istifa ettikten sonra nasıl davrandığını şu şekilde anlatmaktadır:

"Bana gelince, olup bitenler benim için pek tabii idi. Her şey, öteden beri tahmin ve tasavvur edip özlediğim şekilde cereyan edip, en tabii neticeye varmıştı. Bir lâhza bile tereddüt etmedim. Rauf Beyle birlikte oturdukları odaya gittim. İçeri girer girmez Mustafa Kemal'in karşısında—Ordu müfettişi bulunduğu zamankinden çok daha saygılı bir tavırla—hemen hazırol vaziyeti aldım ve bir selâm vererek, 'Bir emriniz var mı Paşam? Şimdi nazarımda daha büyüksünüz. Artık millî reisliği deruhte buyuruyorsunuz' dedim.

"Mustafa Kemal bu hareketim karşısında, o derece mütehassis oldu ki, kendini tutamadı, sendeledi, sararmış yüzü biraz düzeldi ve bana teşekkür-

M.Kemal'in en büyük destekçisi Rauf Bey ve Kâzım Karabekir'di

Kâzım Karabekir Paşanın, Mustafa Kemal'e askerlikten istifa etmesinden sonra hürmette kusur etmemesi, onu çok sevindirmiş ve heyecandan sendelemesine, Karabekir'in boynuna sarılıp onu tekrar tekrar öpmesine sebeb olmuştu.

ler ederek, uzun uzun baktı ve pek büyük bir hürmetle, ellerini sıktı.

"Ben ne o zaman, ne de sonraları bazılarının bir türlü anlayamadıkları bir şeyi yaptığım, yani bana tevdi edilmiş bir makamı, kendi elimde başkasına bahşettiğim o anda, memleketine ancak bu suretle, bu hareketimle faydalı olabileceğime ve bunu böyle yapmanın benim için vatan ve millet borcu olduğuna inanmış olmaktan başka bir duygu ile mütehassis değildim. Evet, o anda vatanımın yüksek menfaatleri, benim her şeye rağmen böyle davranarak, adeta eli kolu bağlı ve tamamen atıl bir vaziyete getirilmiş olan Mustafa Kemal'i baş yapıp, millete de öyle tanıtıp kabul ettirmemi âmirdi." (A.g.e., s.54.)

HİÇBİR ZAMAN TEK BAŞINA DEĞİLDİ

BURAYA kadar bahsettiğimiz hususlardan da anlaşılacağı gibi Millî Mücadelenin daha ilk günlerinde bile yapılan her türlü faaliyette Mustafa Kemal'in yalnız başına olmadığı, ona Rauf Orbay ve Kâzım Karabekir gibi kimselerin yardımcı olduğu görülüyor. Öyle ki, şayet Kâzım Karabekir istemeydi, Mustafa Kemal daha Erzurum'dayken tevkif edilir ve Millî Mücadele sahnesinden silinir giderdi. Fakat, Kâzım Karabekir'deki vatanı kurtarma aşkı ve heyecanı, birlikte hareket edilmesinin daha doğru olacağı kanaatini onda meydana getirmişti. Bu sebeple, ilerde de göreceğimiz gibi, Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresine girmesinde, daha sonra Heyet-i Temsiliyeye başkan olmasında en büyük rolü yine Kâzım Karabekir oynayacaktı.

Mustafa Kemal, Saraydan gelen telgrafın 8 Temmuz tarihli olduğunu söylemesine rağmen, diğer bir kısım kaynaklarda bu tarih 7 Temmuz olarak yer alıyor.

Meselâ Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi isimli eserinin 64'üncü sayfasında Padişahtan Mustafa Kemal'e gönderilen telgrafın 7 Temmuz tarihini taşıdığını belirtirken, Refik Halid Karay da hatıralarında aynı görüşe iştirak eder. Buna göre Saray telgrafhânesinden çekilen ve Mustafa Kemal Paşanın vazifesine son veren 7 Temmuz tarihli telgrafta şu ifadeler vardır:

"Paşa Hazretlerine

"Memuriyet-i Âliyelerine hasbel icap hitam verilmiş olduğundan hemen bi-

la-tealhur Dersaadete avdetleri irade-i katiye-i Hazret-i Padişahi iktizasındandır efendim.

Serkâtib-i Şehriyari
Ali Fuad"

SAKLANAN METİN

ACABA, Padişah tarafından gönderilen azl telgrafına Mustafa Kemal nasıl cevap vermiştir? Nedense bu cevap resmî tarih kitaplarına pek aksetmemiştir.

Gerçekten de, bu istifa telgrafının metni çok alaka çekici bir vesikadır.

Refik Halid tarafından, "kıymeti ve ehemmiyeti nisbetinde dikkatle okunmaya layık" olarak gösterilen ve doğrudan doğruya Padişaha çekilen bu telgrafın metni niçin saklanmıştır? Zannederiz metnini açıkladığımız zaman bu sualin cevabı verilmiş olacaktır.

Önce metne bir bakalım:

"Mabeyn-i Hümayun cenâb-ı mülûkane başkitabet-i celîlesi vasıtasıyla atabe-i ulyayı Hazret-i Padişâhiye.

Şimdiye kadar, gerek Zât-ı Akdes-i Hümayunlarına ve gerek Harbiye Nezaretine vaki olan maru-zatımla, vatan ve milletin ve makam-ı muallâ-yı hilâfetin maruz ve giriftar olduğu avakıb-ı elîme ve buna karşı mütahassıl âlâm ve evza-ı milliyeyi tekmil safahat ve hakikatiyle arzettim...

Hükûmet-i seniyyelerinin ve payitaht-ı saltanat-ı hümayunlarının zaten ne gibi tazyik ve elîm şartların inhisarı altında bulunduğu gerek çâkerlerince ve gerek bütün millet-i necîbelerince tamamen malûm ve ayan olduğu cihetle, bu tazyik ve inhisarın daha ziyâde genişlemesine ve bilhassa pek büyük revabıt-ı sıdk-ı hümayunlarının düçar-ı kelâl olmasına hiçbir veçhile razı olmayacağım cihetle, yalnız memuriyet-i acizaneme değil, tekmil mübahatımı vatan ve milletin ve makam-ı akdes-i hümayunlarının nur-u feyz-i necatından alan pek çok sevdiğim mübarek hayat-ı askeriyeme veda suretiyle arz-ı fedakârî eylerim...

Makam-ı saltanat ve hilafetin ve millet-i necîbelerinin hayatının son noktasına kadar dâimâ hâris, sadık bir ferdi gibi kalacağımı kemâl-i ubudiyetle arz ve temin eylerim. Silk-i celîl-i askeriyeden istifa ettiğimi Harbiye Nezaretine arz ettim.

Sıhhat ve afiyet-i cenab-ı mülûkaneye dua ve her türlü âfattan masun buyurulmalarını Cenab-ı Kibriyadan niyaz eylediğim muhat-ı ilm-i âlî buyruldukta, ferman..." (Bozgun 3, s.67-68.)

KÂZIM DIRIK– Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresine delege olarak girmesini isteyince, mümessillikten istifa etmişti.

Mustafa Kemal'in askerlikten istifasını bildiren beyanname de şöyledir:

"Erzurum, 8 Temmuz 1919

Mübarek vatanı ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni amâline kurban etmemek için açılan millî mücahede uğrunda, milletle beraber serbest surette çalışmaya resmî ve askerî sıfatım artık mani olmaya başladı. Bu mukaddes gâye için milletle beraber nihayete kadar çalışmaya mukadesatım namına söz vermiş olduğum cihetle, pek âşıkı bulunduğum silk-i celîl-i askeriyeden bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra gâye-i mukaddese-i milliyemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere milletin sinesinde bir ferd-i mücahid suretiyle bulunmakta olduğumu tamimen arz ve ilân eylerim.

Mustafa Kemal"

Aslında Mustafa Kemal'in bu istifanamesinde görüldüğü gibi, kendi resmi sıfatlarının "serbest bir şekilde çalışmasına mani olduğu" iflan yoktu. Mustafa Kemal burada kendisini askeri vazifesinden kendiliğinden istifa etmiş gibi göstermektedir. Halbuki Saraydan öyle istenmiştir. Bunu bizzat Padişah istemiştir.

Saraydan gelen emirle askeri vazifesinden istifa etmek mecburiyetinde kalan Mustafa Kemal'e, Kâzım Karatamperver her kalpte tuğyan eden hissi vatan ve fedakârînin başına geçerek, azm ve irade-i milliyeyi izhar ve ilava çalışan zât-ı ali-i kumandanlarının, yine bu mukaddes maksadın terasının tamamlanması ve muvaffakiyetin temini için mukaddes askerlik mesleğinden silk-i celil-i cihada iltihak suretiyle çekilmeleri, bendeleri başta olduğu halde kolordu ve mıntıkam dahilinde bulunan bilumum kumandan ve mülki memurları dağdar-ı teessüf etti.

M.Kemal Paşa'nın Padişah'ın azline yazdığı cevap niçin saklandı?

ALİ FUAD CEBESOY—Yirminci Kolordu Kumandanı olan Ali Fuad Cebesoy, Mustafa Kemal, Padişahın emriyle askerlikten istifa edince ona destek telgrafı çekenlerdendi. Ali Fuad Paşa bu telgrafında M.Kemal'i teselli ve takviye ediyordu.

bekir dışında da manevi destekler gelmişti. Bu desteği sağlayanlardan birisi de Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuad (Cebesoy) Paşa idi. Ali Fuad Paşa, Mustafa Kemal'i teselli ve takviye etmekten geri kalmıyordu. Mustafa Kemal'e çektiği telgraf şöyleydi:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Dört taraftan düçar-ı taarruz olan mukaddes vatanımız en buhran-engiz günleri yaşamakta ve kırk asırdır hâkim olan büyük milletimize esaret zinciri vurulmak istenilmekte iken, vaFakat, teveccüh edilen milli maksadın başında mani gördükçe azmi artan bir ferd-i mücahid olarak çalışmaları müjdesi, bu teessürü izale ile beraber aynı gâyeyi istihdaf eden bilumum erbab-ı hamiyeti de mani gördükçe makam-ı resmîden tecerrüd suretiyle mücahedede zât-ı devletlerine peyrev olacaklarına itimad buyrulmasını arz eylerim. Devam-ı muvaffakiyet-i aliyelerini Allah-ü Azimüşşandan tazurrû eyleriz..."

DİĞER DESTEKLER

İKİNCİ Ordu Müfettişliğinden gelen telgrafta ise, Paşanın istifasından duyulan üzüntü dile getirilmiş, lakat vatanın kurtarılmasına yönelik bir hareket olduğu için de gıpta edilen bir davranış olarak görüldüğü belirtilmişti. Telgraf şöyle bitiyordu:

"Cümleten muhterem ellerinden öperek vatanın hayrına matuf her bir emellerinde tevfikat-ı İlâhiyeye mazhar olmalarını, İkinci Ordu Kıtaları Müfettişliği namına temennî ile cümlenizin vatan hizmetlerinde muvaffakiyetlerini Cenâb-ı Haktan niyaz eylerim, efendim. (Dr. Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.11, s.42-43.)

Erzurum dışındaki bu yardım işaretleri de çok mühim olmakla beraber, asıl mühim destek, yine Erzurum'dan gelmekteydi. Kâzım Karabekir Paşanın yardım edip birlikte çalıştığı Erzurum Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, Paşaya sinesini büyük bir itimatla açıyordu. Bu büyük itimatta Karabekir Paşanın rolü bulunduğu ise aşikârdı.

Mustafa Kemal bu cemiyete istifasını 9 Temmuz'da bildirmişti. 10 Temmuz'da gelen cevap, Paşayı içinde bulunduğu endişeden biraz daha kurtarmaktaydı. Cemiyet, gönderdiği yazı ile, kendisinin "Heyet-i Faale" başkanlığına, Rauf Beyin de ikinci başkanlığa seçildiğini bildiriyordu. Heyet-i Faale, Erzurum Kongresi hazırlıklarıyla meşgul bulunan beş kişilik bir heyetti. Heyetin ilk başkanı Hoca Rauf Efendi, diğer üyeleri de, Emekli Binbaşı Süleyman, Emekli Binbaşı Kâzım, Gazeteci Necati, Dursunbeyzâde Cevad Beylerden meydana geliyordu.

DURSUN BEYZADE CEVAT - (Cevad Dursunoğlu) Mustafa Kemal'le berâber Rauf Bey'in de Erzurum Kongresine delege olarak katılabilmesi için mümessillikten çekilmişti.

Endişelerinden kurtulan Mustafa Kemal, derhal harekete geçti ve aynı gün ilk toplantıyı yaptı. 10 Temmuz'da yapılması çok önceleri kararlaştırılan Erzurum Kongresinin, delegelerin tamamıyla gelememesi sebebiyle 23 Temmuz'a bırakılması kararlaştırıldı. Daha sonra da kongrede görüşülmesi gereken hususların tesbit edilmesine başlandı." (Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, s.64.)

Bu destekler sayesinde, Mustafa Kemal Paşanın sıkılan canı birazcık da olsa ferahlıyordu. Ama bu ferahlık uzun sürmeyecek ve yeni bir buhranla Mustafa Kemal tekrar sarsılacaktır.

ERZURUM KONGRESİNE GİRİŞ MESELESİ

ERZURUM Kongresi için delege seçimlerini, Doğu Karadeniz'de, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti; diğer Doğu illerinde de Vilâyet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti yapmıştı. Bu sebeple hangi bölgelerden kaç kişinin ve kimin kongreye katılacakları çok önceden tespit edilmişti. Bu durumda Mustafa Kemal, Padişahın isteği üzerine askerlikten istifa etmek mecburiyetinde kalmasına rağmen, yine de kongreye delege olarak girmesi çok zordu. Kongrenin yapılması gereken tarih 10 Temmuz olmasına rağmen, o tarihte henüz gelemeyen delegelerin bulunması sebebiyle 23 Temmuz'a tehir edilmişti. İşte Kongre çalışmaları bu safhada iken, Mustafa Kemal, kongreye girme talebinde bulundu. Halbuki, o talebin bu merhalede gerçekleşebilmesi ortaya çıkan gelişmelere ters düşüyordu. Kongrenin o gün toplanamaması da sadece bir aksaklıktan dolayı idi.

Peki Mustafa Kemal'in delegeliği nasıl gerçekleşti?

MUSTAFA KEMAL GEÇİŞTİRİYOR

M.Kemal Paşa Erzurum'daki Kongreye sokulmayacaktı

MUSTAFA Kemal, Nutuk'ta, kendisinin Erzurum Kongresine âzâ olarak girip girmeme meselesinin problem haline getirildiğine işaret ettikten sonra, bu kongreye girmesinin zaruri olduğunu belirtiyor ve şunları söylüyordu:

"Ben, behemehal kongreye dahil olmalı ve onu idare etmeli idim. Çünkü, zaman geçirmeksizin, irade-i milliyenin faaliyete geçirilmesini ve milletin bizzat fiilen ve müsellâhan ittihaz-ı tedabire başlamasını temin zaruretine kani idim. Bu esaslı noktaları takdir ve tesbit ettirebilmek için, kongrede, tenvir ve irşad ve bizzat idare suretiyle çalışmamı elzem görüyordum. Nitekim öyle oldu." (Nutuk, c.1, s.69.)

SULEYMAN NECATI BEY— Padişahın emriyle askeri vazifesinden ayrılan Mustafa Kemal'in, Erzurum Kongresine delege olmasını halk istemiyordu. Gazeteci Necati Bey'in de içinde bulunduğu bir grup Kâzım Karabekir'e gelerek bu durumu bildirmişlerdi.

Mustafa Kemal'in ifadelerinden de anlaşıldığı gibi, kendisi Erzurum Kongresine yalnızca bir delege olarak değil, aynı zamanda başkan olarak katılmak istiyordu. Daha doğrusu önce delege olarak katılmak, daha sonra da başkan seçilmek...

Aynı eserin 61'inci sayfasında ise, Erzurum Kongresine nasıl delege olarak girdiğini bir cümle ile geçiştiriyor ve şöyle diyordu:

"Bundan başka, bizim, Erzurum Kongresine girmemizi teshil için, kongreye Erzurum mümessili olarak intihab edilmiş olan mütekait binbaşı Kâzım ve Dursun Beyzâde Cevat Beyler mümessillikten istifa ettiler."

Halbuki Mustafa Kemal'in bir cümle ile bahsettiği hadise, o kadar kolay olmamıştı. Kongreye girme arzusunu kolay gerçekleştiremeyecekti.

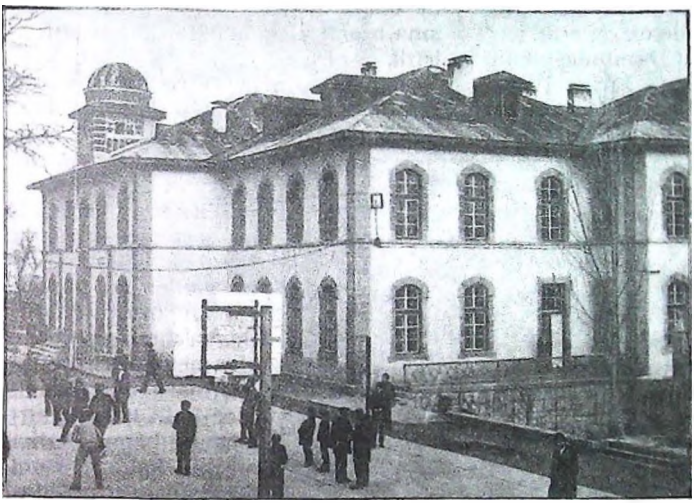
İşte bu nazik durumda da Kâzım Karabekir devreye girecekti. Mustafa Kemal'in delege olarak seçilmesini sağlayacaktı. Gerisini kendisinin ağzından dinleyelim:

"10 Temmuz'da Erzurum Kongresinin toplanması kararlaştırıldı. Fakat üyeler tam olarak toplanamadığından, tehir olundu. Erzurum delegeleri belli olmuştu. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyin de Erzurum delegesi olarak kongreye alınması hususu, mühim münakaşalara sebep olmuş, M.Kemal Paşa aleyhine propagandalar oluyordu. M. Kemal Paşa azlolunmasına, kendisinin de askerlikten istifasına rağmen ne üniformasını ve ne de padişah kordonunu çıkarıp atamıyordu. Erzurumlular nihayet şu kararı bana, Müdafaa-i Hukuk Reisi Hoca Raif ve azâdan Necati Bey vasıtasıyla M.Kemal Paşanın ikametgâhında, hattâ beraber oturduğumuz odanın bir köşesinde tebliğ ettiler:

"Biz, Mustafa Kemal Paşanın kongreye gelmesi bizim için iyi mi, fena mı olacağına karar veremedik. Aleyhte bir çok sözler vardır. Halkın son kararı sizin reyinizdir. Siz girsin derseniz seçilecektir, muvafakatiniz yoksa kabul olunmayacaktır."

Peki Mustafa Kemal neden istenmiyordu? Karabekir Paşa bunları şu şekilde hülâsa ediyor:

"M. Kemal Paşanın Erzurum Kongresi ile ne münasebeti var? Doğu halkından oluşan bir Erzurum Kongresinin tesiri başkadır. M.Kemal Paşa daha sonra keyfî işler yaparak millî kuvveti istediği yere sürükleyebilirmiş. Askerlikten istifa ettiği halde hâlâ üniforma ve yaver kordonu taşıması, ihtirasına delilmiş. Kumandanlık üniformasını tahakküm için taşıyormuş...

Daha bir takım şahsi sözler. Bütün bunlara karşı, 'Şahsına olan itimad dolayısıyla sorumluluğu kabul ediyorsa onun sözünden çıkmayız'la iş yekûn edilliyordu. Bu cereyan, tabiatiyle M. Kemal Paşanın kulağına da gidiyordu. Ve tabiatiyle, endişe ve ıstırap içinde kıvranıyordu. Erzurum Kongresine alınmadığı takdirde bir hiç olacağını, kendisi de söylemişti. Halbuki, benim kendisini İstanbul'da iken Doğuya davetim bunun için değildi. Halkın delegelerine o tebliğ ve tebellüğ köşesinde şunu söyledim:

"'M.Kemal Paşa kongreye yalnız delege değil, başkan dahi yapılmalıdır. Bir Ordu Kumandanı, hayatının bütün kazancını sizler için fedâ etmiştir. Samimî çalışacağına, millet kararından aykırı işler yapmayacağına itimad etmeliyiz. Bununla beraber böyle vaziyet karşısında dikileceğine şüpheniz var mı?' Mesele hallolundu." (İstiklâl Harbimiz, s.70.)

Kâzım Karabekir'in, Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresine delege olarak girmesi için diğer delegeleri ikna ettiğini belirten "halloldu" cümlesi, bu meselenin basit bir şekilde hallolduğu imajını vermekteyse de, aslında o kadar kolay da hallolmamıştı. Çünkü diğer delegeler, ancak Kâzım Karabekir Paşayı, onun samimiyetini yakından biliyorlardı. Mustafa Kemal'in nasıl bir insan olduğunu ise bilmiyorlardı. Bilmemekte de haklıydılar. Çünkü o dışardan gelmiş bir kimseydi. Ama Kâzım Karabekir, diğer delegelere itimat telkin etmeyi başarmıştı. Onlara, "Ben ve Mustafa Kemal, biriz. Hiç bir ayrılığımız yoktur. Bana olan itimadınızı, aynen ona da göstermenizi rica ederim. Şahsına karşı olan muhabbet ve itimadınızı ancak bu tarzda hareketinizden anlayacağım" demişti. Müdafaa-i Hukukçular, Kâzım Karabekir'in bu son derece samimî görünen ifadeleri karşısında, kendi aralarında görüşmüşler ve Kâzım Karabekir'e şunu söylemişlerdir:

"Arkadaşlarınızla görüştük. Teklifinizi kabul ediyorlar. Sadece size olan muhabbet ve itimadımızı belirtmek için hatırınızı kırmayarak, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyi Erzurum murahhasları olarak, kongreye alıyoruz. Gerçi azalarımız tamdı. Fakat iki arkadaş istifa edip, yerlerini bırakacaklar."

İşte, bu ifadelerden sonra, Mustafa Kemal de, Rauf Bey de Erzurum Kong-

Kongredeki bir çok delege M.Kemal'e güvenemiyordu

resine katılacaklardı. Mustafa Kemal'in "Mutlaka girmeliyim" diye ısrarla belirttiği Erzurum Kongresine giriş böyle gerçekleşti. Bu yüzden Cevat Dursunoğlu ile Binbaşı Kâzım Bey murahhaslıktan istifa ederek yerlerini onlara bıraktılar. Cevat Dursunoğlu'nun yerine Mustafa Kemal, Kâzım Beyin yerine de Rauf Bey murahhas olarak seçilmişlerdir.

HALKA BELLİ İSİMLER DUYURULDU

GÖRÜLDÜĞÜ gibi yakın tarihteki hadiselerde nice insanların emeği, fedakarlığı, samimiyeti büyük roller oynamış, ancak bunların hepsi de bilerek unutturulmuştur. Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, "Ordu ve Politika" isimli eserinde bakın bu durumdan nasıl yakınıyor:

"Bütün İttihatçılık devri, 'Niyaziler, Enverler yaşasın!' yaygarası içinde geçmişti. Öldürülünceye kadar Mahmut Şevket ve Talât ile Cavid ve Enver ve Cemaaal.

KAZIM ÖZALP Nizamettin Nazif, Kazım Özalp'in de çok işler yaptığını ama bunun da yaptıklarının hiçbir yerde zikredilmediğini belirtiyor.

"Gazetelerde yalnız bunların resimleri ve beyanları neşrediliniş, iç politika, ordu, maliye, maarif yalnız bunlara bırakılmış ve bütün devlet vitrinlerinde dünyaya arzolunan milli çehreler sadece onlardan ibaret kalmıştı. Başka adam yok muydu? Vardı. Hattâ kendi arkadaşları arasında bile vardı. Fakat bütün şerefleri ve menfaatleri yalnız kendilerine hasretmişlerdi. Resmi propagandaların da, gazetelerin de halka başka isimler duyurmamasına azamî kıskançlıkla dikkat etmişlerdi.

"İstiklâl Savaşında ve Cumhuriyetin ilk merhalesinde de böyle oldu. Halka bir Mustafa Kemal duyuruldu. Bir de İsmet, bir de Çakmak...

"İlk ağızda biraz adları geçmiş olan Kâzım Karabekir, Rauf, Refet gibiler ne yapıldı yapıldı unutturuldu. Başka memleketlerde olsa heykelleri dikilip operaları oynanacak nice halk kahramanlarının hepsi halka meçhul kaldı. Birinci meclisin bütün fedakâr şöhretleri zabıt ceridelerine gömüldü. Halbuki bir Kâzım Karabekir istemeseydi, Mustafa Kemal Erzurum'da kalamazdı ve Dursunzâde Cevad adlı bir genç istemeseydi Erzurum Kongresine girmezdi, meselâ... Bir Kâzım Özalp az işler mi başarmıştır?

"Kim biliyor? Üç beş kişi. Söylenince kim inanıyor? Hiç kimse." (A.g.e., s. 328-329.)

Mustafa Kemal'in, Erzurum Kongresine Kâzım Karabekir'in ısrarıyla da olsa delege olması, Erzurumlular arasında bir hayli münakaşaya mevzu olmuş ve onları tedirgin etmişti. Zira, bil-

hassa Mustafa Kemal Paşanın 'Milli Kuvveti istediği yere sürükleyebileceği'nden korkuluyordu. 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresinin açılması ve Mustafa Kemal'in başkan seçilmesi meselesine geçmeden evvel, M. Kemal ile Rawlinson arasında geçen bir hadiseye kısaca temas etmek istiyoruz.

Rawlinson, Nisan 1919'da Erzurum'a gelmişti. Kendisi İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Gürzon'un yeğeni idi... Azılı Müslüman düşmanı Lord Gürzon'un yeğeni Kolonel (albay) Rawlinson'un Erzurum'da ne işi vardı?

İngiliz devletinin askeri temsilcisi idi ve mütareke hükümleri gereğince, Doğu Anadolu'nun silah ve cephanelerini elinden alıp, Kafkas Ermenilerine götürecekti... Bu, aşağı yukarı İzmir'de oynanan oyunun aynı olabilirdi.

Yani, önce silah ve cephaneleri almak, sonra da savunmasız kalan toprakları işgal etmek. Bu bir ihtimaldi. Ve ne pahasına olursa olsun önlenmesi gerekirdi. Çünkü, Anadolu'nun en büyük askeri kuvveti olan Erzurum'daki On Beşinci Kolordunun gücü de, böylece sıfıra inmiş olacaktı.

Milli mücadeleyi, sarsılmaz bir azmin yegâne mevzuu haline getirmiş olan Kâzım Karabekir Paşa, bu noktada da en büyük hizmetlerinden birini yapmıştır. Silahların Ermenilere geçmesine şiddetle karşı koydu. Paşa, sadece silahları vermemekle kalmamış; aynı zamanda, Doğuda çıkacak herhangi bir karışıklığı, kışkırtmayı da önlemiştir. Halkın katılacağı bir karşı koyma hareketi, Doğuda düşünülen Ermenistan için bahane edilebilirdi. O karmakarışık günlerde Karabekir Paşa, Doğuda çok düzenli bir idare kurmuş; sükûnet ve itidali, asayişi sonuna kadar korumuştur. Bunu, daha sonra Erzurum'a gelecek olan Amerikan heyeti de takdirle yad edecektir." (Türkün Ateşle İmtihanı, Halide Edip Adıvar, s. 44.)

OYALAMA TAKTİĞİ

İNGİLTERE'NİN askeri mümessiline karşı Karabekir Paşa, silah ve cephaneleri nasıl korumuştur? Bu bilinmesi gereken bir husustur. Aynı zamanda Karabekir Paşanın milli mü-

cadeleye ne kadar azimli hazırlanmış olduğunu gösteren güzel ve açık bir misaldır.

Rawlinson, silahları Trabzon yolu ile İstanbul'a göndermek istiyordu. Bu hususta çok gayret sarfetmesine rağmen, muvaffak olamadı. Çünkü, Karabekir Paşa, her defasında bir vesile bularak engeller çıkarmaktan geri kalmamış ve Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a gelinceye kadar kâh "yollar kapalı" kâh, "Nakil vasıtası yok" diyerek ve "Bu silahları götürecek vasıtaları sizin getirmenizden başka çare yoktur. İngilizler bu vasıtalara bol bol sahiptirler" nokta-i nazarında ısrar ederek vaziyeti idareye muvaffak olmuştur.

Kolonel de, "Buradaki cephane ve silahları siz kendi elinizdeki vasıtalarla taşımaya ve gösterdiğimiz merkezlere teslim etmeye mecbursunuz. Mütareke hükümleri bunu icap ettiriyor" demekten geri kalmamış; en sonunda da, "O halde, dekoville Kars'a taşınsın, sonrasını da düşünürüm" teklifinde bulunmuştur. Kâzım Karabekir Paşa, "Ansızın bir yarma yıkıldı, hat bozuldu" vesaire gibi tedbirlerle yine cephanenin nakline mani olunca, İngiliz Albayı da bu 'Yol kapanmalarının, yarma yıkılmalarının, hat bozulmalarının sonu gelmediğini ve kendisinin tertip tertip üstüne atlatıldığını görünce, Kâzım Karabekir Paşaya karşı sert bir tavır almış ve şiddetli teklif ve ihtarlarda bulunmaya başlamıştır.

Kâzım Karabekir Paşa, artık çıkar yol kalmadığını görünce, "Beyhude uğraşıyorsunuz, millet bu silahların buradan kaldırılmasına kattiyen müsaade etmeyecektir" diyerek baklayı nihayet ağzından çıkarmış ve Kolonel'e şu tehdidi de savurmuştur:

"Bu işte ısrar ederseniz, hayatınız dahi tehlikeye girebilir ve ben mesuliyet kabul etmem."

Kolonel, bu vaziyeti görünce, Mustafa Kemal Paşaya başvurdu. Paşaya, "Ordu müfettişliğinden çekilmiş ve hattâ ordudan istifa etmiş bulunduğunuzu biliyoruz. Fakat, Kâzım Karabekir Paşa nezdinde müessir bir tavassutta bulunabileceğinizden eminim. Kendisine hakikati anlatınız ve gereken tavsiyede bulununuz" teklifini yaptı. (Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan ölümüne kadar Atatürk'le beraber, c.1, s. 48.)

DR. RIZA NUR—Daha sonra Gümüşhâne mebusu olan Zeki Bey, Erzurum Kongresinde, Mustafa Kemal'in kordonlu bir şekilde kürsüye gelmesine karşı çıkmıştı. Rıza Nur'a göre, Zeki Bey, bundan dolayı bir çok hakaretlere maruz kalmış hatta ölümle bile tehdit edilmişti.

Mustafa Kemal Paşa, bir kaç gün önceki görüşmelerinin sert neticelenmesinin tesiriyle olsa gerek, yine aynı şekilde davrandıysa da sonra yumuşadı. Mazhar Müfit Beyin tabiriyle, "Sonra bilmiyorum ne düşündü, mülâkat son bulmuş olduğu halde şöyle dedi: 'Bununla beraber, Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri nezdinde hususi surette bir kere teşebbüste bulunur ve müracaatımızdan bahsederim.'

"Kolonel, sert ve huşunetli bir sahneden sonra bu cümleyi işittince, adeta çıldıracak kadar memnun oluşunu, yüzünde dağılan tebessüm hatları ile saklayamadı."(A.g.e., s. 49.)

İngiliz albay sevinmesin de, kim sevinsindi. Zira Kâzım Karabekir'e yaptıramadığını, Mustafa Kemal vasıtasıyla yaptıracaktı. Nitekim, Karabekir Paşa, silah ve cephane dekoville Kars'a doğru yola çıkarıldı. Bu birkaç vagonluk silah ve malzeme, Türk ve İngiliz subaylarının nezaretinde gidecekti. Ancak ormanlık ve yokuş bir yerde dekovil yavaşlayınca, sivil halkın hücumuna uğramıldı. Bunlar muhafız er ve subayları bağlayarak, "Haydi buradan gidin ve bir daha da bu işle uğraşma-

yın" ihtarında bulundular. Üstelik İngilizleri de bağlamamışlar, serbest bırakmışlardı.

Bu hareketle, Karabekir Paşa müsaade etse dahi, halkın silah nakline izin vermeyeceği anlaşılmış oldu ve nakilden vazgeçildi.

İşte bu silahlar, daha sonra milli mücadelemizin belkemiği ve esas unsuru olacaktır.

Ne var ki, bu baskını yapanlar da sivil giydirilmiş askerlerimizdi. Çünkü hareket Kâzım Karabekir Paşanın bir tertibi idi. (Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, c.1, s. 49.)

İngiliz Albay silâhlarımızı teslim almak için gelmişti

LORD KİNROSS— İngiliz casusu olan Rawlinson, silâhların Erzurum'dan çıkarılması fikrini Kâzım Karabekir'e kabul ettiremeyince, Mustafa Kemal'in yanına giderek, ondan bu hususta kendisine yardımcı olmasını istemişti. O da Kâzım Karabekir'e bu fikri kabul ettirmek için teşebbüste bulunacağına söz vermişti. Lord Kinross, işte bu Rawlinson'un aynı zamanda bağımsız bir Ermenistan kurulması için çalıştığını belirtiyor.

9 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal'le görüşen ve ondan Erzurum Kongresinin yapılmamasını da isteyen Rawlinson'un Anadolu'daki bütün işi bu silah ve askerlik işi miydi?

Meselâ Lord Kinross, bakın onun bir vazifesine ne şekilde işaret ediyor:

"İtilâf devletleri; Rawlinson adlı bir albayı resmî bir görevle Erzurum'a göndermişlerdi. Bağımsız bir Ermenistan kurulması yollarını araştıracak ve Türklerin silahlarını teslim etmelerini düzenleyecekti." (Lord Kinross, Atatürk, s. 276.)

M.KEMAL'LE İNGİLİZLERİN MÜNÂSEBETİ

BAZILARINA göre de, "Lord Gürzon, Türk milliyetçilerinin asgarî hangi şartları kabul edebileceklerini öğrenmek istediği için, Rawlinson, Anadolu'ya gelince Mustafa Kemal'le görüşecek, bu hususu aydınlatmaya çalışacaktı." (Selahaddin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c. 11, s. 48-49.)

Bu hususun İngiliz belgelerince de doğrulandığı bir vakıadır. Bozgun'un üçüncü cildinde bundan şu şekilde bahsediliyor:

"Meselâ, 'İngiliz Hariciyesi yetkililerinden A. R. Tilley 16 Ekim'de kaleme aldığı Albay Rawlinson'la ilgili raporunda şöyle diyordu: Rawlinson'un vazifesi kolay olmayacak. Mustafa Kemal'in Araplarla entrika çevirmemesini, Ermenileri katletmemesini, Anadolu'da olay çıkarmamasını istiyoruz. Bu gibi hareketlerde ne kadar az bulunursa, kendisi için ileriki o kadar daha iyi olur... Rawlinson görüşmelerinde gâyet dostane davranırsa İtalyan, Yunan ve belki Fransızlar endişeye düşebilirler. Şimdilik Mustafa Kemal'den uzak kalması gerektiği kanısındayım...'

"H. rumuzunu kullanan diğer bir hariciyeci de, şu yorumda bulunuyor: 'Kabul, fakat daha sonra Asya Türkiye'sinde yegâne canlı kuvvet olarak kendisiyle (Mustafa Kemal'le) anlaşmaya varmamız icab edecek. Rawlinson, General Milne'nin intelligence (is-

tihbarat) ajanı olarak Erzurum'a gidiyor.'

İNGİLİZLERDEKİ FİKİR DEĞİŞİKLİĞİ

"GERÇEKTEN de, Rawlinson, Mustafa Kemal Paşanın kişiliği hakkında, Lord Gürzon'a gerekli bilgileri vermiş ve 'Müstakbel büyük bir İslâm Cumhuriyeti' kurulması ihtimalinden bahsetmişti. (Türk Kültürü, S. R. Sonyel, Sayı.89, s. 319-320.)

"Rawlinson'un fevkalâde tarihi bir vazifeyle Erzurum'a gönderilmiş olacağı diğer bir çok İngiliz belgelerinden de anlaşılmaktadır. Meselâ, Erzurum'dan ayrıldıktan sonra, (6 Ağustos 1919) İngiliz Hariciye Nezareti'ne verdiği bir malûmat vardır. Bunu 14 Ağustos'ta da İstanbul'daki General Milne'e şahsen vermiştir... Bu çok ehemmiyetli gizli malûmat, İngiliz karargâhındaki fikirleri birden değiştirdi." (Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, s. 140.)

FAZLULLAH MORAL HOCA— Erzurum Kongresi delegelerinden olan Fazlullah Moral Hoca, üç gün başkan seçilemediğini ve kongrenin oyalandığını belirterek, üçüncü gün Mustafa Kemal'in başkan seçilmesini kendisinin istediğini belirtiyor.

"6 Ağustos'ta M. Kemal ile Karabekir'e veda sırasında milli hareketin üzerinde yaptığı fevkalâde intibadan sonra, verdiği raporda şöyle diyor:

" 'Edindiğim nihaî hüküm, böyle bir ihtilalin büyük ümit ve başarılara sahip olduğu merkezindedir... Ve Ermeniler, zaten başlarından büyük bir işe girmiş oldukları gibi, hükûmet edebilecek bir kabiliyet de gösterememişlerdir.' (Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, s. 140.)

"Bundan sonra, İngiliz Karargâhında fikir değişikliği oldu. İstanbul'daki hükûmeti ve Padişahı tutup, onların devamlarını esas almak yerine, Anadolu'ya dönüp M. Kemal Paşayı ve meydana getireceği hareketi müsaadekâr davranmak... Lord Gürzon, 18 Ağustos tarihli bir talimatı ile, Padişahın selametini emniyete almayı, fakat İttihatçıların da iktidara gelmesinin ve onları destekleyenlerin faaliyetlerinin de önlenmesini istedi. (A.g.e., s. 140.)

YUNANLI ÇEKİCİ DEĞİL

"DAHA da enteresanı, bu talimatı alan Webb, Anadolu'nun tamamen tahliyesini, işgal kuvvetlerinin büsbütün çekilmesini pek uygun bulmuyor ve böyle bir durumun, Milli Müdâfaa kuruluşlarının asıl mevcudiyet sebeplerini ortadan kaldırarak, onları zayıflatacağını anlatıyordu. (A.g.e., s. 140.)

"Halbuki, Anadolu'daki Müdafaa-i Hukuk hareketleri güçlü olduğu nisbette işgalcileri atacak ve müstakil bir hükûmetin kurulmasına doğru yürüyecekti. İstanbul'un esirliği devam ettiği müddetçe, hep onun kurtarılması nazara verilmişti, ama gidiş, daha doğrusu M. Kemal Paşanın gidişi (esas niyeti), onun yerine Anadolu'da bir başka hükûmet kurmaktı. Yani devlet el ve şekil değiştirmeye gidiyordu... İngilizler ise, bu gidişi kolaylaştırmış oluyorlardı.

"Müslüman Türk'ü hiç de sevmediği ve hükümran olmasını katiyen istemediği izahtan vareste olan İngiltere, böyle bir duruma neden göz yummaktadır? Hattâ diğer müttefiklerini bile atlatarak, yalnız başına...

"Boğmak ve yok etmek hırsıyla kurdukları, bir millet hakkında verilen o günlerin şu gizli raporlarına bakınız:

" 'Atina'da maslahatgüzar olan Mr. Russell'in 31 tarihli raporu da kayda lâyıktır' girişiyle neşredilen bu raporda şöyle deniyor:

"'Yunanlının şahsiyeti çekici değildir. Oysa ki, Lord Cenaplarının da pek

iyi bildikleri gibi, Türk karekterl İngilizlerin çoğunun duygularını kuvvetle okşamaktadır."

"Acaba, hangi sırlı hâdise, Türkleri Yunanlıdan daha sempatik yapıvermiştir. Hani şu İngiliz desteği ile İzmir'e çıkarılan ve Anadolu'yu işgaline müsaade edilen Yunanlıyı gözden çıkaran olay ne idi? Bu olay, tarihimizin çok esrarlı bir dönüm noktası olsa gerektir." (Bozgun, 3., s. 102-105.)

Gerçekten dikkatli bir tetkik nazarıyla kaleme alınmış olunan şu kısımlardan sonra, şimdi Mustafa Kemal'in "Erzurum Kongresine âza olarak girip girmemekliğim şayân-ı teemmül görülmüş olduğu gibi, kongreye dahil olduktan sonra da, reis olup olmamakliğim üzerinde, izhar-ı tereddüt edenler bulunmuştur" dedikten sonra, kendisinin reis olmasını istemeyenlere de yükleniyor:

"Bu tereddütü izhar edenlerden bir kısmının mülâhâzatını hüsnüniyet ve samimiyetlerine atfetmek caiz olduğu halde, diğer bazı kimselerin bu hususta tamamen samimiyetten uzak, bilâkis maksad-ı melanet takip ettiklerine daha o zaman şüphem kalmamıştı." (Nutuk, c.1, s.68.)

Atatürk'ün bendelerinden olan Yunus Nadi de, 'Mustafa Kemal, Samsun'da' isimli eserinin 68'inci sayfasında, M. Kemal'in başkan seçilmesini istemeyen kimselerin bulunduğunu belirtiyor. Ancak Yunus Nadi, "Mustafa Kemal Erzurum'a gelmeseydi, kongrenin bile yapılması mümkün değildi. Tamamen onun çalışmalarıyla kongre mümkün oldu" diyerek, tarihi gerçeklere büsbütün ters bir görüş ileri sürmektedir.

Kâzım Karabekir İngiliz'e silâhları teslim etmedi

Lord Kinross da, Atatürk isimli kitabının 283'üncü sayfasında şöyle diyor: "Bir Ermeni okulundaki kongre 15 gün sürdü. İlk oturumda, üyeler birkaç muhalife rağmen, Mustafa Kemal'i başkanlığa seçtiler. Şimdi yine resmî bir sıfatı vardı, ama sivil olarak. Üstüne bunu belirtmek için Erzurum valisinden ödünç aldığı bir redingot giymişti."

ÖLÜMDEN KURTULAN ADAM

FALİH Rıfkı Atay ise, tamamen medih üzerine dayalı Çankaya isimli kitabında, 23 Temmuz'da açılan kongrede başkanlık meselesini anlatırken, bazılarının İttihadçıların reisliğini, bazılarının da İtilafçıların reisliğini istemediklerini, Mustafa Kemal aday gösterildiğinde ise —hava da buna göre hazırlandığı için— "hay hay" sesleri geldiğini kay-

dediyor. Atay, Kinross'un aksine, Mustafa Kemal'in kürsüye çıktığında başka esvabı olmadığından üniformalı olduğunu söylüyor. Ancak, delegelerden bazıları bu hâli sertçe tenkit etmişler ve "Paşalık üniformasını bırak, bizim gibi ol" demişler. Daha sonra da, azledilen Erzurum valisinin redingotunu satın almışlar.

Dr. Rıza Nur da, Hayat ve Hatıratım'ın üçüncü cildinde, bir kısım azaların Mustafa Kemal'i kongreye bile sokmak istemediklerini, hattâ Gümüşhane mebusu Zeki Bey gibi bazı şahısların, "Kordonlu insan, paşa istemiyoruz" diye bağırdıklarını ifade ediyor. (A.g.e., s. 579.) Rıza Nur, Zeki'nin bu davranışından dolayı, Mustafa Kemal'in çok hakaretine maruz kaldığını, hapis olduğunu, ama usta davranıp ölümden kurtulduğunu ileri sürüyor.

Falih Rıfkı Atay, Çankaya kitabında, "Başkan kim olacaktı? Kâzım Karabekir'e göre Mustafa Kemal olmamalı idi" diyerek, Kâzım Karabekir'in Mustafa Kemal'in seçilmesini istemediğini iddia ederken, Sabahattin Selek de, Millî Mücadele isimli eserinin birinci cildinin 221'inci sayfasında, "Kâzım Karabekir Paşanın kongre başkanı seçilmesi için telkinlerde bulunuyordu" diyerek, Falih Rıfkı'yı tekzip ediyordu.

Mustafa Kemal'in başkanlığına itiraz edenler, bilhassa Trabzon delegeleri idi. Bunların bütününe Kâzım Karabekir Paşa dahi tesir edememişti.

Trabzon delegelerinin kendi aralarında yaptıkları toplantılardan birinde kongre başkanlığına kimin getirileceği konusu ortaya atıldı. Trabzon'un Sürmene delegesi Ömer Fevzi Bey, milletin içinden doğan böyle bir kongrenin başkanlığına tanınmış bir kişinin, hele bir komutanın getirilmesinin yurt dışında kötü akisler yapacağını, yine bir kişinin peşinde gidildiği şeklinde yorumlanacağını, buna kesinlikle karşı olduğunu, delegelerin birbirlerini tanımaları için de kongrenin ilk günü törenle geçiştirilip, başkan seçiminin ertesi güne bırakılmasını ileri sürdü. Ama Ömer Fevzi, Mustafa Kemal'in seçilmesini istemedi diye, Nutuk'ta casuslukla suçlanacaktır. Rıza Nur ise Ömer Fevzi gibilerin konuşmalarını ve Mustafa Kemal'in başkan seçilmek istemesine karşı çıkmalarını, onun bazı şahsi emeller peşinde koştuğunu anlamalarına bağlamaktadır.

Bunun üzerine, başkanın kim olacağı konusu bir yana bırakılarak, başkan vekillerinden birinin mutlaka bir Trabzonlu olmasında karar kılındı.

Trabzon'un merkez delegelerinden Abanozzade Hüseyin Efendi ile Maçka delegesi Eyübzade İzzet Beyden birisinin başkanvekili seçilmesi ve bu iki delegelerin kendi aralarında anlaşmaları kararlaştırıldı.

BAŞKANLIK HUSUSUNDA ANLAŞMA

MUSTAFA Kemal Paşanın kongre başkanlığına getirilmesinden doğacak mahzurlar hakkındaki düşünce, delegeler arasında yayılmaya ve taraftar toplamaya başlamıştı.

Bu sırada başkanvekilliğine aday gösterilmek istenen ve her ikisi de Ömer Fevzi Beyin akrabası olan Eyübzâde İzzet Beyle Abanozzâde Hüseyin Efendi anlaşamıyorlardı. Bu durumdan faydalanıldı. İzzet Bey ve arkadaşları Kâzım Karabekir Paşa tarafından çağrıldı. Gittiler ve Mustafa Kemal Paşanın başkan seçilmesi hususunda anlaştılar. Fakat bunu Ömer Fevzi ve arkadaşlarına söylemediler. (Erzurum Kongresi, s. 68-69.)

Fakat nedense, o günleri yaşayan ve hatıralarını kaleme alan birçok kimse, Mustafa Kemal'in başkanlığa seçilmesini istemeyenlerin varlığını bir türlü eserlerinde zikretmemişlerdir. O günler hadiselerin içinde olan Cevad Dursunoğlu da bunlardan biridir.

Ancak, yapılan bu çok yoğun ve sağlam kulis faaliyetlerine rağmen Mustafa Kemal Paşa, kongre reisliğine ittifakla seçilemeyecek, bazı delegelerden oy alamayacaktır.

Delegeler, kürsüye kim çıksa hemen aşağı indiriyorlardı!

BİR TÜRLÜ BAŞKAN SEÇİLEMİYOR

KONGRENİN cereyan şekliyle çalışmaları hakkında, bu kongreye Sivas delegesi olarak katılmış ve Türk Kurtuluş Savaşının büyük mücahitlerinden Fazlullah Moral Hoca da, kongre başlayalı üç gün olmasına rağmen bir neticeye ulaşılamaması üzerine, kendisinin Mustafa Kemal'in seçilmesini istediğini kaydetmektedir. Moral Efendiyi dinleyelim:

"Erzurum mümessillerinden Kadı Raif Efendi kürsüye çıkarak, 'Efendiler, kongreyi açıyorum' dedi. Bunu müteakip Trabzonlulardan birisinin, 'Biz İttihatçıların makam-ı riyasete geçmelerini istemiyoruz. İn aşağı' hitabıyla karşılanan Hoca Raif Efendi kürsüden indi. O gün daha başka kimse çıkmadığı için dağıldık. Ertesi gün de diğer biri kürsüye gelerek, 'Muhterem beyler, kongreyi açıyoruz' dedi. Bunu da tanıyanlardan biri, 'Bizim İttilafçılarla alâkamız yoktur. Sen de aşağıya buyur' dediler. O gün de öyle geçti. Ben kendi kendime düşündüm. Burada içtima eden zevatın herhalde ya İttihatçı, ya İttilafçı olması muhakkaktır. Bir taraf bir kimsenin bulunması icab eder, kıymetli günlerimizin bu suretle heder olmasına çok canım sıkılıyordu. Ben de Erzurum mümessili Hüseyin Avni Beyle, elyevm Yüksek Tedrisat Müdürü (mebus) Cevat Beyin arasında oturuyordum. Üçüncü gün oldu, yine herkes yerli yerinde oturuyordu. Yalnız Mustafa Kemal Paşa ile, Rauf Bey en geri sırada bulunuyorlardı. Ben hiç olmazsa bir gün kazanmak ve diğer boş geçen günler gibi, o günü de kaybetmemek ümidiyle kürsüye çıkmayı ve diğer arkadaşlarım gibi bir harekete maruz kalarak kürsüden inmeyi iki ayıp telakki ederek oturdu-

NAZIM BEY—30 Temmuz'da Kâzım Karabekir'e gönderdiği kararda, Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in hemen yakalanmasına yardımcı olmasını istiyordu. Karabekir ise o iki şahsın hükûmet aleyhtarlığı yapmadıklarını, birer vatanperver olduklarını ileri sürüyordu.

ğum yerden ayağa kalktım. Ve 'Muhterem beyler, Aziz arkadaşlar' hitabesiyle söze başlayarak dedim ki: 'Vatanın üçra köşelerinde müntcha-yı hudut o an Erzurum'a kadar geldik. Ne için geldik? Millî ve vatanî vazifemizi ifa için değil mi? O vazifeyi birbirimizin izzet-i nefsini kırmak, hissiyatını rencide etmek suretiyle mi ifa edeceğiz? Bugün üçüncü gün oluyor ki, az kalsın bunu da diğer günler gibi heder edecektik. Hepiniz o makama layık zevat bulunmamış olsaydınız, memleketinizden murahhas mümessil intihap olunarak buraya gönderilmezdiniz. Vatanımız ve necip milletimiz. Hain ve zalim düşmanların yırtıcı pençeleri altında ezilip dururken, bizim hâlâ riyaset davasıyla İttihatçılık ve İttilâfçılık gâyeleri peşinde dolaşmamız ve bu su-

retle yekdiğerimizi rencide etmemiz hakikaten şayan-ı teessüf hallerdendir. Eğer aramızda tesanüt hissi gelmemiş, vatan ve millet düşüncesi yoksa, buraya kadar beyhude zahmet çekmişiz.

M. KEMAL PAŞAYI TEKLİF

"EFENDİLER, geçirdiğimiz felaketlerden ibret dersi alamıyorsak bize çok yazık. Vakit dar, mânâ da dardır. Hepimiz de vatan aşkı ve millet sevgisiyle dertliyiz. İçimizde bu aşkı daha fazla taşıyan, bu dert ile daha ziyade elemnâk olan, hükümet işlerinde daha çok çalışan simalar da mevcuttur. Vahdet-i milliyeyi meydana getirmek için kongrenin açılması zaruridir. Yine heyet-i âliyeniz içerisinden velev muvakkat olsun, bir reis seçelim ve müzakerâta devam eyleyelim. İşte ben sizinle beraber tanımakta olduğumuz iki şahsiyet var ki, biri Mustafa Kemal Paşadır, diğeri Rauf Beydir. Bu iki zattan birini ve ezcümle Mustafa Kemal Paşayı kendi namıma reis intihap ediyorum. Siz de muvafık görürseniz Paşa makam-ı riyasete geçsin." Vehbi Cem Aşkun, Sivas Kongresi, Sivas, 1945, s. 73 ve devamı.)

Bu şekildeki bir konuşmadan sonra seçim yapıldı ve Mustafa Kemal ittifakla olmasa da başkan seçildi.

Mustafa Kemal, başkan seçildikten sonra bir konuşma yapmış ve bunu şu şekilde bitirmiştir:

"... En son olarak niyazım şudur ki, Cenab-ı Vâcibü'l-a'mal Hazretleri Habib-i Ekremi hürmetine bu mübarek vatanın sahip ve müdafii ve diyanet-i Celile-i Ahmediyenin ilâ yevmilkıyam hâris-i esdakı olan millet-i necibemizi ve makam-ı Saltanat ve Hilafet-i kübrâ-yı masum ve mukadderatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvaffak buyursun. Amin."

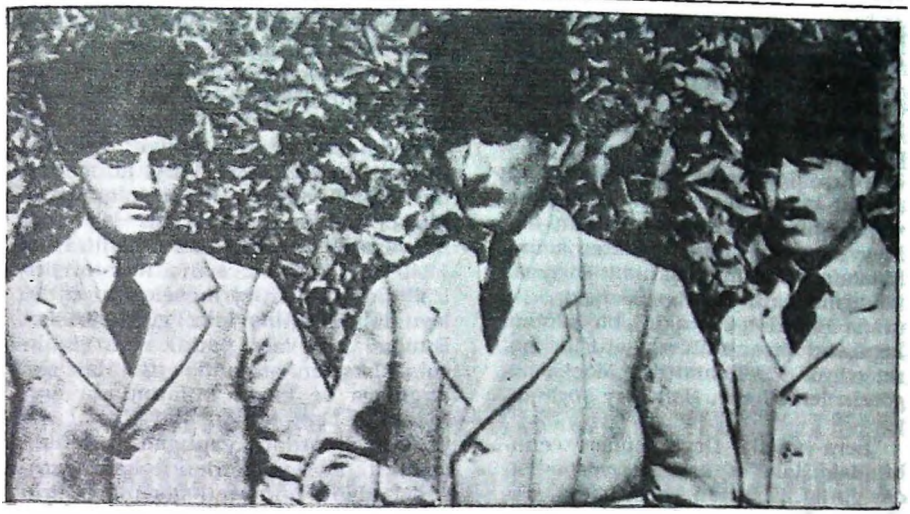
Burada da görüldüğü gibi Mustafa Kemal, başkan seçildikten sonra başına geçtiği delegelerin hissiyatını rencide etmemeye gayret ediyordu. Şüphesiz ki, Hilâfetin ve Saltanatın kurtarılması düşüncesinde olduğunu göstermesi, delegelere emniyet telkin etmek içindi. Ama Mustafa Kemal, üç dört sene sonra Saltanatı da, Hilâfeti de kaldırma kararında olduğu halde bunu kimseye hissettirmemeye gayret ediyordu. Bunda da başarılı olmadığı söylenemezdi.

Bundan sonra çalışmalara başlayan kongrede uzun müzakere ve münakaşalar cereyan etmiştir. Ancak burada şunu belirtelim ki, eğer Mustafa Kemal bu kongreye başkan seçilmemiş olsaydı, başka bir kongre toplayacaktı. Nitekim Lord Kinross, "Yıllar sonra kongredekiler kendisini başkan seçmemiş olsalardı ne yapacağını soranlara, hiç tereddütsüz, 'Gider başka bir kongre toplardım' diyebilecekti." ifadeleriyle, bu fikre kuvvet vermektedir. (Lord Kinross, Atatürk, s. 283.)

Çünkü Mustafa Kemal, ancak kendisinin yönlendireceği insanlarla, düşüncelerini, yıllarca içinde besleyip büyüttüğü inkılâp düşüncelerini gerçekleştirebileceğine inanıyordu. Bu sebeple Padişah tarafından Anadolu'ya gönderilen, fakat onun aleyhine geçtiği için azledilen, buna rağmen Kâzım Karabekir'in büyük desteğiyle hem Erzurum Kongresine giren, hem de başkan olan Mustafa Kemal bu defa da, Hilâfet ve Padişah taraftarı görünerek puan toplamaya çalışıyor, ama kendi bildiği istikâmete doğru gidiyordu.

Mustafa Kemal'in Saltanat ve Hilâfet lehinde gözükmeye gayret ettiğini gösteren hususlardan birisine de, Fazlullah Moral Efendi şu şekilde temas ediyor:

"Cuma tatilinden bilistifade arkadaşım Ziya Beyle, Gazi Paşayı ziyarete gittik. Bize İstanbul'un, Müttefik devletlerin işgal-i askerisi altında bulunduğu, ve Padişahın adetâ esir olduğunu ve onlar orada bulundukça idaresi nafiz olmadığından, buna nihayet vermek üzere kendisini gizlice davet ederek bu hizmeti ifa etmek için Anadolu'ya gönderdiği ve iki ellerini açarak, 'Aman oğlum, milletimin yüksek sesi-

ni işitmeliyim' dediğini yana yakıla anlattı. Harbiye Nezaretinden aldığı bazı şifre ve telgrafları okuyarak bütün askeri kumandanlar kendisiyle mefsâr ve müttefik yalnız kuva-yı milliyenin birleştirilmesi mevzûundan ve sâireden bahsetmişti.

"Ertesi gün de Mecliste Makam-ı Hilâfetin muhafazası mevzubahis olmuştur. Ben bu hususta maruzatta bulunmak üzere söz alarak ayağa kalktım: 'Muhterem arkadaşlar. Hepiniz bilirsiniz ki Makam-ı Hilâfetin biri İslâmî, diğeri de insanî olmak üzere iki vazifesi vardır. Osmanlı padişahı hâlife olduğu için bütün dünyada mevcut Müslümanlar üzerinde hak ve Hilâfet hâkimiyeti vardır. Osmanlı padişahı bulunduğu için de Osmanlı camiası altında mevcut bilumum anasır-ı müslime ve gayr-ı müslimeye hakk-ı hükümrânisi bulunmaktadır. Gerek dinî, gerek insanî olsun, binaenaleyh her iki suretle de ifa-yı vazife etmekte bulunduğundan Hilâfet-i penâhiyi hepimizin muhafaza ve müdafaası zarurîdir' dedim. Bu da itiraz edilmeyerek heyet-i umumiyece kabul edildi." (Vehbi Cem Aşkun, Sivas Kongresi, s. 80.)

M.Kemal Paşa Hilâfetin lehinde gibi gözüküyordu

TERS MECRALARA SÜRÜKLENME

İSTİKLÂL Harbinin püf noktalarından birisi Moral Efendinin yaptığı bu özlü konuşmada gizlidir. Anadolu "Milli Kıyam"a teşebbüs ettiği zaman bu duygu ve düşünce içerisindedir. Vatanın, Hilâfet ve Saltanatın korunması için ayaklanmışlardır. Erzurum Kongresi delegeleri bu hususta hemfikirdirler. Ancak, daha önce de söylediğimiz gibi, Mustafa Kemal aynı fikirde değildir. Fakat bu aykırı fikrini gizlemeyi başarmıştır. İstiklâl Harbi tamamen vatanın ve Hilâfetin kurtarılması için yapıldığı halde, tek adamın ön plâna çıkarılması, bu zaferle neticelenen büyük mücadelenin başka mecralara döndürülmesine sebep olmuştur. Milletin ve İslâm âleminin kendi benliğinden kopması, birlik ve beraberliğinin bozulması, hep

bu ters mecralara sürüklendirilmemizden kaynaklanmıştır.

İstersenız şimdi bu yorumları bir kenara bırakalım ve Kâzım Karabekir'in anlattığı enteresan bir hâdiseye göz atalım. Karabekir, kongreye Mustafa Kemal'in başkan seçildiğini onun riyaset kürsüsüne mirliva üniforması ve padişah kordonuyla çıkmasının tepkiyle karşılandığını belirttikten sonra, Mustafa Kemal'in müşkül bir vaziyette kaldığını kaydediyor. Karabekir, bu arada Halit Beyden aldığı bir şifrenin kendisini "biraz mütessir" ettiğine işaret ediyor. 22 Temmuz'da Maçka'dan gönderilen şifrede, Halit Bey şöyle diyor:

"Bera-yı teftiş Değirmendere cenubundaki Halıcı Mehmet kariyesine kadar gittim. Erzurum Valisi Mithat Beyin İstanbul'dan hareket ettiği ve müreffehen sevki için Kolordudan emir verildiğini haber aldım. Mithat Beyin iadesi ve ikamete memur edilmesi lâzım geldi. Erzurum'da iken M. Kemal Paşa Hazretleri tarafından tebliğ edilmiş idi. Kolordu emrine nazaran hakkında muamele icrasında sarf-ı nazar edilmiştir." Meğerse bu telgrafla bir valinin oturmaya memur edilmesine veya geri verilmesine M. Kemal Paşa karar vermiş. İşte Kâzım Karabekir'i kızdıran, öfkelendiren hâdise bu. Mustafa Kemal resmî bir vazifesi olmamasına rağmen, varmış gibi davranmaya devam ediyor. Karabekir'i dinleyelim:

"Bir valinin geri verilmesi veya oturmaya memur edilmesine M. Kemal Paşanın yapayalnız karar vermesine hayret ettim. Fakat asıl emrimdeki bir fırka kumandanına, haberim olmadan böyle bir emir vermesine canım sıkıldı. M. Kemal Paşa Erzurum'a geldikleri zaman, Bayburt'taki Halit Beyle görüşmeyi rica etmişti. Çağırdım. 10 Temmuz'da geldi, iki gün kaldı, görüştülerdi. Halit Bey, bana samimi ve itaatlidir. Fakat komitece gizli çalışmaya, bir kademe üstleriyle habersiz işler yapmaya da tabiatı manidir. Kemal Paşanın kendisine neler tebliğ ettiğini bana söylemişti. Kemal Paşa, Halit Beye diyor ki: 'Sen de, ben de menkûbuz. İstanbul hükûmeti bizi istiyor. Günün birinde Karabekir bizi tahtelhıfz İstanbul'a gönderebilir. İkimizin istikbali aynı düşünmeye ve aynı çalışmaya bizi mecbur ediyor. Karabekir'e itimat etme. Şu şifreyi al, icabında Doğuda vaziyete hâkim olmanı temin et. İcâbında talimatı ve işleri sana yazarım.' Bunu bizzat Halit Paşa 1340'ta Ankara'da bana anlatmıştır. Halbuki Mithat Bey meselesinden dolayı daha müthiş işler görüşmüşler. Bunlar, vakit vakit patlak verir ve birçok kimseler arasında itimatsızlığa, kırgınlığa ve emr-i kumandada zorluklara sebep olurdu. Vali Mithat Beyi tanıyanlardan yaptığım tahkikat neticesi, diğer valilerden noksan tarafı olmadığı ve kuvveti görünce beraber yürüyeceği idi. Beraber yürütmek için ise kuvvetimiz gereği gibi idi. Henüz kongrede bir esas kararlaştırılmadan, İstanbul hükûmetinin valilerine karşı bir teşebbüsün uygun ve bilhassa benim haberim olmadan olmayacağına Kemal Paşa da hak verdi. Fakat maatteessüf, bir kaç gün sonra daha vahim bir haber aldım: Harput Valisi Ali Galib'i öldürmek için Mustafa Kemal Paşa, Halit Beyin tavsiye ettiği Ebülhindli Cafer'i birkaç arkadaşıyla Erzurum'dan, Harput'a yola çıkarıyor. Ben, tesadüfen bunu haber alır-almaz geri dönmeleri için emir verdik. Ve haberim olmadan, bilhassa bulunduğum mevkide bu kadar büyük bir teşebbüsü ne ile tedbir edeceğimi evvelâ Rauf Beye sordum. Ordu Müfettişliği mesuliyeti bende olduktan sonra, kongreye girmek meselesindeki vaziyetimi anlattım. Bu işler etrafa yayılırsa çok vahim neticeler olabilecekti. Bir valiyi öldürtmek kararını tek başına veren Kemal Paşaya karşı ne vaziyet almalı idim? Bir daha bana haber vermeden, bilhassa sorumlu bulunduğum bölgede, hiç bir şey yapmayacağına söz almakla samimiyetimi sarsmadım. Fakat maatteessüf sözünde durmadı." (İstiklâl Harbimiz, s. 78-79.)

M.Kemal Karabekir'den habersiz valinin öldürülmesini emretmişti

HALKIN NİYETİ HALİSTİ

HİÇBİR selahiyeti olmadığı halde, bir valinin öldürülmesi için emir verecek, peşine adam gönderecek kadar ileri giden Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir'in kendi hakkındaki itimadını boşa çıkarırken, diğer yandan da İstanbul Hükümeti Erzurum'daki Kongreyi karşı bir hareket zannediyordu. 26 Temmuz 1919'da Harbiye Nezareti, Karabekir'e, "Erzurum'da kongre toplanıyormuş. Cihet-i askeriye bunlara karşı ne yapıyor?" diye sorunca, Karabekir, "Halk memleketinizi kimseye vermeyiz diye karar alıyor. Bu hakkı teşebbüslerinde ben de Kâzım gelen kolaylıklarda bulunuyorum" diye cevap veriyordu. Bu cevap İstanbul hükümetini yeterince tatmin etmeyecekti. Çünkü, Mustafa Kemal'in Erzurum'a gelene kadar uğradığı yerlerde zaman zaman Padişah aleyhtarlığını körüklemeye çalıştığını duymuştu. Halkın niyeti halisti, ama bu niyeti kendi arzuları istikâmetinde istismar etmek isteyenler vardı.

Bundan dolayı bir taraftan Erzurum Kongresi devam ederken, bir taraftan da İstanbul hükümetinden Mustafa Kemal ve Rauf Beyin derhal yakalanması isteniyordu. Nitekim Mustafa Kemal de, kendisinin hükümet, Padişah ve Halifeye karşı isyan ettiğini, Nutuk'un 1'inci cildinin, 69'uncu sayfasında zikretmektedir.

Meselâ 29 Temmuz'da Hariciye, Harbiye ve Dahiliye Nazırlıklarına gönderilen Bakanlar Kurulu kararında şöyle ifadeler yer alıyordu:

"Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin, hükümetin karar ve emirlerine aykırı hareketlerde bulunarak, kışkırtmalara ısrarla devam etmekte oldukları, imzaları altında yayınladıkları bildiriler ile mahallerinden gelen yazılardan anlaşıldığından, adı geçenlerin derhal yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri hakkında Harbiye Nezareti tarafından mülki memurluklara telgrafla acele bildirilmesi ve Hariciye Nezaretine bilgi verilmesi kararlaştırıldı." (Atatürk'le ilgili Arşiv Belgeleri, Belge 56, s. 53.)

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir ise, kendisine Harbiye Nazırı Kâzım Bey tarafından 30 Temmuz'da gönderilen ve yukarıdakine benzer bir karar—ki burada, Mustafa Kemal ve Rauf Beyin yakalanmasına yardımcı olunması istiyor—verdiği cevapta,

SİNA AKSİN "Hükümetler ve Milli Mücadele" isimli eserinde, Erzurum Kongresinin ilk gününde komisyonlar seçildiğini ileri sürüyor. Başka eserlerde ise Kongrenin ilk ve ikinci gününün başkanlık münakaşasıyla geçtiği iddia ediliyor.

Mustafa Kemal ve Rauf'un hükümet kararlarına karşı gelen fiil ve hareketlerinin olmadığını belirtiyor ve onların da diğer vatanperverler gibi milletin

saadet ve selametleri için çalıştıklarını söylüyordu.

İstanbul hükûmetini en çok tehdit eden husus da, Padişahın aleyhinde bulunduğu şayiası yayılan Mustafa Kemal'in, hem Erzurum Kongresine katılması, hem de başkanı seçilmesiydi. Nitekim, Kâzım Karabekir'in bu hususta söyledikleri veya başkaları tarafından söylenenleri aktarması çok enteresandı.

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal hakkında ileri sürülenleri anlatırken şunları söylüyor:

"Trabzon Valisi Ali Galip Beyin, Trabzon halkı adına Padişaha bağlılık telgrafı çektirmek vazifesini aldığı ve bunu yaptığı anlaşıldı. Fakat vaziyeti, işi oluruna bırakırsak başımıza ne belâlar geleceğini ve meselenin millî galeyan olduğunu üst üste İstanbul hükûmetine yazdığım halde, valilerle ne namussuzluklar yaptıklarına 4 Ağustos'ta Trabzon'da Müdafaa-i Hukuk Merkezine mensup iki zâttan aldığım müşterek imzalı mektup bir nümûnedir. Trabzon Valisi Ali Galip Beyden ilham olan bu mektupta deniliyordu: 'Bu delegelerinizin geri gelmesindeki sebep, böyle her tarafta hükûmetin haberi olmaksızın yapılan teşkilâtmış. Zira İtilâf devletleri, siz hangi hükûmet tarafından delege olarak geliyorsunuz? Memleketinizde huzur ve sükûn geri gelmedikçe, sizi mütarekeye aykırı olarak kabul etmeyiz, demişler. Bu münasebetle Kongrenin, daima hükûmetle birlikte işbirliği yapılacağına hükûmeti inandırmalı ve delegeler göndermelidir. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey hakkında bütün resmî dairelere emir vardır. Her nerede rastlanılacak olurlarsa derhal yakalanıp gönderileceklerdir. M. Kemal, kongreye başkanlık ettikçe hükûmet ile uzlaşmak imkânı yoktur. Mahkûmun başkanlığı altında toplanmalar da mahkûmdur, nazariyesini hükûmet gözetir. Maamafih kongre esaslı bir vazife görmek isterse, başkanlığa diğer bir zat seçilmeli ve İstanbul'a bu güzel maksatları yanlış anlamaya meydan vermeden bildirilmelidir." (İstiklâl Harbimiz, s.96.)

VAHİDÜDDİN. Kazım Karabekir'in isteğiyle Erzurum'a gelen ve onun desteğiyle Kongre'ye aza ve başkan seçilen Mustafa Kemal'in asıl niyeti padişahlığı da, hilâfeti de ortadan kaldırmaktı. Ancak İstiklâl Harbi sırasında bu niyetini açığa vurmuş olsaydı, kendisinin halkla birlikte hareket etmesi, onlardan destek alması mümkün olmazdı. Bu sebeble esas niyetini gizledi. Hatta Başkanlığını yaptığı Erzurum Kongresi, ilk iş olarak Padişah Vahidüddin'e bağlılık telgrafı çekmişti.

23 Temmuz 1919'da açılan ve Fazlullah Moral Hocanın ifadesiyle ancak üç gün sonra başkanı seçilen Erzurum Kongresine katılanların toplamı, Van'dan 2, Bitlis'ten 3, Sivas'tan 10, Trabzon'dan 17, Erzurum'dan 24 delege olmak üzere 56'dır. Bunun 54 veya 53 olduğu da ileri sürülmektedir. Bazı kaynaklarda ise Mustafa Kemal'in başkanlığa Kongrenin ilk günü seçildiği belirtilmektedir. Öyle veya böyle olsun, Kongreye başkan seçildikten sonra, Kongrenin yaptığı ilk işlerden

birisi de, Padişah Sultan Vahidüddin'e bir bağlılık telgrafı çekilmesi oldu.

Daha sonra, değişik mevzularda çalışmalarda bulunacak olan Nizamname, Matbuat, Maliye ve Belgeleri İnceleme komisyonları seçildi.

Nizamnâme Komisyonu beş kişilikti. Bu komisyonun başkanlığına Erzurum delegesi M. Kemal Paşayı ve kâtipliğe Zeki Beyi getirdiler. Bu komisyon devamlı çalışacak, her gün görüşmesini tamamlayıp karara bağlayabildiği maddeleri genel kurula verecekti. Nitekim öyle de olmuştur.

Matbuat Komisyonunda ise, Erzurum merkez delegeleri Rauf Beyle Hoca Raif Efendi, Bayezid delegesi Hüseyin Avni Bey, Trabzon'un Sürmene delegesi Ömer Feyzi Bey, Giresun delegesi Ali Naci Bey seçildiler. Komisyon başkanlığına da Rauf Bey getirildi. Sina Akşin, Hükümetler ve Milli Mücadele isimli kitabının 475'inci sayfasında kongrede ilk günün bu şekilde bittiğini ileri sürmektedir.

Erzurum Kongresi isimli esere göre, 24 Temmuz 1919 günü kongre ikinci celseyi yaptı. Mustafa Kemal Paşanın başkanlığında yapılan bu ilk toplantıda Ömer Feyzi, Ali Naci ve Cemil Beyler müştereken bir önerge verdiler. Buna göre, zabıt kâtipleri tayin edilmeden görüşmeye başlanılmamalı idi. Kongrece seçilecek bir heyet tarafından gazete çıkarılmalıydı. Türkçe, İngilizce ve Fransızca bir bildirinin İstanbul'daki İtilâf Devletleri temsilcilerine gönderilmesi gerekiyordu. Bir de yeniden bazı komisyonlar kurulmalı ve bu arada, alınacak kararların esaslarını hazırlamak üzere 15 kişilik bir Program Komisyonu seçilmeli idi. (A.g. e., s. 82-83.)

PROGRAM KOMİSYONUNA SEÇİLENLER

ÖNERGE sahiplerinden Ömer Fevzi Bey, isteklerinin açıklamasını yaptı. Rauf Bey ise, Ömer Fevzi Beyin, "Milletin sesini harice duyuramadığınızdan, sekiz aydan beri başımıza felaketler gelmiştir" demesinin doğru olmadığını, Anayasa gereğince, milletlerin ancak kendi hükûmetlerine başvurabileceklerini, tersine hareketin hükûmeti çiğnemek olduğunu, Kongrenin açık ve büyük bir öneme sahip bulunduğunu, ayrıca bir beyanname yayınlanmasının gerekli bulunmadığını anlattı.

Sonunda, önergenin, bir program encümeni seçilmesine dair olan maddesi kabul edildi. 15 kişilik Program Komisyonuna Raif (Erzurum), Servet (Trabzon), Tevfik (Bayburt), Ömer Fevzi (Sürmene), Ziya (Sivas), Câzım (Van), Fazlullah (Sivas), Süleyman (Bitlis), Cemil (Şebinkarahisar), Mustafa (Mesudiye), Zeki (Gümüşhane),

Hacı Fevzi (Erzincan) Beyler seçildiler. (A.g.e., s. 83.)

KONGRE GÜNLERİNDEKİ MÜHİM HÂDİSELER

ERZURUM Kongresi, on dört gün devam eden yoğun bir çalışma yaptı. Kongrenin millî meselelere hakkıyla sahip çıktığını göstermesi bakımından bu husus mühimdir.

Dördüncü gün, komisyonlardan gelen teklifler incelenip karara bağlanmaya başlandı. Program Komisyonunun hazırladığı on maddelik layiha, Kongrenin uzun süre gündemini işgal etti. Bu prensipler, Erzurum Kongresi beyannâmesinin de özünü teşkil edecekti. Bu prensiplerden biri olan, "Milletimiz, insanî, asrî gayeleri tebcil eder" diye bağlanan 7. madde de, fen, sanat ve ekonomik akımlara muhtaç durumda olduğumuz belirtiliyor, bu sebeple, devlet ve milletin bütünlüğü ve bağımsızlığına göz konulmaması şartıyla herhangi bir devletin bu sahalardaki yardımının hoşnutlukla karşılanacağı açıklanıyordu. (Erzurum Kongresi, s. 88-89.)

Bu maddenin esası kabul edilmekle beraber, madde metnindeki "asrî" kelimesine itiraz edildi. O günkü kullanılış mânâsına göre daha çok "züppelik" ve "dinsizlik" sanılan kelimenin metinden çıkarılması istendi.

Bu kelimeye itirazlar bir hayli fazla ve şiddetliydi. Bunun sebebi de, o zaman Kongrede hâkim olan dinî atmosferdi. Nitekim Mazhar Müfit Kansu, hatıratında, asrî kelimesinin kıyamet kopmasına sebep olduğunu, bazılarının "Bu frenkleşmeyi kabul etmektir" dediğini, bazılarının "Bu kufre kadar gider. Bari Müslümanlığı terk edip Hıristiyanlığı kabul ettiğimizi ilân edelim" gibi sözler söylediğini belirtir. (Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, c. 1, s. 104.)

14 gün devam eden Erzurum Kongresi bu tarihi binada yapıldı. Bu binanın şahid olduğu hâdiseler pek çok. Fakat en mühimlerinden birisi de, Mustafa Kemal'in bu kongreye başkan seçilmesi hususunda karşılaştığı zorluklardır. Delegeler istikbalde olacakları ferasetleriyle görmüşler gibi, onun Kongreye başkan olmasını istemiyorlardı. Mustafa Kemal de bunu biliyordu. Ama Kâzım Karabekir, onun lehine çalışacak ve başkan seçilmesini temin edecekti. Ve daha neler neler gördü bu tarihi bina....

Cemiyetin "Vilâyet, kaza ve nahiyelerde idare heyetlerine kimler âzâ olmalıdır?" sorusu da çok şiddetli münakaşalara sebep olmuştu.

Murahhaslar ikiye ayrılmışlardı. Bir kısmı, vilâyetlerde birinci reisliğe valilerin, ikinci reisliğe askerî kalem reislerinin; kazalarda birinci reisliğe kay-

makamların, ikinci reisliğe ahz-ı asker şubesi reislerinin getirilmesini teklif ediyorlardı.

Bu fikirde olanlar, mülki ve askeri reislerin cemiyetin başında olmasını, mücadele azmini arttıracak bir unsur olarak görüyorlardı.

Bu fikri bilhassa Rauf Bey savunuyordu. Onun Mustafa Kemal'den ayrı ve başka olarak bu fikri savunması elbette düşünülemezdi.

İkinci gruba girenler ise tamamen halkın içinden çıkan ve bir halk hareketi olan bu teşekkülün, yapılacak kongrelerle ve serbest bir seçimle idarecilerini seçmesi gerektiğini dile getiriyordu.

Kongre ekseriyetinin meylettiği bu görüş, aslında Mustafa Kemal'in kongreye girişinde, başkan olmasında, üniformalarını çıkarmasında ileri sürülen fikirlerden ayrı bir şey değildi. Kökü aynı düşünceye dayanıyordu: "Madem halka dayanan bir cemiyetiz, memurları ve yüksek rütbelileri başımıza getirerek bu hususiyetimizi gölgelemeyelim," deniliyordu.

Kongrenin görüştüğü maddelerden birinde yer alan, "Milletimiz insânî, asrî gayeleri tebcil eder" şeklindeki ifâde büyük tepki toplamıştı. Delegelerin bir kısmı, "asrî" kelimesine itiraz ediyordu.

DELEGELERİN HASSASİYETİ

MÜNAKAŞA iyiden iyiye şiddetlenmiş ve artık uzlaşma yolu da kapanmış gibi olunca, Mustafa Kemal; gerginliği izale için, bir teklifte bulundu:

"Müsaade edersenız, her iki nokta-i nazarda müdafaa edenlerden müteşekkil bir tâli kongre komisyonu seçelim ve bir formül bulunmasını bu komisyona bırakalım."

Bu komisyon seçildi ve bir saat mühlet içinde aynı tartışmalar devam etti. Nihayet Mustafa Kemal komisyon odasına girerek Rauf Beyle görüştü ve onu fikrinden vazgeçirdi... Bilhassa Trabzonlu âzâların savunduğu ve kongre ekseriyetinin de benimsediği bu görüş karara bağlanmış oldu.

Dikkat edilirse delegelerin büyük bir kısmı, milli hareketi milletin hareketi olmaktan çıkaracak en ufak bir ihtimali dahi hassasiyetle reddediyorlardı. Yine aynı hassasiyetin bir tezâhürü de seçilecek olan Heyet-i Temsiliyenin selahiyetleri mevzuunda görülmüştü. Trabzon delegeleri, büyük mesuliyet gerektiren mühim kararları almak salahiyetinin bu kadar küçük bir heyete verilmemesini, gerektiğinde kongrenin normal veya âcil toplantıya çağrılmasını ileri sürmekte idiler. Uzunca görüşme ve tartışmalardan sonra bu madde de karara bağlandı.

Karara göre, kongre gerekli vasfa sahip en az 9, en çok 16 üyeden mürekkep bir Heyet-i Temsiliye seçecek. Heyet-i Temsiliye üyeleri de kendi aralarından birini başkan yapacaklardı.

Heyet-i Temsiliye, vatanın bütünlüğünü ve memleketin bağımsızlığını sağlama mevzûunda her türlü tedbiri ve siyasî kararı almaya ve bu kararları yürütmeye yetkili olacak, ancak millet ve memleket mukadderâtıyle ilgili mühim mevzûlarda, merkez heyetlerinin de düşüncelerini sorup reylerini alacaktır.

ZOR SEÇİM

MİLLETİN ve memleketin kaderini çizecek kesin kararlar ise, kongrelerde alınacak, gerektiğinde Heyet-i Temsiliye kongresi âcil toplantıya çağırılacaktı.

Cemiyetin ileriki durumu, Millet Meclisinin güvenlik içinde çalışmaya başlamasından sonra yapılacak bir kongre ile kararlaştırılacaktı.

Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresine delege olması, ondan sonra da başkan seçilmesi nasıl kolay olmamış, büyük münâkaşalara sebep olmuşsa, Heyet-i Temsiliyeye seçilmesi de aynı şekilde zor ve müşkilâtlı olmuştur. Bu

hususu Mustafa Kemal de Nutuk'ta zikreder ve şöyle der:

"Kongrenin hitamından iki üç gün evvel diğer bir münakaşa da mevzubahis olmaya başlamıştı. Bazı samimi arkadaşlarım, benim Heyet-i Temsiliyeye dahil olarak alenî faaliyetimi mahzurlu görüyorlardı. Mütalâaları şu noktalarda hülâsa edilebilir: 'Milli teşebbüsat ve faaliyetin bütün mânâsıyla milletten doğduğunu, hakikaten millî olduğunu göstermek lâzımdır. Bu takdirde teşebbüsat daha kuvvetli olur ve kimsenin sûitefsirine ve bilhassa ecnebilerin menfî düşüncelerine mahal bırakmaz. Fakat tanınmış ve bahusus hükûmet-i merkeziyeye ve makam-ı Hilâfet ve Saltanata karşı âsî vaziyete düşmüş, nokta-i hücûm teşkil eden benim gibi bir adamın, bütün bu teşebbüsat-ı milliyenin başında bulunduğu görülürse, faaliyetin makàsıd-ı milliyeye müstenit olmaktan ziyade hususî emeller istihsaline mâtuf telâkki edilmesine imkân olur. Binaenaleyh, Heyet-i Temsiliye, vilâyat ve müstakil sancakların seçeceği zevât olmalıdır. Ancak bu suretle, millî bir kuvvet gösterebilir.

MÜTLAKA BAŞKAN OLMALIYIM

"Bu mütalâatla, ne dereceye kadar isabet olup olmadığını araştıracak değilim. Yalnız benim de, bu mütâlaata muhalif olan mütâlâatımı istinad ettirdiğim noktalardan bazısını tadad edeyim: Evvelâ: ben, behemehal kongreye dahil olmalı ve onu idare etmeli idim. Çünkü, zaman geçirmeksizin, irade-i milliyetin faaliyete geçirilmesini milletin bizzat fiilen ve müsellahan ittihaz-ı tedabire başlamasını temin zaruretini kàni idim. Bu esaslı noktaları, takdir ve tesbit ettirebilmek için kongrede, tenvir ve irşat ve bizzat idare suretiyle çalışmamı elzem görüyordum. Nitekim öyle oldu. Fakat Erzurum Kongresinin, daha evvel izah ettiğim esasat ve mukarreratını, herhangi bir heyet-i temsiliyenin tatbik ettirebileceğine benim emniyetim taallûk etmediğini, itiraf ederim. Nitekim, zaman ve vakayi beni teyit etmiştir. Bundan başka, daha Amasya'da iken takarrür ve bütün millete vesaît-i mümkine ile tebliğ ettirdiğim Sivas Umumi Kongresinin akdini temin etmek, bütün milleti ve memleketi yalnız bir heyetle temsil etmek, sonra yalnız vilâyat-ı şarkiyeyi değil, bilcümle aksam-ı vatanın aynı dikkat ve hassasiyetle müdafaa ve halâsını temin çarelerini bulmaya çalışmak hususlarını, herhangi bir heyetin temin edebileceğine kàni olmadığını açıkça ifade etmek zaruretindeyim. Çünkü, bende böyle bir kanaat mevcud olsaydı, benim teşebbüs aldığım güne kadar, teşebbüsat ve faaliyette bulunanların netâyic-i mesaisine intizaren istifa etmemek yolunu bulurdum. Hükûmet, Padişah ve Halifeye karşı isyana lüzum görmezdim. Bilakis ben de bazı iki-yüzlü ve iki cepheliler gibi zahiren pek mutantan ve müdebdep olan, o günün ordu müfettişliğini ve yaver-i hazret-i şehriyari sıfatını muhafazada berdevam kalırdım. Gerçi, benim alenen ortaya atılmamda ve bilûmum millî ve askerî harekâtın başına geçmemde şüphesiz mahzur vardı. Fakat o mahzur, adem-i muvaffakiyet hâlinde herkesten evvel ve herkesten ziyade en büyük ikap ve azaba duçar edilmekten başka bir şey olabilir miydi? Halbuki bütün vatanın ve koskoca bir milletin, hayat ve memâtı mevzuubahis olurken, vatanperverim diyenlerin kendi akıbetlerini düşünmesine mahal var mıdır?" (Nutuk, c. 1, s. 69-70.)

DELEGELERE GÜVENMİYORDU

MUSTAFA Kemal'in buraya kadar naklettiğimiz ifadelerinde, delegelere ve bu delegeler arasından seçilecek Heyet-i Temsiliyeye kesin bir güvensizlik içerisinde olduğu görülmektedir. Mustafa Kemal kendisinin içinde olmadığı ve başını çekmediği bir heye-

O günlere dayanan din düşmanlığı

Mustafa Kemal gerek Nutuk'ta, gerekse Erzurum Kongresinde kendi arkadaşları arasında anket yaptıktan sonraki konuşmasında, bilhassa da Nakşibendî Şeyhi Hacı Feyzi Efendiden (Baysoy) bahsederken, "zavallı" olduğunu ileri sürmektedir. Ve, Müslüman milletimiz tarafından çok sevilen hocaların, Heyet-i Temsiliyeye lâyık olmadıklarını, bu işleri beceremeyeceklerini, ancak bu heyete kendisinin girmesiyle bu işlerin hallolacağını ileri sürmektedir. Mustafa Kemal'in kurduğu Cumhuriyet Halk Fırkası da hep bu hoca ve din düşmanlığını bırakmayacaktır. İşte bu dindar düşmanlığının temeli ta o zamanlarda atılmıştır.

tin. Kongrenin kararlarını tatbik edeceğine inanmadığını açıkça ifade etmektedir. Burada onun hep kendisini ön plâna çıkarmaya çalıştığı müşahede edilmektedir. Halbuki delegelerin, onun başa geçmesiyle meydana gelecek mahzurları sayması da gözardı edilemez. Nitekim kendisi de, başa geçmesinin mahzurlu olabileceğini belirtmekten geri kalmamıştır. Mustafa Kemal'in daha işin başında böyle liderlik peşinde koşması, onun ileriye dönük, memleketin mukadderatını kendi isteğine göre değiştirmeye matuf düşünceler içerisinde olduğu fikrini akla getirmektedir. Nitekim Lord Kinross, Paşanın o zamanlardaki niyetini bakınız ne şekilde açıklamaktadır:

"Kongre sırasında kendisine, 'Yoksa Cumhuriyete doğru mu gidiyoruz?' diye soran bir arkadaşına, 'Hâlâ şüphen mi var?' diye cevap verdi. Ama bu henüz gizli tutulacaktı. Bu dönemde, girişilen hareketin Padişahlığa, ya da Halifeliğe karşı olmadığını belirtmeye dikkat ediyordu. Sadece bunların arkasındaki yabancı tehdidine yönelmişti. Öte yandan, hareketinin kanun çerçevesi dışına çıkmadığını belirtmeye de önem veriyor, yapılan işlerin yürürlükteki Osmanlı kurallarına uygun olarak, taşradaki valiliklerce resmen kayıt ve tescil edilmesini sağlıyordu." (Lord Kinross, Atatürk, s. 284.)

Mustafa Kemal'in cumhuriyetin kurulmasına karar verip ona göre hareket ettiğine dair Mazhar Müfit Kansu'ya söylediklerini de, Heyet-i Temsiliye meselesini bitirdikten sonra nakledeceğiz. Şimdi Mustafa Kemal'in, seçilecek Heyet-i Temsiliye hakkında serdettiği diğer fikirlerine gelelim.

Mustafa Kemal, kendisinin Heyet-i Temsiliyeye seçilmesinin neden lüzumlu olduğunu anlattıktan sonra, bu heyete dindar insanların, şeyhlerin seçilmesine taraftar olmadığını belirtiyordu. İşte kendi ifadelerinden bu görüşlerini takip edelim:

"Efendiler, ben bazı rüfekaca serdolunan mütâlaat ve tevehhümata mütavaat gösterseydim, (boyun eğseydim); iki nokta-i nazardan, büyük mahzurlar tevellüd edecekti. Birincisi; mütalâatımda, mukarreratımda ve bütün hüviyetimde isabetsizlik ve zaif olduğumu itiraf etmek ki, bu husus benim vicdanen deruhte ettiğim vazife nokta-i nazarından gayr-i kabil-i telâfi bir hata olurdu.

"Efendiler, tarih, gayr-i kabil-i itiraz bir suretle ispat etmiştir ki, büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudret-i layezelzel bir reisin vücudu elzemdir. Bütün rical-i devletin nâümidî ve âciz içinde... Bütün milletin başsız olarak zulmetler içinde kaldığı bir sırada, her vatanperverim diyen bin çeşit zatın, bin bir suret-i hareket ve içtihat gösterdiği hengâmelerde, istişarelerle birçok hatırlara ve nüfuzlara mahkumiyet lüzumuna kanaatle, salim ve esaslı ve bilhassa şedit yürümek ve en nihayet çok müşkül olan hedefe vâsıl olmak mümkün müdür? Tarihte, bu tarzda mazhariye-

SAYFALAR ARASINDA

Atatürk ne demiş?

3 MAYIS 1944 nümayişlerinde emniyete alınmıştık. Hamdolsun o zamandan beri emniyet altındayız ya... Vaktiyle Atatürk'ün yanında hizmet etmiş sivil polislerden biri anlatmıştı:

"Bir gün Atatürk yine o meşhur âlemlerinden birini yaşıyor, yaşatıyordu. Salona büyük bir masa kurulmuştu. Ata hem içiyor, hem konuşuyordu. Bir aralık durdu, etrafındakilere: 'Söyleyin bakalım. Bu millet beni öldükten sonra hakkımda ne diyecek?'

Hazirûn sıra ile sorguya çekildi. Kimi münci, kimi dâhi, kimi bu milleti ve vatanı yoktan var eden insan, demişler. Hattâ Allah'a, peygambere kadar yol alanlar olmuş. Atatürk gülmüş, "Hayır... Hiç biriniz bilemediniz. Bakın ne diyecek bu millet benim hakkımda... bu adamın etrafını böyle pu...pe... takımı sarmasaydı memlekete daha çok hizmetler yapacaktı."

Atatürk'ün bu sözü üzerine etraftan öylesine bir alkış kopmuş ki Ata bir gülmüş ki... Elindeki kadehi şöyle fırlatıvermiş.

(Osman Yüksel Serdengeçti, Gülünç Hakikatler, s.18)

te nail olmuş bir heyet-i içtimaiye irae olunabilir mi? İkincisi Efendiler· millet, memleket, siyaset ve ordu idareleriyle hiçbir alâka ve münasebetleri ve bu hususta liyakatleri görülmemiş ve tecrübe edilmemiş gelişigüzel zevattan, bilfarz Erzincanlı Nakşi şeyhi ve mutkili bir aşiret reisi gibi zavallılardan da teşkili ihtimalden hariç olmayan herhangi bir heyet-i temsiliyeye, mezubahis olan vaziyet ve vazife bırakılabilir miydi? Ve bırakıldığı takdirde, memleket ve milleti kurtaracağız, dediğimiz zaman, milleti ve kendimizi iğfal etmiş olmak gibi bir hata irtikâb etmeyecek miydik? Bu mahiyette bir heyete, perde arkasından yardım edilebileceği mevzubahis olsa da bu tarz, şayan-ı emniyet telâkki edilebilir miydi?" (Nutuk, c. 1, s. 70-71.)

M.Kemal'in delegelere itimâdı bulunmuyordu

Mustafa Kemal'in yukarda ileri sürdüğü fikirler, daha sonra kendisi tarafından kurulan Cumhuriyet Halk Fırkasının da zihniyet olarak temelini teşkil edecekti. Cumhuriyet Halk Partisi bu zihniyetten çıkacaktı. Mustafa Kemal burada, Erzincanlı bir şeyh veya Mutkili bir aşiret reisi gibi Anadolu'dan, halk tabakasından kimselerin "zavallı" olduklarını ileri sürmekte ve onların Heyet-i Temsiliyeye girmeye liyakatleri olmadığını iddia etmektedir ki, bununla dindarlara ve halka karşı olma düşüncesinin de esasları, farkına varılarak veya varılmayarak tespit edilmiş olmaktadır. Çünkü, bütün bu kongrelerden sonra Ankara'ya gidilip orada cumhuriyetin ilânının bir oldu bittiye getirilmesi, dine ve dindarlara karşı sindirme politikası tatbik edilmesinin yanında, milletin manevi kültür temellerinin ve inancının hamurunu teşkil eden her türlü değere de âdetâ savaş açılması, Kur'ân-ı yasaklanması, ezanın Türkçeleştirilmesi, tarikatların üzerine gidilmesi gibi hususların temelinin o zamanlar atıldığı ap açık görülmektedir.

Mustafa Kemal'in başa güreşmesi, kendisini Heyet-i Temsiliyeye seçtirmek ve oraya başkan olmak istemesi, onun bir taktik geliştirmesine yol açtı. Bu münakaşanın kongreye getirilmesi son derece tehlikeli olabilirdi. Yeni kongre ekseriyetinin, daha önce bah-

sedilen kanaatları sebebiyle, Paşanın Heyet-i Temsiliyeye girmesini tasdik etmeleri çok şüpheli idi. Adeta umumi vaziyete göre bu, imkânsız görünüyordu.

BİR ANKET YAPTIRIYOR

BUNA göre, bunu temin edecek teşebbüs, kongreye gelmeden meseleyi halletmeliydi.

Ve Paşa faaliyete başlayarak 5 Ağustos'ta yakın arkadaşlarını topladı. Akşam yapılan bir grup toplantısında, arkadaşlarının kesin kanaatlerini öğrenmek isteyen Paşa, herkesin bu hususta kî fikirlerini düşünmeksizin hemen yazmalarını istedi. Dağıtılan kâğıtlara herkes görüşlerini yazdı. (Sebahattin Selek, Anadolu İhtilâli, s. 226.)

Mustafa Kemal bu anketi "dürüst" olarak değerlendiriyordu.

Hadisenin devamını Mazhar Müfit Kansu'dan dinleyelim:

"Paşa, bunları birer birer okudu ve muhtevaları hakkında bize hiçbir şey söylemedi.

"Kimin ne yazdığını ve hangi nokta-i nazarın ekseriyet reyini kazandığını öğrenememiştik.

"Paşa, bütün cevapları okuduktan sonra: 'Arkadaşlarımın cevaplarını açıklamayacağım. Bu cevapları bir hatıra olarak dosyamda saklayacağım,' diyerek kendi düşüncelerini açıkladı.

"Arkadaşların, ben mutlaka Heyet-i Temsiliyeye dahil olmalıyım. Bugüne kadar cereyan eden müzakereler ile bir çok kararların tatbiki, gerek milli hayatımızı ilgilendirecek ehemmiyetli işleri ve faaliyetleri nizamlamayı şunun bunun anlayışına ve tesadüflere terk edemeyiz.

"Büyük işlerle meşgul olacak bir heyeti elbette ki, ne bir aşiret reisinin, ne de bir şeyhin, ne de şunun bunun eline terk edemeyiz. Bunun içindir ki Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Kongresi temsil heyetine ben girmeliyim ve bu temsil heyetinin seçtiği bir delege olarak da resmen Sivas Kongresine katılabilmeliyim.

"Ordudan perde arkasında kalmak için çekilmedim. Askerlikten istifa etmemin tek sebebi, sine-i millete atılmak ve sine-i millete açıkça çalışmak içindir." (Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, c. 1, s. 108.)

ANADOLU İHTİLÂLİ

MUSTAFA Kemal'in yaptığı ankete verilen cevaplara geçmeden önce, bir hususa dikkat çekmek istiyoruz. Acaba Mustafa Kemal neden hep başa geçmek istiyordu? Yukarda Sivas Kongresine katılabilmek için, Heyet-i Temsiliyeye seçilebilmesi gerektiğini belirtiyordu. Ama esas hedefi neydi? İşte Sabahattin Selek, bu hedefi, Anadolu İhtilali isimli eserinde açıklıyor:

"Mustafa Kemal Paşanın ihtilâl plânının temel unsuru şöyledir: Hareketi halka maletmek ve liderliğe seçimle gelmek.

"Yalnız orduya dayanarak, bir askeri cunta ile idareyi ele geçirmek, belki kestirme, fakat tehlikeli bir yol olacaktı. Bir çok sebep, Mustafa Kemal Paşanın doğru yolu seçmesini kolaylaştırdı. İttihat ve Terakki tecrübeleri bu sebeplerin başında geliyordu. Ordu, harpte beraber itibarını kaybetmişti. Zayıf ve güçsüzdü. Balkan Harbinden beri, ordunun politikaya karışması ile aleyhinde kuvvetli bir cereyan belirmişti. Her ne kadar ordu politik olmuş ise de, subayların bir kısmı ordunun politikadan çekilmesi fikrine inanmakta idi. Orduyu açıkça bir ihtilâl davranışına sokmak, çeşitli ihtilâflara ve bölünmeye sebep olabilirdi. Kaldı ki, halk orduya sempatik bir nazarla bakmıyordu. Halkın bir ordu hareketini desteklemesi beklenemezdi. İşte, bütün bu gerçeklerden dolayı, Mustafa Kemal Paşa, mücadelenin iç ve dış cephesinde asıl dayanağın ordu olduğu prensibini kabul etmekle beraber, Anadolu ihtilâlini bir askeri ayaklanma şeklinde göstermekten dikkatle kaçınmıştır.

HALKTA İHTİLÂL FİKRİ YOKTU

"GEREK Padişaha ve hükûmete, gerekse dış âleme, Anadolu'da bir halk hareketi ile karşılaşıldı kanısını vermek gerekiyordu. Ordu, ancak bu hareketi destekleyen bir müessese olarak geri plânda görünmeliydi....

"Halkta ihtilâl fikri yoktu. Fakat İkinci Meşrutiyetten bu yana halk, siyasi faaliyeti, dernek kurmayı az çok öğrenmişti. Padişaha ve hükûmetten karşı bir hareketi düşünmeksizin, sırf dış tehlikelerden korunmak gâyesiyle yer yer bazı teşekküllerde, hiç değilse, Padişah ve hükûmetin ümidi kesmiş olmanın psikolojisi hâkimdi. Bu hâl, bir dereceye kadar devleti yok kabul etmek anlamına geliyordu.

"Mustafa Kemal Paşa Anadolu ihtilâlini halka maletmek ve bunu bir halk hareketi olarak göstermek isterken, bütün bu gerçekleri sezmiş ve işe nereden başlayacağını hatasız tayin etmişti." (Anadolu İhtilâli, s. 211-212.)

Sabahattin Selek, Mustafa Kemal'in ihtilâl plânını ve metodunu da açıklarken bunu dört noktada topluyor:

"1. Anadolu'nun İstanbul ile olan fikrî ve idarî bağını koparark, Anadolu'yu İstanbul'dan ayırmak.

"2. Millî istiklâli kurtarmak parolasıyla Anadolu halkını bir teşkilât etrafında birleştirerek ihtilâl atmosferine sokmak.

"3. İhtilâl için ordunun desteğini sağlamak.

"4. Anadolu'daki mülkî idareyi, valiler ve mutasarrıflar eliyle ihtilâl idaresine bağlamak.

"Türkiye'nin o günkü şartları içinde ne bu plân açıkça ortaya konulabilir ve ne de gelişi güzel ihtilâlden söz edilebilirdi. İşin başında olanlar bile Mustafa Kemal Paşanın memleketi bir ihtilâle sürüklediğini kesinlikle bilmemeli idiler. Bunun içindir ki, Mustafa Kemal Paşa dâimâ millî istiklâli, vatanı ve Padişahı kurtarmaktan bahsetmiş; Padişaha karşı yapılan herhangi bir hareketi, Padişahı kurtarmak gerekçesine dayamıştır. İhtilâl kelimesini telaffuz etmekten dikkatle kaçınması zamanın gereği olduğu kadar, onun ihtilâl kavramına verdiği önemden de gelir. Nitekim, zaferden sonra dahi yaptığı işi ihtilâl olarak adlandırmaktan kaçındığını ve 'isyan' deyimini tercih ettiğini görmekteyiz." (Anadolu İhtilâli, s. 213.)

İBRAHİM TALİ ONGOREN--Heyet-i Temsiliyenin kongre azaları tarafından değil, müstakil vilâyetlerin merkez heyetleri tarafından seçilmesini istiyor ve M.Kemal'le Rauf Bey'in de Heyet-i Temsiliyeye seçilmesinin karşısında olduğunu belirtiyordu.

İhtilâl yaparak millete lider olmak istiyordu

Sabahattin Selek'in ifadesiyle, işte Mustafa Kemal bu ihtilâli gerçekleştirmek için, her zaman başa geçmek istiyordu. Heyet-i Temsiliyeye seçilmek istemesi de bundan kaynaklanıyordu.

Mustafa Kemal'in yaptığı ankete "arkadaşlarım" dediği kimseler arasında bazılarının cevapları şu şekildeydi:

Kâzım Dirik: "Mustafa Kemal Paşa, nokta-i hücum teşkil ettiği cihetle He-

yet-i Temsiliyeye girmemesi, eğer Kongre âzâsı ekseriyetle müşârünileyhin intihabına talip ve taraftar ise mutlaka kabul ile reddolunmaması; Rauf Beyefendi Heyet-i Temsiliyeye girerek manzume-i dahiliye elinde kalması ve dağılmak tehlikesine karşı bulunması (herhalde bu noktada müşârünileyhe fedakârlık düşer) ve bu suretle Heyet-i Temsiliyede cereyan edecek malûmat ve mukarrerata heyet-i mahsusamızca vakıf bulunulması ve ecnebilerin müracaatına karşı haiz-i kelâm ve mâruf bir simanın görünmesi."

Hüsrev Gerede:

"1. Heyet-i Temsiliye, vilâyet ve müstakil sancakların seçeceği zevat olmalıdır. Ancak bu suretle milli bir kuvvet gösterilebilir.

"2. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Beyefendi gibi şahsiyetlerin girmesi, harekât ve teşkilât-ı milliyenin bu gibi zevat tarafından yapıldığı hissini vermekten başka bir zararı olmaz."

Mazhar Müfit Kansu: "Heyet-i Temsiliyeyi teşkil edecek zevat, bu ismin icab ettireceği umur ve hususatı tedvir için, lâzım gelen evsafı haiz ise o halde Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyefendinin girmesine lüzum görmem. Fakat aksi takdirde istihdaf edilen gâye zir ü zeber olacağından herhalde Paşa ile Rauf Beyefendinin girmesini lâzım değil elzem bulurum."

MAZHAR MÜFİT KANSU— Heyet-i Temsiliyeyi teşkil edecek zevat, bu ismin icabettireceği umur ve hususatı tedvir için, lâzım gelen evsafı haiz ise o hâlde Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Rauf Beyefendinin girmesine lüzum görmem.

ANKET MEMNUN ETMİYOR

İBRAHİM Tali Öngören: "Heyet-i Temsiliye buradaki Kongre Âzâları tarafından intihap olunmayıp vilâyet veyahut elviye-i müstakile heyet-i merkeziyeleri tarafından intihap olunmalıdır. Vilâyetler ikişer, müstakil livalar birer kişi intihap etmelidir. Heyet-i Temsiliyeye Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyefendinin dahil olması fikri aleyhinde olduğumu arzetmiştim. Ancak, mazbut ve muktedir adamların intihap olunmayacağı mütalâasına mebni Rauf Beyefendinin hattâ Süreyya Beyefendinin dahil olmasını tecviz etmekteyim. Mustafa Kemal Paşa Sivas Kongresinin neticesine kadar serbest bir halde bulunmalıdır." (Anadolu İhtilali, s. 226-227.)

İbrahim Süreyya Yiğit ise, Mustafa Kemal ile Rauf Beyin Heyet-i Temsiliyeye seçilmelerini istiyordu.

Kendi tabiri ile, "samimi ve dürüst yazılı mahrem anket"ten alınan bu netice, Paşayı memnun etmemişti. Bu bakımdan kendisi gibi düşünen bir arkadaşı olan İbrahim Süreyya Yiğit Beye bu kağıtları hatıra olarak vermişti.

Ne var ki, daha önce de Heyet-i Temsiliyeye girmekteki ısrarlı düşünceleri yönünden harekete geçen Paşa, arzusunu gerçekleştirecek ve heyete girecekti.

Sadece girmekle de kalmamış heyete başkan da olmuştu. Böylece milli mücadelenin ilk siyasî kuruluşunun başına geçmiştir.

Bu başkanlık artık ona Sivas Kongresine gitmek yollarını da açmıştı. O tarihlerde henüz görünmeyen veya gizlenen ihtilalin gerçekleştirilmesi için bu başkanlık sıfatı ona çok lâzım olacaktı.

Heyet-i Temsiliye Âzâları şu zatlardan meydana gelmişti:

Mustafa Kemal, Rauf Bey, Raif Hoca, İzzet Bey, Servet Bey, Şeyh Fevzi Efendi, Bekir Sami Bey, Sadullah Efendi, Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa Bey...

Ayrıca Kâzım Karabekir Paşa da bu heyete seçilmiş, ancak halen asker oluşu sebebiyle, adı resmen açıklanmamış, durum kendisine Mustafa Kemal Paşanın da imzasını taşıyan bir

Hüsrev Gerede, M. Kemal'in heyetegirmesiniistemiyordu

tezkere ile bildirilmiştir. (İstiklâl Harbimizin Esasları, s. 106.)

Bu heyet gerektiğinde ilk millî hükûmet erkânı da olacaktı.

Bu icab da, kongre beyannâmesinin 4. maddesinde geçmişti. Merkezi hükûmet buraları terk etmeye mecbur bırakılacak olursa, hilâfet ve saltanat makamına bağlılığı, millî hakları sağlayacak tedbirleri alınayı, kurulacak bir geçici hükûmet temin edecekti. Bu geçici hükûmetle yapılacak harekâtı da Kâzım Karabekir Paşa idare edecekti. Kongrede hiç bulunmayan aşiret reisi Hacı Musa'nın, Heyet-i Temsiliyeye seçilmesi ise, Kürtlerin de Millî dâvâdan ayrılmayacaklarını göstermek gâyesiyle olmuştur. (A.g.e., s. 107.)

HÜSREV GEREDE—Mustafa Kemal paşa Hazretleri, Rauf Beyefendi gibi şahsiyetlerin girmesi harekât ve teşkilât-ı milliyenin bu gibi zevat tarafından yapıldığı hissini vermekten başka bir zararı olmaz.

Kongrenin hitama erdiği 7 Ağustos 1919'da bir beyanname yayınlandı. Bu beyannameyi, Kâzım Karabekir'in belirttiği şekliyle aynen yayınlıyoruz:

"Mütarekenin akdini müteakip gittikçe artan ahd-i şikenâne muamelat ve İzmir, Antalya, Adana ve havalisi gibi aksam-ı mühimme-i memâlikimizin fiilen işgali ve Aydın vilâyetinde ika edilen tahammülsüz Yunan fecayii ve Ermenilerin Kafkasya dahilinde hudutlara kadar dayanan katliam ve imha-yı İslâm siyasetiyle istila hazırlıkları ve Karadeniz sahilinde Pontus hayalini tahakkuk ettirmek gâyesiyle hazırlıklar yapılması ve sırf bu maksatla Rusya sahillerinden akın akın muhacir namı altında gelen yabancı Rumların ve bu beyanda da müsellâh çşkiya çetelerinin sevk ve celp edilmesi gibi hadisat karşısında, mukaddes vatanın inkısam ve inhilâl tehlikesini gören milletimiz, hiçbir irade-i milliyeye istinat etmeyen hükûmet-i merkeziyemizin bu alâm ve fecaiye çaresiz olamayacağına emsali meş'ûmesiyle kani ve bir çok müessirat tahtında ihtimal ki, daha elîm ve gayr-ı kabil-i hazım ve kabul mukarreratı da serfüru edeceğinden tamamıyla endişenâk bulunuyor. Binaenaleyh kendini en yakın ve bunu tehlikeler karşısında gören Şarkî Anadolu vilâyetinin mukadderatını bizzat muhafaza gâyesiyle her taraftan vicdan-ı milliyeden doğmuş cemiyetleri iştirakiyle ahiren mün'akid olan Erzurum Kongresi, 7 Ağustos sene 1335 (1919) tarihlerinde mesaisine hitam vererek bilütfü Teâla bervech-i âti mukarreratı ittihaz etti.

"1. Trabzon Vilâyeti ve Canik sancağıyla Vilâyat-ı Şarkiye namını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Mamuretülaziz, Van, Bitlis, vilâyeti ve bu saha dahilindeki elviye-i müsatakile hiçbir sebep ve bahane ile yekdiğerinden ve camia-yı Osmaniye'den ayrılmak imkânı tasavvur edilmeyen bir küldür.

"Saadet ve felakette iştirak-i tammı kabul ve mukadderatı hakkında aynı maksadı hedef ittihaz eyler. Bu sahada yaşayan bilcümle anasır-ı İslâmiye, yekdiğerine karşı mütekabil bir hiss-i fedakârî ile meşhun ve vaziyet-i

ırkıyye ve içtimaiyelerine riayetkâr öz kardeştirler.

DİĞER DİN MENSUPLARINA SERBESTİYET

"2- OSMANLI vatanının tamamiyeti ve istiklâl-i millimizin temini ve makam-ı saltanat ve hilâfetin masuniyeti için kuva-yı milliyeyi amil ve irade-i milliyeyi hakim kılmak esastır.

"3. Her türlü işgal ve müdahale, Rumluk ve Ermenilik teşkil gâyesine matuf telâkki edileceğinden, mütteh-den müdâfa ve mukavemet esası kabul edilmiştir. Hakimiyet-i siyasiye ve muvazene-i içtimaiyeyi muhil olacak surette, anasır-ı Hıristiyaniyeye yeni bir takım imtiyazat kabul edilmeyecektir.

"4. Hükûmet-i merkeziyenin, bir tazyik-i düveli karşısında buraları terk ve ihmal iztırarında kalması ihtimaline göre makam-ı hilâfet ve saltanata merbutiyeti ve mevcudiyeti ve hukuk-u milliyeyi kâfil tedabir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur.

"5. Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız anasır-ı gayr-i müslimenin, kavanin-i devlet-i Osmaniye ile müceyyed hukuk-u müktesebelerine tamamıyla riayetkârız. Mal ve can ve ırzlarının masuniyeti, zaten mukteziyat-ı diniye, an'anat-ı milliye ve esasat-ı kanuniyemizden olmakla bu esas kongremizin kanaat-ı umumiyesiyle de teyid olunmuştur." (İstiklâl Harbimiz, s. 100.)

Erzurum Kongresinde alınan kararların diğerleri de şöyleydi:

"6. Düvel-i itilâfiyece Mütareke'nin imza olunduğu 30 Teşrin-i evvel sene 1335 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan ve her mıntıkasında olduğu gibi Şarki Anadolu vilâyetlerinde de ekseriyet-i kahireyi İslâmlar teşkil eden ve harsi, iktisadi tefevvuku Müslümanlara âit bulunan ve yekdiğerinden gayr-i kabil-i infikak öz kardeş olan din ve ırkdaşlarımızla meskûn memalikimizin mukasemesi nazariyesinden bil-külliye sarf-ı nazarla mevcudiyetimize, hukuk-u tarihiye, örfiye ve diniyemize riâyet edilmesine ve bunlara mugayir teşebbüslerin tervic olunmamasına ve bu suretle tamamıyla hak ve elde müstenid bir karara intizar olunur.

"7. Milletimiz insani, asri gâyeleri tebcil ve fenni, sınai ve iktisadi hal ü ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahili ve harici istiklali ve vatanımızın tamamisi mahfuz kalmak şartıyla, altıncı maddede musarrıf hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ beslemeyen her hangi devletin fenni, sınai, iktisadi muavenetini memnuniyetle karşılarız ve şerait-i adile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhün de acilen tekarrürü selâmet-i beşer ve sükûn-u alem namına ahz-ı âmâl-i milliyemizdir.

RAZIM DIRIK -Anket kâğıdına Mustafa Kemal'le alâkalı olarak şöyle yazmıştı: "Mustafa Kemal Paşa Hazretleri nokta-i hücum teşkil ettiği cihetle Heyet-i Temsiliyeye girmemesi...

"8. Milletlerin kendi mukadderatını bizzat tayin ettiği bu tarihî devirde, hükûmet-i merkeziyemizin de irade-i milliyeye tabi olması zaruridir. Çünkü, irade-i milliyeye gayr-i müstenid ve hangi heyet-i hükûmetin îdi ve şahsi mukarreratı müntecî mütâ olmadıktan başka haricen de muteber olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadar mesbuk ef'al ve netayic ile sabit olmuştur. Binaenaleyh milletin bulunduğu hâl-i zicret ve endişeden kurtulmak çarelerine bizzat tevessülüne hacet kalma-

Kongrede, Hilâfet ve Saltanatın korunması kabul edilmişti

DR. ALİ NACİ DUYDUK--Mustafa Kemal'e muhalefet ettiğinden dolayı başına gelenleri söyleyen Ali Naci'nin anlattıkları enteresandır. Ali Naci Bey bir kaç defa suikastle burun buruna gelmiş, yakın dostlarının ikazlarıyla bundan kurtulmasını becermişti. Daha sonra da kendisini yurt dışına atarak, uzun bir müddet bu tehlikelerden uzak kalmıştı. Türkiye'ye döndükten sonra Demokrat Parti kurulunca oraya geçmiş ve on sene mebusluk yapmıştı.

dan hükûmet-i merkeziyemizin Meclis-i Milliyi hemen bilâ ifate-i an toplaması ve bu suretle mukadderat-ı millet ve memleket hakkında ittihaz eyleyeceği bilcümle mukarreratı Meclis-i Millinin mürakabesine arzetmesi mecburidir."

FIRKAYA GEÇİT YOK

"9. VATANIMIZIN maruz kaldığı âlâm ve hadisat ile ve tamamen ayni maksatla vicdan-ı milliden doğan cemiyetlerin ittihad ve ittifakından hasıl olan kitle-i umûmiye bu kerre 'Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti' ünvaniyle tavsif olunmuştur. İşte cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından âridir. Bilcümle İslâm vatandaşları, cemiyetin aza-yı tabiiyesindendir.

"10. Kongre tarafından müntehip bir 'heyet-i temsiliye' kabil ve köylerden bilitibar vilayet merakizine kadar mevcut teşkilât-ı milliye tevhid ve teyid olunmuştur." (İstiklâl Harbimiz, s.101-102.)

Erzurum Kongresinde kararlar bu şekilde alınmıştı. Ancak, Heyet-i Temsiliye de seçilmişti. Seçilmişti ama, Heyet-i Temsiliyeyi karara bağlayan metin kongre azalarından beş kişi tarafından imzalanmamıştı. Bunlar, Hüseyin Abanoz (Trabzon), Ömer Feyzi Eyüboğlu (Trabzon), Yusuf Ziya (Tirebolu), Dr. Ali Naci Duyduk (Giresun), İbrahim Kitapçı (Giresun) beylerdi.

MUHALİFLERİN BAŞINA GELENLER

BU kimseler kongredeki muhalefetleriyle tanınmışlardı. Bilhassa, M. Kemal Paşayı zaman zaman müşkül vaziyetlere sokmuşlardır. O kadar ki, bunlardan bilhassa Ömer Feyzi, M. Kemal tarafından daha sonraları Nutuk'ta, "düşman casusu" olarak tavsif bile edilmiştir.

Ömer Feyzi Bey, diğerlerinden ayrı olarak Lozan Andlaşmasından sonra, memlekete girmeleri yasaklanan 150'liklere dahil edilmiştir. Fransa'da çok perişan bir hayat yaşadıktan sonra (15 yıl), 1938'de çıkarılan af sebebiyle yurda dönmüştür. (Erzurum Kongresi, s.124.)

Kongrede Paşaya muhalefet eden diğer kimselerin hayatları da ibretlidir. Bunlardan Dr. Ali Naci Duyduk'un anlattıkları enteresandır. Kongre bitince, İbrahim Hamdi ve Dr. Cemil'le birlikte Mustafa Kemal Paşayı ziyarete gittiklerini belirterek söze başlayan Ali

Naci, Paşaya hitaben söylediklerini nakletderek, şöyle devam ediyor:

"Paşam, Kongrenin cereyanı sırasında bazı ihtilâflarımız oldu, fakat artık karar verildi, memleketin dedikodu ve fikir münakaşalarına tahammülü yoktur. Hepimiz için alınan kararlar dairesinde çalışmak vicdan borcudur. Allah muvaffak etsin" dedim.

"Paşa elimi sıktı. 'Sen mert bir arkadaşsın, bana her zaman merdane söyledin' dedi, ayrıldık...

"Fakat bazı arkadaşlar, kongredeki tutumumuzdan dolayı bizlere husumet beslendiği endişesi içindeydiler. Bir tedbir olarak Bayburt'tan, ana yolu bırakıp, Pandıklı yaylalarından Sürmene'ye indik. Ömer Feyzi, Hüseyin Abanozoğlu, İbrahim Hamdi ve ben.

TOPAL OSMAN'IN HASIMLIĞI

"DORADAN Trabzon'a ve Giresun'a gittik. Ben hemen gazetemi kapattım. Fakat asıl tehlike Giresun'da idi. Kongreye gidinceye kadar her dediğimizi yapan, bizimle beraber olan Osman Ağa (Topal Osman) birden bire değişmiş. Kongredeki tutumumuzu nasıl öğrenmişse, bize hasım olmuştu. Halbuki Osman Ağayı giyabında, Mustafa Kemal Paşaya biz, Erzurum'da tanıtmıştık. Şimdi Osman Ağanın Mustafa Kemal Paşa ile muhabere ettiği söyleniyordu.

"Ve Osman Ağa her fırsatta bize saldırmak için bahane arıyordu. Bir kaç kere hakaret ve tehditlerine maruz kaldım. Ben Giresun Gençler Birliği'nin başkanı idim. Gençleri çağırarak, beni başlarından atmalarını söylemiş. Gençler kabul etmeyince, Birliği de, binasını da dağıttı.

"Osman Ağa, Giresun'da bir hükümdar gibi idi. Kimseyi dinlemiyor her istediğini yapıyordu. Dönüşümüzden biraz sonra, Giresun'dan gelen Kaymakam Hüsnü Beyi (Çakır) bile dairesinden çıkarmamış, Trabzon'dan gönderilen bir Fransız torpidosu ile kurtulup Trabzon'a gelebilmişti.

"İbrahim Hamdi, bir kaç ay sonra bir yolunu bulup gitti. Giresun'dan da, memleketten de çıkıp gitti.

"Bizimle arkadaşlık eden aydın hemşehrilerimiz de korku içinde idiler. Bir seferinde Avukat Cemil ile Bekir Sükûti kendilerini evlerinin üst kat penceresinden aşağı atmışlar ve bu yüzden hayli zaman tedavi görmüşlerdi.

"Benim vaziyetim çok tehlikeli idi. Her an beni vurdurmak ihtimali vardı. Bir kaç kere, Osman Ağanın çetesinde bulunan akrabamdan Kaptan'ın haber vermesi ile, ölümden kurtuldum. (Bu kaptan sonra Ankara'da milis yüzbaşı rütbesiyle Meclis Muhafız Kumandanı olmuştu.)

"Osman Ağanın çetesi Doğu'da ayaklanan eşkıya üzerine gönderilince, ben de gidecektim. Fakat son dakikada

Topal Osman muhâliflerin peşine takıldı

TOPAL OSMAN- Bir çete reisi olan Topal Osman, Mustafa Kemal'in emrine girmişti. Bu sebeple aldığı emirle mi, yoksa kendiliğinden midir bilinmez, Erzurum Kongresinde Mustafa Kemal'e muhalefet edenlerin yüreğine korku salıdıren, onları öldürmeye teşebbüs eden, kasteden bir kimseydi. Topal Osman Giresun'dayken de adeta bir hükümdar gibiydi.

vazgeçti. Bir zaman sonra haber göndererek Erzurum'a gitmemi emretti. Çarem yoktu, gidecektim. Fakat, yakın arkadaşım Bulancak Bucak Müdürü Osman Fikret, yolda öldürüleceğimi haber verince, limandaki bir Fransız ticaret gemisine sığındım. İstanbul'a gittim...

"Giresun'da yedi sekiz ay kadar kalmıştım. Bir iki ay kadar da İstanbul'da kaldım. Pasaport alarak Viyana'ya gittim. Doktorluk ihtisasına başladım. Altı ay kadar kaldım. İş bulamadım, param bitti.

"Vapurla Triyeste'den Hatay'a gidip yerleştim. Doktorluk yaptım. Beş altı sene kadar kaldım. Gaziantep Valisi Hüsnü Çakır'ın delaletiyle memleket'e avdetime müsaade edildi. Pasaport verildi. Döndüm. Memuriyet aldım. Giresun'a hükûmet doktoru oldum. Tekrar siyasi hayata girdim. Halk Partisine yazıldım. Demokrat Parti kurulunca oraya geçtim. On senelik mebusluktan sonra Yassıada'dan beraat ederek çıktım. Artık istirahat halindeyim." 1.11.1966 (Erzurum Kongresi, s.159-160.)

Elektrik Mühendisi İbrahim Hamdi Bey de, kongre sırasında Paşanın üniformasına, başkanlığına itiraz edenlerdendi. O da Topal Osman'ın kendilerini öldüreceği korkusundan her an silahlı gezdiklerini anlatmaktadır. İbrahim Bey daha sonra, hayatının iyice tehlikeye girdiğini anlayınca, önce İngiltere'ye ondan sonra da Almanya'ya gitmiştir. Orada 14 sene kalan İbrahim Hamdi Bey, 1933'de AEG firmasının mümessili olarak Ankara'ya gelmiş. Bir hâtırasını şu şekilde anlatıyor:

"Firmam adına Ankara'nın elektrik şebekesini yapıyorum. İyi hatırlayamıyorum. Bir bayram münasebetiyle olacak, şebekenin acele tamamlanması bildirildi. Ben de hemen ekibi faaliyete geçirdim. Tespit edilmiş olan güzergâhı kazıtarak kablo döşetmeye başladım.

"Güzergâhım nerelerden geçtiğini bilmiyordum. Kalabalık bir işçi kitlesi çalıştırıyordum. Meğer, Orman çiftliğinin arazisine girmişiz. Çiftlik Müdürü Tahsin Bey gelip durumu bildirdi ve Atatürk'ten izin alınadan bunu nasıl yapabildiğimizi sordu. Şaşırıp kalmıştım. Talihin garip bir cilvesiydi bu. Erzurum Kongresi'nde çatışmıştık. Yurt-

tan ayrılmıştım, yıllar sonra yurda döndüğümde bir başka sebeple ve yine ona rağmen arazisini kazıtmış gibi bir duruma düşüyordum. Neyse ki, izni Müdür Tahsin Bey aldı ve inşaata devam ettik.

"Bir kere de Ankara Palas'taki bir baloda bir arada bulunduk. Beni görebileceği bir yerde idim. Fakat ya tanımadı, ya da önem vermedi. Her ikisi de mümkündü. Çünkü, artık o, Atatürk'tü ve ben lâlettayin bir insan." (A.g.e., s. 164.)

Mustafa Kemal'in ilk muhaliflerinin bilhassa Ömer Feyzi, Ali Naci ve İbrahim Hamdi Bey oldukları söylenebilir. Ancak ihtilâf mevzuları, fazla öze temas eden meselelerde değildi. Herkes millî iradeye dayanan bir devlet sistemini gâye edinmişti. Herkes saltanatın ve hilâfetin kurtarılmasını istiyordu. Ancak Mustafa Kemal düşünmediği halde, onlar gibi düşündüğü intibâını vermeye çalışıyordu.

Mustafa Kemal'le muhalif gibi görünenler arasındaki ihtilâfların menşeinde bir kaç husus vardı. Bunlardan birisi, millî birliğe doğru gidilecek yolun çizilmesinde görülmüştü. Mustafa Kemal bir hamlede millî birliğe varmak isterken, Kâzım Karabekir kademeli olarak bu birliğe gidilmesinin doğru olacağını savunuyordu. Bu sebeple Mustafa Kemal'le, Kâzım Karabekir arasında anlaşmazlık meydana getirecek yazışmalar olmuştu. Fakat daha sonra, o zamanki şartlar bu anlaşmazlığı kendiliğinden ortadan kaldırdı. Kâzım Karabekir Paşa, kendisinin her zaman Mustafa Kemal Paşayı "hüsn-ü idare etmek" mecburiyetinde kaldığını belirtir. Mustafa Kemal'in ön plâna çıkarılması da hep bu "hüsn-ü idare etmek" anlayışından kaynaklanmıştır.

KAZIM KARABEKİR Mustafa Kemal'le Kazım Karabekir arasındaki en büyük anlaşmazlık, Millî Birliğe doğru gidilecek yolun çizilmesinde görülüyordu. Mustafa Kemal bir hamlede millî birliğe varmak isterken, Kazım Karabekir kademeli olarak bu birliğe gidilmesinin doğru olacağını savunuyordu. Karabekir, Paşayı "Hüsn-ü idare" ediyordu.

M.Kemal Paşa'ya karşı çıkmanın bedeli ölümdü!

İkinci anlaşmazlık belirtisi de, Mustafa Kemal'in Kongreye katılıp katılmaması hususunda görülmüştü. Mustafa Kemal ne şekilde olursa olsun, Kongreye katılmak istiyor, bazı delegeler ise buna şiddetle karşı çıkıyorlardı. Nitekim iki delegenin istifa ederek, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyin usûlüne uygun olarak delege olabilmeleri sağlanınca, anlaşmazlık bitti.

Üçüncü anlaşmazlık da, Mustafa Kemal'in kongre başkanlığına seçilip seçilmemesi hususunda çıktı. Bir dördüncü ihtilâf da şuydu: Delegeler Mustafa Kemal'i tanımıyorlar, Mustafa Kemal de delegeleri tanımıyordu... Meselâ Mustafa Kemal, Nutuk'ta, "Ömer Feyzi Bey..." diyor.

Oysa ki, Ömer Feyzi Bey Erzurum Kongresine, Mustafa Kemal Paşanın sandığı gibi "her nasılsa" girmiş bir kimse değildi. Ömer Feyzi Bey, Trabzon'un eski, geniş ve tanınmış bir ailesi olan Eyüboğullarındandı. Kongreye başkan vekili seçilen, Mustafa Kemal Paşa taraftarı Eyübzâde İzzet Beyin yakın akrabası idi.

Yüksek tahsilliydi. Avukattı, gazeteciydi, politikacıydı. Güzel hitabeti vardı. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyetinin kurucusu ve Heyet-i Merkeziye üyesiydi.

26 Mayıs 1919'da, Padişahın huzuru ile açılan, Sadrazamın huzurunda devam eden Şûra-yı Saltanatta, Trabzon'un temsilcisi olarak bulunmuş, söz alıp konuşmuş ve Ferid Paşa gibi bir hükûmet başkanının karşısında Millî Şûranın öneminden, millî iradeden ve millî iradeye dayanan bir hükûmete ihtiyaç olduğundan bahsetmişti.

Ömer Feyzi Eyüboğlu, aslen Trabzon'un Maçka ilçesindendi. Trabzon merkezinde otururdu ve Sürmene'den delege olmuştu. Bu her nasılsa delege oluş değil, iki yakın akrabasının da delege olmasını sağlayıcı bir tedbirdi.

Çünkü, Maçka ilçesinden yakın akrabası İzzet Eyüboğlu seçilecekti, merkez ilçeyi de kayın babası Hüseyin Abanozoğlu'na bırakmıştı. Sürmene Kaymakamı ise, kayın biraderi Selâhaddin Abanozoğlu idi, nasıl olsa onu Sürmene'den delege seçtirebilirdi. Böylece Ömer Feyzi Bey, Erzurum Kongresine iki akrabası ile de beraber gelmiş oluyordu.

Bundan da anlaşılmaktadır ki, Ömer Feyzi Bey, Mustafa Kemal Paşaya tanıtıldığı gibi, her nasılsa Trabzon vilâyetinin bir yerinden çıkagelmiş bir delege değildi. Belki de Mustafa Kemal Paşa onun bu aile münasebetlerini bilmediği için, başkan yardımcılığı seçiminde kendisini tutan İzzet Beye karşı, onun Hüseyin Efendiyi tutuşunun da bir kaynbaba-damat münasebetinden ileri geldiğini bilmiyor ve tutumunun arkasında da bazı tehlikelerin bulunduğundan endişeleniyordu.

Böylece Ömer Feyzi Bey, kimliği bilinmeyen şüpheli bir kişi sanılınca, hakkında sert ve kesin hükümler vermek de kolaylaşıyordu. Meselâ, Hasan İzzettin Dinamo, Ömer Feyzi Bey aleyhinde şunları söylüyordu:

"Ömer Feyzi Bey, avukat ve gazeteciydi ve korkunç bir İttihatçı düşmanıydı. Dünya savaşı içinde Rumların sürülmelerine, Ermeni azınlığının sürülüp öldürülmesine karşı pek çok atıp tutmuş ve İttihatçıların düşmanlığını üstüne çekmişti. Delişmen tabiatlı bir adam olan Ömer Feyzi Bey, İttihatçı düşmanlığında o denli ileri gitmişti ki, memleket uğrunda olumlu bir söz söyleyen, düşmana karşı direnmek isteyen her yurtseveri, bir İttihatçı ve vatan haini olarak görüyordu. Ömer Feyzi Bey, bütünüyle İstanbul'un etkisi altında ve onların gizli görev-

SAYFALAR ARASINDA

Anıtkabir ve heykel

1953 YILI Cumhuriyet Bayramına yetiştirilmesine karar verilen Atatürk'ün Anıtkabir etrafında süs için yapılacak insan, arslan ve sair heykellerin inşası ihale edilmiştir. Anıt-Kabirde iki insan heykeli, 24 Arslan heykeli, 16 da sollyetif olmak üzere cem'an 43 heykel yapılacak ve bunlara 800 bin lira sarfedilecektir.

Bunu gazetelerde okudum ve aynen iktibas ettim. İki insan 24 arslan, 16 bilmem ne heykeli... 800 bin lira. Vay babam vay... Zavallı milletin paraları... Nelere sarfediyorlar... Hayvanlara, taşlara, şuna buna...

İki insan, tam kırk tane hayvan. Demokrasiye göre ekseriyet hayvanlarda...

Atatürk'ün etrafını bir sürü mahluklarla, hayvanlarla doldurmak; bu Atatürk'ün hatırasına saygısızlık olmaz mı acaba? Adamcağız sağlığında da birçok mahlûklar tarafından sarılmıştı. Öldükten sonra da... Malûm ya, Ankara'yı ziyaret eden bir ecnebi Atatürk'e, "Ankara'yı çok beğendiğini, yalnız hayvanat bahçesi bulunmadığını" söyler.

Atatürk bunun üzerine, yanındakilere, "Götürün şu adamı Meclise.. Orada envâi çeşit hayvan var" der.

O zamanki Büyük Millet Meclisini hayvanat bahçesi olarak tavsif eden, kendisinden soyadı isteyenlerin kimisine "eşek" kimisine "köpek" (Bu meşhur ve mağrur, emsalsiz, nâdir bir gazetenin kurucusudur) koy diyen, böylece sağlığında bir sürü hayvanlarla kuşatılmış olan Ebedî Şefin öldükten sonra da aynı âkıbele uğraması talihin garip bir cilvesidir. Hikmetinden sual olunmaz.

Osman Yüksel Serdengeçti, Gülünç Hakikatler, s.115-116

lisi olarak Erzurum'a gelmişti. Bütün niyeti, delegeler arasında propaganda yapıp panik yaratarak kongreyi dağıtmak, K. Karabekir'le Mustafa Kemal'i elleri böğründe ortada bırakmaktı." (Kutsal İsyan, c. 4, s. 41.)

PADİŞAHA BAĞLILIĞI SAĞLAMDI

BURADA üzerinde durulması gereken iki husus vardır. Birincisi Ömer Feyzi Beydeki İttihatçı düşmanlığı... İstanbul'da İttihatçıların ne oyunbazlıklar yaptığını gâyet iyi biliyordu. Demek ki, bu zihniyette olanların memleketi iyiye götüreceğine inanmıyordu. Zira İttihatçıların elit kadrosu, tepeden inmeci, ihtilâlci bir zihniyete sahipti. Belki de, Ömer Feyzi Beyin Mustafa Kemal'e karşı çıkması, onun da daha önce İttihatçılar içerisinde yer almasından kaynaklanabilirdi. Mustafa Kemal, o gün için İttihatçıların içinde olmasa bile, tepeden inmeci ve bir hamlede iş bitirici, metod olarak onların görüşlerini paylaştığı düşünülecek olursa, Ömer Feyzi'nin buradaki endişelerinin kaynağı daha iyi anlaşılabilir.

FERİT PAŞA: Ömer Feyzi, 26 Mayıs 1919'da Padişahın huzuru ile açılan Sadrazamın huzurunda devam eden Şûra-yı Saltanat'da Trabzon'un temsilcisi olarak bulunmuş, söz alıp konuşmuş, Ferid Paşa gibi bir hükümet başkanının karşısında millî şûranın önemini, millî iradeden ve millî iradeye dayanan bir hükümete ihtiyaç olduğunu belirtmişti.

Diğer taraftan, İ. İzzettin Dinamo'nun bu hususta bir meseleyi de saptırdığı göze çarpmaktadır. Çünkü Ömer Feyzi, gerçi İstanbul'da kendi muhitinin delegesi olarak Padişah huzuruna çıkmıştır. Ama burada da milletin kendi hakkındaki kararını yine kendisinin vermesini istemiştir. Ve İstanbul'dan oraya vazifeli olarak gönderilmiş de değildir. Zira kendisi zaten İstanbul'da oturmuyordu ki... Sürmene'de oturuyordu.

Zaten, Erzurum Kongresinin yapılmasına karar verenler, Erzurum ve Trabzon'daki cemiyetlerin idarecileridir. Ömer Feyzi Bey de, Trabzon'daki Cemiyetin kurucusu ve Heyet-i Merkeziye üyesidir.

Padişaha bağlılığı ise çok sağlamdı. Vatanın kurtuluşunun da ancak padişah adına ve padişahla beraber olabileceğini düşünüyordu. Ne var ki, o sıralarda herkes Padişah taraflısıydı. Padişah taraflısı olmayanlar bile, tepki çekmemek için o yolu tercih etmek zorunda kalmışlardı. Mustafa Kemal'in de Kongrenin başkanı olarak, Padişaha bağlılık telgrafı çektiğine daha önce işaret etmiştik.

Mazhar Müfit Bey ise, "ukala" diye tavsif ettiği Ömer Feyzi Beyin, askerlerin siyasetten çekilmesi, millî hareketin halk içinden gelmesi, düzenli ordu yerine halkın silahlandırılması yolundaki konuşmalarının ve fikirlerinin "bolşeviklik propagandası" olarak kabul edildiğini, toptan ve büyük bir kızgınlığa sebep olduğunu ileri sürmektedir.

Aslında onun düşüncelerinin, bolşeviklik taraflısı olarak anlaşılması fevkalâde yanlıştır. Ve gerçeğe bakılırsa, bolşeviklik taraftarı değil, Amerikan taraftarı idi. Onların kalkınma prensiplerini ve tatbikatlarını benimsemiş bir "adem-i merkeziyetçi"ydi. Yani Prens Sabahaddin'in ekibindendi. Bunun Mustafa Kemal tarafından bir ihtilâf mevzûu yapılması son derece zayıf bir ihtimaldir.

Şunu unutmamak gerekir ki, o günlerde Amerikan taraftarlığını, onların himayesini, vesayetini (manda) istemeye kadar götürmüş olan Bekir Sami Bey, Heyet-i Temsiliye'ye getirilmişti.

Bekir Sami Bey, bu fikri İstanbul'dan Kongreye getiren insandı. Buna rağmen, Mustafa Kemal'in çalışmalarına ortak olmuş ve daha da ötesi, Birinci Büyük Millet Meclisinde Dışişleri Bakanlığına getirilmiştir. Bundan do-

layı, Ömer Feyzi'ye yapılan ithamın sebebini, onun kongredeki tutumunda aramak fevkalâde yanlıştır. İşte Ömer Feyzi Bey, bir hayli karışık gelişmelerden sonra, "Bir millî mücadele aleyhtarı olarak Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmıştır."

Bu tarihten itibaren de, Ömer Feyzi Beyin kaderini yaşayan insanlara rastlayacağız. Mustafa Kemal'e muhalefet ettiği, ona aykırı görüş beyan ettiği ap açık ortaya çıkan ve zannedilen kimseler, hep korkular, tehditler içinde yaşamış, kendi ülkelerinde rahatları kaçmıştır. Bunlardan bir kısmı da ölüme maruz kalmaktansa, çareyi yurt dışına kaçmakta bulmuşlardır.

Şimdi tekrar Kongrenin bittiği akşama dönmek istiyoruz. Mustafa Kemal Paşa gece yarısı olduğu halde hâlâ uyumamıştır. Belki hem sevinçten, hem de endişeden dolayı uyuyamamıştır. Sevinçten uyuyamamıştır: çünkü, artık Millî Mücadelenin liderliği kendisinde karar kılar gibidir. Endişelerinden uyuyamamıştır: zirâ, bu hareketi bütün Anadolu'ya yayabilecek midir?

Bu arada sohbet devam etmektedir. Mazhar Müfit Bey de oradadır. Mazhar Müfit Bey, o günkü ruh haletini anlatırken, Paşanın içinde daha ilk günden tasarlayıp, tertiplediği bir plânı olduğundan bahsetmektedir. Kansu'nun hâtıralarında bu plânın çok açık bir şekilde yer aldığı, daha doğrusu Mustafa Kemal tarafından o sevinç ve endişe halinde açıklandığı görülmektedir.

Mazhar Müfit Beyin uykusu gelmiştir. Artık kafasını yastığa koymayı düşünmektedir. Bu arada emîreri gelir ve Paşanın çağırdığını söyler. Mazhar Müfit gider. Süreyya Bey de oradadır. Sabaha kadar konuşurlar. O gece Mustafa Kemal Paşanın anlattıkları, kongre üzerinde yaptığı yoğun yorumlar ve gelecek için kafasında sakladığı düşünceler, bu gün bize çok şey anlatmaktadır.

Geceleri gündüz yapan, düzensiz bir hayatın zararını söyleyen Mazhar Müfit'e karşı Mustafa Kemal, "Sen bunları bırak. Korkma, ben bu hayata alışığım" cevabını verir ve sorar:

"Söyle bakalım, kongre kararlarını nasıl buluyorsun?"

"Muhakkak ki çok iyi. Ancak, Şark vilâyetlerine mahsus bir program hâlinde. Bakalım Sivas'ta ne olacak, ne şekil alacak?"

Paşanın cevabı, Sivas'ta yeni bir şey olmayacağı merkezindedir. Orada, sadece bu esaslar tasdik edilecek, belki genişletilecektir. Fakat ana dâvâ aynıdır. Şark Vilâyetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında diğer cemiyetlerin toplanması çok mühim bir noktadır. Bu, hem toplu mesaiyi sağlayacak, hem de, millî mücadele ve millî iradenin sevk ve iradesi bir dimağ etrafında bütünleşmiş olacaktır.

HASAN İZZETTİN DİNAMO—Ona göre Ömer Fevzi Bey, korkunç bir bir İttihatçı düşmanıydı. Dinamo'nun ileri sürdüğü gibi, Ömer Fevzi Bey, İstanbul'dan Erzurum Kongresini karıştırmak için gönderilmiş bir kimse değildi. Zira o İstanbul'da oturmuyor, Sürmene'de ikamet ediyordu. Ve onun delegesi olarak Erzurum Kongresine katılmıştı.

SİYÂSİ PARTİYE KARŞI MI?

MUSTAFA Kemal, daha sonra, kongrede meydana gelen bazı hâdiseler hakkındaki düşüncelerini dile getirir:

"Asrî kelimesi hoca efendilerin taassubuna dokundu... Yanlış tefsir ve mülahazalara kapıldılar. O kelimeyi

çıkartmakla iyi ettik. Asri kelimesi şu mânâya mı gelir, bu mânâya mı gelir diye saatler harcamanın ve yanlış tefsirlere yol açmanın mânâsı yoktu.

"Kongrenin siyasi partiye inkılâb hakkındaki teklifi reddetmesi de mükemmel oldu. Ben siyasî partilerin bugünkü vaziyet içinde aleyhindeyim. Biz siyasî partilere değil, milli birliğe muhtacız. Böyle felâketli anlarda siyasî partiler millet beraberliğini bozar.

Ömer Feyzi ve arkadaşlarının takriri bolşeviklik yolunu açıyordu. Onun da ittifakla reddi çok iyi oldu.. Bunlar küçük sanılan, hakikatte mühim olan noktalardır."

Paşanın Erzurum günlerinde olmasına sevinir göründüğü şeyler, şartlarının tahakkuku beklenen şeylerdi. Çünkü daha sonra siyasi parti bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulmuştur. Bolşeviklik ise, resmi temaslar görünüşte çok samimi olmuş, Lenin ile Mustafa Kemal arasında yazışmalar cereyan etmiştir. Paşa sözlerini bitirirken, şunları söylüyordu: "Erzurum'da ve kongrede gördüğüm samimiyet, mertlik, fedakârlık, azim ve îman, beni doğrusu çok cesaretlendirdi. Memleketi kurtarmak yolundaki cesaretimi artırdı."

NOT DEFTERİN YANINDA MI?

SOHBETİN asıl ve mühim olan kısmını ise Mazhar Müfit'in hâtıralarından takip edelim:

Süreyya Yiğit'in, "Muvaffak olduktan sonra dahi iş bitmiyor. Paşam, memleketin namütenahi çalışmaya ve inkılâplar meydana getirmeye ihtiyacı var" şeklindeki mütalaası ile mevzu, memleketin sosyal bünyesine intikal etti.

Paşa, vatanın kurtulmasından sonra Cumhuriyet ilânının şart olduğu hakkındaki mütalâa ve imânını bir defa daha sağladıktan sonra, "Mazhar not defterin yanında mı?" diye sordu.

"Hayır Paşam" dedim.

"Zahmet olacak ama, bir merdiveni inip çıkacaksın. Al gel..." dedi.

Nerede ise sabah olacaktı. Fakat onun yanında iken dünya, gecesi gündüzü olmayan bir âlemden ibaretti. Binaenaleyh, uyku ihtiyacı da yoktu. Hemen aşağıya indim. Not defterini alıp geldim.

O, hâtıra defterime ve günü gününe her hadiseyi not edişime hem memnun olur, hem de bazan latife etmekten kendini alıkoyamazdı.

"Hafızalarımız zayıfladığı zaman Mazhar Müfit'in not defteri çok işimize yarayacak" derdi...

Defterimi getirdiğimi görünce, sigarasından bir kaç nefes üst üste çektikten sonra, "Amma bu defterin bu yaprağını kimseye göstermeyeceksin. Sonuna kadar mahrem kalacak, bir ben, bir Süreyya bir de sen bileceksin. Şartım bu..." dedi.

taraflarımız var" dedim. Gülerek "Bunu zaman tayin eder. Sen yaz..." dedi.

Yazmaya devam ettim:

"Beş: Latin harfleri kabul edilecek."

"Paşam kâfi" dedim ve biraz da hayal ile uğraşmaktan bıkmış bir insan edası ile "Cumhuriyet ilânına muvaffak olalım da üst tarafı yeter" diyerek defterimi kapadım ve koltuğumun altına sıkıştırdım. İnanmayan bir adam

Bolşevikliğe karşı çıkan M. Kemal, Lenin'le mektuplaştı

TESETTÜR KALKACAK

SÜREYYA da, ben de, "Buna emin olabilirsiniz Paşam" dedik.

Paşa, bundan sonra, "Öyle ise önce tarih koy" dedi. Koydum: 7-8 Ağustos 1919. Sabaha karşı.Tarihi sayfanın üzerine yazdığımı görünce, "Pekâla yaz" diyerek devam etti:

"Zaferden sonra hükûmet şekli, cumhuriyet olacaktır. Bunu size daha önce de bir sualiniz münasebetiyle söylemiştim, bu bir.

İki: Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muâmele yapılacaktır.

Üç: Tesettür kalkacaktır.

Dört: Fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyilecektir."

Bir anda gayr-i ihtiyarî kalem elimden düştü. Yüzüne baktım. O da benim yüzüme baktı. Bu, gözlerin bir takılışta birbirine çok şey anlatan konuşuşuydu. Paşa ile zaman zaman senli benli konuşmaktan çekinmezdim.

"Neden durakladın" deyince, "darılma amma Paşam, sizin de hayalperest

LENİN Mustafa Kemal Erzurum Kongresini değerlendirirken kendisinin siyasi partilere de, bolşevikliğe de karşı olduğunu söylüyordu. Ancak, daha sonra Lenin ile aralarında yazışmalar bile cereyan etmiştir.

tavrı ile "Paşam sabah oldu. Siz oturmaya devam edeceksenız hoşça kalın diyerek yanından ayrıldım."

DİYANET İŞLERİ BAŞKANI ŞAPKA GİYMİŞTİ

O GÜNLERİN hakikaten hayal olan o fikirleri, daha sonra birer birer gerçekleştirildikten sonra, M. Müfit çok mahçup olduğunu anlatır:

"Çankaya'da akşam yemeklerinde birkaç defa, bu Mazhar Müfit yok mu, kendisine Erzurum'da tesettür kalkacak, şapka giyilecek, Latin harfleri kabul edilecek dediğim ve bunları not etmesini söylediğim zaman, defterini koltuğunun altına almış ve bana hayalperest olduğumu söylemişti, demekle kalmadı, bir gün mühim bir ders de verdi Şapka inkılâbını ilân etmiş olarak Kastamonu'dan dönüyordu.

"Ankara'ya avdet ettiği anda otomobille eski meclis binası önünden geçiyor, ben de kapı önünde bulunuyor-

Ülke kurtulmadan evvel inkılâpların plânı yapılıyordu

SÜREYYA YİĞİT— Muvaffak olduktan sonra dahi iş bitmiyor. Paşam, memleketin namütenahi çalışmaya ve inkılâplar meydana getirmeye ihtiyacı var.

dum. Manzarayı görünce gözlerime inanamadım.

"Kendisinin ve yanında oturan Diyanet İşleri Reisinin başında birer şapka vardı. Kendisi neyse ne fakat kendisini karşılamaya gelenler arasında bulunan Diyanet İşleri Reisine de şapkayı giydirmişti.

"Ben hayretle bu manzarayı seyrederken, otomobili durdurttu, beni yanına çağırdı ve birden, 'Azizim Mazhar Müfit Bey, kaçıncı maddedeyiz. Notlarına bakıyor musun?' deyiverdi.

"Bu bir latîfeydi, fakat, mahçup eden bir latîfe."

Ve Mazhar Müfit diyor ki: "Millî bünyenin nerede, neye, nasıl tahammül edebileceğini ve her şeyin zamanını iyi hesaplayarak, zamanı iradesine ram etti." Ve ilave ediyor.

"Benim o gün hayal ve masal diye karşılayarak not ettiğim her madde, zamanla birer hakikat âbidesi olarak karşımda bütün endamı ile boy gösteriyordu." (Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, c. 1, s. 128-129.)

Aslında Mustafa Kemal İstiklâl Harbinden sonra değil, önce de, daha başlangıcında görüldüğü gibi, millî bünyeye uymayan düşünceler taşıyordu. Ve bunları tahakkuk ettirmek için, plânlı bir hareketin içine girmişti. Mustafa Kemal medenî milletlere benzemeyi, Mazhar Müfit'e de ifade ettiği kadarıyla, yalnızca "şeklîde" görüyordu. Ama bu şekli değişiklikle de, milletin asırlardır hamurlarının yoğrulduğu bir medeniyete karşı cephe alınmış olacaktı. Onun can damarları kesiliyordu. Latin harflerinin kabulüyle beslendikleri kültürün önü kesilecek, tesettürün kalkmasıyla da bir cemiyetin bozulmasına, şirâzeden çıkmasına en çok sebep olan kadınlar, yalnızca zevk ve sefa vasıtası hâline getirilmiş olacaktı. İşte, Mazhar Müfit'e tuttuğu notlar bu bozulmanın da temelini teşkil edecekti.

Erzurum Kongresi devam ederken münakaşa edilmeye başlanan bir mesele vardı: Manda istemek... Bilhassa bu fikir İstanbul aydınları tarafından benimseniyordu. Kâzım Karabekir, Manda meselesine şu şekilde temas ediyor:

"15 Ağustos akşamı Kemal Paşa ve Rauf Beyle yemeği bizim evde yedik. İstanbul'un sulkasda cüretine karşı, onları daha çok şaşkın bir hâle koymak için, bizzat Mustafa Kemal Paşanın, Sadrâzama münasip tarzda bir şey yazmasını uygun bulduk. 'Millî meclisin çabuklaştırılması, millî gösterilen mani olunmaması ve hamiyeti dolayı

'Tesettür ve fes kalkacak'

✓ Mustafa Kemal, 7-8 Ağustos tarihinde sabaha karşı Mazhar Müfit Kansu'ya not defterini getirtip şu hususları not ettirmiştir: "Zaferden sonra hükûmet şekli cumhuriyet olacaktır. Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muâmele yapılacaktır. Tesettür ve fes kalkacaktır."

✓ Mustafa Kemal medenî milletlere benzemeyi Mazhar Müfit'e de ifade ettiği kadarıyla yalnızca "şekilde" görüyordu. Ama bu şekli değişiklikle de, miletin asırlardır hamurlarının yoğrulduğu bir medeniyete karşı cephe alınmış olacaktır. Onun can damarları kesiliyordu.

sıyla millete yardım eden memurlara dokunulmaması..."

"İstanbul da aynı günde bir karar veriyor: Şifre ile haberleşme yasak. Bunu 17'de aldım. Gereği gibi cevabı o günde yazılıdır. M. Kemal Paşaya gelen bilgiler: Bir Amerika heyetinin eski Sadrıâzam İzzet Paşa ile görüştüğünü ve 15-30 senelik Amerika mandasının kabulü hakkında doğu illerinden istek gelmesini yazıyorlarmış. Erzurum Kongresinin kararını verdiği Manda lafını burada iyi kullanılmadığı tarzından münasip bir cevabın Kemal Paşa tarafından yazılması uygun görüldü.

"Amerikan mandası görüşü etrafında toplananların kanaatleri şu esaslara dayanıyordu:

"Emperyalist Avrupa devletleri karşısında haklarımızı müdafaa edecek imkânlara sahip değiliz. Hıristiyan azınlıkların haklarının korunması bahanesiyle kuvvetli devletler tarafından yapılacak devamlı baskı ve müdahalelere küçük ve zayıf bir Türkiye karşı koyamayacaktır.

"Asrî bir millet ve devlet hâline gelebilmek için lüzumlu para, ihtisas ve kudrete sahip değiliz. Böyle bir Türkiye'yi ancak yeni dünyanın kabiliyeti vücuda getirebilir. Filipin buna canlı bir misaldir.

"Dış rekabetleri, memleketimizden uzaklaştırabilecek bir hakimiyete ihtiyacımız var. Bunu ancak, Avrupa dışında ve Avrupadan kuvvetli bir devlet yapabilir.

Kur'an harfleri yerine Lâtin harfleri konacak!

Bu ne belâlı manda imiş. Hanımların modasından daha ibtilâlı! "Bereket, herşey gibi Doğuda kolay ve çabuk yayılamıyor." (İstiklâl Harbimiz, s.111.)

Sabahattin Selek ise meseleye şu şekilde yaklaşmaktadır:

"Erzurum Kongresi devam ederken ve kongreden sonra, Amerikan mandası meselesi bir hayli alevlenmiş ve uzun boylu yazışmalara vesile olmuştur. İstanbul'daki milliyetçi Türk aydınlarının büyük çoğunluğu, kurtuluşu Amerikan mandasında görüyordu. Temmuz başlangıcından beri Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'daki milli hareketin sözcülüğünü yapmaya başlaması ve bahusus Erzurum Kongresinin akisleri, İstanbul'daki milliyetçi grubu Mustafa Kemal Paşa ile temas kurmaya zorlamıştı. Bunlar Mustafa Kemal Paşaya fikirlerini telkin etmek istiyorlardı. Yakında toplanacak olan Sivas Kongresi Amerikan mandasını isterse, Anadolu'nun da İstanbul'daki manda taraftarı aydınlarla aynı fikirde olduğuna, Amerikalılar inandırılmış olacaktı.

KAZIM KARABEKİR PAŞA—Amerikan mandasına karşı çıkarak şöyle diyordu: "Bu ne belâlı manda imiş. Hanımların modasından daha ibtilalı. Bereket, herşey gibi doğuda kolay ve çabuk yayılamıyor."

HALİDE EDİP—Bizli Amerikan mandacılarından biriydi. Sultanahmet mitinginin bu ateşli hatibesi, İstanbul'dan 10 Ağustos tarihinde, Mustafa Kemal'e şöyle bir mektup yazıyordu: "Bir millet, samimiyetle Amerika milletine müracaat ederse, Avrupa'ya girdikleri memleket ve milletin hayrına nasıl bir idare tesis edebildiklerini göstermek isterler."

"Amerika müstemlekeci bir devlet değildir. Diğer belâları uzaklaştırdıktan sonra, yalnız Amerika ile karşı karşıya kalırız ve onunla uğraşmak kolay olur.

"Amerika idare makinası dinsiz ve milliyetsizdir. O muhtelif cins ve mezhepte adamları çok imtizaçlı ve çok ahenktar bir surette bir arada tutmasını biliyor." (Anadolu İhtilâli, s. 230-231.)

Manda taraftarları, memleketin parçalanmasının bu suretle önleneceğine inandıkları gibi, ekserisi de istiklâl ve hükümranlık haklarından da fazla bir şey kaybedilmeyeceğini zannediyorlardı. Türkiye'nin dışarda yine temsil olunacağı, iç işlerinde dilediği gibi idare edilebileceği, fakat Amerika'nın, mandater devlet olarak Türkiye'yi sadece koruyacağı ve kalkındıracağı ümit ediliyordu.

Osmanlı devletinin siyasî meselelerini yerinde incelemek için Türkiye'de bir Amerikan heyeti vardı. Heyet, Filistin ve Suriye'yi dolaşmış, ora halkının temayüllerini öğrenmişti. İstanbul'da da Türk aydınlarıyla, devlet ricaliyle ve siyasî partilerle temas edip Türk kamuoyunu anlamaya çalışıyorlardı. Amerikan heyeti yakında Türkiye'den ayrılacaktı. Mandacılar, Sivas Kongresi yapılıncaya kadar heyeti İstanbul'da tutmaya uğraşıyordu.

İstanbul'daki aydınlar arasında Albay Kara Vasıf Bey, faal bir rol oynuyor ve kısmen Anadolu aydınlarının mümessilliğini yapıyordu. İstanbul ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki irtibatı da, bu sebeple Kara Vasıf ifa ediyordu. Bu muhabere, Ankara üzerinde Ali Fuat Paşa vasıtasıyla yapılıyordu. Daha Temmuz başlarında Kara Vasıf, Amerikan mandası hakkındaki temayülü Mustafa Kemal Paşaya bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa, 19 Temmuz'da yazdığı cevapta, manda fikrinin istiklâl ve hâkimiyet esaslarıyla nasıl bağdaşabileceğine dikkati çekmiş ve Amerikalıların sadece ekonomik ve teknik yardımının sağlanması üzerinde durulmasını tavsiye etmişti. Bundan başka böyle bir ciddî meselede, millet namına konuşmaya kimsenin, hattâ bugünkü hükûmetin bile selahiyetli olmadığını belirterek, "Millî kanaatin ve arzunun belirmesini beklemeden hiçbir meselede yetkili görünmemiz caiz değildir" demişti.

Erzurum Kongresi manda fikrini kabul etmemişu. Ancak ekonomik ve teknik yardıma taraftardı. Kongrenin ilk günlerinde, İstanbul'dan Amasya'ya

gelen eski valilerden Bekir Sami Bey de, Mustafa Kemal Paşaya yazdığı bir telgrafta, Amerikan mümessilliği ile görüştüğünü, mandanın faydalarını ve şartlarını bildirmişti. 26 Temmuz'dan 3 Ağustos'a kadar Mustafa Kemal Paşa ile Bekir Sami arasında manda meselesi telgrafla tartışılmıştı. Mustafa Kemal Paşanın sorduğu sualleri Bekir Sami Bey uzun uzadıya cevaplandırıyor ve Mustafa Kemal'i Amerikan mandasının zaruretine ve faydasına inandırmaya çalışıyordu.

En hızlı Amerikan mandacılarından birisi de, Halide Edip Adıvar'dı. Sultanahmet Mitinginin bu ateşli hatibesi, İstanbul'dan 10 Ağustos tarihinde, Mustafa Kemal'e şöyle bir mektup yazıyordu:

"Amerika, doğuda mandaterliğe ve Avrapa'da galle almaya taraftar değildir. Fakat, onların izzetinefis meselesi yaptıkları, Avrupaya usulleri ve idealleriyle üstün bir millet olmak arzusundadırlar. Bir millet, samimiyetle Amerika milletine müracaat ederse, Avrupa'ya, girdikleri memleket ve milletin hayrına nasıl bir idare tesis edebildiklerini göstermek isterler."

İstanbul'daki aydın çevre, memleketin kurtuluşu için tek çıkar yol olarak Amerikan mandasını düşünürken, Mustafa Kemal Paşanın delice bir iş yapmasından da endişe duyuyordu. Halide Edip mektubunun son kısmında bu endişeyi nazik bir ifade ile belirtmişti:

"Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadolu'daki harekâtı, dikkat ve muhabbetle takip eden bir Amerika var. Hükümet ve İngiltere, bunun Hıristiyanları öldürmek, İttihatçıları getirmek için bir hareket olduğunu Amerika'ya, telkine el birliğiyle çalışıyorlar.

"Her ân bu millî harekâtı durdurmak için bir kuvvet sevki mutasavver, bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Millî hareket süratle ve müsbet arzularla hemen meydana çıkarsa ve Hıristiyan düşmanlığı gibi bir dengi de olmazsa, Amerika'da hemen yardımcı bulacağını, yine çok mühim çevrelere temin ediyorlar.

"Sivas Kongresi toplanıncaya kadar Amerika Komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Hattâ, Kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeye de belki muvaffak olabileceğiz.

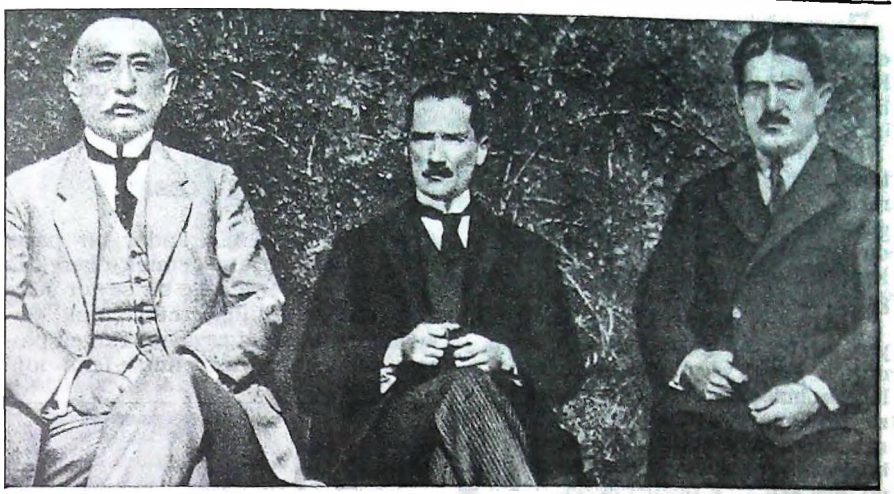
"İşte bütün bunlar karşısında, dâvâmızda yardımcı olabilmesi için bu fırsat dakikalarını kaybetmeden taksim ve yok olma karşısında, kendimizi Amerika'ya müracaata mecbur görüyoruz. Vasıf Bey kardeşimizle bu hususta müşterek olan noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

"Türkiye'yi azim ve irade sahibi, geniş kafalı bir iki kişi kurtarabilir. Sergüzeşt ve savaş devri artık geçmiştir. Gelecek için inkişaf ve vahdet muharebesi açmaya mecburuz. Hududunda bu kadar çok evlâdı ölen zavallı memleketimizin, fikir ve medenileşme muharebesinde kaç tane şehidi var? Biz Türkiye'nin hayırlı evlâtlarından, yarının kurucuları olmalarını istiyoruz. Rauf Bey Kardeşimizle sizin müştereken, temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanıza intizar ediyoruz." (A.g.e., s. 233.)

SABAHATTİN SELEK—İstanbul'daki milliyetçi Türk aydınlarının büyük çoğunluğu kurtuluşu Amerikan mandasında görüyordu.

Halide Edip Adıvar, bu mektubuyla yalnızca kendi şahsî görüşünü değil, İstanbul aydınlarının bir kısmının görüşlerini de aksettiriyordu. Ama Mustafa Kemal Paşa, Halide Edip gibi düşünmüyordu. Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir'in anlattığına göre, daha Amasya'da iken bolşevikliği zararsız görüyordu. Esas manda meselesi, Sivas'ta daha da alevlenecekti. Ali Fuat Paşa vasıtasıyla İstanbul'dan Mustafa Kemal Paşaya gönderilen mektuplar ve matbu raporlar, "Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat, Çürüksulu Mahmut Paşalar, Reşat Hikmet, Cami, Reşit Sadi Beyler, Esat Paşalar gibi pek çok kimsenin görüşlerine uy-

Amerikan mandacıları el üstünde tutuldu!

gun olup, bütün fırka ve cemiyetlerin fikirleri yoklandıktan sonra, ekseriyetin kanaatine göre tanzim edilmişti."

Amerikan mandasının zaruretini izah eden basılı raporu ve Halide Edip'in, Kara Vasıf'ın mektuplarını, Ali Fuat Paşa özetleyerek Mustafa Kemal Paşaya telgrafla bildiriyordu. Asıllarını Sivas'a gönderecekti.

Telgrafta Mustafa Kemal Paşaya ulaştırılan bu özetlerde, Sivas Kongresinin toplanmasında acele edilmesi tavsiye ediliyordu. Bu kadar siyaset adamı, meşhur paşalar, değerli aydınlar manda fikrinde birleştiklerine göre, Mustafa Kemal Paşanın da onlara uyacağı ve Sivas Kongresinden istenilen kararın çıkarılacağı İstanbul'da tabii görülüyordu. Ama Mustafa Kemal bu meseleyi benimsememişti. Fakat bolşevikliğe taraftardı.

Erzurum Kongresi günlerinde Türkiye'nin Batısı da uyumamaktadır... Orada da vatanın, hilâfet ve saltanatın kurtarılması hedefine yönelmiş kongreler yapılmaktadır... Bilhassa İzmir'in işgalinin meydana getirdiği acı ile milli duygular galeyana gelmişti. Yunan ileri harekâtı ile birlikte Batı Anadolu'daki uyanış da arttı...

Vatan ve din heyecanı ile ayağa kalkanların teşkilât teşebbüsleri en büyük semeresini Balıkesir Kongresi ile vermişti. Birinci Balıkesir Kongresi, Erzurum Kongresi'nden üç gün sonra 26 Temmuz'da başlamıştı. Dört gün sürdü. Batı Anadolu'nun kahraman evlâtları, düşmana karşı topyekûn karşı durmak kararını vererek dağılmışlardı...

Balıkesir Kongresinin kararları, Doğuda sevinçle karşılanmıştı... Çünkü yalnız olmadıklarını ve bütün vatanın kendileri gibi istiklâl heyecanı ile mücadeleye azimli bulunduğunu göstermişti...

Batıdaki teşkilâtlanmanın çok geniş olması ve âdetâ seferberlik ilânını bütün bölgeye yayacak çalışma yapması, biraz da bölgede fiilen bulunan Yunan işgaline bağlamak gerekir... Fakat ne olursa olsun, bütün menfî şartlara rağmen, vatan derdiyle ayağa kalkmış bir milletin direnişi olma vasfını görmemek mümkün değildir.

Sivas Kongresinden on beş gün önce, Alaşehir'de toplanan kongre, Sivas Kongresinin vasıflarını taşımaktadır. Batıdaki milli teşkilatları birleştirmek bu kongrenin ana hedefidir...

Batıdaki bu kongrelerin, bütün vatanı içine alan bir milli mücadele kararında ne kadar kararlı olduğunu gösteren birçok vesika ve hâtıra vardır. İşte bunlardan biri: Kongre başkanının Doğuya, Erzurum'a ulaştırdığı seslenişti:

"Kardeşler, doğudan batıya genişleyen vatansever teşkilâtınızla, batıdan doğuya genişleyecek olan naçiz teşkilâtımız birleştiği gün, gâyemizin, vatanın kurtuluşuna yönelmiş vatanperverâne teşebbüslerimizin en büyük bayramı olacaktır. Hürmetlerimizin kabulünü rica ederim." (Anadolu İhtilâli, s.235.)

Bu telgrafı, Alaşehir Kongreleri Başkanı Hacim Muhittin Çarıklı, Mustafa Kemal'e cevaben yazmıştı...

ERZURUM'DA SON GÜNLER

ERZURUM'DA Ağustos ayının sonu yaklaşmış. M. Kemal Sivas'a gitmek için acele eder olmuştur. Çünkü, kendisinin büyük ehemmiyet verdiği ve dâvetiye çıkardığı Sivas Kongresine bir kısım delege gelmeye başlamıştı bile...

Hemen gitmesi gerektiğini arkadaşlarına söyledi. Ama yakınları düşünüp duruyorlardı. Sivas'a gidilecekti ama, gerekli para nereden bulunacaktı?

Gerçi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Erzurum Kongresinin bütün masraflarını temin etmekle vazifeliydi. Ancak bu nasıl olacaktı?

Çünkü, zaten Erzurumlulardan toplanmış olan para, delegelerin misafir edilmesi için harcanmıştı. Elde sadece seksen lira kalmıştı. Oysa ki, M.Kemal'in Sivas'a yollanması için bin lira gerekmekteydi.

Bu iş için yapılan toplantıda durum gözden geçirildi. Toplantıda bulunan Cevad Dursunoğlu, hadiseyi şöyle anlatıyor:

FEDAKÂRLIĞIN BÖYLESİ

"BİN lira kadar bir para temin etmek gerekti. Bizde ise bir şeyler yok. Muhacerette çoluk çocuğumuzun ziynet eşyasını ekmek parası yapmıştık. Vaziyetimiz fena idi. Bizi en ziyade sıkan cihet, bidayette böyle bunalırsak, daha büyük işlerde ne yapacaktık?

"Allah râzı olsun, Heyet-i Faale azasından emekli Binbaşı Süleyman Bey imdadımıza yetişti. Böyle mühim bir zamanda cemiyetin parasızlığını kimseye söyleyemezdik. Bu bizim için bir zaaf olurdu. Her mânâsıyla kâmil bir insan olarak tanıdığımız Süleyman Bey, nasıl çıkmazda olduğumuzu görerek, şöyle dedi:

Doğunun yanısıra Batıda da toplantı yapılıyor

HACIM MUHITTIN ÇARIKLI—Alaşehir Kongreleri Başkanı Hacim Muhittin Çarıklı, Mustafa Kemal'e çektiği telgrafta, "Doğudan batıya genişleyen vatansever teşkilâtınızla, batıdan doğuya genişleyecek olan naçiz teşkilatınız birleştiği gün, gayemizin, vatanın kurtuluşuna yönelmiş vatanperverâne teşebbüslerimizin en büyük bayramı olacaktır" diyordu.

Mustafa Kemal Paşa ile beraber Sivas'a hareket edenler arasında, Rauf Orbay, Hoca Raif Efendi, Hüsrev Gerede ve Refik Saydam da vardı.

"'Çocuklar ben bu işin çaresini buldum. Benim tasarruf edilmiş dokuz yüz liram var. Ben altmış yaşını geçmiş bir adamım. Allah'ın rızasından, milletin selâmetinden başka bir dileğim yok. Ben bu parayı size veririm.

"'Bu parayı benim verdiğimi, ne Paşa ne de başka hiçbir kimse bilmeyecek. İleride Müdafaa-i Hukukun parası olursa verirsiniz. Olmazsa helâl olsun. Ben devletin verdiği tekaüt aylığı ile geçinir giderim.'

"Hepimizin gözleri yaşarmıştı. Bu adsız büyük adam, bizi o günkü en büyük kaygımızdan kurtarmıştı. O gün Süleyman Bey parayı getirdi. Yüz lira kadar da aramızda toplayarak bin lira yaptık ve Kâzım Dirik delâletiyle Paşaya ulaştırdık."

O günlerin bin lirası gerçekten çok paraydı. Her şeyden mühimmi de çilekeş insanımızın tasarruf için biriktirdiği 900 lirasını gözünü kırpınadan, büyük bir fedakârlık örneği göstererek, vatan ve milletin selâmeti için sarfetmesiydi... Ama ne yazık ki, bu kahraman insanları kimse bilmemektedir. Çünkü bizim resmi ideoloji istikâmetinde kaleme alınmış tarih kitaplarımız bunlardan bahsetmez.

Böyle şahsî fedakârlıkların yanında, teşkilât hâlinde yapılan fedakârlıkların da İstiklâl Harbinin kazanılmasında büyük rolü olduğu inkâr edilemez. Ama Mustafa Kemal bunlardan bahsetmemeyi tercih etmiştir. Meselâ, vatanın kurtarılmasında büyük fonksiyonu olan Karakol Cemiyeti'nden bahsederken, "Bir nifak unsuru halinde bu cemiyetin gizli, müphem, karıştırıcı mesaisine fırsat vermek ve müsaadekâr davranmak, bütün çalışmalarımızı geriletir ve hattâ bozabilir" diyordu. Bu inancı dolayısıyla Karakol Cemiyeti'nin dinlenilmemesini telgrafla her tarafa tamim etmişti...

Halbuki bu Karakol Cemiyetinin kuruluşu Mütarekenin daha ilk günlerine rastlamaktaydı. Bu cemiyetin yaptığı hizmetler şunlardı: İşgal altındaki İstanbul'da, büyük fedakârlıklarla Anadolu hesabına istihbaratta bulunmak... Anadolu'ya silah ve cephane kaçırmak. İstanbul'daki zabitleri Anadolu'ya gizli yollardan göndermek. Hayatları pahasına kahramanlıklar yapan bu ve benzeri teşkilât mensupları, İstiklâl Savaşının kazanılmasında ve vatanın kurtarılmasında büyük hizmet ifa etmişlerdir.

ERZURUM'DAN AYRILIŞ

M. KEMAL Paşa ve arkadaşları 29 Ağustos 1919 günü Erzurum'dan ayrılıyorlardı. Zaten Sivas'a bazı delegeler çoktan gelmişti ve Paşa da her gün Sivas'a çağrılıyordu. Hattâ Vali Reşit Paşa bile, Paşayı bir an önce bekleyenler arasında idi.

Mustafa Kemal Paşanın yanında, Sivas'a hareket edenler arasında, Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, Hoca Raif

Efendi, Süreyya (Yiğit), Hüsrev (Gerede), Mazhar Müfit (Kansu), Refik (Saydam), Cevat Abbas, Muzaffer ve Yüzbaşı Osman (General Osman Tufan) Beyler vardı.

Bir kişi heyetten ayrılmıştı. Bu da Kâzım Dirik'tir. Ancak askerlikten istifa etmeyerek Erzurum Kalesi kumandanlığına tayin edilen bu zatın, Paşanın hizmetinden çıktığı ve kendisini garantiye mi aldığı, yoksa "günün lüzum ve şartları içinde" Kâzım Beyin Paşa tarafından orada ve ordıda kalmasının mı uygun görüldüğü tam olarak bilinmemektedir.

Zira, herşeye rağmen Kâzım Karabekir Paşa ile fikrî aykırılıkları bulunan Paşa, görünürde onun muhalefetine dair bir açık ipucu yakalayamamış ise de, ilerisini garantiye almak bakımından, bazı tedbirlere müracaat etmekten de geri durmamıştı... Bu da öyle bir tedbir mi idi? Meselâ: bu tedbirlerden biri de, Karabekir Paşanın emri altında bulunan Deli Halid Paşaya doğrudan kendisiyle muhabere etmek teklifidir. Bu durumu sonradan öğrenen Karabekir Paşa çok üzülecek ve bir mânâ veremeyecektir.

Fakat, bunun mânâsı açıktı. Yürüyen ihtilâlin bu tür tedbirlere ihtiyacı vardı. Ve M. Kemal bu ince tedbirleri sayesinde olmaz gibi görünenleri olduırabilmiş adamdı.

Erzurun'un vefakâr ve fedakâr halkı, kafileyi şehrin dışına kadar uğurladı. Kâzım Karabekir, bu uğurlanışı penceresinden seyrediyordu ve onların silüetleri kaybolıncaya kadar dürbünle seyrediyor, "Hayırlı kongre, hayırlı yolculuk" diye de dualar mırıldanıyordu.

T.C. BİR İSLÂM DEVLETİ İDİ

1924 Anayasası Madde: 2

Türkiye Devletinin dini din-i İslâmdır

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda devletin şekli ne idi? TBMM kurulduğunda asıl hedefini nasıl açıklamıştı? Daha sonra bu hedefte bir şaşma mı oldu, yoksa tâ başlangıçta hedef başka mı idi? İstanbul Hükûmetine, hilâfet ve saltanata karşı bağlılık yemini nasıl bozuldu? TBMM'de, milleti harekete geçiren 2. grup 1923'te nasıl tasfiye edildi? Tasfiyeyi müteâkip meydana gelen gelişmeler millette nasıl hayal kırıklığı meydana getirdi? Milletin muhtemel reaksiyonuna karşı nasıl tedbire gidildi? Bu tedbirler altında yapılan icraatlar niçin millete mal olmadı? Türkiye ne zamana kadar bir İslâm Cumhuriyeti olarak kaldı? Ne zaman lâiklik ilkesini benimsedi? Atatürk ilkelerinden biri olarak anayasalara giren lâiklik prensibi gerçekte kime aitti? Bünyesinde Diyanet İşleri Başkanlığı ile dinî okulları bulunduran bir devlete "lâik" denebilir mi?

Niyetler millî mücadelenin başında gizlendi

Sağ gösterip sol vurdular

İSTANBUL Türkiye'nin nüfûsu en kalabalık şehri. Bu bakımdan bu koca şehre ekmek yetiştirmek, su yetiştirmek, kanalizasyon yetiştirmek, yol yetiştirmek öyle kolay değil.

Türkiye'nin en çok telefon kullanan şehri de İstanbul'dur. Hâliyle PTT'nin de en çok gelir getirdiği, kazanç temin etiği şehir sıfatı İstanbul'a âittir.

PTT en çok parayı İstanbul'dan kazandığı halde —parasız dağıtıldığı için— telefon rehberi basıp dağıtmakta nazlanır. Bu yüzden 1987 senesine gelinceye kadar İstanbullular tam beş sene eski rehberleri kullandılar.

Sık sık değişen telefon numaraları da PTT'nin rehber basmaması için yeterli "bahâne" olarak görülebilir. Zîrâ rehberin basılmadığı yıllarda İstanbul'un şehirler ve milletlerarası otomatik telefon kod numarası 15'ten 1'e indi. Altı rakamlı telefon numaraları yedi rakamlı olunca Anadolu yakası telefon numaralarının başına "3", İstanbul Boğazı ile Haliç arasındaki telefon numaralarının başına "1", Haliç'ten Avcılar'a kadar kalan yerlerdeki telefon numaralarının başına da "5" geldi.

Daha sonra açılan yeni telefon santrallerinin hizmete girmesi ile sık sık değişikliğe uğrayan telefon numaraları rehber basımının gecikmesine sebep oldu.

"TÜRKİYE İSLÂM CUMHURİYETİ HAVA YOLLARI"

1987 SENESİ içinde bile telefon numaralarının değişmesi devam ederken; İstanbul Telefon Başmüdürlüğü "Yeter Artık" diyerek, biraz da "ayıp oluyor" düşüncesi ile 31 Ağustos 1987'de 600 bin takım telefon rehberinin baskısını bitirip dağıtıma başladı. Vatandaş PTT merkezlerine gidiyor. Eskilerini verip yenilerini alıyordu. Daha 28 bin civarında rehber ya dağıtılmıştı veya dağıtılmamıştı ki, bir kıyamettir koptu. Rehberlerin dağıtımı durdu. Üstelik İstanbulluların beş yıl müddetle dört gözle bekledikleri telefon rehberleri bir de "yasak yayın" damgasını yedi.

ADALET / İLGİNÇ BİR TOPLATMA OLAYI

Telefon rehberi nasıl yasak yayın oldu?

PTT'nin yeni bastırdığı 600 bin telefon rehberi, "Türk İslam Cumhuriyeti"ne ait bir numara yüzünden DGM tarafından "yasak yayın" listesine alındı. Bugünlerde 30 memur kâh yırtarak, kâh boyayarak suçlu rehberleri ıslaha çalışıyor.

Kopan kıyametin ve "yasak yayın" damgasının yemenin sebebi de 146 03 55 numaralı telefonun karşısında "Türkiye İslâm Cumhuriyeti Hava Yolları" ibâresinin yazılması idi.

Her nasılsa rehber ilgilileri yapılan bu "yanlışlığı" farketmişlerdi. ama 28 bin rehber de sâhiplerine dağıtılmıştı. İlgililer ne yapacağını şaşırmışlardı. İşledikleri "büyük suç"un tashihi için bir dilekçe ile kendi kendilerini İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcılığına şikâyet etmek ve bunun neticesine "katlanmak"tan başka çâre yoktu. Kim bilir belki bu davranış bir "iyi hal" olarak değerlendirilip Savcılık ve mahkemece "hafifletici sebep" sayılabilirdi.

"Her şeyde bir tartı var/Hem eksi hem artı var/Ben rehberi neyleyim/Rehberin yasağı var."

Sayın "Âşık Dijital", PTT dergisinin son sayısında yer alan "Manilerle PTT" adlı şiirinde yaptığımız bu adaptasyon için bizi bağışlasın ama, olaydan haberi olsaydı, eminiz bir mani de PTT'nin yeni rehberleri için yazardı. Toplam sayıları 600 bini bulan rehberler ki, ortaya çıkmaları için tam 5 yıl beklenmişti ve bugün, Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin kararıyla tam 5 aydır "tedbirli" olarak PTT depolarında sürünüyor.

"Türk İslam Cumhuriyeti Hava Yolları buyrun!" PTT'nin 1987 Ağustos ayında dağıtmak üzere bastırdığı yeni rehberlere inanılacak olursa, 146 03 55 numaralı telefonu çevirdiğinizde, işte bu cümleyi duymanız gerekiyor. Çünkü bu rehberde söz konusu numaranın bu

SUÇLU TELEFON REHBERİ— Yeni santrallerin devreye girmesinden dolayı sık sık telefon numaraları değişen İstanbul'da uzun bir aradan sonra İstanbul Telefon Rehberi basılarak 31 Ağustos 1987'de dağıtıma başlandı. Ancak rehberde bir telefon numarasının karşısına "Türkiye İslâm Cumhuriyeti Hava Yolları" yazıldı, diye kıyamet koptu. Rehber "suçlu" ilan edildi ve toplatıldı. Bu enteresan haberi alaylı bir üslupla ele alan Nokta Dergisinin 31 Ocak 1988 tarihli nüshasının kupürü görülüyor.

PTT KENDİ KENDİNİ İHBAR EDİYOR

REHBER basan ilgililerin kendi kendilerini ele veren dilekçelerinde şu enteresan ibâreler yer alıyordu:

"Türkiye Cumhuriyetinin lâik bir devlet olduğuna dâir temel ilkesine aykırı olan bu ibârenin, çok geniş çapta dağıtım imkânı bulunan İstanbul Telefon Rehberine basılması suçtur. Söz konusu bölümün toplatılmasına karar verilmesini ve soruşturma açılmasını talep ederiz..."

Bu müracaat üzerine depolarda bulunan 572 bin takım rehbere ihtiyatî tedbir kararı koyan DGM Savcılığı bu ibârenin kastî ve propaganda maksadıyla mı, yoksa sehven mi rehbere girdiğini tahkikata başladı.

Tahkikat neticesi rehberin yazımından mes'ul ve "İşlerimizin yoğunluğundan dolayı dalgınlık eseri hatâ olmuş" diye ifâde veren üç memurenin mâzeretleri "mâkul" bulundu ve haklarında tâkipsizlik kararı verildi.

Bu arada "hâdise" numaranın daha önce İran İslâm Cumhuriyeti Hava Yollarına âit iken; bir başka aboneye devredildiği, yazma sırasında farkedilmeyerek "İran"ın yerine "Türkiye"nin geçmesi ile "yanlışlığın" meydana geldiği anlaşıldı.

Herkes rahatlamıştı! Ortada bir kasıt yoktu. Ancak 28 bin takımı abonelere dağıtılmış, 572 bini depolarda bekleyen "suçlu" rehberler vardı. Bu yanlışlık nasıl giderilecek, bu hatâ nasıl düzeltilecekti?

Bundan ötesi küçük bir ayrıntı olmasına rağmen olan bitenlere kısa-

ca bir göz atıp meseleyi asıl sadede getirmek istiyoruz.

DGM Savcılığının kararına uymak üzere PTT'nin Erenköy ambarlarına doldurulan 30 kadar memur büyük bir "vatanperverlik" ile başlıyorlar "suçlu" sayfayı cart cart yırtmaya. Az zamanda çok işler başararak 100 bin rehberin canına okuyup sayfalarını koparıyorlar.

Bu arada PTT idarecilerinin aklına "Peki yırtılan sayfaları nasıl tekrar basıp yerine monte edeceğiz?" düşüncesi geliyor. Hemen DGM Savcılığı ile temasa geçip suçlu sayfayı yırtmak yerine "suç unsuru ibâreyi" damga ile kapatmanın kânuna uygun olup olmadığı mütalaası soruluyor. Savcılık müsbet mütalaa beyan edince bu sefer faaliyetin şekli değişiyor. Faaliyet hızından hiç bir şey kaybetmiyordu, ama "yırtma"nın yerini "damgalama" alıyordu.

"YASAK YAYIN ELİMİZE GEÇMEDİ"

DGM SAVCILIĞI ile el ele, omuz omuza veren İstanbul Telefon Başmüdürlüğü işin üstesinden geliyor ama mesele burada bitmiyordu. Periyodik olarak kitap toplatma kararları Türkiye'nin dört bir yanına ânında duyurulduğu ve gereken tedbirler alındığı için, İstanbul'u ilgilendiren telefon rehberi ile ilgili olarak Emniyet müdürlükleri Türkiye çapında seferber olmuşlardı bile.

Kahramanmaraş Emniyet Müdürlüğü ile Milas Emniyet Âmirliği, İstanbul DGM Savcılığına gönderdikleri yazıda "Toplatılan rehber henüz bölgemiz sınırlarına girmemiştir. Ele geçirildiği takdirde gereken yapılacaktır" tarzında ifadeler kullanıyorlardı. Bu arada "yanlışlıkla" abonelere dağıtılan rehber sâhiplerine çağrı yapılarak rehberlerini yeni ve "musahhah" rehberlerle değiştirmeleri isteniyordu. (Nokta, 31 Ocak 1988, sayı:4, yıl: 6)

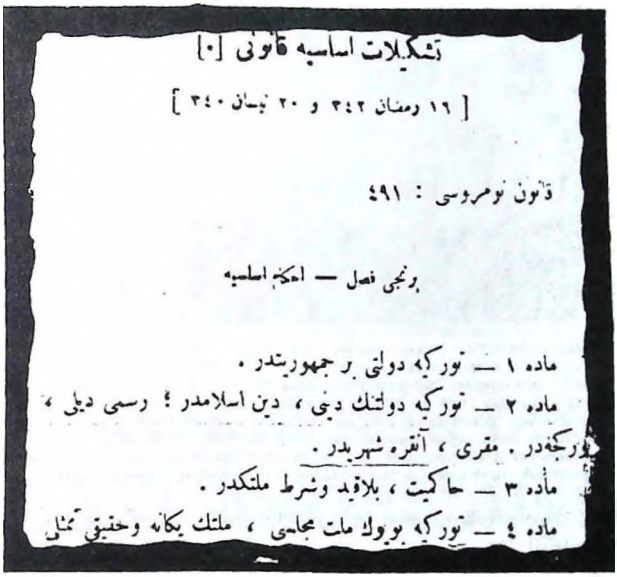
Bu telâş, bu korku, bu endişe neden? Küçük bir yanlışlık yüzünden bütün Türkiye'de emniyet teşkilâtını ayağa kaldırıp kütüphanelerde ve telefonların yanıbaşında "İstanbul Telefon Rehberi" avcılığı yaptırmanın ne âlemi var?

Ne zamana kadar yakın tarihe şal örtülecek?

Herkes bilir ki telefon rehberinde "Türkiye İslâm Cumhuriyeti Hava Yolları" ibâresi geçti diye "lâik Türkiye" şekil değiştirmez. Rehberde bu ismi görüp merakla çeviren kimseler de 146 03 55 numaralı telefondan işin aslını öğrenirler. Bu arada telefonları biraz fazlaca çalan telefon sâhibi biraz rahatsız olur hepsi o kadar. Çok çok aboneye yeni numara verilir. Eskisi en azından iptal edilir.

T.C. BİR İSLÂM CUMHURİYETİ İDİ

HEM bugün "Türkiye İslâm Cumhuriyeti" ibâresini bir öcü gibi görüp korkmaya, ürkmeye, telâş etmeye, milleti telâşa vermeye, lüzumsuz ve de gülünç tedbirler almaya hiç, ama hiç gerek yoktur. Zîra başlangıçta Türkiye bir "İslâm Cumhuriyeti" olarak kurulmuş ve 1928 senesine kadar da öylece kalmıştır. Bir Halk Partisi umdesi, CHP'nin altıokunun bir tânesi olan "Lâiklik" Atatürk'ün ölümünden bir sene önce 1937'de Anayasaya girmiştir. Türkiye'nin İslâm Konferansı Teşkilâtı arasında yer almasının da "lâikliğine" bir zarar vermediği görülmüştür. Kezâ yıllarca devlet tarafından bir "öcü" olarak görülen Râbıtatü'l-Âlemi'l-İslâmî Teşkilâtından bir kısım devlet memurlarının maaş almaları da Türkiye'yi "lâik" olmaktan çıkarmamıştır. Üstelik bu kararnâmeyi "Atatürkçülük" adına Cumhurbaşkanı Kenan Evren imzalamıştır.

تشكيلات اساسيه قانونى [٠]

[١٦ رمضان ١٣٤٢ و ٢٠ نيسان ١٣٤٠]

قانون نومروسى : ٤٩١

برنجى فصل — احكام اساسيه

ماده ١ — تورکيه دولتى بر جمهوريتدر .

ماده ٢ — تورکيه دولتنك دينى ، دين اسلامدر ؛ رسمى ديلى ،

تورکچه‌در . مقرى ، آنقره شهريدر .

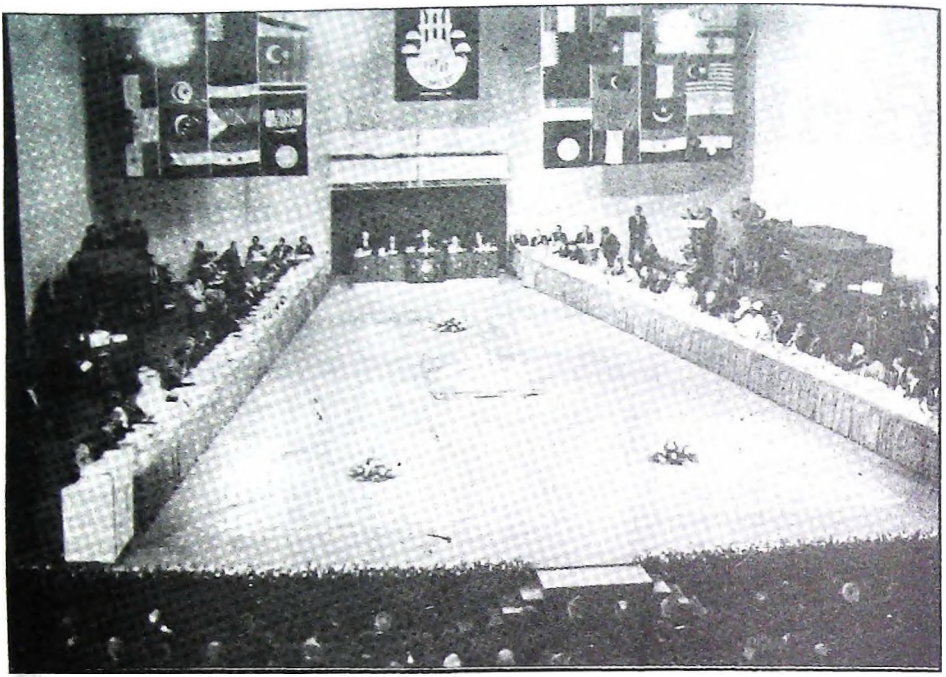
ماده ٣ — حاكيت ، بلاقيد وشرط ملتكدر .

ماده ٤ — تورکيه بيوك ملت مجلسى ، ملتك يكانه وحقيقى ممثلى

TÜRKİYE BİR İSLÂM CUMHURİYETİ İDİ— Yakın tarihi yazanlar resmî ideolojiye uygun olarak Türkiye Devletinin bir İslâm Cumhuriyeti olarak kurulduğunu dikkatle nazarlardan saklarlar. Oysa 1924 Anayasasının 2. maddesi aynen "Türkiye Devletinin dini din-i İslâmdır" yazar. Yukarda Osmanlıca olarak yayınlanan Teşkilât-ı Esâsiye Kanununun (1924 Anayasası) ilk maddeleri görülüyor.

Devlet 1928'den 1937'ye kadar yaklaşık 9 sene resmen "dinsiz"dir. "İslâm Cumhuriyeti" tâbirinden Atatürkçülük adına tüyleri diken diken olanlar, İslâm Cumhuriyetini bir "öcü" gibi görüp bu fikre taraftar olanları suçlayanlar; Türkiye İslâm Cumhuriyetini ilân edenler arasında Atatürk'ün de olduğunu hatırlamalıdırlar.

Kezâ Atatürk'ün 5 yıl müddetle "Türkiye İslâm Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı" sıfatını taşıdığını da katıksız

NEREDEN NERETE— Türkiye önce bir İslâm Cumhuriyeti olarak kuruluyor. İçi başka dışı başka olanlarca daha sonra İslâmiyete karşı ap açık bir savaş açılarak, Türkiye'nin İslâmiyet ve İslâm dünyası ile irtibatları koparılıyor. Sanki İslâm dünyası Türkiye'yi yutacakmış gibi kardeş ülkelerden köşe bucak kaçılıyor. Derken aradan yıllar geçiyor. Türkiye 1965'ten itibaren İslâm dünyası ile sıcak münasebetler içine giriyor. Laiklik madrabazları bu yakınlaşmayı "laiklikten bir tâviz" olarak değerlendiriyor. Ancak Türkiye İslâm dünyasına yaklaştığı halde laiklik prensibine hiç bir şey olmuyor. Derken İslâm Konferansı Teşkilâtına resmen üye oluyor. Türkiye'de konferanslar tertipleniyor. Atatürkçülük adına ihtilâl yapan ihtilâlcilerin başkanlığı ve himayesinde tertiplenen konferanslara rağmen laik olarak kalabilen Türkiye'de bunca zaman niçin kaybedildi, İslâm dünyasına niçin soğuk bakıldı?

Atatürkçü olduğunu iddia edenler bilmelidirler.

Bu gerçek İstanbul Telefon rehberinde sehven yer alan, farkedildiği zaman da yırtılarak veya damgalanarak "halledilen" "Türkiye İslâm Cumhuriyeti" ibaresine benzemez. Bu vesîle ile Cumhuriyetin ilk yıllarından bugüne olup bitenlere bir göz atıp, ikiyüzlülükleri, nifakları ve sağ gösterip sol vurmaları nazarlara vermeye çalışacağız. Bakalım Atatürkçüler buna ne diyecekler?

YALANCI VE TABU PERDE

YAKIN tarih üzerine yalancı bir perde örtüldüğü ve bir tabu haline getirildiği için herkese "resmî beyanlara" inanmaktan, bu beyanları tekrar etmekten başka bir şey kalmıyordu.

Ancak bu perdenin zamanla aralanması ve hakîkatların yavaş yavaş gün yüzüne çıkması ile durum değişti. Tarihe kendi keyiflerince şekil vermek, resmî ideolojiye malzeme hazırlamak isteyenlerin keyifleri kaçmaya, ışık görmüş yarasalar gibi yollarını şaşırmaya başladılar.

Bazılarınca sık sık "Atatürk'ün kurduğu lâik cumhuriyet" tâbiri sakız gibi tekrarlanır. Ne olduğu hâlâ anlaşılamayan "lâiklik" sopasıyla dindarlara eziyet etmeyi mârifet sayanların da sayısı az değildir.

Kendisini katıksız devrimci ve Atatürkçü gösteren bir kısım çevrelerin

Mustafa Kemal lâik bir cumhuriyet kurmamıştı

İkide bir tekrar ettikleri "Atatürk'ün kurduğu lâik cumhuriyet" tâbiri eski başbakanlardan Süleyman Demirel'in 1987 senesi başında meseleye farklı bir yönden yaklaşması ile değişik bir mâhiyet kazandı.

Demirel, "Atatürk'ün kurduğu cumhuriyet lâik değil dindar cumuhriyetti. Lâiklik Anayasaya 1937'de sokuldu. 1982 Anayasasına göre bugünkü T.C. devletine bile lâik demek zordur" demişti. Sağdan soldan desteksiz bir iki parazit dışında resmî makamlardan ve kendilerini Atatürk'ün kurduğu lâik cumhuriyete adayanlardan tek kişi kalkıp da cevap veremedi. Bunlar Demirel'in bu âni çıkışı karşısında âdetâ şoke oldular.

Gerçekten işgâle uğramış bir devletin ve milletin kurtuluş temellerinde din yatıyordu. Bir minnet borcu olarak, din yeni T.C. devletinin hükümetlerinde ve Anayasasında lâyık olduğu mevkii almıştı. Bir başka ifade ile devleti kuranlar bu işi yapmıştı.

"T.C. DEVLETİ LÂİK DEĞİLDİR"

DEVLETİN lâik olup olmadığı hususunda 5 Ocak 1987 târihli Cumhriyet gazetesinin sorusu ve buna

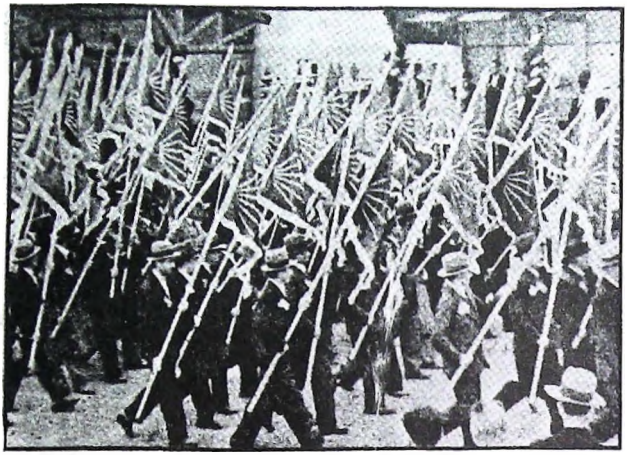
oldukça enteresan bir şekilde mukabele eden Demirel'in cevabı aynen şöyle:

"Günümüzün bir başka tartışma konusu lâiklik tartışması. 1982 Anyasası din dersini Anayasal bir zorunluluk haline getirdi. Son zamanlarda da izlediğiniz olaylar birbirini takip etti. Lâik devlette zorunlu din dersi olur mu?"

"Bu tartışmalar tümüyle yanlıştır. Bir kere cumhuriyeti kuran Atatürk değil mi? Atatürk lâik bir cumhuriyet kurmamış. Atatürk TBMM'yi açmadan evvel yani 21 Nisan 1920 tarihini taşıyan bir tebliğde — Nutuk'tan okuyorum— bakın ne diyor:

" 'Vatanın istiklâli, makâm-ı refî-i hilâfet ve saltanatın istihlâsı [kurtuluşu] gibi en mühim vezâifi ifâ edecek olan Büyük Millet Meclisinin yevm-i küşâdını [açılış gününü] Cuma'ya tesâdüf ettirmekle yevm-i mezkûrun mebrûkiyetinden [adı geçen günün feyiz ve bereketinden] istifâde ve bilumum meb'usân-ı kirâm hazerâtı ile Hacı Bayram Veli Câmi-i Şerifinde Cuma namazı edâ olunarak envâr-ı Kur'ân ve salâttan [namazın ve Kur'ân'ın nurlarından] da istifâza olunacaktır. Ba'dessalât lihye-i saadet ve sancak-ı şerifi hâmilen [namazdan sonra Peygamber Efendimizin sakal ve sancağını alarak] daire-i mahsusaya gidilecektir. Daire-i mahsusaya dâhil olmazdan evvel bir dua kıraatiyle kurbanlar zebholunacaktır (kesilecektir).'

"Eğer şimdi T.C. Devletinin kuruluşu yanlışsa o başka. T.C. devleti kuruluşta dini bir devlettir. 1928'e kadar devam eden bu Anayasa Devletin dini, din-i İslâmdır' diyor. 1928'de 'din-i İslâmdır' tâbiri kaldırılıyor. Lâik tâbiri yok. 14 sene sonra, 1937'de 'lâiktir' tâbiri geliyor.

PARTİ DİKTATORYASI— Tek partili devirde tek kelime ile bir parti diktatoryası hâkim idi. CHP'den habersiz, onun müsaadesi olmadan kimse bir şey yapamazdı. Her şey parti içindi. Ülkede bir nevi bugünkü demirperde ülkelerinin modeli tatbik ediliyordu.

Lâikliğin târifi yapılmadı

"Gerek 1924, gerek 1961 ve gerekse 1982 Anayasasında 'lâik' tâbiri vardır. Din sözünün geçtiği yerde 'lâik dinle idare edildiği' gibi bir mânâ anlaşılacaksa, o anayasa lâik değildir. T.C. Devleti lâik değildir. Çünkü T.C. Devleti Anayasasının 24. maddesinde din eğitimi mecburî yapılıyor. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı da devletin idaresine dahildir. Devletin memurudur. T.C. Devletinin dinle olan münasebetini iyice anlamak lâzımdır. Eğer din lâfının geçtiği yerde 'Lâiklik ihlâl ediliyor' diyecekseniz T.C. Devleti lâik değildir."

1982 ANAYASASI NE DİYOR?

1982 Anayasasının 2. maddesinde vasıfları sayılan devletten "lâik" olarak bahsedilirken; 24. maddesinde aynen şu hükümler yer alır:

"Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır."

Din derslerini tatbiki olmaktan çıkarıp adını da "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi" gibi kuru ve kof hale getiren 1982 Anayasasının Atatürkçü mimarlarının asıl maksadı din derslerini ve dinî faaliyetleri bütünüyle kontrolleri altına alıp bu dersi de Atatürkçü bir süzgeçten geçirmekti. Bu maksatla Atatürk'ün resimleri Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi kitaplarının kapaklarına yerleştirilmiş; bu kitaplarda âyet ve hadis meallerinin yanına dinî muhtevalı Atatürk'ten vecizeler konmuştu. Bu derslerde Atatürk ilkeleri ile İslâmiyet arasında bir

Tel: Gayet müstaceldir — Ankara, 21/4/1920

Ankaraya acele tezkere

Kolordulara (K. O. 14 Vekâletine)

Fırka 61 Kumandanlığına, Refet Beyefendiye

Bilûmum Vilâyata, Müstakil Livalara, Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyelerine Belediye Riyasetlerine

1 — Bimennihilkerim Nisanın 23 üncü cuma günü, cuma namazını müteakip Ankarada Büyük Millet Meclisi küşat edilecektir.

2 — Vatanın istiklâli, makamı refiı hilâfet ve saltanatın istihlâsı gibi en mühim ve hayati vezaifi ifa edecek olan bu Büyük Millet Meclisinin yevmi küşadını cumaya tesadüf ettirmekle yevmi mezkûrun mebrukiyetinden istifade ve bilûmum meb'usini kiram hazaratı ile Hacıbayramı Veli camii şerifinde cuma namazı eda olunarak envarı Kuran ve salâttan da istifaza olunacaktır. Bademsalât lihyei saadet ve sancakı şerifi hamilen dairei mahsusaya gidilecektir. Dairei mahsusaya dahil olmazdan evel bir dua kıraatile kurbanlar zepholunacaktır. İşbu merasimde camii şeriften bed'ile dairei mahsusaya kadar Kolordu Kumandanlığınca kıtaatı askeriye ile tertibatı mahsusa alınacaktır.

3 — Yevmi mezkûrun teyidi kutsiyeti için bugünden itibaren merkezi vilâyette vali Beyefendi hazretlerinin tertibile hatim ve buhariı şerif tilâvetine bed'olunacak ve hatmi şerifin son aksamı teberrüken cuma günü namazdan sora dairei mahsusa önünde ikmal edilecektir.

4 — Mukaddes ve mecruh vatanımızın her köşesinde ayni suretle bugünden itibaren buharî ve hatematı şerife kıraatine şuru edilerek cuma günü ezandan evel minarelerde salâvatı şerife okunacak ve esnayi hutpede hilâfetmaabimız padişahımız efendimiz hazretlerinin nam namii humayunu zikredilirken zatı şevketsimatı padişahilerinin ve memaliki şahanelerile bilûmum tebaai mülûkânelerinin bir an evel naili halâs ve saadet olmaları duası ilâveten tezkâr olunacak ve cuma namazının edasından sora da ikmali hatmedilerek makamı muallayi hilâfet ve saltanatın ve bi'cümle aksamı vatanın halâsı maksadile vukubulan meaali milliyenin ehemmiyet ve kutsiyeti ve her ferdi milletin kendi vekilierinden mürekkep olan bu Büyük Millet Meclisinin tevdi eyliyeceği vezaifi vataniyeyi ifaya mecburiyeti hakkında mev'izeler irat olunacaktır. Badehu halife ve padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin halâsı, selâmeti ve istiklâli için dua edilecektir. Bu merasimi diniye ve vataniyenin ifasından ve camilerden çıkıldıktan sora hilâdı osmaniyenin her tarafında, makamı hükümete gelinerek Meclisin küşadından dolayı resmen tebrikât icra edilecektir. Her tarafta cuma namazından evel münasip surette mevlidi şerif okunacaktır.

5 — İşbu tebliğin hemen neşrü tamimi için her vasıtaya müracaat olunacak ve serian en ucra köylere, en küçük kıtaatı askeriyeye, memleketin bilûmum teşkilât ve müessesatın iblağı temin edilecektir. Ayrıca, büyük levhalar halinde her tarafa talik ve mümkün olan mahallerde tabı ve teksir ve mecanen tevzi edilecektir.

6 — Cenabı haktan muvaffakıyeti kâmile tazarru olunur.

Heyeti Temsiliye namına

Mustafa Kemal

TBMM İŞTE BÖYLE KURULDU— Bazı çevrelerce ısrarla gözden uzak tutulmasına rağmen Mustafa Kemal Atatürk'ün 21.4.1920 tarihli kolordulara tâmimi gâyet açık ve seçik bir şekilde T.C. Devletinin nasıl kurulduğunu gösteriyor. TC Devletinin temelinde laiklik değil de, Cuma, Cuma Namazı, Hacı Bayram Camii, dua, Buhari-i Şerif, hatm-i şerif, sancak-ı şerif, lihye-i şerif, ezan-ı Muhammedî yattığını açık açık gösteriyor. Bugün kalkıp ezan, namaz, Cuma düşmanlığı yapanların bunu nasıl izah edecekleri doğrusu merak konusu. Sözü söyleyen zatın görüşlerindeki değişikliğin aydınlatılmaya tahlil ve tenkidi gerekiyor. Bu sözler Türkçesi 1934 senesinde Devlet Matbaasında basılan Nutuk'un 1. cildinin 308-309 sayfaları ile 1927 yılında Tayyare Cemiyeti tarafından 50 bin adet bastırılan Osmanlıca Nutuk'un 1. cildinin 272-273. sayfalarında yer alıyor. Yanda ise tâmimin Osmanlıca kupürü görülüyor.

قولاردولره (ق ١٤ وكالته)

فرقه ٦١ قوماندانلغنه ، رأفت بك افندیه

بالعموم ولایاته، مستقل لوالره، مدافعهٔ حقوق هیئت مرکزیه‌ریه، بلدیه ریاستلریته

١ — عنه‌الکریم تیسانك ٢٣ نجی جمعه کونی جمعه نمازینی متعاقب آنقره‌ده بیوك ملت مجلسی کشاد ایدیله‌جکدر .

٢ — وطنك استقلالی ، مقام رفیع خلافت وسلطنتك استخلاصی کی الك مهم وحیاتی وظائفی ایفا ایده‌جك اولان بوبیوك ملت مجلسنك یوم کشادینی جمعه‌یه تصادف ایتدیرمکله یوم مذکورك مبروکیتندن استفاده وبالعموم مبعوثین کرام حضراتی ایله حاجی بایرام ولی جامع شریفنده جمعه نمازی ادا اولنمرق انوار قرآن وصلاتدن‌ده استفاضه اولنه‌جقدر . بعدالصلاة‌لحیهٔ سعادت وسنجاق شریفی حاملاً دائرهٔ مخصوصه‌یه کیدیله‌جکدر . دائرهٔ مخصوصه‌یه داخل اولمزدن اول بر دعا قرائتیله قربانلر ذبح اولنه‌جقدر . اشبو مراسمده جامع شریفدن بدأ ایله دائرهٔ مخصوصه‌یه قدر قولاردو قوماندانلغنجه قطعات عسکریه ایله ترتیبات مخصوصه آلنه‌جقدر .

٣ — یوم مذکورك تأیید قدسیتی ایجون بوکوندن اعتباراً مرکز ولایتده والی بك افندی حضرتلرینك ترتیبیله ختم بخاریٔ شریف تلاوتنه بدأ اولنه‌جق وختم شریفك سوك اقسامی تبرکاً جمعه کونی نمازدن صوکره دائرهٔ مخصوصه اوکنده اکمال ایدیله‌جکدر.

٤ — مقدس ومجروح وطنمزك هرکوشه‌سنده عینی‌صورتله بوکوندن اعتباراً بخاری وختمات‌شریفه قرائتنه شروع ایدیله‌رك جمعه‌کونی اذاندن اول مناره‌لرده صلوات شریفه اوقونه‌جق و اثنای خطبه‌ده خلافتمأبمز پادشاهمزافندمزك حضرتلرینك نام‌نامی‌همایونی ذکر ایدیلیرکن ذات‌شوکتسمات‌پادشاهیلرینك وممالك شاهانه‌لریله بالعموم تبعهٔ ملوکانه‌لرینك برآن‌اول نائل خلاص و سعادت اولمری دعاسی علاوةً تذکار اولنه‌جق وجمعه نمازینك اداسندن صوکره‌ده اکمال ختم ایدیله‌رك مقام معلای خلافت و سلطنتك وبالجمله اقسام وطنك خلاصی متصدیله وقوع‌بولان مساعیٔ ملیه‌نك اهمیت وقدسیتی و هر فرد ملتك کسدی وکیللرندن مرکب اولان بوبیوك ملت‌مجلسنك تودیع ایلیه‌جکی وظائف وطنیه‌یی ایفایه‌مجبوریتی حقنده موعظه‌لر ایراد اولنه‌جقدر . بعده خلیفه وپادشاهمزك، دین ودولتمزك، وطن وملتمزك خلاصی، سلامتی و استقلالی ایجون دعا ایدیله‌جکدر . بومراسم دینیه‌ووطنیه‌نك ایفاسندن وجامعلردن جیقیلدقدن صوکره بلادعثمانیه‌نك هرطرفنده، مقام حکومته کلنه‌رك مجلسك کشادندن دولایی رسماً تبریکات اجرا ایدیله‌جکدر . هرطرفده جمعه نمازندن اول مناسب صورتده مولد شریف اوقونه‌جقدر .

٥ — اشبو تبلیغك همان نشر و تعمیمی ایجون هرواسطه‌یه مراجعت اولنه‌جق و سریعاً الك هجرا کویله‌ره، الك کوچك قطعات‌عسکریه‌یه، مملکتك بالعموم تشکیلات‌ومؤسساته ابلاغی تأمین‌ایدیله‌جکدر. آیروجه، بوبیوك‌لوحه‌لر حائنده‌هرطرفه تعلیق‌وتمکن‌اولان‌محللرده طبع وتکثیروبجاناً توزیع ایدیله‌جکدر.

٦ — جناب حقدن موفقیت کامله تضرع اولنور .

Devlet lâiktir fakat dinin her meselesine müdâhale eder

tezat olmadığı, Atatürk Devrimleri ile İslâmiyet arasında bir "uyum" olduğu fikri işleniyordu. İşte her şeyin tıkırında gittiği bir sırada eski başbakanlardan AP ve DYP'nin Genel Başkanı Süleyman Demirel'in bu meseleye ışık tutan beyanı bazı çevreleri tek kelime ile şaşkına çevirdi.

1921 VE 1924 ANAYASALARI

DEMİREL tarafından tekrar gündeme getirilen bu meseleyi 27 ve 30 Ocak 1986 tarihli Yeni Nesil'in "Duymadık Demeyin" köşesinde enine boyuna tahlil etmiştik. Evet, tekrar ediyoruz, din, gerek vatanın kurtuluşunda ve gerekse devletin temellerinde vaz geçilmez bir esas olarak başlangıçta yer almıştı. Bunu cumhuriyetin kurucuları da gerek beyanları ve gerekse tavırları ile fiilen ortaya koymuşlardı.

İstiklâl Harbi sırasında vatanın kurtuluşunun temel taşını teşkil eden din unsuru, tesirini TBMM'nin kuruluşu ile bilâhare yapılan 1921 ve 1924 Anayasalarında bâriz bir şekilde gösteriyor.

23 Nisan 1336 (1920) tarihinde Ankara'da toplanan milletvekillerinin hey'et-i umûmiyesi tek maddelik bir kararla TBMM'nin teşkiline karar verdiler.

"Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu kerre intihap edilen [yeni seçilen] âzâlarla, İstanbul Meclis-i Meb'usânından iltihak eden âzâlardan müteşekkil bulunmasına [kurulmasına] karar verildi." (Yeni Nesil, 27.1.1986)

O tarihte Ankara, Çankırı, Konya, Kastamonu, Yozgat, Kayseri, Sivas, Çorum ve bu vilâyetlerin civarı dışındaki bütün Anadolu toprakları işgâl altında idi. İstanbul'u işgâl eden İngilizler 16 Mart 1920'de Meclis-i Meb'usânı basarak dağıtmışlardı. Hilâfet ve saltanatı, diğer bir ifâde ile din ve devlet işlerini şahsında toplayan Osmanlı hükümdarı, İngilizlerin esâreti altında idi. Ülkeye her bakımdan sâhipsiz, hâmisiz, kalmış gözü ile bakılabilirdi.

MADDE — 24

Din ve vicdan hürriyeti

Bu maddedeki anlamıyla din ve vicdan hürriyeti, kimsenin dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden ve dini inancının gereklerini yerine getirip getirmemesinden dolayı kınanamayıp, suçlanamamasıdır. Maddenin üçüncü fıkrasında yer alan bu husus, birinci fıkranın tabii bir sonucudur.

Keza, birinci fıkranın tabii sonuçlarından bir diğeri de, kamu düzenine, genel ahlaka ve bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olmamak kaydıyla, ibadet, dini ayin ve törenlerin serbest oluşudur.'

Üçüncü fıkra hükmüne göre, istismar ve suiistimali önlemek amacıyla, din ve ahlak eğitim ve öğretimi devlet denetimi ve gözetimi altına alınmıştır. Keza bu eğitim, ilk ve orta öğretimde zorunludur. Gayri müslimler, tek tabiri olarak, bu zorunlu eğitim dışında bırakılmışlardır.

Nihayet, maddenin son fıkrası ile de dinin ve dini duyguların siyasi amaçlara alet edilmesi yasaklanmıştır.

İlave etmek gerekirki, bu anlamda dini inanç ve kanaat hürriyeti, niteliği gereği hiçbir sınırlamaya tabi tutulamayacaktır. Bu husus 15 inci maddede açıkca belirtilmiştir.

MADDE — 25

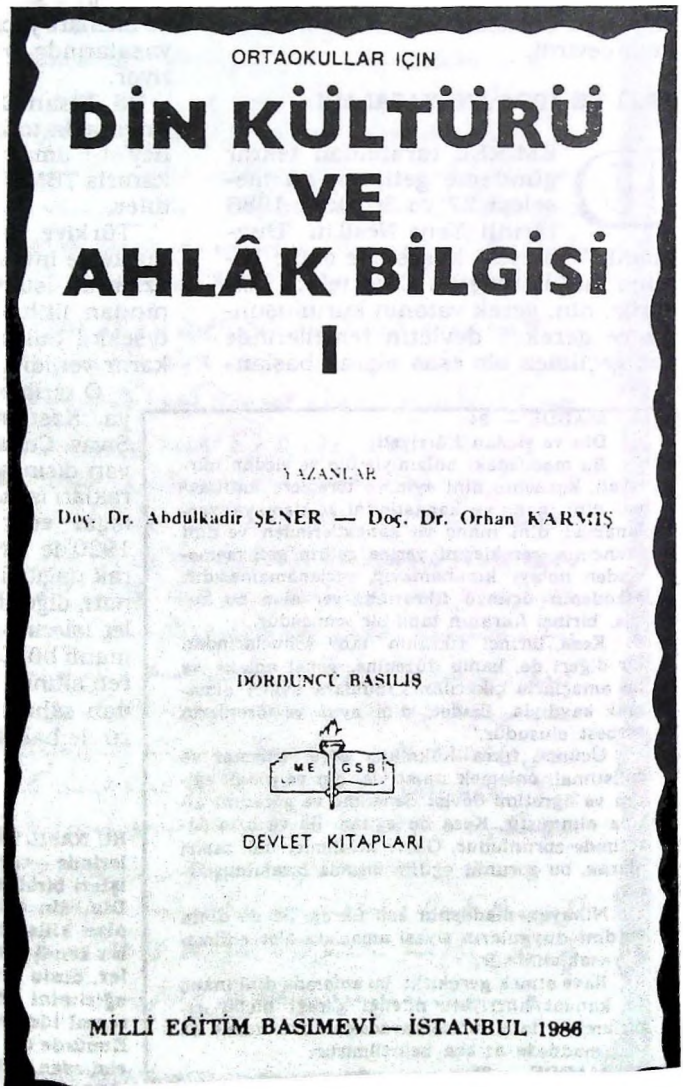
Düşünce ve kanaat hürriyeti

BU NASIL LÂİKLİK?— Lâik Batı ülkelerinde —söylendiği gibi— din ve devlet işleri birbirinden her mânâda ayrıdır. Din, din eğitimi bütünüyle müstakil olan kilise teşkilâtına bağlıdır. Bizde ise kendi işine dini karıştırmayan devlet, dinin her meselesine karışır. Din eğitimini kendi kontrolü altında ve resmi ideoloji istikâmetinde yaptırır. Kupürde din ve vicdan hürriyetini tanzim eden 1982 Anayasasının 24. maddesi görülüyor.

HİLÂFET VE SALTANATI KURTARMAK

BÖYLESİNE nâzik bir zamanda TBMM, meydana gelen otorite boşluğunu doldurmak ve milleti temsil etmek yolunda adımlar atmaya başlamıştı. Topyekûn bir işgal hareketi ancak buna karşı topyekûn bir halde el ele, omuz omuza bir mücâdele ile püskürtülebilirdi. Bunun için TBMM'den hep bu birlik ve bareberliği temin edecek kararlar çıkmış ve icrâ safhasına konmuştur. Alınan kararlarda ve icrâ edilen her işte din gücünden istifade edilmiş ve milletin din duygusu okşanmıştır. Bu sâyededir ki düşman topraklarımızdan atılmıştır.

25 Nisan 1920'de 5 numaralı kararla "kuvve-i icrâiyye" (hükûmet) teşkiline karar veren TBMM, 2 Mayıs 1920'de Anayasa maddesi kuvvetinde bir kanunla (kanun numarası: 3) icrâ vekilleri heyetinin isimleri ile bunların ne şekilde seçileceklerini tesbit etti. Dört maddelik kanunun 1. maddesinde bakanlıkların adları sıralanıyordu. Bakanlıkların en başında ise "Şer'iye ve Evkaf Vekâleti"nin ismi geçiyordu. Bu bakanlık din işlerini tedvirle vazifelendiriliyordu. Diğer bakanlıklar arasında bir de "Adliye ve Mezahib Vekâleti" vardı ki bu da şer'i şerife uygun bir şekilde adlî işleri yürütmekle mükellef idi.

DİN DEVLETİN EMRİNDE— Laiklikte din ve devlet birbirinden ayrı olması gerekirken; Türkiye'de din bütünüyle devletin emrindedir. Devlet din üzerinde dilediği gibi tatbikat yapar. Din eğitimi devletin kontrolündedir. Din dersi kitaplarını bile devlet hazırlatır. Din adamlarına "Bu kitap dine aykırı unsurlar taşıyor mu?" diye sormaz bile. Din adamları kitaplarda bir yanlışlık bulsalar, düzeltmek için kimse dikkate bile almaz. Oysa Batıda ders kitaplarını devlet bile hazırlasa mutlaka din adamlarının görüşlerini alır ve kitaplarda dine aykırı unsurların yer almaması için gayret sarfeder.

İSTANBUL MUHABBETİ— TBMM kurulurken: İstanbul ile Ankara arasında bir sürtüşme olmadığı intibaını vermek için alınan 1 numaralı kararda buna işaret etmek zarureti hissedildi. Bazılarının içindeki niyetleri için bu safhasında halkın bilmemesi gerekiyordu.

TBMM'nin sureti teşekkülü hakkında heyeti umumiye kararı[1]

Karar No: 1 *23.4.1336 (1920)*

Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu kerre intihap edilen âzalarla İstanbul Meclisi Mebusanından iltihak eden âzalardan müteşekkil bulunmasına karar verildi.

Millet sarıklıların peşinde harbe girdi

5.9.1920 (1336) tarih ve 18 numaralı kararı ile TBMM. kuruluş maksat ve gâyesini âşikâr bir şekilde şöyle tesbit ediyordu:

"Büyük Millet Meclisi hilâfet ve saltanatın vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlinden [kurtuluş ve bağımsızlığından] ibaret olan gâyenin husûlüne [meydana gelmesine] kadar şerâit-i âtiye dairesinde [aşağıdaki şartlar çerçevesinde] müstemirren [devamlı] in'ikat eder [toplanır]."

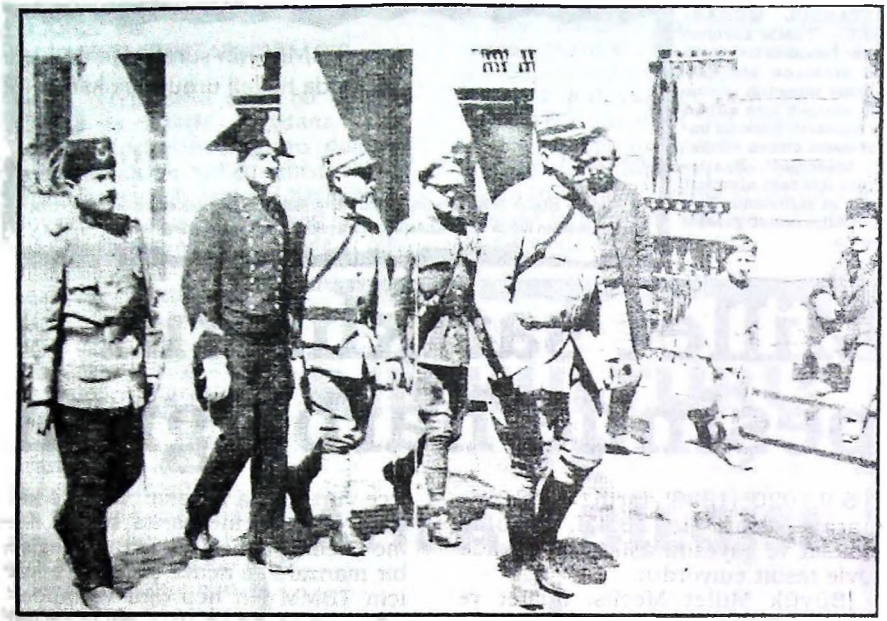
Madde gâyet açık. El ve gönül birliği ile hilâfet ve saltanat, diğer bir mânâda din ve devlet, düşmanın işgâl ve baskısından kurtuluncaya kadar mi'letle el ele veren TBMM toplanmaya devam edecek. Hilâfet ve saltanat kurtulup vatan da istiklâlini elde ettikten sonra TBMM'nin vazifesi sona erecek.

Millet hilâfet ve saltanatın kaldırılacağını bilse acaba nasıl bir tavır takınırdı?

O günün şartları içinde bazılarının gönlünden dini ve saltanatı ortadan kaldırmak gibi bir arzu geçse bile bunu açığa vurması mümkün değildi. "Ey millet, gelin, hep birlikte düşmanı vatanımızdan kovduktan sonra padişahlığa son verip onları sülâlece yurt dışına kovalım. Dini de kaldırıp onun yerine başka şeyleri ikâme edelim" dense idi, ortaya değişik bir manzara ve netice çıkardı. Bunun için TBMM'den hep dini ve dindarları okşayıcı kararlar çıkmıştır. Zâten TBMM âzâlarının büyük bir ekseriyeti vatanın, milletin ve dinin kurtuluşuna kendisini adamış müftüler, vâizler ve din adamları idi.

TBMM İstanbul'da dağıtılan Meclis-i Meb'usân âzâlarından Ankara'ya gelip Kuvay-ı Milliye hareketine destek olan meb'uslara farklı ve mültefit bir davranışta bulundu. Her biri pâdişahın bir temsilcisi gibi TBMM saflarında yer alan Meclis-i Meb'usân âzâlarının arkasında, millet, hilâfet ve saltanatı temsil eden padişahın gücünü ve desteğini görüyordu ve dolayısıyla kurtuluş hareketine canla başla sarılıyordu.

Târihler o sıralarda İstanbul hükûmeti ile Kuvay-ı Milliye hareketi arasında bir sürtüşmenin olduğundan bahsediyorlar; ama TBMM aldığı bir kararla hilâfet ve saltanatın kurtuluşunu asıl maksat ve gâye yapıyordu.

KİM KURTARACAKTI—Kasım 1918'de yabancıların İstanbul'u resmen işgali ile ülke resmen basılı kalmıştı. Yabancı askerler İstanbul sokaklarında devriye gezerken Osmanlı askerleri istemeye istemeye onlara refakat ediyorlardı. Hilâfet ve saltanat resmen esir düşmüştü. Anadolu'da istiklâl mücadelesi başlatılırken: kurtarılacak unsurlar arasında hilâfet ve saltanat da vardı. Üstelik bu durum TBMM kararı ile de te'yid ve tescil edilmişti.

Şâyet bunun aksi bir durum olsa. TBMM, kuruluş maksadını daha başka türlü tâyin ve tesbit eder ve hattâ İstanbul hükûmetine karşı kesin tavır bile takınırdı. Ancak TBMM'nin kurulduğu günlerde böyle bir sürtüşme yok.

Son Osmanlı Meclis-i Meb'usânından TBMM âzâlığı için Ankara'ya gelen Rauf Orbay, Adnan Adıvar, Fethi Okyar gibi zevât Meclis-i Meb'usân âzâsı sıfatıyla TBMM'de yer aldılar. Hattâ Mustafa Kemal bile İstanbul'daki Meclis-i Meb'usânın Erzurum milletvekili olarak TBMM'de yerini aldı. TBMM aldığı bir kararla (5.9.1920 tarih ve 18 numaralı kanunun 8. maddesine göre) İstanbul'dan iştirak eden Meclis-i Meb'usân âzâlarına verilen ehemmiyete binâen TBMM'ye dâhil oldukları andan itibaren her ay için 100'er lira tazminat verilmesini kararlaştırdı. Kânunun 7. maddesine göre Anadolu'dan seçilip gelen milletvekillerine ise senede bir defaya mahsus olmak üzere 4.000 kuruş azimet ve avdet (geliş-dönüş) harc-ı râhı verilecekti.

İstiklâl mücadelesinin önderleri başlangıçta halife ile birlikte gözükmek için çok dikkat etmişlerdi. Onu kurtarmayı mücadelenin gâyeleri arasına almışlardı. Peki sonra ne oldu?

Gerçekten Atatürk'ün 21 Nisan 1920 tarihli ve Nutuk'ta yer alan tebliğinde ifade edildiği gibi TBMM mübârek Cuma günü açıldı. Açılıştan önce mebuslar hep birlikte Hacı Bayram-ı Veli Câmiinde Cuma namazını kıldılar. Okunan Kur'ân'lar ve Buhari-i

Şer'iye bakanlığı protokolde ilk sırayı teşkil ediyordu

şeriflerden ve yapılan duâlardan sonra sakal ve sancak-ı şerif alınarak TBMM'nin açılacağı binanın önüne geldiler. Burada kurbanlar kesildi, duâlar edildi ve ondan sonra 23 Nisan 1920'de TBMM resmen açıldı.

HALİFE ADINA HUTBE OKUNUYOR

TBMM'nin açıldığı mübârek Cuma günü hutbe de, "Halîfe-i Rûy-i Zemin Sultan Vahidüddin" adına okunmuştu. Ayrıca milleti temsilen Ankara'ya gelen milletvekilleri arasında Nakşibendî şeyhleri yanında Bektaşi ve Mevlevi tarikat şeyhleri de yer alıyordu. Kısaca vatanın selâmeti, milletin kurtuluşu için bütün tarikatlar, dinî cemaatler, aydınlar, milliyetçi ve muhafazakârlar TBMM'de el ve gönül birliği etmişti. Müftü, vâiz gibi milletin itimadını kazanmış ve bir dedikleri iki edilmeyecek din adamlarının çokluğu da gözlerden kaçmıyordu.

600 seneden fazla bir zamandır hükümdarlarına son derece bağlı bir millet. Yavuz Sultan Selim zamanından beri de hilâfet ve saltanatı şahıslarında cem eden padişahlarına değişik bir nazarla bakıyorlardı. Hilâfet ve saltanatı etle tırnak gibi hükümdarlarında birleştirmişlerdi. Onlara göre bunun ikisini biribirinden ayırt etmek imkânsızdı. Belki tartışılabilir, ama telâkki böyle idi. Nitekim gerek Atatürk'ün 21 Nisan 1920 tarihli tebliğinde ve gerekse TBMM'nin kuruluş gâye ve maksadını tâyin ve tesbit eden 5.9.1336 (1920) tarih ve 18 numaralı TBMM kararında hilâfet ve saltanatın kurtarılması birinci gâye olarak ortaya konmuştur ve bu maksadın tahakkuku için harekete geçilmiştir.

20.1.1921 tarihli ve 85 numaralı kânunla kabul edilen Teşkilât-ı Esâsiye Kânununun 1. maddesine göre, "hâkimiyet bilâ kayd ü şart (kayıtsız şartsız) milletin" uhdesine verildi. 2. maddesinde icrâ kuvveti ve teşri selâhiyeti milletin yegâne ve hakikî mümessili olarak ilân edilen TBMM'de tecellî ve temerküz ettirildi. 3. maddesine göre de Türkiye Devletinin TBMM tarafından idâre olunduğu ve hükümetinin de "Türkiye Büyük Millet Meclisi" ünvanını taşıdığı tesbit ve te'yid edildi.

1921 tarihli Teşkilât-ı Esâsiye Kânununun 7. maddesi de "ahkâm-ı

SIRALAMAYA DİKKAT!— İstiklâl mücadelesinde halkın tam desteğini almak için onun inanç temâyüllerinin dikkate alındığı gözden kaçmıyor. TBMM'nin kabul ettiği 2.5.1920 tarih ve 3 numaralı kânunla bakanlıklar kurulurken: Şer'iye ve Evkaf bakanlığına birinci sırada yer veriliyor. Adliye ve Mezahib diye ikinci bir dini bakanlık daha var.

TBMM İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun[1]

2.5.1336 (1920)

Kanun No: 3

Madde 1 —Şeriye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye İktisat (Ticaret, Sanayi, Ziraat, Orman ve Maadin) Maarif, Adliye ve Mezahip, Maliye ve Rüsumat ve Defteri Hakani Nafıa, Dâhiliye (Emniyeti Umumiye, Posta ve telgraf), Müdafaai Milliye, Hariciye ve Erkanı Harbiyei Umumiye işlerini görmek üzere Büyük Millet Meclisinin on bir zattan mürekkep bir İcra Vekilleri Heyeti vardır.

ÜÇ MECLİS-İ MEB'USAN AZASI- TBMM kurulurken, İstanbul Meclis-i Meb'usânına rakip olarak değil, müstakil bir varlık olarak değil; hilâfeti, saltanatı esaretten kurtarıp vatan ve milletin kurtulusunu hedef ve gaye edinen bir müessese idi. Bunun için İstanbul Meclis-i Meb'usânından gelerek TBMM'ye iltihak eden âzâlara ayrı bir ehemmiyet verildi. Bunlardan üçü (soldan sağa) Rauf Orbay, Adnan Adıvar ve Fethi Okyar idi. Daha sonra neler olacağını —belli kimseler hariç— kimse bilmiyordu.

şer'iyyenin tenfizi" (Şer'î hükümlerin yerine getirilmesi) vazifesini TBMM'ye veriyordu.

Burada bir tesbit yapma durumu ile karşı karşıya geliyoruz. 5.9.1920 tarih ve 18 numaralı kararla TBMM'nin kuruluş gâye ve maksadından birisini "Hilâfet ve Saltanatın kurtarılması" olarak tâyin ve tesbit eden milletvekilleri 20.1.1921 tarih ve 85 numaralı kânunla hilâfet ve saltanatın kurtarılmasına hiç yer vermediler. Bu durum kânun tekniğinden kaynaklanmış olabileceği gibi İstanbul hükümetinin beklenmeyen tavırlarının da bu meselede rolü olduğu düşünülebilir. Ayrıca hilâfet ve saltanat hususunda değişik kanaatlere sâhip olan güçler bir yıllık bir aradan sonra TBMM'nin oturduğunu ve milletin kabulüne şâyan olduğunu görünce TBMM'nin re'sen meseleye el koymasını münasip görmüş olabilirler.

Sebebi ne olursa olsun, TBMM kuruluş günlerine göre bir sene sonra daha değişik bir noktaya gelmiş ve değişik bir fonksiyon icrâ etmeye başlamıştır. Nitekim yavaş yavaş icraatları ile de bunu teyid ve tescil edecektir.

1921 Anayasası ile üstü kapalı olarak hilâfet ve saltanat arasına bir mesafe koyan TBMM dinî hükümlerin yerine getirilmesini kendi üzerine

Kurtarılan devlet yıkılıyor

alırken; bunun hangi organlar kanalıyla icrâ edileceğini bir esasa bağladı. Anayasanın vilâyetlerle ilgili hükmünü tedvir ve ihdas eden 11. maddesine göre vilâyetler mahallî işlerinde mânevî şahsiyet ve muhtariyet sâhibidirler. TBMM tarafından çıkarılacak kânunlara göre, vilâyet şûrâlarının selâhiyetleri dâhilinde yapacağı işler arasında şer'î, vakıflar ve medreselere dair işleri tedvir ve tanzim etmektir ki, bütün bunlar dinî birer mâhiyet ve muhtevâ arz ederler.

KURTARILAN DEVLET YIKILDI

ARADAN zaman geçtikçe iyice rayına oturan ve milletin de giderek teveccühünü kazanan TBMM, kuruluşundan iki sene sonra, halifesini ve pâdişahı-

nı kurtarmayı hedef aldığı Osmanlı Devletini —ki bu devlet fiilen yıkılmış sayılırdı— 30.10.1922 tarih ve 307 sayılı kararı ile resmen sona erdirdi. Bu kararla Osmanlı Devletinin yerine onun Millî hudutları içinde yeni TBMM hükümetinin vâris olduğunu ilân etti.

Teşkilât-ı Esâsiye Kânunu ile hükümranlık hakları millete devredildiğinden İstanbul'daki padişahlığın yok olup târihe karıştığı, İstanbul'da meşrû bir hükümet olmayıp İstanbul ve civarının Büyük Millet Meclisi memurlarına tevdi edilmesi gerektiği belirtilen kararda şu ifâdelere yer verildi:

"Türk Hükûmetinin hakk-ı meşrûu olan makâm-ı hilâfeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracağına karar verildi."

Görüldüğü gibi, 1921 tarihli Teşkilât-ı Esâsiye Kânununda TBMM'nin kuruluş gâyesine yer vermeyen TBMM'nin açılış esnasında aldığı karara iki sene sonra sâdık kaldığını görüyoruz: Ancak bunlardan birisini temelli gündemden kaldırarak, Saltanatı sona erdirip esir olan hilâfet makâmını ecnebilerden kurturma taahhüdünü yeniliyor. Burada, iki sene önce kurtarılması taahhüd edilen saltanatın yine TBMM eliyle sona erdirilmesinin, daha önce plânlandığı şekilde mi, yoksa o günün şartları gereği mi ortadan kaldırıldığına dâir o safhada bir bilgiye rastlayamıyoruz. O zamanki kânun, karar ve Anayasa metinlerinde böyle bir gerekçe yok.

TBMM aldığı bir kararla "makâm-ı hilâfeti" hakk-ı meşrûu olarak kabul etti ve onu ecnebilerin elinden kurtarmaya karar verdi.

BU MABED NELER GÖRDÜ?— Ankara'daki Hacı Bayram Camii kim bilir nelere şâhit oldu? Bir Cuma günü namaz için hınca hınç kendisini doldıran milletvekillerinin bazılarının niyetlerini bu mübarek cami belki de sezmişti. İstiklâl mücadelesi için Cumaya, camiye, Kur'ana, Buhari-i şerife ve duaya sarılanlara; işleri bittikten sonra bu mefhumlara günün birinde amansız savaş açacak olanların niyetlerini keşfeden bu mübarek mâbedin dili yoktu ki olacak bitecekleri anlatsa idi. Ancak dikkatle bakıldığında, yakın tarihin Hacı Bayram Camii ve minaresine neler yazdığını keşfetmek o kadar güç değildir.

BU KÂNUN— TBMM'nin kuruluşu ile ilgili olarak anlatılanların hepsi hikâye, hepsi masal, hepsi resmî ideoloji şakşakçılığı. Yanda kupürü görülen kânun TBMM'nin niçin kurulduğunu, maksadını ve gâyesini açık bir şekilde ortaya koyuyor.

Kanun No: 18

Madde 1 —Büyük Millet Meclisi, Hilafet ve Saltanatın, Vatan ve Milletin istihlas ve istiklalinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar şeraiti atiye dairesinde müstemirren inikat eder.

Madde 2 —Her livanın Büyük Millet Meclisinde mevcut miktarı azası intihap kanununun tayin eylediği miktardan aşağı tenezzul etmedikçe vuku bulacak münhalata yeni aza intihap edilmez.

30.10.1922 târih ve 307 numaralı kânun saltanatı lâğvederken; hilâfet meselesine daha mutedil ve sâhiplik edâsıyla yaklaşıyordu. Kânunun 2. maddesi aynen şöyle:

"Hilâfet Hânedân-ı Âl-i Osmana [halifelik Osmanlı sülâlesine] âit olup halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hânedanın ilmen ve ahlâken erşed ve aslah [en olgun ve en sâlih] olanı intihab olunur [seçilir].

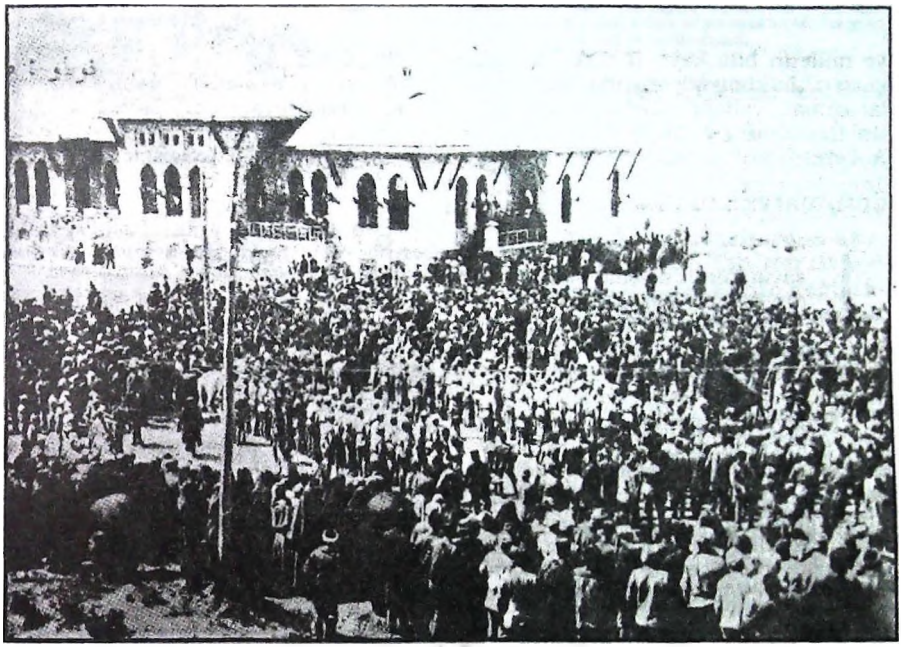
"Türkiye Devleti makâm-ı hilâfetin istinatgâhıdır."

Türkiye'nin hilâfetin kalesi olduğu belirtilen ve halifeliğin Osmanlı sülâlesine âit olduğu tescil ve teyidedilen bu karardan sonra sözü TBMM'nin II. devresi için yapılan seçimlere getirelim.

Parlamentoların an'anevî yemin merasiminin 1. devre milletvekilleri için o hengâmede tahakkuk edemediği anlaşılıyor. Bu durumda harb ve işgal altında oluşumuzun heyecanının rolü olabildiği gibi —mülgâ da olsa— Osmanlı Meclis-i Meb'usânına karşı bir saygısızlık endişesi de olabilir. Henüz padişaha ve İstanbul'a bağlı olan kuvvetlerin ve vatandaşların desteğini kazanma mülâhazası, TBMM kurucularını dikkat ve teyakkuza sevk etmiş olabilir.

Nitekim bu bölümün başında da ifade ettiğimiz gibi TBMM başlangıçta müstakilen Türkiye'nin idaresini üzerine almak üzere kurulmadı.

Milletvekilleri "vallahi" diye yemin ediyorlardı

TBMM yarının Türkiye'si için hayati kararlar alma arefesine gelmiştir. İşin bu merhalesinde II. devre seçimleri için TBMM 16 Nisan 1923'te tatile girmiştir.

II. devre çalışmalarına 11.8.1923'-te başlayan TBMM'nin üyelerinin büyük çapta değiştiğini görüyoruz. Hacı, hoca, şeyh, müftü ve vâiz gibi sıfatlarla istiklâl mücadelesini göğüsledikten sonra İstanbul hükümetine karşı Ankara hükümetinin millet tarafından tasdik ve tasvibinde ön ayak olmuş ve bunun neticesi TBMM üyeliğine kadar yükselmiş zevattan büyük bir kısmının TBMM'nin II. devresinde mebus olarak yer almadıklarını görüyoruz. İtilâfçı olarak bilinen meb'-usların büyük bir ekseriyeti tasfiye olmuş, liberal veya dinde fazlaca hassas olmayan İttihadçıların TBMM'de hâkimiyet ve ekseriyeti ele geçirdiklerini görüyoruz.

Buna rağmen TBMM halkın hissiyatına hürmetkâr olmaya, onu okşamaya âzami derecede gayretten geri kalmıyor. 11 Ağustos 1923günü TBMM'-nin II. devresinin 1. günü başlıyor. O gün oturumun daha başında Ertuğrul (Bilecik) Milletvekili Dr. Fikret Beyin milletvekillerinin nasıl yemin edeceklerine dair takriri kabul ediliyor. TBMM II. devresinin "1" numaralı kararı aynen şöyle:

"Vatan ve milletin saadetinden başka bir gâye tâkip etmeyeceğime

Safra atma hâdisesi yavaş yavaş oluyor

ve milletin bilâ kayd ü şart [kayıtsız şartsız] hâkimiyeti esasına sadık kalacağıma... vallahi" (Türk Anayasa Metinleri. Prof. Dr. Suna Kili-Prof. Dr. A. Şeref Gözübüyük, 98)

CUMHURİYET DEVRİ

1.11.1338 (1922) tarih ve 308 sayılı kararı ile saltanatı lâğvedip hilâfeti himâyesine alarak "Türkiye devleti makâm-ı hilâfetin istinatgâhıdır" diyen TBMM yeni bir Türkiye için emin adımlarla giderken hayati bir karar safhasına geldi. TC devleti kurulmuştu, ama devletin şekli belli değildi. TBMM uzun müzâkere ve istişârelerden sonra devletin şeklinin "cumhuriyet" olmasına karar verdi. Bu hususta gerekli mevzuat değişikliğini yaptı. Mevzuat değişikliği ile birlikte cumhuriyetin ne zaman ilân edileceğini kararlaştırdı.

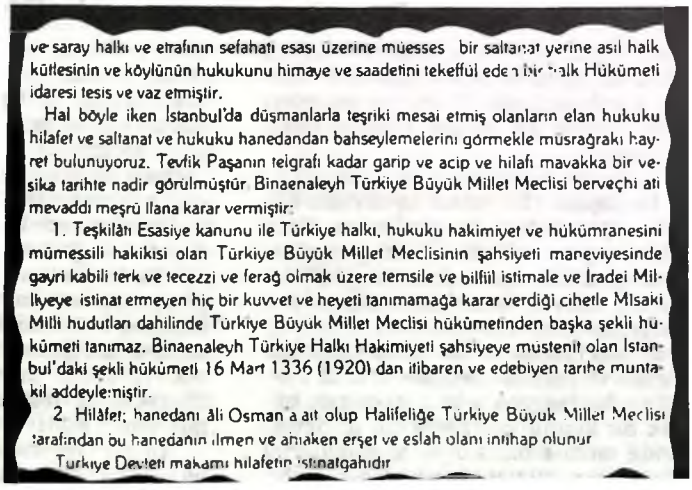
29 Ekim 1339 (1923) tarih ve 364 sayılı Teşkilât-ı Esâsiye Kanunun Bazı Mevaddının Tavzihen Tadiline Dair Kanun ile Anayasanın 1, 2, 4, 10, 11, ve 12. maddelerinde yaptığı değişikliklerle Türkiye'ye yep yeni bir veche kazandırdı.

1. maddenin sonuna "Türkiye Devletinin şekl-i hükümeti cumhuriyettir" ibaresi ilâve edildi.

"İcrâ kudreti ve teşri selâhiyeti milletin yegâne ve hakikî mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecellî ve temerküz eder" şeklindeki Anayasanın (Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu) 2. maddesi "Türkiye Devletinin dini, din-i İslâmdır. Resmî lisanı Türkçedir" şeklinde değiştirildi.

Değiştirilen diğer maddelerde ise Türkiye'nin idâresi, cumhurbaşkanı ve başkan vekilinin seçiliş şekli ve selâhiyetleri, bakanların seçiliş tarzı ve selâhiyetleri yer aldı.

ÖNCE KURTARILDI— TBMM'nin kuruluş maksatlarından birisi de saltanatın kurtarılması idi. 1.11.1922 tarihli ve 308 sayılı kararla saltanat kaldırıldı. Hilâfet ve hânedân-ı âl-i Osman övüldü. Türkiye Devletinin makâm-ı hilâfetin istinadgâhı olduğu te'yid ve tescil edildi, ama ne zamana kadar?

ve saray halkı ve etrafının sefahatı esası üzerine müesses bir saltanat yerine asil halk kütlesinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden bir halk Hükümeti idaresi tesis ve vaz etmiştir.

Hal böyle iken İstanbul'da düşmanlarla teşriki mesai etmiş olanların elan hukuku hilafet ve saltanat ve hukuku hanedandan bahseylemelerini görmekle müsrağrakı hayret bulunuyoruz. Tevfik Paşanın telgrafı kadar garip ve acip ve hilafı mavakka bir vesika tarihte nadir görülmüştür. Binaenaleyh Türkiye Büyük Millet Meclisi berveçhi ati mevaddı meşrû ilana karar vermiştir:

1. Teşkilâtı Esasiye kanunu ile Türkiye halkı, hukuku hakimiyet ve hükümranesini mümessili hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinde gayri kabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bilfiil istimale ve İradei Milliyeye istinat etmeyen hiç bir kuvvet ve heyeti tanımamağa karar verdiği cihetle Misaki Milli hudutları dahilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinden başka şekli hukümeti tanımaz. Binaenaleyh Türkiye Halkı Hakimiyeti şahsiyeye müstenit olan İstanbul'daki şekli hükümeti 16 Mart 1336 (1920) dan itibaren ve edebiyen tarihe munta-kil addeyle:miştir.

2. Hilâfet; hanedanı âli Osman a ait olup Halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlaken erşet ve eslah olanı intihap olunur

Turkiye Devleti makamı hilafetin istinatgahıdır

BU HOCAYI TANIDINIZ MI?— İstiklâl Harbini kazanan rütbe sanmak için yandaki fotoğrafa bakmak kâfi. Zaferin ismâilinde din yatıyordu. Milleti galeyana getirmek, onu "Ölürsem şehit, kalırsam gâzi" düşüncesiyle cansiperâne harekete geçirmek için herkes katılmış dindar görünmek, dini terennüm etmek, âyetler ve hadisler okumak durumunda kalmıştı. Bir zamanlar TC Devletinin cumhurbaşkanı, başbakanı ve bakanı olarak vazife yapan Celâl Bayar bile "Galip Hoca" takma adıyla hoca kıyafetine girip milleti teşci ve teşvik etmişti.

TBMM'de II. Grubun tasfiyesinden sonra da, dindarların aleyhte tavır takınmalarını önlemek için âzamî dikkat sarfedildiği nazarlardan kaçmıyor. Alınan kararlar ilk anda TBMM'de hiçbir değişiklik olmadığı intibâını veriyor.

Kurtuluş İslâmiyet mayasıyla yoğruldu

CUMHURİYETİMİZ DİNDARDI

GÖRÜLDÜĞÜ gibi 1921 tarihli Anayasada devletin dini ile alâkalı bir ibâreye rastlanmazken; Cumhuriyeti kuranlar yaptıkları bir anayasa değişikliği ile hiç bir tereddüt ve yanlış anlaşılmaya imkân bırakılmayacak şekilde devletin dininin "İslâm" olduğunu belirtmek ihtiyacını duydular. Devletin, milletin ve vatanın kurtuluşunda temel teşkil eden din gerçeği devletin Anayasasında hak ettiği yeri böylece almış oldu. Bir kısım art niyetli ve gerçeklerden hoşlanmayan çevreler durmadan Atatürk'ün lâik bir cumhuriyet kurduğundan bahsede dursun, gerçekler onların söylediği gibi değil. TBMM 29 Ekim 1923 günü ilân ettiği cumhuriyetin dindar bir cumhuriyet olduğunu Anayasasının ikinci maddesine şerefle yazdı. O tarihlerde lâiklik mefhumunun adı bile geçmiyor. O günlerin Meclis zabıtlarında ve gazetelerinde de böyle bir kayda rastlamıyoruz.

O tarihlerde lâiklik mefhumunun adı bile geçmiyordu. Geçse bile amme efkârında bunun hiç bir kıymet-i harbiyesi olmayacağını, bu fikri müdâfaa edenlerin o tarihte yapa yalnız kalacağını herkes biliyordu.

O günlerin Meclis zabıtlarında, gazetelerinde ve o tarihlerde yazılmış kitaplar ve husûsi hâtıralarda bile lâiklik mefhumunun geçmemesi, lâikliği nerede ise bir "din" olarak kabul edip Türkiye Cumhuriyetini başlan-

İlk önce saltanat sonra da hilâfet ortadan kaldırıldı

gıçtan bugüne bu boya ile boyamak isteyenler için bir mahcubiyet kaynağından başka bir şey değildir.

Kısaca 1920'lerin Türkiyesi için "lâiklik" gibi bir meselesi yoktu. Devlet özü ile, sözü ile bir İslâm Cumhuriyeti idi. Din devlet ve millet için bir kurtuluş reçetesi idi. Bunu biz demiyoruz. 1921, 1924 Anayasası diyor. Bu prensibi biz koymadık. Cumhuriyeti kuran ve bize emânet eden TBMM koydu.

Osmanlı İmparatorluğunun inkıraz bulup,TBMM Hükümeti teşekkül ettiğine dair heyeti umumiye kararı[8]

Karar no: 307

30.10.1338 (1922)

Osmanlı İmparatorluğunun münkariz olduğuna ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül ettiğine ve yeni Türkiye Hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hududu milli dahilinde yeni varisi olduğuna ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile hukuku hükümrani milletin nefsine verildiğinden İstanbul'daki padişahlığın madum ve tarihe müntakil bulunduğuna ve İstanbul'da meşru bir hükümet mevcut olmayıp İstanbul ve civarının Büyük Millet Meclisine ait ve binaenaleyh oraların umuru idaresinin de Büyük Millet Meclisi memurlarına tevdi edilmesine ve Türk Hükümetinin hakkı meşruu olan makamı hilâfeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracağına karar verildi.

MAKAM-I HİLÂFETE ÖVGÜ-TBMM 30.10.1922 tarih ve 307 sayılı kararı ile saltanatı lağvederken: hilâfet hakkında "Türk Hükümetinin hakk-ı meşruu olan makâm-ı hilâfet" tâbirini kullandı ve onu esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtarmaya ahdetti. Aslında bazılarının kafasında hilâfeti de lağvetmek vardı, ama milleti bütün bütün karşılarına almamak için hilâfetin lağvını sona bıraktılar.

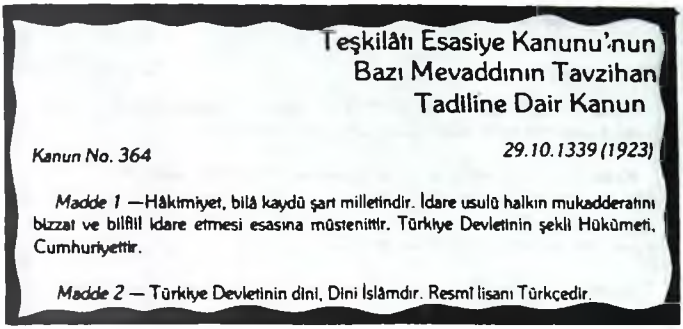
Din sözünü duyunca kırmızı görmüş arena kahramanına dönen ve irtica yaygarası koparan çevreler kime taş attıklarının, kimi ikiyüzlülükle itham ettiklerinin farkında mıdırlar? Devletin "lâik" olduğunu tâ baştan ilân etmemekle devleti "tehlikeye" sokanlar arasında Mustafa Kemal ve arkadaşlarını, kısaca TBMM'de yer almış bütün milletvekillerini saymak mı gerekecek?

YENİ GELİŞMELERE DOĞRU

TÜRKİYE 3.3.1340 (1924) tarihinde değişik ve çarpıcı bir hâdiseye şâhit oldu. TBMM almış olduğu 431 sayılı kararla halifeyi hal' ve hilâfeti de ilgâ etti. Osmanlı hânedânını Türkiye Cumhuriyeti toprakları hâricine sürmeyi kararlaştırdı. Hânedânın mallarına el kondu ve yurt dışına çıkmaları için belli bir mühlet tanındı.

İşin burasında dört sene geriye giderek, bu kadarcık kısa bir zaman içinde hâdiselerin ve değerlerin nasıl bir değişikliğe uğradığının tesbitini yapmak istiyoruz.

5.9.1336 (1920) tarih ve 18 numaralı kararı ile saltanat ve hilâfetin kurtarılmasını kuruluş gâyelerinden ikisi yapan TBMM, bu kararından 2 yıl 2 ay sonra, yani 1.2.1338 (1922) tarihinde 308 sayılı kararı ile meşrû saydığı ve uğruna hırz-ı can ettiği saltanatı gayr-ı meşrû sayıyor. Düşman esâreti altındaki Halife ve Sultan Vahîdüddin'i de kurtarmayı kuruluş gâyelerinden birisi yaparken; onu sanki vatan hâini ilân ediyor. Onun üzerindeki saltanat ve hilâfet sıfatlarını da alıp saltanatı tarihin derinliklerine bırakırken; 18 Kasım 1922'de Sultan

Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun
Bazı Mevaddının Tavzihan
Tadiline Dair Kanun

Kanun No. 364 *29.10.1339 (1923)*

Madde 1 —Hâkimiyet, bilâ kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devletinin şekli Hükümeti, Cumhuriyettir.

Madde 2 — Türkiye Devletinin dini, Dini İslâmdır. Resmî lisanı Türkçedir.

İSLÂM CUMHURİYETİ— Bunları bahire Türkiye Devletinden bahsederken: "Atatürk'ün kurduğu lâik cumhuriyet" deyip gerçekleri çarpıtmaya devam etsin. Oysa TBMM 29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı kararı ile Türkiye'nin bir İslâm Cumhuriyeti olduğunu kararlaştırmıştı.

Vahidüddin'in yerine Abdülmecid Efendiyi halîfe tayin ediyor. 1.2.1338 (1922) tarih ve 308 sayılı kararla saltanatı lağvedilerken; kânunun ikinci maddesinde Osmanlı hânedânından övgü ile bahsederek hilâfetin bu sülâleye âit olduğunu, halifeliğe bu sülâleden ilmen ve ahlâken en reşid ve en sâlih birisinin TBMM tarafından seçileceğini kararlaştırıyor. Yukarda geçtiği üzere, bu karar mûcibince Abdülmecid Efendiyi halîfe tâyin ediyor. TBMM'nin makâm-ı hilâfetin istinadgâhı olduğunu teyid ediyor.

Yakın tarih yeni nesile tam olarak anlatılmalı

6 Ekim 1923'te İstanbul tamâmen Türkiye devletinin eline geçiyor. Gerçekten de vaad ve ahdedildiği gibi esâret altındaki hilâfet makâmı kurtarılıyor.

HER ŞEYİ TARTIŞMANIN ZAMANI GELDİ

ANCAK, ne oluyorsa oluyor, dört sene gibi kısa bir zamanda çok şeyin mânâ ve mâhiyeti değişiyor. Birden devlet için tehlike teşkil etmeye başlayan halîfe azlediliyor ve halîfelik lâğvediliyor. Daha iki sene önce kendisinden övgü ile söz edilen Osmanlı hânedânı da birden hâin-i vatan ilân edilip çoluk çocuğuyla, dâmatlarla birlikte sonu meçhul bir sürgüne yollanıyor.

Evet, biz burada bir müdâfaa değil, tesbit yapıyoruz. Tenâkuzları ortaya koymaya çalışıyoruz. Dindarlara hücum için fırsat kollayan çevrelerde Atatürk'ün kurduğu lâik cumhuriyetten söz ediliyor. TBMM'nin kurduğu cumhuriyet lâik değil, Müslümandı. Bâzı çevrelerce yerden yere vurulan saltanat, hilâfet ve Osmanlı hânedânı başlangıçta el üstünde tutuluyordu. Sonradan bunlara karşı değişik tavırlar sergilenmeye başlandı.

Evet, bütün bunlar tatminkâr açıklama ve mantıklı izah getirilmesi ve tartışılması gereken hususlardır. Bu meseleler ne zamana kadar birer tabu hâlinde tutulup tartışma zemininin dışında bırakılacak? Bunları ihtivâ eden devlet arşivlerine ne zamana kadar kilit vurulacak. Kuvvetli ve millete mâl olmuş fikirler tartışılmakla cilâlanıp daha parlak hale gelir. Aksi davranışlar bir korkunun, endişenin, kendine itimatsızlığın, tabuların arkasına sığınmanın, yasakların gölgesinde safâ sürmenin işâretleri değil midir?

Evet, evet tartışalım, ama her şeyi tartışalım. Türkiye'nin tartışılması ya-

sak hiç bir meselesi olmasın. Ne dersiniz?

Saltanat ve hilâfeti ilga eden, Osmanlı hânedânını yurt dışına süren, devletin kayıtsız şartsız temsilcisi ve idarecisi durumuna gelen TBMM 24 Temmuz 1923'te imzaladığı Lozan Andlaşması ile İstiklâl Harbine nihaî bir nokta koymuştur. 29 Ekim 1923'te de Cumhuriyeti ilân etmiştir.

Kısaca dış dünya ile sınır ve toprak meselelerini hallet-miş ve sıra iç bünyedeki değişikliklere gelmiştir. Bu arada TBMM'nin emrindeki millî ordu güçlenmiş devletin emniyet kuvvetleri de ülkeye bir uçtan bir uca hâkim duruma gelmiştir.

TEVHİD-İ TEDRİSAT

CUMHURİYETİN kuruluşundan sonra devrim mâhiyetinde olarak ilk önce 3

HANGİSİ DOĞRU—Hilâfet, saltanat ve Hânedân-ı âl-i Osman hakkında Cumhuriyetin önderlerinin övgü dolu ifadeleri TBMM kararları ve zabıtları ile sâbittir. Ondan sonra aynı şahıslarla bu mefhumlara karşı açtığı savaşa şâhit oluyoruz. Yanda kupürü görülen 431 nolu kânununun muhtevâsı arasındaki uçurumu anlamak hayli zor.

Dair Kanun*

Kanun No. 431 *3.3.1340 (1924)*

Madde 1 —Halife hal'edilmiştir. Hilâfet Hükümet ve Cumhuriyet mâna ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan Hilâfet makamı mülgadır.

Madde 2 —Mahlû Halife ve Osmanlı Saltanatı münderisesi hanedanının erkek, kadın bilcümle âzası ve damatlar Türkiye Cumhuriyeti memaliki dâhilinde ikamet etmek hakkından ebediyen memnudurlar. Bu hanedana mensup kadınlardan mütevellit kimseler de bu madde hukmüne tabidirler.

Madde 3 —İkinci maddede mezkûr kimseler işbu kanunun ilânı tarihinden itibaren azamî on gün zarfında Türkiye Cumhuriyeti arazisini terke mecburdurlar.

Madde 4 —İkinci maddede mezkûr kimselerin Türk vatandaşlık sıfatı ve hukuku mefudur.

Madde 5 —Bundan böyle ikinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti dahilinde emvali gayrımenkuleye tasarruf edemezler. İlişiklerinin kat'i için bir sene müddetle bilvekâle mahakımı Devlete muracaat edebilirler.

Bu müddetin mürurundan sonra hiçbir mahkemeye hakkı müracaatları yoktur.

Madde 6 —İkinci maddede mezkûr kimselere masarifi seferiyelerine mukabil bir defaya mahsus ve derecei servetlerine göre mütefavit olmak üzere Hükümetçe tensip edilecek mebaliğ ita olunacaktır.

Madde 7 —İkinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti arazisi dâhilindeki bilcümle emvali gayrimenkulelerini bir sene zarfında Hükümetin malûmat ve mufakatiyle tasfiyeye mecburdurlar. Mezkûr emvali gayrımenkuleyi tasfiye etmedikleri halde bunlar Hükümet marifetiyle tasfiye olunarak bedelleri kendilerine verilecektir.

Madde 8 —Osmanlı İmparatorluğunda Padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki tapuya merbut emvali gayrımenkuleleri millete intikal etmiştir.

Madde 9 —Mülga Padişahlık sarayları, kasırları ve emakini sairesi dâhilindeki mefruşat takımlar, tablolar, âsarıatiise ve sair bilûmum emvali menkule millete intikal etmiştir.

Madde 10 —Emlâki Hakaniye namı altında olup evvelce Millete devredilen emlâk ile beraber mülga Padişahlığa ait bilcümle emlâk ve sabık Hazinei Humayun, muhteviyatlariyle birlikte saray ve kasırlar ve mebani ve arazi Millete intikal etmiştir.

Madde 11 —Millete intikal eden emvali menkule ve gayrimenkulenin tesbit ve muhafazası için bir nizamname tanzim edilecektir.

Madde 12 —İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

Madde 13 —İşbu kanunun icrayı ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

* 3 Tertip *Düstur* Cilt 5, s 323 (668)

Bu kanun, 16.6.1952 gün ve 5998 sayılı Kanun ile değiştirilmiştir. Bu değişiklik ile 2. madde şu şekli almıştır:

Madde 2 — Mülga hilafet ve münderis Osmanlı Sultanı hanedanının padişahlar sulbünden olan erkek âzası ve bunların erkek füruu Türkiye'ye gelmek ve Türkiye'den turist olarak geçmekten memnudurlar. Bunların dışında kalanlar Türkiye'ye gelebilirler.

5958 sayılı kanunla ayrıca beş tane "Ek madde" ilâve edilmiştir. Bk. 3. Tertip *Düstur*, Cilt: 33, s. 1525.

NE OLDUĞUNU O DA ANLAYAMADI– Hilafet ve saltanata karşı baştan beri peşin bir hüküm içinde olanlar; harp sırasında halkın gücüne muhtaç oldukları için hilâfet ve saltanata bağlı görünmeye azamî gayret sarfettiler. Saltanat lağvedilip hilâfete sahip çıkılırken; Sultan Vahideddin'in şahsına hücum edilmiş, onun yerine Abdülmecid Efendi halife tayin edilmişti. Yani tavır hilâfete değil, halifeye idi. Plân makul karşılandı. Ancak içlerin-de belli niyet ve maksatları taşıyanlar ayaklarını sağlam oastıklarında hilâfeti de lağvedip Hânedân-ı Âl-i Osmanı yurt dışına sürünce mesele anlaşıldı. Abdülmecid Efendi mabeyincisi ve bir hizmetkârı ile "halife" olduğu yıllarda.

Mart 1340 (1924) tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır. Dini çevrelerde "Ne oluyor?" gibi yorumlar yapılırken: aynı sene yeni bir Anayasa yapılarak meriyete sokulmuştur. 20 Nisan 1340 (1924) tarih ve 491 numaralı yani Anayasanın 2. maddesi. Tevhid-i Tedrisat Kanunu üzerine zihinlerde beliren "Ne oluyor?" sualine bir cevap mâhiyetinde idi. Maddenin "Türkiye Devletinin dini din-i İslâmdır" şeklinde tanzimi zihinlerde beliren soruya "Hiç bir şey olmuyor. Her şey yolunda. Bütün işler İslâmiyet için ve İslâmî prensipler çerçevesinde halledilecek" imajını veriyordu.

1921 Anayasasında yapılan değişiklik ile Türkiye devletinin idare şeklinin cumhuriyet olması yanında dininin de İslâm olduğu gerçeği bir kere daha böylece teyid ve tesbit edilmiş oluyordu.

Anayasasına göre dini İslâm olan bir devletin İslâmiyete aykırı davranış ve icraatlarda bulunması elbette düşünülemezdi. Endişe ve tereddütler yersizdi. Herkes gönül huzuru içinde işine gücüne baksındı. Nitekim öyle de oldu. Savaştan çıkmış bir devletin ve milletin yaralarının sarılması için. kalkınma yolunda ortaya çıkan mesafenin kapatılması için herkesin gönüllü olduğu bir vasat meydana gelmişti. Zafer sevinci hâlâ dalga dalga ülke çapında yayılıyordu. Elele verip vatanlarını ve devletlerini kurtaran millet: şimdi de kurtardıkları devlet ve

Anayasanın 2. maddesine rağmen İslâmiyete karşı yapılan icraatlar millette derin bir tereddüt ve endişe meydana getiriyordu.

İşin başında da sonunda da İngilizlerin parmağı vardı

vatanı maddi ve manevi güzelliklerle bezemek için hazırdı.

TALİHSİZ SULTAN— Tarihi vesikalara göre Mustafa Kemal Paşa'yı —maddeten de takviye ederek— Anadolu'ya "Ordu Müfettişi" sıfatı ile yollayan Sultan Mehmed Vahüddiddin kimseye yaranamadı. Önce kendisine bağlılık yemini yapıldı. Esâretten kurtulmasını TBMM gâye edindi. Sonra azledilerek hânedânı ile birlikte toptan yurt dışına sürüldü.

İNGİLİZ PARMAĞI

LOZAN Andlaşması öncesinde, esnâsında ve sonrasında Ankara hükûmeti ile çok iyi münâsebetler içine giren İngilizlerin Doğuda çıkan Şeyh Said Ayaklanmasına parmak karıştırmaları oldukça dikkat çekicidir. Hilâfet ve saltanatın kaldırılmasından ve Tevhid-i Tedrisat Kânununun mer'iyete girmesinden sonra meydana gelen sızlanma ve şikâyetleri tahrik etmek için İngilizlerin harekete geçmeleri enteresandır. Fıtraten heyecanlı, dinde hassas ve kahraman yapılı Şark insanının hissiyatının tahriklere elverişli olduğunu tesbit eden İngilizler, isyânı Avrupa'dan destekliyor. 1 Şubat 1925'te isyan bayrağını açan Şeyh Said ve onu destekleyen güçlerle hükûmet kuvvetleri uğraşıyor. Her iki tarafından hayli zayiatlar vermesinden sonra Şeyh Said ve adamları 15 Nisan 1925'te yakalandı. Yapılan tahkikat neticesi isyancıların giydikleri yabancı asker elbiselerinin, üzerlerinde yakalanan silah ve cephanelerin Avrupa'dan yollandığı, dağıtılan bildirilerin de yine Avrupa matbaalarında basıldığı anlaşıldı. Bildirilerdeki şu ifadeler de şâyân-ı dikkattir:

"Halife sizi bekliyor. Hilâfetsiz Müslüman olmaz. Hiç bir halife memleketten çıkarılamaz. Şiarımız dindir. Şimdiki hükûmet dinsizlik neşretmektedir. Şeriat isteyiniz. Kadınlar çıplaktır. Mekteplerde dinsizlik ilerliyor."

Şeyh Said isyanında kullanılan bildiriler Avrupa matbaalarında basılmıştı.

İstiklâl Mahkemeleri Şeyh Said ve arkadaşlarını suçlu bularak idam cezasına mahkûm etti. Şeyh Said ile birlikte 47 arkadaşının cezası 29 Haziran 1925'te Diyarbakır'da infaz edildi.

Asırlarca Müslümanlardan intikam alma hıncıyla yaşayan İngilizler birden katıksız şeriatçı ve Müslüman kesilip Şeyh Said'e Avrupa'dan destek vermeleri gerçekten düşündürücüdür. Sanki İngilizler burada çıkartıkları isyan ile Ankara hükûmetinin din ve dindarlar

aleyhine radikal tedbirler alması için gereken şartları ve gerekçeleri hazırlıyorlardı.

TAKRİR-İ SÜKÛN

ŞEYH Said Ayaklanmasından bir ay sonra, henüz isyan devam ederken; TBMM tarafından çıkarılan Takrir-i Sükûn kanunu 4 Mart 1925'te mer'iyete girdi. Kanun Türkiye'nin içinde bulunduğu fevkalâde şartların ve yeni kurulmuş bulunan cumhuriyetin karşılaştığı fiilî engellerin ortadan kaldırılması maksadıyla çıkarıldı. Önce iki yıllık bir zaman için çıkarılan bu kanun isyan gibi fiillerle ülkenin içtimâi düzenini, huzur ve sükûnunu, emniyetini yıkmaya mâtuf her türlü teşkilâtı, tahrik, teşvik, teşebbüs ve yayını önleme selâhiyetini hükümete veriyordu. Buna göre hükümetin suçlu bulduğu kimseleri İstiklâl Mahkemelerine verme selâhiyeti de vardı. Takrir-i Sükûn Kanununun iki yıllık müddeti dolmak üzere iken 2 Mart 1927'de çıkarılan yeni bir kanunla müddeti iki sene daha uzatıldı. Böylece bu kanun 2 Mart 1929'a kadar mer'iyette kaldı. Hiç bir kimsenin sesinin ve sedâsının çıkmadığı sütliman bir hava içinde hükümet icraatlarda bulundu.

ŞEYH SAİD— Dine karşı icraatlara dayanamayıp galeyana gelen Şeyh Said ayaklandı. Ne gariptir ki, Lozan Andlaşması öncesinde Ankara ile iyi münâsebetler içinde olan İngilizler Şeyh Said Ayaklanmasına parmak karıştırarak büyük ölçüde Ankara'nın işini kolaylaştırmışlardı. İktidar Şeyh Said İsyanının ardından gelen sessizliğin gölgesinde çok rahat bir icraat yaptı.

Yapılan işlerden ve çıkarılan kanunlardan icraatların yapılmasından ve kanunların mer'iyete girmesinden sonra milletin haberi oldu. Takrir-i Sükûn Kanunu mer'iyette olduğu için kimse bu hususla ilgili olarak değişik kanaatlerini serdetme imkânı bulamadı.

Devrim kânunları Takrir-i Sükûn Kânunu sâyesinde gerçekleştirildi

Takrir-i Sükûn Kanununun mer'iyyette olduğu yıllarda 25 Teşrinisânî 1341 (1925) târih ve 671 sayılı Şapka Kanunu, bundan 5 gün sonra Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması ile Türbedarlıklar ile bir takım Ünvanların men ve İlgasına Dair Kanun çıktı. 17 Şubat 1926 târih ve 743 sayılı kanunla evlenme akdinin nikâh memuru önünde yapılmasını âmir kanun da bu devrede çıkarıldı.

2.5.1928'de ise bir Anayasa değişikliği yapan TBMM 1924 Anayasasının 2. maddesini değiştirerek Anayasa'dan "Türkiye Devletinin dini din-i İslâmdır" ibaresini çıkardı. Niyetler ve tatbikatlar ne olursa olsun T.C. devleti lâik değildir. Devlet, Anayasada "Türkiye Devletinin dini din-i İslâmdır" tabirinin kalkması ile resmen "din"siz kalmıştır.

SARIKLILAR VE KALPAKLILAR— Hacıbayram Camiinde kılınan Cuma namazından ve okunan hatm-i şeriflerden sonra TBMM önünde dua eden Mustafa Kemal Paşa'nın sağında sarıklılar, solunda ise kalpaklılar vardı. Mustafa Kemal Paşa'nın da başında kalpak vardı. Kurtuluş heyecanından başka bir şey düşünmeyen bu zatlar, günün birinde sarıklarının ve kalpaklarının başlarından zorla çıkarılacağını bilselerdi, acaba nasıl davranırlardı?

YEMİNİN DEĞİŞMESİ

1924 Anayasasının 16. maddesi de milletvekilleri ile cumhurbaşkanının seçildikten sonra nasıl yemin edeceklerini tanzim ediyordu.

Anayasaya göre milletvekillerinin yemin şekli şöyle:

"Vatan ve milletin saadet ve selâmetine ve milletin bilâ kayd ü şart (kayıtsız şartsız) hâkimiyetine mugayir bir gâye tâkip etmeyeceğime ve cumhuriyet esaslarından ayrılmayacağıma... vallahi"

Cumhurbaşkanının yemin metni de şöyle:

"Reisicumhur sıfatıyla cumhuriyetin kanunlarına ve hâkimiyet esaslarına riayet ve bunları müdafaa. Türk milletinin saadetine sâdıkâne ve bütün kuvvetimle sarf-ı mesai. Türk devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemâl-i şiddetle men. Türkiye'nin şan ve şerefini vikâye ve ilâya ve deruhte ettiğim vazifenin icâbâtına hasr-ı nefs etmekten ayrılmayacağıma... vallahi"

TBMM 10.4.1928 tarih ve 1222 sayılı kanunla Anayasanın 2. maddesiyle beraber 16. maddesini de değiştirdi. Yeminin sonundaki dinî bir yemin şekli olan "vallahi" kelimesini değiştirip "namusum üzerine söz veririm" şekline getirdi.

Aynı kanuna Anayasanın 26. maddesini de değiştirerek TBMM'nin vazife ve selâhiyetleri arasında yer alan "Ahkâm-ı şer'iyyenin tenfizi (Şeriat hükümlerinin yerine getirilmesi) ibaresini metinden çıkardı. TBMM'i o tarihe kadar îfâ etmekle mükellef olduğu bir vazifeden vâreste kıldı.

Harp bitti din gitti!

Hâdisenin biraz daha kristalize olması, biraz daha berraklaşması için TBMM'nin yapısı ile alâkalı bir tesbiti yapmak üzere yeniden 1922'lere dönüyoruz. 30 Ağustos 1922'ye kadar müstevlî devletlere karşı din ve Allah aşkına topyekün cihad meydanlarına dökülen milletin bir parçası olarak TBMM'nin değişik bir tavır sergilemesi zâten düşünülemezdi. Hattâ bilahare bakan, başbakan ve cumhurbaşkanı olarak vazife ifâ eden Celâl Bayar'ın İstiklâl Harbi esnâsında hoca kıyafetleri içinde ve "Galip Hoca" olarak meşhur olduğu herkesin malûmudur.

9 Eylül 1922'de düşman denize dökülüp kesin zafer kazanıldıktan sonra, "artık dinin işinin bittiği" kanaatını taşıyan çevreler, TBMM içinde bile bu kanaat istikâmetinde tavırlar ortaya koymaya başladılar. Daha çok İttihatçı olarak bilinen meb'uslar TBMM'de dine karşı gevşek davranırken, bir taraftan da yavaş yavaş burada hâkimiyet kurma yolunda esaslı adımlar atmaya başlamışlardı. Şeyhlerden, hocalardan, vâizlerden ve müftülerden meydana gelen TBMM'deki dinî grup giderek zayıflamaya ve bunların tesiri de azalmaya başlamıştı. Bunu, TBMM'de giderek cemaati azalan mescitten de anlamak mümkündü.

Büyük zaferden sonra bazılarına göre dinin işi bitmişti. Bunun için ilk fırsatta din ve din adamları safdışı edildi.

İşte bu hengâmede, İstanbul da talebeleriyle birlikte İngilizlere karşı amansız bir mücadele vererek, aynı zamanda Anadolu'daki Kuvâ-yı Milliye Hareketine destek olan Bediüzzaman Said Nursî Hazretleri, bu kahramanca müdafaa ve samimî desteğinin

ZAFERDEN SONRA— Dinin, vatanın, milletin, hilâfet ve saltanatın kurtuluşu için canını dişine takan sarıklılar, ve Meclisi kulâhlılar ilk anda Meclise girip heyecanla oy bile kullandılar. Çok geçmeden inançları ile birlikte tasfiyeye uğrayıp gittiler. Emeklerinin karşılığını böylece gördüler.

karşılığı olarak TBMM tarafından Ankara'ya davet ediliyor. Mükerrer dâvetlere icâbet etmeyen ve "Ben tehlikeli yerde mücâhede etmek istiyorum. Siper arkasında mücâhede etmek hoşuma gitmiyor. Anadolu'dan ziyâde burayı daha tehlikeli görüyorum" demiştir. (Tarihçe-i Hayat, Sözler Yayınevi, Elif Ofset Tesisleri 1976, s.124)

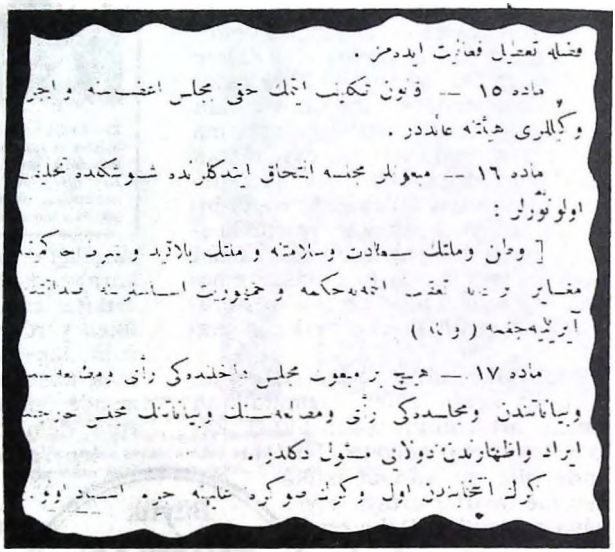
Van vâlisi ve eski dostu Meb'us Tahsin Bey tarafından yapılan dâveti ise kabul ederek Ankara'ya gitmiştir. Ayrıca Büyük Zafer de kazanıldığı için, gerek Anadolu ve gerekse İstanbul tehlike çemberini kırdığından Bediüzzaman Said Nursî Hazretlerinin Ankara'ya gitmemesi için bir sebep kalmamıştır. Ayrıca bülûğ çağına erdiği andan itibâren hep memleket meseleleri ile uğraşan Bediüzzaman, Zafer sonrası Ankara'sının havasını da yerinde görmeyi arzu etmiştir.

NAMAZ KILANLAR AZ

DOSTU Meb'us Tahsin Bey tarafından yapılan dâvete icâbeten Ankara'ya gelen Bediüzzaman Hazretlerine

Bediüzzaman'ın beyannâmesi TBMM'de havayı elektrikledi

TBMM —verilen bir takrir üzerine— resmen "Hoşgeldin" demiştir. "Hoşgeldin" denildikten sonra da Antalya Milletvekili Rasih Efendi tarafından Bediüzzaman Hazretleri dua etmek üzere kürsüye dâvet edilmiştir. TBMM Zabıt Ceridesinin 9 Teşrinisânî 1338 (1922) tarihini taşıyan nüshasında yer alan, bu hususla ilgili olarak Necmeddin Şahiner'in Yeni Asya Yayınları arasında çıkan "Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursî" kitabının 7. baskısının 242 ila 248. sayfalarında geniş mâlumat vardır.

فضله تعطیل فعالیت ایدهمز .

ماده ۱۵ — قانون تکمیل ایتمك حقی مجلس اعضاسنه و اجرا وکالری هیئته عائددر .

ماده ۱۶ — مبعوثلر مجلسه التحاق ایتدکلرنده شوشکلده تحلیف اولونورلر :

[وطن وملتك سعادت وسلامتنه و ملتك بالاتید و تمرکز حاکمیت مغایر بر هیئت تقسیمه و جمهوریت اساسیه صداقت آیریلمجقمه (و)]

ماده ۱۷ — هیچ بر مبعوث مجلس داخلنده کی رأی ومطالعه سندن وبیاناتندن ومجلسدکی رأی ومطالعه سنك وبیاناتنك مجلس خارجنده ایراد واظهارندن دولایی مسئول دکلدر .

کرك انتخابدن اول وکرك صوکره عایله جزء اسناد اولونه

VALLAHİ YERİNE AND İÇERİM— Mayası dinle yoğrulan bir istiklâl mücadelesinden sonra kurulan T.C. devletinde milletvekilleri, ve cumhurbaşkanı "Vallahi" diye yemin ederlerdi. 1924 Anayasasının 16. maddesi milletvekillerinin nasıl yemin ettiklerini tesbit ediyordu. Sonra "vallahi", "and içerim"e çevrildi.

TBMM kürsüsünde dua etmekle birlikte çoğu dostu olan milletvekilleri ile de sohbet eden Bediüzzaman Hazretleri, milletvekillerinin namaza karşı tenbellik gösterdiklerini görünce çok üzülür. Milletvekillerinin namaza ve dine karşı tenbelliklerinin ilerde ne gibi gelişmelere sebep olacağından endişe ederek 10 maddelik bir beyanname hazırlayıp 19 Ocak 1923'te TBMM üyelerine dağıtır. Beyanname oldukça tesirli olur. Namazda tenbellik eden milletvekillerinden 50-60 tanesi daha namaza başlar. Namaz kılınan küçük oda büyükçe odaya nakledilir. TBMM'de değişik bir hava esmeye başlar.

Durumdan TBMM Başkanı Mustafa Kemal'in de haberi olur. Bu yüzden, çok sayıda milletvekilinin huzurunda Bediüzzaman ile Mustafa Kemal Paşa arasında sert bir tartışma geçer. Paşa şöyle der:

"Sizin gibi kahraman bir hoca bize lâzımdır. Sizi yüksek fikirlerinizden istifâde etmek için buraya çağırdık. Geldiniz, en evvel namaza dâir şeyleri yazdınız, aramıza ihtilâf verdiniz."

Bediüzzaman, Paşa'nın bu sözleri üzerine geri çekilmez ve aynı üslûpla fikirlerini müdafaa ederek, "Paşa! Paşa! İslâmiyette imandan sonra en yüksek hakikat namazdır. Namaz kılmayan..." der. Bunun üzerine münâkaşa sona erer. (Tarihçe-i Hayat, 127-128)

1928'DEN SONRA

Anayasa dinî unsurlardan teker teker temizleniyor

ZAFER sonrası TBMM'nin havasını aksettiren bu tesbitten sonra 1928 Türkiye'sine dönelim. Takrir-i Sükûn Kânununun mer'iyette olduğu bir vasatta Anayasada yapılan bir değişiklikle devletin dininin "İslâm" olduğu hükmü, milletvekilleri ile cumhurbaşkanının yeminlerinin sonundaki "vallahi" tabiri, TBMM'nin vazife ve selâhiyetlerini tanzim eden 26. maddenin "Ahkâm-ı şer'iyyenin tenfizi" ibâresi çıkarılmıştı. Takrir-i Sükûn Kânununun mer'iyette oluşu dolayısıyla bu hususta kimseden herhangi bir ses çıkmamıştı.

Evet, bu tarihte yapılan Anayasa değişikliği ile devlet resmen "din"siz kalmış, ama lâik de olmamıştı. Belki zamanın idârecilerinin kafalarındaki lâik anlayışına uygun olarak fiilen tatbik ediliyordu; ama resmiyette devletin lâik olduğuna dâir hukûkî bir belge yoktu.

ALTIOK UMDELERİ

ANAYASASI dinden tecrit edilen Türkiye'de, 1931 senesinde, adı sonradan CHP olarak değiştirilen Cumhuriyet Halk Fırkasının III. Kurultayının toplandığını görüyoruz. "1931'de yapılan III. Kurultayda partinin ilkeleri devrimcilik, cumhuriyetçilik, devletçilik, halkçılık, milliyetçilik ve laiklik olarak saptandı. Bunlar 'Altıok" ile simgelendi." (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.1/25)

Görüldüğü gibi, bâzılarınca Atatürk Cumhuriyetinin temelini teşkil ettiği ileri sürülen lâiklik ilkesi devletin değil, adı sonradan CHP olarak değiştirilen Cumhuriyet Halk Fırkasının temel umdelerinden biridir. Partinin meşhur "Altıok"undan bir tanesi olarak arz-ı endam etmiştir.

Atatürk'ün ölümüne 21 ay üç gün kala, yâni 5 Şubat 1937 günü bir Anayasa değişikliği yapılmıştır. 10.4.1928 tarih ve 1222 sayılı kânunla Anayasanın 2. maddesinin metnin-

Madde 16 —(10.4.1928 -1222)" Mebuslar Meclise illihak etliklerinde şu şekilde tahlif olunurlar.

Vatan ve milletin saadet ve selâmetine ve milletin bilâkaydüşart hâkimiyetine mugayir bir gaye takib etmeyeceğime ve Cumhuriyet esaslarına sadakatten ayrılmıyacağıma namusum üzerine söz veririm.

Madde 16 — Milletvekilleri Meclise katıldıklarında şoyle andiçerler.

"Namusum uzerine soz veririm ki:

Vatanın ve milletin mutluluğuna, esenliğine, milletin kayıtsız şartsız eğemenliğine aykırı bir amaç gütmiyeceğim ve Cumhuriyet esaslarına bağlılıktan ayrılmıyacağım."

" Maddenin ilk şekli:

"Mebuslar Meclise ilhhak etiklerinde şu şekilde tahlif olunurlar;

(Vatan ve Milletin saadet ve selametine ve milletin bilâ kaydu şart hakımıyetine mugayir bir gaye takip etmiyeceğime ve Cumhuriyet esaslarına sadakatten ayrılmıyacağıma Vallahi)"

HAYDİ AND İÇELİM— Dine dayanarak istiklâl mücadelesini kazananlardan hâkimiyeti ellerine geçirenlere göre, zaferden sonra artık dine ihtiyaç kalmamıştı. Daha çok dindar olan 2. Grup milletvekillerinin tasfiye edilmesinden sonra dini tecrid kampanyası hızlandırıldı. 1928'de çıkarılan bir kânunla, devletin dini ile alâkalı 2. madde ile beraber milletvekilleri ve cumhurbaşkanının yemin metninin sonundaki "vallahi" de kaldırılarak, bunun yerine "and içerim" ibâresi kondu. Kupürde ilgili anayasa maddesi son şekli ile görülüyor.

Türkiye nasıl lâik oldu?

den, "Türkiye Devletinin dini, din-i İslâmdır" ibâresi çıkarılarak, geriye "Türkiye Devletinin dili Türkçedir, makarrı (başşehri) Ankara'dır" ibâresi kalmıştı. 5 Şubat 1937 tarih ve 3115 sayılı kânunla 1924 Anayasasının 2. maddesi şu hâle geldi:

"Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Lâik ve İnkılâpçıdır. Resmî dili Türkçedir. Makarrı Ankara şehridir."

Cumhuriyetin kuruluşundan 14, devletin dininin "İslâm" oluşunun kaldırılışından tam 9 sene sonra yapılan Anayasa değişikliği ile CHP tarafından 1931'de benimsenen ve kendini "Altıok" ile sembolize eden "CHP'nin bu ilkeleri, devletin temel ilkeleri olarak 2. maddede yer aldı." (a.g.a., c.1/25)

Görüldüğü gibi, lâiklik Atatürk'ün kurduğu cumhuriyetin temeli değildir. 1931'de yapılan CHP III. Kurultayında tesbit edilen parti umdelerinden birisi olarak kabul edilmiş ve partinin meşhur amblemi "Altıok"lardan birisini teşkil etmiştir. 1937 senesinde devletin temeline değil çatısına yerleştirilmiştir. Aksi halde cumhuriyeti kuranlar buna bu kadar ehemmiyet verselerdi, lâikliği cumhuriyetin temel harcına katarlardı. Keza, bâzı çevrelerce üzerine titrenilen lâiklik tâbiri 1937'de Anayasaya konurken prensiplerin hemen başında değil de Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık ve Devletçilik ilkelerinden sonra sıralamada yerini alması dikkat çekicidir.

Kendilerini Atatürk ilkelerinin yılmaz bekçileri ve müdâfiileri olarak gören çevrelerin samimi olup olmadıklarını tesbit bakımından bir husun daha ortaya çıkmasında fayda mülâhaza ediyoruz.

Kendini devletin prensipleri olarak Anayasada gösteren Atatürk ilkeleri ve devrim kânunları bir bütün olarak kendini göstermektedir. Bu fikirleri müdâfaa edenlerce bu prensip ve devrimlere aynı derecede ehemmiyet ve itinâ gösterilmesi icap ederken, Atatürkçülerin bu titizlik ve hassâsiyeti göstermediklerini müşâhede etmekteyiz. Bunlardan da doğrudan doğruya dinle alâkalı prensip ve devrimlerin üzerine titrerlerken, diğer prensiplere devrini tamamlamış veya ikinci, üçüncü derecede bakıyorlar.

RASİH KAPLAN— Bediüzzaman Said Nursi Hazretlerini 9 Kasım 1922 günü TBMM kürsüsüne dua etmesi için davet etti.

FARKLI BİR TAKDİR ÖLÇÜSÜ

ATATÜRKÇÜLÜĞÜ kimseye bırakmayan bu çevrelerin milliyetçilik, halkçılık ve devletçilik gibi prensipler hakkında her kafadan bir ses gelmesine, devletçiliğin yavaş yavaş yerini özel teşebbüse terketmesine ses çıkarılmadığı halde lâiklik ve inkılapçılık prensipleri üzerinde arslanlar gibi kükremeleri gerçekten gözden kaçmıyor. Atatürk ilkelerini derecelendirip ve hattâ onların bâzısını görmezlikten gelerek nasıl bir takdir ölçüsü ile hareket ettikleri cümlenin meçhulüdür. Acaba Atatürk, ölmeden evvel "Benim ilkelerimden lâiklik ve inkılâpçılık çok mühimdir. Gerisini sizin takdirinize bırakıyorum" mu demiştir ki, Atatürkçü olduğunu iddia eden çevrelerden bu istikâmette davranışlara şâhit oluyoruz. Keza, 26 Teşrin-i sânî 1934 tarih ve 2590 sayılı

En sonunda lâikliği de kendimize benzettik!

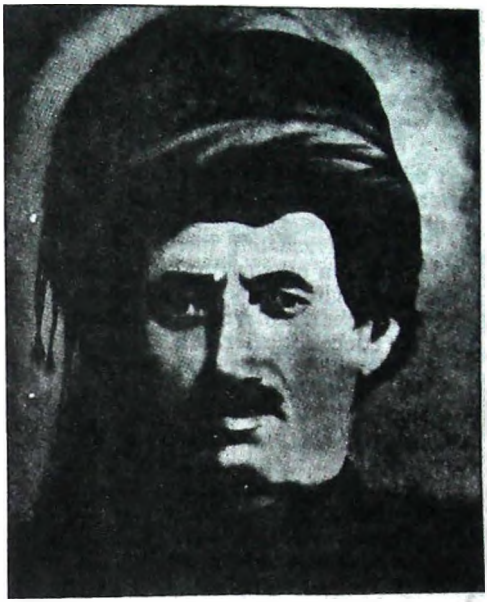
"Efendi, Bey, Paşa gibi Lâkap ve Ünvanların Kaldırıldığına Dâir Kânun"la çerçevesi çizilen devrim de Atatürkçülerin insafına havâle edilmiş olmalı ki; ortalık, "Bey, Paşa, Efendi ve Beyefendi" tabirinden geçilmiyor da kimse tınmıyor bile. Hattâ Atatürk ilkelerini yeniden ihyâ etmek üzere 12 Eylül İhtilâlini gerçekleştiren generallere "Evren Paşa", "Ersin Paşa", "Celasun Paşa", "Tümer Paşa" ve "Şahinkaya Paşa" deniliyor da bu zevâtın en küçük bir rahatsızlığını görmüyoruz. Üstelik bundan memnun oluyorlar.

9.7.1961 târih ve 334 sayılı Anayasanın 2. maddesi, devletin temel prensiplerinden birisi olarak lâikliğe yer vermiştir. 19. maddesinde bütün din mensupları için din ve vicdan hürriyetinin hudutlarını çizmiştir. Din eğitimi ile alâkalı olarak da şu kayıt vardır:

"Din eğitimi ve öğrenimi, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kânunî temsilcilerinin isteğine bağlıdır."

1961 Anayasası, Batıda olduğu gibi, din eğitim ve öğretimini kilise teşkilâtına ve cemaatlara bırakmadığı için devletin murâkabe ve kontrolü altına almıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı 1961 Anayasasının 154. maddesi ile devlet müesseseleri arasında yer almıştır. Teşkilâtı bir kânunla düzenlenmiştir. Diyanet İşleri Başkanı yüksek dereceli bir devlet memuru statüsünde tâyin edilmiştir. Vilâyet ve kazâ müftüleri, vâizler, imam-hatipler ve kayyumların maaşları devletçe karşılanmıştır. Kur'ân kursları, İmam-Hatip Liseleri, Yüksek İslâm Enstitüleri, İlâhiyat ve İslâmî İlimler Fakülteleri Millî Eğitim Bakanlığı ve muhtar üniversitelere bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Bu okullar bilahere tek tip ilâhiyat fakültesi haline getirilmiştir. Bu okulların idârî personeli ile öğretmen ve öğretim üyesi kadrolarının maaşlarını da devlet karşılamıştır. Kısaca, bu faaliyetler 1961 Anayasasının mer'iyette olduğu bir devrede, devletin bir parçası olarak ve devletin kontrol ve teminatı altında faaliyet göstermiştir.

1961 Anayasasının 2. maddesine göre de devlet lâiktir. Ancak hukû-

BU GÖZLER NELER GÖRDÜ?— Talebeleri ile birlikte Ruslara karşı Doğu'da mücadele verirken esir düşen Bediüzzaman Said Nursi Ruslara esir düşmüştü. Komünist devrimini müteâkip Almanya üzerinden İstanbul'a gelen Bediüzzaman burasını işgal edilmiş halde buldu. Çok geçmeden talebeleriyle İngilizlere karşı amansız bir mücadeleye girişti. Onun çalışmalarını Ankara bile takdir ederek başkente dâvet etti. Bediüzzaman orada izzet ikram gördü ve zafer sonrası icraatlardan hiç hoşlanmadı. Ondan sonra da bu icraatı yapanlarla yıldızı hiç barışmadı. Mücadele ve desteğinin karşılığını zindanlarda çürüyerek ödedi.

Din devletten ayrıldı ama devlet dini hiç bırakmadı

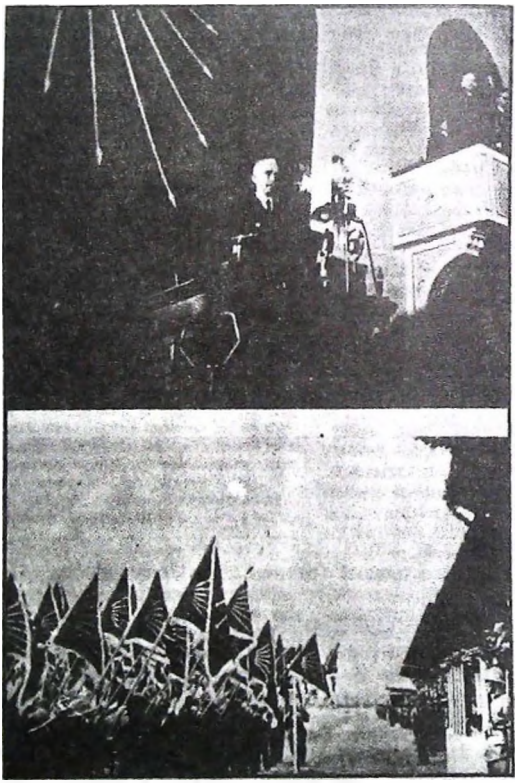
ken tarifi yapılmayan, umumun lisânında "Dinle devlet işlerinin biribirinden ayrılması olarak" bilinen lâiklik, 1961 Anayasasının meriyette olduğu zamanda bünyesine Diyanet İşleri Başkanlığını alarak, din eğitim ve öğretiminin masraflarını finanse ve kontrol ederek devlet din işlerine karıştığı gibi, daha da ileri giderek, din işlerini tedvir ve kontrol etmiştir. Dini devlet işlerine karıştırmamak için her tedbire başvurmuştur. Bu mânâda çıkarılan Türk Cezâ Kânununun 163. maddesini Anayasanın 19. maddesine ilâve etmiştir. 20.9.1971'de 1488 sayılı kânunla bu maddeyi daha da teşdit ve takviye etmiştir.

Sözde, lâiklik din ve devlet işinin biribirinden ayrılması olarak anlaşılıyor; ama devlet dinin her meselesine ve işine karışıyor; dini ise kendi işlerine kat'iyyen karıştırmıyor.

1982 ANAYASASINA GELİNCE

ŞER'İYE ve Evkaf Vekâletinin kaldırılıp yerine Diyanet İşleri Reisliğinin ikâme edilmesinden sonra tatbikat inkıtâsız günümüze kadar gelmiştir. Tesis edildiği günden beri Diyanet İşleri Başkanlığı hep var olmuş; devletin bir organı olarak devlet bünyesinde din işlerini tedvir ve tanzimle hizmet yapagelmiştir. 1950 öncesi iktidarların halk tarafından reaksiyonla karşılanacak olan dini tasfiyeye yönelik icraatlarına karşı kalkan ve fetvacı da olsa, daha sonraki yıllarda adına lâyık bir fonksiyon kazansa da farketmez. Kısaca, lâik devletin bünyesinde tamamıyla dini bir kuruluş olan Diyanet İşleri Başkanlığı hep var olagelmiştir.

1982 Anayasası ise meseleye daha değişik bir veche ve berraklık kazandırmıştır. Anayasanın 24. Maddesi din ve vicdan hürriyetini tanzim ve tertip ederken: din eğitim ve öğretimini devletin kontrolünde mecburi hâle getirmiştir.

ALTIOKLAR ATATÜRK İLKESİ OLUYOR— CHP'nin (Cumhuriyet Halk Fırkası, daha sonra CHP oldu) 1931 senesinde yaptığı III. Kurultayında tesbit ettiği altı umde, daha sonra "altıok" olarak CHP'nin amblemi oldu. Bu umdeler 1937'de bir anayasa değişikliği ile "Atatürk ilkeleri" adı altında devletin ana prensipleri olarak 2. maddede yer aldı. Böylece devlet, kuruluşundan 17 sene sonra "lâik" olmuş oldu.

"Dine karışmayan devlet" Diyanet'i bünyesine aldı

"Din ve ahlâk eğitimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk eğitimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır."

Daha önce devlet bünyesinde fiilen yer alan Diyanet İşleri Başkanlığının da 136. madde ile anayasal bir statü kazanarak devlet bünyesinde hukûkî bir ünite olarak yer almıştır:

DİPNOTTA GİZLENEN GERÇEK— Yeni nesiller Türkiye devletinin bir İslâm Cumhuriyeti olduğunu pek bilmezler. 1924 Anayasasının 2. maddesini 1937 senesindeki değişik şekliyle bilirler. 1928 senesine kadar "Türkiye Devletinin dini din-i İslâmdır" şeklindeki 2. madde ile ilgili kayıt bası anayasa metinlerinde hiç yoktur, bazı anayasa metinlerinde ise dipnotlarda kaydedilmiştir. Oysa gerçek gizlenemeyecek kadar büyüktür.

Teşkilatı Esasiye Kanunu[6]	Anayasa[7]
K. No: 491 Ka. Ta. 20.4.1340	*K. No: 4695 K. Ta. 10.1.1945*
BİRİNCİ FASIL	**BİRİNCİ BÖLÜM**
Ahkâmı Umumiye	*Esas Hükümler*
Madde 1 —Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.	*Madde 1* -Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.
Madde 2 —(5.2.1937-3115)[8] Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Lâik ve İnkılâpçıdır. Resmi dili Türkçedir. Makarrı Ankara şehridir.	*Madde 2* — Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, devletçi lâyik ve Devrimcidir. Devlet dili Türkçedir. Başkent Ankara'dır.
Madde 3 —Hakimiyet bilâkaydüşart Milletindir.	*Madde 3* —Egemenlik kayıtsız şartsız Milletindir.
Madde 4 —Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milletin yegane ve hakiki mümessili olup Millet namına hakkı hakimiyeti istimal eder.	*Madde 4* — Türk milletini ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve Millet adına egemenlik hakkını yalnız o kullanır.
Madde 5 —Teşri salahiyeti ve icra kudreti Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.	*Madde 5* —Yasama yetkisi ve yürütme erki Büyük Millet Meclisinde belirir ve onda toplanır.

[6] 3. T. *Düstur*. Cilt 5, s. 576 (1019)
Anayasada beş kez değişiklik yapılmıştır:
1. 1222 sayılı ve 10.4.1928 günlü kanun (*R.G.* 14.4.1928-863; 3. T. *Düstur*. Cilt 9, s. 142).
2. 1893 sayılı ve 10.12.1931 günlü kanun (*R.G.* 15.12.1931-1976; 3. T. *Düstur*, Cilt: 13, s. 13 (25).
3. 2599 sayılı ve 5.12.1934 günlü kanun (*R.G.* 11.12.1934-2877; 3. T. *Düstur*, Cilt: 16, s. 36)
4. 3115 sayılı ve 5.2.1937 günlü kanun (*R.G.* 13.2.1937-3533; 3. T. *Düstur*, Cilt: 18, s. 307)
5. 3272 sayılı ve 29.11.1937 günlü kanun (R.G.1.12.1937-3773, 3.T *Düstur*. Cilt 19, S.38)

[7] 3. T. *Düstur*, Cilt 26, s. 170; Resmi gazete 15.1.1945-5905

[8] *Maddenin ilk şekli:*
"Türkiye Devletinin dini, dini İslâmdır; resmi dili Türkçedir; makarrı Ankara şehridir."
Maddenin 1222 sayılı kanunla değişik şekli:
"Türkiye Devletinin resmi dili Türkçedir; makarrı Ankara şehridir".

İŞTE ÖYLE BİR LÂİKLİK— 1982 Anayasasının 136. maddesi Diyanet İşleri Başkanlığı ile alâkalı. Oysa lâik devletlerde kilise müstakil iken; bizde din işlerine bakan Diyanet İşleri Başkanlığı devlete bağlı. Yani dinle devlet işleri birbirinden ayrı değil.

I. Diyanet İşleri Başkanlığı

MADDE 136.— Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşünüşlerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.

"Genel idâre içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyâsî görüş ve düşünüşlerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kânunda da gösterilen görevleri yerine getirir."

MEÇHUL BİR LÂİKLİK TATBİKATI

Türkiye 1937 senesinde lâik olabildi

NETİCE olarak şunu ifade etmek istiyoruz. Bizim ne Diyanet İşleri Başkanlığının devlet bünyesinde ve Anayasada yer almasından, ne Kur'an kurslarından, ne İmam-Hatip Liselerinden, ne dinî yüksek tahsil veren fakülte ve enstitülerden, ne devletin buraları kontrol etmesinden, ne dinî eğitim ve öğretimin masraflarını finanse etmesinden en küçük bir şikâyetimiz yoktur. Rahatsız da olmuyoruz. Öyle olsa, cumhuriyeti kuranlar, onun vasıflarından birini "Devletin dini din-i İslâmdır" olarak tesbit ve ilân etmezlerdi. Din gücüne sarılarak vatanı kurtarıp, dini devlet binâsının temelinde harç olarak kullanmazlardı. Bunların hepsi isâbetli ve doğru birer davranıştır. Millet ve devlet dinden ne kadar istifâde etse o nisbette huzur ve sükûnumuz artacaktır.

Bizim üzerinde asıl durmak istediğimiz husus, "lâiklik" ve "irtica" perdesinin arkasına saklanarak milletin yanlış enforme edilmesidir.

"Atatürk'ün kurduğu lâik cumhuriyet" diyorlar. Kurulan cumhuriyet lâik değil; dindardır. 1921 ve 1924 Anayasaları bunu açık açık ilân ediyorlar. "Lâiklik" kelime olarak her ne kadar dillerde dolaşsa ve zamanın idârecilerinin anladığı mânâ da tatbik edilse de kâğıt üzerine ilk defâ, adı sonradan CHP olarak değiştirilen CHF'nin 1931'deki III. Kurultayında altı umdeden birisi olarak benimsendi ve kendini, partinin meşhur amblemi olan "Altıok"un bir oku olarak gösterdi. Atatürk'ün ölümünden bir yıl önce, yâni 1937'de CHP'nin bu umdeleri devletin prensipleri olarak Anayasanın 2. maddesinde yer aldı.

Lâiklik prensibi Anayasada yer aldıktan itibâren bugüne kadar hukûken târif edilmemiştir. Buna rağmen, bilen bilmeyen herkes kafasındaki lâiklik anlayışına göre bu hususta ahkâm kesmiştir. Hâlâ ahkâm kesenlere de rastlamaktayız. Târifi olmayan bir şeye aykırılığın nasıl anlaşıldığı erbabının malumudur. Ne formülü kimseye veriyorlar ve ne de lâikliğin târifine yanaşıyorlar. Kafalarındaki lâiklik anlayışının hukûken târifi esnasında zındıklık ve dinsizlik mânasına gelen hukûkî bir belgenin mi ortaya çıkmasından korkuyorlar?

PAŞA DEMEK YASAK AMA— Devrim kanunlarından bunu göre "efendi", "bey", "paşa" gibi tabirler kullanmak yasak, ama dinleyen kim? Ortalık beylerden, paşalardan, efendilerden geçilmiyor. Hattâ Atatürk ilkelerini yeniden ihya etmek ve kafalara çakmak üzere ihtilâl yapan cuntaya "Evren Paşa", "Ersin Paşa", "Celasun Paşa", "Tümer Paşa", "Şahinkaya Paşa" diye hitap edildiği halde bu "Atatürkçü Paşaların" bundan hiç rahatsız olmadıkları, üstelik memnun oldukları görüldü. Peki bu ne biçim Atatürkçülük, bu ne biçim devrimcilik?

Din devlete karışamaz ama din devletin kontrolünde

PEKİ ÇARE NEDİR?

YERİ geldi mi kendilerince lâikliği "Din ve devlet işlerinin biribirinden ayrılması" olarak tarif ediyorlar. Buna göre 1982 Anayasasının lâik olduğunu söylemek mümkün müdür? Din ve devlet işlerini biribirinden ayıran bir çerçevede hazırlanan Anayasaya göre din eğitim ve öğretimi, Batıda olduğu gibi, bütçesi ve faaliyetleriyle müstakil dinî cemaatlere bırakılmalı değil miydi? Halbuki devlet Diyanet İşleri Başkanlığını Anayasal bir müessese olarak kendi bünyesine alıyor. İlk ve orta dereceli okullarda kendi kontrolünde din eğitim ve öğretimini mecburî hale getiriyor. Diğer eğitim ve öğretim faaliyetlerini de tertip, tanzim ve kontrol ediyor. Bunlara resmen bütçeden tahsisat ayırıyor.

Yukarda da ifâde ettiğimiz gibi bundan bir şikâyetimiz yoktur. Yapılan târife göre, bu Anayasanın lâik olmadığı kanaati giderek yaygınlaşmaktadır. Nitekim eski başbakanlardan Süleyman Demirel de —bu bö-

lümün başında ifâde edildiği gibi— 1982 Anayasasının lâik olmadığını söylemiştir.

Bütün bu sıkıntı, meçhum kargaşası ve lâiklik bezirgânlığını kimseye kaptırmayan çevrelerin müşkil duruma düşmelerinin altında lâikliğin tarifinin yapılmaması yatmaktadır. Bu yüzden devletle din arasında, daha doğrusu devletle dindarlar arasında sağlam bir denge kurulamamıştır. Meçhullükten istifâde ile bu denge hep din ve dindarlar aleyhine bozulmuştur. 12 Eylül ihtilâlini müteakip konan başörtüsü yasağı dolayısıyla meydana gelen sıkıntının altında, "çağdaş kıyafet" saçmalığının altında da hep bu meçhullük yatmaktadır. Bu durumdan hep dindarlar zarar gördüğü için,

LAİKLİK BU MU— Bu ülkede dileyen açılıp saçılır ama başörtüsü ile okula gidemez. İmtihana giremediği için ağlar ama kimse gözyaşına bakmaz

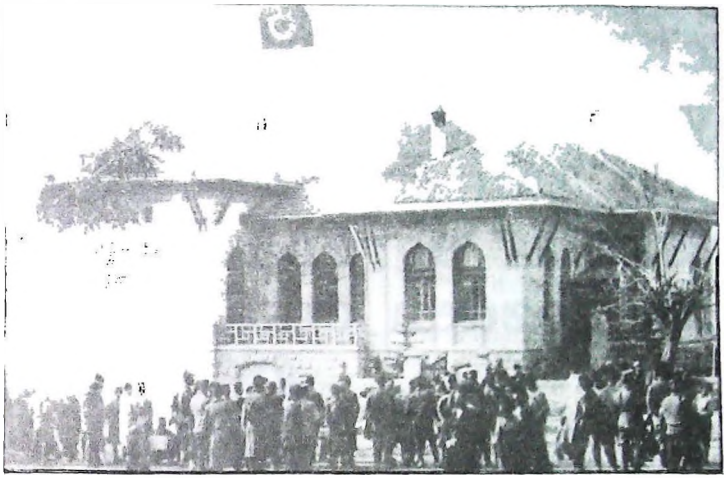
dinden hoşlanmayan çevreler lâikliğin tarifine hâlâ yanaşmamaktadırlar. Onların karanlık saplantıları yüzünden dindar çevrelerde devlete karşı bir kırgınlık ve küskünlük meydana gelmektedir. Tarifi yapılacak bir lâiklikle birlikte bu mesele ile alâkalı tartışma, zulüm, baskı, kırgınlık ve küskünlükler sona erecektir. Böyle düşünüyor, böyle inanıyoruz.

AĞLAYAN TÜRBANLI Yaklaşık bir yıl boyunca kurslara devam ettikten sonra din Fen Fakültesi'nde sınava girmek üzere gelen türbanlı öğrenci Şule Yentur salona alınmadı. Görevlilerin "Türbanı çıkar, sınava gir!" şeklindeki uyarılarını dinlemeyen Şule Yentur, Üniversite Sınav Komisyonu'na başvurdu. Ancak oradaki yetkililerin de "Olmaz" ına rağmen türbanı çıkarmayı [illegible] ağladı. (Fotoğraf: Hüsnü SAVAŞ)

ÇERKEZ ETHEM HAİN MİYDİ?

Önce alkışladılar sonra yok ettiler

Resmî Tarih ve Nutuk, Ethem Bey hâdisesini nasıl saptırdı? Henüz Meclis açılmadan önce Yunanlılarla göğüs göğüse çarpışan Ethem Beyin başına neler geldi? Amerikan mandasını isteyen İsmet Bey, Batı Cephesi Kumandanı olur olmaz, Ethem Beyi tasfiye için neler yaptı? "Selaniklilerin susması hayra alâmet değildir" hükmü nasıl doğru çıktı?" Ethem Bey, 'Mustafa Kemal'i Meclis kapısında asacağım!' dedi" sözlerini işiten M.Kemal, Ankara'dan kaçarcasına uzaklaştı. Ethem Beyi çileden çıkarmak için neler yapıldı? Nutuk'ta başka, Mecliste Başka türlü konuşan M.Kemal'in sözleri niçin dikkate alınmıyor? Ethem Beyi sürüklercesine Ankara'dan Eskişehir'e götüren M.Kemal daha sonra neler yaptı? M.Kemal "milletvekilleri tevkif edildi" derken, milletvekilleri tevkif edilmediklerini söylüyordu. Bir telgraf nasıl "ayaklanma" olarak takdim edildi? Kardeş kanının dökülmesine zemin hazırlayanlar kimlerdi? Politik oyunlarla saf dışı edilen Ethem Bey nasıl hain ilan edildi?

Tek silah ve tek adamın hayatî ehemmiyet taşıdığı bir zamanda, politik hesaplar uğruna beş bin kişi gözden çıkarılmıştı

YAKIN tarihimizin dikkat çekici simalarından birisi olan Çerkez Ethem denilince çoğu kişinin zihninde yığınla menfî istifhamlar dolaşır. Çünkü Liselerde okutulan Cumhuriyet Tarihi dersi ile üniversitelerde okutulan "İnkılap Tarihi" yahut "Devrim Tarihi" dersinde, Çerkez Ethem ismi bombardımana tutulur.

Çerkez Ethem'e sadece ve sadece Nutuk'un penceresinden bakan ders kitapları yazarları, bu meşhur isme, bir çırpıda, "Vatan haini", damgasını vuruvermektedir. Ve bu ithamın ardı arkası kesilmek bilmemektedir. Bu resmî tarihçilere göre Çerkez Ethem, isyan etmiş, kendi askerlerimize silah çekmiştir. Bununla da kalmamış, Yunanlılarla birlik olup askerlerimizin üzerine hücum etmiştir.

GERÇEK NEYDİ?

PEKİ gerçek neydi? Gerçekten Çerkez Ethem vatan haini miydi? Gerçekten isyan mı etmiş, yoksa isyan ettirilmiş miydi? Ethem Beyi saf dışı etmek isteyenler mükemmel bir senaryo hazırlayıp onu mu devreye sokmuşlardı? Millî Mücadelenin ilk safhasında daha Mustafa Kemal'in adı sanı duyulmamışken, elinde silah düşmanlara karşı savaşan ve daha sonra fevkalâde başarılı çalışmalar ortaya koyan Ethem Bey, nasıl olmuştu da "hain" damgasını yiyeceği hareketlerin içerisine sürüklenmişti?..

1950'de vefat eden Çerkez Ethem'in maddî cismi yok olmuş durumda. Mânevî şahsiyeti üzerindeki "hain" damgası ise hâlâ duruyor. Bu damgayı tahlil etmek, gerçekleri gün

Çerkez Ethem— Milli Mücadelenin ilk safhasında "vatan kahramanı" ilân edilmişti. Daha sonra nasıl olmuştu da "hain" ilân edilmişti?

ışığına çıkarmak ise, insaflı tarihçilerin boynunda bir borç olarak duruyor.

MİLLÎ MÜCADELENİN MÜHİM SİMÂSI

ETHEM Bey, öyle lâlettayin bir kişi değildir. Mustafa Kemal'e göre, "Ankara'ya dönüşümde, Büyük Millet Meclisi Reisi'ni Meclis önünde asacağım" diyen birisidir. Ve Mustafa Kemal muhtelif kaynaklardan duyduğu bu söze gülüp geçememişti. Çünkü şayet Ethem Bey bu sözü söylemişse, söylediği sözü ciddi şekilde gerçekleştirecek adımı atacak kadar gücü kuvveti olduğunu biliyordu. İşte bu yüzdendir ki Mustafa Kemal, Ethem Beye izafe edilen bu söze gülüp geçememişti.

Önce kahraman, sonra "hâin" ilân edilen Ethem Bey kimdi?

ETHEM BEY KİMDİ?

PEKİ, Mustafa Kemal'i Meclisin kapısında asacağını söylediği belirtilen, Milli Mücadelenin ilk yılında "vatan kahramanı" olarak Mecliste alkışlarla karşılanan, daha sonra "vatan haini" ilan edilen Ethem Bey kimdi?

Ethem Bey, 1880'de Bandırma ve Mihalıç kazaları arasındaki Emre köyünde doğmuştur. Babası Ali Bey'dir. Kendisi beş erkek kardeşin en küçüğüdür. Ağabeylerinin tamamı da askerlik mesleğini seçmişti. Hepsi de subaydı. Bunlardan İlyas ve Nuri, Rum eşkiyalarla çarpışırken şehit düşmüşlerdi. Diğer ağabeyleri Reşit ve Tevfik beyler zabit idiler. Reşit Bey bilahere Birinci Millet Meclisinde mebus olarak da vazife yapacaktı.

İki oğlunu kaybeden Ali Bey, küçük oğlu Ethem'e gözü gibi bakıyor, onu yanından ayırmak istemiyordu. Ne var ki Ethem'in gönlünde yatan aslan, ağabeyleri gibi askerlikti. O da subay olmak istiyordu. Sonunda İstanbul'a gitmiş, Küçük Zabit mektebine girmişti. Yaşı ilerlemiş olduğu (o sırada 19 yaşındaydı) ve Rüştiye mezunu olduğu için ancak bu okula girebilmişti. Mektebi birincilikle bitiren Ethem, "Zabit Vekili" olarak Balkan harbine iştirak etti. Çürüksulu Mahmud Paşa kolordusunda hizmet yaptı.

Ethem Bey, Yunanlılara kan kusturmaya hazırdı

Bulgarlara karşı çarpışırken yaralandı. Harbde gösterdiği kahramanlıklardan dolayı madalya aldı.

. Çerkez Ethem orduda. cesur. terbiyeli. sakin. sigara dahil hiçbir kötü alışkanlığı olmayan birisi olarak isim yapmıştı. Verilen her emri itirazsız kabul ediyor. her vazifeyi başarıyla îfa ediyordu.

Ordudaki hizmetleriyle kumandanların dikkatini çeken Ethem Bey. Birinci Dünya savaşı esnasında. Teşkilatı Mahsusanın hazırladığı bir operasyonda vazife aldı.

Hazırlanan plân şuydu: Rus ve Çin baskısı altında yaşayan Müslüman Türklerin hürriyet mücâdelesini desteklemek. onların istiklâline kavuşmasını temin etmek. Bu plân gerçekleştiği takdirde Osmanlı Devleti taze bir kuvvete sahip olacak. sırtını sağlam yere dayayacaktı.

İran ve Orta Asya'daki bu harekâta Rauf (Orbay) Beyin maiyetinde katılan Ethem Bey. Hamedan-ı fetheden. buradan Kabil'e giden Ali İhsan Paşa'nın birliğinde de vazife yapmıştı ve öncü akıncıların başında yer almıştı.

RAUF ORBAY— Osmanlı Devletinin bakanı olduğu sırada, Anadolu'daki Millî Mücadele hareketlerini organize etmişti.

MİLLÎ MÜCADELE YILLARI

ETHEM Bey. 1918 yılı başlarında da. Teşkilatı Mahsusa kadrosu içerisinde Irak harekâtına katıldı. Bu vazife esnasında yaralandı ve Bandırma'ya döndü.

Cesaretinin. atılganlığının ve kazandığı şöhretin yanı sıra mütevazi bir yapıya sahip olan Ethem Bey. her şart altında vatan hizmetine koşmaya hazır birisiydi. Nitekim. Yunanlılar İzmir'i işgal etmeye başlayınca. Hamidiye kahramanı Rauf Bey kendisine "Vazife başına!" der demez hiç düşünmeksizin vazifeye koşmuştu.

Ethem Beye verilen vazife şuydu: Ege'de sağlam bir mukavemet cephesi kurmak. Kısa zamanda "Kuvayı Seyyare Umum Kumandanı" olacak olan Ethem Bey. kendi bölgesinden topladığı ve gittikçe kuvvetlenen ordusuyla Yunanlılara kan kusturacaktı.

Ethem Bey Millî Mücadeleye katılışını şu şekilde anlatıyor:

"Yunan kuvvetleri İzmir'i işgal ettikleri zaman. ben. İstanbul hükûmetinin tâkibine maruz kalarak dağlara ihtifa ediyordum [saklanıyordum].

"Bugünlerde ağabeyim Reşit Beye İstanbulda Bahriye Nâzın Hüseyin Rauf Beyden bir mektup geldi. Bunda. memleketi kurtarmak için dahili mukavemetten başka çare olmadığı ve kendisinin de ilk fırsatta Anadoluya geçeceği. bizim havaliye geleceği. şimdiden mümkün olduğu kadar silah toplamamızı ve taraftar elde etmemizi yazıyordu. Bir müddet sonra. Rauf Beyin enîştesi Bahriye Binbaşısı Aziz Beyin. Manisa mutasarrıflığına tayin edildiğini duyduk. Aziz Bey memuriyet mahalline giderek Yunan işgaline karşı durabileceğini tahmin ettiği kimselerle de temas ediyordu. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra. Rauf Beyden Salihli'deki Eşref Beyin çiftli-

ğinden haber gelerek, hemen oraya gelmem bildirilince hayret ettim ve hemen Salihli'ye geldim. Eşref Bey, İngilizler tarafından tevkif edilmiş ve Malatyaya sürülmüştü. Çiftlikte, en küçük kardeşi Ahmet vardı. Ahmed'in büyüğü olan Haci Sami, Türkistanda, Bolşeviklerle mücadele ediyordu.

"Rauf Beyi Salihlide buldum. Yanında, Eşref Beyin küçüğü Ahmet ve mükemmel silahlanmış bir müfrezesi vardı. Memleketin maruz kaldığı tehlikeyi uzun uzun anlattı:

O günlerde bir tek mavzerin, bir tek insanın bile büyük değeri vardı. Çünkü ekseriyet, Yunanlılara mukavemet edilemeyeceğine kaniydi.

VATAN, EVLATLARINI BUGÜN İÇİN BESLER

"SEN, çete harplerinde bulundun. Bu mücadele tarzını iyi bilirsin. Ahmed'in müfrezesini burada kolaylıkla kuvvetlendirebilirsiniz. Ben, Miralay Bekir Sami Beyle temas etmek üzere ayrılacağım. Merkezinizi Eşref Beyin çiftliğinde kurarsınız. Burada, silah, mühimmat, yiyecek, para, at her şey var. Bütün bunları istediğiniz gibi kullanabilirsiniz. Bergama Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmek üzeredir. Ödemiş'te zeybekler düşmana karşı harekete geçmeye başlamışlardır. Akhisar'da cephe teessüs ediyor. Salihli cephesinin vaktinde kurulmaması bütün müdafaa hattını çökertebilir. Ahmed'in kuvvetleri gittikçe artıyor. Ağabeyin Tevfik Beye de haber gönderdim. O, değerli bir zabittir. Vaktiyle Makedonyada avcı taburlarında çete harplerinde mümaresesi vardır. Haydi Allah muvaffakiyet ihsan buyursun. Vatan, evlâtlarını bugün için bekler' dedi.

"Daha sonra öğrendim ki Rauf Bey, Eşref Beyin çiftliğinin hududu olan Kanlıboğaz'da Eşref Beyin ailesini, arabalar içinde Bandırmaya götürmekte olan on kişilik silahlı bir müfrezeye tesâdüf etmiş, arabadakileri trenle Bandırmaya, dayılarının yanına göndererek, silahlı çiftlik mensuplarını Ahmed'in müfrezesine iltihak ettirmiş. O günlerde bir tek mavzerin ve bir tek insanın büyük değeri vardı. Çünkü büyük kısım, Yunanlılara asla mukavemet edilemeyeceğine kaniydi. Bu kanaati, Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları takviye ediyorlardı. Büyük bir galibiyet elde etmiş olan İtilaf Devletleri tarafından yardım gören Yunanistana karşı mukavemet edilse dahi, İngilizlerin birçok limanlarımıza asker çıkaracağına inanılıyordu. Adana havalisi Fransızların, Konya havalisi İtalyanların elindeydi. Memleketin her tarafı esaretten dönmüş, bitkin ve yorgun insanlarla doluydu. Asâyiş yoktu. Halk malını mülkünü satarak daha içerilere gitmekle emniyete kavuşacağını sanıyordu. Yollar, arabalı, atlı, yaya kafilelerle tıkanıktı.

"Eşref Bey, İttihat ve Terakki'nin teşkilâtı mahsusa âmiri olduğundan, çiftliği, bir iki bölüğü tamamen teslih edecek silahla doluydu. Bol miktarda mühimmat vardı. Rauf Bey giderken, çiftliğin kasasındaki altın paraları bize bırakmış, kasaya, kendi imzasiyle bir makbuz koymuş: 'Ben Eşref Beye haber gönderirim. Memlekete harcanan her şey onu memnun eder' demişti. Birkaç gün içinde kuvvetimiz, Yunanlılarla müsademeyi kabul edecek kadar kuvvetlenmişti. Heyecan içindeydik. Bu küçük müfrezemiz bize, bir alay kadar emniyet veriyordu. Ağır ve hafif makinalı tüfeğimiz bile vardı." (Cemal Kutay, Çerkez Ethem Hâdisesi "Kendi hatıralarıyla", İstanbul: 1955 s.14)

Ethem Beyin hatıralarının bu bölümünde, Milli Mücadele destanıyla ilgili hayli enteresan ipuçları vardır.

Meselâ Osmanlı Devletinin bir bakanının Anadoludaki milli mücadeleyi organize etmesi gibi. Rauf Beyin Yunanlılarla mücadeleyi bu şekilde detayıyla organize etmesi ibretlidir. Bir bakanın bu çalışmaları devletten habersiz yapması düşünülemez. Nitekim aynı sıralarda bizzat Sultan Vahdeddin, Mustafa Kemal Paşa'yı yanına çağırtmış, ona geniş imkân ve selâhiyetler verdirerek Anadoluya göndermişti.

Sultan Vahidüddin, Mustafa Kemal Paşa'yı Anadoluya göndermişti.

Sultan Vahidüddin— Rauf Orbay Ege bölgesinde, Yunanlılara karşı çarpışacak birlikleri organize ederken, son padişah da Mustafa Kemal'i vazifeli olarak Anadolu'ya gönderiyordu.

Ethem Bey ve arkadaşları, Ege bölgesinde süratle teşkilatlanacak ve Yunan palikaryalarının karşısına dikileceklerdi. Yunanlıların İzmir'e ayak bastıkları 15 Mayıs 1919'dan, Millet Meclisinin açıldığı tarih olan 23 Nisan 1920'ye kadar geçen yaklaşık bir yıllık zaman içerisinde düşmanı olduğu yerde çivileyen işte bu gönüllü mücahitlerdi.

Ethem Bey ve arkadaşlarının öncülüğünde açılan mücadele bayrağı altına Ege bölgesi halkı akın akın koşmuştu. Düşmanın güçlü olduğu bölgelerde bu şekilde halk kahramanları tarafından mukavemet teşkilatları kurulmuştu.

Ethem Bey hatıralarında bu cepheler için şöyle demektedir:

"...Ödemiş, Akhisar, Aydın, Köşk cepheleri de bu sıralarda kuvvet buluyordu. Bize her gün ümit verici haberler geliyordu. Muhtelif sebeplerle dağa çıkmış olan zeybekler, hükümetin takip ettiği kimseler, İzmir'den gizlice kaçarak mukavemet hareketinin başına geçen tanınmış şahsiyetler, milli cepheyi kuvvetlendiriyorlardı. Bu kuvvetlenişin tesir derecesi ve kudretidir ki, Yunan ordusunun istilâ hareketini, Milli Hükümet kuruluncaya kadar tevkif etti." (Cemal Kutay, Çerkez Ethem Hadisesi, İstanbul: 1955, s.15)

CEVAP BEKLEYEN SORULAR

EGE'DE milli mücadele hareketinin başlamasına öncülük eden Rauf Bey bilahare İstiklâl Mahkemesi tarafından mahkum edilecekti. Hâkeza, malını, mülkünü millî mücadeleye harcayan Eşref (Kuşçubaşı) Bey vatan haini ilan edilecek ve 150'likler listesine alınarak vatana ayak basması bile yasaklanacaktı. Ethem Bey de aynı âkıbete uğrayacak ve İstiklâl Mahkemesi tarafından gıyabında idama mahkum edilecek, aynı zamanda 150'likler listesine alınacaktı.

Peki TBMM toplanıncaya kadar yaklaşık bir yıl düşmanı olduğu yerde mıhlayan bu insanlar ve arkadaşları değil miydi? Bu insanlar nasıl olmuştu da daha sonra CHP'yi kuracak kadronun iktidara bütünüyle hâkim olmasından sonra saf dışı edilmişti?

Soruları alabildiğine uzatabilirtz. İlk önce, Ethem Beyin sorduğu suale bakalım. "Kuvayı Seyyare, Kuvayı Tedibiye Umum Kumandanı" Ethem Bey şunları söylüyor:

"Şimdi benim, mücahedei milliyenin tarihini yazacak olan bitaraf ve ehli vicdan ve insaf olanlara soracak bir sualim vardır... Bu sualin cevabı, hislerden âzâde olarak verilmedikçe, Türk istiklâl mücadelesinin hakiki tarihinin yazılabilmiş olduğu söylenemez. Bu sual de şudur: İzmir'in işgal faciası, 15 Mayıs 1919'da vuku bulmuştur. Bu tarihte hiç bir mukâvemet teşkilatı mevcut olmak şöyle dursun, mevzubahis bile değildi... Büyük Millet Meclisi ise, 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanmış, vatanın mukadderatına vaziül'yed olmuştur. İzmir'in işgaliyle bu tarih arasında on bir ay sekiz günlük bir zaman vardır. Acaba bu bir seneden üç hafta eksik olan uzun zaman içinde, topu, tüfeği, malzemesi, teşkilâtı, her türlü vasaiti, parası ve nihayet zafer ümidi yerinde olan, arkasında dünyanın en muhteşem İngiliz kuvai bahriyesi tarafından takviye ve himaye edilen Yunan ordusunu, vatanın içerilerine kadar ilerlemekten alıkoyan kuvvet nedir? Kimdir, kimlerdir?

İzmir'i işgal eden Yunanlılar şehri yakıp yıkıyorlardı. Ayrıca gittikleri her yerde akıllara durgunluk verecek katliâmlar, mezâlimler yapıyorlardı. Bu şekilde vahşi bir gürûhun Anadolu içlerine yayılmasını engelleyen kuvvet, halkın kendi arasında kurduğu mücadele teşkilâtlarıydı.

MİLLETİN İSTİKLÂL AZMİ

"BEN bu sualin cevabını vereyim: Türk milleti ve onun istiklâl azmi, namusu, haysiyetidir. Ben de, bu namus ve haysiyet hareketi içinde, ilk kademlilerden nâçiz bir unsur olarak iftihar etmekteyim.

"Bu bahiste, daha da ileri gidebilirim: Garp cephesi resmen 25 Haziran 1336(1920) tarihinde kurulmuştur. Yani, İzmir'imizin işgalinden bir sene, bir ay ve on gün sonra... Düşman, memleket içinde yerli Rum anâsır ile, Türklüğe fenalıkta onlardan geri kalmıyan diğer ekalliyet mensubu Ermeni ve Yahudiler arasındaki casusları vasıtasıyla, milli kuvvetlerin harekâtından günü gününe haberdar oluyordu. Bu haberler, müstevli için asla ümitbahş olmuyordu. [Kitaptaki bu satırlar karışmış]... neticesi kat'iyeyi elde etmek istemedi? Bu sualin cevabı şudur: 'Düşman, bütün kuvvetlerini seferber ederek neticei kat'iyyeyi almak istemiştir. Hattâ bunun için harp kaide ve nizâmâtını da unutmuş gözükerek her türlü tedhiş ve zulme baş vurmuştur. Fakat netice, Türk milletinin demir gibi mukavim sinesinde erimiş, kuvvetler arasında asla muvazene olmadığı halde, bazan nisbetler yirmide bir iken, düşman ilerleyişi tevkif edilmiş, bazan da geri atılmıştır. İşte yarınki tarihçiler, bu sualerin cevaplarını, onun hakiki esbabiyle tesbit edinceye kadar, milli mücade-

lemizin tarihi yazılmış olmaktan çok uzak kalır. Bugün bilinenler ise ancak, bazılarınca, millî mücadelenin bilhassa başlangıç tarihinin, kendi şahsiyet ve isimleriyle beraber başlamış olmasında hayatî menfaati bulunan bazı (sonradan aklı başına gelenlerle), mücahedei milliyeye iştirakten başkaca çare bulamayanların tereddüt ve hattâ ihanet devirlerini unutturmak istedikleri tarihtir." (A.g.e., s.1617)

Çankaya Köşkü Arşivi, Genelkurmay Başkanlığı Arşivi gibi yerlerin araştırmacılara kapalı olması, Milli Mücadelenin doğru tarihinin yazılmasını engellemektedir.

Ethem Beyin hatıralarını kaleme aldığı zamandan bu yana yaklaşık yarım asır geçti. Ne yazık ki hâlâ millî mücadelenin tarihi yazılmış değildir. Okullarda okutulan "resmî tarih"e alternatif olacak "doğru tarih" adına yazılanlar henüz çok azdır. Çankaya Köşkü Arşivi, Genelkurmay Başkanlığı Arşivi gibi yerlerin araştırmacılara kapalı oluşu, Millî Mücadelenin doğru tarihinin yazılmasını engellemektedir.

Neyse biz, Ethem Beyin bu söylediklerini şöyle gözönünde bir yere koyarak, mevzua kaldığımız yerden devam edelim:

İSYANLARI BASTIRIYOR

ETHEM Bey Batı Cephesinde yaklaşık 150 kilometrelik bir hatta fiilen kumanda ediyordu. Bu cephe hattı içerisine, Ayvalık, Salihli, Aydın, Ödemiş, Soma, Akhisar cepheleri girmekteydi. 1919 Haziran'ından itibaren bölgede duruma fiilen hâkim olan Ethem Bey, 16 Şubat 1920'ye kadar bir yandan Yunan müfrezelerine kan kusturarak, öbür yandan da, isyancılarla boğuşuyordu.

Ethem Beyin bastırdığı isyanlar, öyle lâlettayin hâdiseler değildi. Birçokları Ankara'da kurulan çiçeği burnunda hükümetin varlığını tehdit etmişti. O isyanlar bastırılmamış olsaydı, millî mücadele hareketinin sağlıklı neticeler alması mümkün olmayacaktı.

İşte Ethem Bey çoğu defa bizzat Millet Meclisinin, Meclisin Reisi Mustafa Kemal'in, Genelkurmay Başkanı İsmet Beyin ve diğer mühim kumandanların ısrarlı dâveti ile vazifeye

koşmak ve isyancılarla boğuşmak durumunda kalmıştı.

Ethem Bey, Balıkesir, Adapazarı, Düzce gibi yerlerdeki isyanları bastırmakla kalmamış, Ankara'yı tehdit eden Yozgat'taki isyanı da bastırmıştı. Ethem Beye kalsa Yozgat'a gitmeyecekti. Çünkü o Yunanlıların her an taarruza geçeceğini hesap ediyor ve o cepheden ayrılmak istemiyordu. Ankara'daki idarecilerin ısrarlı davetleri sonunda Yozgat'taki isyanı bastırmak üzere harekete geçecekti. Bu davetin, "Ethem'i yeme plânı"nın bir parçası olup olmadığını bilahere ele alacağız.

Mustafa Kemal ve İsmet Bey, isyanları bastırmak için Ethem Beyden yardım istediler

İSMET BEY— isyanlar yüzünden hükümet zor durumda kalınca, Ethem Beye telgraf çekerek, isyanları bastırması için ricada bulunuyordu.

KOMUTANLARIN SÖZLERİ

16 ŞUBAT 1920'de patlak veren ikinci Anzavur İsyanı hayli geniş bölgeye yayılmıştı. Anzavur, Biga, Susurluk ve Kirmasti'yi işgal etmişti. Bandırma'yı tehdit etmeye başlamıştı. Bu isyancıyı durdurabilecek Balıkesir'deki 61'inci, Bursa'daki 56'ıncı tümenler, henüz kadrosunu tamamlamamıştı. Düzenli ordunun disiplini sağlanamamıştı. Öyle ki, Ekim 1919'daki birinci isyanında, Anzavur, üzerine sevkedilen ordu birlikleri, çarpışmaya bile gerek görmeksizin, yalnız nutuk vererek dağıtmıştı.

İkinci Anzavur isyanında durumun gittikçe kötüye gittiğini gören Balıkesir 61'inci Tümen Komutanı Albay Kazım (Özalp) Bey, Ethem Beye yazdığı mektupta şöyle diyordu:

"...Bize, ne Bursa'dan, ne de başka bir taraftan yardım imkânı kalmadığını biliniz. Asiler Balıkesir'i alırlarsa, Yunanlılarla temas sağlayacaklardır. Bunun ne denli kötü bir sonuç vereceğini tahmin edersiniz. Gerçi ben, itaat eden son neferim kalıncaya kadar döüşeceğim. Fakat maksat, şahsî bir şeref değil, müşterek ve mukaddes bir gayedir."

Bu mektubu alan Ethem Bey derhal harekete geçmiş, kuvvetlerinin bir kısmını yanına alarak Balıkesir'e gelmiş, Anzavur kuvvetlerini mağlup etmişti. Bundan sonra Anzavur'u üst üste mağlup eden Ethem Bey, bu musibeti bütünüyle defetmeye muvaffak olmuştu.

İSMET BEYİN RİCASI

HENÜZ TBMM açılmamışken, seçilen mebuslar Ankara'ya ulaşmamışken Ethem Bey bu gibi isyanlarla boğuşup duruyordu. Bu isyanlardan en çok yankı uyandıranlarından birisi de Hendek-Düzce havalisinde çıkan isyandı.

Bu isyan esnasında, Kaymakam Mahmut Bey, 24. Tümenle birlikte Hendek-Düzce yolunda pusuya düşürülmüş. Kaymakam Mahmut Bey ve

bazı subaylar şehit olmuş, tümen de dağılmıştı.

İşte bu hengâmede Genelkurmay Başkanı İsmet Bey, Ethem Beyden isyanları bastırması ricasında bulunmuştu. Ethem Bey bu hâdiseyi şu şekilde anlatıyor:

"Anzavur'dan alınan silah ve malzeme, bir kolorduyu silahlandırmaya yeterdi. Bunlardan bir bölümünü Balıkesir'e, diğer bölümünü gereken yerlere gönderiyorduk.

"Herkesin işine döndüğü bugünlerde, Ankara'ya gönderilmek üzere meb'us seçimlerine girişilmişti. Bu sırada genelkurmay Miralay (Albay) İsmet Bey, beni telgraf başına çağırdı. Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

"'Merhaba Ethem Bey. Nasılsınız? Gazanız mübarek olsun.'

"'Merhaba efendim. İyiyim, teşekkür ederim... Siz nasılsınız?'

"'Genel durumumuz iyi değil. Mustafa Kemal Paşa ve ağabeyiniz Reşit Bey şu an yanımdalar. Size genel durum hakkında bazı haberler vereceğim.'

"'Söyleyin efendim. Acı da olsa gerçeği bilmek daha iyidir.'

"'Birçok yerlerle telgraf irtibatımız kesildi. Merkezde kuvvetimiz yok. Pusuya düşürülen kaymakam Mahmut Beyin tümeni dağıldı. Kumandanlar şehit oldu, esir düştü. Silah ve gereçler asilere geçti.'

"'Ankara'nın Kuzeybatısına gönderdiğimiz Arif Bey de yenildi ve ricat ederken bir suikasta kurban gitti. Geyve Boğazında ise, Ali Fuat Paşa, zor durumdadır. Yardımına koşmanızı rica ediyoruz."

Bu telgrafı alan Ethem Bey derhal harekete geçmişti.

İşte bu sırada fedakârane çalışan Ethem Beyle kendisini ısrarla vazifeye dâvet edenler arasında neler geçmişti ki, Ethem Beyin safdışı edilmesine karar verilmişti? Bu sorunun cevabı yine isyanlar sırasında Ethem Beyle o devrin ileri gelenleri arasında cereyan eden birtakım hâdiselerde gizlidir. Bu bakımdan isyanlara bakmaya devam edeceğiz.

Bir yandan Yunanlılarla göğüs göğüse vuruşan, öte yandan âsilerle cedelleşen Ethem Beye bağlı birlikler, o günün şartlarında bir ordu gibiydi. Henüz düzenli ordu kurulmamışken, Ethem Beyin bu birlikleri hem Yunanlıların, hem de âsilerin korkulu rüyası olmuştu.

Bir yandan Yunanlılarla göğüs göğüse vuruşan, öte yandan âsilerle cedelleşen Ethem Beye bağlı birlikler, o günün şartlarında bir ordu gibiydi.

Ethem Beye bağlı "Kuvayı Seyyare", hayli bakımlıydı. 1920 ilkbaharında kurulan ilk birliklere "Birinci Kuvayı Seyyare" denilmişti. Ondan sonra Binbaşı Çolak İbrahim Bey komutasında "İkinci Kuvayı Seyyare" kuruldu. Bu müfreze sonradan 3. Süvari Tümeni adını aldı. Ethem Bey, "Umum Kuvayı Seyyare Komutanı" sıfatını taşıyordu.

1920 sonlarına doğru, Kuvayı Seyyarenin mevcudu yaklaşık beş bine ulaşacaktı. Bu görünüşüyle Ethem Beyin kuvvetleri müstakil bir süvari tümeni gibiydi. Bu birliğin yarısını, 159. Piyade Alayı meydana getiriyordu. Diğer birlikler şunlardı: Topçu bataryası, makinalı tüfek bölüğü, sıhhiye bölüğü, Ethem Beyin karargâhı (100 atlı), Tevfik Beyin karargâhı (40 atlı), Parti Pehlivan (Mehmed) Müfrezesi (500 kişi), Manyaslı Şevket Müfrezesi (120 kişi), Çorum Müfrezesi (120 kişi), Abaza Mehmed Müfrezesi (120 kişi), Arif Bey Müfrezesi (120 kişi), Doktor Fazıl Müfrezesi (120 kişi), Karakeçililer Müfrezesi (200 kişi), Hamza Kaptan Müfrezesi (50 kişi), Tahsin Bey Müfrezesi (130 kişi), Eskişehir Milis Alayı (400 kişi), Mehmed Müfrezesi (106 kişi), Kaptan Naci Müfrezesi (120 ki-

Ethem Bey, diğer komutanlardan tam destek alamadı

şi). geri hizmetlerde 200 piyade. (Türkiye Ansiklopedisi. İstanbul: 1974. c.2. s.471)

GEÇİMSİZLİKLER... RAKİPLEŞMELER...

ETHEM Bey aleyhine yazılan yığınla kitapta. ana görüş şudur: "Ethem Bey nizami kuvvetlere karşı çıkmıştır". Oysa. Ethem Beyin hatıralarına bakıldığında kendisinin de birliklerini teşkilâtlandırma azmi içerisinde olduğu görülür. Ethem Bey şöyle diyor:

"Damat Ferit'in istifası. Yunan ordusunun ilerlemesi ve bize şiddetle yeni bir taarruzuna sebep oldu. O güne kadar. daha çok çete harpleri halinde devam eden mukavemetimizi teşkilâtlandırmak zarureti karşısındaydık.

"Bunu. o sırada Yirminci Kolordu Kumandanı olan. fakat nizami kuvvetlerin mukavemet hareketini şahsında temsil eden Ali Fuat Paşaya (Cebesoy) bildirmeye karar verdim. Zaman zaman. millî kuvvetler arasında bile çatışmalar. istirkaplar [rakipleşme]. geçimsizlikler oluyordu." (Çerkez Ethem Hadisesi. s.21)

Ethem Bey'in şikâyet ettiği bir başka husus da bazı kumandanlardan gerekli yardımı görmemeleriydi. Ethem Bey şöyle diyor:

"Bu ana kadar devam eden mücâdelemiz içinde. birçok kumandanların yardımını görmek şöyle dursun. ellerindeki cephane ve malzemelerinden de istifade edemiyorduk. Kendilerini şahsen tanımadığım. fakat ismen bildiğim ve hürmet ettiğim On Dördüncü Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa gibi zevattan da. daha tedbirli ve ihtiyatlı olmamız için bilvasıta emirler alıyorduk.

ALİ FUAT PAŞA— Ethem Beye. Anzavur Ahmed'in başlattığı isyanı ancak kendisinin bastırabileceğini söyledi.

"Ali Fuat Paşayı ziyaretimde. kumandanların bu müstereddit vaziyetlerinden şikâyet etmiştim.

"Şimal cephesine. Altmış Birinci Fırka kumandanı Köprülülü Kâzım Bey [Özalp] kumanda ediyordu. Bu cephe. Karesi-İzmir Şimal mıntıkasını ihtiva ediyordu. Nazilli (İzmir Cenup) cephesinde de. Demirci Mehmet Efe vardı. Salihli (İzmir Şark) cephesi de benim kumandam altında bulunuyordu.

"Yunan cephesi bu kadar ilerleyişini. daha açık bir ifade ile. bilhassa ilerleme kaydettiği kısımların karşısında. müstereddit hâleti ruhiye içindeki kumandanları bularak muvaffak olmuştu. Bizim tuttuğumuz cephe üzerinde o âna kadar bir adım ilerleyememişti. Halbuki en kesif kuvvetleri bizim karşımızdaydı.

"O günlerde, düşman kuvayi külliyesiyle bir taarruza geçmeye hazırlandığını istihbar etmiştik. Hâdiseyi diğer cephelere bildirirken, bu taarruza karşı daha müteyakkız ve bilhassa yekdiğerimizle daha mütecânis bir cephe kurmak bahsinde nazarı dikkatlerini celbetmiştim. Bu ikazım sırasında kullandığım "daha azimli ve iradeli olmak, düşmanın velev bir adım ileri atmasına mani olmak için icap ederse ön saflarda vuruşmak' tâbiri bazı kumandanları müteessir etmiş..." (A.g.e., s.25)

Ethem Beyin başına, ağabeyleri Reşid ve Tevfik Beyler yüzünden gelmedik şey kalmadı

SİYASETE YABANCILIĞIN ÂKIBETİ

DAHA sonraki hâdiselerde de görüleceği gibi, Ethem Bey, ağabeyleri Reşid ve Tevfik Beylerin zıddına siyasetle alâkalı değildi. Mertti, vatanın menfaatine olacağına inandığı düşüncelerini her zeminde açıklamaktan çekinmiyordu.

Bir de hâdiseleri tahlil ederken o devrin şartlarını gözönünde bulundurmakta fayda vardır. Henüz düzenli ordular kurulmadan, Meclis toplanmadan, hamiyetperver insanlar kendiliklerinden meydana çıkıyor, cansiperâne çalışıyorlardı. Onların hissiyatını anlamak lâzımdı. Onların ne düşündüğüne itibar etmeksizin, bir çırpıda devre dışı bırakmaya çalışmak ne derece doğruydu?

Gerek gönüllü birliklerin birbirleriyle anlaşmazlıkların, gerekse gönüllü birliklerin kumandanlarıyla, "mektepli" kumandanlar arasındaki sürtüşmelerin ve uyuşmazlıkların halli esnasında politik hesapları bir tarafa bırakmak gerekmez miydi?

DEMİRCİ MEHMET EFE HÂDİSESİ

ETHEM Bey ile Aydın Cephesi kumandanı Demirci Mehmet Efe arasında, basit bir mesele yüzünden bir anlaşmazlık olmuştu. Ethem Bey hâdiseyle ilgili şunları söylüyor:

"Bu meselede Demirci Mehmet Efe haksızdı ve sebepsiz yere tehevvür göstermişti. Düşmanın derhal istifade etmesi muhakkak olan herhangi bir çöküntüye meydan vermemek için ben, emrim altındaki kıtalara, en ufak temastan tevakki etmelerini bildirdim. Hattâ hâdiseye sebep olanları geri aldırdım, yer değiştirdim. Hâdisenin tahkikine,

ETHEM BEY— Her zaman ihtilâfların halledilmesinden, aynı dâvâya gönül verenlerin her zaman omuz omuza vermesinden yanaydı. Ama siyasete uzak oluşu ve ağabeylerinin davranışları yüzünden başına gelmeyen iş kalmayacaktı.

Bir ihtilâfı asla arzu etmeyen Ethem Bey, endişelerini dile getirmişti

KÂZIM ÖZALP— Ethem Beye göre, Kâzım Beyin emrindeki birliklerin Biga'daki hâdiselere zamanında müdahale edememesi sonunda, külliyetli miktarda silah ve cephane Anzavur'un eline geçmişti.

ağabeyim Tevfik Beyi memur etmekle beraber, keyfiyeti Ali Fuat Paşa'ya da bildirdim ve icap ederse müdahalesini rica ettim..." (A.g.e. s.27)

Ethem Bey ile Mehmet Efe arasındaki ihtilâfı halletme işi, Refet Paşaya verilmişti. Refet Paşaya durumu anlatan Ethem Bey, hatıralarında şunları yazıyor:

"...Kendisine [Refet Paşaya] evvelâ, böyle bir ihtilâfı asla arzu etmediğimi, hattâ bundan endişe ile tehâşi ettiğimi söyledim. Böyle buhran anlarında, bir tek askerin bile ifade ettiği değeri müdrik olduğumu, bilhassa hâdisatı sevkedenler beyninde vukua gelecek ihtilâfların ancak düşmanı memnun edeceğini, bunun da memlekete ihanet olacağının farkında bulunduğumu, benim hassasiyetimin bundan sonra tahaddüs edecek mevzulara ait olduğunu, çünkü menfî kuvvetlerin bu hâdiseleri genişletmek ve büyük ihtilâflar haline sokmak için seferber edilmiş bulunduğunu izah ettim. Refet Paşa, benim bu samimî hislerimden çok müteheassis olmuştu. Gözleri yaşarmıştı:

"'Sizin münhasıran endişe memleket ile hareket ettiğinizi bana söyleyenler haklıymışlar... Şimdi şahsen, sizden daha yaşlı ve tecrübeli asker olarak bir ricada bulunacağım: Ben Denizli'ye gidiyorum... Demirci Mehmet Efe ile görüşeceğim. Sizi oraya davet edeceğim ve siz geleceksiniz. Söz, değil mi Ethem Bey!'" (A.g.e., s.29)

Sonraki hâdiseler de, Ethem Beyin ihtilâflar ânında her zaman anlaşma taraftarı olduğunu ortaya koyacaktı. Ne var ki, Ethem Beyin ağabeyleri Tevfik ve Reşit Beylerin birtakım siyasî hesapları ve mülâhazaları da Ethem Beye maledilecekti. Bunda hiç şüphesiz Ethem Beyin aile geleneği icabı ağabeylerine açıkça karşı çıkamayışının da rolü vardı.

Ethem Bey ile Refet Paşa arasında ilerde ortaya çıkacak ihtilâf meselesinde de böyle olmuştu. Ethem Bey aradaki ihtilâfın şahsıyla bir alâkası olmadığını ısrarla belirtmektedir. Hatıralarında şöyle diyor:

"Daha sonraki hâdisat, Refet Paşa ile aramda bazı ihtilâflara sebebiyet verdiyse, bu hadiseler ilk müsbet intibaa asla tesir etmediğini kaydederim. Şunu da huzuru kalble söylerim ki, Refet Paşa, daha sonraki kumandanlık mevzuundaki ihtilâf şahsen benim aramda değildir... Ağabeylerimin şahsî endişeleri, daima bana izafe edilmiştir. Maalesef başıma gelenlerin büyük kısmında, bu haksız izafe ve hepsinin harekâtının bana

mal edilmesindeki haksız ısrarın oynadığı menfî rol çok büyük olmuştur." (A.g.e., s.30)

Ethem Beyin bu ifadeleri, "Çerkez Ethem hâdisesi"nin püf noktasını teşkil etmektedir. Ethem Beyin kuvvetinden ürkenler, Ethem Beyin ağabeylerinin bazı davranışlarını da kullanarak Ethem Beye yüklenecek ve onu saf dışı etmek için Tevfik ve Reşit Beylerin davranışlarını koz olarak kullanacaklardır. Bu mevzua ilerde sık sık temas edeceğiz. Şimdi Demirci Mehmet Efe Ethem Bey ihtilâfının âkıbetinin ne olduğuna bakalım.

"BAŞIMIZI YEYİVERİRLER"

ARABULUCU Refet Paşanın dalâletiyle, Ethem Bey ile Demirci Mehmet Efe buluşmuş ve ihtilâf mevzularını başbaşa görüşmüşlerdi. Biraz konuşunca, ihtilâfa yol açan hususların mühim olmadığı görülmüş ve ihtilâf tamamen kaybolmuştu.

Bu buluşma arasında Demirci Mehmet Efe, Ethem Beye düşüncelerini aktarmıştı. Ethem Bey bu hayli enteresan değerlendirmeleri şu şekilde naklediyor:

"Burada, hiç bir târiz hissi olmadan, hatırımda kalmış bir hâdiseyi kaydedeceğim: Ertesi sabah, erkenden yola çıkacaktım. Çok erken kalkmıştım. Baktım ki, Demirci Efe de uyanmış. Süt içiyorduk. Refet Paşa henüz kalkmamıştı. Bir ara, yanımızda kimsenin olmamasından istifade ederek yavaş sesle dedi ki:

"'Ethem Bey... Sen beni dinle... Biz birbirimizle iyi geçinelim. Şimdi bunlar, yaniya ki, hükûmet, bizim aramızı bulmaya çalışır amma, yarın işler tam yoluna girdi mi, emin ol ki, hemencecik başımızı yeyiverir.'

"Ben, güldüm... Gülmüştüm... Daha sonra hâdiseler, Demirci Efeye hak vermek ister gibi, onun tenkiline Refet Paşayı memur etti. Bana gelince, benim başımı yiyen daha esaslı sebepler vardı." (A.g.e., s.32)

Bu "esaslı sebepler"in neler olduğunu da ilerde göreceğiz.

FAALİYETLER RESMİŞMELİ

ETHEM Bey, bütün faaliyetlerin resmileşmesini ve TBMM'nin ve hükûmetin bir an önce kurulmasını can u gönülden istediğini belirtiyor. Ethem Bey hatıralarında şunları yazıyor:

"1336 (1920) senesi kış şiddetli oluyordu. Kıtaatımızın kışlık hazırlığı yoktu. Zaten fakir olan mıntıkamızdan bütün ihtiyaçlarımızı temin etmek cidden güçleşmişti. Bütün tekâlifimizi halka tahmin etmek mecburiyeti, dâvâmızın meşruiyetine rağ-

men bizi halk indinde bir bâr ve çekilmesi ağır yük telâkki ettiriyordu. Bunu, ağabeyim Tevfik beye açtım ve kendisinin ne düşündüğünü öğrenmek istedim. Asabiyülmizaç olan ağabeyim bana, memleketi kurtarmak için canımızı tehlikeye koyduğumuzu, aldığımızın kuruşuna kadar hesabını verebileceğimizi, keyfimiz için harbetmediğimizi, hiçbirşey yapmayanların devlet hazinesinden para aldıklarını, bu şartlar içinde böyle şeyler düşünmenin abes olduğunu söyledi. Fakat bu cevap beni tatmin etmemişti.

"Ben, bütün bu faaliyetin resmileşmesini ve tamamen bir merkeze bağlanmasını can ü gönülden arzu ediyordum. Nitekim, Ali Fuat Paşa hazretlerinden, Heyeti Temsiliyenin Ankara yolunda olduğu haberi gelince bundan büyük bir ferah duydum. O sırada, Meclisi Mebusanın Ankarada mı, İstanbul'da mı toplanması meselesi münakaşa ediliyordu. Ağabeyim Reşit Bey, Saruhan mebusuydu. Kendisine, Meclisin sureti kat'iyyede Ankara'da in'ikat etmesi fikrimi söyledim. Ben ağabeyimin, siyasetle uğraşmasının, harekâtımız için hayır getirmeyeceğine kaani bulunuyordum." (A.g.e., s.35)

Heyeti Temsiliye, yani kurulacak Millet Meclisinin üyelerinin Ankara'ya ulaştıklarına dair haber gelince Ethem Bey ve arkadaşları sevinmişlerdi.

Ethem Bey, başta iaşe olmak üzere türlü ihtiyaçlarının çözümünde Heyeti Temsiliyenin büyük yardımını görmeyi umduklarını, ancak gerekli yardım ve alâkayı göremediklerini söylüyor.

Hâtıralarında belirttiklerine göre, Ethem Bey, iç isyanlara da ısrarla dikkatleri çekmişti. Bilhassa Anzavur Ahmed'in isyanının bir an önce bastırılması için bölgenin ileri gelen kumandanlarına ve Heyeti Temsiliyeye müracaat etmişti. Ethem Beye göre, bu hususta da gereken ilgiyi görememiş, ama hâdiseler kendisini haklı çıkarmıştı.

İÇ İSYANLAR

ETHEM Bey, Meclis üyelerinin Ankara'ya ulaştıktan sonraki hâdiseleri, bu arada Millî mücâdele tarihinde çok mühim bir yer tutan iç isyanlarla ilgili bildiklerini şu şekilde naklediyor:

Ethem Bey, bir an önce TBMM'nin kurulmasını istedi

"Biz, Heyeti Temsiliyenin Ankara'ya gelmiş olmasından sonra vaziyetimizde hiç bir değişikliğe şâhit olmadık. Zorluklar ve ağır mükellefiyetimiz aynen devam ediyordu. Düşman, Ankara'da bir millî hükümetin kurulmasına ve yerleşmesine mâni olmak için büyük bir taarruz arifesin-

ANZAVUR AHMED—Çıkardığı isyanlarla Millî Mücadeleye hayli zarar vermişti, ama Ethem Bey bu âsinin de bakkından gelmişti.

deydi. Buna ait ciddi ve endişe verici haberler alıyorduk. Bu şerait içinde, kime müracaat edebilirdim? O sırada ağabeyim Reşit Beyi, mecburi olarak Ankara'ya göndermek zarureti hâsıl olmuştu." (Çerkez Ethem Hâdisesi, s.36)

TEHLİKELİ HABERLER

BANDIRMA, Manyas, Biga havalisinden tehlikeli haberler aldıklarını, isyancıların harekete geçtiklerini öğrendiklerini, bu durumu Heyeti Temsiliyeye bildirdiklerini söyleyen Ethem Bey, daha sonra şöyle devam ediyor:

Ethem Bey Anzavur Ahmed'in isyanının bastırılması için bölgenin ileri gelen kumandanlarına ve Heyet-i Temsiliyeye müracaat etmişti.

İSMET İNÖNÜ— Genelkurmay Başkanlığına tayin edilmesi, bazı kumandanlar tarafından tepkiyle karşılanmıştı.

"Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra Akbaş hâdisesi vukua geldi. Bu hâdisede cidden bir kahraman olan Hamdi Bey merhum, gâfil avlanmıştı. Akbaş cephaneliği basılarak, esliha ve mühimmat Lâpseki'ye, buradan da Biga ve havalisine sevkedildiği zaman, mel'un ve menfur bir hâin olan Anzavur Ahmet, bütün hazırlıklarını tamamlamıştı ve icrayı habâset için fırsat kolluyordu. Nitekim bu fırsat, Akbaş cephaneliğinin Anadoluya geçirilmiş olması fırsatıyla İngilizler tarafından verildi. İngilizler Bandırmaya iki yüz kişilik bir kuvvet ihraç ederek, Anzavur'un, içerilere kadar süzülmesine imkân verdiler... Millî kuvvetler bu cephede çok zayıftılar. Hâdisattan vaktiyle haberdar edilmemiştik. Benim, cephelerin tensik edilmesi [düzenlenmesi] ve bir an evvel aralarında muntazam bir muhabere temini hususundaki ısrarımın ne kadar haklı olduğunu bu hâdise de isbat etti.

"Heyeti Temsiliyenin bu hususdaki tâmimi, İngilizlerin, Anzavur ve emsalinin tedbirlerini mevkii tatbike koymasından sonra elimize geçmişti. Nitekim Biga'daki mücadeleyi millî kuvvetlerimiz kaybetti. Balıkesirdeki Kâzım Beyin [Özalp] altmış birinci fırkası, Bigadaki hâdiselere müdahale edememiş, maalesef, Akbaş cephaneliğinden elde edilen külliyetli silah ve cephane, Anzavur'un eline geçmiş, üstelik Hamdi Bey gibi kahraman bir zâbitimiz de şehit olmuştu." (A.g.e., s.37)

ANZAVUR İSYANI BÜYÜYOR

ETHEM Beye göre, Balıkesir'deki kolordu ve Heyeti Temsiliye Anzavur Hâdisesinin ehemmiyetini gereğince idrak edememişti. Ethem Bey görüşlerini şu şekilde açıklıyor:

Anzavur İsyanının ehemmiyetini Heyeti Temsiliyye anlamamıştı

"Bidayette eğer, hâdisenin ciddiyet ve tehlikesiyle mütenâsip tedbirler alınmış olsaydı, Anzavur hâdisesi, bütün Bolu, Düzce, Hendek, Adapazarı, Biga, Bandırma; Manyas havalisini sarmaz; yekûnu binleri bulan kardeş kanının akmasına sebep olmazdı.

"Heyeti Temsiliyenin olduğu kadar, On Dördüncü Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa ve Altmış Birinci Fırka Kumandanı Kâzım Bey, Anzavur Hâdisesini ciddi telakki etmemişlerdi. Yusuf İzzet Paşa, çok zayıf kadrolu olan taburları, asilerin üzerine sevketmiş ve alaylar, mağlup olmuşlar, hemen hemen bütün mevcutlarını ve malzemelerini kaybetmişlerdi. Altmış Birinci Fırka ise, ciddi bir muharebeyi kabul etmemiş, bu çekingenlik ve tereddüt ise Anzavur'u şımartmıştı.

"Ben hâdisenin teşkil ettiği tehlikenin farkında idim. Anzavur'un teşkil ettiği kuvvet, dört bini aşıyordu. Eğer bu kuvvet, âni bir hareketle Adapazarı'nda kaynaşan âsilerle birleşecek olursa, çok kesif şekilde faaliyette bulundukları Bursa'yı da dairei şümullerine alabilirler ve Yunan kuvvetlerinin önünde, daha tehlikeli bir hat teşkil ederlerdi. Bunun vaktiyle görülmemiş olduğu bir hakikattir. Hemen, On Dördüncü Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşaya müracaat ederek, Anzavur'un karşısına gönderilmemi istedim.

"Bu müracaatımı iki defa teyid ettim. Fakat hiçbir müsbet, menfi cevap alamadım. Bu alâkasızlıktan bedbin olmuştum ki, bir haber bütün cephe boyunda büyük bir telâş ve heyecan yarattı: İstanbul hükûmeti, Yunanlılar karşısında bulunan müdafaa hatlarımızı üç kilometre geri çektirmek için Müttefik makamlarından yeni bir ültimatom almıştı!" (A.g.e., s.39)

İSMET BEYİN GENELKURMAY BAŞKANLIĞI

İç isyanların patlak verdiği sırada, cephedeki birlikleri ve gönüllü kuvvetleri meşgul eden bir diğer mesele de Genelkurmay Başkanının değiştirilmesiydi. İsmet Beyin [İnönü] Genelkurmay Başkanı yapılması orduda ve gönüllü birliklerde tepkiyle karşılanmıştı. Ethem Bey bu hâdiseyle ilgili duyduklarını ve daha sonra Anzavur İsyanını bastırmakla vazifelendirilişini şu şekilde anlatıyor:

"...Kısa zaman sonra, Erkânı Harbiyei Umûmiye Riyasetine [Genelkurmay Başkanlığına] Miralay İsmet Beyin tâyin edildiği ve Refet Paşa ile diğer bazı kumandanların bu tâyine itiraz ettikleri rivayeti dolaştı. Yaz ayları ilerlemekte olduğundan, yağmur mevsiminden önce düşmanın kat'i bir harekete geçeceğini tahmin ettiğimden, bazı hususlar hakkında görüşmek üzere, Garp Cephesi karargâhına gelmemi Ali Fuat Paşa'dan istî'zan ettim [izin istedim]. Aldığım muvafakat cevabı

üzerine Paşaya mülâki oldum. Paşa, Erkânı Harbiyei Umumiye riyasetine İsmet Beyin hangi şartlar içinde tayinini anlattı.

"Paşaya asıl mühim tehlikenin Anzavur ve emsalinden gelebileceğini, Biga'dan aldığım mevsuk bir habere göre, orada ayda 150 lira gibi bizde zabitlere dahi verilmeyen bir aylıkla efrad topladıklarını anlattım. Ali Fuat Paşa bunların mevsûkiyetini dinledikten sonra, bu malûmatı aynen Ankara'ya şifre ile bildirdi ve bana dedi ki:

"'Ethem Bey... Anzavur'u ancak sen tenkil edebilirsin. Buna tamamiyle kaniim. Nizami kuvvetlerin bu işi bugünkü şartlar altında başarabilmeleri güçtür. Çünkü karşılarındakilerin harp usûllerine vâkıf değildirler. Harp sanatında Gerilla denilen bu tarzı siz, çok iyi başarıyorsunuz. Bu vazife, er geç size düşecektir. Hazır bulununuz." (A.g.e., s.41)

İsmet Beyin (İnönü) Genelkurmay Başkanı yapılması orduda ve gönüllü birliklerde tepkiyle karşılanmıştı.

ŞİDDETLİ ÇARPIŞMALAR

ASİLER, Millet Meclisinin açıldığı gün olan 23 Nisan 1920'de, dört bir koldan ayaklanmıştı. Bu isyanlarda İngiliz parmağı olduğu kesindi. Bir ordu gibi donatılmış Anzavur Ahmed'e bağlı âsiler, Balıkesir civarını kasıp kavurmaya başlamıştı. Bundan sonra isyanlar, Düzce ve Hendek'e sıçrayacaktı. Ethem Bey bu isyanları ve neticesini şu şekilde anlatıyor:

"Üzerine sevkedilen bütün kuvvetleri bozan Anzavur Ahmet, İstanbul'daki Milli Mücadeleye aleyhtar olan zâbitlerle takviye edilmişti. Top ve ağır makinalı kıt'alarına mâlikti. Anzavur, eline geçen bütün esirleri öldürdüğü için kimse üzerine gitmeye cesaret edemiyordu.

"Bu buhran devresinde idi ki Ali Fuat Paşa'dan, Salihli cephesini, nizami kuvvetlere bırakarak bütün kuvvetimle Balıkesir'e hareket etmemi bildiren bir talimat aldım. Paşa kendisinin Bursa'ya hareket etmek mecburiyetinde bulunduğunu, oradaki ulemâ ile temas ederek, Hurûcu Ales Sultan fetvasına mukâbil, esaret altında olan bir makâmın fetvâsının makbul ve mûteber olmayacağını bütün memlekete bildiren mukâbil fetva almak ümidinde bulunduğunu bildiriyordu.

"Bu sırada, Düzce ve Hendek'te de isyan patlamış, yedi bini aşan asiler, hapishaneleri basarak bütün mahkûmları serbest bırakmışlar, hükümete hâkim olmuşlardı. Yirmi Dördüncü Fırka Kumandanı Mahmut Bey, daha isyan mıntıkasına giremeden âsiler tarafından gâfil avlanarak şehit edilmiş, fırka, ağır zayiata uğramış ve dağılmıştı... Bu hâdise o kadar vahim idi ki, Ankara yolu düşmana açılmış bulunuyordu.

İSYAN BASTIRILMASAYDI...

EĞER Anzavur te'dip edilmemiş olsaydı, Milli Mücadelenin yarıda kalması tehlikesi bütün fecaatiyle belirmişti. Çünkü Anzavur'u tamamlayacak kuvvetler fırsat bekliyordu...

ANKARA'NIN TAHLİYESİ İSTEĞİ

BEN, bütün bu hâdiseleri tamamiyle bertaraf ederek, Yozgat isyanını da te'dip için Ankara'ya dâvet edildiğim zaman, Anzavur isyanıyla muvazi ve onun bir safhası olan Hendek, Düzce, Adapazarı isyanı sırasında birçok mebusları Ankara'yı terketmeyi düşündüklerini ve bu ihtimali Mustafa Kemal Paşa ile müzakere ettiklerini öğrendim.

"Anzavur'u Büyük Millet Meclisinin teşekkür ve takdirini kazanacak ka-

DAMAT FERİT—Ethem Bey, Ferit Paşaya diş biliyor ve dökülen kanların müsebbibi olarak onu görüyordu.

dar kısa bir zamanda mağlup ettim.... Millî mücadelemiz için düşmandan büyük bir tehlike halini alan bu adam, ancak yaralı olarak bir İngiliz sefinesiyle [gemisi ile] İstanbul'a kaçmaya mecbur kaldı.

"Buradan sür'atle Adapazarı, Hendek, Düzce havalisine sarktım... Anzavur'un tenkili ve beklenilmeyen bir hezimete uğraması, bu havalide derin bir tesir yapmıştı. Anzavur'un tenkili, Hurucu Alessultan fetvasına mukabil bir fetva vermek cesaretini teşci etti... Bursa uleması, nihayet bu fetvayı da verdiler.

"Ben kuvvetlerimle Adapazarı-Düzce havalisine sarkarken; İstanbul'dan, İzmit'e mühim miktarda taze kuvvetler sevkedildi ve Süleyman Şefik Paşa Hilâfet Ordusunun karargâhını Adliye köyü önlerinde kurdu... Bu karargâhta, birçok paşalar, erkânı harpler vardı. Onlar, muhtelif mıntıkalarda yekûnu on binleri aşan âsilerin alacakları neticeleri bekliyorlardı.

"Bunları bildiğim için aynı süratle ve yardımıma gönderildiği Meclis Riyasetinden bildirilen nizamî kuvvetleri beklemeden taarruza geçtim. Âsiler, ilk anlarda şiddetli bir mukavemet gösterdiler. Fakat sür'atli neticeler almakta pişmiş olan kuvvetlerime mukâvemet edemediler. Münhezim olarak dağıldılar. Tekrar toplanmalarına fırsat vermeden takibe başladım.

"Bütün memleket bayram havasını yaşıyordu. Nihayet karşımızda, hakiki müstevli ile karşı karşıya kalıyorduk. Bu bizim için gayet hayaldi." (A.g.e., s.44-45)

Ethem Bey, Anzavur'u kısa zamanda ezdi

Ethem Beyin Anzavur Ahmed'in başlattığı isyanı bastırması, TBMM'de de sevinçle karşılanmıştı. TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, 1 Mayıs 1920 tarihinde yapılan gizli celsede yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

"...Umûmî kumandayı ifade etmek lâzım gelirse şimal cephesi mıntıkasiyle beraber bir kumandaya maliktir. Buranın kumandanı çok kıymetli bir arkadaşımızdır. Salihli cephesinde, yakın zamanda, yine yüksek kıymeti hâiz ve Anzavur hareketiyle bütün millet ve memleketi kendisine minnettar bırakmış olan Ethem Beydir. Nazilli cephesinde de Demirci Efe ve sair kahraman arkadaşlarımız bulunmakla beraber umumî kumanda da yine kıymetli kumandanlarımızdan Refet Bey idaresindedir." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Ankara: 1980, c.1, s.6)

Mecliste bu konuşmanın yapıldığı zaman, henüz düzenli ordular istenilen ölçüde teşkilatlanmamıştı. Ethem Bey gibi diğer gönüllü birliklerin kumandanlarına büyük işler düş-

mekteydi. Mustafa Kemal Paşa, Ethem Bey için, "Millet ve memleketi kendisine minnettar bırakmış" demektedir. Bu husus enteresandır. Düzenli ordular tam olarak kurulunca ya ve artık Ethem Bey gibi halk nazarında kuvvetli simaların ortadan kaldırılması siyaseti gündeme gelinceye kadar bu üsluba sık sık rastlanılacaktır.

MECLİSİN TEŞEKKÜR TELGRAFI

MECLİS Ethem Beyin diğer faaliyetlerini de yakından takip edecek ve her defasında takdir ve teşekkürlerini bildirecekti. Ethem Bey Anzavur Ahmed isyanının bastırılmasından sonra, Düzce ve Hendek isyanının bastırılmasıyla da vazifelendirilmişti.

Ali Fuat Paşa, Ethem Beye şöyle demişti: "Şimdi bizim yapacağımız, Düzce ve Hendek'i derhal kurtarmaktır. Refet Beyin, Bolu üzerinden harekâta başlamış olması lâzımdı. Henüz bu hususta müsbet bir haber alamadım. Bence, asilerin perişanlığından istifade ederek bu çıbanı kökünden kurutmak lâzımdır." (Çerkez Ethem Hâdisesi, s.52)

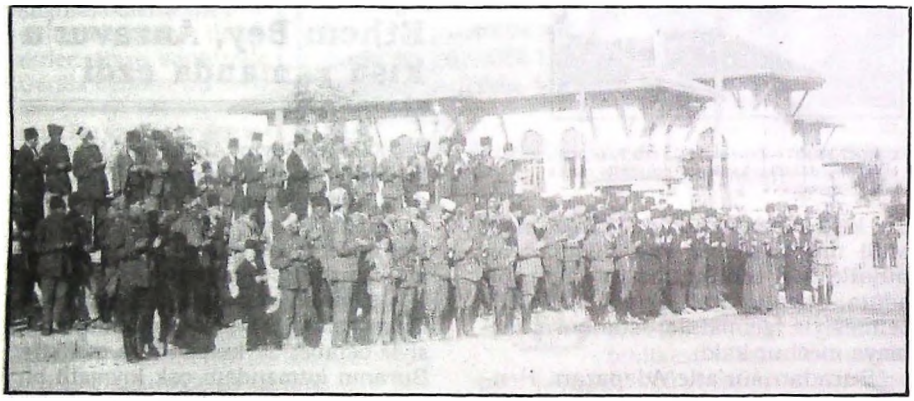
Ethem Bey bundan sonraki gelişmeleri şu şekilde anlatıyor:

".. Ve, harita üzerinde bana, vaziyeti izah ederek lüzumlu kararları aldık. Hiç tereddüt etmeden, müfrezelerimin başında, Hendek üzerine yürüdüm. Kasabanın önlerinde oldukça şiddetli çarpışmalar cereyan etti. Asilerin arasında, İstanbul'dan kuvayi inzibatiyenin sevkettiği yerli Rumlara da rastlıyorduk. Bu hainler, isyanın genişlemesi için ellerinden geleni yapıyorlardı.

HİÇ DURMADAN İLERİ!

"HENDEK'i kısa zamanda işgal ettim... Ali Fuat Paşa, Adapazarı'nda harekâtı bizzat idare ediyordu.

"Hendek'in istirdadı, asıl büyük

kuvvetlerle Düzce'de toplanmış olan âsilerin mâneviyatını kırmıştı. Telgraf başında, hata ve gaflet ettiklerini, teslim olacaklarını, fakat kuvvetlerimizin katiyyen Hendek hududunu aşmamalarını istiyorlardı. Keyfiyeti Ali Fuat Paşadan istimzaç ettim.

"'Dakika fevtetmeden ileri...' cevabı geldi. Düzce'de âsiler tarafından esir edilen üç mebus, iki doktor, bir kaç baytar vardı. Bunların hayatını garanti etmek üzere tedbirler aldım ve asilerin reisleriyle telgraf başında muhabereyi devam ettirirken, süratli bir yürüyüşle kasabayı iki cenahtan kuşatarak ani baskınla zaptettim... Düzce'-

nın sukutu, Bolu'yu sağ cenahından açık bırakıyordu... Vaktin çok geç olmasına rağmen, cebri yürüyüşle şehri üç esaslı noktadan kuşattım. İzmit'teki Kuvayi İnzibatiye kuvvetleriyle muhaberesi kesilen şehir çaresiz teslim oldu. Ali Fuat Paşanın yardıma geleceğini söylemiş olduğu Refet Bey kuvvetlerinden henüz haber yoktu...

"Yedi gün içinde vaziyet değişmiş, en tehlikeli ve mücadeleli milliyeyi felce uğratabilecek tehlikeler bertaraf edilmişti. Ele geçen vesikalardan, bu harekâtın Damat Ferit, Yunanlılar ve İngilizler tarafından müştereken hazırlandığı anlaşılıyordu.

"Asilerin ele başılarının muhakemeleri derhal yapılıyor, cürümleri malûm ve müseccel olanlar hakkında vakit geçirilmeden hükümler veriliyordu. Adapazarı, Hendek, Düzce, Bolu isyanlarında idam edilenlerin sayısı doksanı bulmuştu... Vakanın tehlike ve azametine göre bu tedip, lâşey mesabesindeydi.

SULTAN VAHİDÜDDİN—Ethem Bey padişaha gönderdiği mektupta, memleketin başına gelen işlerin mesulünün liyakatsiz idareciler olduğunu söylemişti.

"ÜMMİD-İ HALÂS VE KAHRAMANI MİLLET"

ADAPAZARI, Düzce, Bolu ve Hendek isyanlarının bastırılmasına Ankara'nın ve betahsis bizzat Büyük Millet Meclisinin verdiği ehemmiyeti, Meclisin ittifaklarla ve alkışlarla kabul ettiği teşekkür telgrafına munzam olarak, mebusanı kiramdan aldığım sayısız tebrikler isbat ediyordu. Bunların çoğunda nâçiz şahsım için, ümidi halâs ve kahramanı millet tâbirleri kullanılıyordu...

"Bu cephedeki harekâta bitmiş nazarıyla bakılabilirdi. İzmir cephesinden de endişeli haberler geliyordu.

"Bu sırada Ali Fuat Paşadan, elde edilen netayici tebrik eden ve 'İsyan sahasının usattan [asilerden] tamamen tathir edilmiş [temizlenmiş] olmasından dolayı, cephesi asliyeme avdetimin muvafık olacağını bildiren' bir telgraf aldım. Paşanın, bir müddet Eskişehir'de istirahat ve kıtalarımın levazım ve malzeme eksiklerini tamamlamak hususundaki tavsiyelerini yerine getirmek üzere Eskişehir'e hareket ettim.

"Asilerin arasında iğfal edilerek hizmet etmiş olanlar kısım kısım müfrezelerimize iltihak ediyorlardı... Bu suretle hem kayıplarımızı telâfi etmiştik, hem de efrat ve malzeme itibariyle kuvvetlenmiştik.

"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, elde edilen müsbet neticeleri, bir umumi tamim ile bütün memlekete ve cihana bildirmişti. Bu safhadan sonra, kıtalarım için 'kuvayı seyyare' ve 'kuvayı milliye', 'kuvayı tedibiye' ve 'milis kuvvetleri' tâbirleri kullanılıyordu." (A.g.e., s.54-55)

BÜYÜK GAF

MECLİSİN takdirini ve teşekkürünü alan, bir efsâne haline gelen Ethem Beyin şımardığına, gururlandığı-

na, böbürlendiğine dair müşahhas bir delile sahip değiliz. Ethem Bey, vatan ve millete hizmet düşüncesini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Ancak Ethem Bey bazı hâdiselerde tâbiri câizse "çizmeyi aşmış" ve politika yapmaya kalkışmış, işte o zaman da herşeyi eline yüzüne bulaştırmıştır.

Yalnız şunu belirtmek lâzım ki, Ethem Beyin karıştığı bütün siyasi hâdiselerin müsebbibi Ağabeyi Reşit Beydir. Ethem Bey, Reşit Beyin siyasi emellerine âlet olmuştur. Bu hususta yegâne hatası, siyasi sahada fazlaca saf olması ve etrafında olup bitenleri iyi tahlil edememesidir. Bunu Ethem Bey de itiraf etmektedir.

Ethem Beyin bu tarafına misal olmak üzere bir hâdiseyi nakledelim:

Kardeş kanının dökülmesinden çok muztarip olduğunu belirten Ethem Bey, bu dökülen kanın müsebbibi olarak Damat Ferit Paşayı görmekte ve ona diş bilemektedir. Ferit Paşaya öylesine kin duymaktadır ki, "Onu öldürmeye kararlıyım" demektedir.

Ethem Beyin şımardığına, gururlandığına dair müşahhas bir delile sahip değiliz. Ethem Bey, vatan ve millete hizmet düşüncesini hiçbir zaman kaybetmemiştir.

O anki hâleti ruhiyesi ile Ferit Paşayı öldürmeye can atan Ethem Bey, hırsını, Ferit Paşaya mektup göndererek almak ister. Onun bu tavrından istifade etmek isteyen Reşit Bey, üç mektup hazırlar. Bu yazılan mektuplar Ethem Beyin hissiyatına da tercüman olmaktadır. Reşit Bey bu mektuplara Ethem Beyin imza atmasını ister. Çünkü Ethem Bey artık meşhur birisidir. Adı İstanbul basınında da yer almaktadır.

ÜÇ MEKTUP VE ÂKIBETİ

YAZILAN bu üç mektup ve âkıbeti hakkında Ethem Beyin verdiği bilgilere kulak verelim:

"Belki, o anlardaki hâdisatın hissi tesiriyle verdiğim bu kararı tatbik mevkiine koydum ve birisi padişaha, ikincisi bizzat Damat Ferit Paşaya, üçüncüsü de İngiliz fevkalâde Komiserliğine verilmek üzere hazırladığım üç mektubu, Adapazarı'ndaki İngiliz siyasi mümessiline tevdi ettim.

"Bu mektuplardan birincisi, yani Padişaha ait olanı, memleketin bugüne kadar başına gelenlerden liyakatsiz hükümetlerin mes'ul olduğunu hatırlatıyor, Damat Ferit Paşanın halkın asla itimadını haiz olmadığı, İngilizlerin körü körüne esiri bulunduğu, vatan hainleriyle ve düşmanla teşriki mesai yaptığı, kardeş kanı dökmeye sebep olduğu, eğer onun yerine vatanperver, hamiyetli, itimadı millîyi haiz tecrübeli ve istiklâlimizi temine sâir şahsiyetler getirildiği takdirde, Anadolu'da başlayan kıyamın payitahtı en kısa zamanda halâs edeceğini arzediyordu. Ne fikrin, ne de mektubun tarzı taharrinin bidayette benim olmadığını burada kaydederim. Böyle bir teşebbüsün faydalı olacağını bana telkin edenler, her üç mektubun müsveddesini de hazırlamışlardı. Ben de, bu şekilde mektupların yazılış tarzını bilmediğim için onları kabul etmiştim.

"Fakat, Damat Ferid'e yazılan mektuba bazı ilavelerde bulundum ve ifadeleri şiddetlendirdim. Bu adama, hürmet ve itibar ifadelerinin kullanılmasının aleyhindeydim. Bu fikrimi Reşit Bey kabul etmedi: 'Ne de olsa sadrıâzamdır. Padişahın damadıdır. Padişahın iltifat ve itimadına mazhar bir vezire hürmetkâr lisan kullanmak lâzımdır, mütelâasında bulundu. Katiyyen bu fikirde olmadığım için kanaatimde ısrar ettim ve mektupta, sert bir lisanla: 'Makamı sadareti derhal terketmediği ve siyasi hayata ebediyyen veda etmediği takdirde, hayata veda edeceğini ve bu vedanın huzuru milletle ibreti âlem olarak tecelli edeceğini' kaydettim." (A.g.e. s.47)

"ÇOK FENA YAPTINIZ"

ETHEM Bey mektupları Adapazarı'ndaki İngiliz temsilciye teslim etmişti. Aynı gün Ali Fuat Paşa da Adapazarı'na gelmiş. Ethem Beyi tebrik etmiş ve şöyle demişti:

"Ethem Bey... Memlekete büyük ve şerefli hizmetler ifa ettiniz. Anzavur hâdisesi, sizin tahmin ettiğinizden de mühimdi. Bu şakiyi tepelemekle bizlere rahat bir nefes aldırdınız. Ben, sizin bu işi başarabileceğinize kaaniydim. Sizi tebrik ederim."

Ethem Bey sohbet esnasında Ali Fuat Paşaya İngiliz mümessile verdiği mektuplardan bahsetmişti. Bunun üzerine tecrübeli bir kumandan olmasının yanı sıra diplomasiye de âşina olan Ali Fuat Paşa şöyle demişti:

"Vah vah... Çok fena, fena yaptınız Ethem Bey... Size hiç yakıştıramadığım bir hâdise bu... Askerlerin siyaset yapması kadar mühlik bir iş yoktur. Şimdi ne olacak." (A.g.e., s.50)

Ali Fuat Paşaya göre, âsilerin tepelendiği bir hengâmede, Ankara'daki Meclis, İstanbul'la diyalog kurmalıydı. Bu hengâmede, siyasetle alâkası olmayan asker kişilerin "şuraya buraya" müracaat etmeleri son derece mahzurluydu.

Ethem Bey'e de sonunda Ali Fuat Paşa hak vermişti. O anda kararını vermişti, ne yapıp edip bu hatasını telafi edecekti. Bunun için süratle hareket etmiş ve İngiliz Mümessil İstanbul'a doğru yola çıkarken ona yetişmiş ve biraz da zorla mektupları elinden almıştı.

Fevzi Paşa, dururken, kıdemsiz İsmet Paşa Genelkurmay Başkanı yapılmıştı

FEVZİ PAŞA—İsmet Beyin Genelkurmay Başkanı olmasına karşı çıkmıştı. Çünkü İsmet Bey kendilerinden daha kıdemsizdi.

Ethem Bey mektupları, "Umum Kuvayı Milliye Tedip ve Takip Kumandanı" olarak imzalamıştı. Ali Fuat Paşa üç mektubu da teker teker

okuduktan sonra, "Bunları yırtalım mı Ethem Bey?" demiş, Ethem Beyin "Evet" cevabı üzerine mektupları yırtmışlardı. (A.g.e., s.52)

Yunan karşısındaki başarılı mücadelesinin yanı sıra, üst üste patlak veren Ethem Beyin yıldızı gittikçe parlamaktaydı. Hâdisenin dikkat çekici tarafı, Ankara'da siyasî iktidara hâkim olmak isteyenler, tıpkı ateşin üzerine körükle gider gibi, ilk başlarda bu yıldızın daha da parlaması için çalışmaktaydı. "Yıldız sönecegi zaman yakın parlar" sözündeki gibi, Ethem Bey yıldızını söndürmek isteyenler, bu yıldızı alabildiğine cilâlamaktaydı. Hâdiseler ve gelişmeler bu tesbitin gayet yerinde olduğunu ortaya koymaktadır.

İSMET BEY TAKTİĞİ

ETHEM Beyin talihi, İsmet Beyin Genelkurmay Başkanı olmasından sonra ters dönmeye başlayacaktı. Mustafa Kemal'le İsmet Bey, kuvayı millî diye bilinen birlikleri dağıtmak istiyorlardı. Bu plâna karşı çıkacak olan milis kumandanlarını "usulüyle" yola getireceklerdi. Tabi bu bir anda olmayacaktı. Çok teferruatlı düşünülmüş bir plân dahilinde gerçekleştirilecekti.

REFET BEY—Kıdemli komutanlar dururken İsmet Beyin ordunun başına getirilmesine tepki göstermişti.

Şimdi hâdiseleri ve gelişmeleri "ağır çekim film" gibi ağır ağır takip edelim. Ethem Bey, İsmet Beyin Genelkurmay Başkanı oluşunu ve ondan sonraki gelişmeleri şu şekilde naklediyor:

"...23 Nisan 1920'de Ankara'da faaliyete geçen ve mukadderatı vatana vazıtül'yed olan birinci Büyük Millet Meclisi, kendi âzası arasından muhtelif vekâletlere intihaplar yaptı. Bu meyanda, Miralay İsmet Bey de, Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi oldu...

"Bu tayinin Ali Fuat Paşa, Fevzi Paşa ve Refet Bey tarafından tasvip edilmediğini işitmiştim. Ben İsmet Beyi tanımıyordum. Kendisinin, ancak İstanbul'un işgalinden sonra mücadelei milliyeye iştirak ettiği biliniyordu.

"Bir gün ağabeyim Reşit Bey, karargâhıma gelmişti. Tevfik bey de yanımdaydı. Söz, Ankara'daki hâdiselere intikal etmişti. Reşit Bey, İsmet Beyin Erkânı Harbiyei Umumiye riyasetine tayininin Meclisteki telâkki tarzlarına dair izahat verdi. Bu tayinin daha tecrübeli ve kıdemli kumandanlar arasında uyandırdığı hoşnutsuzluğu anlattı. Reşit Bey dedi ki:

"İsmet Bey, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine tayininden birkaç gün sonra, beni davet etti. Gittim. Kendisiyle Edirne'den tanışıyordum. Uzun uzun konuştuk. Bana, Kuvayı Seyyarenin istikbali hakkındaki fikirlerimi sordu. Senin hakkında izahat aldı. Önündeki bir kağıda not alıyordu. Suallerini daha evvel tanzim ettiği anlaşılıyordu. Benim izahatımı dikkatle dinledi. En sonra dedi ki:

"'Reşit Bey... Kuvayı Seyyare memlekete muhakkak ki büyük hizmetler ifa etmiştir. Bunda hiç şüphe yoktur. Bundan sonra da kendisine düşen hayatî, mühim vazifeler vardır. Fakat siz de ve Tevfik Bey de, Ethem Bey de, ordunun zaptı raptının ve tek kumandaya bağlanmasının nasıl bir zaruret olduğunu takdir edersiniz. Çünkü karşımızda teşkilâtlı, mükemmel bir ordu vardır... Hasmımızı düşünmeye ve onun kudretini hesap etmeye mecburuz. Binaenaleyh, bizde de bu teşkilât devri gelmiş, hattâ geçmiştir kanaatindeyim.'

Ethem ve Tevfik Beyler teşkilâtlanma istediler

KUVVETLER DÜZENLENMELİ

"REŞİT Beyin, İsmet Beyin bu fikir ve kararlarından müteessir olduğu anlaşılıyordu. Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin teşebbüslerinde, müfrezelerimizin istikbali için endişe verici neticeler sezinliyordu. Ben, asla bu fikirde olmadığımı söyledim:

"'Ben,' dedim, 'Ali Fuat Paşaya müteaddit defalar, kuvvetlerin tanzim ve tensiki hakkındaki fikirlerimi arzettim. Ordunun bir kumandaya raptı düşüncesi tamamen doğrudur. Fakat görülüyor ki, kuvayı seyyarenin yaptığı ve başardığı işleri, mücadelenin mahiyeti dolayısıyla nizamî kuvvetler başaramıyor... Anzavur hâdisesi, son isyanların tedibi, bu hakikatin en güzel isbatları değil midir?'

"Benim bu mütalâam, Reşit Beyi tatmin etmedi. Hissî ve şahsî bazı mütalâalar ileri sürdü." (Çerkez Etem Hâdisesi, s.56-57)

Daha önceden de bahsi geçtiği üzere, Ethem Bey, milis kuvvetlerinin de, nizamî kuvvetlerinin de yeni baştan düzenlenmesine taraftardı. Ne var ki, İsmet Beyin niyeti başkaydı. Milis kuvvetleri ve bu kuvvetlerin başındaki liderler için değişik düşüncelere sahipti. Onları tamamen devre dışı bırakmak istiyordu. İşte bu düşünce, ilerde karşılaşılacak birçok hâdiselerin sebeplerinden biri olacaktı.

ALİ FUAT PAŞA—Ethem Beyin cepheden ayrılıp Ankara'ya gitmesine karşıydı.

Ethem Beyin anlatmalarına kulak veriyoruz:

"Bu hâdiseyi unutmuştum [Ağabeyi Reşit Beyle İsmet Bey arasında geçen konuşmaları]. Reşit Bey de Ankara'ya dönmüştü.

"Yunan kuvvetlerine aldatılarak veya bir hissî hâdiseye kapılarak katılmak gafletini göstermiş olanlara, asîlere iltihak edenlerin safımıza geçmeleri için şöyle bir tedbir bulmuştum: Silahıyla beraber ve karşılaştığımız ilk yerde, kurşun atmadan ve mücadeleye girişmeden bize iltihak edenleri affediyorduk. O günler içinde çok tabiî görülmesi lâzım gelen bu müsamahalı tedbirin büyük faydalarını görmüştük. Birçok yerlerde asîler ve düşmanlarımız, bizden adet itibariyle çoktu, malzeme ve vasıta itibariyle kat kat üstündü. Şahsen be-

nim bulduğum bu tedbir, kısa zamanda müsbet neticelerini vermeye başladı. Birçok mıntıkalarda asiler arasına aldatılarak katılmış olanlarla, vatan hisleri harekete gelenler, bizim safımıza iltihak etmeye başlamışlardı. Böylelikle kuvvetlerimiz gün geçtikçe artıyor, buna mukabil karşı taraf zayıflıyordu. Tedbirin neticelerinin müsbet tecelliyatını müşahede edince, üzerinde daha çok ıtına ile durmaya başladım.

"Bu sırada, İsmet Beyin bütün orduya yaptığı bir tamime muttali oldum. Hemen şunu arzedeyim: Ali Fuat Paşa, Yirminci Kolordu Komutanı, daha sonra Garp Cephesi Kumandanı olarak yaptığı bütün tamim ve verdiği bütün emirlerden beni de haberdar eder ve bana tebliğat yaptırırdı. İsmet Bey, Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi ve daha sonra Garp Cephesi Kumandanı olduğu zaman, daima bahsettiği vahdetin temel ve ilk şartı olan bu usulü kaldırdı... Bizi, ordudan ayrı, başka ve ârızi sayarak, merkezin hiçbir kararından haberdar etmedi. Nitekim yukarıda bahsettiğim tamimi de bilvasıta öğrendim.

"İsmet Bey bu tamiminde: 'Her ne sebeple olursa olsun cephemize iltihak eden ussat [asiler] safındaki kimselerin, vaziyetleri ve hizmetleri için en büyük askeri makamın kararının istihsal edilmesini ve bunların kat'iyyen kuvayı seyyareye verilmemesini; ilticalar kuvayı seyyare mıntıkasında vukua gelirse de aynı şeklin ve kararın tatbikini' istiyordu. Bir kere bu emir, hakikatle kabili tatbik değildi: Çünkü, tedip ve tenkil harekâtını yapan, kuvayı seyyare idi... Kuvayı seyyarenin mücadele mıntıkasında ve yine kuvayı seyyarenin aldığı tedbirlerle vaki ilticaların, orada gayrı mevcut nizami kuvvetlere teslimi nasıl mümkün olabilirdi?" (A.g.e., s.60)

İsmet Beyin bu tâmimleriyle Ethem Beyi hedef aldığı açıktı. Bu gibi emirlerle Ethem Bey ve taraftarlarını fevrî hareket yapmaya zorladığı bilahare açığa çıkacaktı.

Ethem Beyin değerlendirmelerine bakmaya devam ediyoruz:

"İsmet Beyin bu tamimiyle başlayan diğer emirlerinin bir çoğunda, bu tatbik edilmemek vasfı mutlaktı. Buna rağmen kendisi, bizi, 'Ordudan başka ve ayrı bir kuvvet' olarak görmekte ısrar edeceğini, daha ilk gününden itibaren inat ve ısrarla benimsemiş olduğunu anlatmak istiyordu. Bu kanaat beni, hissi olarak çok müteessir etti. Ordunun, bir ve büyük, bütün emirleri muhakkak kaabili infaz âli kumanda mevkiine bağlanmasını ilk defa ihtiyaç olarak hisseden bendim. Bu kanaatımı kendisine her vesile ile arzettiğime de Ali Fuat Paşa hazretleri şahittirler. Nitekim kendisinden aldığım emirleri de, nasıl cansiperâne ifa ettiğime tarih, vekayi ve bizzat kendisi yine şehadet eder... Fakat İsmet Beyin, kuvayı seyyareyi bu

şekilde 'başka ve ayrı bir hareket' olarak daha ilk günden itibaren telakki etmesinin sebebi neydi?

HAZIRA KONANLAR

"İsmet Paşa ve arkadaşları hazıra konmuşlardı. Onlar geldiğinde mücadele çoktan başlamıştı."

BU suale o günler içinde cevap vermek mümkün değildi... Bu suale ancak, asla lâyık olmadığım feci ve acı bir neticenin hüznü ve matemi içinde, şu hâturaları karaladığım sırada cevap verebiliyorum.

"Hakikat şuydu: Gerek İsmet Paşa, gerek onun gibi düşünenler, millî mücadele cephesine iltihak ettikleri zaman, ortada, kurulmuş bir mücadele safı bulmuşlardır. Mücadeleyi yapanlar arasında birkaç kumandan hariç, diğerlerinin himmet ve imanı yoktu. Biz çok zaman, ancak şekli mevcudiyetleri kalmış olan ordu birliklerinin muhalefetiyle karşılaştık. Zaman oldu ki, milletin istiklâli için, yine milletin malı olan silah depolarını, gizli yollarla açtırarak, hattâ zaman zaman cebir kullanarak elde edebildik. Türk istiklâl hareketi, bir 'ordu hareketi' olarak değil, bir 'halk hareketi' olarak başlamıştı. Bunu, ordunun milletten ayrılmaz bir varlık olduğunu idrak eden ve ordu ilk anlarda bu mücadeleye katılmamışsa, yine ayrılmaması meşrut nizam ve disiplin hissi sebebi olduğunu kabul etmek hakşinaslığını gösteren bazı kumandanlar çok tabii gördüler, tenvîç ettiler, hattâ takdir ettiler. Fakat İsmet Paşa gibi düşünenler, bu neti-

SAYFALAR ARASINDA

Perde gerisindeki beyin

ATATÜRK, ülke gündemini dâima kendisi tesbit eder, hâdiseleri yönlendirir, fakat dâima perde gerisinde bulunurdu. Ortaya bir tartışma atar, herkesi konuşturur, ama son kararı yine kendisi verirdi. Meclisteki kânunlar görüşülürken de dâima başkaları konuşur, ama neticede Atatürk'ün arzu ettiği kânun Meclisten geçerdi. Teklifi veren başkasıydı, ama teklif Atatürk'ündü; kürsüde konuşan Atatürk değildi, ama görüşler onundu.

Onun bu durumu gençlik yıllarına kadar dayanır. Alman yazar D.V. Mikusch, "Gazi Mustafa Kemal" kitabının 27. sayfasında şöyle diyor:

"O zamanlar 18 yaşlarında olan Mustafa Kemal'in nasıl bir izlenim uyandırdığını, en iyi şekilde bir okul arkadaşının ağzından öğreniyoruz: 'Her zaman bir kenarda kalırdı' diye anlatıyor bu arkadaşı, 'kendi içine kapalı, sessiz durur ve kimseyle yakın arkadaşlık kurmazdı. Fakat bu hâline rağmen asla nobran ya da aksi biri değildi, tersine güleryüzlüydü, yapmacıktan uzak bir sıcakkanlılığı vardı. İşin en garip yanı da şuydu: Kendisi hiç meydana çıkmadığı halde, bizi hep o yönetir, fakat bunu sezdirmezdi. Çok okurdu; okuduğu bir kitap üzerinde düşünmesi ise, üç katı daha fazla zamanını alırdı. Bir defasında ona, 'Bizimle oynamıyorsun, ne düşündüğünü de hiç bir zaman söylemiyorsun, nedir amacın senin?' diye sorduk.

" 'Ben öyle sizler gibi olmak istemiyorum, ben bir şey olmak istiyorum' cevabını vererek yürüyüp gitti.' "

celere karşı kin duydular... Kendilerinin geç kalmış olmalarının neticelerini, kendi tereddüt ve hesabiliklerinde aramadılar da, vatanı, en mühlik ânında istilâdan kurtaran kuvvetlere ve onun mümessillerine düşman kesildiler.

"Türk istiklâl harbi tarihi için olduğu kadar, hakikatler ve ilk himmetler için elim haksızlıklarla neticelenmiş daha sonraki vekayiin ruhi ve esas sebebi budur. Ben, bu hâdisatın asıl kurbanı olarak, o gün, bugünkü gibi düşünseydim, Allah huzurunda da tekrar ederim ve Allah'ı işhad ederek demekteyim ki, neticelerin maddî, manevî mesuliyetini böyle düşünenlere terkederek, derhal sahneden çekilir ve bana verecekleri bir nefer hizmetini kabule âmâde olduğumu bildirirdim. Ben, ne mal, ne mülk, ne servet, ne şöhret, ne makam, hiçbirşey düşünmedim. Vatan cüdâ olduktan sonra çektiklerim de bunun canlı şâhidi değil midir? Fakat görülüyor ki, ne kadar mâhirane tedbirlerle olursa olsun, hakikatleri ihfâ etmek mümkün değildir. Benim ne tecrübem, ne ahlâkım, bidayette bu gidişin beni sürüklediği âkıbeti tesbite müsait değildi. Ben samimi ve sadece vatanının istiklalini düşünen bir halk çocuğuydum. Karşımdaki uzun vâdeli plânlarla, maalesef ağabeylerimin hissî ve fevrî hareketleri, hattâ kısmen ihtiras ve hataları elele verince, bütün mesuliyeti şahsen üzerime yükleyerek ortaya bir 'Hain Ethem' çıkardı. Aynı Ethem'e, kısa zaman önce 'müncü millet ve kahramanı vatan' deniliyordu. Ben, şüphesiz müncü millet değildim. Fakat 'hain Ethem' asla değildim ve değilim..." (A.g.e., s.6263)

Ethem Beyin bu itirafları birçok hakikatleri ortaya koymaktadır. İlerde nakledeceğimiz gibi muhtelif kaynaklar, Ethem Beyin aslâ ihanetle niyetli olmadığını, ancak müthiş bir senaryo gereği ihanet etmiş gibi gösterilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır.

Türk istiklâl hareketi, bir 'ordu hareketi olarak değil, bir 'halk hareketi' olarak başlamıştı.

HEDEF NASIL YIPRATILDI?

İSMET Bey Anadoluya geçip geçmemekte tereddüt ederken, Ethem Bey ve arkadaşları, halkla birlikte el ele vermiş ve düşmana karşı cepheler kurmuşlardı. O zaman ne İsmet Beyin, ne de diğer bazı tanınmış isimlerin adı sanı duyulmamıştı. İşte o gönüllüler TBMM açılana kadar yaklaşık bir sene düşmanı oldukları yerde çivileyeceklerdi.

TBMM kurulduktan sonra siyaseti de çok iyi bilen bazı simalar bir sene düşmanla göğüs göğüse harbeden o gönüllü birliklerin kumandanlarını devre dışı bırakacaklardı. O sıralarda çok meşhur hale gelmiş olan Ethem bey ise hedefteki kişiydi. Bu hedef, kurmayca taktiklerle yıpratılacak ve neticede imha edilecekti. Bu müthiş harekâtın üzerinde ne kadar durulsa azdır.

Ethem Beyin hayatında, İsmet Beyin çok mühim yeri vardır. İsmet Beyin sahnede gözükmesiyle birlikte Ethem Beyin ayağı yavaş yavaş kaymaya başlamıştır.

Diğer bazı yüksek rütbeli kumandanlar gibi, Ethem Beyin de İsmet Beyin Genelkurmay Başkanlığını hazmedemediği açıktır. Yüksek rütbeli birçok kumandan varken Albay rütbesindeki İsmet Beyin Genelkurmay Başkanı yapılması Ethem Beye ters gelmiştir.

Birçok kumandanla Ethem Beyin yadırgadığı bir husus da şudur: İsmet

Bey millî mücadeleye çok sonradan katılmıştır. Ethem Bey ve arkadaşlarının Yunanlılarla boğaz boğaza mücadele ettiği anlarda İsmet Bey İstanbul'da bulunmaktaydı. Nisan 1920'de Ankara'ya gelmişti. (O vakte kadar yalnızca Ocak 1920'de birkaç haftalığına Ankara'ya gitmişti). Üstelik Ankara'ya gider gitmez, ayağının tozuyla, kurulan kabinede Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili olmuştu. Aynı zamanda Edirne mebusuydu.

Bir anda siyaset ve askerlik sahnesinde boy gösteren İsmet Bey, 25 Ekim 1920'de mebusluk ve bakanlık uhdesinde olmak üzere, Garp Cephesi kumandanlığına getirilecekti. Bu son tayinin sebebinin; Mustafa Kemal'in kendisine çok yakın olan bir şahsı mühim bir cephenin başına getirmesinin yanı sıra, Ethem Beyi saf dışı bırakmak olduğu kesindi.

TUNUS NADİ—Önce Mustafa Kemal'in, sonra İsmet İnönü'nün methediciliydi. Tazdığı kitaplarda ne kadar hissi olduğu dikkati çekiyor. Ethem Beyin isyanların bastırılmasın daki rolünü nazarlardan saklamak için ne yapacağını bilemiyor.

İsmet Beyin tayini adaletsiz ve haksız olduğu için tenkit ediliyordu

ETHEM'İ İMHÂ HAREKÂTI

O YILLARIN atmosferine dikkatlice göz atıldığında, Ethem Beyi devre dışı bırakmanın hiç de kolay olmadığı görülecektir. Birincisi, Ethem Bey halk tarafından çok sevilmektedir. İkincisi, Ethem Beyi milletvekilleri sevmekte ve takdir etmektedir. Yani Meclisin desteği vardır. Üçüncüsü, Ethem Beyin sahip olduğu birliklerin imkânlarına, henüz düzenli ordular bile sahip değildir. Dördüncüsü, Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa da Ethem Beyi sevmekte, takdir etmekte ve koruyup kollamaktadır.

Bütün bunları göz önüne alan Mustafa Kemal ile İsmet Bey çok teferruatlı bir planı devreye koymuşlardır. Bu planın ana hatları şudur:

1. İlk önce Ethem Beyi, güçlü olduğu kendi cephesinden koparıp almak, yerinden oynatmak, birliklerini parçalamak. (Bunun için Yozgat isyanını tenkille vazifelendirilecektir.)

2. Şatafatlı karşılamalar ve mübalâgalı iltifatlarla Ethem Beyi havalandırmak ve dengesini bozmak.

3. Ethem Beyin destekçisi Ali Fuat Paşayı cephe kumandanlığından alıp, Moskova Büyükelçisi yapmak suretiyle, Ethem Beyi yalnız bırakmak.

4. Ethem Beyi, fevri hareketlere zorlayacak emirler yağdırmak.

5. Ethem Beyin Meclisteki desteğini kesmek.

6. Ethem Beyi imha edecek yumruğu indirmek.

Bu çok yönlü planın nasıl devreye sokulduğunu, neler olup bittiğini öğrenebilmek için tekrar o yıllara gidiyor ve Ethem Beyi bıraktığımız yerden hâdiseleri takip etmeye devam ediyoruz.

ALİ FUAT PAŞANIN DÜŞÜNCESİ

TECRÜBELİ bir asker ve bir kurmay subay olan Ali Fuat Paşa, İsmet Beyin Genelkurmay Başkanı olmasından sonra Ethem Beyin tedip hareketlerine katılmasını istememişti. Ali Fuat Paşa Ethem Beyin cepheden ayrılmamasını istiyordu.

Gelişen hâdiseler Ali Fuat Paşanın haklılığını ortaya koyacaktı. Şimdi Ethem Beyin söylediklerine kulak verelim:

"...Ortadaki sebeplerin mâhiyeti hakkındaki fikir ve kanaatlarını bilmiyorum. Fakat, Ali Fuat Paşanın, benim tedip harekâtını İsmet Beyin Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinden sonra istemediğini söyliyebilirim.

"Kendisi, Adapazarı, Bolu, Hendek, Düzce havalisi isyanlarını fiilen bastıran kuvvet olduğumu biliyordu. Bunu, harekâtı bizzat kendisi idare ve tanzim eden kumandan olarak tesbit ve müşahade etmiş, isyanın bastırılmasını müteakip, Adapazarı'ndaki karargâhta beni tebrik etmiş ve kanaatını açıkça ifade etmek civanmertliğini de göstermişti.

"Ali Fuat Paşanın, isyan sahalarını tedip için nizami kuvvetlerden fazla, milis kuvvetlerine ihtiyaç olduğu kanaatı da biliniyordu. Paşanın bu kanaatını hâdiseler de teyit etmişti. Ali Fuat Paşa, beni tebrik ettikten sonra, şimdi anlıyorum ki istikbalin hâdisatını ve kaçınılmaz neticelerini idrak edebilmenin vicdanî hissiyle, beni, tedip sahasından uzaklaştırmak istedi... Evet, bu fikrini de zımnî (gizli)

SAYFALAR ARASINDA

Atatürk'ün Samsun'a çıkış maksadı neydi?

PROFESÖR Âfet Hanım, bir gün tarih dersinde bir öğrenciyi derse kaldırıyor. Konu Millî Mücadele tarihidir. Ve Atatürk'ün kurtuluş hareketine başlamak üzere Samsun'a ayak basışına ilişkin bölümdür. Çocuğa soruyorlar:

" 'Atatürk Samsun'a niye çıktı?'

"Herkes, 'Vatan kurtarmak, bizi hürriyete kavuşturmak' gibi bir şeyler beklerken, çocuk ne desin:

" 'Menfaat icâbı, eğer Samsun'a çıkmamış olsaydı onu öldüreceklerdi.'

Âfet İnan'ın tepesinden sanki kaynar su boşanmış. Çocuğu azarlamakla kalmamış, bir de sıfır numara vermiş. Fakat çocuk inandığı düşünceden dönecek cinsten değil. Özür bile dilememiş.

Âfet İnan, o kadar sinirlenmiş ki, tarif edilmez. Yanakları kızarmış, hiddetle salonda dolaşır buldum. Biraz sonra Atatürk geldi. Onu bu halde görünce bir olayın geçtiğini anladı ve sordu. Âfet İnan da o gün tarih dersinde geçen olayı Atatürk'e anlattı. Anlatırken hırsından tırnaklarını koparıyordu.

Atatürk gülümseyerek bütün söylenenleri dinledikten sonra:

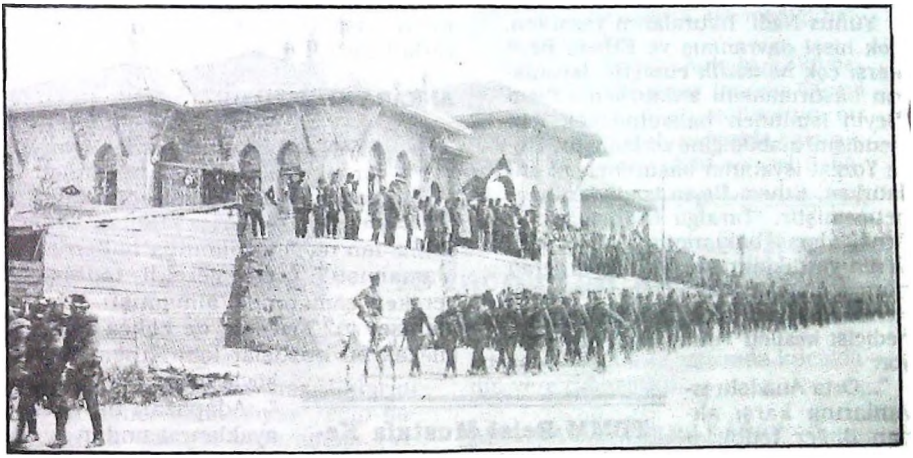
" 'Haklı çocuk,' dedi. 'Sen ona sıfır değil, tam numara vermeliydin.'

"Bu da Atatürk'ün tenkidler karşısında ne kadar hoşgörü sahibi olduğunu göstermektedir.'

(Cemal Granda, "Atatürk'ün Uşağı İdim," s.265)

olarak ifade etti.

Nitekim, isyan mıntıkasındaki ilticalarla daha da kuvvetlenmiş, efrat ve malzeme kudreti artmış olan kıtalarımı alarak, bir müddet Eskişehir'de dinlenmemizi ve badehu, İzmir cephesine hareketimizi muvafık bulduğunu söyledi. Ben de tamamen aynı fikirdeydim. Bir farkla: Ali Fuat Paşa bana, tedip sahasını başka kuvvetlere terketmemi tavsiye ederken, Ankara'da belirmeye başlayan hislerin ve arzuların elbet farkındaydı. Ben ise değildim ve paşanın tavsiyesini, gerçek düşman Yunan ordusunu ilerlemekten alıkoyabilmiş bir kuvvetin, yine vazife başında olması vatan endişelerinden ve münhasıran bu zaviyeden mütalâa ediyordum. Ali Fuat Paşanın, benim tecrübesizlik, bilgisizlik ve bilhassa gizli maksatlar beslememekten mütevellit kusurlarımın dışında, hiç bir menfi ve haris emel sahibi olmadığımı bildiğine kanîim. Beni, vatan topraklarından kovan hâdisatın tertibi sırasında, Ali Fuat Paşa, Moskova sefiri olarak vatan dışında bulunuyordu. Zannediyorum ki, bu da, verilmiş kararların icabı ve bir safhasıdır." (Çerkez Ethem Hadisesi, s.63-64)

YOZGAT İSYANI

ADAPAZARI, Bolu, Hendek ve Düzce'deki isyanları bastıran Ethem Bey tam cepheye dönecekken, Yozgat'ta büyük bir isyan patlak vermişti. Bu isyan diğerlerine benzemiyordu. Durum çok ciddiydi. Ankara hükûmetinin hayatiyeti bahis mevzuu idi.

1920 Haziran'ında Yunanlılarla da çatışmalar başlamıştır. Ethem Bey Yunanlılarla çarpışmak için sabırsızlanmaktadır. Ne var ki, TBMM Reisi Mustafa Kemal ısrarla Ethem Beyi istemekte ve Yozgat'taki isyanları da bastırması için ricada bulunmaktadır.

İsyan kısa zamanda çok geniş bir sahaya yayılmıştı. Âsiler Yozgat'ı ele geçirmişti. İsyan, Sivas tarafında Yenihan, Kaman, Çamlıbel, Boğazlıyan; Kuzeyde Tokat, Zile; Ankara'nın Doğusunda Araca tarafında yayılmaktaydı. Keskin, Kırşehir ve Elmadağ'da da isyan kıvılcımı parlamak üzereydi.

İşin asıl endişe verici tarafı, isyan bölgelerine gönderilen düzenli birliklerin başarı sağlayamaması ve hemen dağılmasıdır.

Ethem Bey, Yunanlılarla çarpışmaya can atıyordu

YUNUS NADİ NE DİYOR?

MUSTAFA Kemal'in "has adamlarından" biri olarak gözüken Yunus Nadi, Yozgat isyanının diğer isyanlardan daha ehemmiyetli olduğunu belirtmekteydi. (Birinci Büyük Millet Meclisi. İstanbul: 1955, s.75)

Yunus Nadi, hatıralarını yazarken, çok hissî davranmış ve Ethem Beye karşı çok haksızlık etmiştir. İsyanların bastırılmasını anlatırken Ethem Beyin isminden bahsetmemek için kendisini alabildiğine zorlamıştır. Hele Yozgat isyanının bastırılmasını anlatırken, Ethem Beyin isminden bahsetmemiştir. "Tarafgir tarihçiliğe" bir örnek olması bakımından Yunus Nadi'nin yazdıklarından bir iki paragrafı buraya almak istiyoruz. Önce Mustafa Kemal'in, sonra İsmet İnönü'nün methedicisi kesilen Yunus Nadi şöyle diyor:

"...Orta Anadolu isyanlarına karşı alınan diğer tedbirler meyanında Düzce ve havalisi isyanlarına karşı vazifelerini bitiren millî kuvvetlerin [Ethem Beyin ismi yok] dahi Eskişehir tarikiyle Ankara üzerinden Yozgat'a getirilmeleri kararlaşmış ve mezkûr kuvvetlerin süratle nakli için alınan tren tertibatı onları dahi az zamanda Ankara'ya getirmişti. Tanzim olunan plânlar dahilinde yapılacak harekât, yakın zamanda bu son fesat ve mel'aneti dahi kökünden kazıyacak veçhile kahır ve tenkil edecekti." (A.g.e., s.75)

Yozgat isyanının bastırılması sırasında İsmet Beyin bir kıymeti harbiyesi olmadığı kesindi. Fakat Yunus Nadi şöyle diyordu:

"...Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi İsmet Bey bütün bu isyan harekâtının takibat ve tedibatı esnasında en büyük harplerde olduğu gibi geceli gündüzlü, muntazam ve devamlı mesai ile çalışmıştı." (A.g.e., s.78)

Peki İsmet Bey geceli gündüzlü çalıştıysa, iyi plân yaptıysa âsilerle niçin başa çıkılamamıştı? Niçin ısrarla Ethem Bey istenmişti?

ANKARA NE YAPIYOR?

İSYANLAR çıkmıştı, ama isyanlar çıkarken Ankara hükümeti ne yapmıştı? İsyanlardan önce ne gibi tedbirler almıştı? İsyanlardan niçin zamanında haberdar olamamıştı? Niçin gerekli tedbiri, gereken zamanında almamıştı veya alamamıştı? Mecliste de çokça tartışılacak bu hususlar için Ethem Bey şöyle diyor:

TBMM Reisi Mustafa Kemal ısrarla Ethem Beyi istemiş ve Yozgat'taki isyanları da bastırması için ricada bulunmuştur.

"...Adapazarı havalisi ayaklanmasından evvel izhar edilmiş olan bu isyan hareketi, burnunun dibinde cereyan etmiş olmasına rağmen, Ankara'ca haber alınamamıştı. Bu, müsamaha kabul etmeyen bir gafletti ve az kal-sın devletin başını yiyordu." (Çerkez Ethem Hadisesi, s.65)

İşin enteresan tarafı, Ethem Bey bu gibi düşüncelerini başta Mustafa Kemal olmak üzere bütün ilgililerin yüzüne karşı da söyleyecek ve mantıki cevap almak yerine, derin bir sükutla karşılaşacaktı.

Ethem Bey anlatmaya devam ediyor:

FEVZİ PAŞA— Ethem Beyin Yozgat isyanını bastırmaya gitmesi üzerine, onun cephesinde vazife yapacaktı.

"Ankara, nasıl isyan hazırlıklarını vaktiyle haber alamadıysa, tedip harekâtını da vaktiyle başaramadı... Ayaklanmanın, bütün Yozgat havalisinde birden patlak vermesi, kısa zaman sonra Zile'nin ele geçirilmesinden sonra Meclisteki bile büyük bir telaş başlamıştı. Asiler Zile'yi ele geçirince, Amasya'da da evvelce hazırlanmış olan menfi unsurlar isyan bayrağını çekmişler, cenupta Boğazlıyan'ı alan kuvvetler birleşmişler, bütün havaliye hâkim oluvermişlerdi... Üzerlerine gönderilen bütün kuvvetleri mağlup ve esir eden âsiler, bol miktarda cephane, bilhassa bizdekilerden çok fazla sûvari vardı.

"Hükûmet, eldeki bütün kuvvetleri hattâ Yunanlıların bir taarruz hazırlığı içinde bulunmasına rağmen, mümkün olan süratle çekmiş, isyan mıntıkasına sevketmişti. Maalesef âsilerin, üzerlerine sevkedilen bütün kuvvetleri mağlup ettiği anlaşılıyordu. Ali Fuat Paşanın emriyle teşkil edilmiş olan ve 'İkinci Kuvayı Seyyare' adını alan Çolak İbrahim Bey müfrezeleri de baskına uğratılmış, dağılma tehlikesine maruz kalmıştı. Bu netice, hükûmeti ve bu arada Meclisi, büyük bir endişeye düşürmüştü." (A.g.e., s.66)

Yozgat isyanları Ethem Beyin hayatında bir dönüm noktası teşkil edecekti. Zira bu isyan sebebiyle Ankara'ya gidecek, dolayısiyle siyasetin tam ortasına düşecek ve hiç anlamadığı politik hesaplara, istemediği halde âlet olacaktı.

Yozgat isyanında Ankara hükûmetinin ihmali olduğuna inanan Ethem Bey, istemese bile, politikanın bir ucundan tutmak durumunda kalacak, ne var ki, karşısındaki siyaset dehâ-

Yunus Nadi, Mustafa Kemal ve İnönü'nün meddahıydı!

ları tarafından kısa zamanda kucaklanıp yere çalınacaktı.

ANKARA'DAN GELEN DÂVET

İSYAN patladıktan kısa zaman sonra civar vilayetlere ve kasabalara yayılmış, hükûmetin gönderdiği kuvvetler başarılı olamamıştı. Bunun üzerine, ısrarla Ethem Bey dâvet edilmişti.

Ethem Bey isyanı bastırmak üzere Ankara'ya gidişini şu şekilde anlatıyor:

"Yozgat isyanı Ankara'yı tehdide başlayınca, yine vazife başına çağrıldım. Bu dâvet, bütün diğer kuvvetlerin kullanılıp hüsranla netice alınmasından sonra vukua geliyordu. Bir başkası olsa, bu hareket tarzından belki istikbal için intibah dersleri alırdı. Amma ben, ne o gün, ne bugün, vatanın istiklâlinden başka bir şey dü-

şünmüyordum. İtiraf edeyim ki düşünemezdim de...

"SİZE YİNE YOL GÖZÜKTÜ"

YOZGAT isyanını tenkile memur edildiğimi, yine Ali Fuat Paşa tebliğ etti. Paşanın teessür içinde olduğu görülüyordu. Çok hürmet ettiğim bu dürüst ve cesur kumandan, telâş ve endişesini saklamıyordu. Beni, Eskişehir'deki karargâhında, harita üzerinde çalışırken kabul etti. Bu haritada, isyan havalisi, kırmızı çizgilerle işaret edilmişti. Çizgiler, hemen hemen Ankara'nın dış mahallelerine doğru uzanıyordu. Kısaca ve haritayı işaret ederek:

"Ethem Bey... Size yine yol gözüktü...' dedi.

biyei Umumiye Riyaseti tarafından talep ediliyor. Bu kararı da bizzat Mustafa Kemal imzalamıştır.'

"Paşa bundan sonra, bir eksiğimin olup olmadığını sordu. İsyan mıntıkasında ele geçirdiğimiz esliha ve mühimmat bize kâfiydi. Müfrezelerimin kadrosu da tam ve dolgun vaziyette bulunuyordu. Kendisine teşekkür ettim. Beni, tekrar ve muhabbetle teşyi etti:

"BİR AN EVVEL CEPHENİZE DÖNÜN!"

ETHEM Bey... Bu isyanı da bastıracağınıza eminim. Size, bir an evvel asıl cephenize dönmenizi tavsiye edeceğim. İnşaallah hâdiseler buna imkân verir...' dedi. Paşanın bu sami-

Yozgat İsyanı Ethem Beyin hayatının dönüm noktası

"Bu emri sükûnetle karşıladım ve derhal hazırlıklara başlayacağımı söyledim. Yalnız şu endişemi paşaya arzettim:

"Paşam... Zannediyorum ki, Yunanlılar bugünlerde bir taarruza geçeceklerdir. Salihli cephesinin sukutu, Alaşehir ve hattâ Uşak havalisini tahliyede bırakır. Benim bugünkü mevcudum, kıtalarımın mâneviyatı, hattâ bir mukabil taarruza bile müsaittir. Ben, tekrar cepheme avdet hazırlığında idim. Acaba Yozgat isyanını tedip vazifesini başka kıtalara tevdi buyurmaz mısınız?'

"Ali Fuat Paşa, masasının gözünden çözülmüş bir şifreyi çıkardı:

" 'Bu kararı ben şahsen vermedim. Ben bilirsiniz ki sizin, cephedeki asıl yerinize dönmeniz taraftarıyım. Bunu, muhtelif sebeplerle istiyorum. Fakat sizin derhal ve mümkün olan süratle Yozgat havalisindeki tedip hareketini idare etmeniz, Erkânı Harmi tavsiyesiyle neleri kastettiğini yıllar sonra ve hâdiselerin ibretâmiz tecelliyatı ile anladım: O, beni etrafımda, beni tahrik ve hususî maksatlarına âlet etmeye çalışacak insanların türeyeceğini ve bu hareketin, beni tasfiye için bazılarınca teşvik ve tergib edileceğini hissetmişti.' (Çerkez Etem Hadisesi.. s.6869)

Ali Fuat Paşanın gönülsüz oluşuna mukabil. Mustafa Kemal'in ısrarını gören Ethem Bey birliklerini trenlere bindirmiş ve Eskişehir üzerinden Ankara'ya doğru hareket etmişti. Bu kuvvetlerin hepsi bir katarda gelmemiş, peyderpey yola çıkıp Malıköy'de kurulan karargâhta toplanmıştı. Ethem Bey kendisine bağlı kuvvetleri şu şekilde anlatmaktadır:

"İki gün içinde toplanan kıtalarım, o tarihte hiçbir kolorduda mevcut olmayacak kadar dolgun, muntazam ve yeknasaktı. Bilhassa süvari kıtalarım göz dolduruyordu. Mızraklı ve kılıçlı

ellişer kişilik kıtalar, usta binicilerden mürekkepti." (A.g.e., s.70)

Ethem Bey muntazam bir yürüyüşle Ankara'ya girmiş, şehrin girişinde başta Mustafa Kemal olmak üzere devrin ileri gelen ricali tarafından hararetle karşılanmıştı.

O günlerde hem Ankaralıların, hem de Meclisin morale ihtiyacı şiddetliydi. Mustafa Kemal, Ethem Beye şöyle diyordu:

"Şimdi, öğle namazından sonra Meclis toplanacaktır. Sizden rica edeceğim: Meclisin önünden muntazam bir yürüyüş yapınız. Süvariler, tırısla geçsinler, Piyadeler, kitle nizamında olsun." (A.g.e., s.71)

Ethem Bey istenileni yapacak ve birliklerini Meclis önünden geçirtecekti. Ethem Bey bu sahneyi şu şekilde anlatıyor:

"Sıcak bir gündü. Öğle namazından sonra, Meclisin toplanmasına takaddüm eden saatte, önde süvariler, kıtalarım İstasyon Caddesini takiben yürüyüşe başladı. Yürüyüş başlamadan çocuklar ve kadınlar dahil, hemen hemen bütün Ankara halkı sokaklara dökülmüştü. Önde, davul ve trampetlerle borazanlarımız vardı. Dinlenmiş, mümkün olduğu kadar iyi giyinmiş, çetin mücadelelerde pişmiş bu kıtalar, halkın coşkun alkışları arasında Meclisin önünden geçmeye başladılar... Mebusların önünde Mustafa Kemal Paşa ve vekiller bulunuyordu. Birçokları dua ediyorlar, hattâ bir kısmı ağlıyorlardı. Ankara yerinden oynamıştı. Ben piyadelerin önünde ve atlıydım... Mebusların sıralandığı Meclisin önünden geçerken: 'Yaşa... Allah seni millete bağışlasın...' sesleri ayyuka yükselliyordu. Meclisin önünden Karaoğlan Çarşısını takiben Saman ve Koyun Pazarlarından geçerek, tarihi kalenin eteklerinde çadırlarımızı kurduk." (A.g.e., s.72)

Ethem Bey, birlikleriyle geçit resmi yaptığı günün akşamında, Mustafa Kemal Paşanın verdiği yemeğe katılmıştı. Yemekte, Fevzi Paşa, İsmet Bey, Celal Bey [Bayar], Hakkı Behiç Bey, Doktor Rıza Nur Bey, Reşit Bey [Ethem Beyin ağabeyi] de vardı.

Mustafa Kemal, Ethem Beyi sofrada, hemen yanı başına oturtmuştu. Sofrada konuşulan mevzu: Yunanlıların yakın zamanda yapacakları söylenen taarruzla, Yozgat'taki isyandı.

Ethem Bey sofrada, görüşlerini dobra dobra söylüyordu. İsmet Bey bir ara, Ali Fuat Paşa ile görüşüp görüşmediğini sorunca, Ethem Bey şu cevabı vermişti:

"Ali Fuat Paşa Hazretlerinin, tedip şekli üzerinde bugüne kadar takip ettiğimiz tarzın isabetine kanaatları vardır. Bu sefer de bana bu hususta bazı emirler verdiler." (A.g.e., s.74)

İsmet Beyin isyan hareketleri üzerinde verdiği bilgileri dinleyen Ethem Bey neler düşündüğü hakkında şunları söylüyordu:

"Dinlediklerimden sonra anladım ki, isyanın genişlemiş olması, daha çok tedbirlerin vaktinde alınmamış olmasından dolayıdır." (A.g.e., s.75)

Ethem Bey görüşlerini alabildiğine pervâsızca açıklıyor ve âdeta muhatabını tokatlar gibi şöyle diyordu:

Ethem Bey ve kuvvetleri, Mustafa Kemal ve devlet ricali tarafından harâretle karşılanmıştı

"Şuna şaşırıyorum. Sivas'ta Heyeti Temsiliyye ve Ankara'da Büyük Millet Meclisi Ünvanıyla toplanan ve kuruluşundan bu yana bir yıl geçtiği halde, bu süre boyunca koca Anadolu'da milli hareket adına neden mühim bir teşebbüş görülmedi?

"Niçin merkezinizi güçlendirmediniz? Ayrıca şimdiye kadar mühim cephelerde kayda değer bir çalışmanıza, bir yardımınıza da şâhit olmadık. Neticede bizleri düşman cephesinden geri çağırıp, size düşen vazifelerle uğraştırmağa mecbur bıraktınız.

"Gördüğüm ve kabul ettiğiniz o ki, hiçbir dış güçle ve İstanbul hükümeti ile ilişkisi olmayan Yozgat isyanını bile bastırmaktan âcizsiniz. Anladığım kadarıyla ya baştan beri durumu değerlendiremediniz, yahut da şahsi ve ehemmiyetsiz işlerle ilgileniyorsunuz. Siz herşeyin konferanslarla, bildirilerle hallolacağını sanıyorsunuz. Affedersiniz, bu yakınmalardan maksadım, gafletlerinizi tekrar etmemeniz içindir..." (Erkekçe, Temmuz 1988, s.94)

REŞİT BEY— Siyasî arzuları ve bazı makamlar için sevdâsı vardı. Bunun için kardeşinden destek almak istiyordu. Daha doğrusu kardeşini siyasî maksatlarına âlet etmeye çalışıyordu.

SUSAN SELANİKLİ

ETHEM Bey bu şekilde konuşurken Mustafa Kemal devamlı susmuş, yalnızca söylenilenleri dinlemişti. Adı geçen dergide bu susma şu şekilde yorumlanmaktadır:

"Evet, Mustafa Kemal Paşa, bu ihtiraslı, yetenekli ve enerjik Çerkez'i, simsiyah bir sükunet şalı gerisinde dinlemektedir. Ancak o bir Selaniklidir, komitacıdır, İttihatçıdır. Bu üçgen, onun suskunluğunu 'ürkütücü' kılmaya yeter! Ethem, belki de Ankara'daki son tavrıyla, onun gözünde, çizmeyi aşmış biridir... İttihatçılar arasındaki yaygın bir görüşe göre, Selaniklilerin susması hayra alâmet değildir..." (A.g.d.)

ETHEM BEYİN İSTEKLERİ

ETHEM Bey, Mustafa Kemal ile kabine üyelerine, isyanı 15 gün içerisinde bastırıp kendilerini bu dertten de kurtaracağını, ancak bazı şartları olduğunu söyler. Bu şartlar şunlardır: Ethem Bey vazifeyi tamamlayıp dönünceye kadar, Yunan cephesinin mesuliyetini, Mustafa Kemal, İsmet Bey ve Fevzi Paşadan biri üstlenecektir. Ethem Bey bu şartı da şöyle bir şarta bağlar: "Bu vazifeli kişi Salihli'de bulunacak ve cephe kumandanı Ali Fuat Paşaya bağlı kalacaktır."

Ethem Beyin bu şartları kabul edilir ve Fevzi Paşa, Ethem Bey gelinceye kadar Ethem Beyin cephesinde vazifelendirilir.

MİLLÎ KUVVETLER Mİ, NİZAMÎ KUVVETLER Mİ?

ETHEM Beyin Ankara'da bulunduğu sırada, Mecliste de, bir mevzu çok şiddetli şekilde münakaşa edilmekteydi. O da, "İstiklâl mücadelesinde muvaffak olmak için, milli kuvvetler mi

gerekli, yoksa nizami kuvvetler mi?" mevzuuydu. Ethem Beyin ağabeyi olan milletvekili Reşit Bey, milli kuvvetlerin lüzumlu olduğunu, nizami kuvvetlere ihtiyaç bulunmadığı görüşünü müdafaa ediyordu.

Ethem Bey Ankara'dan hareket etmeden önce Reşit Bey, yanında sekiz milletvekili olduğu halde karargâha gelmişti. Asıl maksatları nabız yoklamasıydı. Kısa bir müddet geçtikten sonra, bir milletvekili şöyle demişti:

"Ethem Bey... Sizden, namusunuz üzerine açık söylemeniz istirhamıyla bir sual soracağım... Bu suale vereceğiniz cevap sadece bendeniz için değil, bütün Meclisi âlinin bir meseleyi halletmesi bakımından çok mühimdir. Lütfen bize söyler misiniz: Yunan kuvvetlerinin karşısında milis halinde milli kuvvetlerin mi bulunması muvafıktır, yoksa nizami kuvvetlerin mi? Bugünkü ahval ve şerait içinde hangisini tercih buyurursunuz?"

Ethem Bey şu cevabı vermişti:

"Efendim... Ben, büyük bir kumandan değilim. Sadece, vatani hizmetlerimi ifa için en faydalı olduğunu tahmin ve zannettiğim sahada çalışan nâçiz bir ferdim. Bu kadar mühim bir suâlinizin cevabını vermeye nefsimi selâhiyetli addetmiyorum. Yalnız, muntazam ve nizami bir ordnun mevcudiyeti elbette ki şarttır... Zatiâlilerinin suali isyan mıntıkası için ise, âsiler, ekseriyetle çete harpleri yaptıklarından kendilerine yeni tarzda mukabele etmek neticelerin asgari zayiatla elde edilmesi itibariyle elbette ki şayanı tercihtir. Nitekim, Adapazarı, Düzce, Hendek isyanları da aynı tarzda tenkil edilmiştir. Kanaatım odur ki, bu iki mevzu birbirine karıştırılmamalıdır." (Çerkez Etem Hadisesi.. s.78)

Ankara'daki bütün politik hesapları geride bırakan Ethem Bey, 20 Haziran 1920'de isyan bölgesine hareket etmişti.

İsyan bölgesinde, kısa zamanda duruma hâkim olan Ethem Bey 23 Haziran'da Yozgat'ı ele geçirir. İsyancılar perişan halde kaçmaktadır. İsyancıları kovalayan Ethem Bey, Zile'ye yürümüş. Arap Seyfi Boğazında giriştiği son çarpışmayı da kazanmıştı. Böylece Ankara büyük bir gâileden kurtulmuştu.

Meclis, 28 Haziran 1920'de "Meclis Reisi Mustafa Kemal" imzasını taşıyan bir telgraf göndererek Ethem Beyi tebrik etmişti.

TEVFİK BEY— Ankara Valisi ile İsmet Beyin muhakeme edilmesini istiyordu.

KILIÇ ALİ— Tek mermi atmadan kuvvetinin dağılmasına göz yummuştu. Ethem Beyi öfkelendirmişti.

Ethem Bey konuşmuş, Mustafa Kemal susmuştu

HÜKÛMETİN GAFLETİ

ETHEM Bey, isyan bölgesinde yaptığı arasurmalar sonucunda hükûmetin büyük ihmâli olduğunu görmüştü. Ayrıca kendisiyle işbirliği yapması gerekenlerin, hiçbir iş yapmadığını görerek öfkelenmişti. Çarpışmalar sırasında Refet Beyin Çorum'da gizlendiğini söylüyor, Akdağmadeni'nde, tek mermi atmadan kuvvetleri dağılan Kılıç Ali Bey'i, telgraf başında şiddetle azarlayarak şöyle diyordu:

"Ben bu rezaletten bıktım. Elinizdeki top ve tüfeklerle biricik silahları sopa olan asileri silahlandırıyorsunuz, şımartıyorsunuz! Size ne gibi emir vereyim? Doğruca Ankara'ya gitl.."

İsyanları bastırdıktan sonra Yozgat'a dönen Ethem Bey, isyanın yaralarını sarmakla meşgul olmuştu. Ağabeyi Tevfik Bey ise, Yozgat Harp Divanı'nın başında vazife yapıyordu. Tevfik Beye göre, Yozgat mutasarrıfının yanı sıra, Mustafa Kemal'in has adamlarından Ankara Valisi Yahya Galip de suçludur.

Ankara, "Millî kuvvetler mi, Nizamî kuvvetler mi?" mevzuu ile çalkalanıyordu. Ethem Bey ise bu tartışmaların uzağındaydı.

Ethem Bey şunları anlatmaktadır:

"İsyanları tedip ettikten sonra, onların sebebi üzerinde de duruyor ve tekürrürüne mani olmaya çalışıyorduk? Bu sefer de yaptığımız tahkikat sonunda, Ankara makamlarının bu isyan hareketini, isyan ve teseyyüblerle, bilhassa yapılmış ikazlara kulak asmayarak isyanın genişlemesine seyirci kalmış olmak gibi bir vaziyetle karşı karşıya gelmişti. Kardeşim Tevfik Bey, kurulan mahkemelerin huzuruna buna sebep olanların çıkarılmasında ısrar ediyordu. Hâdiseye, ismi bu şekilde, yani, ihmal ve teseyyüpten dolayı karışanlar içinde, Ankara Vali Vekili Yahya Galip Bey ve Erkânı Harbiye Reisi İsmet Bey de vardı...

"Tevfik Beyle aramızda bu bahiste müzakereler, hattâ münakaşalar oldu... Çok sert ve inzibata riayetkâr olan Tevfik Beyin, Yahya Galip Beyin ve İsmet Beyin mahkeme huzuruna celbedilmeleri talebini reddettim. Buna ait resmi iş'arlarda bulunulmasına mâni oldum. Fakat hâdise, Ankara'ya muhtelif kanallardan aksetmiş... Tevfik Bey beni, ikimizin de büyüğü olan ve ailevi an'aneler dolayısiyle kendisine körü körüne bağlı bulunduğumuz Reşit Beye şikayet etmiş... Reşit Bey de, daha sonra Mecliste, kuvayı seyyare mi, inzibat kuvvetleri mi münakaşası yapılırken, kuvayı seyyare hakkında sebepsiz ve mesnetsiz ithamlara cevap verirken, bu hâdiseyi bahis mevzuu etmiş ve Tevfik Beyin kendisine gönderdiği Yahya Galip Beyle, İsmet Beyin derhal mahkemeye sevki hususundaki tezkerenin müsveddesini okumuş...

"Hadise bundan ibaretti... Bir mahkeme huzuruna kim olursa olsun, berayı tahkik ve adaletin ihracı için elbette dâvet edilebilirdi... Nitekim, daha sonra İstiklâl Mahkemesi huzuruna, mücadelei milliyenin en muteber, en muhterem şahsiyetleri çıkarılmamış mıydı?

"Aradan seneler geçmiş ve o devirler kapamış olmasına rağmen, Yozgat isyanı gibi, Ankaraya tehlikeli dakikalar yaşattıran ve millî hareketin durmasına sebep olacak kadar tehlike arzeden hâdisenin asıl müsebbiblerinin ceza görmemiş olduğunu söyliyebilirim. Bunlar yakayı hidayette teskin edecek kudrete ve imkâna sahip oldukları halde, asla hassasiyet göstermemişlerdi." (Çerkez Etem Dosyası, s.8485)

"MUSTAFA KEMAL'İ ASACAĞIM!"

ETHEM Beyin Yozgat'taki isyanı başarıyla bastırmasından sonra Ankara'ya ulaşan haberler, Mustafa Kemal'i endişelendirmekteydi. Gelen haberlere

göre Ethem Bey, "Meclis Reisini Meclis binası önünde asağım!" demişti. Ayrıca Mustafa Kemal'i de mahkeme huzuruna çıkaracağını söylemişti. Ethem Bey şöyle demekteydi:

"Mustafa Kemal Paşanın bütün telaşı, Yahya Galip'i sorgulayacak heyetin sonradan kendisini de sorgulayacağını bildiğindenmiş. Mesuliyetin onda olduğu Yozgat'ta bulunan bazı kimseler tarafından ayrıntılarıyla anlatılmıştı."

Yozgat isyanını bastıran Ethem Bey, isyanın yaralarını sarmakla meşguldü

MUSTAFA KEMAL NE DİYOR?

MUSTAFA Kemal, siyasî bir partinin lideri olarak yaptığı konuşmada (Nutuk), Ethem Beyle ilgili hâdiseleri de kendi zâviyesinden değerlendirmiştir. Nutuk'a bakıldığında Mustafa Kemal Paşa'nın ne kadar politik davrandığı ve birçok hâdiselerde hissiyatını gizleyemediği açıkça görülür. Meselâ Ethem Beyin büyük muvaffakiyet gösterdiği, Bolu Düzce, Adapazarı ve İzmir havalisindeki isyanlardan bahsederken, Ethem Beyin isminden hiç bahsetmemektedir. Mustafa Kemal bu hâdiseleri anlatırken şöyle diyor:

"...Bolu, Düzce, Adapazarı ve İzmit havalisindeki bu isyan, bu defa 4 Haziran 1920 tarihine kadar üç aydan fazla devam etti. Fakat bundan sonra, 29 Temmuz'da tekrar bir isyan oldu. Bundan sonra dahi, bu havalide tamamen sakin kalınmış değildir. Maamafih, usât, binnetice kâmilen münhezim edilmiş ve rüesası, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanunlarına tevdi olunmuştur." (Nutuk., c.2. İstanbul: 1967., s.146) İşte bu kadar...

Mustafa Kemal aynı tavrı, Yozgat isyanının anlatırken de takınmış ve Ethem Beyin isminden bahsetmemek için büyük gayret sarfetmiştir. Yalnızca şu şekilde bir ifade geçmektedir:

"Merkezi Sivas'ta olan Üçüncü Kolordu kuvvetleri ve o mıntıkada bıraktığımız millî kuvvetler gayrıkâfî geldi. Eskişehirden Etem Bey müfrezesi ve Bolu havalisinden İbrahim Bey müfrezesi de Yozgat mıntıkasına sevk olundular." (A.g.e., s.448) İşte bu da bu kadar...

Nutukta, tarihî hâdiseler, bir siyasî parti liderinin görüş ve düşünceleri zâviyesinden dile getirilmiştir.

Mustafa Kemal, 1919 Haziran'ında tesis eden cephelerden bahsederken de Ethem Beyin isminden bahsetmiyor. Yörük Ali Efe, Demirci Mehmed Efe, Binbaşı Hacı Şükrü Beyden bahsediyor, ama Ethem Beyden bahsetmiyor.

YOZGAT İSYANI BASTIRILDIKTAN SONRA

MUSTAFA Kemal Yozgat isyanının bastırılmasından sonraki gelişmeleri şu şekilde anlatıyor:

Ethem Bey: "Meclis reisini Meclis binası önünde asacağım" demişti

"...Etem Bey ve kardeşlerinden Tevfik Bey, Yozgat, isyanını teskinle Yozgat'ta meşgul olduğu sırada, kendisine yakın, uzak ne kadar askeri ve milli kumandanlarımız varsa bunların rütbe ve mevkilerine ehemmiyet vermeksizin hepsine birer birer muhakirâne ve mütecâvizane muamelede bulunmakta hiçbir beis görmemeye başladı. Ekserisi Etem Beyin şahsını, mahiyet ve kıymetini tanımayan kumandanlar, memleketin ateş içinde bulunduğunu ve Etem Beyin mübalağalı bir tarzda işittikleri hizmetini düşünerek mümkün olduğu kadar kendisiyle fazla muarazada bulunmaktan tevakki etmişlerdi. Bundan cür'et alan Etem ve kardeşi Tevfik Beyler, Türk ordusunda değerli hiçbir zabit ve kumandan bulunmadığına ve kendileri herkesin fevkinde birer kahraman bulunduklarına zâhib olmuşlar ve bu zehablarını açıktan açığa biperva herkese söylemekten içtinab etmemeye başlamışlardı. Doğrudan doğruya valilere ve herkese emirler veriyorlar ve emirlerinin ademi icrası halinde idam edileceği tehdidini de ilâve ediyorlardı. Etem Bey Ankara ve Ankara'daki hükûmet üzerinde dahi ikaı nüfuz tecrübesinde bulunmuştur. Güya Yozgat isyanı, Yozgat'ın tâbi bulunduğu Ankara valisinin suidaresinden neşet etmiş, binaenaleyh diğer isyan müsebbibleri hakkında tatbik ettiği cezayı, ki o ceza salben idam idi, Ankara valisi hakkında da bizzat mahalli vakada tatbik etmeye karar vermişti. Yozgat'a ilzamını taleb ettiği Ankara valisi, teşebbüsatı milliyede fevkalâde hizmet ve fedakârlık göstermiş ve göstermekte bulunan Yahya Galip Bey idi. Yahya Galip Beyin, bilhassa bizce, hizmeti takdir olunmuş ve vücuda pek lüzumlu ve nafi bir zat olduğu malûm idi. İşte böyle bir zâtı, kendi eline, idam sehpasına vermeye bizi mecbur etmekle en büyük nüfuz ve tesiri ihraz edebileceğini düşünmüştü. Bittabi Yahya Galip Beyi veremezdik ve vermedik. Etem ve kardeşleri bu mesele üzerinde fazla ısrar göstermediler. Fakat, Yozgat'ta, bilhassa mebuslara: 'Ankara'ya avdetimde Büyük Millet Meclisi Reisini Meclis önünde asacağım' yollu tefevvühatr mesmu olmuştur." (A.g.e., s.470)

Mustafa Kemal bir anda Ethem Beyi ve bütün icraatlarını unutuvermişti

MUSTAFA KEMAL GİDİYOR

MUSTAFA Kemal, CHP'nin kurultayını yaptığı Meclis binasında yaptığı konuşmada bunları söylüyordu. Ama, Ethem Beyin, "Meclis Reisini Meclisin önünde asacağım!" dediğine dair başka yerde sıhhatli bir kayıt yoktur. Ne var ki, Mustafa Kemal Ethem Beyin tehdidini çok ciddiye almıştır. Öyle ki, Ethem Bey birlikleriyle Ankara'ya gelmeden iki saat önce Ankara'dan ayrılmıştır. Mustafa Kemal Ankara'dan âni ayrılışına ve Afyon'a gidişine gerekçe olarak, muntazam orduya geçiş için yapılan hazırlıkları yerinde görmek istediğini göstermişti. (Erkekçe, Temmuz 1988, s.94)

MECLİSTEKİ KARŞILAMA

NUTUK istikametinde yazmayı itiyat haline getirmiş bazı yazarlara göre Ethem Bey, An-

Nutuk'ta, tarihi hadiseler bir siyasi parti liderinin düşünceleri gibi dile getirilmiş

HÜSEYİN AVNİ BEY— Kuvayı Seyyarenin âsiler üzerine gönderilmesi için âcilen karar alınması gerektiğini söyleyerek, "âsilerin Ankara'ya gelmesi mi bekleniyor?" demişti.

kara'da heyecansız bir şekilde karşılanmıştı. Oysa bu herşeyden önce mantığa aykırıydı. Zirâ, Ethem Bey o sıralarda Ankara'nın başındaki en büyük gâile olan bir isyan hareketini başarıyla bastırmıştı. Böylece hem Ankaralıları büyük bir sıkıntıdan kurtarmış, hem de hükümeti rahatlatmıştı. Meclis de uzun zamandan beri üzerinde tartıştığı büyük bir gâilenin bertaraf edilmesinin huzurunu yaşamıştı.

Ethem Bey Yozgat isyanını bastırdıktan sonra Ankara'ya dönüşlerini şu şekilde anlatıyor:

"İsyan sahasında, karşımızdaki kuvvetlerin kesretine ve sahip oldukları esliha ve mühimmatın çokluğuna rağmen, asla telefat vermemiştik. Bu havalide de, gafil bulunarak ve aldatılarak ussata iştirak etmiş olan birçok kimseler, bize iltihak etmişlerdi. Asilerin Beşinci Kafkas Fırkasından iğtinam ettikleri dört cebel topunu da almıştık. Bilhassa süvari kuvvetlerimiz takviye edilmişti... Kısacası, Ankara'dan çıkarken sahip olduğumuz kıtaat, gerek miktar, gerek malzeme ve vasıta itibariyle mühim surette tezayüf etmişti.

"Ankara'ya, bu kuvvetlerle girdiğim zaman, şehir, yerinden oynamıştı... İsyan kat'i surette tenkili haberi, şehirde ve betahsis Meclisteki bayram havası meydana getirmişti.

"Kıtalarım, Meclis binasının arkasındaki bostanlarda muvakkat karargâh kurdukları zaman, büyük bir ordu manzarası irae ediyorlardı. Ankara halkı askerlerime, yine, cömertçe ziyafetler veriyordu." (Çerkez Ethem Hadisesi.. s.87)

Ethem Beyin, Yozgat isyanını bastırdıktan sonra Ankara'ya dönüşü, önceki gelişinden de ihtişamlı olmuştu. İşte bu ihtişamlı karşılama Ethem Beyin başını yiyecekti. Onun elindeki gücü ve topladığı büyük sempatiyi görenler, onu devre dışı bırakmak için kesif bir çalışma içerisine gireceklerdi.

REŞAT BEY— Ethem Beye bağlı birliklerin Yozgat isyanını bastırmasını istiyordu.

Yakın tarihimizin bu "kör düğümünü" çözebilmek için, hâdiseleri teker teker ele alıp, ağır çekim film gibi, mümkün olduğu kadar sâkin ve teferruatlı bir şekilde nazarlara vermeye devam ediyoruz.

MECLİSİN KARŞILAMASI

ETHEM Beye Meclisteki de ihtişamlı bir karşılama yapılmıştı. Yozgat'tan döndükten sonra Meclise dâvet edilmişti. O gün Meclis tıklım tıklım kalabalıktı. Ethem Bey Meclisteki karşılanışını şu şekilde anlatıyor:

"Meclis, ben girince ayağa kalktı ve beni dakikalarca sürecek şekilde alkışlamaya başladı... Tezâhüratın arkası gelmiyordu: 'Tebrik ederiz... Ruh-u Peygamberi tâziz ettin. Allah razı olsun... Yaşa... Sağol... Aziz ol...' sesleri durmadan yükseliyordu. Bu tezahürat dakikalarca devam etti. Ben, samîmî mahallinde ihzar edilmiş yere oturmuştum. Sarıklı Hoca efendiler, yük-

sek sesle, 'Daha çok genç... Allah mülk ü millete bağışlasın...' diyorlar ve bu sesler bana kadar geliyordu. Şimdi bütün bunları kaydetmekten maksadım, artık hazin bir mazi olan bu itibar günlerinin hâtıralarıyla teselli bulmak değildir. Feleğin günâgün tecelliyatı arasında ibretâmiz vekayiin tezat ve acaipliğine işaret etmektir." (Çerkez Ethem Hadisesi.. s.88)

Koca Meclisin bir insana bu şekilde teveccüh etmesi, küçümsenecek bir hâdise değildir. Kim olsa bu şekilde bir teveccühün teserinde kalır. Ancak Ethem Beyin bu iltifat ve alâkayı görerek havalara girdiğine, gururlanıp böbürlendiğine dâir müşahhas bir delile sâhip değiliz. Gerçi Ethem Bey, kendisinin de hata olarak kabul ettiği birtakım davranışlarda bulunmuştur. Ama o davranışlarda da gururdan ziyade, ağabeyi Reşit Beyin tesiri vardır.

"Meclis Reisini asacağım!" sözünden çok ürken M.Kemal, Ethem Bey gelmeden önce Ankara'dan ayrılmıştı

VAZİFEYİ MECLİS VERDİ

ETHEM Bey kendisine isyanı önleme vazifesinin bizzat Meclis tarafından verildiğini, Yozgat'tan döndükten sonra öğrendiğini söylüyor. Meclis, isyanı ancak Ethem Beye bağlı birliklerin önleyeceğine dâir ileri sürülen görüş galip gelmiştir. Bu görüşün galibiyeti, Meclisteki, "Kuvayı seyyare mi, nizami kuvvetler mi" tartışmasını hızlandırmıştı.

Ethem Bey, Yozgat hâdisesi çıktıktan sonra Meclis'teki havayı ve daha sonraki gelişmeleri şu şekilde naklediyor:

"...Burada, daha sonraları öğrendiğim, fakat bana hiç bir şahsiyet ve makam tarafından resmen tebliğ edilmemiş olan bir hakikatten bahsedeceğim... Yozgat isyanı, Mecliste büyük bir endişe tevlit etmeye başlayınca, bunun tedibi için hükümetten ne gibi tedabir ittihaz edildiği sorulmuş ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi paşa Mecliste izahat vererek o tarihte merkezi Amasya'da bulunan Beşinci Kafkas Fırkası ile Sivas'taki On Üçüncü Kolordunun ussat üzerine tahrik edildiğini izah etmişti. Fakat isyan mıntıkasından mütemâdiyen menfi haberlerin gelmesi Meclisin asabiyet ve hassasiyetini tahrik ettiğinden, birkaç gün farkla yine aynı sualler tevcih edilmiş, nihayet Kırşehir Mebusu Müfit Efendi Hocanın takriri kabul edilerek hâdisenin celsei hafide [gizli celse] izahı kararlaşmıştı. Mebuslardan mühim bir kısmı, Fevzi Paşa ile beraber, Mustafa Kemal Paşanın da izahat vermesini talep ediyorlardı.

Celsei hafiye çok münakaşalı olmuş, bir clese kâfi gelmediğinden ertesi gün de münakaşalar devam etmişti. Nihayet, Saruhan Mebusu Reşat Bey, Adapazarı, Düzce, Hendek isyanlarının nasıl bastırıldığını hatırlatarak, o sırada Eskişehir'de bulunan kumandam altındaki kuvvetlerin Yozgat havalisine sevkini ısrarla talep etmişti. Bu teklif, Mustafa Kemal Paşanın şu mütalâasıyla karşılaşmıştı:

" 'Kuvayı Seyyarenin asıl ismi, kuvayı tedibiyyedir. Ve icap ederse makamı riyaset ve Müdafaai Milliye Vekaleti bu hususta karar alacaktır.'

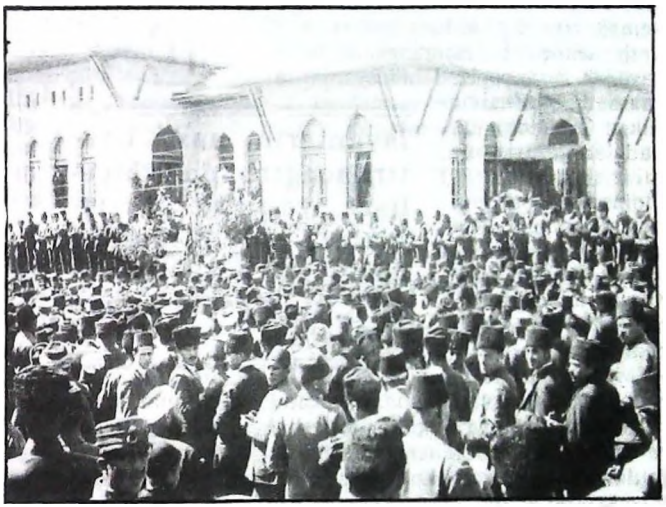
"Bunun üzerine Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, böyle bir kararın alınması içni, âsilerin Ankara'ya girmelerini mi beklemek lâzım gel-

diğini sormuştu... Bu sırada Tunalı Hilmi Bey:

" Ethem Bey kuvvetlerinin bu isyanı tedip için, Büyük Millet Meclisi namına derhal Ankara'ya dâvet edilmesini..." teklif etmiş, bu teklif alkışlar arasında ve tezahüratla kabul edilmişti... Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa yine söz almış ve 'Heyeti Vekile [Bakanlar kurulu], Meclisi âli ile müttehidim. Fakat bu dâvetin usul ve nizamlar içinde ve müdafaai Milliye Vekâletince yapılması muvafık olur" demişti. Meclisteki bu tabii olan tarzı kabul etmişti.

"Müdafaai Milliye Vekâleti tarafından, isyanın tedibi için ihtilâl sahasına hareketim emrolunurken Meclisi âlinin kararından bahsedilmemişti. Halbuki mümâsil hâdisatta, bu hususun kaydına ve tasrihine itina gösteriliyordu. Bize gelen bazı tebliğat içinde, sadece malûmatımızın husul bulması için bildirilen mesâilde dahi 'Meclisi âlinin kararı muktezasıdır' denilirken, hükümet tarafından değil, bir mebusun teklifi üzerine Meclis tarafından ittihaz edilen karar, niçin bana tebliğ edilmemişti?" (A.g.e., s.90)

Meclis Ethem Beyi ayakta dakikalarca alkışlamıştı

RAKİPLEŞME BAŞLAMIŞTI

İSYANLARIN nasıl bastırılacağına dair Mecliste yapılan bu tartışmalar, birbirinden farklı iki görüşün açığa çıkmasına yol açmıştı. Bir grup isyanların bastırılmasında kuvayı seyyarenin daha başarılı olacağını söylerken, öteki grup, kuvayı seyyareyi devre dışı bırakmak istiyordu. Kuvayı seyyarenin isyanları bastırmada başarılı olacağını söyleyenler, Yunanlılarla yapılacak savaşta da, kuvayı seyyarenin daha da güçlenmesinin iyi netice vereceğini belirtiyorlardı. Bu görüşler git gide daha keskin hatlarla açığa çıkacak ve fikirlerin çarpışmasından ziyade, şahsiyetlerin çarpışmasına sebep olacaktı.

Ethem Bey Meclisteki bu gruplaşmayı şu şekilde anlatıyor:

"...Daha sonra cereyan eden hâdisattan anladığıma göre, Yozgat isyanının bu kadar süratle ve Mustafa Kemal Paşa'nın bile tasavvur ve tahmin ettiğinden daha kısa zamanda içinde tedip edilmiş olması, Meclis içinde bazı istirkaplara ve bilhassa nizami kuvvetler mi, millî kuvvetler mi münakaşasının başlamasına sebep olmuş imiş...

"Filhakika, gerek Adapazarı, Düzce ve Hendek, gerek Yozgat isyanlarında, bidayette nizamî kuvvetler ussat tarafından bozulmuş ve mağlup edilmişti. İşin asıl feci tarafı, bu mağlubiyetlerin tevlit ettiği maneviyat kırıklığıydı. Hükûmet kuvvetlerinin bozulmuş olması, isyana mütemâyil olan saha halkını menfî tahriklere daha kolay kaptırarak buralarda da ayaklanmalara sebep oluyordu.

"Meclis, dahilî isyanlara bu tarihte Yunan ordusunun harekâtından daha çok ehemmiyet veriyordu, bunda da haklıydı. Çünkü Yunanlılar ve İngilizler, Anadolu'daki hareketin milleti temsil etmediği iddialarına en kuvvetli mesnedi bu isyanlarda bulmaktaydılar. Bu sebeple, dahilî isyanlar tamamen bastırılmadıkça, Anadolu mücadelei milliyesinin, milleti temsil ettiği iddiası kuvvetli mesnet bulamazdı. Meclis de, bu sebeple isyanların tedibini, düşmana karşı esaslı muvaffakiyetler addediyordu.

İsyanların nasıl bastırılacağına dair Meclis'te yapılan tartışmalar, biribirinden farklı iki görüşün ortaya çıkmasına sebep olmuştu

"Meclis, askerî icapların içinde olmadığından, nizamî kuvvetlerin daha çok çete harplerini ve seyyar kuvvetleri icap ettiren isyanlara karşı, nizamî kuvvetler yerine çete kuvvetlerinin ve milislerin faydalı olacağı hakikatini, bütün muharebe şekil ve sahalarına teşmil etmekle elbet hata ediyordu. Fakat bu hakikat, Meclisin heyeti umumiyesine izah edilmemişti. İsyanların kuvvet seyyare tarafından tedibinin Meclisin kanaatında, bütün harp sahalarında aynı tarzın tercihi yolunda bir tanaat uyandırmıştı. Bu da, nizamî kuvvetlerin kuvayı seyyareyi tasfiye etmesine yol açan bir istirkab ve rekabet hissinin vücut bulmasına sebep olmuştu.

"Bu iş, bilhassa Yozgat tedip harekâtından sonra kuvvet buldu...

"Birinci Millet Meclisinin bu sırada, zihniyet ve telâkki itibariyle büyük bir değişiklik arzettiği de muhakkaktı. Vekillerin, Meclis Heyeti Umumiyesi tarafından teker teker intihabı, birçok rekabetlere vesile oluyor, o vekâlet makamına gelmek isteyen mebuslar, heyeti umumiyenin alâkasını çekecek mevzuları hiç ihmal etmeden umumî heyete intikal ettiriyorlardı.

"Anlaşılıyordu ki o günler içinde kuvayı seyyare ile nizamî kuvvetler mevzu da bu mahiyeti alan bir münakaşa unsuru olagelmişti." (A.g.e., s.92)

REŞİT BEYİN HATALARI

ETHEM Beyin bahsettiği bu husus, "Çerkez Ethem Hadisesi"nin de püf noktasının teşkil eder. O devirle ilgili kaynaklar tarafsız bir gözle incelendiğinde, Ethem Beyin herhangi bir siyasi maksadının olmadığı ve koltuk sevdasının bulunmadığı görülecektir. Ethem Bey tam bir halk adamıdır. O hasbî olarak vatan hizmetinde bulunmak istemiştir. Ama aynı şeyleri ağabeyi Reşit bey için söylemek mümkün değildir. Reşit Bey milletvekilidir. Politikaya heveslidir. Ve bu sahada bekledikleri vardır. En azından bir bakanlık gibi. Bunun için de kardeşini en büyük koz olarak kullanmak istemektedir.

Reşit Beyin bu tavrını Ethem Bey de şiddetle tenkit etmekte ve ağabeyinin hataları için şunları söylemektedir:

"Bugün, âkıbetimin muhasebesini bitaraf şekilde yapacak olursam, en ağır ithama lâyık olan insan, kendi öz ağabeyim Reşit Beydir...

"Ben, ağabeylerim Reşit ve Tevfik Beyler gibi Harbiyeyi bitirememiştim. Babam Ali Bey, beni çok sever, yanından ayırmazdı. Talih bana, bu mühim vazifeleri tevdi ettiği andan, şahsım-

dan istifade edilemeyecek hale gelinceye kadar, iki ağabeyim de, harekâtın üzerinde şahsi arzu ve heveslerinin istikâmet şeklinde müessir oldular. Bu tesir şeklinin ne onlar, ne de benim üzerimde müsbet olamadığını da hâdiseler isbat etti..." (A.g.e., s.93)

Reşit Beyin hataları Ethem Beye mal edilmek istenmişti

Ethem Beyin ağabeyi Reşit Bey, siyasette mesafe kat'temek istiyordu, ama sahada kabiliyetli olduğu söylenemezdi. Bir kere konuşmaları ölçülü değildi. Fevri çıkışlar yapıyordu. Hareketlerini kontrol edemiyordu. Oysa Mustafa Kemal Paşa öyle değildi. Asker olmasının yanı sıra bir siyaset dâhisiydi. Nabza göre şerbet vermesini biliyordu. Kin duyduğu birisinin yüzüne gülebiliyor, ona iltifatlar yağdırabiliyordu. Adamına göre konuşmasını beceriyordu. Halin ve şartların gerektirdiği davranışları gösteriyordu. Meselâ, Millî Mücadele başlangıcında din hissinin ön plânda olduğunu bilerek, Hacı Bayram Camiine gidiyor, Meclis önünde duâ ediyor, Mecliste dini muhtevalı konuşmalar yapıyordu.

★
Mustafa Kemal asker olmasının yanında bir siyaset dâhisiydi
★

Mustafa Kemal'in yalnızca Ethem Beye karşı takındığı tavra bakmak bile onun siyaseti ne kadar iyi bildiğini gösterir. Yozgat isyanından önce Ethem Beyi Ankara girişinde karşılayıp kucaklayan, şerefine ziyafetler tertipleyen Mustafa Kemal çok değil, 20-25 gün sonra tavır değiştirecektir. Ancak Ethem Bey hakkındaki niyetini bir anda açıklamayacak, kendisi ön plâna çıkmayacak, Ethem Beye yapmak istediklerini belirli bir plân dahilinde yapacaktır.

★
Ethem Beyi kucaklayan M.Kemal, 20 gün sonra tavır değiştirecekti.
★

Oysa Reşit Bey bir milletvekili olmasına rağmen, hiç de Mustafa Kemal'e benzememektedir. Söylemek istediğini, hemen ânında söylemekte, patavatsızca konuşmaktadır.

ETHEM BEY AĞABEYİNİ ANLATIYOR

ETHEM Bey ağabeyi Reşit Beyin şahsiyeti hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Ağabeyim Reşit Bey, Birinci Büyük Millet Meclisinde Saruhan mebusu olarak bulunuyordu. Kendisi, kalendermeşreb, hoş sohbet bir kimseydi. Mustafa Kemal Paşa ile Trablusgarb cephesinde, Eşref Beyin delâlet ve tavassutuyla tanışmıştı. Bu tanışma orada sıkı bir dostluğa inkılâp etmişti. Harekâtı Milliye başlayıp, daha sonra Mustafa Kemal Paşa Samsun'a, badehu Sivas ve Erzurum Kongrelerinden sonra Ankara'ya gelerek, Büyük Millet Meclisi Reisi sıfatıyla harekâta vazîûlyed olunca Reşit Bey bundan büyük bir memnuniyet duyuyordu. Çünkü kendisi, Mustafa Kemal Paşanın cidden hayranı, hayırhahı, dostuydu. Çok samimî ve laubâli görüşürdü. Anlaşılıyor ki, bu samimiyet ve lâubâlilliğin hudutlarını isabetle tayin edememişti. Hususi Meclislerde Mustafa Kemal Paşa için 'Sarı Paşa' derdi... Çok zaman 'Bizim Paşa' tâbirini kullanırdı. Mustafa Kemal Paşanın bu vazifeyi başaramayacağını söyliyenlere kin bağlayacak kadar itimadı, hürmeti, sevgisi vardı...

"Reşit Bey, ağır bir hastalık geçirmiş, bu hastalık onun bünyesinde olduğu kadar ruhî vaziyetinde de tahripkâr tesirler yapmıştı. Bunu ancak çok yakınları bilirdi. Asabiülmizaç bir insan olmuştu. Hareketten kısmen âtıl kaldığı için, iş gücü daha çok, bol bol konuşmak, münakaşa yapmak ve kendi fikrini kabul ettirmeye uğraşmaktı. Kendisi ağabeyim olduğu için, kuvayı seyyare mi, kuvayı nizamiyye mi münakaşasına girişenler, onun fikrini almaya geliyorlar, o da, neticesini asla hesaba katmadan, kendisine has lâûbali tavrıyla ve mizahi şekilde: 'Nizami kuvvetler mi? Onlar isyan sahasında toplarını bırakıp caddelerde gezerler...' diyormuş. Bütün bunlar, haksız bir tahminle bana izâfe ediliyordu." (Çerkez Etem Hadisesi., s.94)

MUHALEFETE KOZ VERMEK

REŞİT Bey, Ethem Beyin dediği şekliyle "laubali" konuşmalarıyla siyasi muhaliflerine koz vermekteydi. Onun söyledikleri habbeler, muhalifleri tarafından kubbe yapılacak ve kendilerine karşı bir koz olarak kullanılacaktı.

Reşit Beyin şaka yollu söyledikleri sözler bile sonradan çok ciddi söylenmiş gibi kabul görecek ve ona göre muâmele yapılacaktı.

Mustafa Kemal'in yakın çevresinden Yunus Nadi, Reşit Beyin bu davranışlarını mübalağalı ifâdelerle nazara vermektedir. Reşit Beyin: "Adam bu iş böyle nizam ve intizam altındaki ordu kuvvetleriyle görülmeyecek. Şimdi dünyanın hali değişti. Orduyu defterden bütün bütün silip kuvayı milliye yolunda yürümeli!" dediğini nakleden Yunus Nadi daha sonra şöyle diyor:

"Reşit Bey biraz şakacı olduğundan en ziyade onun söylediği bu türlü sözlere bidayette ciddi nazariyle bakılmıyordu. Halbuki giderek bu sözler ciddi ihtilafların fiiliyatına kadar intikal etmek suretiyle kuvayı milliye usulünün inhilâl ve infisahına müncer olmuştur." (Birinci Büyük Millet Meclisi. İstanbul: 1955., s.106)

Tam bir halk adamı olan Ethem Bey, hasbî olarak vatan hizmetine tâlip oldu

YUNUS NADİ— Reşit Beyin şaka yollu söylediklerini, mübalâğalı ifâdelerle anlatıyor.

YUSUF İZZET PAŞANIN GÖRÜŞLERİ

ETHEM Bey henüz Ankara'da iken, "Kuvayı seyyare mi, nizamî kuvvetler mi?" tartışması iyice alevlenmiş bulunuyordu. Reşit Bey, Ethem Beyi de bu tartışmaların kucağına çekmek istiyordu. Öte yandan bazı tecrübeli askerlerle, siyaset adamları Ethem Beyi dostça ikaz ediyor, onun muhtemel hâdiselere karşı tedbirli olmasını istiyorlardı.

Ethem Beye dost nasihatı edenlerin başında Yusuf İzzet Paşa gelmekteydi.

Yusuf İzzet Paşa, millî harekâtın başlangıcında merkezi Karesi'de olan On Dördüncü Kolordunun kumandanı

idi. Ethem Beye göre, ilk başta milli hareketi desteklememiş, daha sonra Ali Fuat Paşa ile görüşmeleri üzerine milli mücadeleyi desteklemeye başlamıştı.

On Dördüncü Kolordu Kumandanlığından ayrılan Yusuf İzzet Paşa Birinci Millet Meclisine Bolu Mebusu olarak seçilmişti.

Ethem Bey, Yozgat isyanını bastırdıktan sonra Ankara'ya gelişinin üçüncü gününde Yusuf İzzet Paşa ile uzun bir görüşme yapmıştı. Ethem Beyin hayatında mühim yer tutan bazı meselelerin ele alındığı bu görüşmede Yusuf İzzet paşa dostça tavsiyelerde bulunmuştu. Ethem Bey, kendisini, "Memleketi bir bâdireden daha kurtardın Ethem Bey... Gel seni deraguş edeyim" diye kucaklayan Yusuf İzzet Paşa ile görüşmesini, bu görüşme esnasında neler konuştuklarını, ağabeyi Reşit Beyin tavrını şu şekilde anlatıyor:

"...Üzerimde, samimi, babacan, bilhassa vatanperver bir insan intibâı bıraktı. Çok açık konuştu... Öylece ki, benim Salihli cephesinde ilk mücadeleye girmemi iyi karşılamadığını, hattâ beni tevkif ettirmeyi düşündüğünü anlattı:

" 'Hâdiseler, benden çok sizlere hak verdirdi. Memleket, ya istiklâline kavuşacak, ya bu yolda mahvolacaktır. Başkaca da yol yok... Ben mütarekenin avakibini bu kadar vahim addetmiyordum. Yunan işgali mâneviyatımı mahvetti...' dedi.

"Daha sonra benden, son isyan sahası harekâtı hakkında malûmat aldı. Alâka ile dinledi. Daha evvel, Beşinci Kafkas Fırkası ve Üçüncü Kolordunun burada ne kadarlık bir kuvvetle tenkil harekâtına giriştiğini sordu. Benim, hali hazır mevcudumu öğrenmek istedi... Rakamları duyunca hayretle yüzüme baktı:

"Maşallah' dedi, 'benim On Dördüncü Kolordumda, senin kuvvetinin dörtte biri bile yoktur...'

"Sonra sesi ciddileşti, dedi ki:

" 'Bakınız Ethem Bey... Bu size söyliyeceklerim doğrudan doğruya mesleki malumatımın, tecrübemin, istikbal endişemin mahsulüdür... Bana öyle gelmektedir ki, artık kuvayı seyyarenin kuvayı nizamiye haline ifrağı devri gelmiştir. Yani, sizin bu tarzdaki hizmetiniz devrini tamamlamıştır. Bu tâdil, ergeç vukua gelecektir.'

"Ben şaşırmıştım. O sırada Reşit Bey bana döndü:

" 'Dinliyor musun?' dedi. 'Yakında kuvayı seyyareyi ilga edecekler.'

"Yusuf İzzet Paşa müdahale etti:

" 'İlga edecekler değil... Bu, ister istemez vukua gelecektir.'

★

Reşit Bey'in beyanları muhaliflerinin eline koz vermekteydi. Onun habbeleri "kubbe" yapılıyordu

★

"TEK GAYEM VATANA HİZMET"

"BU neticenin, üzerimde asla menfi bir tesir bırakmadığını, Allah'ım ve vicdanımla kasem ederek söyliyebilirim... Ben, ne o gün, ne ondan sonra, ne mevki, ne mansıp, ne şöhret; ne servet için mücadeleye atılmamıştım. Tek gayem, vatanıma hizmetti. Onu da, canımı ortaya koyarak yapıyordum. Paşanın bu hükmü üzerinde izahat almak istedim:

" 'Paşam... Yani kuvayı seyyarenin hizmeti tatminkâr olmadığı için bu düşünülüyor, lütfen bana vaziyeti açıkça izah buyurur musunuz?'

"Yusuf İzzet Paşa yaslandığı sedirden doğrulmuştu:

" 'Bu benim, şahsi fikrim ve Meclisteki müzakeratla Müdafaai Milliye Vekâleti ve Erkânı Harbiyei Umumiyenin hazırlıklarından anladığım neticedir. Eğer oğlum Ethem Bey, benim şahsi fikrimi sorarsanız, kuvayı

seyyare ile kuvayı nizamiye bir arada olamaz... Çünkü sizin kıtalarınıza temin ettiğiniz maddi ve manevi menfaat ile nizamî kuvvetlerin temin ettikleri arasında dağlar kadar fark var... Nihayet ikisi de menabiî milliyeden çıkıyor.'

"SUİKAST DEĞİL MİDİR?"

"BU SIRADA Reşid Bey müdahale etti:

"Amma Paşam, kuvayı seyyare olmasaydı harekâtı milliyeden eser kalmazdı. Şimdi bu, bir suikast değil midir?'

"Yusuf İzzet Paşa, bu suale cevap vermeden, yine bakarak sözlerine devam etti:

" 'Sakın bu görüşmemizi bana bir kimsenin telkin ettiğini zannetme... Ben senin ahlâk ve cesaretine çok değer verdiğim için nâhoş vekayiin hudusuna mâni olmaya çalışıyordum... Kuvayı seyyare, dahili isyanlar ve cephede münferit harekât devam ettiği müddetçe muteber ve lüzumludur. Fakat müstakar cephe hatları teessüs edince, o zaman mesele değişir.

"Reşit Bey yine müdahale etti:

" 'Fakat biz buna imkân vermeyiz Paşam... Görürsünüz...'

"Çok müteessir olmuştum. Teessürüm, mücadelei milliye için faydalı olduğu gibi âşikâr olan bir mücadele tarzının artık devrini tamamlamış olması telâkkisinden ve bu telâkkinin Yusuf İzzet Paşa gibi tecrübeli bir kumandandan gelmesindendi. İkincisi de, ağabeyimin hareket ve konuşma tarzındandı.

"Memleket ya istiklâline kavuşacak, ya bu yolda mahvolacaktır. Başkaca da yol yok..."

"Yusuf İzzet Paşa, bu sefer Reşit Beye döndü:

" 'İşte benim endişem, senin bu tarzda konuşmandır. Halbuki sana düşen, daha soğukkanlı ve netayici takdirkâr olmandır... Ben buraya seninle münakaşa için Ethem Beyi dâ-

vet etmedim... Onu tahrike de müsaade edemem' dedi ve bana bakarak ilâve etti:

" 'İnşaallah hâdisat beni tekzip eder. Fakat vaziyeti serahatle gördüğüme kaniim. Bir emrivaki karşısında kalmıyasın diye seni ikaz etmek istedim. İşte o kadar."

"İtiraf edeyim ki, o gün, Yusuf İzzet paşanın ne demek istediğini anlamış olsaydım veyahud kendisi, daha sarih, benim anlayacağım şekilde meseleyi izah etmiş olsaydı, nihayet endişeleri de, müeyyidelerle sübut bulacak mahiyette bulunsaydı, yapacağım tek şey, daha sonra gayrı ahlaki ve gayrı vicdani, binbir desise ve hud'a ile yaratılan emrivâkiin hemen önüne geçmek ve mes'uliyeti tarihiyeyi, netayici tekeffül etmek isteyenlere terkederek sahneden çekilmek olurdu..." (Çerkez Etem Hadisesi., s.100)

Yusuf İzzet Paşa'nın, kuvayı seyyarenin lağvedilebileceğini söylemesi Ethem Beye fazla tesir etmemişti, ama Reşit Bey öyle değildi. İzzet Paşanın söylediklerini de delil göstererek kardeşine baskı yapmaya çalışıyor ve şöyle diyordu:

"Sen Mecliste olup bitenleri bilmiyorsun... Kuvayı seyyareyi müdafaa edenler ve nizamî kuvvetlerin de muvaffakiyeti için milli ordu haline ifrağını isteyenler, senin şahsını ve muvaffakiyetlerini misal olarak gösteriyorlar. Karşı tarafta olanlar da onları böyle bir misalden mahrum etmek için bizim başımızı yiyecekler..."

Ethem Bey ise ağabeyine, bu şekilde düşünmekte haksız olduğunu söylüyordu. Meclis kurulmadan önce, yaklaşık biryıl boyunca düşmanlara karşı büyük mücadele veren kuvayı seyyarenin bir çırpıda ortadan kaldırılabileceğini düşünemeyen Ethem Bey şöyle diyordu:

ŞÜKRÜ EFENDİ— Biz sırf maddi sebeba tevessül ediyoruz. Maneviyata hiç tevessül etmiyoruz. Yalnız maddiyatla iş olmaz.

"Bilhassa, Yozgat isyanının Ankara'ya tehlikeli rüyalar gördürdüğü buhran günlerini ortadan kaldırmış olan bir kuvvet için, o sırada böyle bir tasfiye kararı verilmiş olacağını, ne aklım, ne vicdanım kabul etmiyordu. Böyle bir arzu bahis mevzuu olsaydı bile, nihayet bunu tatbik için imkân da lâzımdı... Halbuki bu imkânlar bir çok yerlerde tecrübe edilmiş, fakat her tecrübe daha büyük akamete uğramıştı." (Çerkez Etem Hadisesi., s.101)

MECLİSTEKİ TARTIŞMA

KUVAYI seyyarenin lağvedilmesi görüşü, Meclisteki açığa çıkan gruplaşmayı daha da belirli hale getirecekti. Mustafa Kemal'in başı çektiği gruba Birinci Grup, diğerine de "İkinci Grup" denilecekti.

Birinci Grup, idareyi tamemen ele geçirmek istiyordu. Ne var ki bu hiç de kolay değildi. İkinci Gruba mensup olanlarsa kendilerini halka daha yakın görüyor, dolayısıyle daha güçlü olduklarını zannediyorlardı. Ayrıca Ethem Bey gibi halk kahramanlarını da kendilerine yakın görüyorlardı. Ne var ki, 1922'ye doğru artık keskin hatlarıyla teşekkül edecek gruplaşmada, "Birinci Grup"ta yerini alanlar siyaseti çok iyi biliyorlardı. En büyük avantajları buydu.

Birinci Meclise yakından bakıldığında, modern Avrupa ülkelerinden de ileri demokratik bir yapıya sahip olduğu görülür. Orada hemen her mevzu ele alınmakta, mesul kişiler sigaya çekilmekte, rütbesi ne olursa olsun, ihmali görülen herkes rahatça tenkit edilmektedir.

İşte biz de bir an için bu yapıya sahip Meclise gidiyor ve mevzumuzla ilgili görüşmelere bakıyoruz.

Ethem Beyin bastırdığı isyanlar Mecliste hayli geniş ele alınmıştı. Hususan Yozgat isyanı... Milletvekilleri bu isyanda, hükümetin büyük ihmali olduğunu söylüyor ve gerekli tedbirin zamanında almadığını belirtiyorlardı. Ayrıca o sırada başlayan Yunan taarruzunu da ele alarak, Kuvayı Seyyarenin cepheden alınıp isyan bölgesine sevkedilmesinin hata olduğunu söylüyorlardı.

SYANLARIN SEBEBİ: İDARESİZLİK

KARAHİSARİ Sahip (Afyon) Milletvekili Şükrü Efendi, 3 Temmuz 1920 tarihinde (Yozgat isyanı bastırıldıktan ve Yunan taarruzunun başlamasından sonra) yapılan gizli celsede şöyle diyordu:

"...Dahilî isyanlardan bahsolunuyor. Dahilî isyanların başlıca sebebi idaresizliktir.

İdare, güzel ele alınırsa isyan zuhur etmez. Bir de kuvvet hâkim olmalı.

"Gördüğüm yolsuzluklar karşısında ve düşman taarruzuna karşı buradaki lâkayitlikler beni eritiyor. Rica ederim, itiraf etmeliyiz, azillerin nasıpların sırası değildir. Millet kendini kuvvetli göstermeli. Bu millet isyankâr değildir. Şurada, Yozgat'ta isyan çıktı deniliyor. Bendeniz Yozgat isyanını tetkik ettim. Sui idare (kötü idare) neticesidir." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Ankara: 1980, c.1., s.59)

Şükrü Efendi bundan sonra, idarenin yaptığı hatalardan birçok misaller veriyordu. Bu milletvekilinin üzerinde ısrarla durduğu bir husus da şuydu: Düşmanla mücadele edilirken, maddî imkânları temin için çalışmanın yanı sıra, manevî sahadaki eksiklikleri de tamamlamak gerekti. Maneviyata dayanmadan başarılı olmak mümkün değildi.

Şükrü Efendi şöyle diyordu:

"Biz sırf maddî esbaba tevessül ediyoruz. Maneviyata hiç tevessül etmiyoruz. Elhamdülillah umumumuz Müslümanız. İçimizde bir fert Hıristiyan yoktur. Yalnız maddiyatla iş ol-

HASAN TAHSİN BEY— "Bizim mucib-i necat ve felâhımız Kur'an-ı azimüşşan ve hadis-i celîl-i Peygamberîdir."

Meclis kurulmadan önce mücadeleyi başlatanlar tasfiye edilmek istendi

SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ— İsyan bölgesindeki halkın suçsuz olduğunu İngilizlerin propagandasının tesirinde kaldıklarını söylüyordu.

maz. Maneviyata da istinad etmelidir. Bir taraftan emr-i İlâhiye imtisal, diğer taraftan düşmanın kurşununa göğüs germek suretiyle hareket edilirse hepimiz bu azimde isek, ben eminim ki, bu millet kurtulacaktır. Yok bu azim kabul edilmezse bendenizin kararım; aciz içinde çırpınmaktan ve vatanımın tehlikeye maruz kaldığını görmekten ve düşman atlarının camilere ahır diye bağlandığını görmekten ise şehit olmaya karar verdim. Yarın sizden mezuniyet talep edeceğim. Maruzatım bundan ibarettir." (A.g.e., s.61)

Bu konuşmayı yapan Şükrü Efendi, Ethem Beyin yakın dostuydu. Muhitinde sevilen bir kişi olduğu için ilkbaşlarda Mustafa Kemal tarafından takdir edilmişti. Ancak ileride göreceğimiz üzere, Şükrü Efendi, Ethem Beyin yakın dostu olduğu için bizzat Mustafa Kemal tarafından Meclisteki bombardımana tutulacak, hakaretlere varan hücumlara mâruz kalacaktı.

HALK NİÇİN İRŞAT EDİLMEDİ?

İSYANLARIN ele alındığı gizli celsede konuşan Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Efendi de, isyan bölgesindeki halkın suçsuz olduğunu, İngilizlerin propagandasının tesirinde kaldıklarını söylüyor ve hükümetin o bölgelerde halkı irşat etmek için çalışma yapmayışını tenkit ediyordu.

Mardin Milletvekili Hasan Tahsin Bey de, yaptığı konuşmada halkın irşat edilmesi mevzuu üzerinde duruyor ve halka gerçekler anlatıldığı takdirde ittifakın sağlanacağına inandığını belirtiyordu. Hasan Tahsin Bey de diğer pek çok milletvekili gibi, mücadelede maneviyatın ihmal edilmemesi gerektiğini söylüyordu.

Hasan tahsin Bey şöyle demekteydi:

"Muhterem arkadaşlar, düşmanlarımız mahza âlemi İslâmı mahv ü helâk etmek ve muvahhidini ezmek azm ü cezm ile yekdiğeri ile bilittifak 'hârakatı tecavüzkârane'ye başladılar. Bizim mucibi necat ve felâhımız Kur'an-ı Azimüşşan ve hadisi celili Peygamberidir. Cenab-ı Allah nassı katında buyurur ki: 'Va'tesimu bi hablillâhi cemian velâ teferreku! Ve 'İnnemel mü'minune ihvatün fe eslihu beyne aheveykum vettekullahe lealleküm turhamune' düstur-u Kudsisini düşünelim.

"Zaten düşmanın istifadesinin tefrikamızdan ileri geldiği tahakkuk etti. Tefrika yüzünden şahit olduğumuz Rumeli faciası, Hicaz vakası, Suriye meselesi tarih sayfaları üzerinde elim bir timsal levhaları teşkil ediyor. Tefrikaya meydan vermezsek emin olunuz necat ve felah bizim için hazırdır. Asıl eseri mebeccel, eseri mübecceli Peygamberi ve kanunu kudsü Kuranidir. Biz bugün tarihimize müracaat edelim. Tarih bir aynadır. Ecdadımızın tarih ahvalir tetebbu edelim. Zira tarihini bilmeyen çocuğa benzer.

"Göreceğiz ki revabıtı içtimaiyesi müstahkem ve mükemmel olanlar nâili necat ve felâh olmuştur. Cenab-ı Hak buyuruyor ki... (Bulunamadı).

"Bu düsturu kudsî ile harekete mükellef ve bugün hakkı hayat ve hakkı istiklâli bu suretle temin mümkündür ve bir hadisi şerifte Peygamber Efendimiz buyuruyor ki: 'Ümmetim dalâl üzerine içtima etmez' Benim ümmetimden mutlaka bir fırka hakka muzaharet...' Biz hakka hürmet için toplandık ve bu içtima, emin olunuz, son noktai ümittir. Biz İzmir'e, Adana'ya ve en yakın olan düşmanın işgal ettiği sahalara var kuvvetimizi, var mevcudiyetimizi sarfetmez isek doğru bir hareket yapmamış oluruz. Onlara kuvvei azime teşkil ve sevk ile mükellefiz. Vatan ve namus muhataradadır. Muaveneti ciddiye ve hakikiye lâzımdır.

"Ben yalnız Mardin mebusu değilim. Bütün memâliki Osmaniyenin mebusuyum. Bugün herbirimiz dâiret intihabiyelerimize koşalım, hepimiz değilse bile icap edenleri koşturalım; halkı irşat edelim... İstenilen kuvvetleri ihzar edelim ve zaten hazırdır da. Evvel emirde buhususa sây ve ihtimam edelim ve o suretle müsterih olalım. Zaten müfredatı umuru ile meşgul olacak arkadaşlarımız çoktur. Bugün üssülesas olan şey kuvveti cem ve sevk ve ihtiyacâtı temindir. Bu suretle teşkil olunacak kuvvetleri Adana, İzmir gibi en mühim noktalara sevkederiz.

"Müdafaa hem maddî olur ve hem de manevi. Kuvvei maddiyei müdafaa silahtır. Silah ancak husemayı [hasımları, düşmanları] korkutur. Halbuki

kuvvei maneviyei müdafaa olan revabıtı içtimaiye, husemayı hem esir eder, hem de teshir eder. Her bir ilkaattan vikaye eyler. Binaenaleyh biz taraf taraf heyeti irşadiyeler gönderelim: Meclisimizin istediği kuvvetleri, istediği nüfuzu istihsal ve temin edelim ve bu suretle felâhımız tecelli etsin. Hiçbir dakikanın fevti doğru değildir. Bendeniz çok söz daha söylemek isterdim ve zaten her vakit hâkimiyeti milliye minberi olan bu kürsüye çıkıp söz söylemek için geldim. Fakat gözlerim biraz malûldur. Onun için bu şereften mahrum kalıyorum." (A.g.e., s.68)

YUNANLILARIN TAARRUZU

3 TEMMUZ 1920 tarihinde yapılan bu gizli celsede yapılan konuşmaların ana fikri bunlardı. Yani, umumi seferberlik ilân edilmesi, milletin irşat edilmesi, maneviyata ehemmiyet verilmesi, birlik ve beraberlik ruhunun kuvvetlendirilmesi...

Bu celsede hükûmet tenkit bombardımanına tutulmuştu. Bu tenkitlerin ana sebebi şuydu: Haziran 1920 sonlarına doğru, Yunanlılar Salihli cephesinde taarruza geçmişti. O cephenin kumandası ise Ethem Beyin omuzundaydı. Hükûmet ise Yozgat'taki isyanları kendi imkânlarıyla bastıracağı yerde, Ethem Beye bağlı birliklerin getirilmesini teklif etmişti. Böylece Salihli cephesi zayıflatılmıştı.

Yunanlılar, Salihli cephesinin boş kaldığını hissettikleri için bilhassa buraya yüklenmişlerdi.

Yunanlılar taarruza geçtiğinde Ethem Bey Ankara'da bulunuyordu. Kabine üyelerinin de bulunduğu bir yemekte, Dr. Rıza Nur, Ethem Beye şu soruyu sormuştu:

"Ethem Bey... Eğer cephenizdeki mevzii asliyenizden ayrılmamış olsaydınız, Yunanlılar taarruz eder miydi?"

Ethem Beyin cevabı şöyle olmuştu:

"Yunan kuvvetleri Salihli cephesini yaramazdı ve geçemezdi."

Ethem Bey bu kanaatini izah için şöyle diyordu:

"Filhakika buna kanîiydim: Allah'ın lûtfu inayetiyle o güne kadar, düşmanın faik kuvvetleri karşısında hiç de gerilememiş ve zaafa uğramamıştık. Bilhassa, dahili isyanların bastırılmasından sonra gerek efrat, gerek malzeme itibariyle kuvvetlenen kuvvayı seyyarenin Yunan kuvvetleri karşısında bozguna uğrayacağına hiç de ihtimal vermiyordum." (Çerkez Etem Hadisesi., s.104)

İSMET BEY— "Koyun can derdinde, kasap et derdinde" hesabı, Yunanlılar taarruza geçtiği sırada milli kuvvetleri nasıl lağvedebileceğini düşünüyordu.

Yunanlılar'ın Salihli cephesinde taarruza geçmeleri, Ankara'da büyük yankı uyandırmıştı. Henüz Yozgat'tan dönmüş olan Ethem Bey bu gelişme karşısında derin üzüntü duyarken, bazıları da hâlâ kendi fikirlerinin peşine takılmış, acâip hesaplar yapmaktaydı.

Dahiliye vekâletine Refet Bey seçilmişti. Bilâhere cephe kumandanlığına da tayin edilecek ve Ethem Bey hâdisesinde mühim rol oynayacak olan Refet Bey, Ankara'daki mahfillerde yapılan durum değerlendirmesinde görüşlerini açıklıyordu. Devrin ileri gelen şahıslarının katıldığı bir toplantıda, Ethem Bey, nizami kuvvetler hakkında bilgi isteyince İsmet Bey, Ali Fuat Paşanın Yirminci Kolordusundan başka Yunanlıların karşısında asli kuvvet olarak milli kuvvetlerin bulunduğunu söylemişti.

KASAP ET DERDİNDE

KENDİ diliyle, Yunanlıların karşısında kuvayı seyyare veya millî kuvvetler diye bilinen gönüllülerden başka ciddî bir kuvvet olmadığını itiraf eden İsmet Bey, yine de kuvayı milliyeyi lağvetme düşüncesini açığa vurmaktan çekinmiyordu.

İsmet Bey Ethem Beye şu soruyu sormuştu:

"Ethem Bey... Sizin isyan sahasında efrat ve malzeme cem'etmeniz daha ne kadar devam edecektir?"

Bu suale Reşit Bey cevap vermiş ve şöyle demişti:

"Ne kadar icap ederse o kadar..." (Çerkez Etem Hadisesi, s. 105)

Ethem Bey Kuvayı seyyare hakkındaki düşüncelerini ve yapılan diğer değerlendirmeleri şu şekilde naklediyor:

"Bu cevaba İsmet Bey hiç mukabele etmedi. Fakat, istediği cevabın da bu olduğunu, hissi kablelvukuumla sezindim. Dedim ki:

"Efendim... Kuvayı seyyarenin gerek efrat, gerek malzeme cem' etmesi, bu hususta tatbik edilen ve hükümetçe tasvip edilen esaslar içinde vukua gelmektedir. Kuvayı seyyarenin daha fazla kudret bulmasına da hâdisâtın ne derece lüzum ve zuraret gösterdiği malûmu âlileridir. Binaenaleyh yeni esaslar tatbik edilinceye kadar bugünkü cari usuller dahilinde efrat ve malzeme teminine devam edilmesi tabiîdir zannederim."

Bu sırada Refet Bey söze karıştı:

" Bu tarz, nizami kuvvetlerin teessüsüne kısmen mâni oluyor denilebilir. Çünkü, kuvayı seyyare, daha cazip gelmektedir Gerek bu efradın aldığı paralar, gerek talim tarzındaki serbesti, nizami kuvvetlere iltihak yerine kuvayı seyyareyi tercih ettiriyor. Bence, İsmet Beyin suali, bu noktaya aittir." (A.g.e.s.106)

İsmet Beyle Refet Beyin davranışları, "Koyun can derdinde, kasap et derdinde" sözünü hatırlatıyordu. Düşmanın karşısında el birliğiyle mücadele etmek yerine, şevk kıracak, fitne uyandıracak davranışlarda bulunuluyordu.

Ethem Beyin ağabeyi Reşit Bey, İsmet Beyin niyetini anlamış ve öfke içinde şu cevabı vermişti:

"Arzu ederseniz ve kuvayı seyyarenin vazifelerini ifa edebilirseniz biz yeni efrat almıyalım..."

Ethem Bey: Yunanlıları Salihli cephesinden geçirmezdim

SALİHLİ CEPHESİ ZAYIFLIYOR

ETHEM Beyin içi içini yiyordu. Şayet cepheden ayrılmak mecburiyetinde kalmamış olsaydı, düşmanın o kısımdan taarruza cesaret edemeyeceğini, taarruz etse bile o kadar ilerleyemeyeceğini düşünüyordu. Yunanlıların kendi cephesini yarmak istemesini bir türlü hazmedemiyor, bu bakımdan bir an evvel cepheye dönmek istiyordu. Ağabeyi Reşit Bey ise bir müddet daha Ankara'da kalmasını istiyordu.

Ethem Bey o günlerdeki durumunu ve gelişmeleri şu şekilde anlatıyor:

"Ağabeyim Reşit Bey, o günlerde hareketimi hiç olmazsa düşman taarruzu asıl istikamet ve inkişaf seyrini alıncaya kadar geciktirmemi istiyordu. Ben ise, hemen yola çıkmak kararındaydım. Nitekim, Eskişehir istikametinde tahrik edilen hususi katarlarla ertesi gün, İzmir cephesine doğru yola çıktık.

"Düşmanın hazırlığının çok esaslı olduğu anlaşılıyordu: Bir düşman fırkası, karşısında Kâzım Beyin kumanda ettiği 61. fırkanın hiç bir mukavemetine rastlamadan, maatteessüf,

gezinti yapar gibi ilerledi. Balıkesir'i işgal etti. Düşman, kısmen Aydın cephesinde de mevzi tutmuş olan 56. fırkayı da 61. fırkanın âkıbetine uğratarak, evvelâ Karacabeyi, onu takiben Bursa'yı işgal etti. Biz, Eskişehir'e geldiğimiz zaman, Salih'li cephesini yararak iki düşman fırkasının, Alaşehir ve daha sonra Uşak'a girdiğini teessürle öğreniyorduk.

"Bütün cephelerde vukua gelen bu gerileme, askerin maneviyatını çok sarsmıştı. Ali Fuat Paşayı ziyaret ettim... Paşa evvelâ, Yozgat isyanında gösterdiğim muvaffakiyetten dolayı beni tebrik etti ve bundan sonraki fikrimi sordu:

"'Paşam... dedim, artık benim o tarihi Salihli cephem kalmadı... (Bunu söylerken ağladığımı Ali Fuat Paşa Hazretleri bilmem hatırlamakta mıdır?) Derhal ileri atılacağım ve düşmana nerede rastlarsam saldıracağım... Ordunun, daha doğrusu bütün memleketin bir zafer haberi almaya şiddetle ihtiyacı vardır.'

"Ali Fuat Paşa da aynı fikirdeydi. Dedi ki:

"'Düşmanın yeni takviye almadan daha ileri sarkabileceğini zannetmiyorum. Şimdi cephemizin muvakkat bir zaman için dahi olsa daralması şüphesiz ki lehimizedir. Bundan istifade etmeliyiz. Şimdi sizi burada, ihtiyaten bir hafta kadar bırakmam gerekiyor Ethem Bey... Düşmanın taarruzu Eskişehir istikametine doğru inkişaf ederse, size şiddetle ihtiyacım olacaktır. Biliyorsunuz ki Eskişehir, Ankara'nın kilit taşıdır. Bu müddet azamidir. Belki daha evvel ileri hareket edersiniz.' " (A.g.e.s.110)

ETHEM BEY— Mustafa Kemal'in Konya üzerinden cepheye gitme teklifini kabul etmemiş ve Ankara'ya doğru yola çıkmıştı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Ankara'dan ayrılmıştı.

Yunanlılar taaruza geçerken, bazıları acaip hesap yapıyordu

MUSTAFA KEMAL NİYE GİTTİ

ETHEM Bey, Salihli cephesinin çökmesi karşısında cidden çok üzgündü. Öte yandan Meclisteki Ethem Beyin cepheden alınarak âsilerin üzerine gönderilmesinin yanlış olduğu görüşü ağır basmaya başlamıştı.

İşte böyle bir atmosferde Meclis Reisi Mustafa Kemal Ankara'da bulunmamayı kendi zâviyesinden daha uygun bulmuştu.

Mustafa Kemal'in Ankara'dan ayrılmasında, Ethem Bey isnat edilen, "meclis Reisini Meclis kapısı önünde asacağım!" sözünün de tesiri vardı.

Mustafa Kemal'in has adamlarından ve "Şengül hamamının gülü" diye de tanınan Falih Rıfkı Atay, Yozgat isyanından son-

rakı gelişmeleri şu şekilde anlatıyor:

"...Ethem Yozgat'a varınca şehri hemen temizlemiş, harp divanını kurmuş, on iki kişi de asılmıştır. Harp divanı başkanı ağabeyisi Tevfik'di. Divan Yozgat mutasarrıfını hapse atmıştı. Sözde soruşturmalara göre ayaklanmalardan asıl suçlu Ankara valisi Yahya Galip'ti. Vali suç yeri Yozgat'a gelmeli idi. Hastlığını bahane etti. Gene Harp Divanına göre valiyi gönderdiği için Ethem'in kardeşini hapse atmıştı. Bu yüzden Ethem'in kardeşi Yozgat'ta idam edilmişti. Ethem'in kardeşini asan Yozgat mutasarrıfı değil, Ankara valisi Yahya Galip'ti. Ethem'in kardeşini asmakla

bozguna uğratacak ve Salihli cephesindeki gerilemenin intikamını alacaklardı.

Falih Rıfkı Atay bu Demirci galibiyetini, küçümser bir üslupla şu şekilde anlatmaktadır:

"... Yunanlılar bütün dayanışları çöktürerek ilerlemekte idiler. Bursa kolayca düşmüştü. Ethem Demirci üzerinden hareketin edevam eden düşman kolu üzerine karşı saldırıda bulunacaktı. Kütahya çevresindeki hapishanelerde birçok mahkum olduğunu öğrenerek bunlarla, kendi deyimi ile, bir 'kaatiller taburu' da kurdu. Çetesine yol vermeyen Simav'daki isyancılarla vuruşarak ova batısındaki Yunanlılara hücum etti. Simav ayaklanışı Yunan kışkırtması eseri idi. Ethem'in Yunanlılara karşı tek kazancı, bu akın sırasındaki Demirci savaşıdır. Mustafa Kemal Afyon'dan çektiği bir telgrafta o çevrelerde Yunanlılara karşı koyabilecek kuvvet bulamadığını, umutlarının Ethem'in denenmiş savaşçılarında olduğunu bildirmekte idi. Demirci'yi geri aldığı için kendisini tebrik eden Mustafa Kemal, hemen Ankara'ya dönmek zorunda kaldığını da yazmıştı. Mecliste bozguncu takımının fesatlarını durdurmak lâzımdı." (A.g.e., s.251)

Mustafa Kemal'in has adamlarından bir diğeri olan Yunus Nadi ise, Ethem Beyin Demirci'de Yunanlıları perişan etmesini anlatırken, Ethem Beyin adından hiç bahsetmemektedir.

Ethem Beyin ismini vermeden milli kuvvetlerin Simav'daki isyanı başarıyla bastırdıklarını anlatan Yunus Nadi, diğer gelişmeleri şu şekilde anlatıyor:

"Kuvayı milliye ilk tedbir olmak üze-re Simav ile Yunan kuvvetleri tarafından biriki gündür işgal olunmuş bulunan Demirci arasını kesmişler ve oradaki Hisarköyünü muhasara etmişlerdir. Müteakiben Simav'a hücum ederek altı saat süren kanlı bir mücadele neticesinde orasını işgal etmişlerdir. Şalgamoğullarının en ileri geleni bu mücadelenin maktulleri arasında bulunmuş ve hâdise böylelikle kapanıp gitmiştir." (Birinci Büyük Millet Meclisi, s. 100)

Ethem Bey Yozgat isyanını Haziran 1920'de bastırmıştı. 1920 Temmuz'unda Simav'daki işgali bastırmış, Ağustos'un başlarında ise Demirci'de Yunanlıları perişan etmişti.

Mustafa Kemal'in ekibinden Yunus Nadi, Demirci'deki Yunan bozgununu anlatırken, Ethem Beyden bahsetmemek için âdeta kalemini paralarcasına zorluyor. Bakınız bu hâdiseyi nasıl anlatıyor:

"Simav'daki işgali 1920 Temmuz'unun ikinci yarısında vâki oldu: kuvâyı milliye o taraflardaki icraatını tesbit ettikten sonra Yunan kuvvetler ile karşılaşmak safhasına geçmiştir. Yunanlılar sekiz on günden beri bu

tarafta Demirci kasabasına kadar ilerlemişler ve mezkûr kasabaya girmişlerdi. Galiba, ileri hareketlerini bilâhare tanzim etmek üzere, şimdilik Bursa taraflarındaki ceplerinin takviyesi bekliyorlardı. Orada vaziyetleri iyice taayyün ettikten sonra sıra cenuptaki vaziyetlerinin takviyesine ve ilerletilmesine gelebilirdi. Kuvayı Milliye Kütahya istikametinde karşılarına tesadüf eden Yunanlıları iz'aç etmeği tasavvur ederek buna göre tertibat almağa başlamış ve Ağustos'un ikinci günü sabahı Demirci kasabası üzerine baskın şeklinde hücum etmiştir.

YUNANLILARIN HEZİMETİ

"YUNANLILAR Demirci'de öyle bir taarruza maruz kalabileceklerini hiç hesaba katmamış olduklarından tam bir gaflet içinde bulunuyorlardı. Kuvayı milliye geceden Demirci'ye yaklaşarak muayyen mevzileri tutmuşlar ve alessabah [sabahleyin] taarruza geçmişlerdi. On saat devam eden bu muharebe gayet şedit olmuş ve Yunanlıların inhizam ve firarlariyle neticelenmiştir. Filhakika muharebe on saat zarfında topçu ve tüfek ateşiyle devam ettikten sonra akşam üzeri süngü hücumuna inkılâp etmiş, iki saat da bu suretle boğuşulduktan sonra düşman kuvvetleri perişan bir surette çekilmeğe mecbur olmuştur. Düşman birçok esliha ve mühimmat da terkederek gitmiştir." (Birinci Büyük Millet Meclisi.., s.100-101)

Ethem Beye bağlı birliklerin Yunanlıları perişan ettiği bu çatışmanın yurt sathında akisleri çok büyük olmuştu. Millet o sırada zafere susamıştı. Böylesine bir galibiyet Anadolu'da sevinçle karşılanmıştı. Ama Ethem Beye karşı olan hizip bu başarıyı küçültmek için elinden geleni yapmaktaydı. Yunus Nadi, aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen, Mustafa Kemal hizbinden olduğunu açıkça ortaya koyarak şöyle demekteydi:

"Kuvayı milliye tarafından Demirci'de yapılan taarruzun askeri bir kıymeti vardır denilemez. Üç dört bin kişilik gayri muntazam bir kuvvetin, Yunan fırkasını baskın şeklinde bir hücum ve anut bir muharebe ile ric'ate icbar etmesinin sırf mevzii ve muvakkat bir muvaffakiyete inhisar edeceği çok geçmeden anlaşılmıştır. Ancak düşmanın umumi taarruza geçtiği bir ayı mütecaviz bir zamandan beri ve ufak tefek ilk mukavemetlerden sonra bizim tarafımızdan ilk defa vâki olmuş askeri bir harekât olduğu için milletçe hususi bir ehemmiyetle karşılanmıştı." (A.g.e., s.101)

BAŞ OLMA PLÂNI

1920 AĞUSTOS'UNA kadar, Mustafa Kemal'in kuvayı milliyeyi ortadan kaldırma plânı, henüz bütün açıklığıyla devreye sokulmamıştır. Zaten bir anda devreye sokulması da mümkün değildir. Halkın büyük tepki göstereceği kesindir.

"Çerkez Ethem Hâdisesi"nde çok mühim yer tutan "Kuvayı Milliyenin lağvı" meselesi niçin gündeme gelmiştir. Bunun bir sebebi, Ethem Bey gibi halk kahramanlarını kuvvetsiz bırakmasa da, asıl sebep başkadır. Bir asker olan Mustafa Kemal, Meclis Reisliğinin yanı sıra, bir bütün halindeki orduların da başına geçmek istemektedir. Halbuki kuvayı milliye devam ettiği takdirde bunu tam olarak gerçekleştirmesi mümkün değildir.

Mustafa Kemal'in ekibinden Falih Rıfkı Atay, Mustafa Kemal'in bu niyetini ve kuvayı milliyenin durumunu şu şekilde anlatmaktadır:

"Ordu kurulsa ve çeteler kalksa, Mustafa Kemal askeri kuvvetlerin başına geçecektir. Millet Meclisindeki birçok hasımları bunu istemez. Bazıları da, samimi olarak, ancak gerilla yapılabileceği fikrindedirler. Hepsi

Ethem Bey'in birlikleri Yunanlıları perişan etti

çete şeflerini tutarlar. Elde bir bahane daha vardır: Millet Birinci Dünya Harbinden bitkin çıkmıştır. Ordu yapmak, seferberlik yapmak demektir. Vergi almak, bütçe yapmak demektir. Bunları başarabilir miyiz? Hayır! Ordu aleyhindeki propaganda İstanbul'da ve Batı illerinde o kadar kök salmıştır ki, subaylardan bile milli kuvvetlerde görev almayı tercih edenler çoktu. Bir takımı da ordunun eğitim ve disiplin sıkıntısından uzakta kalmak isterdi." (Çankaya, s.264)

MECLİSTEKİ HAVA

TEMMUZ başlarında Mecliste kuvayı milliyenin lağvından bahsetmek akıl kârı değildi. Milletvekillerinin kahir ekseriyeti kuvayı milliyeye büyük sempati duyuyordu. Öte yandan cephede düşmana kan kusturan bu birliklerin isyan bölgesine gönderilmesine de öfkeleniyorlardı. Hele Ethem Beyin Yozgat'a gönderilmesinden sonra, Yunan kuvvetlerinin Salihli cephesinde taarruza geçmesi milletvekillerinin tepkisini çekmişti.

Meclisteki bu havayı gören Meclis Reisi Mustafa Kemal ise taktik değiştirmek zorunda kalmıştı. Milletvekillerinin tepkisini kırmak için Ethem Beye bağlı birlikler başta olmak üzere kuvayı miliyeyi methediyor, isyanları ancak bu kuvvetlerin bastırabileceği için, isyan bölgelerine bu birliklerin gönderildiğini söylüyordu.

3 Temmuz 1920'deki gizli celsede Mustafa Kemal şöyle konuşuyordu:

"...Bursa'da bir, Adapazarı'nda iki, Hendek'te bir, yani dört fırkamız; Yunanlılara karşı ihzar olunan bu dört fırkamız matteessüf cepheye gönderilmemiştir.

Mustafa Kemal Temmuz 1920 başlarında kuvayı milliyeyi methediyordu. Oysa kısa bir müddet sonra, methettiği bu birlikleri lağvetmek için harekete geçecekti. Fotoğrafta, Kuvayı milliyenin ileri gelen simaları bir arada: Mestan Efe, Demirci Mehmet Efe, Sarı Zeybek, Yörük Ali ve Ethem Bey. Fotoğrafta gözüken Refet Bey de, Mustafa Kemal'in kuvayı milliyeyi lağvetme planında mühim rol oynayacaktır.

"Bunlar nizamiye kuvvetleridir. Halbuki bunlardan başka birtakım kıymetli arkadaşlarımızın vücuda getirdiği kuvvetler de vardır. Vücuda getirilen bu kuvvetler belki beş fırkaya [tümene] baliğ olabilir; bilhassa kıy-

meti itibariyle saydığım adette fırkalara tekâbül eder bir kuvvettir. Bunların kâffesi garp cephesi için kullanılacak kuvvet idi. Fakat maatteessüf: Etem Beyin tahtı emrinde bir kuvvet, beşinci fırka kumandanının tahtı emrinde bir kuvvet; hepsi Zile, Tokat, Boğazlıyan ve Yozgat muhiti üzerinde usatla iştigal etmektedir. İşte bu kuvvetler Yunan cephesi karşısında bulunsa idi, o zaman düşman tabii bu terakkiyi gösteremezdi. Düşmanın taarruzdaki muvaffakiyeti esası bundan ileri gelmektedir. Acaba bunun olmaması mümkün mü idi? Bunun için çok çalıştık, çok düşündük ve bilmem ki siz imkânı tasavvur edebilmiş miydiniz? İnsanlar dâimî hata edebilir. Bunun aksini iddia etmek hiç bir vakit doğru değildir. Mamafih kuvayı milliye kumandanı, cephedeki kumandanlara emir vermiş ve vazifesinde tekâsül gösterenler hakkında tahkikat yapınız ve neticesini bildiriniz demiştir." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.1., s.70)

NE DEDİ, NE YAPTI?

GÖRÜLDÜĞÜ gibi Mustafa Kemal, Meclisteki umumi havayı görerek, o hava istikametinde konuşmaktadır. Ethem Beyi ve birliklerini methetmekte, onlar için, "Kıymetli arkadaşlarımızın vücuda getirdiği birlikler" demektedir. Ayrıca Ethem Beye bağlı birliklerin cephede bulunması halinde düşmanın taarruzda muvaffak olamayacağını itiraf etmektedir. Bu noktada Ethem Beyin söylediklerinin haklılığı ortaya çıkmaktadır.

Mustafa Kemal, "Kuvayı milliye kumandanı, cephedeki kumandanlara emir vermiş" demekte ve bu durumu normal karşılamaktadır. Halbuki bu sözü söyledikten çok kısa bir zaman sonra, kuvayı milliye kumandanının diğer kumandanlara emir vermesini şiddetle tenkit edecek ve bu durumu Ethem Beyin aleyhinde bir koz olarak kullanacaktır.

Yine Mustafa Kemal, 3 Temmuz 1920'de methettiği Ethem Beyi bu tarihten çok kısa bir zaman sonra devre dışı bırakmak için çalışacaktı.

CEPHEDEKİ KUVVET BÖLÜNÜYOR?

MİLLETVEKİLLERİ, hükûmeti ve Mustafa Kemal'i, cephedeki kuvvetleri isyan bölgesine gönderip, cepheyi zayıf düşürdükleri için tenkit ediyorlardı. Mustafa Kemal ise hükûmeti ve kendisini şu şekilde müdafaa etmekteydi:

"...Diğer bir mesele daha mevzu bahis oldu: dahili iğtişaşlar yüzünden cepheden kuvvet bölmeye mecbur oluyoruz. Acaba bunlara karşı burada üç bin kişi, beş bin kişi gönderecek kuvvetimiz yok mudur? Bu kuvveti geride teşkil imkânı yok mu? Hakikaten bütün memleket içinde, Ankara'da, Sivas'ta üç bin kişi de, beş bin kişi de bulunabilir. Bizim kuvvetimiz yok değildir, tedibata sevk ettiğimiz kuvvetin iki misli kuvvetimiz vardır ve bunların topu, mitralyozu da, süvarisi de vardır. Bidayette, bidayeti isyanda Gerede'ye ve Adapazarı'na gönderdiğimiz kuvvetleri düşününüz; oraya giden kuvvetler fırka idi, alay idi, tabur idi, vesaire idi. Fakat bu hususta başka tuynette, başka mahiyette kuvvetlere lüzum olduğu sabit olmuştur. Kuvvetlerimizi inhilâl ettirmek için vaki olan teşebbüsata nazarı dikkatinizi celp ederim." (A.g.e., s.71)

UMÛMÎ SEFERBERLİK

YUNAN taarruzuyla yürekleri yanan milletvekilleri, bütün milletin savaşa iştirakinin sağlanmasını, bunun için topyekûn seferberlik ilân edilmesini, halkın ordu haline getirilmesini teklif etmişlerdi. Mustafa Kemal yapılan bu teklifler üzerine görüşlerini şu şekilde açıklıyordu:

"...Umumi seferberlik yaparak ordular vücuda getirmek bir şeye mütevakkıftır; o da silâh ve silâhı idâme edecek cephane ve para... Yoksa birbirimizi aldatmak için hiçbir mecburiyetimiz yoktur.

"Eğer bugün heyeti icraiye, umumi seferberlik yapmıyorsa, en kuvvetli sebep olarak işte bunu size söyleyebilirim. Doğrudan doğruya benim namıma namütenahi telgraflar gelmektedir: Kuvayi muntazai muazzama sevk ediniz; şu kadar cephane gönderiniz, bunlar gelmezse burada mağlup oluruz diyorlar. Demek oluyor ki biz cephelerin ihtiyacından gafil değiliz.

"...Halkı ordu halinde toplayıp sevketmek mümkün değildir. Olsa olsa haktan ufak ufak kuvvetler vücuda getirmek ve onları büyük hedeflerin tarafeyninde istimal etmek yani yanlarına, gerilerine tecavüz ettirmek. İşte mevzubahs olan harbi sağir de bundan ibarettir. Eğer elinde silahı olan halkı bu suretle harbi sağire sevkedebilirsek elbette kuvayi muntazamanın vazifesini teshil ve muvaffakiyetlerini temin etmiş oluruz. Harbi sağir düşmanı pek müteessir kılabilecek bir vasıtadır. Ahvali dahiliyede görülen fenalıkların önüne geçmek için de birçok arkadaşlarımız faideli nasihatlerde bulundular; bunların kâffesi doğrudur. İrşattan bahsettiler, devâire intihabiyelere heyeti irşâdiye gönderelim, irşâdâtta bulunalım dendi. Buna itiraz eden yok, hatta bayram münasebetiyle yirmi beş otuz gün kadar yaptığımız tatilin en birinci sebebi de arkadaşlarımız daireî intihabiyelerine gitsinler ve vazifei irşat ile meşgul olsunlar, içindir." (A.g.e., s.70)

Harb-i sağire, "çete harbi" diyebiliriz. Görüldüğü gibi Mustafa Kemal bu nevi mücadelenin faydalı olacağını söylemektedir. Ama birkaç ay sonra da tam aksi görüşü müdafaa edecek ve Ethem Bey başta olmak üzere bu nevi birliklerin lağvedilmesini isteyecektir.

Eylül 1920'de, "Kuvayı milliye mi, nizami kuvvetler mi?" tartışması iyice alevlenmişti. "Kuvayı milliyeye ağırlık verilsin" görüşü gittikçe ağırlık kazanmaya başlamıştı. Diğer görüşü savunan Mustafa Kemal ve arkadaşları ise azınlıkta kalmışlardı.

Kuvayı milliye görüşü'nü devre dışı bırakmak imkânsız gibiydi. Bunun için herşeyden önce Ethem Beyi devre dışı bırakmak lâzımdı.

Mustafa Kemal Ethem Bey'i devre dışı bırakmak için çalışıyordu.

Mustafa Kemal, CHP Genel Başkanı olarak 15 Ekim 1927'de başlayan konuşmasının bir yerinde bu gelişmeleri şu şekilde anlatmaktadır:

"Garp cephesinde, orduda ve halk arasında ve hattâ Meclis'te, bu cereyan etrafında yapılan propaganda, o kadar kuvvetli ve müessir bir hale geldi ki, 'ordudan fayda yoktur, inhilâl etsin! Hepimiz Kuvayi Milliye olalım!' sözleri... her tarafta kulakları doldurmaya başladı.

"Garp cephesi kıtaatı meyanında, Kuvayi Milliye halinde, bir mıntıka ve bir cepheye malik bulunan Etem Bey müfrezesinin efradı, âdeta, müstesna ve efradı askeriyyeye müraccah, imtiyazlı görülmeye, şayanı gıbta telâkki edilmeye başlandı. Etem Bey ve kardeşleri de, herkes üzerinde, bir nevi nüfuz ve hâkimiyet tesisine başladılar..." (Nutuk., c.2., s.495)

Mustafa Kemal'in bir parti genel başkanı olarak yaptığı bu konuşma, Ethem Bey meselesinin üzerinden 6 yıl geçmesine rağmen hâlâ his ve duygularla yüklüdür. Ethem Beyin yıldızının parlamasından duyulan rahatsızlık açıkça bellidir.

Eylül ortalarına doğru Mustafa Kemal, artık Ethem Beyi safdışı etmek için kesin kararını vermiş ve bu kararı tatbik sahasına koymaya

başlamıştı. İlk olarak, Dahiliye Vekili Refet (Bele) Bey, Ethem Beyin adamlarının elindeki, kuvayı milliyeye asker toplayacaklarına dair vesikayı yurtmıştı. Bu hareket Ethem Beyi çok öfkelendirmiş ve Refet Beye şu telgrafı çekmişti:

"Ankara'da Dahiliye Vekili Refet Beye.

"Dün, Alacalı (Dede Galip Beyzade Gazi Hüseyin) Beyden cevaben aldığım telgrafta: Yozgat ve havalisi ihtilâli alâkadaranından, cephelere iştirak etmek suretiyle ve hükûmetin karar ve tasvibi ile affedilenlerden bize iltihak eden üç yüz kişilik efrattan geri kalanların toplanmasına memur edilen Hüseyin Gazinin sevkettiği otuz kırk kişinin Ankara'dan iade ve memuriyetini isbat eden Hüseyin Gazi Beye vermiş olduğum vesikanın sizin tarafınızdan alınarak 'Bu gibi mezuniyetler ve muameleler hükûmete ve bana aittir' gibi tahkirâmiz muamelenizden bahsedilmektedir.

"Pek nabemevsim [mevsimsiz] bu muamelenin tarafınızdan yapıldığına ihtimal vermemekle beraber herhalde şayanı takip ve tashih görmekteyim. Vazifei vataniyemden ayırmak suretiyle o havaliye berayı tedip gönderilmekliğim de hükûmetin emriyle ve arzum hilâfına idi. Zatıâli ve emsâli müfrezelerin havalii mezkûrede vazifei tedibiyenin icrasında kemali emniyetle şoselerde gezmek ve seyahat etmek gibi harekâta geçmekte ademi muvaffakiyetini unutmamak lâzım gelir. Zaman ve istikbal daha çok hakiki vatanperverleri meydana ihraç ve maatteessüf sahteleri de itizale icbar etmek tehlikesindedir! Umuru vekâletin de ne suretle uhdenize verildiğinin pekâla farkına varanlardan olduğumuzu arz ile bu derece nezaketsizce bendenizi mecbur eden kil ü kalin tashihi ve mahalli mezkûre emir vererek Hüseyin Gazinin ve maiyeti efradının süratle iltihaklarının temin ve izamı ricasiyle cevabınıza muntazırım efendim.

"Ethem"

AĞIR HAKARET

BU telgrafta da görüleceği üzere Ethem Bey, diplomatik ve politik bir üslup kullanmaya lüzum görmeden dobra dobra konuşmaktadır. Bu tavrını da her zaman ortaya koymaktadır. Halbuki Ankara'dakiler diplomasi kurtlarıydı. Niyetlerini bu şekilde kesin ve net bir üslupla açığa vurmazlardı.

Ethem Bey İçişleri Bakanına kanunsuz bir iş yaptığını, kendisinin ise yaptıkları bütün işlerin kanuni ve resmi olduğunu söylemekle kalmıyor, aynı zamanda ona vazife kaçkını olduğunu da hatırlatıyordu.

Yunus Nadi bu telgrafın niçin yazıldığını ve telgrafta geçen meselenin neler olduğunu şu şekilde anlatıyor:

"Vaktiyle cephelerdeki kuvayı milliyenin kuvayı umûmiyesi gönüllü gelenler, maaşla alınanlar, teşvikat ile getirilenler şekillerinde olurken dahili isyanların zuhurlarından beri buna yeni bir şekil daha inzimam etmişti. İsyan mıntıkalarında, kendilerinden silahları talep olunan kimselerden ve hususiyle isyanlarda alâkadar ve töhmetli addedilmelerinden korkanlardan kuvayı milliyede hizmet etmek isteyenlerin bu talepleri kabul olunmak ve bazan da cepheye gitmek şartıyla affetmek şekli ve sureti.

İşte Anzavur'dan başlayarak Yozgat'a varıncaya kadar bütün isyan sahalarında kuvayı milliyenin bu şekil ve şuretle çoğaltılması usulü tatbik olunmuş olduğu gibi Yozgat ve havalisinde dahi aynı usul kısmen tatbik olunmuştu.

"Ethem Bey Yozgat'tan avdet ederken orada bazı memurlar bırakmış ve bazı adamlara bahsettiği gibi vesikalar vermişti. Anlaşılan Dede Hüseyin Bey gerek asker toplamak ve gerek onunla beraber biraz mal ve menal cem ve iddihar eylemek hususunda ileri gitmiş olduğundan Ankara'ya

Ankara'daki diplomasi kurtlarına karşı Ethem Bey çok dürüsttü

hakkında şikâyetçiler gelmiş ve bunların şikâyetleri sabit olması üzerine elindeki vesikası alınmak suretiyle harekâtına nihayet verilmiştir. İşte telgrafnâmenin şikâyet ettiği hâdise budur ve bunun ileride çok çirkin bir ihtilâle başlangıç addolunacak bir zihniyeti üzerinde taşıdığı açıkça görülüp durmaktadır." (Birinci Büyük Millet Meclisi.. s.104)

GEDİZ TAARRUZU

REFET Bey vasıtasıyla yapılan, Ethem Beyi rahatsız etme harekâtı ters tepinişti. Ethem Beyi devre dışı bırakmak isteyenler kara kara düşünmeye başlamışlardı. Ethem Beyi devre dışı bırakmak için ne yapmaları gerekti?

Ekim 1920'de Ethem Beye karşı olanların koz olarak kullanmak istediği bir hâdise vuku buldu. Kuvayı Milliye ile Ali Fuat Paşaya bağlı birlikler, 24 Ekim 1920'de Gediz'i işgal eden Yunanlılara karşı taarruza geçmişlerdi.

Bu taarruz yapılmadan önce, Mustafa Kemal ile Genelkurmay Başkanı İsmet Bey bu fikre karşı çıkmışlardı. Ancak, Ali Fuat Paşa, taarruz yapıldığı taktirde başarılı olacağında ısrar etmişti. Sonunda taarruz yapılması fikri ağır basmıştı.

Yunanlılara taarruz yapıldığı sırada Ethem Bey hasta bulunmaktaydı. Yerine Ağabeyi Reşit Bey bakıyordu.

Bu taarruzun neticesi çok tartışılmalıdır. Ethem Bey ve arkadaşlarına göre taarruz başarılı geçmiştir. Mustafa Kemal ve ekibine göre ise başarısız olmuştur. İşin asıl tuhaf tarafı, Ethem Beyi devre dışı bırakmak isteyenlerin bir mağlubiyet karşısında sevinç duyar tarzda konuşmaları ve davranmalarıdır.

Velevki Yunanlılar galip gelse bile insan bundan sevinç duyar mı? Siyasi bir düşünceyi gerçekleştirmek için ele bir koz geçtiğinden dolayı memnun olur mu?

İşte bu cihetten dolayı Gediz tarruzu üzerinde ne kadar durulsa azdır.

Bakınız Falih Rıfkı Atay Gediz taarruzunu nasıl anlatıyor:

"Batı cephesi kurularak çetelerin de ordu içine alınacağı haberleri Ethem ve kardeşleri ile meclisteki partizanları harekete geçirmiştir. Meclis:

" 'Ordudan fayda yok. Hepimiz kuvay-ı milliye olalım!' yollu propaganda aldı, yürüdü.

"Bugünlerde bir yenilgi Mustafa Kemal'in işine yaramıştır. Gediz'deki Yunan tümeninin ordu ile bağsız kaldığını ileri sürerek bir taarruz yapılmasını isteyen Ethem ve kardeşlerini destekleyen Batı Cephesi komutanı Ali Fuat Paşa (Cebesoy) Ankara'ya bir teklif yaptı. Genel Kurmay bu teklifi doğru bulmadı ve reddetti. Taarruz buna rağmen iki tümenimiz ve Ethem kuvvetleri ile birlikte yapılmıştır ve yenilmişizdir. Yunanlılar bir karşılık olarak Yenişehir ve İnegöl'ü işgal ettiler. Suçlu orduya göre Ethem, Ethem'e göre ordu idi. Bu taarruzun yapılması için Meclisteki bütün gerilla partizanları da seferber olmuşlardı." (Çankaya., s.271)

Refet Bey'in Ethem Bey'i rahatsız etme harekâtı ters tepti

Bu mağlubiyet görüşü münhasıran Falih Rıfkı Atay'a ait değildi. Hiçbir sağlıklı kaynakta mağlubiyet tezine rastlanmamaktadır. Yalnız bu yalnız Nutuk'ta mağlubiyetten bahsedilmektedir. Mustafa Kemal'e yakın yazarçizerler de Nutuk'taki bu görüşü aynen aktarmakla yetinmişlerdir.

MAĞLUBİYET TEZİ

ETHEM Bey ve kardeşlerinin herkes üzerinde bir nevi nüfuz ve hâkimiyet tesisine başladıklarını söyleyen Mustafa Kemal, Bu mağlubiyet tezini şu şekilde müdafaa ediyor:

"İşte, bu sıralarda idi ki, Garp Cephesi Kumandanı, Erkânı Harbiyei Umumiye riyasetine, Ethem ve Tevfik biraderlerin tesiriyle olduğu zannolunan, bir teklifte bulundu: Yunan ordusunun Gediz civarında bulunan münferit bir fırkasına taarruz etmek!..'

"Garp cephesi kumandanı, düşman kuvvetlerinin uzun bir cephe üzerinde müteferrik bulunduğunu ve Gediz civarındaki kuvvetinin zayıf ve münferit bir halde bırakıldığını mütalâa ederken düşman kuvvei mâneviyesinin düşkün olduğunu da kabul ediyordu.

"O tarihlerde, Yunan ordusu, üç fırka ile Bursa mıntıkasında; bir fırka ile Aydın havalisinde ve bir fırka ile Uşak'ta ve bir fırka ile Gediz'de bulunuyordu.

"Garp cephesi kumandanı iki piyade fırkası ve Etem Bey Kuvayı Seyyaresini Gediz'deki Yunan fırkasına tevcih edebilecekti. Bu hareketten parlak bir netice almayı memul ediyordu." (Nutuk., c.2., s.496)

Genelkurmay Başkanlığının taarruz teklifini reddettiğini belirten Mustafa Kemal, sanki Ali Fuat Paşa kendi inisiyatifiyle taarruza karar vermiş gibi anlatarak, şöyle demektedir:

"...Fakat, birkaç gün sonra, Cephe Kumandanlığının vukubulan işarından, taarruza karar verildiği anlaşılmıştır.

"Efendiler: o günlerde, bu taarruz lehinde, her tarafta ve Mecliste, mühiş bir propaganda cereyan ediyordu.

" 'Düşman Gediz'de münferittir. Biz, onu orada mahvederiz. Parlak bir vaziyet hâsıl olur, zaten Yunan ordusu kaçmaya müheyyadır" sözleriyle, Gediz taarruzu lüzumu, âdetâ umumi bir kanaat haline getirilmek isteniyordu.

"Nihayet Garp Cephesi Kumandanı Altmış Bir ve On Birinci Fırkalar ve Kuvayı Seyyare ile 24 Teşrinievvel [Ekim] 1920'de Gediz'deki düşmana taarruz etti.

"Efendiler, dalgalı ve inzibatsız ve emrü kumandasız harekâttan sonra,

M.Kemal'in adamları bile Gediz'de mağlubiyet olmadığını söylüyor...

"malûmunuz olduğu veçhile. Gediz'de mağlûb olduk." (A.g.e., s.497)

Çerkez Ethem hâdisesinde çok mühim bir yer tuttuğu için Gediz Muharebesi üzerinde ne kadar durulsa yeridir. Bu bakımdan biz de bu hadiseyi muhtelif kaynaklara göz gezdirmek suretiyle ele alacağız.

Hâdiseyi Mustafa Kemal zâviyesinden değerlendiren yazarlardan Yunus Nadi. Gediz taarruzu için şunları yazıyor:

"Cephede adı Kuvayı Seyyare olan kuvayı milliye kumandanı Ethem Bey, rahatsızlığı hasebiyle yeri biraderi Reşit Bey tarafından işgal olduğu bir sırada Yunan kuvvetlerine büyük mikyasta bir taarruz yapılırsa behemehal muvaffak olunacağı hakkında taraflarından teminat ve bu hususta gösterilen ısrar üzerine Ali Fuat Paşa bu sözlere itimat ederek Kütahya Cenubunda Gediz-Yunuslar hattında ki Yunan kuvvetlerine karşı bir taarruz tertibine mecbur olmuştu. Bu taarruza Ali Fuat Paşanın derleyip toplayabildiği iki fırka ile Kuvayı Seyyare iştirak edeceklerdi. O zaman işitildiğine göre, tertibat şöyle idi: 11. Fırka Gediz şosesinin solundan, 61. Fırka mezkûr şosenin sağında yürüyecekler. Kuvayı Seyyare ise Muratdağı eteklerini geçmek suretiyle düşmanın hattı ric'atını keseceklerdi.

"Taarruz Teşrinievvelin [Ekim] 24. günü alessabah başlayarak o gün akşama kadar devam etmişse de kumandan muhtelif aksamın vaziyetlerine nazaran bu işin yürüyemeyeceğini takdirde gecikmemiş ve taarruzu, kıt'alarını geceleyin geri almak suretiyle bu teşebbüse nihayet vermiştir. Seyar kuvvetler kumandanlarının vaziyetleri, kendi talep ve teşebbüsleriyle olan bu taarruzun muvaffakiyetsizliğinden sonra, kuvayı nizamiye aleyhinde atıp tutmak hesabına daha bariz bir

İSMET BEY— Ethem Beyi tasfiye operasyonu başlatılır başlatılmaz harekete geçti ve Garp Cepheei Kumandanı olarak Ethem Beye baskı yapmaya başladı.

şekil almıştı. Onlar kendilerinin pek iyi harbettiklerini ve halbuki nizamiye kıtalarının vazifelerini hiç ifa etmemiş olduklarını iddiâda pek ileri varıyorlardı. Diğer taraftan ise, Kuvayı Seyyarenin bu iddialarına rağmen ve bilâkis, onların gelişigüzel hareketleri ile muntazam bir harbi yürütmek imkânı olmayacağını söylüyorlardı. İddialar o kadar karışıktır ki bu Gediz taarruzunun nasıl inkişaf ettiği ve nasıl nihayet bulduğu bile o sıralarda bir türlü anlaşılamamış, kalmıştı. Reşit Beyin iddiâsına göre düşman bozulmuştu. Eğer takip olunsa muvaffak olunurdu. O oturup kalktığı yerde:

" 'Gavuru tepeledikdi, ama nizamiye kuvvetlerinin bozgunu vaziyeti bozdu. Zaten bunlarla harp olmaz' diyordu.

"Ethem'in sesi pek çıkmıyorsa da Reşid'in işi gücü, ordu teşkilâtının Kuvayı Seyyare usulüne kalbi için, var kuvvetiyle propaganda etmekten ibaret kalıyordu.

ALİ FUAT PAŞANIN TELGRAFI

GÖRÜLDÜĞÜ gibi Mustafa Kemal'in has adamları bile, Gediz'de bir mağlubiyetten bahsedememektedirler. Çünkü ortada mağlubiyet yoktur Yalnızca düşmanın tamamen imha edilemeyişinden duyulan hayıflanma vardır. Kuvayı Seyare taraftarları da, "Nizamî kuvvetler yüzünden mağlup olduk" demekte, "Nizamî kuvvetler vazifelerini tam olarak yapmış olsaydı, daha iyi netice alırdık" demektedirler.

Üzerinde durulması gereken bir husus da şudur. Mustafa Kemal ve rüfekâsı, Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşayı, Kuvayı Seyyareye muhalifmiş gibi göstermek istemektedir. Oysa ortada öyle bir durum yoktur. Ali Fuat Paşanın Kuvayı seyyareye karşı büyük sempatisi vardır. Bu yüzdendir ki, kendisi de Kuvayı Seyyare mensuplarının giydiği kıyafetle dolaşmaktadır.

Gediz muharebesinde göz önünde bulundurulması gereken bir diğer belge de, Ali Fuat Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği telgraftır. Henüz Gediz'de çarpışmalar devam ederken gönderilen telgraf metni şöyledir:

"Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine

"1. Kıtaatın muharebe zayiatını süratle telâfi ihtiyacındayız. Gediz muharebesi, üç yüz muharip mevcudun bir taburun vezaifi harbiyesine kâfi gelmediğini gösterdiğinden tabur mevcutlarını dörder yüz muharibe iblâğ mecburiyetindeyiz. Muharebatı malûme dolayısiyle tekmil depo kıtaatı dahi cepheye sürüldüğünden muallem, müsellah ve mücehhez bin ikmal efradının serian, bilhassa Ankara'daki kıtaattan, bu muvafık değilse en yakın bir mahalden, sürati itaasını.

"2. Harekât ve muharebât, giydirilen efrâdın dahi elbiselerini ayakkabılarını parçalamış, dünden beri kar yağan dağlarda asker çıplak ve yalınayak kalmıştır. 'Cephe Kumandanlığı Vekâleti' emrinde hiçbirşey olmadığından bilhassa kaput, ayakkabı, pamuklu, elbise, yelek, kuşak, hulâsa, tesiratı havaiyeden muhafaza için ne verilmek lâzımsa on beş bin hesabiyle sürati irsalini ehemmiyetle arz ve rica ederim.

"3. Müdafaai Milliye Vekâletine, Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine ve berâyi malûmat Cephe Vekâletine yazılmıştır.

"Garp Cephesi Kumandanı

"Ali Fuat" (Nutuk, İstanbul: 1967., c.2, s.498)

İLGİLİLER NE YAPTI?

İLGİLİLERİN bu telgraf karşısında takındıkları tavır tüyler ürperticidir. Bu telgraf 27/28 Ekim 1920 tarihini taşımaktadır. Yani henüz Yunanlılarla çarpışmalar devam etmektedir. O hengâmede çekilen bu telgrafı alan ilgili-

ler. derhal gerekeni yapıp. cephe kumandanının isteğini yerine getirmek için harekete geçecekleri yerde. "Bakın biz dememiş miydik" havasına girmişlerdir. Sanki "Ah biz haklı çıksak" düşüncesi içerisindeymiş gibi bir tavır takınmışlardır.

Kesin olan husus şuydu ki, telgrafı alıp okuyanlar, cepheye yardım için harekete geçmemiş, bunun yerine muhtelif düşünceler üretmeye başlamışlardı.

Mustafa Kemal, kendi eserine bu telgraf metnini aldıktan sonra şöyle demektedir:

"Efendiler, Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşanın, henüz Gediz muharebesinin cereyan etmekle bulunduğu bir sırada okuduğumuz, bu telgrafnâmesindeki muhteviyat, bilhassa ihtisas olunan mâna ve zihniyetin pek ziyade şayanı dikkat görülmesi tabiîdir zannederim. Askerin hali, kuvvetimizin miktadır, hazırlığımızın derecesi, bütün memlekette her noktai nazardan muhtac olduğumuz menabiin kudret ve kabiliyeti bittabi bu telgraf tarihinden üç gün evvel Garp Cephesi Kumandanlığınca malûm bulunuyordu. Her şey tamam olup da Gediz muharebesinin müddeti cereyanı olan üç beş gün zarfında mı mahvolmuştu? Malum olan bütün hakayika rağmen Garp Cephesi, Erkânı Harbiyei Umûmiye tarafından mı taarruza icbar edilmişti?

"Mevzubahis telgrafnâme, Heyeti Vekilede okunduktan sonra zirine şu mütalâa yazılmıştı:

"Heyeti Vekilede mütalâa olundu. Serdolunan esbab ve vakayi gayrimâkul bulundu. Muaveneti lâzime yapılacağı tabiîdir. Alay 3'ten tasavvur olunan kuvvetin izamı yapılacaktır. İsmet" " (A.g.e., s.498)

"Muaveneti lâzime"nin ne suretle yapıldığı bilahere görülecekti. Çarpışmalar bittikten kısa bir müddet sonra Ali Fuat Paşa cepheden alınacaktı...

Ali Fuat Paşanın cepheden alınması, "Ethem Beyi tasfiye etme operasyonu"nun temelini teşkil etmekteydi. Çünkü Ali Fuat Paşa ile Ethem Beyin arası çok iyiydi. Birbirlerine muhabbetleri vardı. Ethem Beyi saf dışı bırakacak bir operasyona Ali Fuat Paşanın göz yummayacağı kesindi. Bu bakımdan ne yapıp edip Ali Fuat Paşa cepheden uzaklaştırılmalıydı. Bunun için de "geçerli bir sebep" bulunmalıydı. Geçerli bir sebep ortaya çıkarmak içinse, "Gediz mağlubiyeti teorisi" ortaya atılmalı ve her tarafa "Gediz'de mağlup olundu" fikri yayılmalıydı.

Gediz'de çarpışmalar bittikten sonra Ali Fuat Paşayı cepheden aldılar...

★Ali Fuat Paşanın cepheden alınması, "Ethem Beyi tasfiye etme operasyonu"nun temelini teşkil etmekteydi. Çünkü Ali Fuat Paşa ile Ethem Beyin arası çok iyiydi.

Mustafa Kemal'in ısrarla, "muvaffakiyetsizlik", "mağlubiyet", "feci bir manzara" demesi dikkat çekicidir. Oysa hâdisenin tam göbeğinde olan Ali Fuat Paşa hiç de öyle konuşmamaktadır.

Bakınız Mustafa Kemal, Gediz Muharebesinden sonra neler diyor:

"Efendiler, her muvaffakiyetsizliğin sonunda, birtakım dedikoduların meydan almasına intizar olunmalıdır. Gediz muharebesinden sonra da, vaziyeti umumiye feci bir manzara arz

edince, her tarafta kıl ü kal [dedikodu] ve haklı ve haksız tenkidat başladı.

"Bazıları ve bilhassa Kuvayı Seyyareciler, Etem ve kardeşleri, bütün taksiratı cephe kumandanına ve nizamiye fırkalarına atfen kendilerinin müşkül vaziyette bırakılmış olduklarını propaganda ettiriyorlar ve ordu kumandanı, hatalarını kapatmak için bize atfı kusur ediyor, diyorlardı.

"Ordu dahi Kuvayı Seyyarenin hiçbir iş yapmadığını ve yapmaya muktedir olmadığını ve muharebede verilen emirlere itaat etmediğini, daima tehlikeden uzak bulunduğunu iddia ve ispat ediyordu." (A.g.e., s.499)

Her tarafa "Gediz'de mağlup olundu" dedikodusu yayıldı

KIL Ü KÂLİN ASLI

BU belirtilen kıl ü kâlin de aynı merkezden çıkarılması kuvvetli ihtimaldir. Çünkü ne Ali Fuat Paşa, ne de Ethem Bey birinci ağız olarak böyle bir kıl ü kâldan bahsetmemektedirler.

Ne var ki, başta Mustafa Kemal olmak üzere Ethem Beyi devre dışı bırakmayı akıllarına koymuş olanlar çoktan kararlarını vermiş ve bu kararlarını tatbik sahasına koymuşlardı.

İlk iş olarak da Ali Fuat Paşa cepheden alınacaktı. Mustafa Kemal şöyle diyor:

"Efendiler, artık Ali Fuat Paşanın Garp Cephesine kumanda edemiyeceğine kani olmuştum. O günlerde Moskova'ya da bir sefaret heyeti göndermek lüzumu karşısında bulunuyorduk. O halde, Fuat Paşa sefiri kebil [Büyükelçi] olarak Moskova'ya gidebilirdi." (A.g.e., s.503)

HALİDE EDİP ADIVAR— Ethem Beyin, Mustafa Kemal'in de dahil olduğu bir Meclise herkesi gölgede bıraktığını söylüyor.

ALİ FUAT PAŞA ANKARA'DA

KARAR verilir verilmez gereği yapılacak ve Ali Fuat Paşa Ankara'ya çağrılacaktı. Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşanın Ankara'ya gelişini şu şekilde anlatıyor:

"Efendiler, 8 teşrinisânî [Kasım] 1920'de, Fuat Paşa, Ankara'ya geldi. İstikbal için bizzat istasyonda bulunuyordum. Paşayı omuzunda bir filinta olduğu halde Kuvayı Milliye kıyafetinde gördüm. Garp cephesi kumandanını bu kıyafete rağbet ettiren fikir ve zihniyet cereyanının bütün Garp cephesi üzerinde ne derece ileri bir tesir yapmış olduğunu anlamak için artık tereddüde mahal kalmamıştı." (A.g.e., s.504)

Ali Fuat Paşanın 8 Kasım 1920'deki bu

kılık kıyafeti. Kuvayı Seyyare-Nizami kuvvetler çekişmesinin sun'iliğini ortaya koymaktadır. Cephedeki birlikler arasında çekişme, çatışma yoktur. Herkes elbirliğiyle düşmana karşı omuz omuza çarpışmaktadır. Çekişme ve çatışma, yalnızca politik düşünceleri olan kimseler arasında olmaktadır.

Ali Fuat Paşa'nın cepheden alınıp Moskova Büyükelçiliğine tâyin olmasından sonra, hâdiseler süratle gelişmeye başlayacaktı. 8 Kasım 1920'de, hem Genelkurmay Başkanı, hem Milletvekili olan Albay İsmet Bey, bütün bu vazifeleri üzerinde kalmak şartıyla Garp Cephesi Kumandanlığına tâyin edilecekti.

Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşanın kumanda ettiği cepheyi ikiye bölmüş ve Garp Cephesinin kumandasını İsmet Beye, cenup [Güney] kısmını da Refet Paşaya vermişti. Refet Paşa aynı zamanda Dahiliye Vekilliğini de yapacaktı. Bu her iki cephe doğrudan Erkânı harbiyei Umumiye Riyasetine bağlıydı. Kısaca ipler İsmet Beyin, dolayısıyle Mustafa Kemal'in eline geçmişti. Artık Ethem Bey köşeye sıkışmıştı.

İNÖNÜ— Mustafa Kemal, Ethem Bey ile ağabeylerini, Ali Fuat Paşa ile beraber uzaklaştıramayınca devreye girmişti.

Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliğine tâyin edilip, yerine İsmet Beyin getirilmesi cephede huzursuzluğa yol açmıştı. O sıralarda bir şayiâ çıkmıştı: "Mustafa Kemal ne yapıp edip, Ethem Beyi de harcayacak ve ondan sonra diktatörlüğünü ilân edecekti."

Mustafa Kemal Nutuk'ta bu gelişmeleri şu şekilde nakletiyor:

"O zamanlar Etem Beyin yakın arkadaşları bulunan bir zatın, 13 Teşrinisani [Kasım] 1920 tarihli, Eskişehir'den bir şifre telgrafı aldım. Bu telgrafta deniliyordu ki:

" 'Etem Beyin, Fuat Paşa Hazretleri refakatinde Rusya'ya gideceği şâyiası cephe muhitinde ve geride bulunan ahali tarafından sir suifikre hamledilmektedir. Bu gibi zevatın muhitinizden uzaklaştırılması. Zatı Devletlerinin diktatörlük ilân edeceğiniz zehabını tevlid etmiştir...'

"Efendiler, filhakika Etem ve biraderlerinin Türkiye'den uzaklaştırılmaları, Türkiye'nin ve kendilerinin menfaat ve selâmeti noktai nazarından muvafık idi. Bu sebeple, Fuat Paşaya, arzu ederlerse, bunları da beraber alıp münasip surette tavzif edebileceğini söylemiştim. Etem Beyin arkadaşı tarafından yazılan bu telgrafnâme müfadının, yalnız arkadaşının mütalaası ve hakikate mutabık olduğu elbette kabul edilemezdi. Çünkü, ne cephenin ve ne de ahalinin, Etem Beyin Rusya'ya gönderilip gönderilmeyeceği meselesiyle alâkası yok idi. Bahusus ben, diktatör olmak istiyorum; fakat Etem ve emsali mânidir, onun için bu gibileri uzaklaştırıyorum, zehabından bahsolunması büsbütün calibi nazarı dikkatim oldu." (Nutuk, c.2., s.511)

SÖYLENTİLERİN ASLI

GÖRÜLDÜĞÜ gibi bizzat Mustafa Kemal, Ethem Bey ve ağabeylerini uzaklaştırmak için bazı teşebbüslere geçtiğini, Ali Fuat Paşa'ya "Arzu ederse Ethem ve ağabeylerini birlikte götürebileceğini" söylediğini itiraf etmektedir. Peki Mustafa Kemal niçin Ethem

Bey ile ağabeylerini uzaklaştırmak istiyordu? Uzun zamandan beri düşmanla çarpışan ve bu çarpışmalarda iyice pişen bu kumandanlardan istifade etmeye baksa daha iyi olmaz mı idi?

Yunanlılarla çok şiddetli bir çarpışmaya girmenin kaçınılmaz olduğunu herkes biliyordu. Böyle bir durumda tek bir adamın ve tek bir silahın bile büyük ehemmiyeti vardı. Peki bu gerçek ortadayken, yaklaşık beş bin kişiye kumanda eden lider şahsiyetleri devre dışı bırakmaya çalışmak, onları cepheden uzaklaştırmak istemek ne derece gerçekçi bir davranıştı?

Mustafa Kemal, "Bahusus ben, diktatör olmak istiyorum; fakat Etem ve emsâli mânidir, onun için bu gibileri uzaklaştırıyorum" şeklindeki düşüncelerin nazarı dikkatini çektiğini söylüyor.

O günleri yaşayanlar bir gerçeğe parmak basmadan geçememektedir. Mustafa Kemal ile Ethem Bey yan yana geldiğinde, Ethem Beyin daha ağır bastığı ve bulunduğu çevrede daha çok dikkat çektiği söylenmektedir.

Halide Edip Adıvar, o günlerdeki bir müşahedesini şu şekilde naklet-mektedir:

"Ethem Ankara'ya silahlı kuvvetleriyle girdiği zaman, halk sokakları doldurmuştu. Büyük bir çoşkuyla karşılandı. Mustafa Kemal Paşa otomobilini ona tahsis etti. Büyük Millet Meclisi'ne geldiğinde şiddetle alkışlandı.

"Onu ilk defa, Mustafa Kemal Paşa'nın, Ziraat Mektebi'ndeki karargâhında gördüm. Büyük odaya girerken, kendimi bir sürü silahlı adamın arasında buldum. Bunlar Ethem'in adamlarıydı.

"Ethem, Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında bir sandalyede oturuyordu. Ortadan uzun boyluydu. Hiç eti olmayan kudretli bir vücudu canlı bir iskelete benziyordu. Tam Çerkez yapısıydı. Geniş omuzlar, ince bel, uzun bacak ve kollar. Kocaman, sarışın bir kafa, kısa bir burun ve gayet solgun gözler.

"O odada istisnasız, bu kocaman Çerkez, herkesi gölgede bırakıyordu..." (Erkekçe, Temmuz 1988)

İSMET BEY DEVREDE

MUSTAFA Kemal, Ethem Bey ile ağabeylerini, Ali Fuat Paşa ile beraber uzaklaştıramayınca, İsmet Bey devreye girmişti. Aynı zamanda Genelkurmay Başkanı olan İsmet Bey (İnönü), Batı Cephesi kumandanı olur olmaz, sanki sırf Ethem Beyi ezmek ve yok etmek için o vazifeye gelmişçesine, Ethem Beyi çileden çıkaracak emirler yağdırmaya başlamıştı.

Mustafa Kemal ve İsmet Beyle aynı hizipten olan Falih Rıfkı Atay, İsmet Beyin davranışlarını ve gayesinin ne olduğunu şu şekilde anlatıyor:

"Gerilla devrinin en fırtınalı günlerini geçiriyorduk. Mustafa Kemal Paşa Batı cephesini ikiye ayırarak Albay İsmet'le Albay Refet'in komutası altına vermişti. Genelkurmay Başkanlığı Albay İsmet'in üstünde idi. Refet'i can düşmanı bilen ve Konya'da kendine karşı hazırlık yaptığını öğrenen Ethem iyice huylanmıştı.

"Albay İsmet'in komutası altındaki birliklere ilk emri şu idi:

" '1.Komutanlar ihtiyaçları olan parayı cepheden isteyeceklerdir. Hiç bir sebeple ve hiç bir ihtiyaç için halktan para istemeyeceklerdir.

"2. Komutanlar ihtiyaçları olan askeri, cepheden isteyecekler ve kendileri memleket içinden ne asker toplayacaklar, ne askere gelmiyenleri kovuşturacaklardır.

"3. Komutanlar halktan hiç kimseyi tutuklamıyacak ve yargılamayacaklardır. Şikayetlerini cepheye bildireceklerdir. Cephe komutanından başka hiç kimsenin idam hükümlerini tasdik etmeye ve uygulatmaya selahiyeti yoktur.'

"Bu bildiri doğrudan doğruya Ethem gibi, Demirci Efe gibi Çete baş-

M.Kemal'a telgraf çeken Ethem Bey "Bundan sonra emirleri Meclisten alacağım" diyordu

larını amaç edinmekte idi. İlk önce Ethem Mustafa Kemal Paşaya bir telgraf çekerek bundan böyle raporlarını Meclis başkanlığına vereceğini ve yalnız ondan emir alacağını bildirmiştir." (Çankaya.. s.272)

BU NE BİÇİM ZİHNİYET?

AÇIKÇA görüldüğü gibi İsmet Bey, politika, komitecilik, kulis faaliyetleri nedir bilmeyen Ethem Beyi çileden çıkarmak istiyordu. Mertçe çarpışmaktan başka birşey bilmeyen Ethem Bey bu davranışı hazmedemiyordu.

İsmet Bey uzaktan uzağa bu tâmimî neşredeceğine, Ethem Bey ve benzeri Kuvayı Milliye kumandanları bir araya toplasa ve onlarla birlikte durumu müzakere etse, daha iyi olmaz mıydı? O devrin şartları bu derece mütehakkimâne bir üsluba ne derece uygundu?

İsmet Bey, daha işbaşına gelir gelmez, Ethem Beyin kolunu kanadını kırmaya çalışıyordu. Ethem Beyin bunu hazmetmesi elbette ki mümkün değildi. Nitekim bunu hazmedemeyeceğini ortaya koyacaktı. Ethem Bey, İsmet Beyin yaptığı gibi kapalı kapılar ardında konuşup, neler yapacağını planlamayacaktı. Ne düşündüğünü bizzat İsmet Beyin Yüzüne karşı dobra dobra söyleyecekti.

Falih Rıfkı Atay, İsmet Beyin tamiminden sonra Ethem Beyin neler yaptığını, Ethem Beye dayanarak şu şekilde naklediyor:

"...Mecliste çok kimseler eğer çeteler ortadan kalkarsa, ordusu ile başbaşa kalan Mustafa Kemal'le baş edilemeyeceği fikrinde idiler. Cephe komutanlığından pek kuşkulanan Ethem'in kendi anlattığı şu olay o günlerdeki havayı pek iyi kavratmaktadır:

" '15 kadar muhafızımla ve doktorumla trene binerek Kütahya'dan Eskişehir'e gittim. Maksadım cephe komutanı ile karşı karşıya anlaşmazlıkları görüşmekti. Bundan sonra da Ankara'ya gidip Mustafa Kemal Paşa ile konuşacaktım. Pek uygunsuz giden işlerin bir yola girip giremeyeceğini anlamak istiyordum? Akşamdan önce Eskişehir'e vardım. Kendi yerimde dinlenirken Kuva-y-ı Seyyare'de yüzbaşı İsmail Hakkı efendi çıkageldi. İzinli olarak Eskişehir'de bulunuyormuş. Kendisine şu emri verdim:

" 'Git bak. İsmet Bey karargâhında ise kendisini gör. Görüşmeye geleceğimi haber ver.'

"Yüzbaşı gitti, bir saat sonra geldi. Güneş batmıştı. Bana şu cevabı getirdi:

" 'Karargâh komutanını gördüm. Ordu komutanının işi varmış. Bu akşam kimseyi almayınız.' diye emir vermiş. Yarın gelirlerse görebilirler, dedi komutan.

"Bu cevap beni büyük hayrete düşürdü. Düşünceye daldığımı gören ve henüz ayakta duran yüzbaşının şu sözleri ile uyandım:

" 'Efendim, kuvay-ı Seyyaremizin ordudaki 'irtibat zabiti' ile dün konuştum. Onun söylediğine göre İsmet Bey bugünlerde hastahaneden çıkmış Kuvay-ı Seyyare subaylarına rastladığı zaman onlara hakaret etmek için bahane arıyormuş. Ben de karargah subayından nezaketsizce bir muamele gördüm.

"Bu sözler, acısı altında inlediğim hastalığın gerdiği sinirlerim üzerinde öyle bir kırbaç tesiri yaptı ki, hiç bir taraftan ciddilik ve samimilik eseri görmediğim bu ortaklık hayatına bir son vermeliydim, bu artık kaçınılmayacak bir fırsattır, yeter ki İsmet Bey'le buluşayım, hele beni hafife aldığını göreyim, diye düşündüm ve içimden böyle bir hal karşısında ne yapacağıma da karar vermiştim. Oturduğum yatağımdan fırladım. Arkadaşlarıma:

" 'Arkamdan gelin!' dedim.

"Hep birlikte sokağa fırladık. Karargâh oturduğum eve uzak değildi. Yürürken en güvendiğim arkadaşlardan ikisine bazı direktifler verdim. Karargâh kapısına yaklaştık. Çifte nöbet bekleyen askerler emir almış olacaklar ki:

" 'Yasaktır efendim, nöbetçi subayına haber verelim' dediler.

"Birisi zili çalmak istedi ise de önlendi. Nöbetçilerin yanına arkadaşlarımdan dördünü bırakarak öteklerle Nizamiye kapısından içeriye daldım. Bu atakla İsmet Bey karargâhının kapısı bizim elimize geçmiş demekti. Hızla İsmet Beyin bulunduğu ikinci kata çıktık. Yaver ve kurmaylar odasının kapısına bakan merdivenin başına iki nöbetçi diktikten sonra kendimi koridorun sonundaki komutanlık odasının kapısında buldum. Odanın kapısını vurmakla açıp içeri girmekliğim bir oldu. Arkadaşlarımı koridorda bıraktım.

"İsmet Bey koltukta idi. Karşısında ayakta levazım subayı duruyor, yüksek sesle kendisine bir şeyler söylüyordu. En son işittiğim kelimeler Kuvay-ı Seyyare' idi. İsmet Bey beni görünce şaşırmış halde ayağa kalkarak kısa bir duraklama geçirdi. Sonra gergin adımlarla bana doğru geldi. Yüzündeki şaşkınlık gülümsemeye çevrilmişti. Ellerimi tutarak nabzımı yoklayarak, kollarımı okşayarak:

" 'Ne vakit teşrif ettiniz? Sizi ateşli ve sıkıntılı buldum. Rahatsızlığınız nasıl?' diye beni masaya doğru çekti. Karşı karşıya oturduk." (A.g.e., s.272-273)

Şu tablo bile Çerkez Ethem Hâdisesi'nin ana fikrini ortaya koymaya kâfidir. Ethem Bey, diplomasiden, art düşüncelerden habersizdir. Söylemek istediğini mertçe, çekinmeden söylemektedir. Oysa karşısındaki siyaset kurdudur. Geriden geriye kuyusunu kazmaya çalıştığı Ethem Beyi, öfkeli bir şekilde karşısında görünce derhal taktik değiştirmekte ve bir anda yumuşamaktadır.

Ethem Beyle görüşmemek için binbir türlü bahane icad eden ve görüşmekten kaçınan İsmet Bey, Ethem Beyi apansız karşısında görünce neye uğradığını şaşırmıştı. Pabucun pahalı olduğunu gören İsmet Bey bu defa alttan almaya başlamıştı.

Ethem Bey, İsmet Bey'e hitaben, "Beyefendi izin veriniz de levazım reisiniz bizi yalnız bıraksınlar" demişti. Bundan sonra olup bitenleri Falih Rıfkı Atay'ın Ethem Beye dayanarak yaptığı nakillerden takip edelim:

"İsmet Beyin işareti üzerine reis elindeki kâğıtları masanın üzerine

bırakarak çıktı. Ben hemen şunları söyledim:

"Samimilikten eser kalmıyan aramızdaki münasebetlere son vermiye geldim. Şu günlerde aleyhimizdeki maskeli ve maskesiz hareketlerden maksat nedir? Eğer bana ve Kuvay-ı Seyyare'ye ihtiyaç kalmamışsa açıkça söyleyin, hemen dağıtayım. Görüyorsunuz ki hastayım. Kafaca, vücutça dinlenmiye ihtiyacım var. Ben sizinle açık görüşüyorum ve böyle cevap vermenizi istiyorum.'

"İsmet Bey:

" 'Allah şu fesatçıların cezasını versin', dedi. Samimi söylüyorum ki ben sizi Fuat Paşa'dan daha çok seviyorum. Emin olunuz, memleket müdafaasında size ve kuvvetlerinize lüzum kalmadığı inancında değilim. Fakat görüyorum ki bire bin katan nifakçılar sizi hakkımda şüpheye düşürmüşler. Bütün bu anlaşmazlıkların eskisi gibi ortadan kalkmasını istiyorum. Ben sizin gibi arkadaşların fedakârlığına güvenerek ordu komutanlığını alıp geldim. Önce şunu söyliyeyim ki sizi hizmetlerinize uygun düşecek bir askeri üniforma içinde görmek istiyorum. Rütbenin derecesini siz tayin ediniz. Karar vermek ve emrini almak benim vazifemdir. Refet Bey meselesine gelince İstiklâl Mahkemesine verdiğiniz dosyayı geri aldırınız. Bu yargılamanın bırakılmasını rica ederim. Refet Bey sizi daima takdir etmiştir. Size istediğiniz yerde tarziye verecektir.'

FEVZİ ÇAKMAK PAŞA— Mustafa Kemal'den daha kıdemliydi. Ama diğer bazı kumandanlar gibi rütbe meselesini problem yapmamış ve Mustafa Kemal'in bütün icraatlarına kayıtsız şartsız destek vermişti.

"RÜTBE MERAKLISI DEĞİLİM"

İSMET Bey kulaklarını avucunun içine almış, gözlerini gözlerime dikerek verecek cevabı bekliyordu. İltifatına teşekkür ettim. Rütbe meraklısı olmadığımı söyledim. 'Sırası düşünce zararlı gördüğüm bazı vatandaşların, hattâ bazı akrabamın idam kararlarını imza ettim. Rütbe alırsam küçülürüm. Ben bu lütfa kuvvetlerinle çalışan subayları layık görürüm' dedim. Refet Bey'e gelince o mahkemede beraat etmesine imkân olmıyan bir sanık olduğu için Dahiliye Vekili olması bile doğru değilken nasıl olurmuş da güney cephesi komutanlığına gönderilmiş? Yarın Ankara'ya gideceğim. Dönüşte tekrar bu meseleyi görüşmek isterim. Karargâh komutanınızı da uyarmanızı rica ederim. Bu akşam size karşı biraz nezaketsizce hareket etmekliğime o sebep olmuştur.'

"Ethem: 'İsmet Bey'in konuşması tasarladığımı yapmaktan beni vazgeçirdi' diyor. Bu tasarladığının ne olduğunu derinleştirmeye hâcet yok." (Çankaya.. s.275)

Gelişmeleri tarafsız gözle inceleyen herkes görecektir ki, Ethem Bey, bütün gelişmelere ard niyetsiz olarak bakmaktadır. Son âna kadar anlaşma, uyuşma taraftarı olmuştur. En çok, perde gerisinden fitne fesat kazanı kaynatılmasına kızmaktadır. Mertçe karşısına çıkılmayıp da, sahne gerisinden birtakım ayak oyunlarıyla kuyusunun kazılmasının istenmesine çok kızmaktadır.

KÂZIM KARABEKİR PAŞA— Mustafa Kemal'den daha yüksek rütbeye sahipti. Ama Mustafa Kemal, Anadolu'ya geldiğinde, ona, "Emrinizdeyim paşam" demiş ve destek vermişti.

vay-ı Seyyare aleyhinde bildiriler dağıtmıştı. Tevfik Bey; 'Bize şerefsizlik isnat eden sizin gibi komutanı bundan sonra tanıyamam, sizinle münasebetlerimi kesiyorum' diyordu.

"Tevfik Ankara'da Ethem'e bir telgraf çekerek, "Gel işi düzelt, yoksa ben bu şartlarla bu görevde kalmam, bundan böyle de fasatlık yapanların karargâhıma yollanmasını emrettim, hepsini muhakemesiz ve kayıtsız şartsız idam edeceğim' diyordu.

"Cephe komutanının Kuvay-ı Seyyare'ye karşı tutumu meydanda idi. Ethem bu telgrafı aldığı gece Nazilli'den Demirci Efe kendisini telgraf başına çağırdı. Efe diyordu ki: 'Bundan iki buçuk ay önce Konya isyanı üzerine oraya gönderilmiştim. Miralay Refet Bey'le çalıştıktan sonra Nazilli'ye döndüm, dinlenmeye ihtiya-

Perde gerisindeki ayak oyunları Ethem'i çok kızdırıyordu

Ethem Bey, İsmet Beye de söylediği gibi Ankara'ya da gider ve orada Mustafa Kemal'le görüşür. Falih Rıfkı Atay, Ethem Beyin Ankara'ya gidişini ve ondan sonraki gelişmeleri kendi zâviyesinden şu şekilde anlatmaktadır:

"...Ethem ertesi günü Ankara'ya gitti. Ankara'da bütün nifakçılar etrafını sarmışlar, Ethem'i alabildiğine kışkırtmışlardı. 'Nasıl, sen Mustafa Kemal'e güvenme, dediğimiz vakit bize inanmıştın. Senin için ne düşündüklerini görüyorsun!' diyorlardı. Mustafa Kemal'i ise üzgün bulmuştu. Mustafa Kemal: 'Siz Kütahya'dan ayrıldıktan sonra kardeşiniz Tevfik Bey'le cephe komutanı arasında anlaşmazlık artmıştır. Acele Kütahya'ya dönmelisiniz' diyordu. Tevfik Bey Kuvay-ı Seyyare bölgesine gönderilen kaymakam İbrahim Bey'i komutası altındaki süvari kuvveti ile birlikte geri göndermişti. Sözde İbrahim Bey Kucım olduğundan kendim köyümde kaldım. Kuvvetlerimi cepheye göndermiştim. Konya'dan döndüğümde apaçık görüyorum ki şahsıma karşı entrikalar çevrilmektedir. Yanımdakiler bile aleyhime kışkırtılmaktadır. Refet Bey'den dün bir telgraf aldım. Askeri birliklerden birine komuta etmek üzere Konya'ya gel, diyor. Benim bulunduğum yer cepheye Konya'dan daha yakın. Sonra ordu birliğine benim komutan olmaklığım ne demek? Ben bunda bir samimilik görmüyorum. Bilmem siz ne dersiniz?' Ethem şu cevabı verdi: 'Refet Bey'in istediğini yapıp yapmamak senin bileceğin şey. Onu benden daha iyi tanıman lazım. Yakın vakte kadar sizinle beraber bulunmuştur. İhtiyatlı bulun. Ben de bu meseleyi meclis yolu ile halletmek için Ankara'ya gelmiştim. Fakat Mecliste bir şaşkınlık var. Bu uygunsuzluklara tam bir son vermeden Kütahya'ya dönmek zorundayım. Sür'at-

le dönüşüm Kuvay-ı Seyyare ile cephe arasında bir fenalığa meydan vermemek içindir. Refet Bey'i geri aldırmak yolu ile meseleyi halletmek isteyen mebuslar var. Refet Bey İstiklâl Mahkemesinde sanıktır. Yörük Ali ile aranız nasıldır? Birkaç gün önce bir mektubunu almıştım. Cevap veremedim. Cevabımda size sadık kalmasını tavsiye edeceğim.'

"Her şey yoluna konacağı söylendiği için Kütahya'ya gitti. İsmet Bey Eskişehir'de olmadığından onunla görüşemedi." (Çankaya, s.276)

Demirci Mehmet Efe'nin Ethem Bey'e çektiği telgrafta da görüleceği üzere, Refet Bey, güyâ kurnazlıkla Demirci'yi eline geçirip safdışı etmeyi düşünmekteydi. Nitekim sonradan Demirci Mehmet Efe üzerine de kuvvet gönderilecek, Demirci Efe af dileyecek, İstiklâl Mahkemesine çıkarılacak ve sonunda affedilecekti.

İşte Ethem Beyi öfkelendiren hâdiselerden birisi de buydu. Refet Beyin hem İçişleri Bakanı, hem Cephe kumandanı yapılmasının yanı sıra Demirci Efe gibi Kuvay-ı Milliye mensuplarını safdışı etmeye çalışması, Ethem Beyin ağırına gidiyordu.

Ethem Beyin nazarında Refet Bey suçluydu. Bunu da gizli kapaklı söylememiş, bizzat Refet Beye çektiği telgrafta söylemişti. Ethem Beye göre, Refet Bey isyanlar çıktığı sırada vazifesini yapmamıştı. Asilerle çarpışacağı yerde, "Kemâli emniyetle şoselerde gezmiş ve seyahat etmek gibi davranışlar göstermişti". Bu yüzden Refet Beyi İstiklâl Mahkemesine vermişti. İsmet Bey ise, Ethem Beye rica da bulunarak Refet Bey hakkındaki dâvâsından vazgeçmesini istemişti.

MUSTAFA KEMAL'İN ENDİŞESİ

MUSTAFA Kemal, İsmet Bey, Refet Bey ve rüfekâsının Ethem Bey ve beraberindekileri safdışı bırakmak için kesin kararlı olduğu açıktı. Niyetleri bu olduğu için Ethem Beyin hareketlerini pür dikkat takip ediyorlardı.

Ethem Beyin, İsmet Beyle yaptığı görüşme şüphesiz Mustafa Kemal'in kulağına gitmişti. Bu bakımdan her an tetikte beklemekteydi. Nitekim Ethem Beyin Ankara'ya yaptığı âni ziyarette de hazırlıklı davranmıştı. Mustafa Kemal'e yakın kaynaklara göre, Ethem Bey Ankara'ya Mustafa Kemal'i haklamak için gitmişti.

Niyazi Ahmet Banoğlu, Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk isimli kitabının 2. cildine aldığı bir anekdotta şunları kaydetmektedir:

"Çerkez Ethem, asiliğini aleniyete vurmadan evvel Mustafa Kemali kendi icraatına mâni telakki ediyor, bilhassa, kendisini bir 'baş'a bağlamak hususundaki ısrarını hazmedemiyordu. Bu hudutsuz ihtirası dolayısiyle Mustafa Kemal'i ortadan kaldırmak için zaman zaman plânlar tertip etmiştir. Bu cümleden olmak üzere bir gün, hasta olan Mustafa Kemal'in istasyondaki evinin etrafını fedaileri ile sardırıyor ve merdiven başlarını tutturuyordu. Kendisi de güya Mustafa Kemal'i ziyaret perdesi altında doğruca Mustafa Kemal'in odasına giriyor.

"Müsaade ve randevu almadan yapılan bu tepeden inme ziyaretten Paşa derhal kuşkulanıyor ve Ethem'e sezdirmeden yastığı altında bulunan tabancasına elini uzatıyor; aynı zamanda gözlerini Ethem'in gözlerine dikiyor:

"Bu sırada Mustafa Kemal'in aşağıda bulunan maiyeti de, binanın çevrilmiş ve merdiven başlarının tutulmuş olmasından şüphelenerek icap eden tedbirleri alırlar.

"Ethem, Atatürk'ün yüzündeki fütursuz ifadeden ve sofadaki ayak seslerinden kuşkulanır ve bazı afâkî sözlerden sonra hemen uzaklaşır." (s.20)

TAKTİK SAVAŞI

ETHEM Bey, Refet Beyin cephe kumandanı oluşuna, sırf Refet Beyin daha önce vazifesini tam olarak yapmadığına inandığı için karşı çıkmıştı. Öte yandan diğer kumandanlar arasında da rütbe meselesi yüzünden anlaşmazlıklar vardı. Mesela Refet Paşa İsmet Beyin Garp Cephesi Kumandanı olmasına karşı çıkmıştı. Ayrıca Ali Fuat Paşa, rütbeten kendilerinden geride olan İsmet Beyin Cephe Kumandanı yapılmasına muhalefet etmişti. Ama ne var ki, bu durum dikkatleri çekmemiş, Ethem Beyin davranışı nazarlara verilmek istenmişti.

Rütbe meselesi, Ethem Bey ve arkadaşları için fazlaca mühim değilse de diğer kumandanlar için öyle değildi. Zaman zaman rütbe ve selahiyet durumu yüzünden sürtüşmeler oluyordu. Mustafa Kemal ise bütün bunları çok iyi biliyor ve kendisinden yüksek rütbeli kumandanları bile ustaca idare ediyordu. İstiklâl Harbine katılan kumandanlar arasında Mustafa Kemal'den kıdemli pek çok kumandan vardı. Bunlardan bir kısmı şunlardı:

Cevat [Çobanlı] Paşa, Nûrettin Paşa, Fevzi [Çakmak] Paşa, Nihat [Anılmış] Paşa, Ali İhsan [Sabis] Paşa, Muhittin [Akyüz] Paşa bunlardan bazılarıydı. [Baskın Oran, Atatürk Milliyetçiliği, Ankara: 1988., s.107]

Mustafa Kemal Ethem'den şüphelenerek tabancasına sarılıyor

Mustafa Kemal, Kasım 1920 sıralarında kumandanlar arasındaki sürtüşmeleri hiç nazarı dikkate almıyor, yalnızca Ethem Beyi nasıl devre dışı bırakacağını düşünüyordu. Her şeyin bir sırası vardı. Baskın Oran Mustafa Kemal'in taktiği için şöyle demektedir:

"Mustafa Kemal, çoğunun gönlünde kendisinin yerini almak yatan kumandanlarla da savaşta aynı yaklaşım

HAKKI BEHİÇ— Mustafa Kemal'in emriyle Yeşil Ordunun ve Komünist Partisinin kurulmasında faal rol oynamıştı.

içinde olmuştur. Genellikle bilinen Fevzi [Çakmak] Paşa yanında, bunlardan bir bölümü Mustafa Kemal'den daha rütbelidir. Kıdem esasının özellikle önemli olduğu Osmanlı ordu geleneğinde bu her zaman sorun çıkarabilecek bir durumdur. Üstelik kendisinden daha aşağı rütbede olan kumandanlar da Önder'in her dediğini yapmaktan uzaktır. Örneğin, Anadolu'ya çıktığı zaman, üstelik askerlikten de ayrılmış olduğu halde kendisine ilk ve en büyük kabulü göstererek 'Emrinizdeyim, Paşam!' diyen Kazım Karabekir 'devlet şeklinin değişmesi konusunu mülki erkâna sormalı' diyerek Cumhuriyete karşı çıkmakta, Refet Paşa Demirci Efe'yi ve Çerkez Etem'i yakalamayıp kaçırmakta, mandayı savunmakta, İsmet Paşa'nın genelkurmay başkanlığını eleştirmekte, Kara Vasıf Bey başkumandanlık yetkilerine karşı çıkmaktan başka saltanat ve hilafet yanlısı olarak belirmektedir. Mustafa Kemal, bütün bunlara karşın, elindeki kadroyu savaşın sonuna kadar kimini büyükelçi atayarak, kimini başka gö-

reve kaydırarak ve genellikle sineye çekerek 'idare' etmiştir. Fakat Kurtuluş Savaşının sona ermesi, barışın yapılması, Önder'in tartışmasız biçimde yerinin sağlamlaşmasıyla cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine bu rakipler de 1925 Şeyh Sait ayaklanması ve 1926 İzmir suikastından sonra 'zararsız duruma' getirilecektir." (A.g.e., s.108)

Ethem Beyin Kasım 1920 tarihi ile Ocak 1921 tarihi arasındaki yaklaşık iki aylık hayat devresi, hızlandırılmış film gibidir. İsmet Beyin 8 Kasım 1920'de Garp Cephesi Kumandanlığına tâyin edilmesiyle birlikte, Ethem Beyi tasfiye planı devreye sokulmuş bulunmaktaydı. O andan itibaren artak Ethem Bey için çok zorlu günler başlamıştı.

Şükrü Kaya, Komünist Partisinin kurucuları arasında yer almış, Tevfik Rüştü Aras ise Komünist Partisine girdikten sonra kesiden çok kralcı kesilerek hızlı bir komünist gibi davranmaya başlamıştı.

Biz Ethem Beyin hayatında çok zorlu olan bu devrenin perdesini aralamadan önce, "Çerkez Ethem hâdisesi"nde mühim bir yer işgal eden bir kaç mesele üzerinde durmak istiyoruz. Bunlardan birisi, Yeşil Ordu-Ethem Bey münasebeti, diğeri Türkiye Komünist Partisi ile Ethem Bey arasındaki münasebettir. Şimdi bu meselelere hülâsa olarak göz gezdirelim.

YEŞİL ORDU MESELESİ

EVVELÂ şunu belirtelim ki, Ethem Beyin komünist hareketlerle uzaktan yakından alâkası yoktur. Resmi Komünist Partisini kurduran ve reisliğini yapan bizzat Mustafa Kemal'dir. Yeşil Orduyu adamlarına kurduran ve adım adım murakabe eden Mustafa Kemal'dir. Ethem Beyin bu iki hâdiseye karıştırılması tamâmen politiktir. Muhâlifleri devre dışı bırakmak için seçilmiş bir yoldur. Hesap basittir: Ethem Bey yurt dışına gitmiş birisidir ve İstiklâl Mahkemesi tarafından idama mahkûm edilmiştir. Kimler bu suçlu şahısla irtibatlı gösterilirse, onun da "çırası" yanmış demektir.

Şimdi gelelim, Yeşil Ordu meselesine: Bu cemiyet 1920 ortalarında sahneye çıkmıştı. Cemal Kutay'a göre bu teşkilâtın kuruluş gayesi şuydu:

"Yeşil Ordunun ilk kuruluş gâyesi, İstanbul hükûmetini temsil etmiş olan Damat Ferit Paşa'nın İngilizlerin teşviki ile kurduğu ve Millî Kurtuluş hareketini içinden yıkmak için faaliyete geçirdiği "Cemiyet-i Ahmediye'nin menfî ve zararlı telkinlerine mukâbil, halka hakikatleri anlatmak ve onları millî mücadelenin zaruretine inandırmak idi. Mustafa Kemal Paşa da Yeşil Ordunun bu gâye ve maksatla kurulmasına muvafakat etmişti." (Türkiye'de İlk Komünistler, s.14)

Yeşil Orduyu kuranlar Mustafa Kemal'in en güvendiği kimselerdi. Resmi olmayan bu teşkilatın bütün faaliyetlerinden Mustafa Kemal haberdardı. Yeşil Ordunun kadrosunda 14 Büyük Millet Meclisi âzası bulunuyordu. Umumi Merkezinde, ilk kabinedeki Sıhhiye ve sonra Dahiliye ve Maliye Vekili Hakkı Behiç, eski valilerden Tokat Mebusu Nâzım, Muğla mebusu Yunus Nadi (Abalıoğlu), Saruhan Mebusları İbrahim Süreyya ve Reşid, Eskişehir Mebusu Eyüb Sabri, İzmit Mebusları Sırrı ve Hamdi Namık, Dersim Mebusu Dr. Mustafa, Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi, Eskişehir Mebusu Husrev Sami ve Bursa Mebusu Muhiddin Baha (Pars) vardı.

Yeşil Orduya giden bu mebusların yemin merasimi Hakkı Behiç'in evin-

Yeşil Orduyu kuranlar Mustafa Kemal'in en güvendiği kimselerdi

de yapılmıştı. Bunlar arasında en faal olanları şunlardı: Hakkı Behiç, Yunus Nadi, Eyüb Sabri, Nâzım ve Reşid Efendi (Dr. Fethi Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ankara: 1967., s.146)

Mustafa Kemal, Nutuk'ta bu teşkilatın kurucularının yakın arkadaşları olduğunu itiraf etmekte ve şöyle demektedir:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükümetinin teessüsünden sonra Ankara'da, 'Yeşilordu' namı altında, bir cemiyet teşekkül etti. Bu cemiyetin, ilk müesseseleri, pek yakın ve malûm arkadaşlardı." (Nutuk., c.2., s.467)

Mustafa Kemal Nutuk'ta o günün manzarasını çizerken, ortada bir ordu bulunmadığını, âsilerle mücadele edecek düzenli güçler olmadığını, yer yer milli müfrezeler kurulduğunu anlattıktan sonra sözü Yeşil Orduya getirerek şöyle demektedir:

"Yeşilordu teşkilâtının ilk müteşebbisleri meyanında bulunan yakın arkadaşlar, mahzâ bana yardım maksadıyla ve beni ayrıca yormamak fikriyle, kendileri teşebbüs alarak, faaliyette bulunmayı münasip görmüşler. Bana, yalnız, nâfi bir iş yapacaklarını söyleyerek, basit bir tarzda bu teşebbüslerinden bahsetmişlerdi." (A.g.e., s.468)

Bu teşkilâtın asıl gayesi milli müfrezeler teşkil etmekti. İlk başta kontrol tamamen Mustafa Kemal'in arkadaşlarının elindeydi. Ancak, Yozgat isyanını bastırmak için Ankara'ya gelen Ethem Bey de ağabeyi Reşid Beyin dalâletiyle bu teşkilata girmişti. Dolayısıyle Ethem Beyin birliği Yeşil Ordunun belkemiğini teşkil etmişti.

Yeşil Ordu kurulduğu sırada, başta Mustafa Kemal olmak üzere devrin ileri gelenleri Rusya ile çok sıkı dostluk kurulmasını müdafaa ediyorlardı.

TBMM Hükümetinin Maarif Vekili Dr. Rıza Nur, hatırlarında Mustafa Kemal'in Yeşil Orduyu ve bolşevikliği nasıl müdafaa ettiğini şu şekilde anlatmaktadır:

"...Derken bir gün Hey'et-i Vekile içtimâ etti. Mustafa Kemal söze başlayıp şunları söyledi: 'Arkadaşlar! Biliyorsunuz çok zamandır komünist teşkilâtı ile meşgulüm, herşeyini yaptık. Mükemmel bir kuvvet olarak Yeşil Orduyu vücuda getirdik. Bu memleket ancak Bolşeviklik ile kurtulur. Artık zamanı gelmiştir. Kararınızı verin. Türkiye'nin Bolşevik ve komünist olduğunu cihana resmen ilan edeceğim' dedi. Yeşil Ordu dediği, Ethem'in kuvvetleri. Hiç ses yok. Galiba, vekiller hepimiz de donduk kaldık. Bir müddet sonra Fevzi'ye [Çakmak] reyini sordu. O, 'Muvafık' dedi. Süratle başkalarına soruyor. Kimse birşey demiyor. 'Demek karar verildi' dedi." (Hayat ve Hâtıratım, C.3., s.650)

MECLİSTEKİ KONUŞMA

MUSTAFA Kemal'in, 'Biz de Bolşevik olalım" düşüncesi, Ankara'da büyük yankı uyandırmıştı. Mecliste hayli gürültülü tartışmalar olmuş, milletvekilleri Mustafa Kemal'i soru bombardımanına tutmuştu. Mustafa Kemal 3 Temmuz 1920 tarihli gizli celsede şöyle diyordu:

"...Biz bolşeviklerden bahsettiğimiz zaman bir bolşevik Rusyası, Sovyet Cumhuriyeti var ve onların vesaiti var ve bizim düşmanımızın düşmanıdır. Biz kendi maksadımızı kurtarmak için bunlarla birleşebiliriz. Yoksa kendi maksadımızı bırakıp da onlara köle olalım meselesi mevzubahis değildir. Onun için bu nokta bilâ kaydüşart bolşevik olalım demek değildir. Belki olmayıveririz ve evvelden olalım desek belki kabul etmezler. Onun için evvelâ, noktai nazarımızı bilelim. Ondan sonra dost olarak, bir kuvvet olarak kendilerine müracaat edebiliriz." (TBMM Gizli Celse Zabıtları., c.1, s.72)

YOLLAR AYRILINCA

MUSTAFA Kemal ilk başta işte böyle düşünüyordu. Yeşil Orduyu da kendi adamlarına "yedek kuvvet" olarak kurdurmuştu. Ethem Bey ve kuvvetlerinin bu teşkilata dahil olmasına ilk başta göz yummuştu. Ancak Yozgat isyanından sonra Ethem Beyle karşı karşıya gelince bu defa elindeki silahın geri tepeceğini düşünmüş ve Yeşil Ordu Cemiyetini lağvettirmiş, yerine Komünist Partisini kurdurmuştu.

Mustafa Kemal'in yakın adamı ve Yeşil Ordunun bir numaralı sîması Hakkı Behiç, teşkilatın lağvedildiğini açıklayınca bazı mebuslar buna karşı çıkmıştı. Bunun üzerine Hakkı Behiç şöyle demişti:

"Yeşil Ordu aleyhinde yapılan propagandalarda, bunun bir irtica teşkilâtı olduğu söyleniyormuş. Binâenaleyh, ben de bundan sonra doğrudan doğruya komünistlik edeceğim. İsteyen benimle beraber çalışır." (İlhan Darendelioğlu., Türkiye'de Komünist Hareketler, s.62)

Yeşil Ordunun kontrolünün Ethem Beye geçtiğini gören Mustafa Kemal, bundan ürkmüş ve Ekim 1920 başlarında Yeşil Orduyu lağvettirmişti. Bu karar 20 Ekim 1920 tarihli ve Mustafa Kemal ile Hakkı Behiç imzalı bir tâmimle duyurulmuştu. bu tâmimde, Yeşil Ordunun resmî Türkiye Komünist Fırkasına inkılâp ettiği belirtiliyordu.

Dr. Rıza Nur, hatıralarında o günleri şu şekilde anlatmaktadır:

"Memleketin kurtulması ancak bolşevik olmakla mümkündür' diyor. Hakkı Behiç, Yunus Nadi, Adnan, Tevfik Rüştü ve daha birkaç kişiyi başına topladı. Programlar, nizamnâmeler yaptılar, bastırdılar.. Tepesi kırmızı kadife kalpaklar giydiler. Hele Tevfik Rüştü hareketli bir komünist oldu." (Hayat ve Hâtıratım., c.3, s.649)

YALÇIN KÜÇÜK— "İnönü bucağında bir meydan muharebesi ve İnönü zaferi yok."

Mustafa Kemal'in talimatıyla Türkiye Komünist Partisi kuruldu

Mustafa Kemal'in talimatıyla kurulan Türkiye Komünist Partisinin genel sekreterliğine eski Dahiliye Vekillerinden Hakkı Behiç Bey getirilmişti.

Genel Merkez üyeliklerine ise: Fevzi Çakmak, Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Özalp, Refet Bele ve İsmet Bey (İnönü) seçilmişti.

Komünist Partisinin kurucuları arasında yer alan diğer tanınmış simalar şunlardı: Celal Bayar, Dr. Tevfik Rüştü Aras, Refik Koraltan, Bahriye Vekili İhsan [Topçu İhsan], Mahmut Esat Bozkurt, Yunus Nadi Abalioğlu, Kılıç Ali, Şükrü Kaya, Eyub Sabri, Besim Atalay... (Türkiye'de Komünist Hareketler.. s.97-98)

EMİR KULLARI

BU simalardan birçoğunun komünizme karşı oldukları bilinmektedir. Ama ne var ki, hepsi de Mustafa Kemal'e kayıtsız şartsız bağlı olduklarından, sırf onun talimatını yerine getirmek için Komünist Partisine girmişlerdir.

Partinin Genel Sekreteri Hakkı Behiç, partiyi nasıl ve niçin kurduklarını şu şekilde açıklıyor:

"Mustafa Kemal Paşa, tamamiyle Rus inkılâbının aynını hedef tutmak şartıyla bir Komünist Partisi kurulmasını bana teklif etti. Bu teklif, Rusya'dan gelmekte olan tehlikenin ilzam ettiği bir fikir mahsulü ve siyasi zaruret şeklinde izah etti. Bende bu vaziyeti bir fedakârlık olarak telâkki ile, öylece kabul ettim." (Feridun Kandemir, Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası, s.115)

Yeşil Orduyu adamlarına kurduran, Ethem Beyin de bu teşkilata girmesi üzerine ürküp lağvettiren ve daha sonra Komünist Partisini kurduran Mustafa Kemal, şartlara göre yeni yeni ataklara girişmekten çekinmiyordu.

Araştırmacı Yalçın Küçük, 1920 yılının değerlendirmesini yaparken, o yılda Ethem Beyin durumu ve Yeşil Ordu ile Komünist Partisinin kuruluşu için şunları söylemektedir:

ÇERKEZ ETHEM'İN PRESTİJİ

Yeşil Ordunun kontrolünün Ethem Beye geçtiğini gören Mustafa Kemal, bundan ürkmüş ve Ekim 1920 başlarında Yeşil Orduyu lağvettirmişti.

1920 YILINDA Anadolu'da bir büyük prestij daha var. Mustafa Kemal her defasında Ankara kapılarında karşılıyor. Bitmek bilmeyen iç isyanları bastırmaya hep Çerkez Ethem'in gerillaları çağrılıyor. Çerkez Etem'in prestiji çok yüksek. İttihat ve Terakki'nin Müslüman toplumlarda İttihad ve Terakki türünden burjuva-demokratik ihtilâller için geliştirdiği Teşkilât-ı Mahsusa'nın çok sayıdaki mensubundan sadece birisi olan Etem'in yıldızı parlıyor. Etem, Balıkesir'i kurtardıktan sonra yaptıklarıyla ilgili olarak, anılarında, Bize Teşkilat-ı Mahsusa kurslarında zafe-

rin herşeyden önce halkı safına almak ve ümitli olmak olduğu öğretilmiştir' diye yazıyor. (Cemal Kutay, Çerkez Etem Dosyası, c.1, İstanbul: 1977., s.227) Etem, yaptıklarıyla, halk arasında kendi prestijinin yükselmesiyle birlikte düzenli ordu yerine gerilla kuvvetlerinin propagandasını da yapmış oluyor.

Mantıksal olarak, Türkiye Komünist Partisi'nin ve disiplin altına alınmaya mukavemet etmesi halinde Çerkez Etem'in ortadan kaldırılmasıyla, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının işleri bitmiyor. Mantıksal olarak yerlerine, sahtelerinin konması gerekiyor. Ve mantıksal olarak gerekli olan tarihsel olarak gerçekleşiyor. Türkiye Komünist Partisinin yerine 'resmi' Türkiye Komünist Fırkası kuruluyor. Başkanı, Mustafa Kemal'in kendisi. Çerkez Etem'in Kuvay-ı Seyyaresinin yerine Yeşil Ordu kuruluyor. Bütün bunlar, 1920 yılının sonbaharı ile 1921 yılının kışında oluyor. Tarih sahnesine çıkıyor ve sonra işlevlerini yerine getirmiş olarak kayboluyorlar." (Türkiye Üzerine Tezler, 2, İstanbul: 1984, s.624)

ENVER PAŞA— Ethem Bey, Enver Paşa'nın Rusya'daki mücadelesini can u gönülden destekliyor ve bir an evvel o mücadeleye iştirak etmek için can atıyordu.

DAMA TAŞA GİBİ

KÜÇÜK'ÜN de dediği gibi, politika ustaları, teşkilatları ve şahısları, plânları istikametinde, tıpkı bir dama taşı gibi kulanabilmekte, birisini ortadan kaldırırken yerine diğerini koyabilmektedir.

Ethem Beyin komünistlikle uzaktan yakından alâkası olmadığı kesindir. Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Celal Bayar ne kadar komünistse, Ethem Bey de o kadar komünisttir. Kaldı ki, Ethem Beyin diğerleri gibi resmi Komünist Partisine bulaşmışlığı bile yoktur.

Ethem Bey, Birinci Dünya Savaşı yıllarından Rusya ve Çin'deki esir Müslümanları istiklâline kavuşturma harekâtına iştirak etmişti. Esir Müslümanların hürriyetlerine kavuşacağına dair ümidini hiçbir vakit kaybetmeyecek, Enver Paşanın mücadelesini can u gönülden destekleyecek ve ona iltihak edip, onunla birlikte çalışmak için can atacak ve bu ümidini Enver Paşa şehit düşene kadar muhafaza edecekti.

Ethem Bey, Çarların yaptığı zulümden sonra, Bolşeviklerin de Müslümanlara zulmetmeye başlaması üzerine düşüncelerini şu şekilde dile getirmekteydi:

"...Aradan az zaman geçince Kafkasya'daki milletler aleyhinde yine Rus zulmü başladı. Çarlığın yaptığını Bolşevikler daha başka metodlarla devam ettirdiler.

"Gerçekten de komünistler, Müslüman-Türklere istiklâl vaad ederek Çar'ın zulmüne karşı kendi tarafına çekip ayaklandırdıkları halde ve onlardan hâkim oluncaya kadar çok hayatî istifâdeler sağladıkları halde, sonradan Çarlığın zulmünü aratacak mezalime giriştiler, sadece maddelerini

değil, ruhlarını da, milli varlıklarını sömürüp yok etme yolunu tuttular..."

DOĞRUYU BULMAK ZOR DEĞİL

HADİSELERİ insafla tetkik edenler, Ethem Beye bulaştırılmak istenen komünizm yaftasının iğretiliğini derhal farkedecektir. Tıpkı, bütün adamlarıyla Yunan safına iltihak edip, Yunanlılarla beraber askerlerimize karşı savaştığı yalanı gibi...

Ethem Bey, birkaç yakın adamı dışında bütün adamlarını geride bırakacak, o gönüllüler Yunanlılara karşı çarpışacak ve Mustafa Kemal'le İsmet Beyin "zafer" olarak takdim ettikleri I. İnönü savaşında ve diğer savaşlarda Ethem Beyin o askerlerinin unutulmaz katkısı olacaktı.

Ethem Beyin komünistlikle uzaktan yakından alâkası yoktu

YUNUS NADİ— Hatıralarını Nutuk'tan önce yazdığı için "Gediz mağlubiyeti tezi"ne tepe düşüyor.

Ethem Beyin 5 Ocak 1921'de cepheden ayrılışına kadar geçecek iki aylık zaman enteresan hâdiselere sahne olmuştur. O hadiselere geçmeden önce, Mustafa Kemal'in ısrarla mağlubiyet olarak takdim ettiği Gediz muharebeleri ile, I. İnönü savaşı üzerine yapılan bir değerlendirmeye göz gezdirmek istiyoruz.

Araştırmacı Yalçın Küçük, Türkiye Üzerinde Tezler'in 2. cildinde, Gediz Muharebeleri ve I. İnönü savaşı için şunları söylüyor:

"Türkiye tarihinin bu en karışık ve çözülmemiş 1920/21 kışı yeniden kurulurken, tarih, mantıksal olarak yeniden yazılırken bir noktanın daha eklenmesi gerekiyor. Bu nokta şu: Politika acımasızdır ve açtır. Mutlak 'başarı' ister. Etem, 1 Ocak 1921 tarihinde İnönü'de İsmet Bey'e çektiği telgrafı şöyle bitiriyor: Tarih beni az ve sizi çok lânetleyecektir. Bakı ilk selâm' (Yunus Nadi, Çerkez Etem Kuvvetlerinin İhaneti, İstanbul: 1955, s.105) Anılarında, kendisini, çaresiz ve bilgisiz göstermeye çalışan Etem, burada çok cüretli ve bilge konuşuyor. Politika 'başarı' istiyor. Ve işte politikanın 'başarı' istediği tam bu tarihte, 'İnönü zaferi' çıkıyor. İnanılmayacak gibi.

"Eğer tarihin bilim dışı, Tanrı'nın lütfu türünden, yardımların olabileceğine inanılmazsa, İnönü Zaferi'nin olmaması gerekiyor, başka bir deyişle, İnönü Zaferi olmasa, Mustafa Kemal ve arkadaşları bunu yaratırlar. Yaratmak zorundalar. Daha başka bir deyişle şöyle: Bu ince senaryonun çok kötü bir biçimde oynanarak sırıtmasını önlemek için Mustafa Kemal ve arkadaşlarının İnönü zaferine ihtiyaçları var. Mantıksal olarak ihtiyaçları var.

MEYDAN MUHAREBESİ VAR MI?

TARİHSEL olarak ise İnönü zaferi yok. İnönü bucağında bir meydan muharebesi ve İnönü zaferi yok. Buna karşın Gediz'de, bir zafer olmas bile, bir başarı var. Buna karşın Gediz'de, kesinlikle, bir yenilgi yok. Nutuk'ta ise şunlar var: 'Baylar, dalgalı, düzensiz ve komutasız birtakım savaşlardan sonra, bildiğiniz üzere, Gediz'de yenildik." (Atatürk, Nutuk, c.2., Ankara: 1978, s.367) Mustafa Kemal, Büyük Nutuk'ta, 'Gediz'de yenildik' diyor, fakat söyledikleri tarihe denk düşmüyor. Çerkez Etem'in söyledikleriyle ise tümden çelişiyor. Çerkez Etem,

anılarında, şunları söylüyor: 'Bizler Gediz'de, düşmana milli ordunun mevcudiyetini isbat için dövüşmüştük. Zafer de kazanmıştık. Böylelikle gayemize vasıl olmuştuk. Fakat bu netice yanlış tefsir edilmiştir. Zannedilmiştir ki bu taarruzu mevki hırsı ile yaptık. Bu asla doğru değildir.' (Cemal Kutay, Çerkez Etem Dosyası, İkinci Cilt, İstanbul: 1977, sayfa 20) Gediz taarruzunu öneren Çerkez Etem, bundan, 'zafer' olarak söz ediyor." (A.g.e., s.626)

Mustafa Kemal'in "Gediz'de yenildik" sözleri tarihe denk düşmüyordu

Gediz muharebesinin olduğu sırada, millet yeis içerisinde idi. Herkes bir zafere susamıştı. İşte böyle bir atmosferde, Mustafa Kemal, gizli-saklı değil, aleni olarak, "yenildik" diyor. Ethem Bey ise ısrarla "yendik" diyor.

Milletin zafere susadığı bir vasatta, bir liderin ısrarla "yenildik" demesi ne derece doğrudur? Oysa ortada bir mağlubiyet yoktu.

Gediz'den ısrarla mağlubiyet olarak bahseden Mustafa Kemal, İnönü'deki muharebeden "meydan muharebesi" ve "zafer" olarak bahsediyor. Şüphesiz İnönü'deki bir galibiyet milletin kuvve-i maneviyesini yükseltmiştir. Ancak, o moral Gediz muharebesinin hemen akabinde sırınga edilse daha iyi olmaz mıydı?

KÂZIM ÖZALP— Mustafa Kemal'i tekzip edercesine konuşuyor ve Gediz taarruzunun, Genelkurmayın muvafakati alındıktan sonra yapıldığını söylüyor.

ÜÇ BÜYÜK PAŞA

YALÇIN Küçük, Gediz Muharebesi ile İnönü muharebesini araştırmaya dayanarak tahlilini yaparken, siyasi hâdiselere ve çekişmelere de temas ediyor.

Küçük, Ethem Beyin hayatında mühim bir yer tutan bu hâdise için şunları söylüyor:

"Mustafa Kemal, Nutuk'ta, şunları yazdı: 'Batı cephesi Komutanı, iki piyade tümeni ile Etem Bey'in Gezici Kuvvetlerini Gediz'deki Yunan Tümeninin üzerine gönderebilecekti. Bu savaştan parlak bir sonuç alacağını çok umuyordu.' Bu sırada Batı Cephesi Komutanı, Kurtuluş Savaşı'nın 'üç büyük paşası' olarak bilinen Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa ve Ali Fuad Paşa'dan üçüncüsü. Gediz taarruzu, Ali Fuad Paşanın Batı Cephesi Komutanlığı dönemini sona erdiriyor. Mustafa Kemal, Nutuk'ta devam ediyor: 'Genelkurmay Başkanlığı Batı Cephesi Komutanlığı'nın bu önerisini kabul etmedi. Çünkü, düşman ordusu bütün ile bizim ordumuzdan kuvvetli idi. Biz, daha ordumuzu kurmuş ve düzene sokmuş değildik.' Gediz taarruzunun yapılmasına karşı çıkan Genelkurmay Başkanı, Albay İsmet Bey, Gediz taarruzundan sonra Ali Fuad Paşa, Moskova'ya temsilci göndermek gerekçesiyle Batı Cephesi Komutanlığı görevinden alınıyor. İsmet Bey, hem Genelkurmay Başkanı ve hem de Batı Cephesi Komutanı oluyor. İlerde görülecek, Batı Cephesi Komutanı olarak Genelkurmay Başkanına, İnönü Zaferi ile ilgili 'başarı' telgrafı çekiyor.

REKABETİN NETİCESİ

"İnönü"den gerçekten zaferle mi çıkılmıştı?

"ÇERKEZ Etem Olayı ya da Çerkez Etem Oyunu'nun bir yanı Nizami Kuvvetler, ya da başka deyişle düzenli ordu ile Kuvvay-i Seyyare, veya bugünkü dille gezginci kuvvetler, arasındaki rekabetten kaynaklanıyor. Yunus Nadi, Çerkez Etem'in İsmet Bey'e çektiği 1 Ocak 1921 tarihli telgrafta, Çerkez'in 'A gözünü sevdiğim bıçareler! Talim ve terbiye ile 93'ten beri [1877/78 Osmanlı-Rus savaşı] kazandığınız en ufak muharebeyi gösterebilecek vaziyette olsanız, bu iddianıza o kadar hayret ve taaccüp etmiyeceğim' dediğini ileri sürüyor. Yunus Nadi, Kurtuluş savaşı ile ilgili güvenilir bir tanık olmaktan çok uzak. Ancak tanıklığı resmi tarih kayıtlarını zenginleştiriyor. Bu çerçeve içinde Çerkez Etem'in, bu telgrafta, düzenli ordu ile 1877 savaşından beri hiç bir savaş kazanılmadığını söylediğini ileri sürüyor. Gerçekten de söylüyor." (Türkiye Üzerine Tezler, s.626-627)

Nutuk'a ters düşmemek için kıvranıp duran kalem erbâbı, nice gerçekleri elinin tersiyle itmiştir. Bunlardan birisi de bütün devrimlerde Mustafa Kemal'in yanıbaşında yer almış olan Yunus Nadi'dir. Yalçın Küçük, Mustafa kemal'in bu adamının davranışı için şöyle diyor:

"Yunus Nadi, Kurtuluş Savaşı Anıları'nı 1924 yılında yazıyor. Çok ilginç bir rastlantı ile, Yunus Nadi'nin Anıları, çok üstünkörü ve kısa bir biçimde ele alınan Gediz taarruzu ile sona eriyor. Daha doğrusu, bundan sonrasını da yazmayı vaad ederek, sona eriyor. Yazamıyor. Bu yüzden yakın bir tarihte yayınlanan anıları, Yunus Nadi'nin mirasçılarının kurduğu

yayınevinin şu notu ile son buluyor: 'Yazık ki Yunus Nadi, anılarının yazmayı vadettiği bölümünü, yazmaya vakit bulup tamamlayamamıştır.' Ama mutlulukla belirtelim; daha sonraki yıllarda Atatürk Söylev'i yazarak, büyük boşluğu doldurmuştur. Fakat pek öyle görünmüyor. Gediz taarruzu söz konusu olunca Yunus Nadi'nin Anıları ile Mustafa Kemal'in Söylev'i arasında mutlu bir ilişkinin bulunduğunu iddia etmek pek zor.

"Atatürk, Nutuk'ta, Gediz mağlubiyetinden söz ediyor. Yunus Nadi, böyle bir mağlubiyetten söz edemiyor. Anıları'nı Nutuk'tan üç yıl önce yazmış olduğu için Mustafa Kemal'in mağlubiyet tezine sahip çıkamıyor. 1920 yılı sonları ve 1921 yılı başlarının tartışma ve kavgalarını bildiği için olsa gerek, bir 'orta yol' ile idare ediyor. Şöyle: 'İddialar o kadar karışıktır ki bu Gediz taarruzunun nasıl geliştiği ve nasıl nihayet bulduğu bile o saralarda bir türlü anlaşılamamış kalmıştı.' (Yunus Nadi, Kurtuluş Savaşı Anıları, İstanbul: 1978, sayfa 393) Bir sayfa sonra da 'Uşak'ın düşmesinden ve Gediz Taarruzu'nun bilinen neticesinden sonra' diye devam ediyor. Yunus Nadi'nin Anıları'ndan 'Gediz taarruzunun bilinen neticesinden' ne anlaşılması gerektiğini, doğrudan doğruya anlamak mümkün değil.

KARIŞIK İDDİALAR

FAKAT 'satır araları' okunduğunda bir anlam çıkarmak mümkün. Baştan alındığında satırlar şöyle: 'İddialar o kadar karışıktır ki bu Gediz Taarruzu'nun nasıl geliştiği ve nasıl nihayet bulduğu bile o sıralarda bir türlü anlaşılamamış, kalmıştı. Reşit Bey'in iddiasına göre düşman bozulmuştu. Eğer takip olunsa muvaffak olunurdu. O oturup kalktığı yerde 'gâvuru tepeledikti' ama nizamiye kuvvetlerinin bozgunu, vaziyeti bozdu; zaten bunlarla harp olmaz' diyordu. Etem'in pek sesi çıkmıyorsa da Reşit'in işi gücü, ordu teşkilâtının Kuvay-i Seyyare üsülüne kalbi için var kuvvetiyle propaganda etmekten ibaret kalıyordu. Yapılan şey ise bu kadar basit bir propaganda olmayıp ordu hakkında ve tahsisen bazı kumandanlar aleyhinde mütecaviz bir mahiyet almakta devam ediyordu.' Burada adı geçen Reşit, Çerkez Etem'in ağabeylerinden birisi oluyor. Kuvay-i Seyyare komutanlarından. Mustafa Kemal'in güvenine sahip." (A.g.e., s.628)

Yalçın Küçük de incelemesinde, Kuvay-i Seyyare ile nizami ordu fikirlerinin çatışmasına dikkat çekiyor. Bu iki görüşün çarpışmasını nazara veren Küçük, Kâzım Özalp'ın anlattıklarıyla, Mustafa Kemal'in anlattıklarını mukayese ediyor. Küçük'ün değerlendirmesi şu şekilde devam etmekte:

"ETEM'İN ASKERLERİ DAHA BAKIMLI"

ÇERKEZ Etem'in Kuvvay-ı Seyyare'si ile düzenli ordu düşüncesi arasında bir rekabetin olduğu çok açık. O tarihe kadar Kuvay-i Seyyare, Salihli'de Yunan'ı durdurarak, birçok isyanı bastırarak çok yüksek bir prestij sağlamış durumda. Nizami kuvvetler ise ciddi bir başarısızlık kompleksi içinde. Ayrıca Etem'in gerillaları daha bakımlı karınları doyuyor, ayaklarında ve üstlerinde giyecekleri var. Nizami kuvvetler ise tam tersi. Nizami kuvvetler ise tam tersi. Nizami kuvvetler içinde firar çok. Bütün bunlara bakıp, Kurtuluş Savaşı'na sonradan katılmasına rağmen düzenleyici niteliği dolayısıyla hızla Genelkurmay Başkanlığı'na yükselen Albay İsmet Bey'in Kuvvay-i seyyare'nin varlığından rahatsızlık duyacağı çok açık. Bu yüzden Kuvvay-ı Seyyare'nin muhtemel bir başarısından çok büyük ölçüde endişeleneceği de açık.

Kâzım Bey, daha sonraki yılların Orgeneral Kâzım Özalp'ı, Batı Cephesinin önde gelen komutanlarından

Yalçın Küçük: Ethem'in birlikleri birçok isyanı anında bastırdı

birisi. Gediz Taarruzu'nu anlatıyor. Şöyle anlatıyor: Kuvay-i Seyyare kumandanı Çerkez Etem ve arkadaşları, Gediz Bölgesinde münferit bir durumda bulunan Yunan tümenine karşı taarruz edilmesini istiyor ve bunda birtakım faydalar tasavvur ediyorlardı. Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuad Paşa da böyle bir taarruzun faydalı olacağı kanaatında idi. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ise buna taraftar değildi.' Buraya kadarı, bütün kaynaklarda aynı. Farklılık bundan sonra başlıyor.

"Mustafa Kemal, Nutuk'ta, 'Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa ile Batı Cephesi Komutanı Ali Fuad Paşa, durumu yerinde bir daha inceledikten sonra karar vermek üzere, saldırıyı geri bırakmıştı. Ama, birkaç gün sonra saldırıya karar verildiği Cephe Komutanlığınca verilen bilgiden anlaşılmıştır' diyor. Gediz taarruzu sırasında Ertuğrul Grubu Komutanı Kâzım Bey, daha sonraki yılların Orgeneral Özalp'ı, bunun tersini yazıyor: 'Neticede cephe kumandanı Ali Fuad Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'nin de muvafakatini sağlayarak taarruza karar verdi.' (Yakın Tarihimiz. Ağustos 1962. cilt 11, sayı 23. Aktaran, C.Kutay. Çerkez Etem Dosyası, İkinci Cilt, sayfa 7) Bu karar üzerine taarruz hazırlığı başlıyor." (A.g.e., s.628-629)

PAŞALAR BİRİBİRİNE TERS DÜŞÜYOR

YALÇIN Küçük'ün de belirttiği gibi, Gediz taarruzunun anlatılması esnasında Paşalar biribirine ters düşmektedir. Mustafa Kemal, Batı Cephesi Kumandanı, Ali Fuat Paşa'yı, Genelkurmayın kararına aykırı davranmakla itham ederken, Kazım Paşa ise Ali Fuat Paşa'ya dayanarak Genelkurmaydan izin aldığını söylüyor.

Mantıki ve hukuki olarak da Ali Fuat Paşa ile Kâzım Paşanın dediklerinin doğru olması lâzım. Çünkü Osmanlı disiplini altında yetişmiş olan bu paşaların, Genelkurmayın kesin muhalefetine rağmen bir harekete geçmeleri imkânsız.

Yalçın Küçük tahlilline şu şekilde devam ediyor:

"Kâzım Bey, daha sonraki yılların Orgeneral Kâzım Özalp'ı anlatıyor:

Kütahya'ya bağlı Gediz kazası, İstiklâl Savaşı yıllarında çok şiddetli çarpışmalara sahne olmuş. Ethem Bey'e bağlı birliklerle Nizamî kuvvetler, Gediz'i işgal eden Yunanlılar üzerine hücum esnasında yalnızca Ethem Bey'in kuvvetleri 200 şehit vermiş. Şimdi oldukça genişleyen Gediz'in o günleri gören evleri dile gelecek söyleseler, o civarda nasıl kanlı çarpışmaların olduğunu...

'Kuvvetlerimizi Kütahya'dan kuzeye doğru hareket ettirdik. Benim emrimdeki kuvvetler düşmanın cephe ve sağ kanadına doğru taarruz edecek. Kuvayı Seyyare de düşmanın daha sağ kanadına ve kanadın gerilerine tazyikte bulunacaktı. Düşmanın ricatı halinde de yolu kesilecekti' Bundan sonra taarruz başlıyor: 'Kuvvetlerimizi sessiz ve gürültüsüz Efendi Köprüsü denilen mevkie kadar yanaştırdık. 23-24 sabahı [Ekim 1920] taarruza geçtik. Hava yağmurlu ve sisli idi. Arazi de çok dağlık.' Sonra 'ricat emri' geliyor. Şöyle: 'Akşama kadar muharebe şiddetle devam etti. Düşman, mevzilerinde sebat ediyordu. Gece de taarruza devam edilmesine dair emir verdim. Ben bu emri verdikten sonra Garp Cephesi Kumandanlarından ricat için bir emir geldi.' Garp Cephesi Komutanı Ali Fuad Paşa, Yunan'ın dayandığını görüyor ve çekilme emri veriyor. Komutan emir verirse, yerine getirilir.

Kâzım Özalp da "Gediz'de mağlubiyet yok" diyordu...

"Nitekim İnönü Bucağı'nda böyle oldu. Birazdan 'İnönü zaferi' ile ilgili olarak çok ayrıntılı bilgi verilecek. Şimdilik çok kısa bir bilgi yeterli olacak. Bu bilgi Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi tarafından yazılan 'Türk İstiklâl Harbi' tarihinden alınıyor. 'Birinci İnönü Zaferi' ile ilgili olarak şöyle bir bilgi yer alıyor: 'Böylece, 11 Ocak sabahı iki taraf taraf kuvvetleri birbirinden haberi olmadan biri doğu, diğeri batı istikametinde çekilmişlerdi.'(Genel kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi II. Cilt Batı Cephesi 3b Kısım birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri 9 Kasım 1920-15 Nisan 1921, Ankara: 1966, sayfa 219) 'Birinci İnönü Zaferi' iki taraf kuvvetlerinin birbirinden habersiz olarak çekilmeleriyle doğuyor." (A.g.e., s.630)

Sırf Gediz ve Birinci İnönü muharebesiyle ilgili ciltler dolusu çalışma yapılabilir. Ama gelgörelim ki, yakın

tarihimizin bütününde olduğu gibi bu mühim hâdiselerde de dört başı mâmur bir çalışma yapılmış değildir.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi de, yaptığı çalışmada Nutuk'un tesirinden kurtulamadığını ortaya koymuştur.

"Çerkez Ethem Hâdisesi"nin düğüm noktasını teşkil eden Gediz muharebesi ile I. İnönü muharebesi üzerinde durmaya devam edeceğiz.

YUNAN KAYBI NASIL ANLAŞILDI?

YALÇIN Küçük, "Türkiye Üzerine Tezler"in ikincisinde, Gediz ve İnönü muharebelerini şu şekilde tahlil ediyor:

"Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi'nin aynı yayınına göre Yunan tarafının çok kayıp verdiği şöyle anlaşılıyor ve kanıtlanıyor: 'Bu sırada İnönü Bucağı tapu memurluğunun Batı Cephesine gelen bir yazısında Yunanlıların 11 Ocak 1921 saat 01.20'de birçok yaralı ve ölülerini geri taşıdığı; saat 05.20'den itibaren de büyük kısmı ile Bozöyük istikametinde çekilmeye başladığı Bozöyük'ten gelen köylü Numan Ağa'nın sözüne dayanılarak bildirmekte idi. Bu haberin doğruluğu kabul edilebilirdi. Fakat yine de incelemeye muhtaç görülüyordu. Kesif faaliyetlerinin daha çok genişletilmesi ve hızlandırılması gerekiyordu.' (Türk İstiklâl Harbi 2. cilt. Batı Cephesi 3. Kısım, sayfa: 217) Çok açık: Köylü Numan Ağa, Yunan tarafının çekildiğini görüyor ve İnönü Bucağı Tapu Memuru da bunu Cephe Komutanlığına bildiriyor.

"İnönü Zaferi' üzerinde durulacak. Kemal Atatürk ve İsmet İnönü, İnönü Bucağı'nda 'zafer' ve Gediz'de ise 'mağlubiyet' olduğunu ileri sürdüler. Şimdi tekrar Gediz'e dönme zamanı. İnönü'ye daha sonra gelinecek. Şimdi Gediz'e ve Batı Cephesi Komutanı Ali Fuad Paşa'nın 'ric'at emri' verdiği yere dönme zamanı. Kâzım Bey anlatmaya devam ediyor: 'Ben muharebeye başladığımız zamandaki yerimde, yani Kütahya ile Efendi Köprüsü arasındaki sırtlardayım. En son 61. Tümen kıt'aları çekilirken, topçu ateşiyle kovalamak gerekiyor, fakat gereken görülmüyor. Kâzım Bey, anlatmayı sürdürüyor: 'Tam bu esnada, bir köylü koşarak geldi, 'Ben' dedi, 'Size geliyorum. Yunanlılar bütün gece çekildiler, şimdi Gediz'de hiçbir Yunanlı kalmamıştır.' Ali Fuad Paşa, çekilme emri verdiği zaman, Yunan tarafı da çoktan çekilmeye başlamış." (A.g.e., s.631)

MAĞLUBİYET DE NEREDEN ÇIKTI?

YALÇIN Küçük'ün kitabına aldığı bu ifadeler, "Gediz mağlubiyeti"nin bütünüyle Mustafa Kemal hizbinin siyasi bir manevrasından ibaret olduğu ortaya çıkmakta. Zirâ ortada mağlubiyet diye birşey yok. Bilakis Gediz'e girildiği için "Galibiyet" var.

Küçük tahlile devam ediyor:

"Gediz Taarruzu'nda Ertuğrul Grubu Komutanı Kâzım Bey, bundan sonra, ne yaptıklarını da yazıyor: 'Bunun üzerine, benim ve İzzettin Bey'in karargâhında ne kadar asker varsa ve mekkarelere de er bindirerek süratle Gediz'e doğru yola çıkardım. Gediz, yaya üç saat ötede idi. Bunlar, hep atlı gidiyorlardı. Gediz'e girmelerini emrettim. Ve oradan da düşman hangi istikametten gitmişse keşif yapıp rapor göndermelerini, benim de biraz sonra orada bulunacağımı bildirdim. Vaziyet birden bire, Allah'ın inayeti ile çok iyiye dönmüştü.' Tabii işlerin birdenbire iyiye dönmesinde köylünün haber vermesinin de rolü var. Tabii savaşanların da rolü var. Şiddetli bir çatışma olduğunda hiç kuşku yok. Çerkez Etem, anılarında, çok şiddetli çatışmaların olduğunu ifade ediyor. Kayıplardan çıkıyor: 'Gediz muharebesinde verdiğimiz şehit ve yaralı sayısı, şimdiye kadar, Demirci muharebesi dahil verdiğimiz kayıpların en ağırı idi. 200

şehit ve 500 yaralı vermiştik. Bu, sâdece Kuvvay-ı Seyyare'nin kaybı idi. Nizami fırkaların şehit ve yaralı sayısı bunların haricinde idi. Düşmanın zayiatı bizimkinin aşgari iki misli idi. Halbuki o müdafaada, biz taarruzda idik.' Söyledikleri doğru ise gerçekten çok sert çatışmalar olmuş.

MUSTAFA KEMAL'İN TEZİ ÇÜRÜYOR

KÂZIM Bey, sadece Gediz'e girme emri vermekle kalmıyor. Şunları da yapıyor: 'Oradan geçen telgraf teline benim seyyar telgraf makinesini bağlattım, Kütahya merkezinden, Ankara'ya ve Erkân-ı Harbiye'ye kadar, yolu süratle açmalarını istedim. Makine başında, Mustafa Kemal, İsmet ve Fevzi Paşalar haber bekliyorlardı. Onlara bütün cereyan eden ahvali anlattım. Ve Gediz'e hareket edeceğimi söyledim.' Doğrusu, Mustafa Kemal'in Gediz'de bir mağlubiyetten söz etmesi, tüm inandırıcılığını yitiriyor. Kâzım Bey ise Gediz'e gidiyor: 'Ben de Gediz'e gittim. 61. Tümen ile Kuvay-ı Seyyare'ye mensup kuvvetler de oraya vardılar ve Gediz'in güneyinde ilerleyerek düşmanla temas ettiler'. Böylece nizami ve seyyar kuvvetler, beraberce Gediz'i kurtarıyor." (A.g.e., s.632)

Gerek Kâzım Özalp'ın söyledikleri, gerekse Yalçın Küçük'ün değerlendirmeleri bir gerçeği ortaya çıkarıyor. Mustafa Kemal'in, "Gediz mağlubiyeti tezi"nin mesnetsizliğini... İşte herşey orta yerde. Tarihte Gediz mağlubiyeti diye birşey yok. Bilakis Gediz'in kurtarılması var. Peki Mustafa Kemal, bütün hâdiseleri ânında öğrenmesine rağmen niçin bir mağlubiyetten bahsediyor? Bu davranışın sebebi şudur:

Mustafa Kemal, Ethem Beyi devre dışı bırakmayı kafasına koymuştur. Bu düşüncesini gerçekleştirmesi için de Ethem Beyin yıldızının daha fazla parlamaması lâzımdır. Ethem Beyin yıldızı parladıkça onu devre dışı bırakmak zorlaşacaktır. Bunu hesap eden Mustafa Kemal, fiilî bir mağlubiyet olmayınca bu defa "kitabî" bir mağlubiyet ortaya çıkarıyor ve komutanların ifadelerinin rağmına bir mağlubiyetten bahsediyor.

KEMALİST TARİHÇİLER NE YAPIYOR

KENDİLERİNE, "Kemalist", yahut "Atatürkçü" sıfatını yakıştırıp da Nutuk çerçevesinde kalmaktan ve o çerçeve içerisinde masalvârî kitaplar yazmaktan başka iş yapmayanlar, Gediz mağlubiyeti tezini allayıp pullayarak genç nesle takdim ediyorlar. Aynı hatayı Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesindeki "tarihçi"ler de yapıyor. Yalçın Küçük de bu hususta hayli dertli. Şunları söylüyor:

"Gediz'in kurtarılmasında, Yunan tarafının çekildiğini haber veren bir köylünün katkısı büyük oluyor. Bu köylünün, 12 yaşlarında Ahmet adında bir çocuk olduğu anlaşılıyor. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi tarafından yayınlanan bir başka ciltte şunlar yazıyor: 'Sabaha karşı Gediz'den gelen 12 yaşlarında Ahmet adında bir Türk çocuğunun, Yunanlıların gece Gediz'den çekildikleri haberini saat 08.00 sıralarında 159'uncu Alaya ulaştırması üzerine alay komutanı bu haberi derhal grup komutanına telefonla bildirdi. O da, telefonla cephe komutanından önce Ankara'da Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'e arzetti.' (Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi 2. cilt Batı Cephesi 2. Kısım 4 Eylûl 1919-9 Kasım 1920, Ankara: 1965, sayfa 326) Genelkurmay Harp Tarihi, burada Ertuğrul Grubu Komutanı Kâzım Beyin, Cephe Komutanı Ali Fuad Paşadan önce Mustafa Kemal Paşaya haber vermesini biraz kuşkuyu çekecek bir biçimde yazıyor. Halbuki Kâzım Bey, sö-

zü edilen yazısında. Ali Fuad Paşayı bulamadığını özellikle belirtiyor.

"Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi tarafından yayınlanan bu cilt, 400 sayfadan fazla. Bunun içinde Gediz Taarruzu ile ilgili bölüm 13 sayfa kadar. Böylesine 'tartışmalı' bir muharebeye bu kadar az yer ayrılması ilgi çekici. Fakat başka çare de olmadığı anlaşılıyor. Çünkü Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan Türk İstiklâl Harbi de, Gediz Taarruzu konusunda Mustafa Kemal'in Nutuk'ta söylediklerinin tersini söylemek zorunda kalıyor. Buradan da kısa tutmak mecburiyeti doğuyor.

ETHEM BEY— Hadiseler objektif bir şekilde tahlil edildiğinde, Ethem Beyi hain saymanın imkansızlığı görülüyor.

EMEKLİ SUBAYLARIN KİTABI

TÜRK İstiklâl Harbi 2. cilt, Batı Cephesi 2. Kısım' adını taşıyan cilt, 1965 yılında yayınlanmış. Kâzım Bey'in Gediz'i anlatması ise 1962 yılında olmuş. Genelkurmay Başkanlığı'nda tarih yazan emekli subaylar ise Orgeneral Kâzım Özalp'a kızmış görünüyorlar. Çünkü Gediz Taarruzu için ayrılan çok kısa bir bölüme bile şöyle bir paragraf koymayı unutmuyorlar: 'Bu taarruzun yapıldığı 24 Ekim günü ve gecesi 11'inci Tümen ile Ertuğrul Grubu Komutanlığı arasında telefon irtibatı kurulamamış ve dolayısıyla grup komutanı muharebenin seyri üzerinde hiçbir etki gösterememiştir.' Bu, herhalde, Kâzım Özalp'ın Gediz taarruzu ile ilgili olarak doğruları yazmış olmasının cevabı oluyor.

"Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi'nde, yıllardır süren İstiklâl Harbi tarihini, hiçbir tarih eğitimi olmayan emekli subaylar yapıyor. Yapılan işten, çok zengin bir arşivin bulunduğu anlaşılıyor. Fakat ne yazık ve ne anlaşılmaz bir iş! Tarihi ile bu kadar çok övünen bir devlet, savaş tarihi arşivlerini resmi tarihçilerin dışında hiç kimseye açmıyor. Bu resmi tarihçilerin çoğu ise bırakınız tarih yazmayı, tırnak içine bile nasıl alınacağını bilmiyorlar. Bir belgede yer

Mustafa Kemal, Ethem Beyi devre dışı bırakmayı kafasına koymuştu

alan raporu hem özetleyip, hem değiştirip, hem de tırnak içine alıyorlar." (A.g.e., 634)

HİSSİ TARİHÇİLİK

BU değerlendirmelere katılmamak mümkün değil. Hiçbir araştırmacının ulaşamayacağı, çok zengin tarihi vesikalar Genelkurmay Başkanlığı arşivindedir. Burada vesikaları inceleyenlerin ise selahiyetleri tartışmalıdır. Telif ettikleri kitaplardan da görüleceği üzere pek çok belgeler olduğu gibi değil de, hülasa edilerek neşredilmektedir. Nutukta tenakuza düşülecek yerlerde, açıkça atlama yapılmaktadır. Bütün bunlara rağmen mızrak çuvala sığmamakta. "Gediz mağ-

lubiyeti tezi'ni çürütmeye yetmektedir. Kim bilir, arşivdeki belgelerin tamamı açıklansa durum nasıl olacaktı?

Peki bu kadar eşsiz belgeler niçin araştırmacıların istifadesine sunulmuyor? Bir Süleymaniye Kütüphanesi, bir Başbakanlık arşivi gibi, niçin, yakın tarihle ilgili belgelerin bulundurulduğu ve bütün araştırmacıların istifade edeceği bir müessese kurulmuyor?

Bütün bu hususlar yakın tarihle ilgilenen herkesin ortak derdi. Yalçın Küçük şöyle diyor:

"Türkiye'de çok devlet kurulmuş, türklerin örgütçü bir ulus olduğunda hiç kuşku yok. Sadece örgütçü değil. Aynı zamanda kayıtlara düşkün bir ulus. Osmanlı demek, kayıt demek. Kurtuluş savaşı da öyle. Mustafa Kemal ve arkadaşları kadar kayıtçılığa düşkün bir başka ihtilalci kadro bulmak güç. Her anlarını fotoğrafa kaydetmişler. Mümkün olduğu kadar film çektirmişler. Çok yazmışlar. Hepsi duruyor. Cumhurbaşkanlığı arşivlerinin zengin bir kaynak olduğu anlaşılıyor. Ne güne duruyor? Neden açılmıyor? Türkiye ne garip bir ülke haline getiriliyor? Türkiye tarihini incelemek için ya Büyük Britanya'ya ya da Birleşik Amerika veya başka bir ülkenin arşivlerine bakmak gerekiyor. Türkiye'deki arşivler ise, sanki farelerin kemirmelerine bırakılıyor. Üniversitelerin tarihçileri ise böyle bir garabeti büyük bir suskunlukla karşılıyorlar.

"Nerede örtme varsa, saklanmak istenen gerçekler var, demek. Nerede suskunluk varsa, buna iştirak var, demek. Savaş tarihi arşivlerini, tarih eğitimiyle hiçbir ilgileri olmayan, emekli subaylara açmak, tarihi örtmeye çalışmak demek. Ancak tarihi örtmek o kadar kolay değil. Hele mesleğin profesyonelleri değillerse, hiç mümkün değil. Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi'nde de mümkün olmuyor. Çok ısrarla ve çözümü bilinen bir bilmeceyi çözercesine okunursa Türk İstiklâl Harbi ciltlerine dayanarak 'İnönü Zaferi' olmadığını göstermek mümkün oluyor. Aynı şekilde Gediz Taarruzu'nun bir yenilgi olmadığı da çıkıyor." (A.g.e.. s.634)

Gediz muharebesini inceledikçe, Nutuk'taki "mağlubiyet tezi"nin iyice çürüdüğünü görmekteyiz. Gediz'deki şiddetli çarpışmalar sonunda ordumuz mağlup olmamış, bilakis, düş-

manı çekilmeye mecbur bırakmakla ve Gediz'e girmekle büyük bir başarı kazanmıştır.

Mustafa Kemal, bu başarıyı bir tâmimle bütün Anadoluya ve bütün cephelere duyurup, halka ve askerlere moral şırınga edeceği yerde, her ne hikmetse "mağlup olduk" diyor.

Bu "mağlup olduk" tezini de kendisinden başka kimse doğru dürüst müdafaa edemiyor.

YUNANLILARIN DURUMU

TÜRK İstiklâl Harbi ciltlerine dayanarak 'İnönü zaferi' olmadığını göstermek mümkün oluyor. Aynı şekilde Gediz Taarruzu'nun bir yenilgi olmadığı da açığa çıkıyor" diyen Yalçın Küçük, Gediz'de bir mağlubiyetin mevzubahis olmadığına dair muhtelif deliller ileri sürerek şöyle diyor:

Arşivlerdeki belgeler niçin açıklanmıyor?

"Şöyle yazıyor [Türk İstiklal Harbi kitabında]: 'Gediz Taarruzu'nun yapıldığı bu günlerde Yunanlılar, Türk kuvvetlerinin 8000 er, 28 makinalı tüfek, 16 ağır ve hafif top mevcudunda olduğunu tahmin etmekte idiler. Bu sebeple, Kütahya istikametinde yapacakları bir taarruzla Türkleri geri atacaklarını sanmışlardı. Ayrıca 24 Ekim günü, Türk topçusunun ateş faaliyetinin artması, Türklerin 25 Ekim günü de taarruza devam edeceklerinin belirtisi addedildi. Bu taarruzu karşılamak için cephane durumları yetersiz olmakla beraber, 2. Tümen ve kolordu ile telsiz irtibatı sağlanamamıştı. Bu sebeple 13. Yunan Tümeni 24-25 Ekim gecesi, iki kol halinde Hamidiyehanı'na geldi. '(Türk İstiklâl Harbi 2'nci Cilt Batı Cephesi 2'nci Kısım, sayfa 325) Bu bilgiler, Yunan Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi yayınlarından aktarılıyor ve Yunan çekilmesini mazur göstermeye çalışıyor.

KARŞI HAREKÂT BAŞLIYOR

ŞUNLARI da yazıyor: 'Yunanlıların durumundan habersiz olan Ertuğrul Grubu, Batı Cephesi Komutanlığı'ndan aldığı emir gereğince 24/25 Ekim gecesi çekilmeğe başlamıştı. 'Fakat köylü çocuğu Ahmet'in haberi üzerine çekilme durduruluyor ve Kâzım Bey karşı hareketi başlatıyor; Gediz'in alındığını kabul ediyor. Şöyle: 'Gediz'e saat 09.00 sıralarında ilk önce Emet Müfrezesi, arkadan da 61'inci Tümen girdi ve bir alayını Çeltikçi yönünde bıraktıktan sonra diğer iki alayı ile Gediz'in bir kaç kilometre güney batısında tahkimata başladı.'

"Mustafa Kemal, Nutuk'ta ve Gediz Taarruzu'nu anlatırken, bir belgeye yer veriyor. Metin içinde yer alan bu belge 'Çavdarhisar, 27/28.10.1920' tarih ve mahrecini, 'Genelkurmay Başkanlığını' hitabını ve 'Batı Cephesi Komutanı Ali Fuad' imzasını taşıyor. Ali Fuad, bu telgrafında, 'usta, silahlı ve donatılmış bin erin ivedi olarak, özellikle Ankara'daki birliklerden, bu uygun değilse en yakın yerden verilmesini' istiyor. İkinci paragrafta şunları yazıyor: 'Yürüyüşler ve savaşlar giydirilebilen erlerin de elbiselerini, ayakkabılarını parçalamış; kar yağan dağlarda erler, dünden beri, çıplak ve yalınayak kalmıştır. Cephe komutanlığı Vekilliği elinde hiçbir şey olmadığından özellikle kaput, ayakkabı, pamuklu, elbise, yelek, kuçak kısacası havanın etkilerinden korunmak için ne verilmek gerekse onbeş bin üzerinden tez elden gönderilmesini önemli buyuruklarınıza sunarım' (Atatürk, Söylev, 2. cilt, sayfa 368)

Mustafa Kemal bu belgeyi verdikten sonra devam ediyor: 'Baylar, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuad Paşa'nın daha Gediz savaşının yapılmakta bulunduğu bir sırada okuduğumuz bu telyazısı kapsamının, özellikle bunda sezilen anlamın ve anlayışın pek çok dikkate değer görülmesi olağandır, sanırım. 'Mustafa Kemal'in Nutuk'ta söyledikleri, burada da, tarihe denk düşmüyor. Bu telgrafın çekildiği tarihte Gediz taarruzu başarı ile sonuçlanmış durumda. 27/28 Ekim gecesi Gediz'in güneybatısında Uşak'ın girişinde Hamidiyehanı'nda Yunan'la çok sert çarpışmalar oluyor. "(Türkiye Üzerine Tezler 2, s.635-636)

ERLERİN DURUMU

MUSTAFA Kemal Nutuk'ta, Ali Fuat Paşa'nın çektiği 27/28 tarihli telgrafı sanki Gediz'den çekmiş gibi gösteriyor. Böyle olunca, mektubun muhtevasına da bakıldığında askerlerin çok zor durumda olduğu, dolayısıyle mağlubiyetin anormal bir hadise olmadığı mânâsı çıkacak tabi. İşin doğrusu, Mustafa Kemal işini çok iyi biliyor. Aynı zamanda iyi bir "tanzimci" olduğunu gösteriyor.

Gediz nere, Uşak nere?.. Arada en azından 50 kilometre var. Ordu Gediz'den Yunan'ı kovalamış, Uşak'ın girişinde düşmanla çatışmaya girişmiş. Mustafa Kemal ise hâlâ Gediz'den bahsediyor. Her halde Ethem Bey'i devre dışı bırakmayı kafasına koymasının bunda rolü olsa gerek.

Yalçın Küçük değerlendirmesine şu şekilde devam ediyor:

"Hamidiyehanı'ndaki sert çarpışmalar için Ali Fuad acele bin er ve biraz ayakkabı ve kaput istiyor. Mustafa Kemal, Nutuk'ta, devamlı şunları yazıyor: 'Söz konusu tel yazısı, Bakanlar Kurulu'nda okunduktan sonra altına şu çıkma yazılmıştı: Bakanlar Kurulu'nda incelendi. İleri sürülen nedenler ve olaylar akla yatkın bulunmadı. Doğal olarak gerekli yardım yapılacaktır. Üçüncü alaydan, tasarlanan kuvvet gönderilecektir. İsmet. "Buradaki 'İsmet', İsmet Bey'in yerine geçiyor.

"Gediz'de nizami kuvvet erlerinin çok yoksul bir durumda olduklarını Etem de yazıyor. Anılarında şunlar var: 'Gediz Taarruzu'nda nizami kıtaatın ayağında çarık yoktu. Biz de aynı menbalara istinat ettiğimiz halde, ayakları çıplak askerimiz mevcut değildi. Bunları cebir suretiyle toplamış olduğumuz iddiası da doğru değildir. Tekrar edeyim ki bizim kuvvetlerimiz daha çok mahalli halkın evlatları idiler ve aileler de çocuklarını çıplak ayakla muhârebeye göndermiyorlardı.' (Cemal Kutay, Çerkez Etem Dosyası, c.2, sayfa 25)" (A.g.e., s.636)

HAİN SAYMAK İMKÂNSIZ

İŞTE bu şekilde hâdiselere resmî tarih zâviyesinden değil de objektif olarak bakıldığında, gerçekler gün ışığına çıkıyor. Resmî tarihin hâin göstermek istediği pek çok kişilerin öyle olmadığı görülüyor.

Yalçın Küçük şöyle diyor:

"Gerilla kuvvetlerinin, düzenli kuvvetlere göre, daha bakımlı ve daha kuşamlı olduğu kesinlikle ortaya çıkıyor. Bunların mali kaynakları hakkında da birtakım ipuçları elde edilmiş oluyor. Ve burada yazılanları, kesinlikle, ipuçları olarak kabul etmek gerekiyor. Türkiye'nin son yirmi yıllık açılım döneminde, bir veya iki ipucunu gerçeğin tümü olarak gören ve göstermeye çalışan 'geç kalmış' bilim adamlarıyla sık sık karşılaşıyor. Bu yüzden daha sabırlı araştırmalara kadar Çerkez Etem'in gelir kaynaklarıyla ilgili olarak buraya yazılanları ipucu olarak görmek zorunlu oluyor. Çerkez Etem'i bir 'hain' saymanın imkânsızlığı yavaş yavaş belli oluyor. Fakat Çerkez Etem'in bir hain olmadığı ortaya çıkar çıkmaz, bir saat sarkacı gibi bırakılınca öbür uca gidip, Çerkez'i idealize etmek için hiçbir

neden bulunmuyor. Çerkez Etem'i 'maceracı' olarak nitelemenin de, Çerkez Etem'de erken gelişmiş bir 'komünist bulmanın da hiçbir inandırıcılığı yok." (A.g.e., s.640)

Biz görüşlerimizi daha sonra söyleyeceğiz. Şimdilik, araştırmacıların görüşlerini ve kaynaklarda yazılanları nazara vermekle iktifa ediyoruz. Şimdiye kadar anlattıklarını göz önünde bulunduran Yalçın Küçük, "Çerkez Etem'i bir hain saymanın imkânsızlığı yavaş yavaş belli oluyor" diyor.

Küçük, yalnızca Gediz Muharebesini ele alarak bu hükme varıyor. "Çerkez Ethem'i hain saymayı imkânsız kılan" daha pek çok hâdise, gelişme ve delil vardır. Onlara da ileride temas edeceğiz.

Şimdi, Ethem Bey'in Gediz Muharebesinden sonra yaptıklarını takip edelim. Gediz'deki çarpışmadan sonraki diğer mühim bir hâdise, Hamidiyehanı'ndaki çatışmadır. Harp Tarihi Dairesi'nin bu hâdiseyi anlatma üslûbu enteresandır. Yalçın Küçük kitabında bu hususta şunları naklediyor:

YAKUP KADRİ— Mustafa Kemal'in yakın çevresinde yer alan edebiyatçılardan biri-si. Yazdığı edebi yazılar Refet Paşa tarafından "pek şâirane" bulunmuştu.

İSTİKLÂL HARBİNİN KAHRAMANLARI

"TAARRUZU Çerkez Etem başlatıyor: 'Etem Bey, Hamidiyehanı'nda bulunan 13'üncü Yunan tümenine 190'ıncı Alayla birlikte 27 Ekim günü öğleden sonra taarruza başladı. Bu taarruzu, 190'ıncı Alay, Muharipler, Çeltikçi istikametinde, 1'inci kuvvayi Seyyare ile bir kola Erdoğmuş Asaklar, diğer bir kısım kuvvetle de Vakıf-Gölcük-Yenikôy istikametine yönelttiler. Çarpışma şiddetli oldu, ancak 190'ıncı Alay geç kaldı: '1'inci Kuvva-yı Seyyare'nin üç saat devam eden taarruzu çok şiddetli oldu. Güneş batmadan önce Pehlivanağa Müfrezesi Asaklar batısındaki yüksek sırtları işgal etti. 190'ıncı Alay bu taarruza dört saatlik bir gecikme ile katılabildi. Bu sebepten onunda irtibat hayli güç oldu. Burada adı geçen Pehlivanağa Müfrezesi, Kurtuluş Savaşı'nın sayısız kahramanlarından ve Çerkez Etem'in en yakın savaş arkadaşlarından Parti Pehlivanın başında bulunduğu birlikler oluyor. Parti Pehlivan, Çerkez Etem ile birlikte Yunan'dan geçit isteyerek Türkiye'yi bırakmaya razı olmuyor. İsmet Bey kuvvetlerine de teslim olmuyor. Çerkez Etem ile anlaşarak, Yunan kuvvetlerinin arkasına geçiyor, Yunana karşı çete savaşlarını sürdürüyor ve çok büyük yararlıklar gösteriyor. Sonunda Yunan'a karşı savaşırken ölüyor." (A.g.e., s.641)

Gediz Muharebesini "mağlubiyet" olarak değerlendirin Mustafa Kemal, Birinci İnönü Muharebesini "büyük bir zafer" olarak adlandırıyordu. Şüphesiz o sıralarda milletin zafer haberi duymaya büyük bir ihtiyacı vardı ve İnönü'deki savaşın zafer olarak duyurulması iyi bir moral takviyesi olmuştu. Peki aynı tavır, niçin Gediz Muharebesi esnasında sergilenmemişti?

Gediz'de bir zafer kazanıldığı kabul edilmiş olsa, millet büyük bir moral kazanacaktı. Ama o zaman da Ethem Beyin büyük bir prestij kazanacağı kesindi. Oysa o sıralarda iktidarı ellerinde bulunduranlar Ethem Beyin prestij kazanmasını kesinlikle istemiyorlardı. Öte yandan I. İnönü Savaşının cereyan ettiği 9-12 Ocak 1921 tarihi ise, iktidar mensupları için çok kritik zamanlardı. Zira o tarihte Ethem Bey artık cepheyi terketmek zorunda kalmıştı. İktidardakiler ne

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER— Mühim hâdiselerde lider için "lidere yakışan söz" buluyor. En büyük marifeti bu.

derse desin, halktan da, milletvekillerinden de pek çok kişi bu durumu üzüntüyle karşılamıştı. İşte tam o hengâmede kazanılacak bir zafer herşeyden önce iktidardakilerin prestijini yükseltecekti.

Bazı yazarlar, Gediz'deki mağlubiyet tezi gibi, I. İnönü'de zafer kazanıldığı tezininde bütünüyle politik olduğunu söylemektedir.

Gediz'de zafer kazanıldığı kabul edilseydi millet büyük bir moral kazanacaktı...

HAYIFLANAN TARİHÇİLER

GEDİZ Muharebesini anlatan resmî tarihçiler, Yunanlıların Gediz'i bırakıp kaçmalarına hayıflanır gibi gözükmektedirler. Yalçın Küçük bu hususu şu şekilde anlatıyor:

"Türk İstiklâl Harbi, Hamidiyehanı çarpışmasını şöyle bitiriyor: "27/28 Ekim gecesi devam eden muharebe topçu, bomba, makinalı tüfek ve piyade ateşleri ile çok şiddetli cereyan etmişti. 28 Ekim sabaha karşı 190'ıncı Alay geri çekilmeye başladı. Bunun üzerine 1'inci Kuvvay-ı Seyyare de çekilmek zorunda kaldı.' Hamidiyehanın'daki çekilmeyi Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan tarih böyle yazıyor. Sonuçlarını da şöyle yazıyor: 'Yunanlılar, Hamidiyehanı'nda yapılan muharebede Türk kuvvetlerinin çekilmesi üzerine 31 Ekim'de üç koldan tekrar Gediz istikametinde ilerlemeye başladılar.' İlerlemenin sonucu da 'aynı gün Gediz'e varan bu kuvvetler herhangi bir mukavemet görmeden şehre girdiler.' (Türk İstiklâl Tarihi, 2. cilt, Batı Cephesi 2'nci Kısım, sayfa 330) bu konuda başka hiçbir bilgi yok. Neden Gediz karşı koymadan Yunan'a bırakılıyor. Bu konuda hiçbir bilgi yok. Sadece aynı sayfada şu var: 'Böylece 24 Ekim 1920'de başlayan ve iki ay kadar süren Gediz harekâtından sonra iki taraf kuvvetleri, bir başarı elde edemeden eski mevzilerine çekilmek zorunda kalmış ve 13'üncü Yunan Tümeninin kendiliğinden çekilmesi üzerine Gediz kasabası Türkler'e bırakılmıştı.'

"Pek inanılacak gibi değil. Kurtuluş savaşında ve her anında destanlar yaratmakla övünen bir tarih, Gediz taarruzu söz konusu olunca, 'aptal Yunan Gediz'i Türklere bıraktı' demeye denk bir tarihçilik örneği veriyor. Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan Türk İstiklâl Harbi, Mustafa Kemal'in Gediz'de mağlubiyet tezini doğrulamayınca 'Gediz kasabası Türkler'e bırakılmıştı' demekle yetiniyor. Bütün bunlar, Çerkez Etem'e ve kuvvetlerine karşı yöneltilecek bir saldırının hazırlığı oluyor. Kuvvay-ı Seyyare'nin prestijini kırmak için Gediz'de mağlup olmak gerekiyor. Çerkez Etem'in, bir yanda, komünist örgütlerin, diğer yanda, ezildiği sırada da ise tam tersine bir 'zafer' gerekiyor. İşte bu sırada 'İnönü zaferi' tarih sahnesine çıkıyor." (Türkiye Üzerine Tezler 2, s.642)

EDEBİ ZAFER

GERÇEKTEN DE "resmî tarihçiler"in, hâdiseleri anlatırken takındıkları bu tavrı anlamak mümkün değil. Öyle bir üslup kullanıyorlar ki, Yalçın

Küçük'ün de temas ettiği gibi neredeyse "Aptal Yunanlılar, Gediz'i niçin bırakıyor?" diyecekler. Bu garip davranış niye? Çünkü tam o sırada Ethem Beyin mutlaka mağlup olması gerekiyor. Mağlup olsun ki prestiji düşsün ve Mustafa Kemal ile arkadaşlarının devreye sokmak istediği Ethem Beyi tasfiye operasyonu rahatlıkla uygulanabilsin...

Fiili mağlubiyet olmayınca, bu defa "kavli" mağlubiyet ortaya çıkarılıyor. Bunun tam zıddı olarak da, Mustafa Kemal'in arkadaşları hesabına, edebiyatın da yardımıyla bir zafer kazanılıyor...

İstiklâl Harbinin meşhur kumandanlarına göre, Mustafa Kemal'in İnönü'deki çarpışmalardan sonra İsmet Beye çektiği telgrafı bir edebiyatçı kaleme almıştır. Zaten Nutuk'u da devrin meşhur ediblerinin redakte ettiği, Mustafa Kemal'in de imzasını attığı söylenmektedir.

Yalçın Küçük edebiyatla yoğrulan zafer için şunları söylüyor:

"Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 6 Nisan 1921 tarihli İkdam Gazetesi'nde 'İnönü Zaferi yahut Metristepe'den Görülen Şeyler' başlıklı bir yazı yazıyor. Anılarında, bu yazı ile ilgili olarak, Refet Paşa ile arasında bir tartışmanın geçtiğinden söz ediyor. Gediz Taarruzu'ndan sonra Ali Fuad Paşa Batı Cephesi Komutanlığı'ndan kaydırılıyor. Batı Cephesi Komutanlığı ikiye bölünüyor. Genelkurmay Başkanı İsmet Bey, aynı zamanda, Batı Cephesi Komutanı oluyor. İçişleri Bakanı Refet Bey de, aynı zamanda, Güney Cephesi Komutanı yapılıyor. Ancak cephenin tümü dar olduğu için birbirinin içine giriyor. İşte bu Refet Bey, Yakup Kadri'ye şunları söylüyor:

'Birinci İnönü Zaferi münasebetiyle İsmet'i bir milli kahraman mertebesine çıkaran makalenizi okudum. Çok şairaneydi doğrusu o yazınız. Fakat hakikatle hiçbir alâkası yok' (Yakup Kadri Karaosmanoğlu. Politikada 45 Yıl, Ankara: 1968, sayfa 32) Güney Cephesi Komutanı, İnönü zaferi için 'hakikatle hiçbir alâkası yok' diyor. Şaşırtıcı bir durum ortaya çıkıyor.

Resmî tarih "Aptal Yunan, Gediz'i Türklere bıraktı" demeye getiriyor.

"Karaosmanoğlu' da şaşırıyor ve 'şu halde Mustafa Kemal Paşa'nın çektiği tebrik telgrafı da sizce bir şiirden mi ibaret?' diye sormak ihtiyacını duyuyor. Sözü edilen telgraf içinde Türkün makus talihini yendiniz' ifadesinin geçtiği telgraf, Refet Paşa, buna, şu cevabı veriyor: 'Ona ne şüphe! Bahsettiğiniz telgrafı yazanın da sizin edebiyatçı arkadaşlarınızdan biri olduğunu bilmiyor musunuz?' Burada kastedilen ise Hamdullah Suphi Tanrıöver. Türkiye tarihinin şimdiye kadar önemli sayılan bu telgrafını, gerçekten de

Hamdullah Suphi yazıyor ve Mustafa Kemal imzalıyor." (A.g.e., s.642)

Mustafa Kemal'in yakın çevresindeki edebiyatçıların, sırf, Mustafa Kemal'i öven yazılar ve şiirler kaleme almakla yetinmedikleri anlaşılıyor. Edebiyatçılar, işte böyle mühim hâdiselerde, lider için "lidere yakışan söz" buluyorlar.

Yalçın Küçük İnönü savaşını tahlil etmeye devam ediyor:

"Refet Paşa, 'İnönü zaferi' için pek inançlı görünmüyor. Bu açık. Bir başka Kurtuluş savaşı Komutanı da, çok dikkatli fakat çok anlamlı ifadeler kullanıyor. Ali Fuad Paşa, İnönü zaferi'nin sonuçları için şunları yazıyor: 'Yunan taarruzunun mahiyeti her ne olursa olsun, neticede Ankara hükûmetinin harici ve dahili düşmanlara karşı kazanmış olduğu bir muvaffakiyettir. Murahhaslarımızın Londra Konferansı'na gitmeğe hazırlandıkları bir sırada vaziyetimizi kuvvetlendirici bir hadise olarak da telâkki etmek yerinde düşüncedir.' (Ali Fuad Cebesoy, Moskova Hatıraları, sayfa 117) Ali Fuad Paşa, 'İnönü Zaferi'' ile ilgili olarak 'harici ve dahili düşmanlara karşı' bir muvaffakiyet deyimini kullanıyor. Londra Konferansı'ndan tam önce olmasını da ayrıca kaydediyor.

"Fakat bu yazdıklarını, bir paragraf önce yazdıklarıyla birlikte okumak gerekir: '10 Ocak 1921'de İnönü mevkilerinde Garp Cephemiz düşman taarruzlarını muvaffakiyetle tardederek muzaffer olmuştu. Bundan daha evvel cephenin merkezinde başlayan Çerkez Etem ve kardeşlerinin isyanı da tamamiyle tenkil edilmişti. Belki de İnönü mevzilerine karşı Yunanlıların taarruzu askeri bir görüşle yapılmış bir taarruz olmaktan ziyade Çerkez Etem isyanını kolaylaştırıcı ve takviye edici bir hareket de olabilirdi'. Ali Fuad Paşa, İnönü'de bir Yunan taarruzu olduğu konusunda kuşku saçıyor.

KOMUTANLARIN GÖRÜŞÜ

"KURTULUŞ savaşı döneminden sonra tüm Cumhuriyet döneminde pek fazla itibarını yitirmemiş iki komutan, İnönü Zaferi'ne inanmıyor. Biri çok açık. Diğeri ise üstü kapalı olarak. Ancak bu iki komutanın inançsızlıklarını çok güvenilir kanıt saymamak gerekiyor. Çünkü her ikisininde İsmet Paşa ile bir türlü göremedikleri hesapları var. Bu yüzden bu inançsızlığı sadece bir hipotez olarak kabul etmek, tedbirlilik olacak." (A.g.e., s.643)

Gediz Taarruzu ile İnönü savaşı hakkındaki bütün belgeler henüz ortaya çıkarılmamış durumda. Bu bakımdan bu iki hâdise hakkındaki tartışmalar henüz kesin neticeye bağlanmamıştır. Ancak bu iki hâdisede kesin olan bir husus vardır. O da Mustafa Kemal ve ekibinin her iki hadiseye de politik baktıkları...

MAĞLUBİYET GÖRÜŞÜ NİÇİN YAYILIYOR?

YALÇIN Küçük mağlubiyet görüşünün niçin yayılmak istendiğini ve Mustafa Kemal'in niyetinin ne olduğunu şu şekilde izah ediyor?

"Gediz Taarruzu, belli bir maksat için kullanılıyor. 1920 yılı sonbaharında gerilla kuvvetlerinin bir işlev gördüğü, bu işlevin çok önemli olduğu inancı kökten kazınmak isteniyor. Bunun için bu sırada, gerilla kuvvetlerinin Yunan ile karışlaşmasının ve karşılaşması halinde de bir başarı sağlamasının önlenmesi zorunlu oluyor. Eğer önlenemezse, karşılaşmanın mağlubiyet getirdiği görüşünü yaymanın zorunluluğu da buradan doğuyor. Bu yüzden, İnönü savaşlarını konu alan Genelkurmay Başkanlığı Türk İstiklâl Harbi 'Gediz taarruzunda, ordu birliğine olan ihtiyaç ve zaruret kesin olarak bir defa daha ortaya çıkmıştı' diyor. (Türk İstiklâl

Bu vatanın evladları, düşmanı bu cennet vatandan kovmak için cepheye koşmuştu. Şehid düşünceye kadar vuruşmaya azmetmişti. Nerede çarpışacağı mühim değildi. İster Gediz'de olsun, isterse İnönü'de, o üzerine düşen vazifeyi hakkıyla yerine getirmeye bakacaktı. Hesap-kitap adamları ise tedbirlerini düşünürdü...

Harbi 2. cilt Batı Cephesi 3. Kısım Ankara: 1966, sayfa 42) 1920 yılının sonbaharı ile kışı Kuvvay-i Seyyare ile yurt içi ve yurt dışı komünist örgütlerin ezilmesine ayrılmıştı.

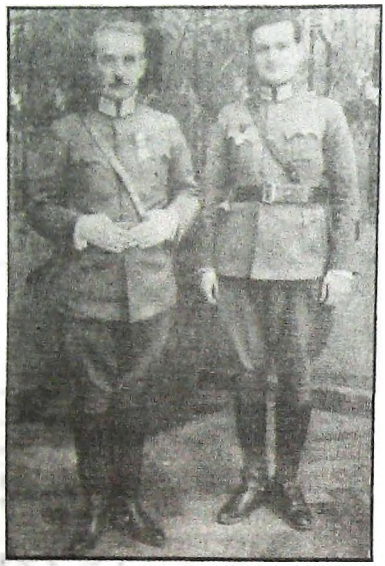
"Mustafa Kemal ve arkadaşları, 1920 sonlarında, yapmakta oldukları burjuva devriminin gerekleri açısından, sağlam bir toprağa basmaya başladıklarını hissediyorlar. Bunun için zamanın bir 'temizliğe' elverişli olduğunu düşünüyorlar. Mustafa Kemal ve arkadaşları, öyle sıradan ihtilalci değiller. Bu işe ciddiyetle eğiliyorlar. Bu işe başlarını koymuşlar. Kişisel bir mücadele yapmıyorlar. Şu açık ve tekrar olarak söylenmeli: Kurtuluş savaşının iç çekişmeleri arasında kişisel hiçbir yan yok, bunun anlamı şu değil: Kurtuluş savaşında kişiler yoktu. Bu anlam çıkmamalı. Hiç kuşkusuz kurtuluş savaşını yönetenler de, yapanlar da insandı. Cesur, korkak ve yurtsever veya hain, ya da özverili ve hırsız, bütün bu özellikler insanlar için. Hiç kuşku yok, her türlü kişisel çıkar merakı vardı. Ancak olayların akışını bu kişisel merak etkilemedi. Çerkez Etem ile Mustafa Kemal veya İsmet Paşa ile Ali Fuad Paşa arasındaki çekişme, hiçbir zaman kişisel merak ile belirlenmiş, bir çekişme olmadı. Mutlaka kişisel özellikler etkili oldu. Fakat çekişen, kökten olmasa bile, bakışlardaki ayrılıklardı." (A.g.e., s.644)

"Bütün Cumhuriyet döneminde pek fazla itibarını yitirmemiş iki komutan, İnönü Zaferine inanmıyor."

Gediz Muharebesinden yaklaşık iki buçuk ay sonra cereyan eden Birinci İnönü Muharebesi, tek başına ve enine boyuna ele alınması gereken bir hâdisedir. Ancak, bu hâdise, "Çerkez Ethem Hâdisesi"nde çok mühim bir yer işgal ettiğinden, ana hatlarıyla da olsa temas etmek gerektiğine inanıyoruz.

1920 SONBAHARINDAKİ HESAPLAŞMA

İSTİKLÂL harbinin olduğu gibi, henüz Gediz Muharebesinin ve İnönü Muharebesinin de tam ve

İSMET İNÖNÜ— Cephe Komutanı sıfatıyla, Genelkurmay Başkanına, yani kendi kendisine gönderdiği raporda, "İnönü Meydan Muharebesi" tâbirini kullanmaktadır. Oysa belgelere bakıldığında bu tâbirin kullanılmasını gerektiren bir çarpışmanın olmadığı görülmektedir.

mufassal tarihi yazılmamıştır. Yalnızca bu hâdiselerle ilgili bazı hatıralarda ve bazı kitaplarda bilgi kırıntıları vardır, o kadar...

Yalçın Küçük işte o bilgi kırıntılarını ele alarak değerlendirme yapanlardan birisidir. Türkiye Üzerine Tezler 2'de, Birinci İnönü Muharebesini şu şekilde değerlendirmektedir:

"1920 sonlarındaki hesaplaşma, bakış açılarındaki farklılıkların hesaplaşması oldu. Derin ya da sığ, fakat mutlaka önemli farklılıkların hesaplaşması yapıldı. Bu durumda Kurtuluş Savaşı'nı yönetenler bastıkları toprağı sağlam gördüler. Hiç kuşku yok, büyük risk aldılar. Bunu biliyorlardı. Çerkez Etem'i temizlerken risk aldılar. Fakat bu hesaplı bir risk idi. Bu hesapta, 1920 sonbaharı veya 1921 kışında bir Yunan saldırısı yer almadı.

"Harp Tarihi Dairesi Arşiv No.4/4478 Dosya No.6 kod numarasıyla bir belge var. Daha önce de söylendi. Bu ve benzeri belgeler yalnızca Harp tarihi Dairesi'nde tarih yazıcılığı yapan emekli subaylara açık. Bu belge, 'İnönü Zaferi' öncesinde Batı Cephesi Komutanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'nın bir Yunan taarruzu beklemediğini gösteriyor. Komutanlık ve Başkanlık bir durum saptaması yapmış ve 'Yunanlıların büyük ölçüde taarruzu beklenemez' sonucuna varmış. (Türk İstiklâl Harbi 2. cilt, 3. Kısım, sayfa 154) Bu durum saptamasıyla Çerkez Etem'i isyana, ya da çok büyük bir tercihle Yunan'a geçmeye tahrik ediyor.

"Birinci İnönü Muharebesi'nin kayıt ve tesbitini tamamlarken, Çerkez Etem ve biraderlerinin son macera-

"Mustafa Kemal ve ekibi hem Gediz Taarruzuna, hem de İnönü Savaşına politik bakıyorlar."

larını ve âkıbetlerini de zikretmek muvafık olur. Bu akıbetin çok feci ve iğrenç olduğunu söylemeğe bile hâcet yoktur. Bunları, Yunus Nadi yazıyor. (Yunus Nadi, Çerkez Etem Kuvvetlerinin İhaneti, İstanbul, 1955, sayfa 121) Kaldığı yerden devam ederek şunları da yazıyor: 'İsmet Bey asileri iki üç gün takip ettikten sonra, âdeta Allah'tan gelen bir ilhamla, 'Bu esnada Yunan taarruz ederse?' vehmiyle, sür'atle Kütahya'ya döndüğü zaman, bunlar da sanki ordu kendilerinden çekiliyormuş fakat çok da ciddi taarruza cür'et edemiyerek Kütahya'ya bile doğru gelmişlerdi. İsmet Bey tam Kütahya'ya geldiği zaman, gerçekten Yunan taarruzunun haberi de yetişmiş olduğundan, orada ancak beş altı yüz kişilik bir birlik bırakarak, diğer kuvvetleriyle ve geceyi gündüze katarak, durmadan İnönü'ye koşmuş ve yetişmiştir.' İnönü'de bir 'zafer' ve bir soyadı kazanan İsmet Bey, 'Ya Yunan

saldırırsa' diye evham ediyor ve İnönü Zaferi'ne zor zoruna yetişiyor." (A.g.e., s.645)

EVDEKİ HESAP NEYDİ?

SAVAŞTAN hemen sonra "kahraman" ilan edilen İsmet Bey'in, evde, yani karargâhta yaptığı hesapla, cephedeki hesap biribirine uymuyor, ama yine de İsmet Bey "tesadüfen" bir zafer kazanıyor. İsmet Bey, "düşman saldırmaz" diyor, ama düşman saldırıyor.

İstiklâl Harbinin olduğu gibi henüz Gediz Muharebesinin ve İnönü Muharebesinin de tam ve mufassal tarihi yazılmadı.

Yalçın Küçük değerlendirmesine şu şekilde devam ediyor:

"İnönü savaşı öncesinde yapılan durum saptaması 'Kuzeyden güneye uzanan Batı Cephesi Komutanlığının cephe hattı 200 km'yi geçmemektedir' diyor ve 'Yunanlılar, bu cephenin herhangi bir kesiminde üstün kuvvetler, en az üç tümenli bir kolordu toplayarak harekât ve taarruza başlayabilirler' hipotezi ile başlıyor. Ancak bunu reddediyor. Şöyle: 'Fakat İtilâf Devletleri, en aşağı 50.000 kişilik bir kuvvetle Yunan ordusuna fiilen yardım etmezlerse Türk ordusunun biraz mukavemet ve fedakârlığı karşısında büyük ölçüde ve devamlı bir taarruza henüz yeterli olmayan Yunan ordusu, yalnız başına böyle bir taarruzu başaracak yerde, Marmara ve İzmir kıyılarından uzaklaşmakla zayıflamaya ve kesin olarak yenilmeye mahkûm olur.' Yunan'ın bir taarruza hazır olmadığına bu kadar büyük bir kesinlikle inanılıyor.

RAPORDA NELER YAZILIYDI?

BATI Cephesi Komutanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı'nın İnönü Savaşı'ndan önceki durum değerlen-

dirme raporunda şunlar da yer alıyor: 'Yunanlılar, işgal edeceği arazide her şehir ve kasabada kuvvet bulunduramayacağından, halkın vatansever hareket ve teşebbüsleri, Yunanlıların harekât ve geri ulaştırmasını tehdit edebilir.' Bu yüzden askeri durum incelenince 'Yunanlıların büyük ölçüde taarruzu beklenemez' sonucuna varılıyor. Buna bir de siyasal değerlendirme ekleniyor: 'Yunanlıların 1921 başlarındaki iç siyasi durumları böyle bir harekete, belki daha uzun bir zaman için elverişli görülmemektedir.' (Türk İstiklal Harbi, 2. cilt, 3. Kısım, sayfa 155) 1920 sonu ile 1921 başlarında, Anadolu ihtilalcileri bastıkları toprağı sağlam hissediyorlar. Temizliğe başlayabileceklerini düşünüyorlar.

"Daha sonraki yıllar, tarih bilgi biriktiriyor. Biriken bilgiler ise Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, İnönü Savaşı öncesindeki durum değerlendirmesinin oldukça gerçekçi olduğunu gösteriyor. Anadolu'nun savaş deneyimi yüksek ihtilalcileri, bilgi ve sezgilerine dayanarak, 1920 sonlarında somut durumun çözümlemesini yapıyorlar ve bir Yunan saldırısı olamayacağı sonucuna varıyorlar. Bu, doğrulanıyor. Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan Türk İstiklal Harbi, İnönü Savaşı'nda, Yunan tarafının amacı olarak, bir Yunan Tarih Ansiklopedisine dayanarak şu özet bilgiyi veriyor: 'Bilecik, Karaköy, Bozöyük, Eskişehir kesimlerinde toplanmakta olan Türk kuvvetlerini dağıtmak; bu bölgede bulunan harp malzemesi, demiryolları ve köprülerini tahrip etmek; Yunan ordusu savaşçılığını isbat etmek amacını güden mahdut hedefli bir taarruzdu. Harekât, Bozöyük-Bilecik demiryoluna ve ihtiyaç halinde İnönü'ye kadar ileri götürülecek; görevlerinin bitiminden sonra kıtalar, yalnız muharebe meydanından malzemenin geriye taşınması için yeter bir süre yerlerinde kalacaklardı.' Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi'nin tarih yazıcısı emekli subaylarının özetlemesine rağmen son derece açık.

İSMET BEYİN SOYADI YERİ

İSMET Bey'e bir soyadı kazandıran 'Yunan Taarruzu', Yunan kaynaklarına göre, 'İhtiyaç halinde İnönü'ye kadar' gidip gelme olarak planlanıyor. Bunun için kaydedilen Yunan kayıpları ise, Yunan Tarih Ansiklopedisi'ne göre, 8 subay ve 49 er ölü; 9 subay ve 145 er yaralı tümü 211 olarak tesbit' ediliyor. (Türk İstiklal Harbi, 2. cilt, 3. Kısım, sayfa 247) Türkiye'nin kayıpları ise daha az. Aynı kaynağa göre '6 Ocak 1921'den 12 Ocak 1921'e kadar süregelen bu muharebedeki Türk kayıpları; 4 subay, 117 er şehit, 12 subay, 85 er yaralı, 5 subay 29 er esir, toplam 252 kayıp' olarak hesaplanıyor. Doğrusu, her iki tarafın kayıplarıyla ilgili resmi kayıtlar ciddi bir çarpışma izlenimi vermiyor. Bu kayıp tablosuna bakıp da bir zaferden söz etmek ise kesinlikle mümkün görünmüyor." (A.g.e., s.648)

GEDİZ'DEKİ KAYIPLAR

BU kayıplara bakıldığında, İnönü'deki çarpışmaların, Gediz'dekine nisbeten çok hafif kaldığı anlaşılmaktadır. Gediz'de yalnızca Ethem Bey'e bağlı birlikler 200 şehit, 500 yaralı toplam 700 kayıp vermişti. Bunun yarısı kadar bir kaybın da Nizami kuvvetler tarafından verildiği düşünülürse, 1500'e yakın kaybın verilmiş olduğu görülür. Yani İnönü'de verilen kaybın yaklaşık altı misli.

Gediz'deki çarpışmalarda Yunanlıların, bizim verdiğimiz kaybın en az iki misli kayıp verdiği söylenmektedir. Yani bu hesaba göre Yunanlıların da Gediz'de İnönü'de verdikleri kaybın 12 misli kayıp verdikleri görülür.

Şimdi yalnızca bu kayıplar bile Gediz'deki çarpışmaların İnönü'dekinden daha şiddetli olduğunu ortaya koymaktadır.

Yalçın Küçük İnönü muharebesini tahlil etmeye devam ediyor:

"Kayıp durumu böyle. Halbuki Harp Tarihi Dairesi Arşiv No.4/4478 Dosya No.1 kod numaralı yerde bulunduğu bildirilen Batı Cephesi Komutanlığı'nın 11 Ocak 1921 tarihli emrinde şunlar yazıyor: 'Şimdiye kadar alınan raporlara göre iki günlük kanlı ve şiddetli muharebelerde düşmanın, Türk kıtalarının mukavemeti karşısında çok sayıda kayıplara uğrayarak 10/11 Ocak 1921 gecesi kuzeybatıya doğru geri çekildiği anlaşılmıştır.' Türk İstiklâl Harbi adını taşıyan serinin ilgili cildinde de bu sözler tırnak içine alınarak veriliyor. Halbuki, asıl belgeden özetleyerek yazılıyor. Özetlemek, bilimsel alışkanlığı olmayan kalemlerde, değiştirmeyi de içerebilir. Bu yüzden aslında ne yazdığı bilinmiyor.

"Burada 'Türk kıtalarının mukavemeti karşısında çok sayıda kayıplara uğrayarak' Yunan kuvvetlerinin çekildiği ileri sürülüyor. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi tarafından yayınlanan Türk İstiklâl Harbi, ya teorik veya pratik savaş bilgisi olanlar son derece az. Çünkü bu özetlemenin bir paragraf üstünde şu cümle var: 'İyi bir keşif yapılamaması ve temasın devam ettirilmemesi yüzünden Yunanlıların çekildiği, zamanında anlaşılamamış, bu yüzden 11 Ocak günü Yunanlılar, takibe uğramadan kolayca muharebeyi keserek İnönü mevzilinden geri çekilmişlerdi.' (Türk İstiklal Harbi, 2. cilt, 3. Kısım, sayfa 220) Muharebede 'temas', başka temaslara benzemez; ateşle olur. Savaşta ateş yoksa temas da yoktur. Karşı tarafın çekildiğini anlamaya yetecek kadar bile bir temasın olmadığı bir karşılaşmada, 'zafer' pek çok akla gelir."

İSMET BEYDEN İSMET BEYE RAPOR

İSMET Bey, 12 Ocak 1921 tarihli emrini şöyle bitiriyor: 'Ben 12 Ocak'ta İnönü istasyonunda bulunacağım. Telefon irtibatı sağlanıncaya kadar tümenlerin ve süvari grubunun oraya bir emir subayı göndermelerini rica ederim.' Aynı gün akşam saat yedide, Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey Genelkurmay Başkanı İsmet Beye verdiği raporda '9 ve 10 Ocak 1921 günü yapılan İnönü Meydan Muharebesi sonunda, düşmanın süratle geri çekildiği, çekilme istikametlerinin tayine çalışıldığı, ileriye keşif kıtaları sürüldüğü, 2. Süvari Grubunun 12 Ocak 1921'den itibaren cephe ilerisine sürüleceği, cephe birliklerinin 12 Ocak 1921'de, ileri harekâta başlayacağını' bildiriyor. Bu belge de tırnak içinde özetleniyor. Bu belgenin önemi şuradan geliyor: 'İnönü Meydan Muharebesi' deyimini ilk kez, Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, Genelkurmay Başkanı İsmet Beye gönderdiği raporda kullanıyor." (A.g.e., s.649)

Kayıplara bakıldığında, İnönü'deki çarpışmaların, Gediz'dekine nisbeten çok hafif kaldığı anlaşılıyor.

Hem milletvekili, hem Genelkurmay Başkanı olan İsmet Bey, bir de Cephe Komutanı olunca, işte bu şekilde kendi kendisine, zaferden ve meydan muharebesinden bahseden mesajlar gönderiyor.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Beyin, tarihe bir malzeme bırakmak için Genelkurmay Başkanı İsmet Beye verdiği raporda, İnönü'deki çarpışma için "Meydan Muharebesi" ifadesini kullanması, Ankara'da iktidarı ellerinde bulunduranların işine yaramıştı.

Bazı araştırmacılara göre İnönü'nün bu tavrı, "kerâmeti kendinden menkul" kimseleri hatırlatmaktaydı.

Sadece kayıplar bile Gediz'deki muharebenin şiddetini gösteriyor

ZAFER AÇLIĞI

YALÇIN Küçük, İsmet Beyin bu tavrını ve Mustafa Kemal ile ekibinin davranışlarını şu şekilde anlatıyor:

"İnönü'de İsmet Bey, 'İnönü Meydan Muharebesi' kazanmak için arşiv belgelerine iz düşerken Ankara da böyle bir 'zafer' için duyduğu açlığı saklamıyor. Bu tür hareketlerde zaman zaman, harekete katılan kadroların tümü bir 'zafer' yaratılınca mutlak bir sahip bulmak gerekiyor. Mülkiyeti kutsal sayan hareketler de zafer de özel mülkiyete yazılıyor. Zafere duyulan ihtiyaç kollektif olmasına rağmen, zafer özel mülkiyete kaydediliyor.

"İsmet Bey'in şansı burada. Ankara'da zafere duyulan bir ihtiyaç var. O kadar ki, İttihat ve Terakki'nin silahlı kalkışmaya yönelmesinde Tunalı Hilmi ile en çok payı olan Muhittin Bey, Bursa Milletvekili olarak, 'İnönü zaferi' karşısında o kadar heyecan duyuyor ki, yerinde duramıyor. Meclis kürsüsüne çıkıyor ve Namık Kemal'den bir beyit okuyor: Şöyle: 'Biz ol alihimemi-erbabı-ceddü-içtihadız kim/ Cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten.' Yunan'dan toplam 8 subay ve 49 er ölünce, Muhittin Bey, Osmanlı'nın kuruluşunu ve fetihlerini hatırlıyor. 'Bir aşiretten dünyayı zapteden bir devlet çıkardık' demeye getiriyor.

"Bunun üzerine Mustafa Kemal de dayanamıyor ve ayağa kalkıyor, konuşuyor. Şöyle konuşuyor: 'Arkadaşlar, Muhittin Baha Bey'in gayet kıymetli sözlerinin bende hasıl ettiği hislere tercüman olmak üzere bir iki kelime arzedeceğim. Milletimiz bugün mazisinde olduğundan çok daha ümitlidir. Kendilerinin tabiri veçhile cennetten vatanımıza nikran olan merhum Kemal demiştir ki.' Burada, Mustafa Kemal, Namık Kemal'in şu beytini okuyor: 'Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini/ Yoğ imiş kurtaracak bahtı siyeh maderini.' Namık Kemal, kara talihli ananın kurtarıcısı olmadığını söyleyip yakınıyor. Buna M.Kemal cevap veriyor: 'İşte ben bu yüksek Meclisin huzurunda ve bu yüksek Meclisin reisi sıfatiyle ve yüksek heyetini teşkil eden bütün âzanın her biri namına ve bütün millet namına diyorum ki' diyor ve Namık Kemal'den ilham ile kendi beytini okuyor: 'Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini/ Bulunur kurtaracak bahtı siyeh maderini'. Gerçekten de Kurtuluş Savaşı'nın edebiyatı, İnönü bucağında doğuyor." (Türkiye Üzerine Tezler 2, s.650-651)

İsmet Bey Garp Cephesi kumandanı olur olmaz cephe karışmış ve yaklaşık bir yıldan beri düşmanla harbeden Kuvay-ı seyyare arasında huzursuzluk başgöstermişti. Millî Mücadeleye yaklaşık bir sene sonradan başlayan zât, önceden başlayanları tedirgin etmişti. Fotoğrafta İsmet Bey Garp Cephesi Kumandanı olduğu sırada karargâha dönerken görülüyor.

EDEBİYATLA KAZANILAN ZAFER

24 EKİM 1920'deki Gediz Taarruzu, bu ilk gün çok şiddetli geçmiş. 25 Ekim'de de Yunanlılar Gediz'den çekilmeye başlamıştı. Anında durum, Meclis Reisi Mustafa Kemal'e bildirilmişti. Aynı sırada da Ethem Beye bağlı Kuvvayı Seyyare Gediz'e girmişti. Ne var ki, Mustafa Kemal bu açık galibiyeti görmezlikten gelmekle kalmamış, âdeta bir mağlubiyetmişçesine göstermiye çalışmıştı. Oysa aynı Mustafa Kemal, İnönü'deki çarpışmaların hemen ardından çok dikkat çekici bir tavır sergilemekte, Mecliste konuşmakta, İsmet Beye telgraf çekmekteydi? Peki aynı hareketi niçin Ali Fuat Paşa'ya ve Ethem Beye karşı sergilememişti?

REFET PAŞA— Olup bitenleri çok iyi bildiği için İnönü zaferi iddialarının gerçekle bir ilgisi olmadığını söylüyor.

Yalçın Küçük İnönü'deki çarpışmaların ardından olup bitenleri anlatmaya devam ediyor:

"Mustafa Kemal, İsmet Bey'e bir telgraf gönderiyor. 'İnönü Meydan Muharebesi'nde Batı Cephesi Kıtalarının uğurlu ve ezici komutanız altında gösterdikleri kesin galibiyetten dolayı zatı devletlerine ve kahraman ordumuzun bütün komutanlarıyla subay ve erlerine' Büyük Millet Meclisi'nin kalpten kutlamalarını sunduğunu yazıyor. Tabii İsmet Bey de cevabını veriyor. Şöyle: 'Tanrının yardımı ile İnönü Meydan Muharebesi'nin kazanılmasından dolayı Büyük Millet Meclisi'nin içten tebrik dilekleri ordunun bütün subay ve erlerini minnet ve şükran hisleriyle doldurup taşırmıştır. Alınyazımızı kesin bağımsızlıkla üzerine almış olan Büyük Millet Meclisi'ne kayıtsız şartsız itaattan aldığı manevi kutsal feyz ile topraklarımızın kurtarılması görevini yapacağına ordunun kesin inanmış bulunduğunu, yüksek başkanlığına arz ve temin ederim' İsmet Bey, bu; kutlanırken bile bağlılığını en abartmalı kelimelerle dile getirmeyi unutmuyor.

KOLAY BULUNAN SOYADI

HAKSIZ değil. Çünkü böylesine kolay bir 'zafer' ve soyadı bulmak pek zor. Bir taraftan dört, diğer taraftan da sekiz subayın kaybı ile bir 'İnönü Meydan Muharebesi' yazılıyor. Fakat Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi'nin tarih yazıcısı emekli subayları ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar, böyle bir zaferin olmadığını gizleyemiyorlar. Gerçi İnönü Bucağı'ndaki olaylar saati saatine yazılmış olmasına rağmen İsmet Bey'in ne zaman çekilme emri verdiği pek ortaya çıkarılamıyor. Ancak 10 Ocak anlatılırken bir paragrafa rastlanıyor. Şöyle: 'Bugünkü muharebelerde, geri çekilme emri vaktinde kıtalara ulaşamadığı ve birliklerin cephedeki kritik durumunun etkisi altında bulunduğu bir sırada cephe karargâhının İnönü

"İnönü Meydan Muharebesi" tabirini ilk defa Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, Genelkurmay Başkanı İsmet Beye gönderdiği raporda kullanıyor.

istasyonundan İnönü köyüne ivedi çekilmesi gerideki birlikler arasında yanlış yoruma sebep olmuş ve moral-lerini sarsmıştı. Özellikle tümenlerin kıta ağırlıklarının, vaktinden önce dağınık bir halde ve birçok eşya bırakarak geriye çekilmesine sebep olmuştu.' (Türk İstiklal Harbi 2. cilt, 3. kısım, sayfa 211) Cümle bozukluğu, herhalde, bozguna yakın bir geri çekilmeyi hem yazma ve hem de yazmama isteğinden doğuyor.

"İnönü Bucağı'ndaki çarpışmalar, bir zafer bir yana ciddî ve düzenli bir savaşın bile olmadığı sonucuna doğru yol alıyor. Burada, Harp Tarihi Dairesi Arşiv No.6/2132 Dosya No.39 kod numarası veriliyor ve şunlar yazılıyor: 'Bir kısım personelin cepheden Eskişehir'e kadar geri gitmeleri buradaki halkı telâş ve heyecana düşürmüştü.'" (A.g.e. s.652)

Harp Tarihindeki vesikalar, İsmet Beyin ifadelerine ters düşmektedir. Görüldüğü gibi geri çekilmede bile bir başarıdan bahsetmek zordur. Yalçın Küçük şöyle devam ediyor:

"İsmet Bey'in, komutası altındaki kuvvetlere, bir zafer bir yana bir 'disiplinli ricat' bile sağlayamadığı anlaşılıyor. Bunu, Türk İstiklâl Harbi tarihinin ilgili ciltleri yazıyor. Şöyle yazıyor: 'Bu sırada durum, gerçekten endişe verici idi. Özellikle halk zafer haberleri beklerken iki gündenberi süregelen muharebelerde sahra ve ağır topların gürültüleri Eskişehir'de heyecan yaratıyordu.' Gerçekten halk zafer bekliyordu.

RAUF BEY— Alman yazar Mikusch'a göre, Rauf Bey de mandacıydı.

SESSİZLİK VAR

"HALKA zafer gerek. Fakat zafer yok, sessizlik var: 'Akşam karanlığı ile beraber cephedeki muharebe faaliyeti durmuş ve top sesleri kesilmişti. Yunanlılar tarafında da derin bir sessizlik hüküm sürmeye başlamıştı.' Sessizlikle sabah oldu. 11 Ocak 1921 sabahı. Batı Cephesi Komutanı, 11 Ocak 1921 tarihinde izlenecek hareketi Genelkurmay Başkanına bildirdi. Genelkurmay Başkanı bunu onayladı ve bir emir haline getirdi. Hem Batı Cephesi Komutanı'nın raporu ve hem de Genelkurmay Başkanı'nın emri Harp Tarihi Dairesi Arşiv No.4/4478 Dosya No.1 kod numarası ile saklı tutuluyor. Sadece 11 Ocak 1921 tarihi için Genelkurmay Başkanı'nın Batı Cephesi Komutanı'na gönderdiği emrin özeti yayınlanıyor. Bu özette Genelkurmay Başkanı İsmet Bey, Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'e icabında demiryollarını da tahrip ederek 'ricat emri' veriyor. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi'nde görevli emekli subaylar tarafından 'özet' hale sokulan bu 'ricat emri' şöyle:

RİCAT EMRİ

"1. BUGÜN (10 Ocak 1921) saat 11.00'de başlayan ve 24 üncü Tümenin Teke sırtlarından Rızapaşa köyüne çekilmesi, 4 üncü ve 11 inci Tümenlerin de İnönü doğusuna alınmasıyla biten muharebenin sonucu

henüz anlaşılamamış ise de, Batı Cephesinin bu bölgede şimdi toplanmış olan kısımlarının düşmanı ne dereceye kadar durdurmayı başarabileceği kestirilememektedir.

"2. Durum Eskişehir'in başarı ile savunulmasına imkân vermiyorsa, Batı Cephesi özellikle topçu ve makineli tüfek malzemesini elden çıkarmadan ve kıtaların büsbütün elden çıkmasına yer vermeyecek şekilde, birlikleri Eskişehir doğusuna almalıdır. Bu sırada Seyitgazi-Sivrihisar-Ankara istikametinin özellikle asıl Etem kuvvetlerine karşı örtülmesi ve muhafazası için batıdan Ankara'ya gelen istikametlerin tıkanması gözönünde tutulmalıdır.

"3. Batı Cephesi emrindeki demiryolu araç ve gereçlerinin düşman eline bırakılmaması ve Eskişehir'deki harp silah, araç ve gereçlerine ait tezgâh, avadanlık ve mühimmatın da emniyetle geriye alınmasının sağlanması ve bırakılacak demiryollarının esaslı olarak tahrip edilmesi gereklidir.

"4. Eskişehir'in elden çıkması halinde de doğrudan doğruya düşman tarafından ciddi bir taarruza uğranılmadıkça, Güney Cephesi, şimdi bulunduğu durumda kalacak ve sûvari tümenini, memleket içine sarkması umulan Etem kuvvetlerine karşı kullanabilecek şekilde kendi sağ kanadında bulunduracak ve Batı Cephesi sol kanadı ile irtibat kuracaktır.

"5. Düşmanın üstün kuvvetlerle taarruzu halinde, Güney Cephesi kıtalarını kaptırmayacak ve gereçlerini elden çıkarmayacak surette demiryolları üzerinde tahripler yaparak yavaş yavaş Afyonkarahisar-Konya istikametinde çekilmelidir.'

"Genelkurmayın tarih yazıcısı emekli subaylar İnönü Zaferinin olmadığını gizleyemiyorlar"

"Çok açık. Güney Cephesi Komutanı Refet Bey, bütün bunları çok yakından biliyor. Bu yüzden Yakup Kadri'ye, İnönü Zaferi iddialarının gerçekle hiçbir ilgisi olmadığını söylüyor. Son emir, tam bir ricat emri oluyor. 10 Ocak tarihinde Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'in 11 Ocak tarihinde Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in emri ile kuvvetler çekiliyor.

"İşte bu çekilme sırasında Batı Cephesi Komutanlığına, İnönü Bucağı Tapu Memurluğu'ndan bir yazı geliyor. Bu yazıda 'Bozöyük'ten gelen köylü Numan Ağa'nın sözüne dayanılarak' Yunan'ın çekildiği bildiriliyor. Bu yazı, herhalde, Türkiye'nin değil ama İsmet Bey'in makus talihini yeniyor." (A.g.e., s.654)

Gediz ve İnönü muharebeleriyle ilgili gelişmelere şimdilik bir nokta koyup, "Çerkez Etem Hâdisesini" anlatan filmi geriye sararak, mevzua kaldığımız yerden devam edelim.

Ethem Bey hâdisesi, müşahhas şekilde İsmet Beyin Genelkurmay Başkanlığına ilaveten Cephe Kumandanlığına tâyin edilmesiyle patlak vermişti.

İsmet Beyin bu tâyininin kasıtlı olduğu ve Ethem Beyi tasfiye için yapıldığı bilahere meydana çıkacaktı. Zirâ İsmet Bey Cephe Kumandanı olur olmaz, Ethem Beyi tahrik edecek tâmimler neşretmeye başlamıştı.

MANDACI İSMET BEY

İSMET Beyin Cephe Kumandanlığına karşı çıkan yalnızca Ethem Bey değildi. İsmet Beyden çok daha kıdemli olan ve İstiklâl Müdahalesine ondan çok önce başlamış olan bazı yüksek rütbeli kumandanlar da bu tâyine itiraz etmişlerdi.

İsmet Bey hem Millî Mücadeleye yaklaşık bir sene sonra katılmış, hem de açıktan açığa "mandacılığı" savunmuştu.

İsmet Bey 1 Haziran 1919'da, Amerikan mandası mevzuundaki görüşlerini bir mektupla Kâzım Karabekir'e bildirmişti. (Türkiye Ansiklopedisi c.4, s.1474)

İsmet Bey daha sonra bu görüşünü 27 Ağustos 1919'da alenî olarak da ifade edecek ve "parçalanmaktansa manda rejiminin benimsenmesinin uygun olacağını" belirtecekti. (A.g.e., s.1474)

İsmet Bey mandacılıkta yalnız değildi. Kendisi gibi mandacılığı savunan başka aydınlar da vardı. Meselâ Halide Edip Adıvar bunlardan birisiydi. Mustafa Kemal'e yazdığı 10 Ağustos 1919 tarihli bir mektupla, Amerikan mandasına taraftar olduğunu bildirmişti. (A.g.e., s.1474)

Alman yazar D.V.Mikusch de kitabında, Mustafa Kemal'in en yakın adamlarının, Sivas Kongresinin olduğu esnada Amerikan mandasını müdafaa ettiğini söylemektedir. 4 Eylül 1919'da açılan Sivas kongresinde bu görüş de ele alınıp tartışılmıştı. Mikusch şöyle diyor:

"Hemen herkes, emperyalistliği tehlikesiz görülen Amerika Birleşik Devletlerinin himaye rejiminin, bütün güçlüklerden sıyrılmak için tek çıkar yol ve ülkeyi tehdit eden parçalanmayı önleyecek tek imkân olduğu kanısındaydı. Hatta Mustafa Kemal'in Rauf, Bekir Sami Bey gibi en yakın çalışma arkadaşları ve Kâzım Karabekir, Âli Fuat ve Refet gibi en önemli paşalar dahi böyle bir mandadan yanaydılar. Kendi güçlerine dayanarak galip devletlerle boy ölçüşmeyi, ya da onlara karşı durmayı bu deneyim sahibi askerler kesinlikle olanaksız görüyorlardı." (Gazi Mustafa Kemal, İstanbul: 1981, s.214)

AMERİKAN KOMİSYONUNUN GÖRÜŞÜ

MİKUSCH'A göre, Mustafa Kemal bu yakın arkadaşlarının ileri sürdüğü görüşlere karşı, şu görüşü ileri sürüyordu: "Manda konusunda bir karara varmadan önce, Amerikan hükümetinden, ülkenin durumunu incelemek üzere bir komisyon göndermesini isteyelim" (A.g.e., s.215)

Mandacılık meselesi Amerikan idaresinin reddetmesiyle noktalanmıştı. Mikusch şöyle diyor:

"Mesele daha sonra da kendiliğinden çözümlendi. Washington'daki senato Wilson'un idealizmine katılmadı

ve Türkiye üzerinde bir manda yönetimi düşüncesinden de yana çıkmadı."(A.g.e.s.215)

İsmet Bey açıktan açığa mandacılığı müdafaa etmişti

İşte sonradan ülke idaresinde söz sahibi olan kişiler mandacılık tartışması yaptığı sıralarda Ethem Bey ve arkadaşları Yunanlılarla boğaz boğaza savaşmaktaydı. Sonradan İsmet Beyin başlarına geçmesinden, üstelik ellerindeki selahiyetleri alacak mâhiyette tâmimler neşretmesinden hissî olarak rahatsızlık duymaları tabiiydi.

Kaldı ki Ethem Bey, mücerret olarak İsmet Beyin tayininden değil, kendisiyle istişare yapma lüzumu duyulmadan verilen emirlerden rahatsız olmuş ve bunu da İsmet Beyin yüzüne söylemişti.

ETHEM BEYİN HASTALIĞI

EKİM 1920 ortalarına doğru Ethem Bey ciddî şekilde rahatsızlanmış, Kasım başlarında tedavi için Ankara'ya gelmişti.

Mustafa Kemal Ethem Beyin Ankara'ya gelmesinden fevkalâde rahatsız olmuştu. Mustafa Kemal'e göre Ethem ve Reşit kardeşler el ele vererek kendisine karşı bir harekât başlatacaklardı. Ortada hiçbir müşahhas delil olmadığı halde Mustafa Kemal, "Ethem ve biraderleri isyana karar vermişlerdi" demektedir. İşte Mustafa Kemal sonraki bütün icraatlarını bu peşin hükme bina edecek ve kendisine göre isyan etmeye karar vermiş olan Ethem Bey ve kardeşlerini tasfiye etmek için muhtelif yolları deneyecekti.

İsmet Bey ric'at emri verirken Yunan da çekiliyordu. Bunun adı İnönü Zaferiydi

Oysa durum çok daha başkaydı. Mustafa Kemal'in Nutuk'unda da görüleceği üzere Ethem Bey daimâ anlaşma ve uyuşma taraftarı olmuş, ağabeylerinin hareketlerini engellemeye çalışmış ve ilk hareketi başlatan taraf olmamak için âzamî gayret ve dikkat göstermişti.

Şimdi hâdiseleri ağır ağır ve hazmede hazmede takip edelim:

M.KEMAL NE DİYOR?

MUSTAFA Kemal Ethem Beyin Ankara'ya gelişini şu şekilde anlatıyor:

"İsmet Paşanın Cephede faaliyete başlamasını müteakip, Etem Bey, rahatsızlığını dermeyan ederek Ankara'ya geldi ve burada uzun müddet oturdu. Gaybubetinde kardeşi Yüzbaşı Tevfik Bey, Etem Beye vekâleten Kuvvei Seyyarenin başında kumandan bulunuyordu." (Nutuk, c.2, s.511)

Kasım 1920'de Kuvayı Seyyarenin başında hasta olan Ethem Beye vekâleten ağabeyi Tevfik Bey bulunuyordu. Ve işte bu kumanda değişikliği esnasında İsmet Beyle Tevfik Beyin arasında hayli sürtüşmeler cereyan etmişti.

İsmet Bey, Etem Beye bağlı Kuvayı Seyyare'nin "Birinci Kuvayı Seyyare" namiyle yadedilmesini istemişti. Ancak, M.Kemal'e göre, Etem Bey ve kardeşi bu emri nazarı dikkate almamış ve kendileri için "Umum Kuvayi Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanı" sıfatını kullanmışlardı. (A.g.e., s.512)

Bu sırada Ethem Beyin Ankara'da bulunduğu unutulmamalıdır.

Mustafa Kemal'in nakline bakılırsa, İsmet Beyle Tevfik Beyle arasındaki sürtüşme muharebe esnasında da ortaya çıkmıştı. Tevfik Bey 23 Kasım 1920 tarihli bir raporunda: 'Bir düşman fırkasının taarruzu üzerine, kuvvetlerini Günan köyü şimalindeki sırt-

lara çektiğini "bildiriyor ve "sol cenahında bulunan Cümbürdü istikametini temin ediniz" diyordu.

İsmet Bey Tevfik Bey'in bu talebini kâle almamış olacak ki, Tevfik Bey bir gün sonra yani 24 Kasım 1920'de İsmet Bey'e gönderdiği telgrafta şöyle diyordu:

"Bendeniz, şimal ve cenup cephelerinin her ikisi de aynı hükümetin emrinde olduğunu zannediyorum. Mademki değildir, idaresizlik yüzünden, beyhude, burada, evlâdı vatanı kırdıramayacağım. Yirmi dört saate kadar sol cenahımız, kuvvetli bir surette temin edilmediği halde Kuvayi Seyyareyi Efendiköprüsü civarına çekeceğim. Bu hususta mesuliyetin kime ait olduğunu hükümet bulsun Efendim."

Mustafa Kemal Nutuk'ta, "Kuvayi Seyyare Kumandanlığının maksadının, kıtaatı nizamiyeyi cepheye sürdürüp, kendi kuvvetlerini geride toplamak olduğu anlaşılmıştı." (Nutuk, c.2, s.514) diyor. Bu hüküm de Nutuk'taki diğer birçok hüküm gibi son derece mücerrettir. Böyle bir hük-

Bazıları mandacılığı tartışırken Ethem Bey düşmanla çarpışmaktaydı

Ethem Bey (silah arkadaşlarıyla), Yozgat isyanını bastırmaya giderken, ilk olarak geldiği Ankara'da büyük merasimle karşılanmıştı. Mustafa Kemal, Ethem Beyi tâ şehrin dışında karşılamış, kucaklamıştı. Ancak altı ay sonra durum değişecek, bu defa Mustafa Kemal, Ethem Beyi sürtüklercesine, hasta yatağından kaldırıp Ankara'dan Eskişehir'e götürecekti.

mün neye, hangi delile dayanılarak verildiği belirtilmemiştir.

İSMET BEYE RAPOR GİTMİYOR

1920 KASIM'ININ sonlarına doğru artık Tevfik Bey raporlarını İsmet Bey değil de doğrudan Meclis Reisi Mustafa Kemal'e göndermeye başlamıştı.

Durumu öğrenen Ethem Bey hem İsmet Beye, hem de Tevfik Beye telgraf çekmiş ve hasta yatağından durumu Hayati Bey aracılığıyla şu şekilde Mustafa Kemal'e bildirmişti.

"Tevfik Beyle İsmet Beyefendi arasındaki suitefehhümün esbabiyle bu hususta her ikisiyle vâki muhaberâtımızı aynen takdim ediyorum. Lütfen Paşa hazretlerine kıraat ve iradesiyle yanlış telâkkiye meydan verilmemesini rica ederim Efendim.

"Kuvayi Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanı Etem"

Tevfik Bey ise Ethem Beye gönderdiği telgrafta şöyle diyordu:

"Namusumuzla oynıyan Garp Cephesi Kumandanını bundan böyle âmir tanımıyacağımı ve Simav'a

gönderdiği kumandanına bugün maiyetiyle Eskişehir'e avdet etmesi için emir verdiğimi yazmıştım."

Nutuk'ta yer alan Tevfik Beyin kardeşi Ethem Beye gönderdiği bir diğer telgraf da şu şekildeydi:

"Cüzi bir şey hissedersem bu yeni ihdas edilen kumandanlığın heyeti mecmuasını mahfuzen Garp Ordusuna iade edeceğim. Garp Ordusu Kumandanı İsmet Beyin bu cephe kumandanlığını idare edemiyeceğini anlıyorum." (A.g.e., s.519)

MÜCERRET İFADELER

NUTUK'A bakıldığında Mustafa Kemal'in Ethem Beye karşı son derece hissi baktığı derhal anlaşılır. Elde hiçbir müşahhas belge ve vesika olmadığı halde Ethem Beyi ağır şekilde suçlayan Mustafa Kemal şunları söylemektedir:

"...Etem, Tevfik kardeşler ve kendilerinin hemfikri olan bazı arkadaşları, hükümeti milliyeye karşı isyana karar vermişlerdi. Bu kararların tatbikatına, cephede, Tevfik Bey vesile ararken ve kuvvetlerini cepheyi terk ederek toplarken, Ankara'da Etem Bey ve mebus olan kardeşi Reşit Bey ve daha birtakımları siyaseten çalışıyorlardı.

"...Etem Beyin, İsmet Paşaya ve kardeşi Tevfik Beye yazdığı telgraflarda kullandığı mülâyim ve nazikâne bazı kelimelerin, henüz zaman kazanmak maksadına mâtuf olduğuna ve meseleyi İsmet Paşa ile Tevfik Bey arasında suitefehhümden mütevellit bir teessürden, en nihayet Tevfik Beyin asabiyetine mağlûb olarak fazla hareketinden ibaret gösterip, kendilerinin gayet muti ve mütevazi olduklarını bir zaman için göstermeye çalıştıklarına hükmetmemek mümkün değildi." (A.g.e., s.520)

Mustafa Kemal bu kanaate hangi delile dayanarak vardığını belirtmemektedir. Bu mütalaaların tamamen şahsi olduğu bilahere anlaşılacaktır. Ama ba'de harâbü'l basra...

Mustafa Kemal Ethem Bey çatışması, İzzet Paşayla yapılacak Bilecik görüşmesine giderken artık gözle görülür hale gelmişti.

Mustafa Kemal'i Anadolu'ya gönderen Sultan Vahdeddin, Aralık 1920 başlarında, Ankara'da hükümetle görüşüp istişare yapmak üzere İzzet Paşa başkanlığında bir heyeti göndermişti.

İzzet Paşa Mustafa Kemal'in çok yakından tanıdığı bir zâttı. Mustafa Kemal, Milli Mücadeleden çok önce Padişahtan İzzet Paşanın Sadrazam (Başbakan), kendisinin de bakan yapılmasını talep etmişti.

M.KEMAL'İN RİCASI

ÇERKEZ Ethem Hâdisesinde çok mühim bir yer tutan, Mustafa Kemal-İzzet Paşa görüşmesinin teferruatına geçmeden önce, Yalçın Küçük'ün bu iki şahsiyetle ilgili söylediklerine bakalım:

"...Mustafa Kemal, Padişahtan İzzet Paşanın Başbakan ve kedisini de Bakan yapmasını istiyor.

"Gerekçe şu: Artık mücadele imkânsız. Savaşmak imkânsız. Bir an önce barış yapmak gerek. Eğer barış gecikirse ülkenin tamamı elden çıkar. Bir kabine gerek. Başında İzzet Paşa olmalı. Fethi Bey, Rauf Bey, Canbulat Bey olmalı. Tabii Mustafa Kemal olmalı. Bunların 'duruma hâkim olacağını 'sandığını yazıyor. Mustafa Kemal ise duruma hâkim olunca, bunlardan Canbulat asılıyor. Rauf Orbay ise mahkûm oluyor. Yurt dışında olduğu için kurtuluyor. Fethi Bey de Serbest Fırkayı kuruyor.

"Padişah'ın 'fahrî' yaveri Mustafa Kemal, Padişah'tan İzzet Paşayı Başbakanlığa getirmesini rica etti ve 'Sadaretin derhal İzzet Paşa Hazretlerine tevcihi' için Baş yaver aracılığıyla Padişah'a istida yazdı. Padişah ise İzzet Paşa başkanlığında bir heye-

ti, 1920 Aralık ayı başlarında Mustafa Kemal ile görüşmek üzere Bilecik'e gönderdi. Bununla ilgili olarak Mustafa Kemal de Nutuk'ta şöye yazdı: 'İzzet Paşa'nın istek ve teklifi üzerine kendileriyle Bilecik'te buluşmaya karar verdiğimizi anımsarsınız. Kurul, ayın ondördünden beri [Kasım 1920] beni Bilecik istasyonunda bekliyordu.' 5 Aralık 1920 tarihinde, Kurtuluş Savaşı tarihinde, Bilecik buluşması olarak geçen görüşme oldu." (Türkiye Üzerine Tezler 2, s.678)

M.KEMAL'İN KORKUSU

MUSTAFA Kemal, kendisini yaklaşık 20 günden beri bekleyen, bizzat Padişah tarafından gönderilen heyetle görüşmeye gidecekti, ama nasıl gitsindi? Ankara'da Ethem Bey vardı.

Ethem Beyin Ankara'da bulunmasından son derece endişe eden ve çekinen Mustafa Kemal bir de Ankara'da olmayınca Ethem Beyin Meclisteki duruma hâkim olmasından endişe ediyordu. O tarihlerde Meclisin Ethem Beye muhabbeti çok fazlaydı. Mustafa Kemal bunu hesap ediyor ve ne yapıp edip Ethem Beyi, bu bir numaralı rakibini de yanında götürmek istiyordu. Ethem Beyi gözünün önünden uzaklaştırmak istemediği belliydi.

Gelgörelim ki Ethem Bey yerinden kımıldayamayacak şekilde hastaydı.

İşte bu şekilde ağır hasta olan Ethem Beye karşı, Mustafa Kemal'in takındığı tavır son derece enteresandı. Âdeta Ethem Beyi hasta yatağından sürüye sürüye yanına alıp götürmüştü.

Şimdi ilk önce Mustafa Kemal'i dinleyelim. İşte söyledikleri:

"...Ankara'da bulunan Etem ve Reşit Beyleri ve bazı zevatı beraber alarak bizzat Eskişehir'e gitmeye ve orada İsmet Paşa ile birleşerek vicahen konuşmaya ve anlaşmaya, 2/3 Kânunuevvel [Aralık] 1920 tarihinde karar verdim. Etem Beyin bu seyahatte bana refakatten ictinab edeceğini tahmin ediyordum. Halbuki, behemehal Etem Beyi beraber alıp götürmek bence lüzumlu idi. Bunun için arzusu olsun olmasın, Etem Beyi beraber götürmek veyahut ısrarı halinde ona göre muamelede bulunmak üzere icabeden tedabiri de emretmiştim. (Nutuk, c.2., s.521)

Nutuk'taki ifadelerden Mustafa Kemal'in Ethem Beye son derece hissî baktığı anlaşılıyor

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal gerekirse zorla da olsa Ethem Beyi beraber götürüp Ankara'dan uzaklaştırmaya kararlı olduğunu itiraf etmektedir.

Başta da söylediğimiz gibi bu tavrın mühim bir sebebi, Ethem Beyin Ankara'da mebuslarla temasını önlemektir. Diğer bir sebebi de, Ethem Beyle ilgili planın Ankara dışında devreye konulacak olmasıdır.

Mustafa Kemal anlatmaya devam ediyor:

"Filhakika, ertesi günü, Etem Bey hastalığından bahsederek beraber seyahat edemiyeceğini bildirdi. Doktor Adnan bey [Adıvar] de Etem Beyin ra-

ETHEM BEY— Hasta hasta geldiği Eskişehir'de başına tuhaf şeyler gelmişti. M.Kemal'in treni onu almadan hareket etmişti. İşte o esnada Ethem Beyle M.Kemal arasındaki bütün ipler kopmuştu.

Mustafa Kemal, İzzet Paşanın sadrazam, kendisinin de bakan yapılmasını istemişti

hatsızlığının seyahata mâni olduğunu söyledi, ısrar ettim. Nihayet, 3 Kânunuevvel 1920 akşamı bir treni mahsusla Eskişehre hareket ettik. Etem ve biraderi Reşit Beylerden maada beraber bulunan arkadaşlardan başlıcaları şunlardı:

"Kâzım Paşa, Celâl Bey, Kılıç Ali Bey, Eyüb Sabri Bey, Hakkı Behiç Bey, Hacı Şükrü Bey." (A.g.e. s.521)

ETHEM BEY ANLATIYOR

HÂDİSENİN buraya kadarki kısmını bir de Ethem Beyden dinleyelim. Ankara'ya ağır hasta bir vaziyette geldiğini ve Meclis yakınındaki otelde Hacı Şükrü Beyin yatağına yattığını belirten Ethem Bey anlatmaya devam ediyor:

"...Biraz sonra kabine ve meclis üyelerinden bazıları yoklamaya geldiler. Biraz sonra Mustafa Kemal Paşa ile Dr. Adnan Bey de geldi. Adnan Bey beni muayene etti. Ateşimin yüksek olduğunu ve dinlenmem lâzım geldiğini söyledi. Mustafa Kemal Paşa ayakta söylenenleri dinliyordu. Bir ara Adnan Bey'e şöyle dediğini işittim: 'Üç dört saat sonra, karşılama heyeti ile biz de hareket etmek zorundayız. O zamana kadar ateşi düşürecek çareler bulunuz, trende yataklı ve hususi bir yerin Etem Bey için hazırlanmasını temin ediniz. Gelen heyet her halde Ethem Bey'i de aramızda görmelidir.' Mustafa Kemal Paşa bunları söyledikten sonra ayrılıp gitti. Bu defa Paşa'nın yüzünden bir anormallik gözüme çarpar gibi oldu. Acaba gelen heyete çok mu önem vermekte idi? Yoksa bana karşı içinde kurduklarının bir belirtisi mi idi? Bunları düşünecek halde değildim. Adnan Bey'in verdiği ilâç da ateşimi biraz sonra düşürmüştü. Mustafa Kemal Paşa gittikten sonra gelen mebuslar beni uyarıyorlardı. Şahsıma karşı birşey tasarlandığında şüphe etmek istemiyor gibi idiler. Vakti gelince istasyona giderek Mustafa Kemal Paşa ile buluştuk ve Eskişehir'e doğru hareket etlik. Mustafa Kemal Paşa'nın elli kişilik sivil bir müfrezesi, benim ise on beş kişi kadar adamım ve yaverim vardı. Bunlar ayrı ayrı kompartımanlarda idiler. Mustafa Kemal ayakta durarak sağlığımı soruyor, sonra ayrılıp gidiyordu. Yüzünde bana karşı güler yüzlülüğünün samimi olmadığını gösterir bazı belirtiler görüyorsam da derinliğine varamıyordum. Dik bakışlı gözlerinde sözlerinin zayıflığını okuyordum. Tren güneş doğarken Eskişehir istasyonuna geldi." (Falih Rıfkı Atay, Çankaya, s.278)

Mustafa Kemal Ethem Bey çatışması İzzet Paşayla yapılacak Bilecik görüşmesine giderken artık gözle görülür hale gelmişti.

Mustafa Kemal, Ethem Bey ve beraberindekiler, 4 Aralık 1920'de Eskişehir'e varmışlardı.

Eskişehir'de çok tuhaf, çok garip bir hâdise cereyan edecekti. Ethem Beyi Ankara'daki hasta yatağından sürükleye sürükleye, âdeta zorla götüren ve "Bilecik'teki İzzet Paşa ile görüşmemizde mutlaka senin de bulunman lâzım" diyen Mustafa Kemal, kahvaltı yapmak için trenden inen Ethem Beyi beklemeden âniden treni hareket ettirmişti. İşin asıl tuhaf tarafı, Mustafa Kemal'in hâdiseyi anlatış şekliydi. Bakınız Mustafa Kemal hâdiseyi nasıl naklediyor:

FİRARA NASIL HÜKMEDİYOR?

"4 Kânunevvel 1920 sabahı erkenden henüz ben uykuda iken tren Eskişehir'e vâsıl oldu. Daha evvel İsmet Paşanın henüz Bilecik'te bulunduğu anlaşılmış olduğundan Eskişehir'de durmayıp Bilecik istasyonuna gitmeye karar vermiştik. Eskişehir'de uyandığım zaman, trenin niçin durup hareketine devam etmediğini sordum. Yaverlerim, arkadaşların sabah kahvaltısı yapmak üzere istasyonun karşısındaki lokantaya gittiklerini ve şimdi gelmek üzere bulunduklarını söyledi. Çabuk gelmeleri için haber gönderilmesini ihtar ettim. Birkaç dakika sonra hazırız denildi. 'Bütün arkadaşlar geldi mi?' dedim. Bunun üzerine yapılan tahkikten anlaşıldı ki, herkes hazırdır ama Ethem Bey bir arkadaşiyle beraber ortada yoktur. Derhal Ethem Beyin firar ettirildiğine hükmettim. Fakat bu hükmü kimseye söylemedim." (Nutuk.c.2, s.522)

İşte bu noktada lütfen dikkat buyurunuz. Şu mantık, "Çerkez Ethem hâdisesini" çözecek hususlardan birisidir.

Şimdi Ethem Bey gelmeyince, nasıl ve niçin firar ettiğine hükmolunuyor? Kaldı ki, o sırada henüz gelmeyen yalnızca Ethem Bey değildir. Birçok milletvekili de henüz gelmiş değildir ve Mustafa Kemal o milletvekillerini de beklemeden trene hareket emri vermiştir. Peki şimdi o milletvekilleri de mi firar etmiştir?

Mustafa Kemal'i dinlemeye devam edelim:

"...Derhal Ethem beyin firar ettirildiğine hükmettim. Fakat bu hükmü kimseye söylemedim. Yalnız o halde, dedim, Etem Bey olmaksızın bizim Bileciğe gitmemizde bir fayda yoktur. İsmet Paşayı da buraya dâvet ederiz.

"İsmet Paşa da, telgraf başında, hususi muhavereden sonra Eskişehire hareket etti. Daha evvel yalnız ve hususi görüşmemiz lüzumlu olduğundan ben de, bir iki istasyon ileri giderek, buluşduk." (A.g.e., s.522)

BU NASIL TEZAT?

M. KEMAL'İN bu ifadeleri karşısında donup kalmamak mümkün değil. Bu kadar tezat, bu kadar tenâkuz nasıl olur? Nutuk'taki beş satırda yer alan şu biribirini nakzeden düşünceye bakınız.

Şu cümleye dikkat buyurunuz: "Yalnız o halde, dedim, Etem Bey olmaksızın bizim Bileciğe gitmemizde bir fayda yoktur. İsmet Paşayı da buraya dâvet ederiz."

Yani, Eskişehir'de beklenileceğini söylüyor. Ama hemen iki satır aşağıda, İsmet Beyin Eskişehir'e hareket ettiğini, ama kendisinin İsmet Paşayı Eskişehir'de beklemeden, "hususî görüşme için" hareket ettiğini söylüyor. Yani ilk önce Eskişehir'de beklemeye karar veriyor, sonra Eskişehir'den ayrılıyor. Ama "firar eden" Ethem Bey oluyor.

Bu ifadelere bakılınca, sonradan Mustafa Kemal'in ve M.Kemal'e yakın yazarların Ethem Beyi küçümseyen ve aşağılayan ifadeleri de havada kalmaktadır.

M.Kemal'in ifadelerine göre, Ethem Bey, padişahın gönderdiği heyedle mutlaka görüşmesi gereken birisidir. Ethem Bey olmadan yapılacak görüşme de mânâsızdır.

ETHEM BEY ANLATIYOR

ŞİMDİ bir de Ethem Beye kulak verelim. "Tren güneş doğarken Eskişehir istasyonuna geldi" diyen Ethem Bey, sonraki olup bitenleri şu şekilde naklediyor:

"Trenin burada su gibi ihtiyaçları için bir müddet duracağını tahmin ediyordum. Bilecik'e yetişmek için aceleye lüzum yoktu. Bu sırada trenden inmiş olan yaverim dönüp geldi. Ordudan iki subayın benimle hususi görüşmek istediklerini söyledi. 'Tren burada iki üç saat kalacak. Daha iyi dinlenebilmek için şehirdeki makamınıza gitmeniz uygun olmaz mı? Aynı zamanda sizi görmek isteyen subayların ne söylemek istediklerini de öğrenirsiniz!' dedi. Trenden yanımda gelenlerle birlikte indim. Şehirdeki yerime geldim. Kendi subayım beni görmeye gelenlerin birliklerini ve adlarını haber verdi. Beni neden görmek istediklerini sordum. Şu cevabı verdi: 'Efendim Ankara'ya gittiğiniz günden beri ordu birlikleri arasında tertipli değişiklikler var. Dün gece hususi trenle İnönü'den hücum taburunu Eskişehir'e getirdiler. Aynı zamanda başka bir piyade alayı da Kütahya yolu üzerindeki Porsuk Nehri köprüsüne yakın bir yere yerleştirilmiştir. Çok gizli tutulmak istenen bir faaliyet var. İsmet Bey iki günden beri Bilecik tarafında. Ne olduğu bilinmeyen bu haller karşısında Eskişehir halkı da telaşlı ve heyecanlı. Bazı vefalı ordu subaylarından sızan haberlere göre bu tertiplerin hepsi sizin içindir. Bu iki subay da bu maksatla sizi görmeye ve uyarmaya gelmişler. Bana biraz açıldılar. Söyledikleri benim anlattıklarıma uygun. Kendilerini getireyim, siz de görüşün.' İki subayla konuştum. Aldığım bilgilere göre şu kanaati edindim: Ustaca ter-

"Bilecik'teki İzzet Paşa ile görüşmemizde mutlaka senin de bulunman lâzım" diyen Mustafa Kemal, kahvaltı yapmak için trenden inen Ethem Beyi beklemeden aniden treni hareket ettirmişti.

tiplenen bu tren yolculuğunda herhangi bir noktada çalımına getirebilirlerse, ben ve lüzum olursa az olan adamlarım ortadan kaldırılacaktık Yolda buna imkân bulunmazsa Bilecik istasyonuna vardığımızda seçme bir müfreze ben ve yanımdakileri çevirecek, diri olarak teslim olmazsam ölü olarak ele geçirilecektim Eskişehir'e getirilen taburun vazifesi halkta ayaklanma olursa onu bastırmak. Porsuk köprüsü yakınlarına dikilen piyade alayının vazifesi de Kuvayı Seyyare Eskişehir üstüne yürürse onu önlemektir. Ben bu bilgileri edindikten sonra işi talihe bırakmayı uygun bulmadım. Hemen güvendiğim arkadaşlarımdan birini odama çağırdım. Şu direktifi verdim: Dikkati çekmiyerek açık göz bir arkadaşı silahsız olarak istasyona gönder. Vazifesi bizi getiren treni göz altında bulundurmak. Mustafa Kemal Paşa ile dışarıdan gelip buluşanları sıkı bir kontrol altında tutmak. Dikkati çekecek küçük bir hal oldu mu, hemen bana haber yetiştirmek. İkinci bir arkadaşa da şu emri verdim Kuvayı Seyyare'den olup da izinli olarak burada bulunan veya tedavi için gelip de iyileşen güvenilir adamlardan beş altı kişiyi silahlandırıp buraya getirecek. Bunlar size katılacaklar ve hemen harekete hazır bulunacaksınız. İki arkadaşı salona çıkıp yolladıktan sonra odama döndüm. Kararım şu idi: İstasyona süratle dönmek. Mustafa Kemal'le lâzım geldiği gibi görüşmek ve kendisini kapana sıkıştırmak." (Falih Rıfkı Atay. Çankaya. İstanbul: 1980. s.279)

HAREKETE GEÇİYOR

FALİH Rıfkı Atay, Ethem Beyin bundan sonraki davranışlarını ve olup bitenleri zaman zaman Ethem Beyi kaynak göstererek şu şekilde naklediyor:

"...O sırada heyetten birkaç kişi geliyor. Merak etmişler. Hatır sormuşlar ama, kaygılı ve düşünceli imişler. Neden Ethem trenden indi ve şehre niçin geldi diye! Aralarından biri salona giren iki silahlıyı görür. 'Gözleri velfecri okuyor' der. Ethem bu adamdan emindi, teklif etsem hemen bana katılacaktı, diyor. Hacı Şükrü olmalı idi.

"Heyetten başka biri Mustafa Kemal'den selâm getirdiğini ve kendisini beklediğini söyler. Ethem istemeksizin bu gelene soğuk davranmıştı. Etrafta gördüklerinden şüphelenen bu kimse heyetten olanlara:

"'Paşa'nın bir siparişi var. Ben hemen gideyim, siz de gelirsiniz, dedi ve gitti.

"Ethem de ziyaretçilere:

"'Siz de buyrun, ben arkanızdan geliyorum, dedi.

"Ve hemen salona çıktı. Bekliyen adamlarına:

"Kaç kişisiniz? diye sordu.

"Silahlı olarak 17 kişiyiz, cevabını verdiler.

"Haydi düşelim yola, diyerek evden çıktık. İstasyona doğru biraz yürümüştük ki karşıdan birinin koşarak geldiğini gördük. Yaklaşınca tanıdım. Gözcülük vazifesi verdiğim arkadaşımdı. Nefes nefese idi. Sormaya vakit bırakmadan söyledi:

"'Tren hareket etti'.

"'Heyet yetişti mi?'

"'Hayır efendim, istasyona geldilerse de binemediler.'

"'Kontrole gelen ve bir ismarlama bahane eden tam vaktinde haber ulaştırmış olmalı idi.'

"Belli ki Ethem büyük bir şaşkınlık içinde idi. İstasyonda treni ve Mustafa Kemal'i bulsaydı ne yapacaktı? Mustafa Kemal'in de hazırlıklı olduğuna şüphe yoktu." (A.g.e., s.280)

BİR BAŞKA HESAPLAŞMA

FALİH Rıfkı Atay, bunları naklettikten sonra, Ethem Bey Mustafa Kemal hesaplaşmasına ait bir başka hâdise daha naklediyor:

"Bilecik İstasyonunda ölü veya diri olarak ele geçirilecektim"

"Ethem'in kendi ağzı ile de anlattığı ikinci hesaplaşma atılışıdır bu. Birincisini Mustafa Kemal'den dinlemiştim. O da bir istasyonda, fakat ayrı şartlar altında geçmiştir. Mustafa Kemal henüz Ankara istasyonundaki evde idi. Rahatsız olduğu için odasında yattığı sırada Ethem ve kardeşinin gelmek üzere olduğunu haber vermişler. Ethem'in Mustafa Kemal'i başlarından atmak isteyenlerce iyiden iyiye doldurulduğu günlerde idi. Mustafa Kemal: 'Ethemle kardeşi odama girdikleri vakit penceremden görülecek gibi evin etrafını askerle sarınız', emrini verir ve tabancısını yastığının altında, soğukkanlılıkla bekler. Ethem kapıya ve merdiven basamaklarına adamlarını koyarak odaya girer: 'Yatağımdan yarı doğrulmuştum. Tüfekleri ile gelip karşımda oturdular. Mecliste çok dedikodu varmış. Dış ve iç politika iyi gitmiyormuş. Bunun sonu ne olacakmış. Ağır ağır, tavrımı bozmadan kendilerine iç ve dış durum üzerine düşündüklerimi söylemeye koyuldum. O sırada dışarıdan sarıldıklarını da görmüşlerdi. Kardeşi Ethem'e Çerkezce bir şeyler söyledi. Benimle konuştuklarından hoşnut kalmış gibi görünerek gittiler.'" (A.g.e., s.280)

Çerkez Ethem Hâdisesini aydınlatmak için, Nutuk'ta hayli çok ipuçları bulabiliriz. Mustafa Kemal'in ifadelerine tiz bir nazarla bakanlar, bu ifadelerdeki tenakuzu ve politik kaygıyı derhal farkedecektir.

M.Kemal, hiçbir müşahhas delil olmadığı halde, "Ethem Beyin firar ettiğine hükmettim" demektedir. Daha sonra, yine müşahhas bir delil olmadığı ve milletvekilleri aksini söylediği halde, "Ethem Bey milletvekillerini zorla alıkoymuştu" demektedir. Meclise haber vermeden orduya Ethem Beyin üzerine hareket etmeleri emrini vermektedir. Ethem Bey kendi adamlarına, "Askerlere silah çekmeyin" dediği halde, Ethem Beyin korkup kaçtığını söylemektedir. Padişahın gönderdiği heyeti arzuları hilafına zorla alıp Ankara'ya götürmekte, sonradan da "Heyet kendi rızasıyla kaldı" demektedir.

ESKİŞEHİR'DE OLUP BİTENLER

ŞİMDİ tekrar kaldığımız yerden hâdiselere bakmaya devam edelim. Ethem Beyi ve milletvekillerini Eskişehir'de bırakarak, trenle İsmet Beyle görüşmeye giden M.Kemal, İsmet Beyle "gizli görüşmesini" yaptıktan sonra, İsmet Beyi ve askerlerini de alarak, 4 Aralık 1920 akşamı tekrar Eskişehir'e gelir.

M.Kemal İsmet Beyi ve askerlerini de yanına aldıktan sonra kendisinden daha emin bir hava içerisinde davranmaya ve konuşmaya başlar. Aynı gün akşamki yemekte, Ethem Beyin ağabeyi Reşit Beyin de bulunduğu toplulukta hayli sert münakaşa olur.

Bu toplantıda Reşit Bey, kardeşlerinin birer kahraman olduğunu ve hiç kimsenin emri altına girmeyeceklerini söyler.

Mustafa Kemal de o andan itibaren artık arkadaşlıklarının sona erdiğini belirterek şöyle der:

"Bu dakikadan itibaren arkadaşlık ve hususiyete ait vaziyetim hitam bulmuştur. Şimdi karşınızda, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükümetinin Reisi bulunmaktadır. Reisi Devlet sıfatiyle Garp Cephesi Kumandanına halin icabını tatbikte selâhiyetini kullanmasını emrediyorum." (Nutuk, c.2, s.523)

İsmet Bey de M.Kemal'in bu konuşmasından cesaret alarak biraz daha ileri gider ve şöyle der:

"Ben onu yola getirmeyi bilirim" (Falih Rıfkı Atay, Çankaya, s.281)

İsmet Beyin burada "Onu" dediği şahıs Tevfik Beydir. Henüz Ethem Bey topun ağzına girmiş değildir.

HAMDULLAH SUPHİ— Mustafa Kemal birbirinin meşhur hatibi. Mustafa Kemal çoğu defa kendisi yerine bu gibi adamlarını konuşturdu.

BİLECİK MÜLÂKATI

M. Kemal, 5 Aralık 1920 tarihinde de Bilecik'e giderek Padişah'ın gönderdiği heyetle görüşmüş, görüşme sonunda tuhaf bir davranışta bulunarak heyet üyelerini arzuları hilafına, tıpkı Ethem Beyi Ankara'dan hasta yatağından sürükleyerek Eskişehir'e götürmesi gibi, alıp Ankara'ya götürmüştü.

Mustafa Kemal şöyle diyor:

"...Mükâlemenin bazı safhalarına Ankara'dan beraber gelen bazı mebus arkadaşları da iştirak ettirdim. Birkaç saat cereyan eden mükâlemeden, gelen zevatın esaslı hiçbir malumat ve kanaatleri olmadığı anlaşıldı. Nihayet, İstanbul'a avdetlerine müsaade etmiyeceğimi ve birlikte Ankara'ya gideceğimizi tebliğ ettim.

"Zaten intizar etmekte bulunan trenle hareket olundu. 6 Kânunuevvel [Aralık] 1920'de Ankara'ya geldik. İstanbul heyetini, arzuları hilâfına tevkif etmiştim. Fakat, bunu ilân etmeyi faydalı bulmadım. Çünkü, İzzet ve Salih Paşalardan ve diğer zevattan hükümeti milliye umurunda istifadeyi düşünerek hasiyetlerini mahfuz bulundurmak istedim. Bu maksatla, Ankara'ya gelir gelmez matbuata tevdi ettiğim resmî ajans tebliğinde, mevzubahs zevâtın, Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle temas etmek vesilesiyle İstanbul'dan çıktıklarını ve memleketin hayrü selâmetine daha müsmir ve müessir bir surette çalışmak üzere iltihak eylediklerini ilân ettirdim." (Nutuk, c.2, s.525)

TEZATLI BEYANLAR

PADİŞAHIN gönderdiği heyetle M.Kemal arasında cereyan eden görüşme hakkında geniş bilgi maalesef yoktur. Mustafa Kemal de bu hususta hemen hemen hiçbir bilgi vermemektedir.

Burada dikkat çeken husus şudur: Bilecik'e gelen heyet, tekrar İstanbul'a dönmek istemiştir. Zirâ vazifeli olarak oraya gelmişlerdir. Geriye dönerek kendilerini vazifelendiren Padişaha bilgi vermeleri gerekmektedir. Mustafa Kemal ise bu heyeti emrivâki yaparak alıkoymakta, derdest ederek Ankara'ya götürmektedir. İşin daha da tuhafı, vakıânın tam tersi bir açıklama yapmaktadır. Ve üstelik bunu kendi diliyle itiraf etmektedir.

Şimdi bu tavrı gösteren bir politikacının diğer söylediklerine de kaydı ihtiyatla yaklaşmak gerekmez mi?..

HACI ŞUKRU EFENDİ— Gizli celsede yaptığı konuşmada, Eskişehir'de olup bitenleri gayet net bir şekilde dile getirmişti.

KAYNAKLAR M.KEMAL'İ DOĞRULAMIYOR

M. KEMAL ısrarla, "Ethem Bey ve kardeşleri ayaklanacak", "Ayaklanacakları için bizi oyalıyorlar" demektedir. Ama hiçbir kaynak bu söylediklerini doğrulamamaktadır.

Yalçın Küçük bu hususta görüşlerini şu şekilde açıklıyor:

"Mevcut hiçbir kaynak Çerkez Etem ve kardeşlerinin Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yerini almayı plânladıklarını göstermiyor. İçlerinden geçirmiş olabilirler. Mümkün. Ancak açığa çıkmış hiçbir hareketlerinden söz edilemiyor. Ancak bunlara rağmen, Mustafa Kemal ve arkadaşları, Çerkez Etem kuvvetlerinin varlığını, Ankara Hükümeti'ni ortadan kaldırmaya yönelik bir tehdit olarak görüyorlar. Bu, çok açık.

"Bunda çok haksız olduklarını söylemek mümkün değil. Çerkez Etem kuvvetlerinin varlığı ile Ankara hükümeti, birbiriyle fazla uyumlu görünmüyorlar. Kısa bir süre 'barış içinde bir arada' yaşıyorlar. Kazanan taraf, Mustafa Kemal ve arkadaşları, bu uyumsuzluğu gölgeleyebilmek için Çerkez Etem'e görülmemiş itibar gösteriyorlar. Sonra çatışma kaçınılmaz oluyor. Mustafa Kemal ve arkadaşları, bir zaman görülmemiş itibar göstermelerini, açıklamak ihtiyacını duyuyorlar. Bunun için Genelkurmay Başkanlığının Türk İstiklâl Harbi Tarihi, 'Millet için faydalı olduğu sürece yer ve zamana göre idare edilmekte idi' diye yazıyor.

"İzzet Paşa heyetini karşılamak için Bilecik'e giden trenin, Çerkez Etem ile içlerinde Eyüb Sabri ve Celâl Bey gibi milletvekillerinin de bulunduğu birçok karşılayıcı olmadan ve aniden Eskişehir'den ayrılışı, 1920 Aralık ayının başında oluyor. Bu tarihte artık ipler iyice gerginleşiyor. Fakat kopmuyor. İzzet Paşa heyeti, zorla Ankara'da ikamete götürüldükten sonra da kopmuyor. Anlaşılan 'idare' etme dönemi henüz sona ermemiş." (Türkiye Üzerine Tezler. 2, s.686)

Hiçbir müşahhas delili olmayan M.Kemal "Ethem Beyin firar ettiğine hükmettim" diyordu

KILIÇ ALİ— Ethem Bey ve Mustafa Kemal ile birlikte Eskişehir'e gitmiş, orada cereyan eden hâdiselere şâhit olmuştu.

"ZAFER MİLLETİNDİR"

ESKİŞEHİR'DE 4/5 Aralık 1920'de olan hâdiselere rağmen M. Kemal ile Ethem arasındaki ipler tamâmen kopmamıştı. Diyalogları devam ediyordu. M.Kemal'in, "İsyan etmeye karar vermişlerdi" demesine rağmen, Ethem Beyin öyle bir hareketi ve davranışı görülmüyordu.

Mustafa Kemal 5 Aralık 1920 tarihinden sonra olup bitenleri şu şekilde naklediyor:

"Efendiler, biz, İzzet Paşa heyetiyle Bilecik Ankara yolu üzerinde bulunduğumuz 5/6 Kânunuevvel 1920 tarihinde Reşit Beyden, Kütahya'ya vardığından ve ertesi günü Tevfik Beyle mülâkat edeceğinden, Etem Beyin de ortaya muvasalatından bâhis ve fakat henüz müsbet bir mânâ ifade etmiyen telgraf aldım. Dört gün sonra da Reşit Beyin avdet ederken Eskişehir'den gönderdiği 9 Kânunuevvel tarihli bir telgrafnâmede: 'Tevfik ile olan mesele, hüsnü neticeye raptedilmiştir' denildikten sonra, 'Lâkin tanımak ve tanıtmak istediğimiz zevatın basit ve zamana lâyık düşünememeleri veyahut düşünemediklerine binbir işaret konmuştur' ibaresi okunmakta idi. Reşit Bey tarafından Eskişehir'de Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşaya da, meselenin hal ve muhaberenin temin edildiği ve Simav havalisi kumandanlığının iade olunabileceği söylenmiş idi. 9 Kânunuevvel 1920'de Etem Beyden de aldığım bir şifre telgrafnâmede; meselenin İsmet Paşa tarafından bililtizam ve nabemevsim ihdas edilmiş olduğu anlatılmak isteniyordu. O zaman seryaverim bulunan Salih Beyin de, güya almakta olduğu tedabir ve tertibattan aynen haberdar edildikleri zikrediliyordu. Benim evhama sevk edildiğimi delâiliyle istihbar ettiğini yazıyordu. Ondan sonra, birtakım tatminkâr cümlelerle, Kuvayi Seyyareye mensup olup Maden'den berayi iltihak avdet eden ve Erkânıharbiyei Umumiyenin emriyle Cenup Cephesine sevk edilen bir müfrezesinin, kendine iltihakını ve Kuvayi Seyyarenin Fuat Paşa zamanında seyyar Jandarma teşkilâtı mucibince bütçeye dahil edildiğinden bahs ile fazla para temin etmek istediği görülüyordu." (Nutuk, c.2, s.526)

Ethem Beyin ayaklanacağı iddiasını kaynaklar doğrulamıyor

DEVAMLI ŞÜPHE HALİ

ETHEM Bey, Mustafa Kemal ile direkt olarak temas kurmakta ve düşüncelerini gayet net olarak dile getirmektedir. Ancak M.Kemal, Ethem Beyin bu yakınlaşmasını ve düşüncelerini açıkça dile getirmesini de değişik şekilde yorumluyordu.

M.Kemal şöyle diyor:

"...Hakikatte mesele hallolmamıştı. Vereceğim izahattan anlaşılacaktır ki, Etem Bey ve kardeşleri, zaman kazanmak için bizi iğfâle çalışıyorlardı." (A.g.e., s.526)

MECLİSTEKİ TARTIŞMA

ETHEM Beyle Mustafa Kemal arasında bu gibi muhabere cereyan ederken, Meclis'te de mevzuyla ilgili çok ateşli münakaşalar ve manzaralar oluyordu. M.Kemal hizbi ile, Ethem Beye sempati duyanlar arasında şiddetli münakaşalar cereyan ediyordu.

Bu arada Mustafa Kemal'in de artık Meclis'te açıktan açığa, Ethem Beye sempati duyanlara hücum etmeye başladığı görülüyordu.

9 Kânunuevvel 1336 (9 Aralık 1920) tarihinde yapılan gizli celsede Millî Müdafaa Vekâletinin "Bazı milis kuvvetlerinin tasfiyesi hakkında" verdiği soru önergesi görüşülürken söz alan, Mustafa Kemal ekibinden Hamdullah Suphi şöyle diyordu:

"...Bizim kendine paye verdiğimiz, kendisine kahraman dediğimiz ve ifa ettiği hizmetler dolayısıyle takdirlerimizi bezlettiğimiz, hatta kendisine millî bir kahraman unvanı verdiğimiz zayıf ruhlu insanlar yükseldi mi; uçurum yanına gelmişler gibi başları dö-

nüyor ve etrafı göremiyorlar, sersem oluyorlar. Bugün bu adamlar da aynı dalâlete düşmüşlerdir ve madem ki rahı dalâlete [dalâlet yoluna] sapmışlar ve madem ki tebdili fikirle, müdafaasına memur oldukları vatanı içinden tahrip edecek hain düşüncelilerin eline düşmüşlerdir, o halde bunun önüne geçmek bunları tedip etmek ve Anadolu'nun muhtaç olduğu sükûnu temin etmek şarttır." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.1, s.256.)

FEDAKÂRCA ÇALIŞTILAR

HAMDULLAH Suphi'den sonra, Ethem Beye sempati duyan milletvekillerinden, Diyarbakır milletvekili Hacı Şükrü Efendi söz almıştı.

Şükrü Efendi, önceki celselerde kendisine sataşanlara ve bu arada Mustafa Kemal'e de cevap vermiş bu meyanda, son hâdiselerle ilgili görüşlerini açıklamıştı.

Yunanlıların 16 Mayıs'ta İzmir'i işgal etmesinden sonra, kendisinin 9 Haziran'da ilk defa Aydın cephesinde Kuvayı Milliye teşkil ederek vatan müdafaasına koştuğunu söyleyen Şükrü Bey, Ethem Bey hâdisesine de temas ederek şöyle diyordu:

"Efendiler; Ethem Beyle Tevfik Bey arasında ne cereyan etti? Onu da bilmiyorum. Garp ordusu, Şark ordusu diye, o zamana kadar da birşey bilmiyordum. Ethem Bey son defa olarak buraya gelmişti. Giderken Paşa Hazretlerinin [Mustafa Kemal] emirleri ile bendeniz de gittim. Ethem Beyin mübayaa eylediği matbaayı Eskişehir'de emrini istihsalden sonra buraya gönderdim ve o zaman Fuad Paşa Gediz harekâtı hakkındaki beyanatında dedi ki: 'Gerek Kuvayı Milliye ve gerek kuvayı askeriye hepsi fedakârane çalışmıştır ve hattâ bir yerde ondokuz zabit birden yaralanmıştır, fakat kumanda heyetinin bir hatası neticesi olarak o muharebe kaybolmuştur. Yunanlılar da ferah ferah kaçmışlardır. Bunu Paşa Hazretlerine arzettim. Ethem Bey son olarak buraya gelmişlerdi, burada benim odamda idiler. Paşa Hazretlerine bir mektup yazdı. Aradan birkaç gün geçti. Ethem Bey gayet ağır surette hastalandı. O gün Adnan Beyefendi [Dr. Adnan Adıvar] gelmişti; Ethem Beyi muayene ettiler. O akşama doğru Ethem Beyin trene binip gitmelerini Paşa Hazretleri emretmişlerdi, hattâ benim de beraberce gitmekliğimi emretmişlerdi. Biz kalktık, Paşanın maiyetinde olduğumuz halde bendeniz, Hakkı Behiç Bey, Celâl Bey, Kılıç Ali Bey, Ertuğrul Grubu Kumandanı Kâzım Bey ve Giresunlu Osman Ağa hareket ettik. O da vardı. Eskişehir'e gittiğimizde Ethem Bey hasta idi, çıktı ve doğru hanesine gitti; biz vagonda kaldık. Sonra, arkadaşlar çay içmeye gidelim dediler. Avdet ettiğimiz zaman Paşa Hazretlerinin bir yaveri geldi, Hakkı Behiç Beyi istedi. Hakkı Behiç Bey gitti Paşa Hazretleriyle ne görüştü bilmiyorum.

"Ethem Bey hasta idi ve trenden çıkmıştı. Binaenaleyh biz burada neye kalacaktık? İsmet Bey oraya gelecek idi. Onun üzerine efendiler, ben, Osman Ağa, Kılıç Ali Bey, Reşit Bey, Celâl Bey, Kâzım Bey doğru kalktık Ethem Beyin evine gittik. Biz caddeden yaya yürürken gördük ki; Eskişehir'e 61. Fırka getirtilmiş, meydanda silah çatmış duruyor. Fırkayı gördük, acaba dedik ne var? Biz doğru geçtik yukarıya. Ethem Beyin evinde diğer arkadaşlar öteki odaya gitmişlerdi. Ben de öteki odayı açtım ve geri çekildim, orada bir genç zabit Ethem Beye bir şeyler anlatıyordu. Akşam onikiye kadar Ethem Beyin evinde oturduk ve biz kalktık yemeğe gidiyorduk.

"Sonra efendiler, bu kıtaatı askeriyenin Eskişehir'e gelmesine yegâne sebep, güya Ethem beyin kardeşi Tevfik Bey asker toplamış, Eskişehir'i basacak imiş ve onun için Eskişehir'in etrafı tahtı tarassuda alınmış, bunu da Ethem Beye o zabit haber vermiş.

PAŞA BOŞ VAGONLARLA GİDİYOR

BUNDA hiç katiyen alâkam yoktur. Yine yolda giderken tanımadığım bir zabit Kılınç Ali Beyin yanına yaklaştı ve o süvari zabiti; hatta Paşa hazretlerinin boş 90 vagonla gittiğini ve Eskişehir'e bir süvari livasının geleceğini ve bu süvari livasının aynı zamanda Ethem Bey kuvvetlerine karşı; baskın yapıldığı zaman Eskişehir'i müdafaa edeceklerini söyledi. Ben bundan son derece müteessir oldum ve teessüratım son dereceyi bulmuştu, hatta yemek yiyemedim. Biz oradan kalktık, tekrar Ethem Beyin evine gittik. Paşa Hazretleri gelmemiş, ama birçok yabancılar gelmiş. Kimler gelmişse meçhul...

"Paşa Hazretlerinin emir buyurdukları zat da gelmiş; bunlar konuşmuşlar, ne konuşmuşlarsa... Biz kalkıp oradan yemeğe gittik. Paşa Hazretleri daha gelmedikleri için geç vakite kadar orada oturduk.

TEVFİK BEY AĞLIYOR

ETHEM Bey dedi ki; 'Rica ederim burada az dur' ve Reşit Beyle Çerkezce görüştüler ve bittabi ben Çerkezce bilmiyordum. Beraber yemek yedik, sonra sekiz araba geldi, ben arabaların ne için geldiğinin farkında değilim, kendisi arabalara bindi. Kendisine nereye gittiğini sordum; esbap nedir dedim. Dedi ki, deminden beri Tevfikle muhabere etmek istedim, telgrafhane muhabereyi temin etmediği için merak ediyorum. Hakikaten bunların göstermiş olduğu telâş veçhile Tevfik, burayı basacak mıdır?

Onun üzerine efendiler; arabalara bindik ve hakikaten kasabanın haricine çıktık, bir tabura rast geldik; nereye gidiyorsunuz diye bize sordular, düğüne gidiyoruz dedik. Efendiler, Kütahya'ya gittik, namusu milli ve namusu askerim namına temin ederim ki; Kütahya'da Kuvayı Milliye namına bir tek nefere rast gelmedim. Biz orada iken Tevfik Bey geldi, hüngür hüngür ağladı ve kendilerinin Anzavur gibi olmayacaklarını söyledi. Biz orada gönderdikleri kumandanların muharebelerini temin ettikten sonra kalktık Eskişehir'e geldik. Biz Eskişehir'e geldiğimiz zaman Efendiler; orada yazdı ve hatta hiç unutmam; Hacı Şükrü Beyin oraya kadar gitmesini muvafık bir hareket telakki etmediğimiz için, beynelihvan, tecziye

edeceğiz diyor Paşa Hazretleri. Binaenaleyh bendeniz vatani bir hizmettir diye gittim. Bundan dolayı ne lâzım gelirse yapınız." (A.g.e., s.258)

Ethem Beye sempatisi olduğu için, Meclisteki Mustafa Kemal ve ekibince sert bir şekilde tenkit edilen Hacı Şükrü Bey, bu tenkitlere cevap verirken enteresan açıklamalarda bulunuyordu.

Hacı Şükrü Bey konuşmasının devamında şöyle diyordu:

"...Saniyen efendiler, biz orada iken Hakkı Behiç Beyi (P) teşkilâtına [Gizli Polis Teşkilâtına] tarassut ettirdi. (P) teşkilâtı bunu yapmakla Hakkı Behiç Bey bundan müteessir olmuştu. Biz Kütahya'ya gittiğimiz vakit, Tevfik Beye bir telgraf geliyor. Diyor ki; sizin burayı basacağınız söyleniliyor. Binaenaleyh sakın bu gibi harekâta cesaret etmeyiniz, falân, filân... Aynı zamanda oradaki malumatı buraya veriyor ve İsmet Beye geliyor, ona havadis veriyor. Ben bunu gördüm orada; tuttum, Ethem Beye bir şifre yazdım: Memur bulunan İsmail Hakkı Bey iki yüzlüdür, buna itimat etmeyiniz, diye yazdım; hücum tabur kumandanını ordu derhal açığa çıkarıyor. Açığa çıkarıldığını Ethem Bey haber almış, bu zabiti bana gönderin diye kardeşine yazıyordu. Buna ben cevap verdim; böyle bir zamanda ordunun açığa çıkarmış olduğu bir zabiti kendi maiyetine almaklığın doğru değildir, ordu ile rabıtanı katetmek demektir, böyle bir muameleye tenezzül etme dedim. Bu telgrafım da İsmet Beyin eline geçmiştir. Getirtiniz, buradan okuyunuz." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.1, s.258)

HAKKI BEHİÇ BEY— Eskişehir'e giden heyetin arasında yer almıştı. Onun gizli polis teşkilâtına mensup birisi tarafından takip edilmesi dikkat çekmişti.

MÜFSİD ADAMLAR

HACI Şükrü Beyin belirttiği bu husus çok dikkat çekicidir. Bazı kişilerin kastı mahsusla ara karıştırmak istedikleri görülmektedir.

Hacı Şükrü Bey konuşmasına şu şekilde devam etmişti:

"Tevfik Bey, Reşit, Ethem Bey olsun, benim arkadaşlarımdır; Tevfik bey ordu arkadaşımdır. Onlarla beraber bu harekâtı yaptık. Efendiler ortada bazı alçak, müfsid herifler var, iki tarafın arasını bozuyor. Sonra Ethem Beyle Refet Beyin arasındaki meseleler... Ethem Beyin tamimi var.

"Sonra efendiler; benim Ethem Beyle irtibatlanmamın saiki Refet Bey, Aydın cephesine kumandan tayin olunduktan sonra bütün cepheleri gezmeye memur oldular. Bütün cepheleri gezdikten sonra umumi cephenin emrü kumandasını deruhte edecekti. Bir defa, efendiler; Kâzım Bey Refet Beyin emrü kumandasını kabul etmedi. Ethem Bey cephesi ayrı kaldı." (A.g.e.s., 259)

Meclisteki yapılan bu konuşmada, çok dikkat çekici ipuçlarına rastlamaktayız. Meselâ Mustafa Kemal ve ekibi, ısrarla, Refet Beyle İsmet Beyin cephe kumandanlığına yalnızca Ethem Beyle ağabeylerinin karşı çıktığını söylemektedirler. Oysa Hacı Şükrü Beyin de ifade ettiği gibi İçişleri Bakanı olan Refet Beyin cephe kumandanlığına Kâzım Bey [Özalp] gibi meşhur simalar da karşı çıkmaktadır.

ŞİDDETLİ MÜNAKAŞALAR

M.Kemal, Bilecik'e neden 90 tane boş vagonla gitti?

HACI Şükrü Beyin bu konuşmasından sonra söz alan Mustafa Kemal, Hacı Şükrü Beyi zan altında bırakacak tarzda konuşmasını devam ettirir. Hacı Şükrü Bey ise bu konuşmaya sert bir sekilde mukabele eder. Böylece M.Kemal ile Şükrü Bey arasında enteresan diyalog cereyan eder. Bu konuşmayı, Meclis zaptından aynen takip edelim:

"Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Hacı Şükrü Beyin uzun beyanatındaki noktalara ayrı ayrı cevap vermeyeceğim. Bazı ufak noktalar vardır, onlara cevap vereceğim.

"Meselâ Hakkı Behiç Bey kardeşimizin (P) teşkilâtı tarafından takip olunduğunu söylediler. Hakikaten Hakkı Behiç Beyin böyle takip edildiğini işittiğim zaman ben de fevkalâde müteessir oldum ve ben bizzat Garp Ordusu Kumandanlığına telgraf yazmak suretiyle bunu tahkik etmeyi bir vazifei uhuvvet addettim. Bu babta vesaik mevcuttur. Gelen cevapta deniyor ki: Benim malumatım hilâfında belki takip olunmuştur; bu meseleyi tahkik ediyorum, fakat, belki de hiçbir kimse tarafından takip olunmamıştır, kendisine öyle bir vehim gelmiş olabilir.

Hacı Şükrü Bey, Mustafa Kemal ekibinin tenkitlerine enteresan cevaplar verdi

"Bu, Refet Beyin bilmem neyin ihtilâfı değildi Farzedelim ki mesele...

"...Ve hatta vaktiyle diyor, bana teklif ettiler; cepheden kabul için ve ben kabul etmemiş olmakla mahiyeti hakkındaki düşüncemi şimdi takdir buyurursunuz diyor; mektubu okuyabilirsiniz... İsmet Beye ve Garp kumandanlığına karsı isyan vaki olmuştur. Sonra hakikaten bende bir rapor vardır; Hacı Şükrü Bey tarafından Macid Beye 500 lira verilmiştir diye. Belki vermediniz, belki yanlış olabilir.

"Sonra Hacı Şükrü Bey milli kumandanlıktan bahsetti. Kendileri hakikaten bu vakayiin cereyanı esnasında; Hacı Şükrü kumandan ve mebus imzasiyle birçok muhaberatta bulunmuştur."

"HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır): Paşa Hazretleri müsaade buyurur musunuz? Benim şifre ile muhabere ettiğimden zatı âlilerinin malûmatı var mıdır, Yok mudur?"

"MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla): Bahsettiğim şey; bu vekayiin cereyanı esnasında ve bu dosyaları teşkil eden vesaikin elde edildiği sırada Hacı Şükrü Bey Eskişehir'den muhtelif yerlere şifre telgraf vermek istemiş ve vermiştir. Bittabi bilahare Garp ordusu kumandanı ittihaz ettiği tedabir sayesinde bunu menetmiştir.

"KUMANDAN DİYE NASIL İMZA EDİYORSUN?"

KENDİLERİNİ Müdafii Milliye ile Riyasetten soruyorlardı: Hacı Şükrü Beye hakikaten mebuslukla kabili imtizaç bir kumandan selâhiyeti verilmiş midir diye... Şimdi Hacı Şükrü Beyin; kumandanlığına dair vermiş olduğu cevap budur, makamı Riyasetten yazıları sonra okuruz. Şimdi anın yazdığını okuyacağım: (Okur) Kendine bir defa milli kumandan diyor. Hangi millet? Kim vermiş sana bu sıfatı?

Bana da Anafartalar kahramanı dediler. Arıburnu kahramanı dediler, Bitlis, Muş, Suriye kahramanı dediler diye imzamı öyle mi atacağım? Binaenaleyh bu bir suistimaldir. Kumandan diye nasıl imza ediyorsun? Ancak kolordu kumandanları, kumandanlığını muhafaza edebilir.

"Vakayii izah ederken, tabii gayet yanlış görüşleri izah etmiştim. Ben izah ederken demiştim ki: şöyle bir vaziyette... Bursa cephesinde iken kalkmış Eskişehir'e gelmiş olan suvari livası ve namütenahi kollar gittikten sonra ne görecektik?

"Yalnız sizin o kadar muhakemeniz olsaydı; ben sizi tevkif etmek isteseydim ne için sizi alıp da buradan oraya götürecektim? Ben sizin hepinizi tevkif eder, idam eder ve öldürürdüm. Halbuki ben sizi orada bıraktım ve ben oraya gittiğim zaman o kararı vermiş olsaydım,—bakınız askerlere tesadüf etmişsiniz—kaçabilir miydiniz? Böyle birşey hiç hatır ve hayalimden geçmemiştir.

"Tevfik Bey Eskişehir'e gelecekmiş de basacakmış... Efendi orada öyle tevehhüm edecek kumandan gördün mü?

"Hakikaten Sımav ve havalisi kumandanı olarak jandarmaları ile beraber oraya gönderilmiş olan zat; Tevfik Bey tarafından cebren kovulmuştur ve o da zaten korkak bir adam olacaktır. Oraya geldiği zaman tazyik etmişler, illâ Eskişehir'e git diye... O da demiş: aman.. Suvarileri ile beraber gelin... Hattâ o zaman biri bana geldi. 13 vagonluk bir suvari kuvveti geliyor dedi. Dedim; (tarifeyi) tertip eden zat buradadır. Şimendifer şubesinin müdüründen gidin sorun. Cevap geldi ki; hayır, öyle birşey yoktur. o jandarmaların geldiğine dair sokak dedikodularıdır, hiçbir vakit hatırınıza bir şey gelmemelidir.

ADNAN BEY— Ethem Beye haksızlık yapılmamasını isteyenlerdendi. M.Kemal diğer "muhalif ses" sahipleri gibi onu da odasına çağıracak ve "nasihat edecekti.

Müfsid kimseler arayı bozdular

"BUNLARI KİM SÖYLEDİ?"

YALNIZ bir şey sormak istiyorum: mademki kendinizi müdafaa ediyorsunuz, belki izah edersiniz. Demin verdiğim izahatta birçok zevatça malum mesele hakkında ve Ethem Beyin Reşit Beyle görüşürken Sarı Efe hakkındaki muhabereyi arzetmiştim. Haber veriniz, adamı mahsus gönderiniz, derhal terketsin orasını, öteki efe ile birleşsin ve beriki de demiş ki; belki ben yapamam siz yapınız ve icap ederse isyan edersiniz. O muhabereyi müteakip de Hacı Şükrü Bey makine başında görüşmüştür ve cereyan eden muhaberede şu sözler vardır:

"'Sen nasılsın?'

"'Bildiğin gibi.'

"'Söylediğim şeylerle de görüştüm, iyi cevap aldım. Sarı Efe çok iyi, sıhhati yerindedir.'

"'Evet ben çalışıyorum.'"

"HACI ŞÜKRÜ BEY: Cevap vereyim müsaade ediniz: bunları zâtı âlinize kim vermiş ise namussuzdur; alçaktır. Ben muhâberelerden bile haberdar değilim. Yanımda kim varmış ise söyleyiniz."

"MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla): Biz Divanı Harp Heyeti değiliz. Kendinizi orada, Divanı Harpte müdafaa edersiniz. Tabiiki tahkikat yapılıyor, başka vesaik de vardır. Şimdilik hakkınızda başka birşey söylenmez; işi tahkikata bırakıyoruz." (A.g.e. s.260)

Mustafa Kemal'in buradaki ifadeleri enteresandır. "Ben sizin hepinizi tevkif eder, idam eder ve öldürürdüm" demektedir. Bu sözlerin muhatabı Hacı Şükrü Bey ve bazı milletvekilleri ile Ethem Beydir.

★ EYÜP SABRİ BEY— Mustafa Kemal tarafından Ethem Beye gönderilen "Nasihat Heyeti"nin üyelerindendi. ★

9 Aralık 1920'deki bu gizli celse, artık iki grup arasındaki işlerin tamâmen kopmak üzere olduğunu ortaya koymaktadır.

Aralık 1920 ortalarına doğru, Mustafa Kemal'in bütün davranışları ve konuşmaları, artık Ethem Beyi tasfiye etmeye yöneliktir. Ethem Bey istediği kadar Mustafa Kemal'le yazışmaya devam etsin, şikâyetlerini dile getirsin... Artık ne yaparsa yapsın, boştur. Mustafa Kemal Ethem Beyi tasfiye etmeyi kafasına koymuştur ve bunu mutlaka gerçekleştirecektir. Tabii ki bu bir anda olup bitecek bir iş değildir.

Şimdi bütün siyasetçilerin, siyasete alâka duyanların ve yakın tarihimizde olup biten hâdiselerin içyüzünü merak edenlerin, dikkatle takip etmeleri gereken hâdiseleri adım adım takip etmeye devam edelim...

Mustafa Kemal'e göre Aralık 1920 ortalarında Ethem Bey ile ağabeylerinin durumu şöyledir:

"Efendiler, Etem ve kardeşleri cephede bulunan kumandanları beğenmiyorlar ve onlara itaat etmiyorlar. Vekâletleri ve hükümeti tanımıyorlar. Yalnız güya bana itaat ediyorlar ve Meclisi de, kendi arzularına göre harekete geçireceklerini ümidediyorlar. Bana ve Meclise mümaşatkâr görünerek kemali faaliyetle hazırlıklarının ikmaline çalışıyorlardı" (Nutuk c.2., s.531)

Burada Mustafa Kemal'in çokluk ifadesi kullanması, hâdiseye nasıl hissî baktığını göstermektedir. Ethem Beyin ve ağabeylerinin hükümeti tanımadıklarına dair müşahhas bir delil yoktur. Yalnızca İçişleri Bakanı Refet Beyin hem bakan, hem cephe kumandanı olmasını tenkit etmiş ve onu Batı cephesinde başlarında kumandan olarak görmek istemediklerini belirtmişlerdir. Bunu da Aralık 1920'de söylemiş değillerdir. Tayinin yapıldığı Ekim ayı başında görüşlerini ortaya koymuşlardır.

Mustafa Kemal'in en büyük endişesi, Meclisin Ethem Beyden yana açıkça tavır koymasıdır. Bundan son derece çekinmektedir. Reşit Beyin Mecliste bulunması da Mustafa Kemal'i tedirgin etmektedir.

M.Kemal Nutuk'ta Reşit Beyin Meclisteki faaliyetleri için şunları söylüyor:

"Efendiler, Reşit Bey, Mecliste hararetli telkinat ve teşebbüsatta bulunuyordu. Bir gün, Mecliste kırk elli kadar mebus toplanmış, bunlar; cephe hakkında bazı şüpheler varmış, Heyeti Vekiliye (Bakanlar Kurulunu) davet ederek, bunu, anlamak istiyormuş." (A.g.e., s.535)

Mustafa Kemal bu milletvekillerine, "Siz mebussunuz, ben de reisinizim. Herhangi bir mesele hakkında benimle görüşmek isterseniz maalmemuniye kabul ederim" diye haber göndermiş ve bakanlar kurulunun mil-

letvekillerine bilgi vermeyeceğini belirtmişti. Bunun üzerine Reşit Bey ayağa kalkarak şöyle demişti:

"Efendiler! Bu cevap, 'Göğsünüzü kapayın!' demektir. Malûmu âlinizdir ki, askerlerin göğüslerinin kapalı bulunması zapt ü rapt icabıdır."

DÜŞMANIN KARŞISINDAKİ KUVVET

MİLLETVEKİLLERİ de kendilerine bilgi verilmemesinden rahatsız olmuştu. Durumu farkeden Mustafa Kemal 22 Aralık 1920 günü, Reşit Bey ve 15 milletvekilinin yanı sıra bazı bakanları da hükümetteki dairesine dâvet etmiş ve onlarla görüşmüştü. Görüşmede hazır bulunanlardan bazıları şunlardı:

Reşit Bey, Celal Bey, Kâzım Paşa, Eyüb Sabri Bey, Adnan Bey,Vehbi Bey, Hasan Fehmi Bey, İhsan Bey, Kılıç Ali Bey, Yusuf İzzet Paşa, Fevzi Paşa...

Bu toplantıda Mustafa Kemal, Ethem Beye bağlı kuvvetlerin arttırılması halinde inzibatsızlıktan dolayı dağılacağını söylemişti. Reşit Bey ise, düşmanın tecâvüzatına karşı yegâne kuvvetin, Ethem Beyin kuvveti olduğunu, nizamî kuvvetlerin çil yavrusu gibi dağılacaklarını söylüyordu.

NASİHAT HEYETİ

MİLLETVEKİLLERİNİN tavır koyması Mustafa Kemal'i müşkil duruma sokmustu. Ne dese, ne yapsa, milletvekillerinin Ethem Beyin aleyhine olacak bir davranışa müsamaha etmeyeceğini görmüştü. Bunun üzerine bir grup milletvekilini "Nasihat Heyeti" adı altında Ethem Beye göndermeye karar vermişti.

"Nasihat Heyeti"nde şu milletvekilleri vardı: Reşit Bey, Celal Bey [Bayar], Kılıç Ali, Eyüb Sabri ve Vehbi Bey. Bu heyet 23 Aralık 1920'de Ankara'dan hareket etmiş, 24 Aralık'ta Kütahya'ya ulaşmıştı.

PLÂN DEVREYE GİRİYOR

MUSTAFA Kemal "Nasihat Heyeti"ni göndermekle, "bir taşla birkaç kuş" birden vurmuştu. Bir kere, mecliste Ethem Beye karşı tavır koyduğu için kendisini tenkit eden milletvekillerini bir müddet için susturmuştu. İkinci olarak, başta Reşit Bey olmak üzere Ethem Beye sempati duyan bazı milletvekillerini başından uzaklaştırmıştı. Şimdi Ethem Beyi tasfiye plânını rahatlıkla devreye koyabilirdi.

Mustafa Kemal'in "Nasihat Heyeti" hâdisesindeki tavrı da çok çok gariptir. Heyet üyelerinin Ethem Bey tarafından tevkif edildiğini söylemektedir. Oysa aynı milletvekilleri Meclisteki gizli celse görüşmelerinde böyle bir durumun olmadığını belirtmektedirler.

Mustafa Kemal bir yandan Meclisi kontrol altında tutarken, öte yandan, Meclisin tepkisini çekmesi muhakkak olan kararını verecek ve İsmet Bey ile Refet Beye, "Ethem Beyin üzerine yürüyün!" diyecektir. Böyle mühim bir kararı vermeden evvel Meclise danışması gerekmektedir. Ama o "istim arkadan gelsin" düşüncesindedir. Önce icra yapılacak, sonra o icraya çerçeve hazırlanacaktır.

Bu müthiş hâdiseyi, hem Nutuk'tan, hem Meclis zabıtlarından, hem de diğer kaynaklardan takip edeceğiz.

HEYET TEVKİF Mİ EDİLMİŞTİ?

ŞİMDİ ilk önce Mustafa Kemal'i dinleyelim. Bakınız neler anlatıyor:

"Heyetin, 26/27 Kânunuevvel 1920'de, müşterek imza ile keşide ettikleri mufassal ve açık bir telgrafnamede, mühim noktalar şunlardı:

"1. Emniyet tertibatı alındığına şüphe yoktur. Vaziyetleri tamamen tedâfüîdir. Kendilerine karşı tahşit

M.Kemal, meseleye hissî yaklaşıyordu

ve ikame edilen kuvvetler ve nev icat karakollar mevazii asliyesine çekildiği takdirde, bu harekâttan da sarfı nazar edeceklerdir.

"2. Hasmane harekete mâruz kalmadıkça, memleketin selâmeti âtıyesi için ve şahsı devletlerine karşı perverde eyledikleri muhalefete binaen, her türlü fiilî hareketten içtinab edeceklerini en büyük yeminlerle temin eylemişlerdir.

"3. Kuvayi Seyyarenin, Konya ve Alacada bulunan efradiyle, Konya'dan Mülâzım Sadrettin Efendi kumandasiyle gelmekte iken, Fahrettin Paşa tarafından tevkif edilen seksen neferin ve Kuvayi Seyyare Müfreze Kumandanlarından Kürt İsmail Ağanın, Kalecikten akrabasından cihada iştirak etmek üzere esnai askeriye haricindeki kimselerden toplananların iltihaklarına mümanaat edilmemesi;

"4. Kuvayi Seyyareye para verilmesi için Kütahya mutasarrıflığına emir verilmesi;

Büyük ümitlerle açılan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi, tarihte eşi, benzeri görülmeyen hadiselere sahne oluyordu. "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" prensibi bir kenara itiliyor, bazı şahıs ve gruplar oligarşik bir idare kurmanın hazırlığını yapıyorlardı.

"5. Emniyet ve itimadın fiilen tesis ve idamesi için Fahrettin ve Refet Beylerin cepheden uzaklaştırılmaları.

"Bu noktalardan çıkan mâna nedir Efendiler? Oraya giden arkadaşlarımızın kâffesinin bu mânayı idrak edemiyeceklerine ihtimal verilebilir miydi? Binaenaleyh biraz evvel işaret ettiğim gibi Kütahya'ya giden heyet, filhakika tevkif edilmişti. Kendilerine bu yazılan şeyler dikte ettiriliyordu. Bunun böyle olacağını, heyet gitmeden evvel, biliyordum. Bu sebeple idi ki, Reşit Bey, Kâzım Paşayı beraber götürmek için ısrar ettiği halde esnayi müzakerede bittesadüf solumda oturan Kâzım Paşaya gitmemesi lâzım geldiğini ihsas etmiştim. Çünkü Kâzım Paşayı muvakkaten değil lâhihaye tevkif ederek, imzasını kullanmaktan çok istifade edebilirlerdi." (A.g.e. s.539)

M.Kemal, Meclisin Ethem Beyden yana tavır koymasından endişe ediyordu

Mustafa Kemal hâdiseler olup bittikten yedi yıl sonra, CHP Genel Başkanı sıfatıyla yaptığı konuşmada bile ısrarla, nasihat heyetinin tevkif edildiğinden bahsedebilmektedir. Hayret ki hayret!.. Zirâ daha sonra ele alacağımız gibi "Nasihat Heyeti"ne mensup milletvekilleri Meclisteki yaptıkları konuşmalarda, tevkif edildiklerini ima edici tek kelime sarfetmemektedirler.

Milletvekilleri Ethem Beyle görüşmüş, gayet memnun bir şekilde Ankara'ya dönmüşlerdi. Bakınız Mustafa Kemal milletvekillerinin geriye dönüşünü nasıl yorumluyor:

"Efendiler, Kütahya'daki heyetin, Meclise vaziyeti izah ederek kendilerine daha nafi olabileceklerine Etem ve kardeşlerini ikna suretiyle ellerinden kurtulabildikleri anlaşılmıştır. Bittabi Reşit Bey orada kalmıştır." (A.g.e., s.543)

HAREKÂT EMRİ

HEYET Ankara'ya döner. Arabuluculuk vazifesini başarıyla yerine getirdikleri için hepsi de memnundur. Ama, Mustafa Kemal, daha heyet ayağının tozuyla Ankara'ya dönmüşken, cephedeki birliklere Ethem Bey kuvvetlerinin üzerine doğru harekete geçmelerini emreder. Birlikler Ethem Beyin üzerine gidedursun, aynı anda Mustafa Kemal Mecliste ter dökmekte, milletvekillerine cevap yetiştirmektedir.

Bakınız Mustafa Kemal gelişmeleri nasıl anlatıyor:

"Efendiler, Kütahya'ya, Heyeti Vekile kararını ve heyetin avdeti lüzumunu tebliği müteakip cephe kumandanlarına da âsi Etem ve kardeşleri aleyhine harekâtı fiiliyeye geçmelerini emrettim." (A.g.e., s. 543)

Mustafa Kemal Paşanın, milletvekillerinden müteşekkil heyetin, Ethem Bey tarafından tevkif edildiğini söyleyen beyanının gerçekleri yansıtmadığını bilahere delilleriyle göreceğiz. O ifadede dikkat çeken bir husus ta, Kazım [Özalp] Paşanın Ethem Bey tarafından lâhihaye tevkif edilerek imzasının kullanılabileceğinin söylenmesidir. Bu ifadelerin Ethem Bey ve rüfekâsını dağ haydutları gibi gösterip, gelecek neslin nazarından düşürmekten başka bir mânâsı olmadığı açıktır.

RİSKİ GÖZE ALMIŞTI

MUSTAFA Kemal'in yaptığı mühim bir hareket de Nizami Kuvvetlere, Ethem Beyin üzerine yürümeleri için emir vermesiydi. Aslında böyle bir emir vermek her babayiğidin harcı değildi. Mustafa Kemal açıkça siyasi

M.Kemal, Meclise danışmadan "Ethem Beyin üzerine yürüyün" emrini verdi

hayatını riske atmıştı. Çünkü böyle mühim bir emri vermesi için mutlaka Meclisin tasvibini alması gerekmekteydi. Öte yandan, durum Meclis tarafından öğrenildiği anda kıyametin kopacağı açıktı. Bu durumda Mustafa Kemal'i kurtaracak yegâne husus, Ethem Beyin açık bir hata yapması olacaktı. Ve Ethem Bey Mustafa Kemal'in beklediği o hatayı yapmakta gecikmeyecekti.

Şimdi bu mühim gelişmeleri dikkatle takip edelim. Mustafa Kemal, hareket emrini verdikten sonraki gelişmeleri şu şekilde anlatıyor:

"Kuvvetlerimiz, hareket emrini alır almaz, derhal Kütahya'da bulunan âsi Etem kuvvetleri üzerine yürüyüşe geçtiler. 29 Kânunuevvel 1920 günü Kütahya'yı işgal ettiler. Üç gün sonra da garp ve cenup cephelerinden hareket eden bütün kuvvetlerimiz, Kütahya'nın 30, 40 kilometre ilerisinde ve Gediz istikameti umûmiyesinde bir hatta birleştiler. Âsi Etem, kuvvetlerini hiçbir yerde tevkif ve mukavemet ettirmeye cesaret edemeden Gediz üzerine çekilmişti." (Nutuk, c.2, s.544)

Burada geçen her cümle aslında çok geniş hâdiselerin özetlenmiş şeklidir.

Mustafa Kemal'in "hücum emri" verdiği tarih, "Nasihat Heyeti"nin Ankara'ya döndüğü tarihtir. Ve o milletvekillerine göre, Ethem Bey meselesi sulhla hallolmuştur. Ama aynı anda M.Kemal Ethem Beyin üzerine asker sevketmektedir. Bu hareketin yegâne maksadı, Ethem Beyi tahrik edip, öfkelendirip yanlış bir davranışa sevketmekti. Nitekim Ethem Bey, "Hayattaki en büyük hatam" dediği davranışı gösterecek ve arabulucu milletvekili heyetiyle meseleyi hallet-mişken, üzerine ordu gönderilmesi karşısında öfkeye kapılarak şu telgrafı gönderecektir:

"Ankara'da Millet Meclisi Riyasetine

"Kütahya, 29 Kânunuevvel [Aralık] 1336 [1920]

"Bu israfat ve ihtirasat ile dolu şerâit tahtında milletin ve memleketin harbe tahammülü kalmamıştır. İstanbul'dan gelen ve tevkif edildikleri şayi olan sulh tavassut heyetinin muvafık ve müsait şerait tahtında geldikleri beyannas şayi olduğuna göre hey'eti müşarünileyhanın serbest bırakılarak müzakeratı sulhiyenin tesrîini [çabuklaştırılmasını] menafii memleket namına ihbarı keyfiyet eylerim. Ankara'da içtima eden Meclisin ne şekilde içtima ettiğini tabii hepimiz biliyoruz.

"İlk icraatları da bu fakir milletin sırtından kendilerine senede üç bin küsur lira tahsisat yapmaları olmuştur ki senede içlerinde yüz lirayı bir arada gören pek azdır. Şimdi bol bol dalkavuklukla me'lufturlar. Gelen hey'eti âliyenin hemen İstanbul'a iadesi ehemmiyetle maruzdur.

"Kuvayi Seyyare ve Kütahya Havalisi Umum Kumandanı Ethem" (TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.1, s.270)

TELGRAFIN TAHLİLİ

ETHEM Bey, hayatını fakr u zaruret içerisinde gurbetten uzakta geçirdiği yıllarda bile bu telgrafı hatırlayınca derin pişmanlık duymakta ve hata ettiğini söylemektedir. Ancak, bu hatanın hangi şartlar altında işlendiğini de tahlil etmek lâzımdır.

Bir an için Ankara'dan Kütahya'ya gidelim ve hâdiseye bir de Ethem Beyin gözüyle bakmaya çalışalım: Milletvekillerinden müteşekkil arabulucu heyetiyle uzun uzadıya görüşen ve onların aracılığıyla Ankara'yla haberleşen Ethem Bey, aradaki bütün meselenin hallolduğunu zannetmiş ve huzuru kalble milletvekillerini Ankara'ya uğurlamıştır. Milletvekillerinin Ankara'ya ulaşmasından bir gün sonra ise İsmet ve Refet Beylere bağlı birlikler üzerine hücum etmiştir. Bu durum karşısında Ethem Bey, gelen milletvekillerinin ikiyüzlülük ettiğine kanaat getirmiş ve telgraftaki o, 'Şimdi bol bol dalkavuklukla me'lufturlar" ifadesi gibi ağır ifadeleri kullanmıştır.

ŞAŞIRTICI BİLGİLER

MUSTAFA Kemal'in Nutuk'u ile TBMM Gizli Celse Zabıtlarını karşılaştırdığımızda şaşırtıcı bilgilerle karşılaşmaktayız. Mustafa Kemal, 29 Aralık 1920 günü İsmet ve Refet Beylere Ethem Bey kuvvetleri üzerine hücum etmeleri için emir verdiğini ve aynı gün nizami kuvvetlerin Kütahya'ya girdiğini söylemektedir. Oysa aynı tarihte Meclisteki hava bam başkadır. Nasihat heyeti Meclisteki bilgi vermektedir. Daha ortada böyle bir emri meşru kılacak bir gelişme yoktur. Nitekim Mustafa Kemal Gizli Celse Zabtına geçmiş 30 Aralık 1920 tarihli bir emirnâmesinde, "resmî" havanın sulh istikametinde olduğunu belirtmektedir.

Şimdi 30 Aralık 1920 tarihli bu belgeyi Meclis zabıtlarından aynen takip edelim:

"Kütahya'da Garp Cephesi Harekât Şubesi Müdüriyetine Karahisar 12 nci Kolordu Kumandanlığına şifre

"İsmet ve Refet Beyefendilere

"Ethem Beyin Millet Meclisinin meşruiyetine tecavüz ve isyanı mutazammın çektiği telgrafnâme üzerine dün 29 Kânunuevvelde kuvai seyyare meselesini Mecliste bütün tafsilat ve teferruatiyle izah etmiş, Ethem Beyin son telgrafnâmesini de aynen Mecliste okumuştum. Ethem Beyin kumandadan iskatı hakkında verilen karar ve tarafımızdan ittihaz olunan tedâbir Meclisçe tamamen tasvip edilmiş idi. Bugün Kütahya'dan avdet eden zevat da Meclise geldiler. Bunların avdetiyle ve hayatlarına dair verdikleri izahat üzerine Meclisteki meselenin yine kan dökmeden halli için

bir temâyül hasıl oldu. Bunun üzerine Büyük Millet Meclisinin son bir eseri ulüvvücenabı olmak üzere Ethem Bey ile biraderlerine sureti katiyede kuvvet başından ayrılarak hükûmete dehâlet eylemeleri için son bir teklif yapılmasını ve dehalet eyledikleri takdirde hayatlarının temin edileceğinin ve haklarında verilecek hükmü kanunun affı için hükûmetçe Büyük Millet Meclisi nezdinde tavassutta bulunulacağının tebliğ edilmesini Meclise teklif ettim ve bu teklif Meclisçe kabul edildi. Buna göre son olmak üzere Ethem Beyler rüfekasına tebliğat ifasını ve neticenin işarını rica ederim.

Önce nasihat heyeti gönderdî, sonra askere "Hücum" emri verdi

"İsmet Beyefendi ile ve berayı malûmat Refet Beyefendiye yazılmıştır. 30 Kanunuevvel (Aralık) 1336 (1920)

"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

"Kapadım: 30 mnh

"İmza

"Harp Tarihi Arşivi: Dolap: 46 Klasör: 2485 Dosya: 99 Fihrist: 603" (TBMM Gizli Celse Zabıtları c.1, s.270)

HANGİSİNE İNANILACAK?

ŞİMDİ şu ifadeler Mustafa Kemal'e aittir. 30 Aralık tarihli emrinde, Ethem Beye son bir teklif daha yapılmasını istemektedir. Bu belgeye göre, Ethem Beyin telgrafına rağmen Meclisin hâlâ sulh taraftarı olduğu anlaşılmaktadır.

Bir yanda bu emri gönderen Mustafa Kemal 1927'de CHP Kurultayında yaptığı konuşmada (Nutuk adı verilen konuşma), 29 Aralık 1920 tarihinde birliklere Ethem Beyin üzerine yürümesi emrini verdiğini ifade etmektedir.

Buyrun bakalım iki emir. İkisi de Mustafa Kemal imzasını taşıyor. Şimdi bu emirlerden ve bu belgelerden hangisine inanacağız. Birisi Nutuk'ta geçiyor, öbürü ise TBMM Gizli Celse Zabıtlarında...

İlk önce "hücum emri" verip de, Ethem Beyi tahrik ettikten sonra, bu defa, Meclisin baskısı üzerine Ethem Beyden pişmanlık beyan etmesini ve af dilemesini istemek ne derece mantıkidir?

Bu mesele üzerinde daha geniş olarak duracağız. Yalnız Meclisteki gelişmeleri takip etmeden önce bazı

FAHRETTİN ALTAY— Ethem Bey tarafından devamlı düşmana ganimet bırakmakla suçlanıyordu. Ethem Bey Albay Fahrettin Beyi cephede istemiyordu.

kaynaklarda yer alan mütalaalara göz gezdirmek istiyoruz.

Türkiye Ansiklopedisinde, "Nasihat Heyeti" meselesi ve sonraki gelişmeler şu şekilde anlatılmaktadır:

"...Çerkez Ethem, Ankara'dan Mustafa Kemal ile birlikte trenle ayrılmıştı. Aynı trende Meclis'in seçtiği, Hacı Şükrü, Reşit (Çerkez Ethem'in ağabeyi), Celâl (Bayar), Hakkı Behiç (Beyiç), albay Kâzım (Özalp) beylerden oluşan bir arabulucu heyet de İstanbul hükûmeti adına görüşmeler yapmak için Bilecik'e gelen Dahiliye Nazırı Ahmet İzzet ve Harbiye Nazırı Salih Paşa ile görüşmeğe gidiyordu.

Çerkez Ethem, hastalık bahanesiyle, Eskişehir'de trenden indi; Meclis'in seçmiş olduğu heyet de ona katıldı ve birlikte Kütahya'ya geçtiler. Bu beş kişilik arabulucu heyet sonradan Çerkez Ethem'in görüşlerini bir ölçüde savunarak Mustafa Kemal'den de Ethem Müfrezeleriyle düzenli ordu arasında bir çatışmayı önlemesini isteyecekti." (A.g.e., c.2, s.471)

Bu Ansiklopedide—her nasılsa—Nutuk'a ters düşen bir cümle girmiştir. Arabulucu heyetin Çerkez Ethem'in görüşlerini "bir ölçüde savunduğu" söylenmiştir. Nutuk'ta ise milletvekillerinin bu tavrı, onların tevkif edilmiş olmasına bağlanıyordu.

"Kayıtsız şartsız" Mustafa Kemal'e bağlı olan Falih Rıfkı Atay ise Çankaya isimli eserinde, diğer hâdiseler gibi bu hâdiseye de Nutuk çerçevesinden bakıyor ve şöyle diyordu:

"...Ethem ve kardeşleri kuvvetlerini arttırmak, Ankara çevresinde hazırlıklar yapmak, Mustafa Kemal'i oyalayarak cepheyi ele geçirici tertiplere girişmek yolunu tutmuşlardı. Meclisteki adamlarını da olanca güçlerini seferber etmişlerdi. Mustafa Kemal eğer bazı şartları kabul ederse, Kuvayı Seyyare'nin olduğu gibi kalmasına izin verileceği vaadine kadar uysalca davrandı. Son defa Kütahya'ya bir heyet de yolladı. Ethem ve kardeşleri bu heyeti diledikleri gibi kullanmışlar, telgraf çektirmişler, heyet üyeleri Ankara'da kendilerine daha faydalı olacaklarını söyleyerek güçlükle ellerinden kurtulmuşlardır. Bu arada İsmet Bey'i ve Refet Bey'i cepheden çektirmek için Meclis'te kıyametler kopmuştur. Ethem partizanları ile Mustafa Kemal'e karşı olanlara göre bütün sorumluluk Ethem'le pek iyi anlaşan Ali Fuat Paşa'nın cephe komutanlığından alınmasında idi.

"Sonunda Mustafa Kemal vekiller heyetinden bir türlü yola gelmiyen Kuvayı Seyyarenin asker kuvveti ile serkeşliğini önlemek kararını almış, çetin bir çarpışmadan sonra Ethem kuvvetleri bozguna uğratılmış ve kendisi de Yunanlılara sığınmıştır." (s.282)

Çerkez Ethem Hadisesini aydınlatacak mühim noktalardan birkaçının şunlar olduğu görülmektedir:

a. Ethem Beye giden nasihat heyeti tevkif mi edildi?

b. Mustafa Kemal, bir yandan Meclisi oyalarken, aynı gün Ethem Beyin üzerine yürünmesi emrini niçin ve hangi hakla verdi?

c. Çerkez Ethem gerçekten ayaklandı mı? Korktuğu için mi geri çekildi, yoksa kardeş kanı dökülmesin diye mi?

d. Ethem Bey niçin üzerine gelen askerlere tek kurşun sıkmadan devamlı geri çekildiği halde ve kendi adamlarının tamamını silahlarıyla birlikte geri bırakıp, onlara Nizami Orduya katılmalarını söylediği halde kendisine "hâin" denildi?

e. Mustafa Kemal yaklaşık beş bin kişilik bir kuvvetin başında olan bir kişiyi ve o kuvveti devre dışı bırakmayı nasıl göze alabildi?

Bu ve buna bağlı soruların cevabını önceki bahislerde kısmen vermiştik. Şimdi yine araştırmacılara ve kaynaklara dayanarak, "Çerkez Ethem Hâdisesinde" kilit unsurun kim olduğunu araştırıp ortaya çıkarmaya çalışacağız.

HEYET TEVKİF Mİ EDİLDİ?

ARAŞTIRMACI Yalçın Küçük, Nasihat Heyetinin Kütahya'ya gidişinden sonra olup bitenleri şu şekilde değerlendiriyor:

"Çerkez Etem, Kütahya'yı karargâh seçiyor. Ankara Hükümeti, Kütahya'ya beş kişilik bir milletvekili heyeti gönderiyor. Etem ile görüşüp bir anlaşma sağlama gerekçesiyle. Bu beş kişilik heyet, Kılıç Ali, Vehbi, Galip Paşa olayı sırasında Çerkez Etem'e başvuran ve daha sonra bakan olan Vehbi Bolak, Eyüb Sabri, Eskişehir'de Bilecik trenini kaçıranlardan birisi, Celâl, daha sonraki yılların başbakanı ve cumhurbaşkanı, Reşit ise, Çerkez'in

Mustafa Kemal Paşanın hangi ifâdesi doğru?

milletvekili olan ağabeyi. Milletvekili heyeti, Çerkez Etem'le görüşüyor ve görüşme sonucunu 26 Aralık ile 27 Aralık günü birbirinden ayıran gece Ankara'da Büyük Millet Meclisi Hükümeti Başkanı Mustafa Kemal'e, telgrafla bildiriyor. Resmi tarihler, Çerkez Etem ayaklanması dedikleri ayaklanmanın başlangıç tarihini 27 Aralık olarak veriyorlar.

"Milletvekili Heyetinin telgrafı, Harp Tarihi Arşivi, No: 4/4478 Dip.46, G.4, Kis.2484, Do.96, F.39, kod numarasıyla saklanıyor. İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar adını taşıyan altıncı ciltte de, yine tırnak içinde ve yarım sayfalık bir metin yer alıyor. Bu iki paragraflık metnin birinci paragrafından hiçbir anlam çıkmıyor. İkinci paragrafı ise aynen şöyle oluyor: 'Güvenliği kurmak için, komutanlık otoritesinin sarsıldığı bildirilen Albay Fahrettin'in değiştirilmesi ve Albay Refet'in İçişleri Bakanlığına dönmesine kadar Albay Kâzım'ın, Albay Fahrettin'in yerine getirilmesini veyahut, Albay Refet'in bir an önce İçişleri Bakanlığı görevine dönmesini, 12'nci Kolorduya herhangi bir tarafsız komutanın atanmasını memleketin esenliği için istemişlerdir. Sorunun ruhu bu son maddededir.' (İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, sayfa 234) Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan ve yine Genelkurmay Başkanlığı arşivine dayanan Türk İstiklâl Harbi tarihinde, beş milletvekilinin telgrafı böyle bildiriliyor.

Mustafa Kemal, Nutuk'ta, bu telgrafı 'kaydediyor' ve şöyle devam ediyor: 'Bunlardan çıkan anlam nedir bay-

lar? Oraya giden arkadaşlarımızın tümünün bu anlamı kavrayamayacakları düşünülebilir miydi? Öyle ise, biraz önce belirttiğim gibi Kütahya'ya giden Kurul tutuklanmıştı. Bu yazılan şeyler, kendilerine zorla yazdırılıyordu. Bunun böyle olacağını kurul gitmeden önce biliyordum.' Fakat yıllar sonra bile Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi bilmiyor. Çünkü Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan tarih ciltlerinde Mustafa Kemal'in bu iddiâsını doğrulayacak bir kayıta rastlanmıyor. Üstelik yukarıda aktarılan metne bakıldığı zaman da, bu metnin zorla yazdırılma gerekçesini anlamak mümkün olmuyor.

"Aslında Nutuk'ta kaydedilen metin de, Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan tarih ciltlerinde yer alan metin de, eğer Yunus Nadi'nin yayınladığı metin asıl kabul edilirse, asıl metne uymuyor. Her üçü de bu bölüme ek olarak veriliyor.

FALİH RIFKI ATAY— Mustafa Kemal'in bu yakın adamı da Meclis'te, Ethem Beye karşı tavır alanlara sor durumda kaldığını itiraf ediyor.

ANLAŞMAZLIK ÇÖZÜLMÜŞTÜ

"BEŞ milletvekilinin telgrafı, bütün anlaşmazlığın çözüldüğünü gösteriyor. Şöyle başlıyor: 'Etem ve Tevfik Beylerle şimdi görüştük. Orada iken arkadaşlar önünde bahis konusu olan konuşmaları tekrar ederek, usûl ve inzibat dahilinde hareket ve Büyük Millet Meclisi'nin kararlarına harfiyen riayet edilmesini söyledik. Bunun için anlaşmazlık varid olamayacağını ve işlerin tamamen bu şekilde cereyan edeceği cevabını aldık.' Telgraf devam ediyor ve son paragrafta şunlara yer veriyor: 'Emniyet ve itimadın fiilen teessüs ve devamı için, vaziyeti bu şekle soktukları iddia edilen Fahrettin ve Refet Beylerden Fahrettin Bey'in daima düşmana ganimet bırakmakla kumanda mevkiinin sarsıldığını ve bundan başka düşman karşısında kuvvetlerin iftirakına sebebiyet verdiğini ileri sürerek artık başka bir yerde çalışmasına ve Refet Bey Dahiliye Vekâletine dönünceye kadar, şahsen tanıdıkları ve güvendikleri Kâzım Bey'in, Fahreddin Bey'in yerine getirilmesine vatanın selâmeti namına müsaade buyurulmasına veya Refet Bey'in Dahiliye Vekâletine dönmesinin süratlendirilmesiyle bu takdirde herhangi tarafsız bir zatın 12 nci kolorduya tayinini tasvip etmenizi temenni etmektedirler.' En büyük istek 'daima düşmana ganimet bırakmakla kumanda mevkiini' sarsan Fahrettin Altay'ın başka bir göreve aktarılması oluyor.

"Tamı tamamına şöyle bitiyor: 'Hissettiğimize ve kanaatimize göre, meselenin hal noktası buradadır. Bu noktai nazardan meselenin yüksek ve müdebbir tedbirlerinizle hal buyurulmasını vatanın selâmeti namına bilhassa istirham ederiz efendim. Kılıç Ali, Vehbi, Eyüb Sabri, Reşid, Celâl.' Beş milletvekilinden oluşan Kurul, Etem'le yaptığı görüşmeden sonra, 'meselenin hal noktası' olarak Çerkez Etem'e güven verici bazı önlemlerin alınmasını öneriyor. Mustafa Kemal ise, Nutuk'ta, bu telgrafla ilgili olarak ve tekrarla şöyle konuşuyor: 'Öyle ise, biraz önce belirttiğim gibi; Kütahya'ya giden Kurul gerçekten tutuklanmıştı. Bu yazılan şeyler, kendilerine zorla yazdırılıyordu. Bunun böyle olacağını, kurul gitmeden önce biliyordum. Bu yüzdendir ki Reşit Bey, Kâzım Paşa'yı birlikte götürmek için üsteleğiği halde, görüşmeler sırasında iyi bir rastlantıyla soluma oturan Kâzım Paşa'ya gitmemesi gerektiğini sezinletmiştim. Çünkü Kâzım Paşa'yı geçici olarak değil, temelli tutuklayıp imzasını kullanmaktan çok yararla-

nabilirlerdi.' Çerkez Etem, Kâzım Özalp'ı Fahrettin Bey'in yerine öneriyor. Mustafa Kemal ise 'tutuklayacaklardı' görüşünü savunuyor. Nutuk'ta, beş kişilik milletvekili heyetine, o gece, 'Telinizi yarın Bakanlar Kuruluna sunacağım' cevabını verdiğini yazıyor." (Türkiye Üzerine Tezler 2, s.689)

DESTEKSİZ KALAN İDDİALAR

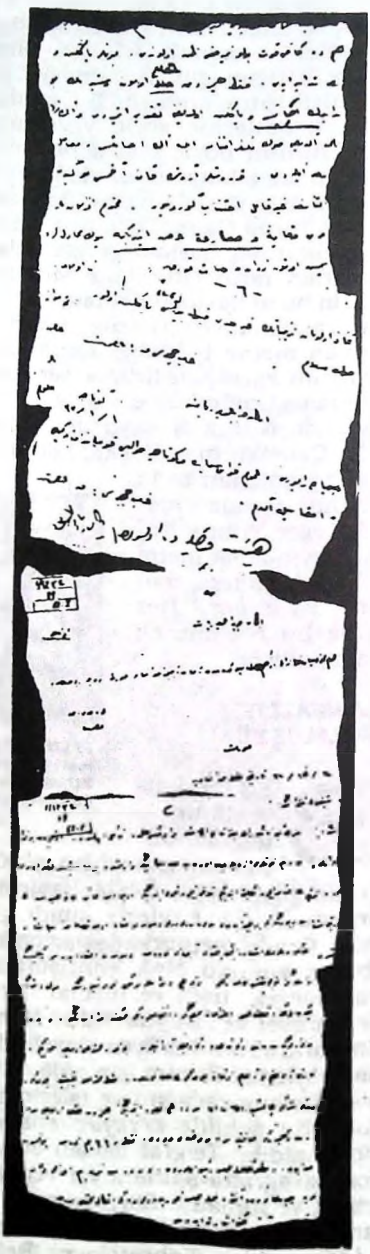
GÖRÜLDÜĞÜ gibi Mustafa Kemal'in söylediklerini, kendisinden ve Falih Rıfkı Atay gibi kayıtsız şartsız destekleyenlerden başka tasdik eden yoktur.

Milletvekillerinin tevkif edildiği iddiası gerçek değildir. Kâzım Paşanın

Üzerine gelen askerlere tek kurşun sıkmadan devamlı geri çekilen ve kendi adamlarının tamâmının silâhlarıyla birlikte Nizâmî Orduya katılmalarını söyleyen Ethem Bey, nasıl hâin olabilir?

tevkif edileceği iddiası ise bir farazıyeden öteye gitmemektedir. Mustafa Kemal'in anlaşmanın sağlanamadığı şeklinde iddiası da gerçeklere uymamaktadır. Milletvekillerinin telgrafları ve Meclisteki konuşmaları anlaşmanın sağlandığını ve sağlanabileceğini ortaya koymaktadır.

Daha bu şekilde boşlukta sallanan yığınla iddiâ vardır. Bunlardan en mühimi, "Ethem Beyin isyan etmesi"dir. Böyle bir isyan bahis mevzuu değildir. Ethem Bey Meclise başkaldırmış değildir. İstiklâlini ilan etmiş değildir. Nizami Kuvvetlere saldırmış değildir. İsmet ve Refet Beylerin üzerine fiilen hücum etmiş değildir. Öte yandan, Ethem Bey Nasihat Heyetiyle yaptığı görüşmelerden sonra anlaşma sağlandığına inanmışken âniden Nizami Kuvvetler, üzerine hücum etmiştir. Bu durum karşısında da Ethem Bey çarpışmaktan şiddetle kaçınmış ve

Ethem Beyin kendi el yazısıyla yazdığı mektuplar ve cepheden gönderdiği raporlar...

devamlı geri çekilmiştir. Peki bu nasıl isyan etmek oluyor?..

Nizami kuvvetlerin Ethem Beyin üzerine doğru hareket ettiğinden Meclisin haberi olmamıştır. Meclis ekseriyeti Ethem Beyin isyan ettiğine inanmamaktadır. Ethem Beyin ölçüyü aşan telgrafına rağmen Meclis sulhten yanadır.

Bunu gören Mustafa Kemal, hücum emrini geri almamıştır. Neticede kardeş kanının dökülmesini istemeyen Ethem Bey geri çekile çekile Yunanlıların tuttuğu cepheye kadar gitmiş ve teslim olmayı da gururuna yediremeyerek iltica etmiştir. Bu davranışa, süngünün ucuna takılarak Yunan tarafına atılmak ve Meclis nazarında "hain" durumuna düşürülmek de diyebiliriz.

Bu hâdise yakın tarihimizin mühim hâdiselerinden birisi olduğu için üzerinde hayli geniş olarak durmakta bir beis görmüyoruz. Şimdi tekrar Yalçın Küçük'ün bu mevzudaki mütalaalarına bakalım:

"Nutuk ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan Türk İstiklâl Harbi, bütün çabalara rağmen, birbirini tamamen desteklemiyor. Altıncı ciltte, Kütahya'daki milletvekillerinin gönderdiği telgraf, ön emli ölçüde değiştirilip ve tam metin izlenimiyle özet olarak yayınlandıktan sonra, yine Harp Tarihi Dairesi arşivlerinde bulunan Mustafa Kemal'in 27 Aralık tarihindeRefet ve İsmet Beylere çektiği telgraf 'özet' olarak yayınlanıyor. Kütahya'dan gelen telgraf ile Refet ve İsmet Beylere gönderilen telgraf aynı sayfaya konuyor. Doğrusu da bu. Çünkü bu ikinci telgraf, birincisinin cevabı oluyor.

KUVVET YOLUYLA ÇÖZÜM

GÜNEY Cephesi Komutanı Albay Refet ile Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet'e çekilen 27 Aralık tarihli telgrafın özeti şöyle: 'Kütahya'daki kurulun cevabı Kuvvai Seyyare isinin artık barış yoluyla ve siyasetle çözümünün mümkün olamayacağını isbat etmiş ve sorunun kuvvet yoluyla çözümlenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bunun son safhasını şimdiden Meclis'e bildirmeye ihtiyaç yoktur. Başarı ile sonuçlandırırsak, Meclis'in, yaptıklarımızı onaylayacağı kuşkusuzdur. Haklı olduğumuzu isbat edecek yeteri kadar belge ve delillerimiz mevcuttur.' (Türk İstiklal Harbi, VI'ncı Cilt, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, sayfa 234) Ne kadar öğretici bir telgraf. Bir: Çerkez Etem isyan etmiyor. Her ne pahasına olursa olsun isyana zorlanıyor. İki: Çerkez Etem'e karşı savaş, Meclis'e haber verilmeden açılıyor. Üç: 'Başarı' mutlak olarak gerekli görülüyor. Dört: Mustafa Kemal, haklı olduklarını, belge ve delillerle fakat sonucu aldıktan sonra kanıtlayabileceğini, cephede doğrudan doğruya savaşacak arkadaşlarına, inandırmaya çalışıyor.

"Bu telgraf, 'özet' olarak şöyle devam ediyor: 'Albay İsmet, Eskişehir'i bir kuvvetle güven altına alarak, kuvvetinin çoğu ile derhal Kütahya'yı; Albay Refet de bütün süvari ve fazla piyade ve topçu ile Altıntaş'ı işgal etmeli; ondan sonra Kuvvei Seyyare'ye bütün istekler dikte ettirilmeli ve bir taraftan da dağılmalarını sağlamak için propagandalar yapılmalıdır.' Bu kadar. Telgraf bu kadar değil. İş ve düğüm bu kadar. Çerkez Etem'in tam anlaşma olduğunu düşündüğü bir zamanda Albay Refet ve Albay İsmet kuvvetlerine taarruz emri veriliyor." (A.g.e., s.690)

Çerkez Ethem Hâdisesinde 28 ve 29 Aralık 1920 tarihi çok mühim bir yer işgal eder. Bütün herşey bugünlerde olup bitmiştir diyebiliriz. Mustafa Kemal, Meclis gizli celsesinde oyalama konuşmasını 29 Aralık'ta yapmıştır. Hâkeza İsmet ve Refet Beyler emirleri altındakilerle birlikte Ethem Beyin üzerine bu tarihlerde yürümüştür.

Aynı günlerde iki zıt davranış sergilenmiştir. Mustafa Kemal bir yan-

dan Meclisteki uzun uzun konuşup, milletvekillerinin heyecanını teskine çalışırken, öte yandan Meclisin havasının aksine, Ethem Beyin üzerine hücum emri vermiş ve cepheden gelecek haberi beklemeye koyulmuştu.

Bir yandan Mebusların, gözyaşları içerisinde, "Aman, kardeş kanı dökülmesin! Ne olur sulhü temin edelim!" yakarışlarına muhatap olan ve bunları oyalayan Mustafa Kemal, öte yandan ise İsmet ve Refet Beylere, "Siz hücum edin, gerekçeyi ve delili sonra buluruz" demekteydi.

"VUKUÂT YOK!"

YALÇIN Küçük, 28 ve 29 Aralık 1920 tarihlerinde olup bitenleri ve sonraki gelişmeleri şu şekilde anlatıyor:

"29 Kânunuevvel 1336, yeni biçimiyle 29 Aralık 1920 tarihli ve 83 sayılı Yeni Dünya gazetesi, 28 Kânunuevvel 1336 tarihine ait iki 'resmi tebliğ' yayınlıyor. Biri şu: 'Bütün cephelerde şayanı işar bir hâdise olmamıştır.' Bütün cephelerde bildirilmeye değer bir olay olmadığı haber veriliyor. 'Beyannamei Resmi' ise Türkiye Büyük Millet meclisi Reisi Mustafa Kemal imzasını taşıyor. Aynen şöyle: 'Hiçbir kimse hiçbir sebep ve suretle Hükümeti Merkeziyenin malûmatı olmaksızın kuvvet toplamağa mezun değildir. Bu beyannamenin tebliği tarihinden evvel bu yolda teşebbüste bulunmuş olanlar varsa derhal kendilerini ve maksadı teşebbüslerini doğrudan doğruya bana bildireceklerdir. Aksi takdirde bu gibi müteşebbislerin asayişi dahili memleketi ihlâl ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni izrar ve ahali masumei memleketi iğfal töhmetleriyle itham olunacaklarını beyan ve ilân eylerim.' Bu açıklama herkese açıktı. Fakat asıl hedefi Çerkez Etem'di. 'Küçük Zabit' Çerkez Etem'in sınırlerini bozup, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını haklı gösterecek bir harekete zorlamayı amaçlıyordu." (Türkiye Üzerine Tezler 2, s.691)

TAHRİK NETİCE VERDİ

YALÇIN Küçük'ün de belirttiği gibi, Mustafa Kemal'in yaptığı her hareket ölçülüydü. Her sözü ustalık kokuyordu. Meselâ burada bahsedilen tâmim gibi.

M.Kemal muhatabını çok iyi tanıyordu. Ethem Beyin Ankara'ya ilk gelişinde mübalağalı karşılama merasimi tertipleyerek dengesini bozmaya çalıştığı gibi, bu defa da öfkelendirerek dengesini bozmak istiyordu. Ve bu taktiğinde de başarılı olacaktı.

İsyana kışkırtılan Ethem Bey bu oyuna gelmedi

Yalçın Küçük anlatmaya devam ediyor:

"27 Aralık günü Meclis'e haber vermeden Çerkez Etem'in üzerine yürüme emri veren Mustafa Kemal, Çerkez Etem'i istediği yere getirebildi. Çerkez Etem'den bir telgraf geldi. Mustafa Kemal derhal Meclisi topladı. Gizli toplantı yapıldı. Çerkez Etem, anılarında, bu telgraf ve Meclis'in gizli toplantısı hakkında şunları yazdı: 'Sonradan öğrendim ki hafi celsede Meclis'in büyük ekseriyeti beni müdafaa eder ve yakın mazide gösterdiğim fedakârane hizmetleri ortaya koyarak meselede benden başka günahkârlar ararken bu telgraf okunmuş ve birçok mebuslar haklı olarak bana mugber hale getirilmiş.' (Cemal Kutay, Çerkez Etem Dosyası, İkinci cilt, sayfa 168.) Ethem, telgrafının, kendi-

sinden yana birçok milletvekilini 'haklı' olarak aleyhine çevirdiğini kabul ediyor.

"Bu telgrafı beş kişilik milletvekili kurulu Kütahya'da iken yazıp çekiyor. Şöyle diyor: 'Mebus beylerin istisnasız hepsi müteessir idiler. Hiçbirisinin, hatta Kılıç Ali Beyin bile fiili bir hâdise istemediğini bugün dahi söyleyebilirim. Fakat onlar dahi, verilmiş kesin kararlara bahaneler arandığına, zannederim, daha sonra kaani oldular. Doğru. Verilmiş kararlara gerekçe aranıyor. Bunun sağlanmasında Çerkez Etem, elinden geleni yapıyor. Elinden gelen şu: 'Hayatımın en büyük hatasını o gece, sabaha karşı, herkes istirahat için kendilerine ihzar edilen odalara çekilmesinden sonra yaptım.' Ne yaptığı da şu: 'Ağabeyim Reşit Beye hiç bahsetmeden ve bilhassa ondan gizlice, Meclis Riyasetine ağır bir telgraf çektim.'

"Çerkez Etem, bu telgrafı ile, Mustafa Kemal'in kendisi için yazdığı senaryoyu oynuyor ve yaptıklarını inkârda önemli bir adım atıyor. Şöyle başlıyor: 'Bu israf ve ihtirasla dolu şartlar altında millet ve devletin artık harbe tahammülü kalmamıştır. İstanbul'dan gelen ve tevkif edilen Sulh Tavassut Heyeti'nin muvaffak ve müsait şartlar altında geldikleri muhakkak olduğuna göre, bu heyetin serbest bırakılarak sulh konuşmalarının çabuklaştırılmasını bütün asker ve millet efradına tercüman olarak bildiririm.' Bundan sonra şöyle devam ediyor ve bitiriyor: 'Ankara'da toplanan Meclis'in ne şekilde toplandığını tabii hepimiz biliyoruz. İlk icraatı da bu fakir milletin sırtından kendilerine senede üçyüz bin küsur lira tahsisat yapmaları olmuştur ki, senede içlerinde yüz lirayı bir arada gören pek azdır. Şimdi bol bol dalkavuklukla meşguldürler. Gelen yüksek heyetin hemen İstanbul'a iadesi maruzdur.' Çerkez Etem, İzzet Paşa Heyeti'nin serbest bırakılmasını ve barış imzalanmasını istiyor.

"ASABIM ÇOK BOZULMUŞTU"

ETEM, anılarında, bu telgrafla ilgili olarak, 'Bunu neden ve niçin yaptım? Hâlâ makul bir cevap veremem' diyor. 'Asabım çok bozulmuştu' diyor. Ve bozulmaya devam ediyor. Bu ilk telgraf üzerine Meclis, Etem'in işinin bitirilmesi fakat hayatının bağışlanması kararını veriyor. İsmet Bey de 31 Aralık 1920 tarihinde uzun bir telgrafla Etem'e yazıyor. İsmet Bey, Çerkez Etem'e öğüt veriyor. 'Komuta ve siyasal mücadele hayatında sırası geldiği zaman çekilmesini bilen adam, memlekete az bir zamanda yeniden hizmet etme, fikirlerini yaptırma durumuna gelir' diyor. (İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, sayfa 313.) Şöyle bitiriyor: 'Telgrafımın bir tertip ve pazarlığa vesile addedilmemesi ve alınan düzenlerin ciddi olmadığının kabul buyurulması yanlış olur. Son selâm.'

"Etem ise daha kızgın cevap veriyor. 'Çok masallah, siz de hiç kusur etmediniz. Hepimizden akıllı olduğunu söylediğiniz Reşit Bey değil midir ki, safiliği ile bu fırsatları verdi. Fakat ne yapayım, kardeş. Yoksa bana kalsaydı ne Mustafa Kemal Meclis Başkanı olurdu ve ne de sen şimdi benim

idamıma ferman okuyabilirdin ve ne de Ankara Millet Meclisi koridorlarındaki çeşitli şekillerdeki silahlıları, o Mustafa Kemal'in diktatörlüğüne işaret edebilirdi.' Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan Altıncı Cilt'te sadece bu iki telgrafın tam metni okunabiliyor. Etem'in telgrafı şöyle bitiyor: 'Ah zavallı, fesatla bulanmış vatanseverler! Biçare Millet Meclisi de sizin askeri sahte şöhretlerinizi anlamış değil. Bundan ötürü vatanseverlik hissim şu hitapta bulunmamı emrediyor. Bana karşı emniyet veren bir durum alınız, aksi halde hakikat ve hak muvaffak olacaktır. Tarih bana az, size çok lânet edecektir. Bakî ilk selâm.' İsmet Paşa 'son selam' gönderiyor. Çerkez Etem 'ilk selam' üzerinde ısrar ediyor. Son defa selâmlaşıyorlar." (A. g.e., s.693)

Ethem Bey, Ankara'ya geldiği zaman mübalâğalı karşılama merâsimi tertipleyerek dengesini bozmaya çalışan M.Kemal Paşa, bu defa da öfkelendirerek muvâzenesini bozmak istiyordu.

SİYASETİN CÂHİLİYDİ

ETHEM Beyin çektiği bu telgraflarda da siyaset ilmini bilmediği açıkça görülmektedir. Gerçi bu telgrafı çektiği sırada, artık muhataplarının kararını ve hesabını fark etmişti. Bu bakımdan öfkesini zaptedememişti. Ama kendisinin de söylediği gibi, Meclis Reisine çektiği ve Milletvekillerini rencide edecek telgrafı büyük bir gaflı. Muhatabının bu telgrafı kullanacağını hesap etmemek ise, siyasetin câhili olduğunun göstergesiydi.

Yalçın Küçük tahlîline devam ediyor:

"Çerkez Etem bu maksadını çok aşan telgrafları çekiyor. Çekmeden önce de çekiliyor. Çerkez Etem, vuruşmamak ve savaşmamak için çok özen gösteriyor. Nutuk'ta Mustafa Kemal yazıyor: 'Kuvvetlerimiz, yürüyüş buyruğunu alır almaz, hemen Kütahya'da bulunan ayaklanmış Etem kuvvetleri üzerine yürüdüler. 29 Aralık 1920 günü Kütahya'ya girdiler. Üç gün sonra da Batı ve Güney cephelerinden yürüyüşe geçen bütün kuvvetlerimiz, Kütahya'nın 30-40 kilometre ilerisinde ve Gediz genel doğrultusunda bir kesimde birleştiler. Ayaklanan Etem, kuvvetlerini hiçbir yerde durdurmayı ve direnmeyi göze alamadan Gediz üzerine çekilmişti.' Mustafa Kemal ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan Türk İstiklâl Tarihi, Çerkez Etem'in çektiği ilk kızgın telgrafı 'ayaklanma' sayıyor. Nutuk'ta geçen 'ayaklanan Etem' deyimi, bu telgrafa dayanıyor. Yoksa silâhlı bir ayaklanmaya değil. Telgraflı ayaklanmaya.

TELGRAFLI AYAKLANMA

ÇERKEZ Etem'in 'telgraflı ayaklanması' resmen 27 Aralık 1920 tarihinde başlıyor ve 4 Şubat 1921 tarihinde sona eriyor. Bir aydan fazla sürüyor. '2 Subay, 12 er şehit' oluyor. (İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, sayfa 258.) Bu şehit hesabı bile ciddi bir çatışma olmadığını, kesinkes gösteriyor. Çerkez Etem kuvvetleri sürekli olarak çekiliyor. Bu çekilme süreci içinde en savaşkan birlikler, Çerkez Etem'in de onayı ile, Hükümet kuvvetlerine katılıyor. Bolşevik taburu, böyle yapıyor. Kaplan Naci böyle yapıyor. Parti Pehlivan böyle yapmıyor. Parti Pehlivan, Türk İstiklal Harbi Tarihine göre, teslim olmayı bir yüzkarası sayarak işgal altındaki araziye geçip Yunan gerilerinde baskınlar, sabotajlar yapmak suretiyle Yunanlılara devamlı güçlükler yaratarak Milli Türk hükümetine bu yolda hizmete devam etti. Sonunda Yunanlıların bir baskınına uğrayarak öldürüldü." (A.g.e., s.694)

Yalçın Küçük'ün de belirttiği gibi, Ethem Bey üzerlerine gelen birliklerle çatışmamak için çırpınmıştır. Kardeş kanının dökülmesinden çekinmiştir. Yoksa maiyetinde beş bin

kişiye yakın asker bulunan bir kişi, hırsına kapılmış olsa ve gerçekten hâin olsa hiç öyle mi yapardı?

Ethem Bey kardeş kanının dökülmemesi için çalışırken muhataplarının ne yaptığına bakmak lazımdır.

Maiyetindeki bütün askerlerin Milli kuvvetlere katılmasını isteyen, elindeki bütün silahları, erzakı ve parayı Nizami orduya veren, kendisi beş parasız kalan Ethem Beye kim hain demiştir? Bu hain lafı nereden çıkmıştır?

Yalçın Küçük'e göre, Ethem Beyi safdışı bırakanlar onun prestijini kökünden yıkmak için bu "hain" sözünü ortaya çıkarmışlardı. Yalçın Küçük şöyle diyor:

"Bu hareketin prestijini kolaylıkla dağıtamayacaklarını biliyorlardı. Bu prestiji dağıtmak için Çerkez Etem ve arkadaşlarının Yunanla birlik olduğunu söylemek zorunda idiler. Söylediler. Uzun süre inanıldı. Halbuki hiçbir dayanağı yoktu. Dün de, bugün de Çerkez Etem'in Yunanlılar ile birlik olduğuna dair en küçük bir iz bile yok. Naiv popülist 'küçük zabit' yok olmaya mahkum olduğu bir harekette yok olmasını kolaylaştıracak yanılgılarla kendisini yok etmek isteyenlerin işlerini kolaylaştırdı." (A.g.e., s.694)

Bütün delillere ve bilgilere objektif olarak bakıldığında, Ethem Beyin isyan etmesinin lâfta kaldığı görülecektir. Ortada bir isyan yoktur. Yalnızca bir tasfiye hareketi vardır.

İSMET İNÖNÜ— Celâl Bayar'ın başında bulunduğu siyasî partiye mağlûp olmayı bir türlü hazmedememiştir. 1954 seçimleri öncesinde Celâl Bayar'ı yıpratmak için "Çerkez Ethem İhanetinden" bahsetmiştir. Bu bir siyasî ihanettir, gerçek değil...

Ethem Beyin en büyük hatâsı Meclise gönderdiği ağır telgraftı

Daha o hâdisenin cereyan ettiği anlarda, pek çok milletvekili, Ethem Bey gibi, ülkeye büyük hizmetleri geçmiş bir şahsiyetin bu şekilde tasfiye edilmesi karşısında elem duymuştur. Cephe komutanının İsmet Bey yerine Ali Fuat Paşa olması durumunda böyle bir tasfiyenin olamayacağı hususunda herkes hemfikirdir.

Cemal Kutay, bu hususlaki kanaatlerini şu şekilde ifade ediyor:

"Nizam ordusu memleketin kaderini eline alırken, milli kuvvetler arasında yerini terketmek istemeyenlerin en tehlikeli olayı, şüphesiz ki Çerkez Ethem Hâdisesi'dir ve garip bir tecelli ile Çerkez Ethem olayında İnönü ile Bayar, iki ayrı görüşü temsil etmişlerdir: Bayar, o müstesnâ günlerin içinden gelmiş adam olarak, en ümitsiz devrede hizmet etmiş emektarların hâin durumuna düşürülmelerinin karşısında idi. Nitekim, Kütahya'ya Ethem'e gönderilen heyeti nâsiha (öğüt) kurulunun başındaydı. Mahmut Celâl Bey, aynlıkların o safhaya getirilmeden idare edilebileceği düşüncesinde idi. Nitekim, İsmet Paşa'dan önce Garp Cephesi Kumandanı olan ve bu cepheyi

kurarken Kuvayı Milliye Umum Kumandanlığı'nı da tesis ve ifa etmiş bulunan Ali Fuat Paşa da (Cebesoy), Celâl Beyin düşüncesinde idi. Olay tasfiye edildikten sonra iki taraf da bundan söz etmemişler, fakat denilebilir ki daha çok İnönü, mizâcı icabı bu tipik ayrılışı unutmamıştır. Nitekim 1954 seçimleri sırasında, muhalefet lideri iken, Ethem İhânetinden bahsetmiştir." (Bilinmeyen Tarihimiz.4.Kitap. İstanbul: 1957, s.99)

SİYASİ İHANET

YALÇIN Küçük, Ethem Beyin isyanının "telgraflı isyan"dan ibaret olduğunu söylüyordu. Cemal Kutay ise "siyasi ihanet"ten bahsediyor. Kindarlığıyla tanınan İsmet Paşa, eski partidaşı ve yakın arkadaşı Celal Bayar'a mağlup olmayı hazmedememiştir. Eski arkadaşını rencide etmek için birşey söylemesi gerekmektedir. Ethem Beyin ihanetinden bahsederse, Ethem Beye sempati duyan ve Ethem Beyin tasfiyesini tasvip etmeyen Celal Bayar da okkanın altına girecektir. Kafasında kırk tilkinin dolaştığı halde o tilkilerin kuyruğunun biribirine deymediği söylenen İsmet Bey, Celal Beye saldırmak için bir anda Ethem Beyin ihanetini "imal" edivermiştir.

Tahriklere rağmen Ethem Beyin isyânı silâhlı değil telgraflıydı

Ethem Bey Hâdisesinde, İsmet Bey, bir "âlet"ten başka birşey değildir. Baş tarafta da işlediğimiz gibi, ilk önce Ethem Beyin tasfiyesi düşünülmüş, daha sonra tasfiye plânı yapılmış, bunun ardından da plânın gerçekleşmesi için zemin ve vasıta tedarikine girişilmiştir.

Kutay'ın da temas ettiği gibi, Batı Cephesi Kumandanlığında Ali Fuat Cebesoy Paşa kalmış olsaydı, Ethem Bey Hâdisesi patlak vermezdi. Ali Fuat Paşa, Ethem Beyin devre dışı bırakılmasına izin vermezdi. İşte bunu hesap edenler, ilk önce Ali Fuat Paşayı o vazifeden alıvermişlerdir. Yani, bir mânâda, Ethem Beyi koruyan kalkanı imha etmiş, etrafındaki surları ortadan kaldırmışlardır. Ali Fuat Paşanın gitmesinden sonra hedef, korumasız, hâmisiz vaziyette ortada kalakalmıştır. Artık her türlü darbeye açıktır.

Korumasız vaziyette kalakalan Ethem Beyi vuracak bir "el" lâzımdır. İşte bunu düşünenler, "müsait el" olarak İsmet Beyi seçmişlerdir. Nitekim isabetli bir seçim yaptıklarını görmekte gecikmeyeceklerdir.

MECLİSTEKİ TARTIŞMALAR

ŞİMDİ "Çerkez Ethem Hâdisesinde çok mühim bir yer işgal eden Meclisin 29 Aralık 1920'de yaptığı gizli celseye dönmek istiyoruz. Bu celsede milletvekillerinin kâhir ekseriyeti, Ethem Beyin silah zoruyla devre dışı bırakılmasına karşı çıkmıştır. Kardeş kanının dökülmemesini istemiştir. Sulhün temin edilmesi için Mustafa Kemal'i sıkıştırmıştır. Daha önceden Ethem Beyin üzerine hücum edilmesi için emir veren Mustafa Kemal ise, Meclis, "oyalama taktiği" uygulamış ve kendisine soğuk terler döktüren milletvekillerini ustaca oyalamasını bilmiştir. Diliyle milletvekillerini oyalayan Mustafa Kemal kulağıyla da cepheden gelecek haberi kolaçan etmekteydi.

Mustafa Kemal 29 Aralık 1920 ve sonrasında Meclis'te yapılan görüşmeleri şu şekilde anlatıyor:

SORGUYA ÇEKTİLER

EFENDİLER, kuvvetlerimiz Kütahya'ya girerken, ben de, Meclis'te bazı mebuslar ta-

Anadolu'ya talan eden, yakıp yıkan palikaryalar, güzelim vatanımızda cirit atmışlardı. Mustafa Kemal'e göre Yunanlılar Gediz'de geri çekilmemiş olsaydı, bizim ordumuz mağlûp olacaktı.

rafından istizaha çekilmiş bulunuyordum. Âsi Eteme karşı hareket, ona taarruz, onu takip etmemize itirazlar ediliyordu. Fuat Paşanın Etem ve kardeşini hüsnü idare edebildiğinden, değiştirilmemesi muvafık olurmuş. Bütün ihtilâfata sebebiyet veren, yeni tâyin ettiğimiz kumandanların tecrübesizlikleri ve hale mutabık tavır ve tarzı harekette bulunmamaları imiş... Orduda ciddiyet ve intizam aramak zamanı mı imiş, ya Allah muhafaza etsin, Etem Bey orduyu dağıtırsa ne yapacakmışım? Bu kadar mühim bir hâdiseye kim ve nasıl karar vermiş? Böyle bir karar Meclis haberdar edilmeksizin nasıl alınırmış, gibi birçok sualler ve tenkitlerden sonra, herhalde Etem bey ve kardeşleri, vurulmamalıdır, talepleri serdolundu. 29 Kânunuevvel gününün bütün celselerini ve 30 Kânunuevvel gününün birkaç hafî celsesini izahat vermekle geçirdim. Vaziyetin bütün safahatını vesaikiyle, delâiliyle, hakayıkiyle izaha çalıştım. Bütün bu izahatıma rağmen, münakaşa bir türlü hitam bulmuyordu. Herşeyden sarfınazar, yalnız Meclisin meşruiyetine tecavüzü mutazammın telgrafname, sahiplerini Hıyaneti Vataniye Kanununa çarptırmaya kâfî iken, bu âsilerin aylardan beri irtikâb edegelmekte oldukları isyankâr vaziyetleri ve hükûmeti milliyeyi yıkmak, kendi akıllarınca başka nevi bir hükûmet teşkil etmek fikirlerini, tatbika yeltenmeleri, nazarı dikkate alınmak istenmiyor, bilâkis tenkiliden, tecziyeden, tahlisine çalışılmak isteniyor gibi idi. Bunun kısaca sebebini izah edeyim Efendiler: mebuslardan bazıları, vaziyetin şahsi ve hissi iğbirarlardan tevellüde ettiğine zahib olmuşlardı. Filhakika bu vadide, namütenahi propaganda yapılmış ve efkârı umumiye izlâl edilmek istenmişti. Yine kuvvetli ve mübalağalı telkinler-

Ethem Bey, hâin olsaydı savaşmadan geri çekilir miydi?

den, Etem kuvvetlerinin çok mağlub edilmesi müşkül olduğu zannında bulunarak, ordu ile müsademesi halinde, ordunun çil yavrusu gibi dağılacağını ve o zaman, hakikaten vaziyetin feci olabileceğini tasavvur ediyorlar ve böyle bir müsademeyi fiiliyeye mâni olmayı muvafık mütalâa ediyorlardı.

"Efendiler, bu mütalâaları musip görüp ona göre hareket etmenin neticesi, emirberlikten gelen ve esasen daha yüksek bir kabiliyeti fikriyeye malik bulunmayan Etem'in koskoca Türk vatanında diktatörlüğünü kabul ve tasdika müncer olacağını anlamamak kabil miydi?

"Meclisin heyecan ve tereddüdünü izale edecek tatminkâr bir surette idarei kelâm ederek, hafi celseler müzakeratını, netayici fiiliyeye intizaren kapattık." (Nutuk, c.2, s.546)

İDAREİ KELÂM

BU ifadelerden de açıkça görüleceği gibi, Mustafa Kemal, Meclisin ekseriyetinin görüşüne karşıdır. Karşıdır, ama bu görüşünü de açıkça söylememektedir. Kendi ifadesiyle "idarei kelâm" ederek Meclisi oyalamakta ve gizli celseyi zararsız atlatmaya bakmaktadır. Mustafa Kemal bu oyalama taktiğinde de başarılı olacak ve Ethem Beyi süre süre Yunanlıların kucağına attıktan sonra, "İşte gördünüz mü, müdafaa ettiğiniz kimsenin halini" diyecektir. Böylece siyaset dâhisi olduğunu bir kere daha ortaya koyacaktır.

Burada dikkat çekici bir husus da şudur. Milletvekilleri, Ethem Beyin üzerine yürünmekle, Ethem Beyin maiyetindeki birliğin dağılmasından bahsetmiş ve bunun Milli Mücadele hareketini baltalayacağını söylemişlerdir.

29 Aralık 1920 tarihi, istiklâl için hayat memat mücadelesinin verildiği bir tarihtir. Bir tek silahın, bir tek askerin bile çok mühim değeri vardır. Kaldı ki Ethem beyin maiyetinde, Türkiye Ansiklopedisine göre beş bin kişi (C.2,s.471), Miralay Mehmet Arif Beye (Ayıcı Arif) göre ise yaklaşık üç bin kişi (Anadolu İnkılâbı, s.55) vardır.

İşte Ethem Beyin üzerine hücum edilmesi emrinin verilmesiyle, bu kuvvetin devre dışı bırakılmasına zemin hazırlanmaktadır. Peki bu hareket Milli Mücadele'yi riske atmak değil midir? Sulh yolu dururken, niçin beş bin kişiye yakın bir kuvvetin devre dışı bırakılması yolu seçilmiştir? Kaldı ki, bir çatışma durumunda Nizami kuvvetlerin de ağır kayıplar vermesi ihtimal dahilinde iken... O takdirde memleketin durumu nasıl olurdu? Bir Yunan taarruzunda memleketi kim müdafaa edecekti?

Gizli celsede, bu gibi sorular geçiştirilmiştir. Ama bu mühim soruların ilelebed muallakta kalması da mümkün değildir.

29 Kânunuevvel 1336 (29 Aralık 1920) tarihinde yapılan gizli celse çok mühimdir. Bu celsedeki konuşmalar, "Çerkez Ethem Hâdisesi"ne ışık tutmaktadır.

Bu tarihte M.Kemal'in tavrı hayli enteresandır. Nutuk'ta "idarei kelam" ettiğini, yani oyalamak için konuştuğunu itiraf eden M.Kemal, gerçekten de çok uzun konuşmalar yapmıştır. Muhalif milletvekillerinin, iktidarın kânun tasarısını Meclisten geçirtmemek için, peş peşe verdikleri soru önergeleriyle ve gündem dışı konuşmalarıyla "oyalama taktiği" yapmaları gibi, Mustafa Kemal de kendisi için hayati ehemmiyeti hâiz birkaç günü "kazasız belâsız" atlatabilmek için milletvekillerini laf yağmuruna tutmuştur.

NELER ANLATTI?

MECLİSTE "oyalama taktiği" uygulayan milletvekillerinin bazan konuşacak sözlerinin bitmesi üzerine, esasa taalluk etmeyen meseleleri anlatması, hattâ hayat hikayesini anlatmaya baş-

laması gibi. M.Kemal de tâ milli mücadelenin başlamasından itibaren olup bitenleri kendi zâviyesinden anlatmaya başlamıştır.

Yunanlıların İzmir'e çıkması, kurulan mukavemet teşkilatları, Batı Cephesinin durumu, iç isyanlar, Batı Cephesi komutanlığında yapılan değişiklikler, Bilecik mülâkatı ve son gelişmelerle ilgili geniş açıklamalarda bulunan M.Kemal'in üslubu enteresandı. Nutuk'ta Gediz mağlubiyetinden bahseden M.Kemal, Meclisteki konuşmasında neler olup bittiğini tam olarak bilmediğini söylüyordu. Ethem Bey ve ağabeyleri için öldürücü vuruşu yapmamaya dikkat gösteriyordu.

Mustafa Kemal'in yaptığı konuşmadan enteresan kısımları meclis zaptından okuyalım. Ethem Bey ve ağabeylerinin hizmetleri için şunları söylüyor:

"...Malûmu âlileridir ki İstanbul düşmanlarımız tarafından duçar taarruz olduktan sonra heyeti celilenizin Ankara'da içtimaına tevessül edilmişti. O günler bizim için bittabi en zayıf bulunduğumuz günlerdi ve nazik günlerdi. Hariçteki düşmanlarımızdan başka dahilde ifsad edilmiş olan birçok muhitatta aleyhimizde müşkilât ihdas edilmekte idi. İşte böyle acı günlerde bizimle teşriki mesai etmiş bulunan ve bizim imdadımıza yetişmiş olan birçok kıymetli arkadaşlarımız vardır. Bunlar meyanında yine cümlenizce malum olduğu üzere B.M. Meclisi azasından Reşit Beyin biraderi Ethem Bey vardır. Onun biraderi Tevfik Bey vardır. Bunlar Anzavur meselesinde, o zamanlar şimal mıntıkasında kumandan bulunan Yusuf İzzet Paşa ve Kâzım Paşa Hazretlerinin tahtı emirlerinde olarak Biga'da muvaffakiyetle icraatta bulunmuşlardır. Onu müteakip Düzce isyanı vukubuldu. Orada yine Fuat Paşanın tahtı emrinde nâfi hizmette bulundular ve o gün için alevli bir halde bulunan vak'ai isyaniyeyi teskin ettiler. Bu arkadaşların bu saydığım harekâtla hakikaten vaziyetimizi tersine ve maksadımızı yürütmeye fevkalâde denecek hizmetleri sabketmiştir ve bu hizmetlerinden dolayı hepimiz zannederim kendilerine lüzumu kadar takdiratta ve tevkiratta bulunduk. Bittabi gerek bu arkadaşların ve gerekse bunlar gibi çalışmış ve hatta daha az çalışmış arkadaşların hizmetini inkâr edemeyiz. Herhalde maksadımızda muvaffakiyetli hatveler alabilmek için gayeye matuf en ufak bir hizmet sahibi olanları dahi büyük bir hürmet ve samimiyetle derağuş etmek en birinci vazifemiz olmalıdır ve biz böyle telâkki ederiz." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.1, s.273)

Mebuslar, Ethem Beye asker sevkettiği için Mustafa Kemal Paşa'yı hesâba çekmişlerdi

EN FAAL CEPHE

M. KEMAL konuşmasında, Ethem Bey ve biraderlerinin cephedeki hizmetlerinden de bahsetmiş ve şöyle demişti:

"...Muhtelif cephelerden, en ziyade hassas ve faal olan, Garp Cephesi idi. Malûmu âlileri, Yunanlılar İzmir'e çıktıktan ve oradaki tecavüzat ve taarruzatını yaptıktan sonra hamiyetli ve namuslu vatanperver insanlar birtakım pişva olanlarla beraber derhal düşman karşısında bir cephe vücuda getirdiler. Bu cephenin bir parçasında, Salihli civarında Ethem Bey ve Tevfik Bey ve rüfekâi mesaisi [Çalışma arkadaşları] bulunuyordu. Şimalinde diğer arkadaşlarımız, cenubunda da başka arkadaşlarımız vardı." (A.g.e., s.274)

Ülkenin bir silâh ve bir askeri bile gözden çıkaramayacak kadar vahim bir devre yaşadığı günlerde Ethem Beyin beş bin kişilik ordusunu gözden çıkarmanın mesûliyetini kim taşıyacaktı.

Batı Cephesinin tanzimi hususunu da anlatan M.Kemal, cephe komutanı Ali Fuat Paşanın bütün cephenin kendi komutası altına verilmesini istediğini, ancak kendisinin cepheyi ikiye ayırmayı düşündüğünü belirtiyor.

GEDİZ TAARRUZU

KONUŞMASINDA Gediz taarruzuna da temas eden Mustafa Kemal'in hâdiseyi yorumlayışı hayli enteresandır. Yunanlıların geri çekildiğini kaydeden M.Kemal, "Ancak çekilmeselerdi galip geleceklerdi" şeklinde konuşmaktadır.

Meclisteki konuşmasında, Gediz taarruzu için Ali Fuat Paşanın ısrar ettiğini söyleyen Mustafa Kemal, Nutuk'ta ise daha ziyade Ethem Beyi ve Kuvayı Milliyeyi nazara verecekti.

M.Kemal şöyle demektedir:

"Garp Cephesinde, malûmu âliniz bir Gediz taarruzu vaki olmuştur. Bu taarruzun icrasına cephe kumandanı karar vermiştir. Yani Fuat Paşa Hazretleri. Fakat Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti buna muhalif idi. Cephe kumandanının teklifat ve mütalâatında muhik ve musip olan nokta var idi. Meselâ deniliyordu ki düşman uzun bir cephe üzerinde kuvvetlerini vazetmiştir. Gediz'de cüz'i bir kuvvet vardır. Fakat o zaman Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinin buna muhalif olan mütalâatı da şu idi: Düşman duruyorsa da kuvvetinin azlığından ve işitildiği gibi cüretsizliğinden, kuvvei maneviyesinin zafiyetinden dolayı değildir. Düşman adeden bize faiktir. Fakat tevekkufu, esbabı siyasiyedendir. Bizim kuvvetimiz bütün cephe üzerinde düşmandan dündur. Biz olsa olsa bütün cephemizi takviye ederiz..."

Bu taarruzdan sonra, düşmanın hücumları karşısında dayanmanın güç olacağının söylendiğini belirten Mustafa Kemal, Genelkurmay Başkanlığının bu taarruzun yapılmamasında ısrar ettiğini belirttikten sonra kendisinin tavrını gayet muğlak bir biçimde açıklıyor ve şöyle diyor:

"Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi o zaman bana müracaat etti. Bütün vaziyeti izah etti, noktai nazarlarını izah etti ve ben dedi, ona [Ali Fuat Paşaya] katiyen muvafakat etmek istemedim, bütün mütalâatımla ikna edemedim. Yalnız bir çarem kaldı. O da taarruz etmeyin diye emir vermekti. Bu hususta istişare etmek üzere geldim. Senin müdahale etmen lâzım mı değil mi diye geldim, dedi. O zaman

ben vaziyeti biliyordum. Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti bütün mütalâatında haklı idi. Garp Ordusu Kumandanının tadat ettiğim noktalarda isabetli fikirleri vardı. Fakat vaziyeti umumiye nazarı dikkate alınınca musip değildi. Yalnız Garp Ordusunda, Garp Ordusu kumandanlarında bir kanaatı katiye husule gelmişti ki düşman falan yerde münferittir, biz onu orada mahvedebiliriz ve onu mahvetmekle parlak bir vaziyet hâsıl olmuş olur ve bu kanaat bütün orduya ve bütün rüesayı memurini mülkiye vesairreye sirayet etmişti ve oradaki halkın kâffesine sirayet etmişti. Hatta oraya gidip gelen mebus arkadaşlara da sirayet etmişti.

M.CELÂL BEY (BAYAR)— 30 Aralık 1920'de yapılan gizli celsede milletvekillerine açıklamada bulunan Nasihat Heyeti üyelerinden.

TARAFSIZ KALANLAR

ŞİMDİ bu kadar taammüm etmiş ve bilhassa orduda taammüm etmiş olan bir kanaati iptal etmek, reddetmek o da doğru bir iş değildi: Öyle bir kanaatı reddetmekle tevellûd edebilecek ve taarruzda hâsıl olacak noktaları mukayese ettim. Verdiğim karar şu idi: Ben bitaraf kalacağım. Sana emir vererek taarruzu reddetmeni tavsiye ederim; Böyle oldu. Cümlenizce malum olduğu gibi, Gediz taarruzu yapıldı. Tabiî muharebe hakkında tafsilât verecek değilim. Tabii bendeniz de bilmiyorum."(A.g.e.. s.276)

Konuşmasında düşmanın mağlup edilmediğini, geri çekildiğini söyleyen M.Kemal, daha sonra şöyle demektedir:

"Mulumu alınız Bursa cephesinden düşman taarruzla Yenişehir'i işgal etmiştir. Oradaki kuvvetlerimizi işgal etmiş, Uşak'tan taarruz etmiştir. Yani cephenin her tarafında bizi tekrar mağlup etmiştir. Orada da bir taraftan yanlışlıktan düşmanın ricatı, diğer taraftan ricate karar vermesi isabet oldu. Açık bir hava olsaydı, belki de düşman mukabil bir taarruza geçer, yegâne kuvvetlerimizi de orada imha ederdi. Binaenaleyh işte Gediz taarruzu budur.

"Şimdi kimisi diyor ki; böyle yapsaydık daha iyi idi, kimisi diyor ki; şöyle yapsaydık daha iyi olurdu. Kimisi, Ordu Kumandanı ricat emri... Ordu kumandanı diyor ki, hata Kuvvai Seyyarede. Kuvvai Seyyare kumandanı Ethem ve kardeşleri diyor ki; hata bizde değildir, Ordu Kumandanındadır. Ordu Kumandanı hatasını kapatmak için bize atfediyor. Böyle birtakım dedikodular var. Onun üzerine Fuat Paşa görüşmek üzere buraya geldi ve derekap ben de Fuat Paşanın kumanda edemeyeceği kanaatına zahip oldum." (A.g.e.. s.276)

Mustafa Kemal Gediz taarruzunun üzerinden iki ay geçmiş olmasına

rağmen, "Tafsilatı bendeniz de bilmiyorum" diyor. Ama yıllar sonra Nutuk'ta "Gediz'de mağlup olduk" diyor. Bu mağlubiyetin ne biçim bir mağlubiyet olduğunu da yine Meclisteki kendisi anlatıyor. Bu mağlubiyet, "muhtemel bir mağlubiyet" imiş... Yunanlılar gafil davranmasalarmış... Sis olmasaymış... Yunanlılar geri çekilmeseymiş... Yunanlılar galip gelecekmiş... Yunanlılar gafil davranıp geri çekildikleri için böylesine bir galibiyeti kaçırmışlar... Tabi Yunanlılar geri çekilmeseymiş biz ağır bir mağlubiyete uğrayabilirmişiz...

Mustafa Kemal Paşa Meclisteki konuşmada oyalama taktiği tatbik ediyordu

İşte bu muhtemel mağlubiyet, 1927'deki CHP kurultayında, "mutlak mağlubiyet" oluvermiştir.

Fuat Paşayı Moskova'ya büyükelçi olarak gönderdiğini, yerine Genelkurmay Başkanı İsmet Beyi tayin ettiğini, Refet Beyin de cephenin Güney kısmının kumandasını üstlendiğini anlatan Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşanın yerine tayin ettiği iki yakın arkadaşını bol bol methetmektedir.

29 Aralık 1920 tarihli gizli celsede yalnızca Mustafa Kemal konuşmuştu. Daha doğrusu sabahtan akşama kadar konuşarak başka hiç kimseye konuşma fırsatı vermemişti.

Mustafa Kemal Meclis kürsüsünde konuşurken İsmet ve Refet Beylere bağlı birlikler de Ethem Beyin üzerine yürümekteydi. Ve bu durumdan Meclisin haberi yoktu.

HANGİSİ DOĞRU?

MUSTAFA Kemal'in naklettiği hâdiselere daha önceleri temas etmiştik. Bu bakımdan bunların üzerinde tekrar durmayacağız.

M.Kemal'in sırf vakit öldürmek için yapığı konuşması esnasında hayret verici pek çok beyanı vardır. Bunlardan birisi de, kendisinin Ethem Beyin üzerine yürünmesi emrini verdiğinden hiç bahsetmemesi ve mesu-

liyeti cephe kumandanına yıkmaya çalışmasıdır.

Bakınız Mustafa Kemal ne diyor:

"...Garp Ordusu Kumandanlığına, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine, Kuvvai Seyyare Kumandanı Ethem Bey imzasiyle bir telgraf yazılıyor. (Telgraf okundu) Şimdi efendiler; demek bu en nihayet izhar olunmuş bir zannırdır. Fakat bence muhakkaktır ki daha evvelinden bu şekilde veyahut o şekilde, burasını berbat etmek ve burada kendi akıllarınca bir hükümet yapmak teşebbüsünde ve kanaatında bulunmuşlardır. Bütün teşebbüsleri zahiri, zımni hep bu gayeye ve bu noktaya matuftur. Efendiler; elhamdülillah hükümetimiz kuvvetlidir. Ordumuz şayanı emniyettir. Bittabi B.M. Meclisinin meşruiyetine taarruz edenler, tecavüz edenler hakkında heyeti âliyelerinin kanunları tatbik edilir ve Hükümetimiz bu kanunları tatbik etmeye muktedirdir. Zannediyorum ki bu açık telgraf üzerine Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti derhal Ethem Beyi kumandadan azlediniz ve hakkında takibatı kanuniye yapınız emrini vermiştir. Tabii ordu icab eden tedâbir ve tertibatı yapar. Yalnız şunu da itmam etmek istiyorum, gelen paşalar vadüvait ile katiyyen gelmemişlerdir." (Gizli Celse Zabıtları, c.1, s.288)

Konuşmanın bu bölümünde dikkat çekici iki husus vardır. Birisi, Ethem Beyin bir hükümet kuracağının söylenmesidir. Böyle bir niyetin olduğuna dair başka hiçbir şahıs, hiçbir kaynak herhangi bir kayıt düşmemiştir.

İkinci husus, M.Kemal, kendisinin verdiği emirden bahsetmemekte. "Zannediyorum bu açık telgraf üzerine Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti derhal Ethem Beyi kumandadan azlediniz ve hakkında takibatı kanuniye yapınız emrini vermiştir" demektedir. Oysa kendisi emri çoktan vermiştir.

Mecliste bu şekilde konuşan M.Kemal, Nutuk'ta şöyle demekteydi:

"Efendiler, Kütahya'ya, Heyeti Vekile kararını ve heyetin avdeti lüzumunu tebliği mütaakip cephe kumandanlığına da âsi Etem ve kardeşleri aleyhine harekâtı fiiliyeye geçmelerini emrettim." (Nutuk, c.2, s.543)

"...Kuvvetlerimiz, hareket emrini alır almaz, derhal Kütahya'da bulunan âsi Etem kuvvetleri üzerine yürüyüşe geçtiler. 29 Kanunuevvel [Aralık] 1920 günü [Yani M.Kemal'in Meclisteki yukarda bahsettiğimiz konuşmayı yaptığı gün] Kütahya'yı işgâl ettiler." (A.g.e. s.544)

Ve Mustafa Kemal Nutuk'ta şunu da söylüyordu:

"Efendiler, kuvvetlerimiz Kütahya'ya girerken, ben de, Meclisteki bazı mebuslar tarafından istizaha çekilmiş bulunuyordum." (A.g.e. s.545)

30 ARALIK'TAKİ KONUŞMALAR

MECLİSTE 30 Aralık 1920 günü de Ethem Bey hâdisesiyle ilgili gizli celse yapılmıştı.Bu tarihte yapılan konuşmalar, "Ethem Bey hâdisesine" ışık tutacak mahiyettedir.

Konuşma yapan milletvekilleri arasında Nasihat Heyetine mensup olanlar da vardır ve onlar, Mustafa Kemal'in Nutuk'ta söylediklerinin aksine, "tevkif edilmekten" falan bahsetmemektedirler. Bilakis onlar meseleyi halletmiş olarak döndüklerini söylemektedirler.

30 Aralık 1920'de yapılan gizli celsede milletvekillerine açıklamada bulunan Nasihat Heyeti üyelerinden Mahmut Celal Bey [Bayar], Nasihat Heyeti olarak Eskişehir'e gitmelerinden önce olup bitenleri hülasa ettikten sonra şunları anlatmaktaydı:

"...Biz arkadaşlarımız Vehbi, Eyyup Sabri, Kılıç Ali Bey, Reşit Beylerle gittik. Emir Paşa Hazretlerinin rahatsızlığına binaen onlar kaldılar. Reşit Bey de dahil olduğu halde Kütahya'ya gittik. Yalnız şu anda efendiler, çok mühim bir vaziyet karşısında bu-

lunuyoruz. Ve diyebilirim ki maksadımızın istihsali uğrunda yaptığımız mücadelelerin tam bir dönüm noktasında bulunuyoruz.

"Yani ben kendi hesabıma ait olmak üzere söylüyorum. Meseleyi gözümün önüne getirdiğim zaman bir taraftan zekâsına, irfanına, liyakatına hüsnüniyetine hiç şüphesiz hüsnüniyetine, vatanperverliğine itimat ettiğim kumandanlar, diğer taraftan bu meselenin tâ bidayetinden itibaren kuvvei bazusuna güvenmiş, ortaya atılmış, çalışkan arkadaşlarımız. Bunların bir an için sırf memleket istiklâlini müdafaa için eline aldıkları silahların, bu memleketin öz evladının sinesine çevrildiğini tasavvur ve tahayyül etmek bile hepimiz için dilsûz bir meseledir. Heyetiniz, yani giden bu hususî heyet, sırf bu meseleyi gözönünde bulundurarak, bunun vukubulmasına, bu hâdisenin define çalışmayı en samimî emel ittihaz etmişlerdir ve bunun husuli ile, mazallahü taalâ, memlekette hâsıl olacak şuriş ve felâketten müteessir, müteellim bulunuyorduk.

KÜTAHYA'DA OLUP BİTENLER

"ORAYA Kütahya'ya vardık. Bu his altında bizi orada bulunan kumandanlar istikbal ettiler. Gece akşam üzeri vasıl olmuştuk. Misafir etükleri hanede Reis Paşa hazretlerinden bir telgraf aldık. O telgrafta deniliyor ki: Kuvvei Seyyareden bazı efradın cepheden gelerek, Kütahya ve Gediz'de vaziyet aldıkları müstahberdir. Biz o dakikaya kadar gördüğümüz, şahit olduğumuz meseleleri...

M. Kemal'in Mecliste konuştuklarıyla Nutuk'ta söyledikleri birbiriyle mütenâkız ifâdeler

Millî mücadelenin başlangıcında, Nizamî Kuvvetler-Kuvayı Milliyeciler diye bir ayırım yoktu. Herkes fisebilillâh çalışıyordu. Cepheye koşan her fert birbiriyle el ele, omuz omuza vermişti. Ancak politik hesabı olanların çalışması neticesinde mücahitler birbiriyle hasım durumuna getirildi. Fotoğrafta Kuvayı Milliyecilerden bir grup görülüyor.

"MEMDUH BEY (Karahisarî Şarkî)—Telgraflar okunsun, Paşa Hazretleri.

"MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara)—(Paşanın ifadesi olduğu ibareden anlaşılıyor. Zabıtta kimin ifadesi olduğu yazılmamıştır.)

"Benim yazdığım telgraf takriben şu idi: Birinci Kuvvei Seyyare Garp

Cephesi Kumandanının malumat ve tensibi olmaksızın... mıntıkasında bulunan bir alayı cepheye tevzi ederek kendi sebükbar kuvvetlerini Gediz'de, Pehlivan Ağa müfrezesini Kütahya'da tahşit etmiş olduğunu istihbar ettim. Bunun mânâ ve mahiyetini sureti katiyede anlamak isterim." (Gizli Celse Zabıtları, s.291)

30 Aralık 1920 tarihinde saat 2. 40'ta (14.40) başlayan gizli celse görüşmelerinde söz alanlar enteresan konuşmalar yapıyorlardı. Reis kürsüsünde Mustafa Kemal'in yerine Reis vekili Celâletttin Arif Bey vardı. M.Kemal sık sık izahatta bulunma durumunda olduğu için reis makamına oturmamıştı.

Nasihat Heyeti üyelerinden Mahmut Celal Bey, "Çerkez Ethem Hâdisesi"ni merakla araştıran herkesi hayrette bırakacak açıklamalarda bulunuyordu. Bu açıklamalar, Nutuk'a tamamen ters düşmekteydi.

VEHBİ BEY— Meclisin tam olarak malumat sahibi olması için telgrafların okunmasını istiyordu.

TEVFİK BEY NE DİYOR?

MAHMUT Celal Bey, Ethem Bey ve ağabeyleriyle yaptıkları temasları şu şekilde nakletmekteydi:

"Mesele, biz orada gördüğümüz birkaç saatlik vaziyetten mülhem olarak sui tefehhümü mucip bir maksad yoktur. Aynı zamanda cephede kumanda etmekte bulunan Ethem Beyin biraderi Tevfik Bey Kütahya'ya gelecek ve kendileriyle görüşeceğiz. Görüştükten sonra neticeyi bertafsil arzederim, diye cevap verdik. Ertesi günü Tevfik Bey cepheden avdet ettiler. Ethem Bey, Reşit Bey, arkadaşlar beraber olduğu halde meseleyi mevzuu bahis ettik. Sözümün bidayetinde arz eylediğim hususi celsede söylenmesi lâzım gelen sözleri Vehbi Bey arkadaşımız kendilerine tamamen anlattılar. Bir sükûnet içerisinde dinlediler ve bunları tamamen kabul ettiklerini ve aynı şekilde hareket edeceklerini ve hatta Tevfik Beyi ilave etti, ben aynı zamanda askerlik de ettim, orduda bulundum. Zaptu rabt ve inzibat olmayınca orada hiçbir zaman muvaffakiyet hasıl olmayacağını biliyoruz ve böyle hareket edeceğiz, dediler. Sonra kendileri ordu tarafından alınan tedabirden bahsettiler. Bazı efradının, hasta ve izinli efradının avdetinde silahlarının alındığını ve üzerlerinin taharri edildiğini söylediler. Biz onları orada not etmiştik. Bunlardan da sarfı nazar edilmesini bizim vasıtamızla rica ettiklerini anlattılar. Aynı zamanda şunu söylediler: Bizim yaptığımız harekâtta, aldığımız tavır ve vaziyette hata ve sevap vardır. Bunun hatasını müteriiz. Sevap gördüğümüz noktalar da şunlar, şunlardır. Uzun boylu müzakere cereyan etti. Aynı zamanda biz öyle zan altında bulunuyoruz ki: Kuvayı Milliyenin yani Kuvvei Seyyarenin ortadan kaldırılması musammemdir. Bu mesele bugün için münazünfih olan bir meseledir ve biz bundan tamamen sarfı nazar ediyoruz. Asıl olan bu noktanın hallidir, dediler. Ben de, bütün bu teklifatı kabul ediyoruz ve yapacağız. Teminatı filiye isteriz. O teminatı filiyeyi de bir çok zamanlar işitmiş bulunuyordum, ki, bazı kumandanların tebdilinden ibaret, bazı kumandanların tayinlerini istiyorlardı. Bu cihet de olmazsa bitaraf bir şekil ve sureti hal düşündüklerini, yani üç, dört suret düşündüklerini söylediler. Arkadaşlar orada, o müzakereden ne suretle mülhem olmuş isek bir telgrafla buraya arzı malumat eyledik, ki gördüğümüz ve ihtisasatımız bu merkezdedir, şu şekildedir, bunlar tesbit edilmiştir ve bu...

TELGRAFLAR OKUNUYOR

VEHBİ BEY (Karesi)—Reis Bey, okunsun telgraflar, bütün mes'uliyetler bizim üzerimizde kalmasın ve Meclis kesbi ittila etsin.

"MAHMUT CELÂL BEY (Devamla)—Ki, bunu biz gece yarısı almıştık. O zamanki hissiyatımızın tercümanı olmak üzere şu telgrafı çekmiştik:

"(İkinci cevabi telgraf okundu.)

"MAHMUT CELÂL BEY (Devamla)—Sonra Paşa'nın buna cevabı vardır.

"(Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci telgrafı okundu)

"MAHMUT CELÂL BEY (Devamla)—Bu telgraf gayet nazikâne ve samimâne yazılmış bir telgraf idi. Okunmak için kendilerine verdik ve bu müzakeremizde kendilerinde hüsnü tesirlerini de gördük. Sonra arzettiğim veçhile biz arkadaşlarca yazdığımız telgraf, ki o müzakereden sonra...

"(Müzakereden sonra yazdıkları telgraf okundu)" (TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.1, s.292)

Bu ifadelere çok dikkat etmek lâzımdır. Mahmut Celâl Bey, ne tevkif edildiklerinden, ne de o telgrafların kendilerine zorla yazdırıldığından bahsetmektedir. Oysa Mustafa Kemal, bahsi geçen telgrafları kaydettikten sonra, Nasihat Heyetinin tevkif edilmiş olduğunu söylemektedir. Şimdi hangisi doğrudur? Mahmut Celal beyin 30 Aralık 1920'de söyledikleri mi, Mustafa Kemal'in 1927'de söyledikleri mi?

29 Aralık 1920'de Meclis-te yaptığı konuş-mada, verdiği emir-den bahsetmeyen M.-Kemal, Nutuk'ta, "Cep-he kumandanlığına âsî Ethem ve kardeşleri aleyhine fiilî hare-kete geçmelerini emrettim" diyor.

ŞAYİALARIN ASLI

CELÂL Bey, konuşmasında, Ethem Bey ve ağabeylerinin endişelerinin neler olduğunu, Eskişehir'e asker sevkedilme meselesini de anlatmıştı. Celal Bey şöyle diyordu:

"...Asıl bu onların tabiri veçhile söylüyorum, emniyeti fiiliyeye hâsıl olabilmek için bu Fahreddin Beyin yerine tampon vazifesini görmek üzere (kendi tâbirleridir) Kâzım Beyin tayini, Refet Bey Dahiliye Vekâleti vazifesine avdet etmeyip orduda kumandanlık edecekse... Eğer Dahiliye Vekâletine Refet Bey avdet edecekse onun yerine herhangi bir zatın gerek fırka ve gerek ordu kumandanlığına tayini, orduca resmen tetkik edilmesine işarettir, bu kendilerine, demek istedik. Bu mesele hakkında vazıh malumat almak ihtiyacında olduklarını söylediler. Binaenaleyh bu iki nokta mübhem kalmıştır. Biz burada görüşmek üzere, avdet etmek üzere bulunduğumuz bir zamanda Kütahya'da bir şayia çıktı. Kütahya'ya Eskişehir'den on bir vagon mühimmat ve asker geliyor. Bu o aradaki Kuvvei Seyyare efrad ve zabitanı arasında heyecanı mucip oldu ve ne maksatla geldiğini henüz bilmiyorlardı. Yalnız fırkalardan birisinin, kışlamak üzere, Kâzım Bey kumandası altında oraya geleceğini haber aldıklarını söylüyorlardı ve bu hasmane bir vaziyet midir? Yoksa o arada kışlamak üzere mi gelmişlerdir? Bu, tayin olunamadığı için tereddüd ediyorlardı ve heyecanın saiki aslisi de bu idi. Onlar da arada kendilerine ait olan malzeme vesâireyi cephenin gerisine çekiyorlardı. Biz de bittabi endişeli bir vaziyette idik. Maksat anlaşılmadan eğer silah patlayacak olursa korktuğumuz bir vaziyetin gözümüz önünde vukua geleceğini anlıyorduk. Bu anlaşılmadı. Hatta biz dahi bizzat meşgul olduk. Askerin ne için

gelmekte olduğunu sorduk. Gece yarısı işittiğimize nazaran, mahallatta söylemiş bulunuyorlar. Refet Beyin kumandası altında askerlerin Karahisara geldiklerini ve orada tertibat alındığını istihbar ettiklerini söylediler. Bu vaziyeti; Eskişehir'den asker sevkolunduğunu, Karahisar'a Refet Beyin kumandası altında asker geldiğini görünce haklarında fiili hareketin başladığına hükmettiler. Bunu bize sarahaten söylemediler. Fakat aldıkları tertibat ve vaziyet dolayısiyle anlıyorduk. Yalnız kendilerine buraya asker geldiği takdirde ne vaziyet alacaklarını sual ettik ve dediler ki: biz muztar kalmadıkça silah çekilmeyeceğini ve sonra bize İsmet Bey de söyledi zannederim, kendilerinden işittik ve böyle hüküm verildikten sonra İsmet Beyin de bir telgrafı geliyor. Oraya asker gelecektir, siz Gediz cihetlerine gidiniz, diye. Mustafa Kemal ise Nutuk'ta Ethem Bey kuvvetlerinin Gediz'e çekilmesini, korkup geri çekilme şeklinde nakletmektedir.

Bu kendilerini biraz müsterih etmiştir. Fakat vaziyetleri tamamen endişeli idi. Biz bir iki defa avdetimiz için kendileriyle müzakere ettik. Müzakeremizde müspet bir netice istihsal edemedik. Olur, filan dediler, fakat avdet mümkün olamamıştı ve sabahleyin bize: ototreniniz hazırdır, istediğiniz zaman hareket edebilirsiniz.

AĞLANACAK DAKİKALAR

"DR. SUAT BEY (Kastamonu)—Hangi tarihte?

"MAHMUT CELÂL BEY (Saruhan)—Dün sabahleyin (29 Aralık sabahı). Reşit Bey; ben kalacağım burada, siz gidiniz dedi ve bizi alelusul teşyi ettiler. Hatta biz kendilerine veda için gittiğimiz zaman Ethem Bey, gayet müteessir bir tavır ve vaziyetle, sabahleyin B.M. Meclisi Riyasetine ve Heyeti Vekiliye, Garp Cephesi Kumandanlığına ve Karahisar'a bir telgraf çektiğini söyledi ve o telgrafı da, hiç şüphe etmem ki, büyük bir teessürle burada okumuşsunuzdur... Düşünce itibariyle gayet sakat ve bu işi iğlak etmekten başka bir işe yaramaz. Arkadaşlar müttefikan bu hareketin doğru olmadığını kendisine anlattık ve ümit etmek isteriz ki siz bu fikrinizde samimi değilsiniz. Herhalde yine anlaşmak için böyle bir tehdit şeklinde bir vesile ortaya atıyorsunuz, demek istedik. Bunu açıkça bendeniz, Ethem Beye ve Reşit Beye söyledim. İstasyonda son ayrıldığımız zaman, ancak bu mânâyı anlayabiliyorum, çünkü başka türlü son fişenk atılıncaya kadar bir ittifaka müsait vaziyetteyiz dedi ve oradan ayrıldık efendiler.

"Bendeniz, unuttuğum noktalar ve hatırımdan çıkmış bazı şeyler olmakla beraber meşhudatı ancak bu suret-

le hikâye edebildim ve bunlar noksandır, fazla değildir.

"Sonra şunu da ilâveye mecburum ki efendiler, orada pek ağlanacak, hüzünlü dakikalar yaşadık. Bu memleketin istiklâlini, namusunu, şerefini müdafaa için silaha sarılan arkadaşlardan ilk hareketlerinden itibaren, son Demirci ve Gediz muharebelerinden itibaren bunlara ait bir çok menakıbı kahramane dinledik ve bunların içerisinde ezcümle Reis Paşa Hazretlerine ve Meclise söyleyiniz. Bize kurşun atmasınlar. Biz memleketin namusunu müdafaa için ortalığa atıldık ve sizden yalvarırız, istirham ederiz, bu sui tefehhümü muslihane hallediniz. Balıkesir ve havalisinde, bunları söyleyen zatı tanırlar. Anzavur'un tedibinde, en ziyade âmil olan Parti Pehlivandır. Böyle hazin ve elim bir tesir altında oradan ayrıldık. Giderken bizim askerlerin kırmızı ve yeşil çekerek safi harp halinde Kütahya üzerine yürümekte olduklarını gördük ve insan şüphesiz ki bunların elele vererek düşmana saldırmalarını ve esasen maksad bir olduğu halde vazifei uhuvvetin ipek dilârâne, pek kahramanane düşmana karşı ifa etmelerini temenni etmekten meni nefs edemiyor."

Ethem Bey, Meclisin gönderdiği Nasihat Heyetini çok iyi karşılamış ve aralarında güzel konuşmalar geçmişti.

Yunanlılar İzmir'i işgal edince, eli silah tutan yiğitler düşmanın karşısına dikilmişti. Ethem Bey ve arkadaşları da ilk anda mücadeleye atılan gönüllülerdendi. Bu şekilde binlerce gönüllü, "Nizami Kuvvet-Seyyar Kuvvet" ayırımını akıma bile getirmeden hizmet etmişti. Fotoğrafta görülen Gökçen Hüseyin Efe de bunlardan birisiydi. Yunanlılara kan kusturduktan sonra bir çarpışmada şehit düşmüştü.

HAZİN TABLO

MAHMUT Celâl Bey, "pek ağlanacak, hüzünlü dakikalar yaşadık" diyordu. Öyle değil miydi? Birtakım siyasî hesaplar yüzünden kardeş kardeşe kurşun sıkacak hale gelinmişti.

Ethem Beyin yakın arkadaşlarından Parti Pehlivan, "Reis Paşa Hazretlerine ve Meclise söyleyiniz. Bize kurşun atmasınlar. Biz memleketin namusunu müdafaa için ortalığa atıldık ve sizden yalvarırız, istirham ederiz, bu suitefehhümü muslihane hallediniz" diyordu. Böyle diyen zat, Yunanlılarla vuruşa vuruşa şehit düşecek ve şehid düşene kadar mücadeleyi bırakmayacaktı.

Parti Pehlivan Nasihat Heyetine bu ricasını belirtirken, İsmet ve Refet Beyler çoktan harekete geçmiş bulunuyorlardı. Mustafa Kemal, "Yürüyün!" demişti. Onlar da yürüyordu. Ve Ethem Beyle adamları daha 29 Aralık 1920 tarihinde bile meselenin sulhla hallolacağını, Nasihat Heyetinin Ankara'ya dönmesi halinde bütün meselenin hallolacağını ümid ediyor ve bekliyorlardı. Onlar bekleyedursun, Refet ve İsmet Bey üzerlerine gelmeye devam ediyordu.

M.Kemal: "Nasihat Heyeti tevkif edildi" Nasihat Heyeti: "İstediğimiz zaman döndük"

30 Aralık 1920 tarihinde yapılan gizli celsede bulunan milletvekillerinin hemen hemen tamamı, "silahların patlamasına izin verilmemesi" ve mutlaka sulh yollarının bulunmasını arzu ediyorlardı. Mustafa Kemal ise aynı celsede, sulh yolunun kapalı olduğunu ima ediyordu.

Aslında sulh yolunun bulunmasını isteyen milletvekillerinin temennisinin gerçekleşmesi imkânsızdı. Zîrâ o esnada çoktan ok yaydan çıkmıştı.

REFİK BEY— "Üç bakan, altı milletvekillerinden müteşekkil bir hakem heyeti kurulsun."

Mustfa Kemal'in emrini alan İsmet ve Refet Beyler çoktan harekete geçmişlerdi. Şayet Ethem Beye bağlı birlikler devamlı geri çekilmemiş olsaydı, belki de 30 Aralık 1920'de, yani Meclisteki sulh yolunun aranmasının istendiği tarihte kan gövdeyi götürmüş olacaktı. O dökülen kanlar kardeş kanı olacaktı. Allah'tan ki, Ethem Bey ve maiyetindeki subaylarla gönüllüler, kardeşlerine silah çekmeyi düşünmemişlerdi...

GÜZEL NETİCEYE ULAŞMA ARZUSU

ŞİMDİ tekrar Meclise dönelim ve Mahmut Celal Beyin yaptığı konuşma ile diğer milletvekillerinin konuşmalarına bakalım. Celal Bey konuşmasına şu şekilde devam etmişti:

"...Bu işin içerisine hırs girdiğini anlıyorum ve bugün dahi şu dakikada fena yazılmış olan telgrafın buraya gelmiş ve alâkadar zevatın resmen nazarı dikkatlerine vazedilmiş olmasına rağmen kan dökülmeden meselenin hallini temenni ediyorum. Zannediyorum, ki buna imkân vardır. Bilhassa âtiyi, vaziyeti kurtararak ve tarafeynin, hiç şüphesiz hepimiz onların şerefiyle mukayyediz ve onların şerefini nazarı dikkate alarak, âtiyen dahi mazarrat vermeyecek bir şekilde meselenin hallini bu Meclisin necabetinden ve Heyeti Vekilenin ulûvvü cenabından bekliyoruz. Bilhassa Reis Paşa Hazretleri de bir buçuk aydan beri meseleyi kemali dikkatle yakından takip etmişlerdi. Buna da kanîim ki onlar da had bir devreye varmadan, yani silah patlamadan işe hüsnü hâtime vermek isterler. Bizim ihtisasımız bundan ibarettir. Çaresi meselesini de hep beraber düşünmek zaruretindeyiz.

Mustafa Kemal Paşa, Nasihat Heyetinin tevkif edilmiş olduğunu söylemekte. Acaba hangisi doğru? Mahmud Celâl Beyin 30 Aralık 1920'de söylediği mi, M.Kemal'in 1927'deki iddiaları mı?

"BİR MEBUS— Siz nasıl bir itilaf imkânı tasavvur ediyorsunuz?

"MAHMUT CELÂL BEY (Devamla)— Bendeniz ferden, şahsen, katî olarak şu diyemem. Fakat yine tarafeynin şeref ve haysiyetini kurtarmak ve vaziyeti âtiyemizi tehdit etmeyecek bir şekil bulmak herhalde lâzımdır. Fakat bunu sarahaten şimdi söyleyemeyeceğim. Hatıra gelenler söylesinler, belki bendeniz de bir şey düşünebilirim." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.I, s.294)

Milletvekilleri sulh yollarını aramak için çırpınıyor, muhtelif fikirler ileri sürüyorlardı. Görüşmeler ilerledikçe, peş peşe takrirler veriyorlardı.

İSMAİL FAZIL PAŞA— "Emniyet-i fiiliye istiyorlarmış, rica ederim, niçin bu nokta sorulmuyor? Ne imiş emniyet-i fiiliye?"

Nasihat Heyeti dönmeden Ethem Beye karşı askerî hareket başlatıldı

MUSTAFA BEY— "Heyeti vekilede cereyan eden müzakere durum."

Sulh için konuşmalara ve verilen takrirlere Meclis zaptından göz gezdirelim:

"EMİN BEY (Eskişehir)—Efendim, dün akşam Paşa Hazretleri, Ethem Bey tarafından yeni bir Hükümet teşkili, böyle bir vaziyet tesisi için veyahut tertibat alındığı hakkında bir söz söylemişti ve bahis buyuruldu, bu, son vaziyetten hasıl olmuş bir fikir değildir. Bir şeysi varmış, anlaşılıyor. Lütfen bu babta izahat ita buyurur musunuz?

"MAHMUT CELÂL BEY (Devamla)—Bendeniz bu hususatta malumattar değilim. Belki olabilir, belki değildir. Evet veya hayır demek için elimde bir vesika yoktur.

"VEHBİ BEY (Karesi)—Efendim, insanın bu gibi mesâilin içinde bulunması talihinin fenalığına atfetmekten başka bir şey değildir. Çünkü Celal Beyefendi tamamen tasvir etti ve arkadaşların kanaatlarına, hissiyatlarına tercüman oldu. Buna bendenizin de kanaatım namına ilâve edecek bir şey varsa; henüz silah patlamak ihtimâli mevcuttur. Çünkü bir tarafı dinliyorsunuz. O bir taraf kurşun atmadıkça ben de kurşun atmam diyor. Bilâlüzum vaziyetin verdiği his üzerine, kendi üzerlerinde uyandırdığı hissiyat neticesi ufak şeylerden nem kapıyor. Bir kar topu ki, eritmek lâzımdır. Silah patlamaksızın Meclisi Âliniz hallederse bugüne kadar vatana ettiğiniz hizmetlerin en büyüğünü etmiş olursunuz. Bendeniz bunu rica ediyorum. Şöyle de olur, men edilir, böyle de olur, menedilir. Bunu selâmeti fikirle meneder, hatıra gelir ve bunu şimdi düşünmek olmaz, heyeti celilenizde. Çünkü birisinin hatırına bir şey geliyor, söylüyor, meseleyi iğlak ediyor. Bir encümen intihap edilmek şartiyle ve o encümen on, on beş kişilik teşkil olunur. Bu meseleyi tedkik eder. Orada etraflyle düşünür. Herkes elini vicdanının üzerine kor, tetkik eder. Meclis bu meselede hissiyatına tabi olmaya hakkı vardır. Fakat bundan tecerrüt ederek, vakayii göz önüne getirerek bir karar ittihaz ederler. Bize getirirler, o vakit münakaşa ederiz.

Ethem'in arkadaşı Parti Pehlivan, Nasihat Heyetinden Celâl Beye, "Reis Paşa Hazretlerine ve Meclise söyleyiniz. Bize kurşun atmasınlar. Sizden istirham ederiz" diyerek, kardeş kanı dökülmesini istemiyorlardı.

HAKEM HEYETİ KURULSUN

"REFİK BEY (Konya)—Bir encümen teşkilini teklif ediyorum.

"REİS—Bu bapta takrirler vardır.

"Riyaseti Celiliye

"Cepheden gelen arkadaşlarımızın ifadatını istimaden mütevellit kanaatıma göre:

"Evvelâ Heyeti Vekilenin hemen bu dakikada kuvayı muntazama ile kuvayı seyyare arasında müsademeyi intac edecek emirlerin tehiri tatbiki hakkında tedbiri âcil ittihazı:

"SanîyenMeseleye Meclisi Âliniz vaziyet ederek aralarında beş veya daha ziyade arkadaşları (Tahkik Heyeti) olmak üzere intihap ve bütün muhaberat dosyalarının tetkik ve tarafeyni istima ve hasıl olacak kanaatlarının raporla Heyeti Celiliye arzına memur etmesini selâmeti memleket namına elzem gördüğümden tahtı karara alınmasını ve Heyeti Vekiliye sürati tebliğini teklif ederim. 31 Kânunuevvel 1336 "İzmit Mebusu Sırrı

"Riyaseti Celiliye

"Pek mühim ve hassas olan meselei hazıranın menâfii âliyei vataniyeye muvafık bir surette halli için Heyeti Vekileden üç, mebuslardan altı azadan mürekkep bir hakem heyetinin teşkilini teklif ederim.

"Konya Mebusu Refik" (A.g.e. s.294-295)

Milletvekilleri, iki kuvvetin biribiriyle vuruşmasını netice verecek emirlerin iptal edilmesini, bakanlar kurulundan ve milletvekillerinden seçilecek bir Hakem Heyetinin devreye girmesini istiyorlardı. Oysa, bütün bu güzel düşüncelerin fiilen gerçekleşmesi imkânsız hale gelmişti. Milletvekillerinin bu gibi teklifleri yaptıkları sırada, Mustafa Kemal'in verdiği emir üzerine Nizami Kuvvetler Ethem Beye bağlı Kuvayı Milliyenin üzerine gitmeye devam ediyordu.

Parti Pehlivan, meselenin silâhsız halledilmesini istediği için Nasihat heyetine, "Biz memleketin nâmusunu müdâfaa için ortaya atıldık ve sizden yalvarırız, bu yanlış anlamaları muslihâne halledin iz" diyordu.

Mecliste işin kendisi açısından sarpa sardığını gören Mustafa Kemal, konuşmaların akışını değiştirmek ve istediği neticeyi almak için sık sık

söz almaya başlamıştı. Mustafa Kemal şöyle diyordu:

"MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara)—Mesele bugün tafsilat ve teferruatiyle Heyeti Celilenize arzedilmiştir. Celâl Beyefendinin oraya giden Heyet namına verdiği izahat ve Vehbi Beyin vermiş olduğu izahat, arzolunan tafsilâtı itmam etmiştir. Şimdi son vaziyet, ordu, Birinci Kuvvei Seyyaresinin fiilen muzır bir hale gelmemesi için, fiilen ittihazı tedabire başlamıştır. Binaenaleyh bu tedbirlerin bir an dahi tevakkufuna heyet teşkili, encümen teşkili, eğer bu okunan takrir gibi, verilen avamir ve talimatın tehirine bâdi olacaksa, Heyeti Hükümet, Heyeti Vekile bittabi buna muvafakat edeceğiniz komisyonda bu meseleyi halledebileceğinize kani olursanız, o zaman komisyonları yapabiliriz. Bu, bir Hükümet işidir. Yalnız müzakere edelim. Hakikaten daha sehil, daha seri emin bir surette bir şekil hal bulacak isek tatbik edilsin." (A.g.e., s.295)

SULH FİKRİ AĞIR BASIYORDU

MUSTAFA Kemal'in bu konuşması milletvekillerine hiç tesir etmemişti. Bilakis, herkes sulh yolunun aranması fikrinde ısrar ediyordu. Konya Milletvekili Refik Bey, "Silah patlamamasını temenni ediyoruz ve arzularımız da silah patlamamasını temin etmektir ve biz müzakereye devam edelim. Memleketin menfaatına muvafık bir surette hallederiz inşaallah" diyordu. Bu temenniye diğer milletvekilleri de iştirak ediyordu. Meclis zaptından takip edelim:

"SALİH EFENDİ (Erzurum)—Madem ki bazı arkadaşlarımızın da beyanatı veçhile bu meselenin sulhen halli mümkün olduğunu Celâl Bey itiraf ediyor. Gerek Meclis ve gerek sizin şerefi riyasetinizden bunu temenni ediyorum." (A.g.e., s.295)

Gizli celsede söz alan Yozgat Milletvekili İsmail Fazıl Paşanın yaptığı konuşma, Mustafa Kemal'in canını sıkmıştı. Fazıl Paşa, Nizami kuvvetler subaylarının Kuvayı seyyareye karşı silah çekmeyeceklerini söylediklerini belirtiyor ve "Bugün İsmet Beyin maiyetindeki karargâh müfrezesi onların zabitleri, böyle birşey teklif olunursa ben yapamam dediğini zatı âlilerine söylüyorum" diyordu.

Bu açıklamadan rahatsız olan Mustafa Kemal ise şöyle konuşuyordu:

"Beyefendiler; gayet elim bir vaziyet karşısında bulunuyoruz. Eğer hükûmet varsa ve Hükûmet bir kuvvete istinat ediyorsa yapılacak şey, bu kuvvetin asarını izhar etmektir veyahut Hükûmetin istinat ettiği kuvvet yoksa, Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanının diktatörlüğünü kabul etmek lâzımdır." (A.g.e., s.296)

Ethem Bey, kardeş kanını dökmeye râzı olsaydı kan gövdeyi götürecekti.

FİİLİ EMNİYET İSTEĞİ

İSMAİL Fazıl Paşanın konuşması Mustafa kemal'i iyice köşeye sıkıştırmaktaydı. Fazıl Paşa, Ethem Bey tarafının da mutlak dinlenmesinin ve kan dökülmesinin mutlaka önlenmesini istiyordu. Fazıl Paşanın ve diğer milletvekillerinin yaptığı konuşmaları meclis zaptından takip edelim:

"İSMAİL FAZIL PAŞA (Yozgat) Efendiler; müsaadenizle şurasını arzedeyim ki; söyleyeceğim şeyleri eğer bir hisse veyahut başka bir mânaya hamlolunursa mukaddesatıma ve Cenabı Allaha yemin ederim ki... Mesele daima belki 50 seneden beri vicdanlarının çarpmakta olduğu ve bunun selâmetinden başka bir şey olmadığı için Celâl Beyin dediği gibi, böyle tü-

fek patlaması anında korktuğum şekiller vardır. Bunun için sulhen halli cihetî vardır. Korkarım ki elan kül altında kıvılcım gibi yanmakta olan, İslâmlar arasında bir kan dökülmek ve bunu vesile ittihaz edip sebebiyet vermek doğru değildir. Böyle olduğu takdirde öyle bir vaziyet ihdas olunur ki çabalayıp, çalıştığımız gayet mukaddeseye varamamak veya belki başka neticeler hâsıl olur. Celâl Bey deminden beri bir şey söylüyor: O adamlar emniyeti fiiliye istiyorlarmış, rica ederim, niçin bu nokta sorulmuyor? Ne imiş emniyeti fiiliye?" (TBMM Gizli Celse Zabıtları c.1, s.296)

Vatanperver mebuslar Çerkez Ethem Bey'le sulhedilmesini temin için çırpınıyorlardı

M.KEMAL SARSILIYOR

FAZIL Paşa konuşmasının devamında, Mustafa Kemal'in başında bulunduğu hükümetin, birçok mühim hususta kendilerine bilgi vermediğini belirtir. Bazı milletvekilleri de bu konuşmayı tasdik ederek, Meclisin, hem icrâî, hem de teşrîî bir müessese olduğunu belirtirler. Bu konuşmalar üzerine Mustafa kemal iyice köşeye sıkışır.

Fazıl Paşanın konuşmasını ve diğer konuşmaları yine Meclis zaptından takip edelim:

"İSMAİL FAZIL PAŞA (Devamla) Müsaade buyurunuz. Heyeti Vekileden duyduğum şeylerden arzedeceğim. Bu ifadeler birbirinin müteselsilidir.

O günlerin hâkim güçleri Çerkez Ethem'i halo ilan etme hazırlıklarını sürdürürken Meclisteki mebuslar buna karşı çıkıyor ve hâkim güçleri kendilerine bilgi vermeye çağırıyordu. Mebuslardan Basri Bey, "Ethem Beyin bir kötülüğünü görmedik" derken, Muhiddin Bey de o günkü gergin anlar için "Şu geçen 18 saat hayatımızın en mühim zamanıdır" diyordu

"MUSTAFA BEY (Karahisar Şarki) Heyeti Vekilede cereyan eden müzakere dursun.

"İSMAİL FAZIL PAŞA (devamla) Kendi dâvamı ispat etmek için bildiğimi söyleyeceğim. Lütfen dinleyiniz.

"Şimdi efendim, Ethem Beyle birlikte gitmişler, Ethem Bey gece Kütahya'ya kaçmış. Vaziyetin ne şekilde olduğunu bilmiyorum. Miralay Kâzım Bey, Raşit Bey daha birtakım zevat buraya geldi. Görüşmüşler, binaenaleyh onlara ne memuriyet verdi? Onlardan malûmatım yok. Onlar gidedursun. Heyeti vekilede iken telefon başına çağırıldım, o telefonda: Yusuf İzzet Paşa ve mebustan arkadaşlarımız 40 kişiden mürekkep zevat Heyeti Vekileye gelip bir müzakerede bulunacağız dediler. Biz de Heyeti Vekileye gelip bir müzakerede bulunuyorduk. Bunu Mustafa Kemal Paşa Hazretleri telefonu bırakmaksızın söyledi. Biz dedik ki; bu müzakerenin ne bir sıfatı resmiyesi olabilir ve ne de onların murahhası olabilir. Binaenaleyh siz Mebusan Reisisiniz, onlar da mebustur. Müzakerede bulununuz. Neticeyi bize bildiriniz.

"MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) Heyeti Vekile bunu unutmuş ki Meclis hem icrai, hem teşrii...

"İSMAİL FAZIL PAŞA (devamla) Her ne ise. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bu zevata gider, konuşurlar. Netice

nedir bilmiyorum. İhtimalki bazı arkadaşlarımın malûmatı olabilir. Benim malûmatım yok. Hatta umuru şeriye vekili Mustafa Efendinin de malûmatı yok. O da böyle nihayet son içtimaımızda, çünkü benim derdim, Ethem Bey meselesi neye müncer olacaktır? Şu vatan bir vartaya düşmeden orada içtima ettiğimiz gibi Ethem Bey meselesi hakkında yapılan tedbir neye müncer oldu, dedim. Kâzım Beyi bekliyorum, o vakit izahat veririm. Ondan sonra zaten bizi memuriyetten iskat buyurdular. Ondan sonra bize malûmat kapandı.

"Şimdi gelelim meseleye: Resmen bilebildiğim bu kadar. Şimdi vakta ki sabık kumandanlar ikiye ayrıldı. İsmet Bey oraya kumandan gitti. Anlamadığım bir nokta var. Garp Cephesi bir kumanda altında idi. Eğer bunun ikiye taksim olunması bir lüzumu fennî ve tabiye üzerine lâzım idi ise birbirine kumandanlar yakın olur. İcabında yekdiğerine muavenet etmek, irtibat etmek için bir kumandan lâzım. O kumandanın ne olduğunu bilemem. Kâh Mustafa Kemal Paşa, kâh Fevzi Paşa Hazretleri emir verir. Hatta bir kere de cephelerin ayrılması hususunda sordum ki; Paşa Hazretleri Başkumandanlığı deruhte buyurdunuz mu? Hayır dediler. Pekâlâ bu cephenin ikiye ayrılmasında bir mânâ göremiyorum. Şayet iki cepheye ayrılması maksat idi ise iki kumandan lâzım. Bu, yapılmadı. Vaktaki İsmet Bey o cepheye kumandan tayin olundu. Diyemem ki; bunda bir maksat ve garez vardır, haşa. Zannederim ki hepiniz takdir edersiniz. Zamanında yapılmayan hüsnü tedbir aynı bir sui tedbirdir. Şimdi gider gitmez İsmet Beyin tatbik etmek istediği, orada bulunan Ethem Bey çetesini nizamiyeye iltihak ettirmek istedi. Acaba zamanı mıdır? Onu bilmiyorum.

"MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) Zamanıdır, Paşa." (A.g.e., s.297)

İsmail Fazıl Paşa konuşmasında, Rafet Beyin hem Dahiliye Vekili, hem de cephe kumandanı yapılmasını tenkit ederek, "Heyeti Vekile sıfatı üzerinde olmak üzere, mahdut olan bir kumandaya nasıl iner?" diye sormuştu. Şükrü bey de, "Dahiliye Vekâletiyle kumandanlık nasıl tevhit edilebilir?" demişti.

"TÜFEK PATLAMAZ"

MECLİSTEKİ bütün milletvekillerinin endişesi; "Ya tüfek patlarsa.." idi. Fazıl Paşa da endişesini "Maazallah ya tüfek patlarsa" diye dile getirmişti. Bunun üzerine Mustafa kemal şu cevabı vermişti:

"Patlamaz..."(A.g.e., s.298)

Mustafa Kemal "Tüfek patlamaz" diyordu. Ama, İsmet ve Refet Beyin birlikleri devamlı ilerliyordu. Bu durumda tüfeğin patlamaması için, Ethem Beye bağlı birliklerin devamlı gerilemesi gerekiyordu. Yani, "Tüfek patlamaz" hükmü de, Ethem Beyin anlayışına bağlıydı...

İlletvekilleri sulh fikri etrafında kenetlenmeye başlayınca M.Kemal müşkil durumda kalmıştı. Herkesin zihnindeki "Ya silah patlarsa..." endişesini gidermek için devamlı "silah patlamaz" diyor, ama silahın patlamayacağına dair tatmin edici bir açıklama yapmıyordu.

M.Kemal'in konuşması dikkat çekiciydi. Devamlı Ethem Bey ve arkadaşlarını tahkir edici konuşuyor, maksatlarının hükümeti ellerine alıp tagallüp etmek olduğunu söylüyordu. (Gizli Celse Zabıtları, c.1, s.300)

FENALIĞI GÖRÜLMEDİ

MUSTAFA Kemal'in, Ethem Bey ve arkadaşlarını tahkir etmesi bazı milletvekillerini rahatsız etmişti. Karesi Milletvekili Basri Bey şöyle diyordu:

"Paşa Hazretleri müsaade buyurulur mu? Ethem Beyle Balıkesir arasında bir münasebet yoktur. Hatta bendeniz şahsen Ethem Beyle şimdiye kadar görüşmedim, tanışmıyorum. Yalnız bugüne kadar milli mücahit olarak alkışlanan Ethem Beyin, Meclisin teşekkülüne âmil olduğu beyan edilmek suretiyle, Makamı Riyasetten alkışlanan Ethem Bey, eğer fena ise, fenalıkları daha evvelden görülmek icabederdi. Ne bir fırka, ne bir şahıs namına değil, yalnız kendi kanaatı vicdaniyeme istinaden arzediyorum. Paşa Hazretleri, benim kendi kanaatı vicdaniyeme göre Ethem Beyde, bir ihanetten ziyade bir idaresizliğin neticesi vardır. Bendeniz Balıkesir'de yok idim, hali firarda idim. Ethem Bey üç defa Balıkesir'e gelmiş, üç defa Karesi livası dahilinde harekât yapmış çapulculuğu vesairesi yoktur. Bir tavuğa bile dokunmadığını iddia ediyor ve ispat ediyorlar. Çünkü harekâtı milliyenin bidayetinden beri o harekâtın karşısında bulunanların tamamiyle emniyet ve itimat hissettirmek suretiyle idare eden Kâzım Beyin hüsnü idaresidir. Sonra memleketteki suidarenin vaziyete hâkimiyeti neticesinde Ethem Bey kuvvetleri... (Gürültüler) Bizim livamız dahilinde hiç çapulculuk yapmamıştı. Buna Kâzım Bey şahittir (Gürültüler). Ben kanaatımı söylüyorum. Ümmeti Muhammedin kanını düşünelim, birbirine kırdırmayalım." (A.g.e. s.300)

"SİZDEN BİRŞEY SORAN YOK"

BASRİ Beyin bu konuşması Mustafa Kemal'i kızdırmıştı. Hemen söz alarak Basri Beye cevap vermiş, bunun üzerine ortalık karışmıştı. Gelişmeleri Meclis zaptından takip edelim:

"MUSTAFA KEMAL PAŞA—Beyanatı âliyeleri arasında cevap verilmesini lüzumlu addettiğim noktalar şunlardır. Diyorsunuz ki: Ethem Bey iyi adamdır. Halbuki öyle değildir. Ethem Bey şakidir. İdare edilerek kullanılıyordu. Şaki, dâimâ şakidir. Bunun itimada şayan bir cihati yoktur. Efendiler, buna emniyet buyurmanızı rica ederim.

"BASRİ BEY (Devamla)—Eğer bu adam fena adam olsaydı, fenalığı daha evvelden meksuf olurdu. Pek çok adamlar vardır ki halleri şayanı teessüftür. Söylemek istediğim noktaları dahi biraz imalı olarak söyleyeceğim. Çünkü bunu içimizde tevsik etmiş zevat var...

"MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla)—Buna, bu harekete, hiyanetten ziyade idaresizliktir diyorsunuz. Eğer Garp Ordusu Kumandanlığının teşekkülünden itibaren bugünkü idare olsaydı mesele kalmayacaktı. Meselâ bazı yerde koyunlar gasbolunmuştur. Hükümet ağzını kapamış, kulaklarını tıkamıştır. Müracaat eden insanların parasını vermiştir.

"BİR MEBUS—Yozgat'taki elli bin lira ne oldu?

Mebusların konuşması Mustafa Kemal Paşayı köşeye sıkıştırmıştı

"EMİN BEY (Eskişehir)—Efendim: Meclisin buna dair bir kanaatı yok ki buna bir çare düşünelim.

"HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum)—Usulü müzakereye dair söyleyeceğim. Reis Bey. Efendiler, sizden birşey soran yok. Hükümet kendi kendine istediğini yapıyor, neyi müzakere edeceksiniz? (Gürültüler) (Devam sesleri)

"REİS—Efendim; söz alan daha bir çok arkadaş var. Kâtip Beyler yoruldular. Celseyi on dakika tatil ediyorum."

Burada dikkat çeken husus, Mustafa Kemal'in işlerin kendisi açısından sarpa sardığını görünce bu defa Ethem Beyin şahsiyetine hücum etmesi ve onun şaki olduğunu söylemesiydi. Oysa aynı Ethem Beyi, bu konuşmayı yapmadan altı ay önce tâ Ankara'nın dışında karşılayıp kucaklayan, iltifat eden kendisiydi. "Sen gelmezsen olmaz" diyerek, Padişahın gönderdiği heyetle görüştürmek üzere götüren kendisiydi. Aynı Ethem Bey aradan altı ay geçtikten sonra bir anda şaki olmuştu!..

Yine celsenin bu kısmında Hüseyin Avni Beyin ifadeleri enteresandı. Avni Bey: "Efendiler, sizden birşey soran yok. Hükümet kendi kendine istediğini yapıyor, neyi müzakere edeceksiniz?" diyordu. Bunu derken hükümetin çizmeyi aştığını ima etmekteydi. Zirâ hukuken, Meclis aynı zamanda yürütme vazifesi de görmekteydi. Hükümetin bu gibi mühim meselede kendi başına hareket etmesi, kendi bildiğini yapması hukuken imkânsızdı. Yâni hükümetin yaptığı açıkça bir hukuk ihlâliydi...

M.Kemal Başkanlığındaki hükümet Meclisi yok farz etmiş, Ethem Bey meselesinde re'sen karar vermiş, verdiği kararı yürürlüğe koymuştu. İş işten geçtikten sonra ise o verilen ve yürürlüğe konulan emirlere Mecliste kılıf bulmaya çalışılmıştı. Mesele bundan ibaretti.

YUNUS NADİ— M.Kemal'in en yakın adamı olmasına rağmen, hükûmetin mühim meseleleri Meclise getirmeyişini şiddetle tenkit ediyordu.

MECLİSİN GÖRÜŞÜ

29 Aralık 1920 günü sabahtan akşama kadar konuşarak kimseye söz düşürmeyen, 30 Aralık 1920 tarihinde de en çok kendisi konuşan Mustafa Kemal yine de Meclise kendi görüşünü kabul ettirememişti. Milletvekilleri "kan dökülmesin" diyor ve ne yapıp edip, çarpışmanın önlenmesini istiyorlardı.

30 Aralık 1920'de yapılan gizli celsenin ikinci kısmında söz alan Bursa milletvekili Muhiddin Bey, "Muhterem efendiler; on sekiz saattir geçen zaman, belki hayatımızın, hayatı siyasiyemizin en mühim, en karanlık, en şayanı dik-

kat zamanıdır" diyor ve sözlerine şöyle devam ediyordu:

"Efendiler: düne kadar Yunan ordusu karşısında koşan iki kuvvet vardı. Birine kuvayı milliye, birine kuvayı muntazamai askeriye diyorduk. Şimdi bu iki kuvvet karşı karşıya gelsin, ne yaptığını bilmeyen iki masum kuvvet birbirini boğsun. Neferlerin ne kabahati vardır? Binaenaleyh ben bu mühim meseleyi Büyük Millet Meclisinin haysiyeti, şerefi ve her şeyin fevkinde olmak üzere, gayemizden hiçbir şey feda etmemek şartiyle, uluvvü cenabımızı, afüvkârlığımızı, yapılan şeyleri unuttuğumuzu gösterelim." (A.g.e., s.301)

Muhiddin Baha Bey, daha sonra Mustafa Kemal'e dönerek, bu hususta anlayış göstermesini rica ediyor ve "Bu Meclisin, bu ulvi Meclisin uluvvü cenabını gösteriniz ve iki Müslüman Kuvveti birbirine kırdırmayınız" diyordu.

OYALAMA TAKTİĞİ

BU ısrarlar karşısında Mustafa Kemal taktik değiştirmek lüzumunu duymuş ve bu defa oyalayıcı konuşmalar yapmaya başlamıştı. M.Kemal şöyle diyordu:

"Garp Ordusunun kısmı küllisiyle Kütahya'ya girmiş olduğuna dair telgraf aldık. Cenup ordusunun mühim kuvvetleri zannederim ki Altıntaş'da bulunuyor. Yani Birinci Kuvvei Seyyare dar bir vaziyete konulmuştur. Şimdiye kadar vuruşulmadı. Kütahya'da bulunan Kuvvei Seyyarenin bazı aksamının çekilmiş olduğu anlaşıldı. Bundan sonra da vuruşmamağa gayret ederiz. Ethem Beyin, Reşit Beyin, Tevfik Beyin haklarında kanuni hükümler tabii gayet ağırdır. Fakat bu hükümleri vermek ve yine hükümlüleri af etmek heyeti celilelerinin dairei selahiyetindedir." (A.g.e., s.302)

30 Aralık 1920 tarihinde yapılan gizli celse görüşmelerinde, üzerinde en çok durulan bir husus da, hükümetin mühim meselelerde Meclisi haberdar etmeyişi idi. Meselâ Ethem

Mebuslar nizâmî kuvvetlerle Ethem Bey arasında çarpışma istemiyordu

Bey meselesinde Meclisin haberi olmaksızın kararlar alınmıştı.

Bazı milletvekilleri, "Hükümet Meclisi kâle almıyor" demeye getiriyor ve üstü kapalı ifadelerle hükümete yükleniyorlardı. Hükümetin başı da Mustafa Kemal idi. Dolayısiyle tenkitler M.Kemal'e de yapılmış oluyordu.

NAFIZ BEY— Ethem Bey hakkında bir hüküm olmadığını belirterek, "Nazarımızda o bir masumdur" diyordu.

MECLİSE NİYE BİLGİ VERİLMİYOR?

HÜKÜMETİN mühim meseleleri meclise getirmeyişi üzerine yapılan konuşmalardan bazılarını Meclis zaptından takip edelim:

"YUNUS NADİ BEY (İzmir)—Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Paşa Hazretlerinin son teklifleri, tarafı âlilerinden Meclisi Âlinize dermayan edilmiş bir teklif mahiyetinde. Meclise Hüseyin Avni Beyin evvelce sorduğu bir sual cevapsız kalmıştır. Meclis bu neticeyi kabul etmektedir. Ben bunu anlayamadım, fakat zâtı meselenin sureti hususiyede halline çare bulunamayıp, bugün hükümetçe icraata geçilmek suretiyle halli fiilisine tevessül edilmiş olan bu meselede, Hükümet buradaki beyanatını arzı malumat kabilinden ad-

deyler mi? Yoksa buna bir netice vermek ister mi? Mecliste Paşa Hazretlerinin teklifi, herhangi bir teklif gibi reddolunursa—Meclisin icraî ve teşrii selâhiyetinden bahsetmiyorum—alelâde bir Meclisi Mebusana dahi, ona da, bu mesele malûmat kabilinden arzolunamazdı.

"ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip)— Muhterem arkadaşlar, bendeniz Ethem Bey meselesini bir mesele olmak üzere kabul etmiyorum. Ethem Bey meselesiyle hâsıl olan bir mesele var ki, o da Meclis meselesidir. Şimdi Meclis meselesi karşısında bulunuyoruz. Meclis meselesini hallettikten sonra, tabiatiyle mesele halledilmiş olacaktır. Paşa Hazretlerinin beyanatı devletleri meyanında bir fıkra vardı. Burada teşekkül edip içtima eden bir grupta intihap edilen arkadaşların Heyeti Vekile ile temas etmeleri ve onunda Paşa Hazretlerine bildirmesine dair. Heyeti Vekilede bunun neticesinde bir karar veriyor. Bunu teşekkürle kaydederim. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri iştirak etmiyor ve Meclis Reisi sıfatiyle heyeti murahhasa reisiyle görüşeceğini söylüyor. Acaba Heyeti Vekile ne zannediyor ki, kendisi nedir? Bizim içimizden ayrılmış ve gösterilen muayyen vezaifi görmek üzere intihap edilmiş arkadaşlardır. Biz bütün mukadderatı memlekete fiilen vazülyed olduğumuzu bütün kâinata ilân ettik. B.M. Meclisi var dedik. Bilkuvve idarei umur edilmektedir.

Ethem Bey'in bir tavuğa bile dokunmayacak kadar hak ve hukuka riâyet eden bir kimse olduğunu belirten Basri Bey, "Ümmet-i Muhammed'in kanını düşünelim, birbirine kırdırmayalım" diyordu.

"Paşa Hazretleri yine bu kürsüden, Bursa'nın sükûtu zamanı yapılan istizah esnasında buyurmuşlardı ki: Meclis doğrudan doğruya her meseleden mesuldür, ferden ferda mesuldür. Bizim kabul ettiğimiz esasatın icabatından biri de budur. Bunu, Meclisin mesuliyeti hakkında söylemişlerdir. Madem ki bizim mesuliyetimiz vardır. Heyeti Vekilenin kendi dairei vekâletinde yapmış olduğu şeyler bizim prensibimiz hilâfınadır, gayet çirkindir. Kemali şükranla bunu arzediyorum ki, Paşa Hazretleri bunu kabul etmemişlerdir.

"İkinci mesele efendiler: biz her vakit iddiâ ediyoruz ki kudretimiz büyüktür. İcraî ve teşrii kudretimiz vardır. Bununla beraber asarının tecellisi karşısında âciz mevkide kalıyoruz. Tarihe karşı biz mesulüz, bu vazifemizi, bu kudretimizi ifa ve istimal edemiyoruz. Şimdi halledilecek mesele budur. Bu mesele halledilmeli. Bu zihniyet ref edilmelidir. Bu zihniyet Heyeti Vekiledeki bazı arkadaşlarımızda mevcuttur.

"Yine Paşa Hazretleri beyanatı, âlileri arasında buyurmuşlardır ki, Hükümet doğrudan doğruya bunun mesulü olduğunu ve bunun mesuliyetini idrâk eden ve Heyeti Vekilenin mesuliyetiyle yan yana yürüyen heyeti âlinizin de bir mesuliyetidir. Onun mesuliyeti, sizin mesuliyetiniz içindedir. Yunus Nadi Beyefendinin buyurdukları gibi, berâyı malumat arzedilemez. Madem ki mesele Meclise arzedilmiştir, Meclisi Âliniz bu mesele üzerine elini koyar. Paşa Hazretlerinin hakikaten samimî ve ciddî ve vakayii olduğu gibi söyleyeceklerine eminim. Çünkü heyeti murahhasa olarak gittiğimiz zaman bize de söylemişlerdi. Burada da ayniyle tekrarlamışlardı. Bilirsiniz ki bendeniz bidayettenberi iddia ediyorum ki bu memleket kuvayı muntazama ile kurtulur ve kuvayı muntazama teessüs etmedikten sonra icrayı hükûmet imkânı yoktur. Biz içinden yıkılırız. Şüphesiz ki intizamsızlıklar memleketimizi harap etmiştir, bu harabiyetlere sebebiyet verenler, biz burada söylediğimiz zaman belki icabatı zaman veya siyaset sebebiyle, ki Heyeti Vekile o zamanlar aksine iddia etmişlerdir. Biz o vakit görüyorduk ve onlar da biliyordu ki memlekette prensipler, kanunlar hâkim değildi. Memlekette şahsiyetler, şekavetler hâkimdir. Hatta kumandanlardan Meclisi Âlinin emirlerini dinlemeyen kumandanlar vardır. Binaenaleyh bendeniz yine o zamanlar söylemiştim. Böyle bir esasa, bir Meclise, bir heyete, bir disipline tâbi olmayan bir şaki kumandan varken elbette icrayı hükûmet olamazdı. Maaşşükran görüyoruz ki, Heyeti Vekile memlekette tesis ettiği Hükûmette bütün hududu milli hudutlar dahilinde yaşayan insanların refah ve saadetini temin etmek istiyor. Bunu şükranla karşılarız, bunu şükranla karşılamakla beraber kendimizin de hiçbir selâhiyetimiz olmadığı vaziyetine sokulduğunu istemeyiz. Ve bunu istediğimizi kabul ettiğimiz gün, bizim burada içtimaımızın hiç bir mahiyeti yoktur, dağılınız, çünkü yazıktır. (Dağılalım sadaları)" (Gizli Celse Zabıtları, c.1, s.303)

M. Kemal, altı ay önce kucakladığı Ethem Bey için şakî diyordu

MUHAKEMESİZ SUÇ OLUR MU?

CANİK Mebusu Nafiz Bey de yaptığı konuşmada, Meclisin toplanalı 9 ay olduğunu, kendisinin bu zaman zarfında bazan Kuvayı Seyyareyi tenkit ettiğini belirttikten sonra, Nizami kuvvetlere taraftar olduğunu söylüyor daha sonra sözü Ethem Bey meselesine getirerek, bu meselenin bir muhakeme neticesinde ele alınmasını teklif ediyordu.

Nafiz Bey şöyle diyordu:

"İcra edilen harekât, icra edilen cinayat dolayısıyla derhal mahkemei aidesine tevdi edilen adam, ihtimal masumdur, ihtimal değildir. Mahkeme onu tespit eder. Ondan sonra ona denilir ki, mahkeme seni mahkûm etmiştir, fakat biz sabık fedakârlığına nazaran seni affediyoruz, böyle dersek çok güzel etmiş oluruz. Yoksa şimdi hiçbir şeyi affedemeyiz. Hüküm olmadıktan sonra o adam mücrimdir diyemeyiz. Nazarımızda şimdi maznundur." (A.g.e., s.30)

Muhiddin Baha Bey, M. Kemal'e, "Müslüman kuvveti birbirine kırdırmayınız" dedi

30 ARALIK 1920 tarihli gizli celseye baktığımızda, M.Kemal'in en yakın adamlarının bile, Ethem Beyin harcanmasına râzı gelmediklerini görmekteyiz. Öte yandan, kardeş kanının dökülmemesi için her türlü tedbirin alınması hususunda da görüş birliği vardır. Ayrıca hükümet de böylesine ciddi meselelerde Meclise bilgi vermemekle itham edilmektedir.

Elhasıl Meclisteki hava M.Kemal'in politikasına terstir. O esnada M.Kemal'in ateşlediği silah her an geri tepebilirdi.

M.Kemal'in durumunun kurtulması için, yegâne çıkış yolu, ya Ethem Beyin ölümü, ya da bu toprakları terketmesiydi.

M.Kemal'in ustaca yaptığı plân, Ethem Bey hâdisesinde de başarılı olacak ve Ethem Bey sırf kardeşleriyle çarpışmamak için, devamlı geri çekilecek, en sonunda 5 Ocak 1921'de Yunan makamlarından geçiş izni isteyecekti.

Ethem Bey, öz yurdunu terketmeden önce maiyetindeki bütün adamlarına Nizami Kuvvetlere katılmasını emretmişti. Elindeki bütün cephanenin, bütün malzemenin Nizami Kuvvetlerin eline geçmesi için her türlü tertibatı almıştı. Yalnızca, kendisi, ağabeyleri ve yaklaşık elli kişi kadar maiyetiyle birlikte Yunanlıların işgal ettiği bölgeye geçmişti.

Bütün silahın ve cephanenin, Yunanlılarla savaşacak kardeşlerinin eline geçmesini sağlayan Ethem Bey, para olarak hiçbirşey almamıştı. Sonraki fakru zaruret içerisindeki hayatı, ona yapılan iftiraları çürütecek en kuvvetli delildir.

Ethem Bey, sınırlarımızı terkedince, mücadeleyi kazanan taraf M. Kemal olmuştur. Artık Meclisten de hiç kimsenin Ethem Beyi müdafaa edecek hali kalmamıştır. Çünkü zahiren o, Yunanlılara sığınmış birisidir. Oysa birçok defa tekrar ettiğimiz gibi Ethem Bey, kendi rızasıyla gitmemiş, âdeta altı okka yapılarak Yunanlıların tarafına atılmıştır.

ETHEM BEY— Yunan tarafına kendi rızasıyla geçmemiş, M.Kemal'in ustaca taktiği sonunda altı okka yapılarak Yunanlıların tarafına atılmıştır.

Ethem Beyin Yunanlıların işgalindeki bölgeye geçmesi, M.Kemal'i büyük bir sıkıntıdan kurtarmıştı. O anda artık hiçbir milletvekilinde Ethem Beyi müdafaa edecek mecal kalmamıştı.

Bugün birçok kişi: "Ethem Bey Yunanlılardan, başka ülkeye geçiş izni vermesini istemeseydi, daha iyi olmaz mıydı?" diyebilir. Ancak her hâdiseyi bulunduğu şartlar içinde düşünmek lâzımdır. Bir defa Ethem Bey, Yunan tarafına geçmemiş, geçmeye mecbur bırakılmıştır. Ethem Bey, nizami kuvvetlerle çarpışmamak için geri çekile çekile, tampon bölgeye kadar gitmiştir. Şayet geri çekilmeyip çatışmayı göze alsaydı, kan gövdeyi götürecekti.

VERİLMİŞ KARARIN NETİCESİ

"ÇERKEZ Ethem Hâdisesi-nin" diğer parçalarına geçmeden önce, Cemal Kutay'ın bu mevzudaki tesbitlerine bakalım. Kutay şöyle diyor:

"Ethem'in âkıbeti, bir insanın alın yazısı olmaktan çıkarak, verilmiş kararların sonu ve neticesi mahiyetini almaktadır. Kı, kanaatımca ders ve ibret tarafı çoktur.

"Şu müteferrik ve basit araştırmalardan öğrendiğimiz büyük hakikat, milli mücadele tarihinin—bilhassa mütarekeden yeni devletin kuruluşuna kadar—katiyyen yazılmamış olmasıdır. Böyle bir vazifenin türlü maddi, mânevi telkin ve tesirlerinden âzâde olarak hazırlanabileceği devir eriştiği zaman, doğru ve hakiki bir tarih için şart malzeme ve doküman, rüyet şâhitleri ve hâdiselerin içinde olanlar bulunabilecek midir? Hiç tahmin etmiyorum...

"Devletin tarihi telâkki tarzı ve cemiyetin hakikatı sevme şuurunun neticesi olabilecek bu büyük himmet devresine kadar, fertlere düşen vazife, elde etükleri imkânlar arasında, bu büyük emeğe malzeme olabilecek müteferrik tesbitlerdir. Ethem'in çocukluğundan son günlerine kadar, kendisine daima iyi ahlâkı, dürüstlüğü ve memleket sevgisini telkin etmiş, ve hattâ onu en kritik ânlarda felâkete sürükleyen âmilleri ikaz suretile korumaya çalışmış bir zatın delâletiyle temin edilmiş olan bu kırık dökük notlar, kendisine evvelâ 'kahramanı vatan', kısa bir zaman da 'hain' denilen bir ölünün müdafaanamesinden gayrı birşey değildir." (Çerkez Ethem Hadisesi, s.111)

İPLER M.KEMAL'İN ELİNDE

ETHEM Beyin yurdu terketmesi üzerine, M.Kemal de en çok çekindiği bir rakibinden

daha kurtulmuş oluyordu. Bundan sonra artık diğer muhaliflerini safdışı etmesi onun için "çocuk oyuncağı" idi. Nitekim, Ethem Beye Meclisteki destek veren milletvekillerinden başlayarak politikasını desteklemeyen herkesi teker teker devre dışı bırakacaktı.

M.Kemal ilk darbeyi Milli Mücadelenin meşhur Kuvayı Milliye Kumandanlarından Binbaşı Hacı Şükrü Beye indirmişti. Meclisin 8 Ocak 1921 tarihindeki toplantısında Hacı Şükrü Beyi müthiş bir şekilde itham eden M.Kemal daha sonra şöyle diyordu:

M.Kemal'in ustaca yaptığı plân bir kere daha başarılı olacaktı

"Hacı Şükrü Beyin artık bu Meclisi âlide yeri yoktur."

M.Kemal'in bu şekilde yüklendiği Hacı Şükrü Bey, Balkan savaşında ve Milli Mücadelenin başlangıcında gösterdiği fedakârlıklarla şöhret bulmuş birisiydi. Balkan Harbinde, Seroviç bölgesinde bir Yunan tümenini makinalı tüfek bölüğü ile yan ateşine alarak 11 Yunan topunun zaptedilmesini sağlamıştı. Gerilla savaşına büyük bir kabiliyeti olan Binbaşı Hacı Şükrü, Kuvayı Milliye Kumandanlığını severek kabul etmiş ve büyük bir başarı ile yapmıştı. 1,5 yıl müddetle Kuvayı Milliye içinde çalışan Hacı Şükrü Bey, 1920 yılı Ekim ayı başlarında hizmetlerine mükâfat olarak milletvekili seçilmişti.

Milli Mücadeleye katılan serdengeçtiler, vatana hizmetten başka birşey düşünmüyorlardı. Bu tabloda tasvir edilen mücahitler gibi hepsi, düşmanı vatandan kovmaktan başka emelleri yoktu. Ethem Bey ve maiyetindeki gönüllüler de öyle düşünüyorlardı. Ama nasıl olduysa ortaya bir "Kuvayı Seyyare-Nizami Kuvvetler" ihtilâfı çıkartıldı ve ulvi bir düşüncenin daha başlangıcında ölmesini netice verebilecek hâdiseler yaşandı.

"VURUNCA DOĞRULMAMALI!"

M. KEMAL'İN siyasi hayatına baktığımızda şunu görmekteyiz: M.Kemal siyasi muhaliflerini devre dışı bırakırken, onların bir daha doğrularak karşısına dikilmelerine imkân ve fırsat tanımayacak biçimde davranmaktaydı. Aynı hareketi Ethem Bey hâdisesinde de gösterecekti.

Ethem Bey ve rüfekâsına öyle bir darbe indirilmelidir ki, bir daha doğrulamasınlar. Nitekim bu darbe üst üste indirilir. İlk önce M.Kemal'in çok yakın adamlarının üyeliğini yaptığı Ankara İstiklâl Mahkemesi, Ethem Bey ağabeyleri ve adamlarını giyaplarında idama mahkûm eder. 9 Mayıs 1921 tarih ve 573 sayılı bu kararın altındaki imzaların hepsi, M. Kemal'in yakın çevresinde yer almış kişilere aittir. Bunlardan birisi olan Topçu İhsan Bey, bilâhare Havuz-Yavuz dâvâsına bulaşacak, rüşvet almakla suçlanacak, M.Kemal'in adını da bu hâdiseye bulaştırdığı için İkbal merdivenlerinden tepetaklak yuvarlanacaktı.

Ethem Beyin, yurda dönüş yolunu kesinkes kapamak için, ağabeyleri ve yakın adamlarıyla birlikte 150'likler listesine dahil edilmiştir.

1937'de 150'liklerin affedilmesinden sonra, o listedeki birçok isim yurda dönmüştür. Ethem Beyin ağabeyleri Reşit ve Tevfik Beyler de yurda dönmüş, Tevfik Bey 20 Haziran

1946'da. Reşit Bey de 10 Eylül 1951'de Bandırma yakınlarındaki çiftliklerinde vefat etmiştir.

Ethem Bey ise yurda muhakeme edilmek şartıyla dönmek istemiştir. Âdil bir muhakeme huzuruna çıkarak hesap vermek istemiş, aksi takdirde alnındaki 'suçlu" damgasıyla dönmek istememiştir.

5 Ocak 1921'de çok ağır hasta olarak Yunanlılara teslim olan Ethem Bey, daha sonra tedavi için Almanya'ya gitmiş, oradan Türkistan'daki Enver Beyin yanına gitmek istemiştir. Enver Beyin şehit düştüğünü öğrenince de Ürdün'e gidip oraya yerleşmiştir.

Ethem Bey gurbette hem maddi, hem mânevi cihetten çok sıkıntı çekmiş ve çileli bir ömür sürdükten sonra 21 Eylül 1948'de vefat etmiştir. Mezarı, Şerîa kıyısındaki mezarlıktadır.

ÇERKEZLİK LÂFI

ETHEM Beyin isminin başına oturtulan "Çerkez" ifadesine gelince; bu ifade de Ethem Beyin siyasi muhaliflerinin ürünüdür. Cemal Kutay bu hususta şunları söylemektedir:

"Mantığı, hattâ vicdanı rahatsız eden garabet, Ethem'in ismi yanından ayrılmayan 'Çerkez' tâbiriyle başlar. Millî Mücadelede Ethem'den başka Çerkez yok muydu? Ethem, bir Çerkez nasyonalist miydi? O tarihte ve ondan sonra, ayrı ırklara mensup olanlar arasında türemiş olan infiratçılara Ethem karışmış mıydı? Hangi sebeple Ethem'e isminin ayrılmaz tâbiri halinde Çerkez Ethem denilmiştir? Şâyânı dikkat olan, Ethem 'hain' oluncaya kadar, Çerkezliğinin asla söylenmemiş olmasıdır. Ne resmî, ne hususî vesikalarda, hattâ Ethem'in aleyhindeki muhaberelerde bile Çerkezlik iddiâsına rastlanamıyor. Bu ısrarlı tâbirle anlatılmak istenen nedir? Ethem, hâtıralarının bir bölümünde şöyle diyor: 'Beni, babamın ırkı ile mahkûm etmek istediler. Bana Çerkez, ona Arnavut, şuna Arap, buna Kürt, diğerine Boşnak gibi tâbirlerle millî vahdeti parçalamaktan bile çekinmediler. Ben, memleketimi terke mecbur edilinceye kadar kimse karşıma çıkıp da ismimin başına Çerkezlik ilâve etmemişti. İsmimin öncesine muhillî şeref ve namus bir isnat bulamayanların sadece bu ithama mecbur kalmalarının sebebini tarih bir gün elbet de araştıracaktır.'" (A.g.e., s.4)

MESELENİN ASLI

ETHEM Beyi ezmek için her yolu deneyenler, daha sonra yığınla iftira bombardımanı da üretip, bunu doğru tarihin üzerine atmışlardır. Ethem Beyin kuvvetleriyle birlikte Yunanlılara ilûca edip, Mehmetçiğe saldırdığı, çok miktarda altın kaçırdığı söylenmiştir. Bunların hepsi yalandır.

Ethem Bey, hususi hizmetinde bulunan mahdut sayıdaki kişiler dışındaki bütün adamlarına, nizamî kuvvetlere katılmalarını emretmiştir. Bu emir üzerine bütün adamları nizamî kuvvetlere katılmıştır. Bu gönüllülerin sonraki zaferlerdeki rolleri büyüktür.

Bundan ayrı olarak Ethem Beyin yanında külliyetli miktarda altın götürdüğü de yalandır. Ethem Bey yanındaki bütün parayı da millî mücadele hizmetinde kullanılmak üzere, nizamî kuvvetlere katılacak adamlarına teslim etmiştir. Kendisi ise, çok fakir bir hayat yaşamıştır.

Şimdi gelelim "hain"lik meselesine: Ethem Beyin hainliği gerçek değil, tamamen siyasidir. M.Kemal'in siyasetine uygun bir sıfattır. Gerçekte ise Ethem Beyin hainlikle uzaktan yakından bir alâkası yoktur. Ethem Bey "hain" damgasını yiyecek bir davranışta bulunmamıştır.

Ethem Bey, daha M.Kemal Anadolu'ya gelmemişken, Millî Mücadeleyi başlatan öncü şahsiyetlerdendir. İs-

yanların bastırılmasında çok mühim rol oynamıştır. Girıştiği pek çok çarpışmada Yunanlıları perişan etmiştir.

Ethem Beyin şahsiyeti ve nüfuzu M.Kemal'in politikasıyla kesiştiği anda, Ethem Bey için "tuhaf" günler başlamıştır. Meclisin kahraman diye alkışladığı şahıs, devamlı gerilemek durumunda kalmıştır.

Baştan buraya kadar anlatmaya çalıştık: "Ethem Bey hâdisesi" bütünüyle M.Kemal'in plân ve programının ürünüdür. Ethem Beyi saf dışı etmek isteyen M.Kemal, ilk önce cephe kumandanını değiştirmiş, daha sonra Ethem Beyi Ankara'dan uzaklaştırmış, ondan sonra onu "suçlu" duruma düşürecek hareketleri başlatmıştı.

Ethem Beyin gözler önündeki tek "falsolu" davranışı Meclise çektiği telgraftır. Buna rağmen Meclis yine onun affedilmesinden yanadır. Bu havayı sezen M.Kemal bu defa da İsmet ve Refet Beylere Ethem Beyin üzerine yürümeleri emrini vermiştir. Bu emir Meclisteki havaya da aykırıdır ve Meclisin bilgisi dışındadır.

MİLLÎ MÜCADELEYİ KİM TEHLİKEYE ATTI?

BİR an için Ethem Beye kulak verelim:

"Ben milletime ve tarihe hain diye tanıtılmış, giyabında idama mahkûm edilmiş bir adamım. Amma hakikatte ben, asgari bana böyle diyenler kadar vatanperverim. Ve Millî Mücadelede hepsinden kıdemliyim. Ben hain olmaya icbar edildim, buna rağmen hain olmadım. Şimdi hakikatleri açıkça konuşabilecek miyiz? Hepimiz âdil ve bitaraf hâkimler önüne çıkabilecek miyiz? Haydi bunlar oldu diyelim, ya zihinlere yerleştirilmiş menfur kanaatları nasıl ıslah edeceğiz? Burada gurbette ölürüm, fakat hiç olmazsa günün birinde doğru tarihin hakikatları ele almasını ümit etmiş olarak gözlerimi kaparım." (Çerkez Ethem Dosyası, c.2)

Ethem Bey, Yunan tarafına geçmekle Milli Mücadele fazla yara almadı. Zirâ Ethem Bey bütün adamlarını hizmet için geride bırakmıştı. Peki, Ethem Bey nefsine mağlûp olsaydı ve geri çekilmeseydi, adamlarının nizami kuvvetlere katılmasını da istemeseydi de nizamî kuvvetlerle çarpışmak isteseydi o zaman ne olurdu?.. Allah esirgesin o vakit kardeş kardeşi vurur ve kan gövdeyi götürürdü. Bir tek elemanın ve bir tek silâhın bile hayati değeri haiz olduğu o vakitte bu ne demekti düşünebiliyor muyuz?

İşte öyle bir çarpışma halinde Millî Mücadele tâ kökünden baltalanmış olurdu. Peki böylesi bir çatışmaya zemin hazırlayanlara hiçbir şey denilmeyecek midir?

Ölmüş gitmiş ve vatandan uzakta bir şahsa "hain" damgasını vurmak kolaydır. Asıl zor olan hâdiseyi doğru bir şekilde ortaya çıkarmak ve gerçek suçluları bulmaktır.

Biz inanıyoruz ki, yakın gelecekte bir "tarih muhakemesi" kurulacak, belgeler ve sağlıklı bilgiler ışığında yakın tarihimizin bütün simaları muhakeme edilecektir. İşte o vakit, kahraman olarak tanıtılan birçoklarının hain, hain tanıtılan birçoklarının da gerçek kahraman olduğu görülecektir.

Bakınız Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın boynuna "hain" yaftasını asarak sehpaya çıkaranların haline... Aradan çeyrek asır geçmeden o yafta asıl sahiplerinin boynuna takılmış durumdadır. Asıl suçlunun, üç şehidi ipe gönderenlerin olduğu meydana çıkmıştır.

"Ethem Bey Hâdisesi"nde de asıl suçlular bir gün bütün berraklığıyla sahneye çıkartılacaktır. Buna inanıyoruz.

İÇİNDEKİLER

Çanakkale zaferini kim kazandı 9
Birinci Cihan Harbi ve İttihatçıların yönetimi ele geçirişleri 13
Müttefik donanma Çanakkaleyi geçemedi 26
Osmanlı hükümetinin Almanya'nın yardım talebini zaruri görmesi 33
Düşmanın 14 Mart yenilgisi 44
Çanakkale savaşı ve Koca Seyyid 50
Gerçek kahramanlar Cevad ve Selahaddin Paşalar 55
Gerçek kahramanlar niçin unutuldu? 57
Neredeyse Malazgirt zaferinde de Atatürk'ten bahsedecekler 76
Mustafa Kemal'in İhtiyat Fırkası Esad Paşaya bağlıydı 81
Mustafa Kemal'in tümeni yedeğin yedeğiydi 85
İhtiyattaki 9. Bölük kuşatmayı durduruyor 96
Düşman kuvvetimi Kumandan hatası mı 106
Mustafa Kemal Bey, kumandanı Esad Paşayı sevmiyordu 115
Mustafa Kemal Kara harplerinde geri planda vazife yaptı 121
Düşmanın oyalanması Osmanlı Birliğinin işine yaradı 128
Mustafa Kemal orduda silsile-i meratibi aşmadan yükseldi 134
İngilizlerin çekip gitmeden başka çareleri yoktu 140
Mustafa Kemal gazetelerin ısrarla kendisinden bahsetmesini istiyordu 143
Bandırma vapuru efsanesi 145
Mustafa Kemal Samsun'a nasıl gitti 149
Bandırma vapuru nerede 157
Samsun'a gidişe Padişah vesile oldu 168
Mustafa Kemal Anadolu'ya gitmesi için nasıl ikna edildi 173
Anadolu'yu birisi kurtardı ise O da Sultan Vahideddindir 175
Anadolu'ya geçiş Mustafa Kemal dışında planlandı 181
Mustafa Kemal Samsun'a resmi bir merasimle uğurlanıyor 187
Erzurum Kongresi 188
Milli Mücadeleyi halk başlattı 191
Birinci Cihan Harbine girişimiz 194
Karabekir Paşa Mustafa Kemal'i başa geçirmek istiyordu 196
Mustafa Kemal'in Vahideddin aleyhtarlığı beğenilmedi 200
Kongrenin toplanmasında Mustafa Kemalin etkisi olmadı 204

Mustafa Kemal askerlikten ayrılınca sarsıldı 206
Mustafa Kemal Padişahın azline yazdığı cevap niçin saklandı 208
Mustafa Kemal Erzurum'da kongreye sokulmayacaktı 209
Birçok delege Mustafa Kemal'e güveniyordu 211
İngiliz albay silahlarımızı teslim almak için gelmişti 213
Kazım Karabekir silahlarımızı nasıl teslim istedi? 215
Mustafa Kemal Hilafetin lehinde gibi gözüküyordu 217
Mustafa Kemal'in Karabekir'den habersiz valinin öldürülmesini emretmesi 219
Kongre günlerinde mühim hadiseler 222
Mustafa Kemal'in delegelere itimadı yoktu 226
İhtilal yaparak lider olmak istiyordu 228
Kongrede Hilafetin ve saltanatın korunması kabul edildi 232
Topal Osman 234
Mustafa Kemal'e karşı çıkmanın bedeli ölümdü 235
Mustafa Kemal Lenin mektuplaşması 240
Ülke kurtulmadan inkılap planları yapıldı 241
Kur'an harfleri yerine Latin harfleri 242
TC. Bir İslam Devleti idi 249
Türkiye Devletinin Dini İslam'dır 253
Ne zamana kadar yakın tarihe şal örtülecek 255
Mustafa Kemal laik bir cumhuriyet kurmamıştı 259
Devlet laiktir fakat dinin her meselesine müdahale eder 261
Millet sanıklıların peşinde harbe girdi 263
Seriye Bakanlığı protokolda ilk sıraydı 267
Milletvekilleri Vallahi diye yemin ediyorlar 269
Kurtuluş İslamiyet mayasıyla yoğruldu 270
İlkönce saltanat sonra Hilafet kaldırıldı 277
Harp bitti din gitti 279
Anayasa dini unsurlardan temizlendi 280
Türkiye nasıl laik oldu 282
Din Devletten ayrıldı ama devlet dini bırakmadı 288
Çerkes Ethem hain miydi? 295
Yunanlılara karşı kahramanlar yargılandı 309
Mustafa Kemal Ethem beyden yardım istedi 323
Fevzi Paşa'dan sonra İsmet Paşa Genelkurmay Başkanı nasıl yapıldı 326
Ethem bey konuştu Mustafa Kemal sustu 329
Meclis Reisini asacağım 353
Meclis Ethem beyi ayakta alkışladı 363
Gediz Harbi 365
Yeşil ordu 377
Mustafa Kemal'in talimatiyla TKP kuruldu 412
Arşivdeki belgeler 425
Mustafa Kemal Ethem beye hissi bakıyordu 430
Ethem beyin hatası 434
Mebuslar Mustafa Kemal'i hesaba çekiyor 440
Kütahya'da olup bitenler 441
Nasihat heyeti .....
İçindekiler .....